

รายงานผลการวิจัย
ทุนวิจัยรัชดาภิเษกสมโภช

เรื่อง

การสำรวจสถานภาพแห่งองค์ความรู้เรื่อง
“สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย”

พ.ศ. 2520 - 2535

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดย

กาญจนา แก้วเทพ
วิลาสินี พิพิธกุล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทุนวิจัยรัชดาภิเษกสมโภช

รายงานผลการวิจัย

การสำรวจสถานภาพแห่งองค์ความรู้เรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย"

พ.ศ.2520-2535

โดย

กาญจนา แก้วเทพ

วิลาสินี พิพิธกุล

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มีนาคม 2539

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะกรรมการจัดสรรและติดตามผลการวิจัยสาขาสังคมศาสตร์ และกรรมการติดตามและประเมินผลเงินทุนวิจัยรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำในการดำเนินการ ให้กำลังใจ และจัดสรรเงินทุนในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

การวิจัยในลักษณะการสำรวจเอกสารเช่นนี้จะดำเนินการไปไม่ได้เลย หากปราศจากความอนุเคราะห์จากกลุ่มบุคคลที่ช่วยจัดหาเอกสารให้ คณะผู้วิจัยขอขอบคุณบุคคลที่มีรายนามต่อไปนี้

- อ.สุวิมล รุ่งเจริญ แห่งคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อ.สุนทรี อาสะโวทย์ แห่งสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- อ.กุลวรา ชูพงศ์ไพโรจน์ แห่งมหาวิทยาลัยรามคำแหง
- อ.เบญจกุล จีนาพันธ์ แห่งสถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ (นิด้า)
- อ.दारารัตน์ เมตตาริกานนท์ แห่งมหาวิทยาลัยขอนแก่น
- อ.อุษณีย์ วรรณนิธิกุล แห่งมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- อ.สายใจ ชูปวา แห่งมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- อ.อ้อมทิพย์ เมฆรักชาวนิช แห่งสถาบันเทคโนโลยีการเกษตร แม่โจ้
- อ.วิไลลักษณ์ สันติกุล และอ.วีรวัฒน์ อัมพันธุ์ แห่งมหาวิทยาลัยรังสิต
- อ.สุธาทิพย์ โมรालาย แห่งมหาวิทยาลัยหอการค้า
- อ.ชนัญชี่ กาญจนอุไรโรจน์ แห่งมหาวิทยาลัยกรุงเทพ
- อ.รัชดา แดงจำรูญ แห่งมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
- คุณนิตยา พิริยะพงษ์พันธ์ แห่งมูลนิธิเพื่อนหญิง

คณะผู้วิจัย

ชื่อเรื่อง : การสำรวจสถานภาพแห่งองค์ความรู้ เรื่อง
"สตรีกับสื่อมวลชนไทย ในประเทศไทย" พ.ศ.
2520-2535

ชื่อผู้วิจัย : ผศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ
อ.วิลาสินี พิพิธกุล

เดือนและปีที่ทำการวิจัยเสร็จ : มีนาคม 2539

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อสำรวจสถานภาพแห่งองค์ความรู้เรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย" ตั้งแต่ปีพ.ศ.2520-2535 ว่าได้มีความก้าวหน้าถึงระดับใด วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้ในการสำรวจข้อมูลจากเอกสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องสตรีและสื่อมวลชน การวิเคราะห์ตัวแปรเรื่องบทบาทในทุกมิติของสตรีที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสื่อมวลชนทั้งในฐานะผู้ประกอบการวิชาชีพด้านสื่อมวลชน และทั้งในฐานะของผู้รับสารที่ใช้สื่อประเภทต่าง ๆ รวมทั้งการวิเคราะห์ภาพของสตรีที่สะท้อนอยู่ในสื่อ

ผลการวิจัยพบว่า

(1) ตลอดระยะเวลา 15 ปีนี้ มีงานศึกษาที่เกี่ยวข้องอยู่ 83 ชิ้น งานศึกษาสตรีในฐานะผู้รับสารมีมากกว่าผู้ส่งสารถึง 4 เท่า ในเรื่องตัวสื่อ งานศึกษาเรื่องการใช้สื่อวิทยุของสตรีจะมีมากที่สุด และสื่อภาพยนตร์มีน้อยที่สุดเพียงเรื่องเดียว สำหรับเนื้อหาสาระนั้น งานศึกษาเรื่องสถานภาพและบทบาทของสตรีในสื่อมีมากที่สุด เรื่องการเมืองและการพัฒนามีในระดับปานกลาง และเนื้อหาเรื่องสตรีกับเศรษฐกิจมีน้อยที่สุด

(2) ถึงแม้ว่า ผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลเรื่องสตรีในฐานะผู้ส่งสาร ได้พบว่าจำนวนของสตรีทั้งในสถาบันการศึกษาและสถาบันวิชาชีพได้เพิ่มมากขึ้น แต่ทว่าโอกาสที่จะก้าวถึงตำแหน่งสูงสุดทางวิชาชีพยังมีน้อยอยู่เมื่อเทียบกับชาย

(3) ในเรื่องประเภทของสื่อ งานศึกษาเรื่องสื่อสิ่งพิมพ์จะมีมากกว่าสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ปัจจัยที่อธิบายก็คือ ความยากง่ายในการเก็บรวบรวมข้อมูล การขาดวิธีการศึกษาวิจัยสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เป็นระบบ และจำนวนบุคลากรที่ได้รับการฝึกฝนในการใช้วิธีการวิจัยบางสาขายังมีน้อยอยู่

(4) สำหรับการเข้ามาใช้สื่อของสตรีนั้น พบว่า ปัจจุบันสตรีไทยสามารถเข้าถึงและได้ใช้สื่อทุกประเภท หากทว่าการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพของตัวสื่อในอันที่จะตอบสนองความต้องการของสตรียังมีน้อยอยู่

(5) ในเรื่องเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับสตรีที่ปรากฏในสื่อ ปัจจัยที่อธิบายปริมาณมากน้อยของเนื้อหาแต่ละประเภท ได้แก่ การมีความสนใจที่ต่อเนื่องเฉพาะในประเด็นสตรีบางเรื่องที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การกำหนดบทบาทของผู้หญิงในสังคม อิทธิพลด้านแนวคิดของทฤษฎีด้านสื่อมวลชนกระแสหลักและบริบททางสังคมในแต่ละช่วงที่มีต่อเรื่องสตรี

(6) สำหรับเรื่องพฤติกรรมผู้รับสารสตรี แม้จะมีปริมาณมากกว่าครึ่งหนึ่งของงานศึกษาทั้งหมด แต่ทว่าทิศทางการศึกษามีลักษณะเป็นแบบเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ คือ การศึกษาการเปิดรับสื่อประเภทต่าง ๆ และการศึกษาผลกระทบของสื่อ แนวทางการศึกษาที่ยังมีอยู่น้อยมาก คือ การศึกษาเรื่องการใช้และความพึงพอใจของผู้รับสารที่จะนำไปสู่ความเข้าใจอย่างชัดเจน ในเรื่องความคิดเห็นและความต้องการของสตรีที่มีต่อสื่อมวลชน

จุฬาลง

Project Title : Women and Media in Thailand: the State of Knowledge (1977-1992)
Name of Investigators: Assist. Dr.Kanjana Kaewthep
: Ms.Wilasinee Phiphitkul
Year : March 1996

Abstract

This research was aimed at investigating the progression of knowledge concerning women and the media in Thailand during 1977-1992. Data collection was undertaken through literature reviews of the topic for various content of women subjects in relation to the media. Focus was on an analysis of interrelated variables attributable to a holistic view of women's role as media professionals and audiences of different media types, and as portrayed in the media. The synthesis of relevant research was also performed within the conceptual framework of the communication process theory.

Results were concluded as the following:

(1) Insofar there were approximately 83 research projects on women and the media conducted within 15 years. Research on women as media receivers four times outnumbered the study of them as media professionals. Emphasis was also placed on their media uses and gratification of magazines. Meanwhile, there was only one study concerning women and cinema. A content analysis of women's role and status appearing in the media was the most concern among those researchers. A study of the roles women play in politics and a national development was respectively done as an average. The least was research on women and economics.

(2) Although the findings showed an increasing number of women involved in media education and media professionals, the opportunity to achieve top position in their career is still less likely as opposed to men.

(3) Fewer studies of women regarding their electronic media behavior in comparison to the print media was due to difficulties in data collection, inadequacy of systematic methodology, and a lack of skillful researchers in the area.

(4) It was also found that nowadays women were capable of accessing and consuming all types of media. Nevertheless, changes in the media itself were unlikely to be responsive to the need of those audiences.

(5) Various factors appeared to engender research concerning a portrayal of women in different types of the media. They were: (1) the continuation of research interest in women issues; (2) role identity of women in the society; (3) the conceptual influence from the mainstream of media theories; and (4) a periodical specification of a social context.

(6) One half of the overall research was concerned with women's media behavior, but the majority shared the same direction which geared towards baseline data on media consumption and its effect. Only a few of them laid ground on media uses and gratification approaches to gain insightful understanding of women's opinion and their media needs.

จุฬาลง

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ii
บทคัดย่อภาษาไทย	iii
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	v
สารบัญ	vii
รายการตารางประกอบ	ix
บทที่ 1 บทนำ	1
- ปัญหา ที่มาและความสำคัญของการวิจัย	1
- วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
- ขอบเขตของการวิจัย	6
- นิยามศัพท์	7
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย	19
- วิธีดำเนินการวิจัย	19
- แหล่งข้อมูลและประชากรที่ศึกษา	19
- เครื่องมือการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล	22
บทที่ 4 ภาพรวมของข้อมูลในเชิงปริมาณ	25
- ข้อสังเกตเรื่องการศึกษาประเด็นสตรียุคก่อนปีพ.ศ.2520	25
- ภาพรวมของข้อมูลเชิงปริมาณ	29
- ภาพรวมของทฤษฎีและวิธีการศึกษา	52
บทที่ 5 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ผู้ส่งสารสตรี	67
- จำนวนของงานวิจัยเรื่องผู้ส่งสารสตรี	67
- ภาพรวมของการศึกษาสตรีในฐานะผู้ส่งสาร/ผู้ผลิต	67
- การศึกษาสตรีในสถาบันฝึกอบรมและสถาบันวิชาชีพ	68
- การศึกษาสตรีในฐานะผู้ผลิตงานสื่อมวลชน	69
- การศึกษาสตรีในฐานะเจ้าของสื่อ	71
- การศึกษาปัจจัยที่เข้ามามีผลต่อการทำงานของผู้ผลิตสตรี	72
- การศึกษาความคิดเห็นของผู้ส่งสารสตรี	73
- การศึกษาเปรียบเทียบผู้ผลิตสื่อของไทยและต่างประเทศ	74

	หน้า
บทที่ 6 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ช่องทางการสื่อสาร/ตัวสื่อ	77
- สื่อหนังสือพิมพ์	77
- สื่อนิตยสาร	89
- สื่อภาพยนตร์	105
- สื่อวิทยุ	108
- สื่อโทรทัศน์	115
- สื่อโฆษณา	118
- สื่อประเภทอื่น ๆ	124
บทที่ 7 การวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาสาร	131
- ด้านสาธารณสุข	131
- ด้านเศรษฐกิจ	141
- ด้านการเมือง	145
- ด้านประชากร	152
- ด้านการพัฒนา	160
- ด้านบทบาทและสถานภาพสตรี	170
- ด้านความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย	187
- เนื้อหาอื่น ๆ	191
บทที่ 8 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ผู้รับสารสตรี	197
- ภาพรวมของการวิจัยเรื่องผู้รับสารสตรี	197
- การศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสารของกลุ่มสตรี	202
- ประเภทของสื่อกับกลุ่มรับสารสตรี	208
- ผลกระทบและประสิทธิภาพของสื่อกับสตรี	213
- การใช้และความพึงพอใจจากสื่อของกลุ่มผู้รับสารสตรี	217
- การศึกษาความคิดเห็นและทัศนคติของผู้รับสารสตรีที่มีต่อสื่อ	220
- คุณลักษณะทางประชากรของกลุ่มผู้รับสารสตรี	221
บทที่ 9 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	230
บรรณานุกรม	254
(ก) รายชื่องานศึกษาเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย" 2520-2535	254
(ข) เอกสารประกอบการค้นคว้า	262

รายการตารางประกอบ

ตารางที่	หน้า
1. ปริมาณของงานศึกษาเรื่องสตรีกับสื่อมวลชนตั้งแต่ปีพ.ศ.2520-2535	29
2. ปริมาณของงานศึกษาเรื่องสตรีกับสื่อจำแนกตามแหล่งที่ศึกษา	34
3. ปริมาณของงานศึกษาแยกตามสถานภาพของผู้วิจัย	37
4. ปริมาณของงานศึกษาแยกตามเพศของผู้ศึกษา	37
5. ปริมาณของงานวิจัยแยกตามองค์ประกอบของการสื่อสาร	38
6. ปริมาณของทฤษฎีสื่อมวลชนที่ใช้ในงานวิจัย	56
7. ปริมาณของทฤษฎีสตรีศึกษาที่ใช้ในงานวิจัย	58
8. ปริมาณของงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีสตรีศึกษาจำแนกตามช่วงเวลา	59
9. ประเภทของวิธีการศึกษาที่พบในงานวิจัย	61
10. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ผู้ส่งสารสตรี	76
11. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สื่อหนังสือพิมพ์	88
12. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สื่อนิตยสาร	103
13. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สื่อภาพยนตร์	107
14. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สื่อวิทยุ	114
15. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สื่อโทรทัศน์	117
16. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สื่อโฆษณา	123
17. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สื่อประเภทอื่น ๆ	130
18. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านสาธารณสุข	139
19. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านเศรษฐกิจ	144
20. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านการเมือง	151
21. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านประชากร	159
22. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านการพัฒนา	169
23. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านบทบาท สติ และสถานภาพสตรี	185
24. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านความสัมพันธ์ ระหว่างหญิง-ชาย	190
25. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาในประเด็นอื่น ๆ	196
26. รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ผู้รับสาร	226

ปัญหา ที่มา และความสำคัญของการวิจัย

ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

ความสนใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง "สตรีกับสื่อมวลชน" นั้น มีประวัติความเป็นมาจาก 2 ทาง ทางแรก เริ่มต้นในปีค.ศ.1972 เมื่อคณะกรรมการว่าด้วยสถานภาพสตรีขององค์การสหประชาชาติได้ตั้งข้อสังเกตว่า สื่อมวลชนมีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างสรรค์และสืบทอดวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศ รวมทั้งทัศนคติที่สังคมมีต่อเพศต่าง ๆ ในอีกทางหนึ่ง บรรดานักวิชาการ นักปฏิบัติและผู้ทำงานด้านสตรีที่เริ่มรวมตัวกันเป็นกลุ่มและขบวนการต่าง ๆ ตั้งแต่ทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา ได้เริ่มต้นตัวและให้ความสนใจฐานะและบทบาทของสื่อมวลชนที่สามารถจะเป็นได้ทั้งเครื่องมือช่วยในการพัฒนาสตรี และในเวลาเดียวกันก็อาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความเสมอภาคและสิทธิของสตรี

ผลจากการเคลื่อนไหวดังกล่าว ก่อให้เกิดความตื่นตัวอย่างมากในวงวิชาการด้านสื่อมวลชนทั่วทุกประเทศในโลกที่จะค้นคว้าวิจัยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่อง "สตรีและสื่อมวลชน" ดังจะเห็นได้จากจำนวนของหนังสือ นิตยสาร บทความทางวิชาการ รายงานการวิจัย รวมทั้งรูปแบบการจัดประชุมสัมมนาแบบต่าง ๆ ฯลฯ ที่เกี่ยวกับหัวข้อดังกล่าวได้เพิ่มขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพอย่างรวดเร็วในรอบทศวรรษ 1970 นี้ ประจักษ์พยานชิ้นหนึ่งก็คือ รายงานของยูเนสโก เรื่อง Mass Media: Image, Role and Social Conditions of Women. (UNESCO No.94, 1979) ซึ่งจัดทำโดยนักวิชาการ 2 ท่าน คือ Mieke Ceulemans และ Guido Fauconnier รายงานชิ้นนี้ได้รวบรวมและวิเคราะห์ผลงานวิจัยเรื่องผู้หญิงกับสื่อมวลชนจากทุกมุมโลก โดยได้ใช้งานวิจัยอ้างอิงถึง 180 ชิ้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานที่ทำเฉพาะในช่วงทศวรรษ 1970 เท่านั้น

การขยายตัวทั้งในด้านปริมาณและการขยายความลุ่มลึกในด้านคุณภาพของการศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" นั้น น่าจะมีเหตุและปัจจัยแวดล้อมมาจากหลายอย่าง ประการแรก อาจจะเนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่า ในโลกปัจจุบันนี้สตรีได้มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในทุกวงการ และในทุกระดับของสังคม และท่ามกลางการเพิ่มบทบาทนี้ยังได้มีการก่อตัวของขบวนการสิทธิสตรีในรูปแบบต่าง ๆ ที่พยายามจะเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาสตรีและฐานะของสตรีในสังคม โดยมีเหตุการณ์ประกาศปีสตรีสากลในปีค.ศ.1975 เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกอย่างชัดเจน ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ในโลกแห่งความเป็นจริง ส่งผลมาถึงโลกแห่งวิชาการ กล่าวคือ ทำให้เกิดการรับรู้ในหมู่นักวิชาการว่า ลักษณะปัญหา

ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสตรีนั้น ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมต่างมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่ต้องการการศึกษาค้นคว้าแยกออกมาต่างหาก

สถานการณ์ในวงการสื่อมวลชนก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ ในด้านของอุตสาหกรรมสื่อมวลชนนั้น มีแรงงานสตรีจำนวนมากที่เข้ามาทำงานในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ และมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในแวดวงนี้ ส่วนในวงวิชาการ ความก้าวหน้าของการค้นคว้าทั้งด้านทฤษฎีและการวิจัยที่ผ่านมามีได้แสดงให้เห็นแล้วว่า หากต้องการจะใช้สื่อมวลชนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างสมบูรณ์เต็มที่แล้ว จำเป็นต้องให้ความสนใจกับการใช้สื่อกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะๆ เช่น การจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กหรือเยาวชน การจัดทำนิตยสารสำหรับสตรี เป็นต้น

สำหรับในกรณีของประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่ให้ความสนใจต่อนโยบายการพัฒนาสตรีมาตั้งแต่เริ่มทศวรรษ 2520 ดังที่ได้มีการจัดทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาวชุดแรก (พ.ศ. 2525-2544) แต่ทว่าในช่วงแรกนั้น ประเด็นสตรีกับสื่อมวลชนยังไม่ได้ได้รับความสนใจมากเท่าที่ควร ต่อเมื่อผ่านมามีอีกหนึ่งทศวรรษ การจัดทำแบบสตรีระยะยาวชุดที่ 2 (พ.ศ. 2535-2554) ประเด็นความสนใจเรื่องสตรีกับสื่อมวลชนจึงได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอย่างมาก โดยถูกบรรจุเข้าเป็นหัวข้อในแผนย่อยแผนหนึ่งด้วย ทั้งนี้คงเนื่องมาจากปัจจัยหลาย ๆ ประการที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส่วนกระแสความสนใจเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" ที่ปรากฏในแวดวงวิชาการไทยนั้น ได้เกิดขึ้นและสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น จากการสำรวจหัวข้อวิทยานิพนธ์ของนิสิตปริญญาโท คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2524-2536 โดยเฉพาะชื่อหัวข้อที่ระบุเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" เอาไว้อย่างชัดเจน พบว่ามีปรากฏอยู่ในทุกปี ปีละประมาณ 1-6 เรื่อง นอกจากนี้ ยังมีการจัดสัมมนา อภิปราย การประชุมเชิงปฏิบัติการ อาศรมความคิด (Forum) ในหัวข้อนี้อยู่เสมอ รวมทั้งมีงานเขียนและงานวิจัยของคณาจารย์ และนักวิจัยในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง "สตรีและสื่อมวลชน" อีกจำนวนไม่น้อย ตัวอย่างที่ยกมากล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความสนใจที่มีเพิ่มมากขึ้นในประเด็นนี้

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสื่อมวลชน นับแต่ครั้งอดีตมาจนถึงปัจจุบันจะพบว่า ในระยะเริ่มแรกของสื่อมวลชนคือหนังสือพิมพ์นั้น สตรียังมีฐานะและบทบาทที่จำกัดมากทั้งในด้านผู้ผลิต ผู้รับสาร และเนื้อหาของข่าวสาร ซึ่งมักจะเป็นปริวิตถลของผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ แต่สำหรับสื่อประเภทต่อๆ มา เช่น ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ ความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสื่อมวลชนทั้งในฐานะผู้ผลิตและผู้รับสารก็เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งเนื้อหาที่สื่อมวลชนได้เปิดให้สตรีเข้าไปมีส่วนร่วมก็มีเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการขยายตัวในเชิงปริมาณดังกล่าว เราก็ยังมีคำถามเก่า ๆ อีกมากมายที่ยังไม่มีคำตอบ เช่น ปัจจุบันนี้ในองค์กรสื่อมวลชนนั้น สตรีมีอำนาจในระดับการตัดสินใจมากน้อยเพียงใด ความเป็นผู้หญิงสร้างอุปสรรคต่อความก้าวหน้าทางวิชาชีพหรือไม่ ภาพสะท้อนของสตรีจากสื่อมวลชนมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง และการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นคุณหรือเป็นโทษสำหรับการพัฒนาสตรี รูปแบบของการเปิดรับสื่อ การเลือกใช้สื่อ และความพึงพอใจจากการใช้สื่อของสตรีไทยเป็นอย่างไรบ้าง เป็นต้น

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ปัจจุบันนี้มีงานศึกษาวิจัยจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่อง "สตรีและสื่อมวลชน" แต่เนื่องจากงานศึกษาแต่ละชิ้นมุ่งจะตอบปัญหาเฉพาะเรื่อง โดยที่ยังขาดการประมวลสังเคราะห์ข้อค้นพบทั้งหมดให้เป็นภาพรวมขององค์ความรู้ เพื่อช่วยในการตอบคำถามที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นที่ควรรวบรวมผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง "สตรีและสื่อมวลชน" ที่มีในประเทศไทย เพื่อนำมาประมวลและสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ในเรื่องนี้

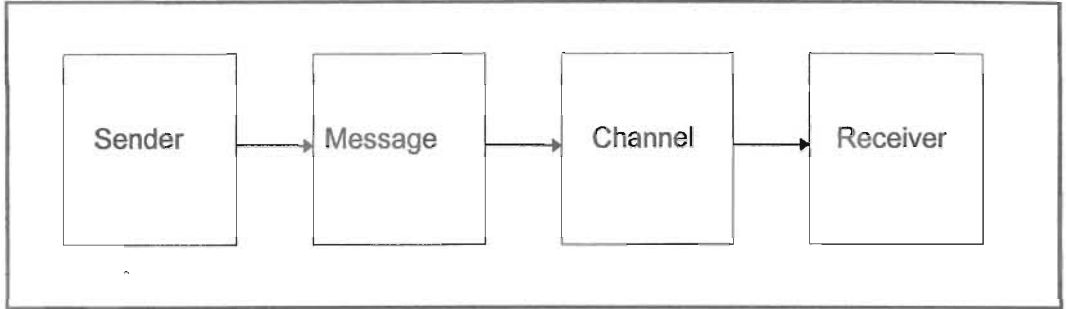
เอกลักษณ์ของงานวิจัย

เอกลักษณ์สำคัญของการวิจัยครั้งนี้คือ จะเป็นการวิจัยในระดับที่สอง กล่าวคือ เป็นการประมวลและสังเคราะห์ผลการศึกษาระดับแรกที่เกี่ยวข้องกับประเด็น "สตรีกับสื่อมวลชน" เพื่อหาข้อสรุปในการตอบคำถามบางประการในการวิจัย และเพื่อสร้างภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่าง "สตรี" กับ "สื่อมวลชน" ในบริบทของสังคมไทย ตามกรอบทฤษฎีด้านนิเทศศาสตร์

สำหรับทฤษฎีนิเทศศาสตร์ที่จะนำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ทฤษฎีแบบจำลององค์ประกอบของการสื่อสารของ David K. Berlo (1960)¹ ซึ่งกล่าวว่าองค์ประกอบหลักของการสื่อสารมี 4 ส่วนคือ ผู้ส่งสาร (Source) สาร (Message) ช่องทางการสื่อสาร (Channel)² และผู้รับสาร (Receiver) รายละเอียดปลีกย่อยด้านคุณสมบัติในองค์ประกอบเหล่านี้ จะเป็นตัวช่วยกำหนดว่าประสิทธิภาพของการสื่อสารจะเป็นเช่นไร

¹D.K. Berlo, *The Process of Communication*. New York: Holt Rinehart and Winston, 1960.

²สำหรับคำว่า "Channel" ซึ่งเป็นศัพท์เฉพาะของ Berlo นั้น แต่เดิม หมายถึงช่องทางที่เป็นพาหนะนำสารไปสู่ผู้รับสาร อันประกอบด้วย 5 ช่องทาง คือการเห็น ได้ยิน สัมผัส ได้กลิ่น และลิ้มรส ซึ่งในขั้นต่อมา ช่องทางนี้ก็หมายถึง "ตัวสื่อ" (Media) นั่นเอง ผู้วิจัยได้แปลคำว่า "Channel" เป็นภาษาไทย 2 คำ คือ "ช่องทางการสื่อสาร" และ "ตัวสื่อ" และอาจใช้คำใดคำหนึ่งโดยที่คงความหมายเดียวกับคำว่า "Channel"

เมื่อนำทฤษฎีแบบจำลองกระบวนการสื่อสารของ Berlo นี้มาเป็นกรอบในการจำแนกประเภทของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง "สื่อมวลชนและสตรี" ในประเทศไทย จะสามารถขยายออกมาเป็นกรอบสำหรับการวิจัยได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

กรอบทฤษฎีแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสื่อมวลชน

องค์ประกอบของการสื่อสาร

ผู้ส่งสาร/ผู้ผลิตสารสตรี (Sender) ช่องทางการสื่อสาร (ตัวสื่อ) (Channel) เนื้อหาสาร (Message) ผู้รับสารสตรี (Receiver)

สถาบัน การศึกษา ด้านสื่อ มวลชน	องค์กร ผู้ผลิต สื่อ สตรีผู้	สื่อสิ่งพิมพ์ หนังสือ : นิตยสาร พิมพ์ (นวนิยาย/ การ์ตูน)	สื่อ อื่น ๆ	สาธารณสุข เศรษฐกิจ การเมือง ประชากร การพัฒนา สถานภาพสตรี ความสัมพันธ์ หญิง - ชาย ประเด็นอื่น ๆ	พฤติกรรมมารับสาร ประเภทของสื่อที่ผู้รับ สารสตรีใช้ ผลกระทบของสื่อ การใช้และความพึงพอใจ ของกลุ่มผู้รับสารสตรี ความคิดเห็นของผู้รับ สารสตรีต่อสื่อ คุณลักษณะทางประชากร ของผู้รับสาร
---	--------------------------------------	---	----------------	--	--

การขยายตัวด้านเศรษฐกิจ

นโยบายของรัฐ
ต่อสื่อมวลชน

ผู้หญิงเป็นกลุ่ม
ผู้บริโภครายใหญ่

ความต้องการ
ด้านสังคม

จากกรอบทฤษฎีดังกล่าว จะช่วยให้การตั้งคำถามนำการวิจัยเป็นไปในลักษณะดังนี้คือ

(i) ผู้ส่งสาร/ผู้ส่งสารสตรี

การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสตรีในฐานะผู้ส่งสาร หรือผู้ปฏิบัติงานสื่อมวลชนนั้น สามารถจะพิจารณาได้เป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนของการศึกษาเพื่อการเตรียมตัวเข้าสู่วิชาชีพ และขั้นตอนของชีวิตการทำงาน

(1) ขั้นตอนของการศึกษาด้านสื่อมวลชน (Communication Education) คำถามนำการวิจัยที่เกี่ยวข้องคือ ปริมาณของอาจารย์และนักศึกษาหญิงชายในสาขาสื่อมวลชน การเลือกสาขาที่เรียนมีปัจจัยเรื่องเพศ (Gender) เข้าไปเกี่ยวข้องหรือเป็นตัวกำหนดหรือไม่

(2) ขั้นตอนของการทำงาน (Workin Journalism and Communication) จะพิจารณาเรื่องบทบาทและสถานภาพของนักสื่อมวลชนสตรีในองค์กรผู้ผลิตสื่อ โอกาสความก้าวหน้าในงาน ปัญหาและอุปสรรคทางวิชาชีพอันเนื่องมาจากปัจจัยเรื่องเพศ

(ii) ช่องทางการสื่อสาร

จะสำรวจปริมาณของช่องทางที่เรื่องราวของสตรีได้เผยแพร่ผ่านสื่อชนิดต่าง ๆ คือ

- (1) สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร (นวนิยาย//การ์ตูน)
- (2) สื่อภาพยนตร์
- (3) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์
- (4) สื่ออื่น ๆ เช่น สื่อเฉพาะกิจ (เทปเสียง ภาพพลิก) สื่อบุคคล

(iii) เนื้อหาสาระ

การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสาระของสื่อมวลชนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสตรีสามารถตั้งคำถามแยกได้เป็น 2 มิติ คือ

(1) การศึกษาในเรื่องประเภทของเนื้อหา คือ การสำรวจปริมาณของเนื้อหา 8 ประเภทที่เกี่ยวข้องกับสตรีและสื่อมวลชน ได้แก่ สาธารณสุข เศรษฐกิจ การเมือง ประชากร การพัฒนา บทบาทและสถานภาพสตรี ความสัมพันธ์หญิง-ชาย และประเด็นอื่น ๆ

(2) การศึกษาภาพลักษณ์ของสตรีที่สะท้อนออกมาจากสื่อมวลชน เนื่องจากการเผยแพร่เนื้อหาสาระของสื่อ นั้น นอกจากจะมีการส่งผ่านข่าวสารข้อมูลในระดับแรกแล้ว ในระดับที่ลึกลงไปเนื้อหาสาระดังกล่าวยังสามารถสร้างภาพลักษณ์ (Image) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องได้อีกด้วย คำถามนำการวิจัยในส่วนนี้ มุ่งจะตอบคำถามว่า ภาพลักษณ์ของสตรีที่สะท้อนออกมาจากสื่อต่าง ๆ นั้นเป็นภาพอะไรบ้าง เป็นภาพด้านบวกหรือลบ และเป็นภาพที่สะท้อนความเป็นจริงได้หรือไม่

(iv) ผู้รับสารสตรี

เนื่องจากการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้รับสารนั้น มีอยู่ 2 แนวทาง (Approach) คือ

(1) แนวทางแรก จะถือว่า สื่อมีอิทธิพลในการโน้มน้าวหรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้รับสารที่มีลักษณะค่อนข้างตั้งรับ (Passive) ดังนั้น การศึกษาวิจัยในแนวทางนี้จึงมุ่งที่จะดูผลกระทบ (Impact) ที่สื่อมีต่อตัวผู้รับสารสตรี ซึ่งแนวคิดหลักมักจะหมายถึงการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสตรีในด้านต่าง ๆ

(2) แนวทางที่สองถือว่า ผู้รับสารมีลักษณะเอากานเอากการ (Active) ในการใช้สื่อ ทิศทางการค้นคว้าจึงจะพิจารณาการใช้และความพึงพอใจของผู้รับสารสตรี (Uses and Gratifications) จากการใช้สื่อว่ามีอะไรบ้าง

นอกจากนั้น จะมีการจำแนกประเภทของกลุ่มผู้รับสารสตรีตามคุณลักษณะทางประชากร เช่น อายุ ภูมิภาค อาชีพ ศาสนา และกลุ่มสตรีพิเศษ (เช่น สตรีพิการ ไสเมณี ฯลฯ) ที่สัมพันธ์กับการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การวิจัยครั้งนี้มีเป้าหมายทั่วไปคือ การสำรวจสถานการณ์แห่งองค์ความรู้ในเรื่อง "สตรีและสื่อมวลชนในประเทศไทย" ตั้งแต่ปีพ.ศ.2520-2535 ว่าได้ก้าวไกลไปถึงขั้นใด ในแง่มุมใด รวมทั้งจะมีการสังเคราะห์ข้อค้นพบจากการวิจัยที่ผ่านมา เพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ดังนี้คือ

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์และบทบาทของนักสื่อมวลชนสตรีในฐานะนักวิชาชีพ
2. เพื่อสำรวจช่องทางของสื่อที่เกี่ยวข้องกับสตรีในด้านใดด้านหนึ่ง
3. เพื่อศึกษาเนื้อหาสาระด้านต่าง ๆ ของสื่อมวลชนที่เกี่ยวข้องกับสตรี
4. เพื่อศึกษาผลกระทบ การใช้สื่อและความพึงพอใจจากการใช้สื่อของกลุ่มผู้รับสารสตรี

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้รวบรวมผลการศึกษาวิจัยที่เป็นวิทยานิพนธ์และงานวิจัยของนักศึกษา อาจารย์ และนักวิจัยทั่วไปจากสถาบันการศึกษาและหน่วยงานอื่น ๆ ที่ศึกษาค้นคว้าอยู่ระหว่างในปีพ.ศ.2520-2535 เนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาที่มีการเปิดสอนระดับปริญญาโทด้านนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ในประเทศไทย

ประเภทของเอกสารที่จะรวบรวมประกอบด้วยเอกสารทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
 ดังนี้คือ

ก. งานวิจัยของอาจารย์และนักวิจัย

ข. งานวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา

ค. บทความที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ

ง. ข้อเขียนในวารสารหรือนิตยสารทั่วไป หนังสือพิมพ์

จ. เอกสารหรือรายงานประกอบการสัมมนา การอภิปราย หรือการประชุมในที่ต่าง ๆ

เอกสารที่ได้พยายามรวบรวมให้ครบถ้วนสมบูรณ์มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ คือ เอกสารประเภท (ก) และ (ข) เนื่องจากเป็นเอกสารหลักที่จะใช้ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ ส่วนเอกสารประเภท (ค) (ง) และ (จ) นั้น จะใช้อ่านประกอบการอภิปรายผล

แหล่งข้อมูลที่ได้ค้นคว้านั้นครอบคลุมสถานที่เหล่านี้คือ

1. ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยทั้งรัฐและเอกชนที่เปิดสอนวิชานิติศาสตร์และวารสารศาสตร์ทั้งในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด

2. ศูนย์สตรีศึกษาของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพและต่างจังหวัด

3. หน่วยงานของรัฐที่ทำงานเกี่ยวข้องกับสตรี

4. หน่วยงานเอกชนที่ทำงานเกี่ยวข้องกับสตรี

นิยามศัพท์

ผู้ส่งสารสตรี (Sender): กลุ่มสตรีที่ทำงานเป็นนักวิชาชีพสื่อมวลชนอยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ ขององค์กรสื่อหรือทำงานอยู่ในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการผลิตสื่อมวลชน

ช่องทางการสื่อสาร/ตัวสื่อ: ประเภทของสื่อต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสตรี อันได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ (หนังสือพิมพ์และนิตยสาร นวนิยาย) สื่อภาพยนตร์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (วิทยุ/เพลง/โทรทัศน์) และสื่อโฆษณา

เนื้อหาสาร (Message): เนื้อหาของสื่อประเภทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสตรีในประเด็นสาธารณสุข เศรษฐกิจ การเมือง ประชากร การพัฒนา สถานภาพสตรี และความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชาย

ผู้รับสาร (Receiver): กลุ่มสตรีผู้เปิดรับหรือผู้ใช้สื่อประเภทต่าง ๆ

บทบาทของนักสื่อมวลชนสตรี: ขอบเขตอำนาจหน้าที่และสิทธิของสตรีในการกระทำตามบทบาทของนักวิชาชีพสื่อมวลชนที่ถูกกำหนดมาจากสังคม

สถานภาพของนักสื่อสารมวลชนสตรี: สถานะตำแหน่งของนักสื่อสารมวลชนสตรีที่ได้รับจากการปฏิบัติ ตามบทบาทเมื่อเทียบกับฐานะตำแหน่งของนักสื่อสารมวลชน ที่เป็นบุรุษ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยในลักษณะของการรวบรวมองค์ความรู้นี้ น่าจะให้ประโยชน์แก่ 2 วงการคือ

- ประโยชน์ด้านการศึกษา

(1) เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการใช้จัดทำหลักสูตร และเนื้อหาวิชาสำหรับการเรียนการสอนวิชา "Gender and Media" ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท

(2) เพื่อให้ข้อเสนอแนะในเรื่องทิศทางและหัวข้อการวิจัยเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" ที่ควรศึกษาต่อไปในอนาคต

- ประโยชน์ด้านวิชาชีพ

(1) เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ในการให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงสถานภาพ และบทบาทของผู้ส่งสารสตรี

(2) เพื่อให้ข้อเสนอแนะแก่นักวิชาชีพในการสร้างและการใช้สื่อเพื่อพัฒนาสตรี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎี

ในการสำรวจสถานการณ์แห่งความรู้เรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" นี้ ทฤษฎีที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องในการช่วยจัดจำแนกประเภทและตีความงานวิจัยแต่ละชิ้นนั้นจะมีอยู่ 2 กลุ่มทฤษฎีคือ ทฤษฎีด้านสื่อมวลชน และทฤษฎีด้านสตรีศึกษา

(ก) ทฤษฎีด้านสื่อมวลชน¹ เนื่องจากขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้กรอบแนวความคิดที่ครอบคลุมกระบวนการสื่อสารทั้งกระบวนการ ดังนั้นทฤษฎีสื่อมวลชนที่นำมาใช้จึงมีในทุกขั้นตอนของการสื่อสารคือ

1. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชน
2. ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา
3. ทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสังคม
4. ทฤษฎีวิพากษ์
5. ทฤษฎีที่เน้นตัวสาร
6. กลุ่มทฤษฎีผู้รับสาร

จากนี้จะเสนอรายละเอียดของแต่ละทฤษฎีตามลำดับ

(1) ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชน (Structuralism & Functionalism)

ทฤษฎีนี้มีแนวทางมาจากทฤษฎีด้านสังคมวิทยาที่มีหลักการพื้นฐานว่า สังคมส่วนรวมประกอบขึ้นด้วยสถาบันหรือระบบย่อยที่ต่างทำหน้าที่ของตนเอง เพื่อให้สังคมโดยรวมสามารถดำรงอยู่และสืบทอดต่อไปได้ สื่อมวลชนก็จัดเป็นสถาบันย่อยอันหนึ่ง การทำหน้าที่ของสื่อมวลชนนั้นจะเห็นได้จากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างซ้ำ ๆ ต่อเนื่อง และเป็นระบบ

นักทฤษฎีสื่อสารมวลชนหลายท่านเช่น H. Lasswell, C. Wright ได้ประมวลหน้าที่พื้นฐานที่สถาบันสื่อมวลชนพึงกระทำต่อสังคมโดยรวม (ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ เราอาจจะนำมาประยุกต์ใช้อธิบายว่า สื่อมวลชนพึงมีหน้าที่ของสตรี) ดังนี้

¹วิธีการจัดแบ่ง ประเภททฤษฎีด้านสื่อมวลชนนี้ ผู้วิจัยอาศัยแนวทางของ Denis McQuail, Mass Communication Theory: An Introduction. (2nd ed.): Sage, 1987.

1. ทำหน้าที่ประจักษ์เป็นยามคอยเฝ้าสอดส่องดูแล อันได้แก่กิจกรรมเผยแพร่ข่าวสาร และข้อมูลต่าง ๆ
2. ทำหน้าที่ตีความและอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อประสานความคิดของคนในสังคมให้ดำเนินไปในทิศทางเดียวกันเพื่อความมั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม อันได้แก่หน้าที่ให้ความรู้แก่คนกลุ่มต่าง ๆ
3. ทำหน้าที่สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้สังคมมีชีวิตที่ต่อเนื่องยาวนาน
4. ให้ความบันเทิง เพื่อสร้างสมดุลงานให้แก่ชีวิตประจำวันของคนในสังคม
5. ทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนธุรกิจให้ขยายตัว ซึ่งในแง่นี้ ความเกี่ยวข้องระหว่างสื่อกับสตรีอาจจะพิจารณาได้ว่าผู้หญิงเป็นกลุ่มผู้บริโภค กลุ่มผู้ซื้อ หรือเป็นตลาดของสื่อมวลชน
6. ทำหน้าที่ผลักดันให้สังคมเกิดการเคลื่อนไหวไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวทางความคิด หรือกิจกรรมเพื่อให้เกิดลักษณะพลวัตภายในสังคม เช่น สื่ออาจจะช่วยเปลี่ยนแปลงความคิดเกี่ยวกับเรื่องสิทธิสตรี เป็นต้น

ในการนำทฤษฎีนี้มาใช้ในการวิจัยเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" ในผลงานวิจัยที่ได้ใช้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชนเป็นกรอบแนวคิด จะตั้งคำถามนำการวิจัยว่า สื่อได้ทำหน้าที่ในด้านต่าง ๆ ต่อสตรีหรือไม่ มากน้อยเพียงใด และทำอย่างไร เป็นต้น

(2) ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา

ทฤษฎีนี้เป็นหนึ่งในกลุ่มทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานของสื่อมวลชน (Normative Theory) ซึ่งเป็นกลุ่มทฤษฎีที่เสนอว่า สื่อมวลชนควรจะเป็นอย่างไรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคม เนื้อหาของทฤษฎีนี้จึงมักจะว่าด้วยระเบียบกฎเกณฑ์และการควบคุมสื่อให้ปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมายสำหรับในกรณีของโลกที่สามซึ่งเป็นประเทศที่กำลังพัฒนานั้น สื่อมวลชนจะต้องมีหน้าที่เพิ่มเติมที่แตกต่างไปจากประเทศที่พัฒนาแล้ว กล่าวคือ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในพัฒนาสังคมด้วยไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาความเจริญทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน เพื่อจรรโลงการปกครองระบอบประชาธิปไตย การควบคุมจำนวนประชากร การพัฒนาระบบสาธารณสุขแบบใหม่ การพัฒนาวัฒนธรรมของชาติให้ทันสมัยก้าวหน้า เป็นต้น

สถาบันสื่อมวลชนเองก็ถูกคาดหวังว่าจะเป็นกลไกสังคมที่สำคัญมากตัวหนึ่งในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม ดังที่มัททฤษฎีสื่อสารมวลชนจำนวนมากได้ศึกษาวิจัยเพื่อแสวงหาแบบจำลองในการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ และสำหรับกลุ่มสตรีเองก็เป็นกลุ่มเป้าหมายกลุ่มหนึ่งที่สื่อมวลชนนั้นจะเข้ามามีบทบาทในการช่วยพัฒนาบุคคลกลุ่มนี้

(3) ทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสังคม

มีกลุ่มทฤษฎีที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่ส่งผลกระทบมาตั้งสถาบันย่อย ๆ ในสังคม เช่น สื่อมวลชน หรือในทางกลับกัน ก็อาจจะอธิบายว่า การทำงานของสื่อมวลชนนั้นก็สามารถจะก่อผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงสังคมได้ บางทฤษฎีได้พยายามค้นหารูปแบบที่สอดคล้องกันระหว่างลักษณะ ของสังคมโดยรวมกับลักษณะของสื่อ เช่น ในสังคมมวลชน (Mass Society) รูปแบบการติดต่อสื่อสารที่เป็นรูปแบบหลักของสังคมจะต้องเป็นสื่อสารมวลชน (Mass Communication) เป็นต้น

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสังคมนี้อาจจะวิเคราะห์ได้ใน 2 มิติ คือ การ วิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์, (Diachronic Analysis) และการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง (Synchronic Analysis)

ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสังคมนี้ยังมีแนวทางการอธิบายที่แตกต่างกันแยก ย่อยลงไปอีก บางแนวคิดกล่าวว่า สื่อนั้นมีความสัมพันธ์กับสังคมในลักษณะเพียงแค่ว่าเป็น**กระจก สะท้อน**ความเป็นไปในสังคมเท่านั้น สังคมจึงเป็นตัวกำหนดสิ่งที่จะปรากฏในสื่อมากกว่า กลุ่มงานวิจัยที่ศึกษาเรื่องภาพสะท้อนของสตรีในสื่อมักจะอยู่ภายใต้แนวคิดนี้ แต่บางแนวคิดก็ เชื่อว่า สื่อสามารถที่จะมีบทบาทชี้นำหรือช่วยกำหนดทิศทางของสังคมได้ ส่วนบางทฤษฎีจะ ประนีประนอมว่าทั้งสื่อและสังคมต่างมีอิทธิพลในการกำหนดซึ่งกันและกัน

(4) กลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory)

ในขณะที่ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาค่อนข้างจะมีความเชื่อมั่นว่า สื่อนั้นมีศักยภาพและมีพลังที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างสรรค์ และเป็นประโยชน์ ต่อสังคมได้อย่างเต็มที่ กลุ่มทฤษฎีเหล่านี้จึงมีมุมมองที่ค่อนข้างเป็นบวกอย่างมากกับสถาบันสื่อ ส่วนทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสังคมนั้นมักมีจุดยืนที่เป็นกลาง ๆ แต่สำหรับกลุ่ม ทฤษฎีวิพากษ์นั้นกลับมีความเชื่อมั่นที่ตรงข้ามกับบรรดากลุ่มทฤษฎีที่กล่าวมาแล้ว เพราะทฤษฎี วิพากษ์เชื่อว่า สื่อมวลชนมิใช่เป็นสถาบันที่สามารถจะปฏิบัติกิจกรรมได้ตามเจตน์จำนงค์เสรี หากแต่จะต้องทำงานอยู่ภายใต้แรงกดดันของความต้องการจากสถาบัน กลุ่ม องค์กร รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีในทุก ๆ ด้าน นอกจากนี้กลุ่มทฤษฎีนี้ยังพิจารณาว่าความสัมพันธ์พื้นฐาน ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชนชั้น เพศ ฯลฯ จะมีลักษณะที่ขัดแย้งเป็นด้านหลัก ดังนั้นในกรณีของความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชายในสังคมก็คงเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมและเอาัดเอาเปรียบกัน ฉะนั้นสื่อมวลชนจึงถูกผลักดันจากกลุ่มต่าง ๆ ให้ดำรงรักษาหรือให้

ปรับปรุงรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าว แต่เนื่องจากกลุ่มที่มีอำนาจมักจะมีโอกาสเข้ายึดกุมและใช้งานสื่อได้มากกว่ากลุ่มอื่น ๆ ดังนั้น นักทฤษฎีกลุ่มนี้จึงค่อนข้างจะมองบทบาทของสื่อในทางลบมากกว่า

(5) ทฤษฎีที่เน้นตัวสาร

ตัวสารเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการสื่อสาร การทำความเข้าใจกับตัวสารจึงเป็นเรื่องสำคัญ ทฤษฎีที่เน้นตัวสารนี้อาจจะพิจารณาได้จาก 3 มุมมอง โดยที่ทั้ง 3 มุมมองนี้ต่างมีจุดร่วมกันคือพิจารณาว่าสารทุกอย่างนั้นมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ดังนั้น จึงต้องมีกระบวนการใช้รหัส มุมมองแรกจากผู้ผลิตนั้น จะสนใจว่าผู้ส่งสารได้ใส่รหัสลงไปในตัวสารได้อย่างไร (Encoding) มุมมองที่สองจะสนใจว่าผู้รับสารได้ถอดรหัสออกมาได้อย่างไร (Decoding) และมุมมองสุดท้ายจะสนใจความสัมพันธ์ระหว่างสื่อแต่ละประเภทกับสารแต่ละชนิดว่าเป็นอย่างไร

ทฤษฎีนี้ได้ให้แนวทางการศึกษาวิจัยที่เรียกว่า "การวิเคราะห์เนื้อหา" อันเป็นวิธีการที่นิยมกันมากในวงการสื่อมวลชน การวิเคราะห์เนื้อหามีอยู่ 2 วิธีคือ

(i) การวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงปริมาณ อันได้แก่วิธีการตรวจสอบว่าเนื้อหาในแต่ละสื่อมีปริมาณมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้โดยมีความเชื่อเบื้องต้นว่า ปริมาณนั้นสามารถจะบ่งบอกถึงความสำคัญของสารนั้นจากจุดยืนของผู้ส่ง และปริมาณนั้นจะสามารถทำนายผลกระทบของสารนั้นเมื่อพิจารณาจากมุมมองของผู้รับสาร

(ii) การวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์แนวนี้ไม่ได้ให้ความสนใจมากนักกับเรื่องปริมาณของเนื้อหาที่ถูกถ่ายทอด แต่จะสนใจความหมายระดับต่าง ๆ ที่สอดใส่อยู่ในเนื้อหา และสนใจกระบวนการตีความที่ดูความสัมพันธ์ระหว่าง "เนื้อหา" (Text) กับ "บริบทที่แวดล้อม" (Context) เป็นสำคัญ

(6) ทฤษฎีผู้รับสาร

ทฤษฎีผู้รับสารอาจจะแบ่งได้เป็น 3 แนวทางคือ

(i) กลุ่มทฤษฎีที่ศึกษาผลกระทบของสื่อที่มีต่อผู้รับสาร (Impact Study) ซึ่งเป็นทฤษฎียุคเริ่มแรกของสื่อมวลชนที่เชื่อในพลังของตัวสื่อว่าจะเปลี่ยนแปลงผู้รับสารได้ตามที่สื่อต้องการ แต่ต้องมีความรู้ในเรื่องการจัดทำสื่อให้เหมาะสมกับผู้รับสารแต่ละกลุ่มเท่านั้น ความเชื่อเบื้องหลังกลุ่มทฤษฎีนี้มีนัยยะว่า สื่อนั้นทำงานได้อย่างเอการเอางาน (Active) ในขณะที่ผู้รับสารนั้นจะมีลักษณะตั้งรับ (Passive) และแปรเปลี่ยนไปตามที่สื่อประสงค์จะให้

(ii) **กลุ่มทฤษฎีเรื่องการใช้และความพึงพอใจของผู้รับสาร** (Uses and Gratifications Approach) กลุ่มทฤษฎีนี้มีความเชื่อที่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีผลกระทบ เนื่องจากไม่เชื่อว่าผู้รับสารจะมีลักษณะตั้งรับ (Passive) และรับสารทุกอย่างที่สื่อส่งไป ในทางตรงกันข้าม ผู้รับสารกลับจะรับสารอย่างเอาการเอางาน (Active) คือมีกระบวนการเลือก และสร้างความพอใจจากสื่อตามความต้องการของตนเอง

(iii) **ทฤษฎีเรื่ององค์ประกอบของผู้รับสาร** เนื่องจาก "มวลชน" มิใช่กลุ่มคนที่มีลักษณะเหมือนกันทุกประการ หากทว่ามีความแตกต่างกันออกไป ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องผลกระทบหรือการเลือกใช้ก็ตาม ย่อมจะสัมพันธ์กับคุณลักษณะและองค์ประกอบต่าง ๆ ของผู้รับสาร เช่น อายุ การศึกษา รายได้ ศาสนา ฯลฯ

(ข) ทฤษฎีด้านสตรีศึกษา

ทฤษฎีด้านสตรีศึกษาซึ่งโดยความหมายแล้ว หมายถึงการศึกษาว่าด้วยเรื่องราวของสตรีเป็นการเฉพาะ แต่เนื่องจาก "สตรี" ไม่เคยมีฐานะที่แยกอยู่อย่างเดี่ยว ๆ ไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใดหรือในสังคมแบบไหน ดังนั้น การศึกษาเรื่องสตรีนั้น จึงครอบคลุมตั้งแต่การศึกษาเรื่องของตัวเอง เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงกับเพศชาย และการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสังคมในทุกมิติ ดังเช่นในกรณีของสื่อกับสตรีนั้น เราอาจจะศึกษาตั้งแต่ความนึกคิดของสตรีที่ปรากฏในนวนิยาย ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกสาวในภาพยนตร์ไทย หรือการศึกษาสถานภาพของสตรีในฐานะผู้ผลิตสื่อ อำนาจในการตัดสินใจของสตรีในโครงสร้างวิชาชีพ หรือการมีส่วนร่วมของสตรีในการกำหนดนโยบายการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสตรี เป็นต้น

คำนิยามที่กล่าวมานั้นแม้ว่าจะสามารถบอกขอบเขตร่วมกันของสตรีศึกษาได้อย่างกว้าง ๆ แต่ทว่าในรายละเอียดแล้ว ทฤษฎีสตรีศึกษายังแยกแยะออกเป็นหลายทฤษฎี ในที่นี้จะจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ตามจุดยืนของนักทฤษฎีคือ²

² สำหรับแนวทางการแบ่งประเภทของกลุ่มทฤษฎีศึกษานั้น ผู้วิจัยใช้แนวทางของจිරติ ดิงศภัทย์ และสุชีลา ดันชัยนันท์ "ทฤษฎีเกี่ยวกับสตรีศึกษา" ใน *รวมบทความประเด็นเรื่องสตรี* อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ) (สถาบันวิจัยสังคม: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529) หน้า 35-69.

(1) System Approach แนวคิดของทฤษฎีนี้ก่อตัวมาจากทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยมที่พิจารณาผู้หญิงในฐานะระบบย่อยอันหนึ่งของระบบใหญ่ ซึ่งมีหน้าที่ที่ถูกกำหนดมาให้เหมาะสมกับเพศ ในระบบนี้จะกำหนดการแบ่งงานกันทำและแบ่งความรับผิดชอบตามลักษณะเพศทางชีววิทยา (Sexual Division of Labour) ฉะนั้นเมื่อผู้หญิงเป็นเพศที่ตั้งท้อง จึงจำเป็นต้องมีหน้าที่เป็นผู้เลี้ยงบุตรด้วย ปริมาณของผู้หญิงจึงอยู่ในแวดวงของครอบครัว ทฤษฎีนี้เชื่อว่าหากคนทุกเพศทำหน้าที่ตามเพศของตนเองแล้ว สังคมก็จะเกิดความมั่นคงและมีเสถียรภาพ

อย่างไรก็ตาม เมื่อระบบใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงไป ระบบย่อยก็จำเป็นต้องมี "การปรับตัว" ฉะนั้น เมื่อสังคมสมัยใหม่ต้องการให้แรงงานหญิงออกมาทำงานนอกบ้าน (ไม่ว่าจะมีเหตุผลมาจากอะไรก็ตาม) ผู้หญิงในสังคมสมัยใหม่จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาปรับปรุง (ปรับตัว) ในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ทำหน้าที่ตอบสนองต่อสังคมยุคใหม่ได้ เช่น พัฒนาระบบการศึกษาให้สูงขึ้น พัฒนาความสามารถให้เหมาะสมกับระบบใหม่ (เช่น เป็นแม่บ้านที่ทันสมัย เป็นคุณแม่ที่รู้จิตวิทยาเด็ก) เป็นที่น่าสังเกตว่า เนื่องจากทฤษฎีระบบเชื่อว่าการแบ่งงานกันทำทางเพศนั้นเหมาะสมแล้ว ดังนั้นจึงไม่มีการตั้งคำถามหรือทบทวนเรียกร้องให้หลักการดังกล่าวมี "การปรับตัว" บ้าง ฝ่ายที่จำเป็นต้องปรับตัวจึงเป็น "ผู้หญิง" มิใช่ "สังคม"

จากแนวคิดพื้นฐานดังกล่าว ในการวิเคราะห์เพื่อตั้งคำถาม นักทฤษฎีระบบจะวิเคราะห์ว่าปัญหาในการปรับตัวของผู้หญิงให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ มีอะไรบ้าง และในส่วนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมนั้น ทฤษฎีนี้จะตั้งคำถามว่า สื่อจะมีบทบาทในการช่วยให้สตรีปรับตัวในเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างไรบ้าง

(2) Feminist Approach สำหรับแนวทางนี้ยังประกอบไปด้วยกลุ่มปลีกย่อยอีกหลายกลุ่ม แต่ไม่ว่าจะแตกแยกออกไปอย่างไรก็ตาม หลักการความเชื่อขั้นพื้นฐานที่สุดของกลุ่มทฤษฎีนี้มักจะมียุคประกอบเหล่านี้คือ

- พิจารณาว่าความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงและชายนั้น ยังมีลักษณะของความไม่เท่าเทียมมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปบ้าง แต่เนื้อหาของความไม่เท่าเทียมนั้นยังคงมีอยู่เช่นเดิม

- แต่นักทฤษฎีกลุ่มนี้มีความเชื่อมั่นว่าความสัมพันธ์ที่เสมอภาคระหว่างหญิงกับชายนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้จริง และจะพยายามดำเนินการทุกอย่างเพื่อให้บรรลุซึ่งความเชื่อดังกล่าว แม้ว่าการดำเนินการดังกล่าวจะถูกต่อต้านคัดค้านก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากทฤษฎีนี้ตระหนักดีว่าความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมนั้นได้ฝังรากลึกมาเป็นเวลายาวนานในประวัติศาสตร์ จึงเกิดเป็นความเชื่อที่แข็งแกร่ง เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่คุ้นเคย และขัดขืนต่อการเปลี่ยนแปลง

กลุ่มปลีกย่อยของทฤษฎีเฟมินิสม์แตกออกเป็นอีกหลายกลุ่ม เช่น กลุ่ม Reform กลุ่ม Socialist กลุ่ม Radical กลุ่ม Cultural กลุ่ม Extreme ฯลฯ ในการแยกแยะกลุ่มปลีกย่อยเหล่านี้ มีเกณฑ์ 2-3 เกณฑ์ที่จะช่วยพิจารณา คือ

1. นักทฤษฎีดังกล่าวเห็นว่าอะไรเป็นปัญหา อะไรไม่เป็นปัญหา และมีการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาอย่างไร
 2. ในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา แต่ละทฤษฎีวิเคราะห์ว่ามีสาเหตุอะไรบ้าง ในกรณีที่มีหลายสาเหตุ ทฤษฎีดังกล่าวถือว่าอะไรเป็นสาเหตุหลัก
 3. ในการเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหา แต่ละทฤษฎีเสนอทางแก้ อะไร ทางแก้ไขนั้นมีเหตุผลหรือคำอธิบายอะไรอยู่เบื้องหลัง
- (แต่ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะไม่แยกแยะกลุ่มเฟมินิสม์ออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ)

การวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการสำรวจทัศนภาพแห่งองค์ความรู้ ดังนั้น งานวิจัยของไทยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" จึงมีฐานะเป็นกลุ่มประชากรอยู่แล้ว ในที่นี้ ผู้วิจัยจึงขอ นำเอารูปแบบการศึกษาด้านภาพแห่งองค์ความรู้ที่ทำในต่างประเทศมากล่าวถึง ได้แก่ รายงานของยูเนสโกว่าด้วยเรื่อง "สื่อมวลชน: ภาพลักษณ์ บทบาท และเงื่อนไขทางสังคมของสตรี"³ จัดทำโดย Mieke Ceulemans และ Guido Fauconnier ซึ่งรวบรวมผลงานวิจัยจากทั่วโลกเอาไว้

แนวคิดพื้นฐานของรายงานชิ้นนี้มีอยู่ 2-3 ประการ ประการแรก จากประสบการณ์ราวสองทศวรรษขององค์กรสหประชาชาติที่พยายามจะปรับปรุงความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงกับชายด้วยการใช้มาตรการและกลไกต่าง ๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงกฎหมาย การสร้างข้อตกลงในการปฏิบัติร่วมกัน ฯลฯ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการนำเอากฎหมายใหม่ หรือข้อตกลงใหม่ ๆ เหล่านี้ไปใช้ในภาคปฏิบัติ องค์กรที่ติดตามผลการดำเนินงานได้พบว่า ท่ามกลางความพยายามที่จะ

³Mieke Ceulemans & Guido Fauconnier, *Mass Media: Role and Social Conditions of Women*, UNESCO Report No.84 ดูรายละเอียดในระวีวรรณ ประกอบผล "ภาพรวมของสตรีจากสื่อมวลชนในระดับสากล", ใน *ภาพลักษณ์ของผู้หญิงในสื่อมวลชน*, กาญจนา แก้วเทพ (บรรณาธิการ), ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2535.

ส่งเสริมความก้าวหน้าของสตรีนั้น ปัญหาอุปสรรคสำคัญก็คือทัศนคติที่ฝังรากลึกทั้งในฝ่ายผู้หญิงและผู้ชายที่ยังคงยึดมั่นถือมั่นอยู่ในสถานภาพเดิม ๆ ของคนทั้ง 2 เพศ ทั้งนี้เนื่องจากความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศได้ตกผลึกเป็นส่วนเลี้ยวหนึ่งของรูปแบบทางวัฒนธรรม และเป็นตัวกำหนดความคิด ความรู้สึก และชี้นำกิจกรรมของคนในสังคม บรรดาสถาบันต่าง ๆ รวมทั้งสื่อมวลชนได้ทำหน้าที่เป็นกลไกที่ช่วยสืบทอดความไม่เท่าเทียมทางเพศให้ต่อเนื่องมาสู่คนรุ่นแล้วรุ่นเล่า ดังนั้น ผู้ที่มีความหวังจะเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงต้องศึกษาทำความเข้าใจความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างลึกซึ้งถึงแก่น

ประการที่สอง ในส่วนที่เกี่ยวข้องระหว่างการทำหน้าที่ของสื่อมวลชนต่อสังคมนั้น สื่อมวลชนสามารถมีสัมพันธภาพ 2 ทางกับสังคมและความเป็นจริง สัมพันธภาพแรกก็คือ สื่อจะทำหน้าที่สะท้อนสิ่งที่มียู่และเป็นอยู่ในสังคม สัมพันธภาพหลังก็คือ การสร้างภาพแห่งความเป็นจริงของสังคมขึ้นมาใหม่ ผลจากการวิจัยเกี่ยวกับสตรีและสื่อมวลชนที่ผ่านมา ได้แสดงให้เห็นว่า โดยส่วนใหญ่แล้วสื่อจะทำหน้าที่เพียงสะท้อนสิ่งที่มียู่ (ซึ่งหมายความถึงการที่ชายมีอำนาจและอภิสิทธิ์เหนือผู้หญิง) เท่านั้น แต่ยังไม่ค่อยสร้างภาพแห่งสังคมใหม่ที่หญิงและชายเสมอภาคกันขึ้นมา

สำหรับข้อสรุปรวมที่พบในรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสตรีและสื่อแต่ละประเภทมีดังนี้

(1) **สื่อหนังสือพิมพ์** ผู้วิจัยได้นำเสนอเรื่อง "หน้าสตรี" สัดส่วนของเนื้อหาและวิธีการนำเสนอเรื่องผู้หญิงในสื่อหนังสือพิมพ์ว่า เนื้อหาส่วนใหญ่ในหน้าสตรีนั้นยังคงถ่ายทอดการแสดงบทบาทดั้งเดิมของผู้หญิงคือ เรื่องแพชชั่น การบ้านการเรือน และข่าวซุบซิบ ในเรื่องสัดส่วนของเนื้อหาหนังสือพิมพ์ยังลงข่าวเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของสตรีน้อยกว่าปริมาณของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง และสำหรับวิธีการนำเสนอของหนังสือพิมพ์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภาพหรือการใช้ภาษา หนังสือพิมพ์คงเสนอภาพของสตรีตามแบบฉบับที่เคยเป็นมา เช่น ภรรยา ผู้มางานสังคม นางงาม ฯลฯ

(2) **นิตยสาร** นิตยสารเป็นสื่อที่แตกต่างจากสื่ออื่น ๆ เพราะเป็นสื่อที่ทำด้วยผู้หญิง เพื่อให้ผู้หญิงอ่านและมีเรื่องราวว่าด้วยผู้หญิง ดังนั้นจึงมีบทบาทอย่างสูงมากในการอบรมปลูกฝังผู้หญิงในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องชีวิตส่วนตัวหรือความคาดหวังในชีวิตการทำงาน และยังเป็นกลไกสำคัญในการสร้างภาพของผู้หญิงในสังคมที่จะมีผลต่อการรับรู้ "ความเป็นหญิง" ของผู้อ่าน โดยเฉพาะในสถานการณ์ของประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งสตรีมีโอกาสด้านการศึกษาในระบบเพียงเล็กน้อย นิตยสารสตรีจะทำหน้าที่เป็นทั้งแหล่งศึกษานอกระบบ และเป็นแหล่งสารสนเทศที่สำคัญ

การทำหน้าที่ของนิยายสารจึงเป็นปัจจัยสำคัญเกี่ยวกับการยกระดับสถานภาพของสตรีในสังคมว่าจะเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด

(3) **สื่อภาพยนตร์** จากการวิเคราะห์ภาพยนตร์ตะวันตกซึ่งมีปริมาณสัดส่วนมากที่สุดของอุตสาหกรรมภาพยนตร์ระดับโลก ผู้วิจัยพบว่า ภาพยนตร์เหล่านั้นยังไม่ได้สะท้อนภาพของสตรีในลักษณะที่เคลื่อนไหว และสร้างสรรค์ทั้ง ๆ ที่ในโลกแห่งความเป็นจริง ผู้หญิงได้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว มีภาพยนตร์จำนวนน้อยที่เกี่ยวกับผู้หญิง และภาพส่วนใหญ่ของผู้หญิงในภาพยนตร์ยังคงเป็นเพียงวัตถุทางเพศหรือเป็นฉากหลังของวีรบุรุษเท่านั้น ทั้งนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า อาจจะเป็นเนื่องจากมีผู้สร้างและผู้กำกับภาพยนตร์ที่เป็นสตรีอยู่น้อยมาก โลกในภาพยนตร์จึงเป็นโลกที่มองมาจากสายตาของผู้ชาย

(4) **สื่อวิทยุ** การศึกษาเรื่องวิทยุนั้น สามารถวิจัยได้ทั้งในแง่ตัวผู้ส่งสาร ตัวรายการ และฝ่ายผู้รับสาร ในแง่ของตัวรายการนั้น ผลการวิจัยส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่า รายการที่จัดขึ้นมาเฉพาะสำหรับสตรีนั้น ยังมีสัดส่วนอยู่น้อยมาก ส่วนในด้านผู้รับสารนั้น เป็นความจริงที่เกือบจะเป็นสากลว่า สตรีคือผู้รับสารวิทยุกลุ่มใหญ่ที่สุด โดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้านที่มีเวลาอยู่ที่บ้าน อย่างไรก็ตาม การศึกษาการใช้บทบาทจากวิทยุของกลุ่มแม่บ้านเหล่านี้มักจะพบว่า ผู้หญิงใช้วิทยุเพียงเพื่อเป็นเพื่อนในยามที่อยู่คนเดียว และเป็นสื่อกลางเชื่อมโลกภายนอกกับตัวเองโดยที่ตัวเองยังคงอยู่แต่ภายในบ้าน ส่วนผู้ที่จะนำผู้หญิงออกไปสู่โลกภายนอกคือ นักจัดรายการวิทยุซึ่งมักจะเป็นผู้ชาย และเนื่องจากการใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่จากวิทยุมักจะเป็นไปในด้านธุรกิจมากกว่าเป็นสื่อเพื่อการศึกษา ดังนั้น วิทยุจึงทำหน้าที่ที่เป็นสื่อในการขายสินค้าประจำบ้านให้แก่กลุ่มผู้บริโภคซึ่งเป็นผู้หญิงด้วยการแทรกผสมความบันเทิงลงไปด้วย (เช่น เปิดเพลงหรือละครวิทยุ สลับกับโฆษณาขายสินค้า)

(5) **สื่อโทรทัศน์** ในโลกตะวันตกมีการศึกษาเรื่องสตรีกับสื่อโทรทัศน์อยู่จำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า โทรทัศน์เป็นสื่อที่มีอิทธิพลมากที่สุดในการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากข้อเท็จจริงในเชิงปริมาณที่ว่า ผู้คนได้ใช้เวลาส่วนมากอยู่กับโทรทัศน์ และทั้งนี้เนื่องมาจากลักษณะเฉพาะตัวของสื่อโทรทัศน์เองที่มีทั้งภาพและเสียงจึงโน้มน้าวใจผู้รับสารได้มากกว่าสื่อที่มีคุณสมบัติเพียงอย่างเดียว

การศึกษาประเด็นของสตรีในโทรทัศน์มักจะแยกออกไปตามลักษณะของรายการ เนื่องจากแต่ละรายการมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน ในที่นี้ เราจะพิจารณารายการที่เป็นเรื่องจริง (Non-Fiction) คือรายการข่าว และรายการที่เป็นเรื่องแต่ง (Fiction) คือรายการละครโทรทัศน์

ในรายการข่าวนั้น สามารถจะศึกษาผู้หญิงได้ใน 3 ลักษณะ คือ ผู้หญิงที่มาปรากฏตัวเป็นข่าว ผู้หญิงในฐานะผู้รายงานข่าว และวิธีการนำเสนอข่าวของผู้หญิง สำหรับลักษณะแรกนั้น ข้อสรุปโดยทั่วไปยังคงสอดคล้องกับ "ความเป็นข่าว" ในสื่อประเภทอื่น ๆ คือ ผู้หญิงที่จะได้เป็นข่าวนั้น มีสัดส่วนน้อยมาก และโอกาสที่จะตกเป็นข่าวก็มีอยู่เพียง 2-3 สถานการณ์ คือ ตกเป็นเหยื่อผู้เคราะห์ร้าย (Victim) เป็นแม่ หรือเป็นภรรยาที่ให้การสนับสนุนผู้ชาย การนำเสนอข่าวสตรีที่เคลื่อนไหวยังมีอยู่น้อยมาก และไม่ได้สัดส่วนกับความเป็นจริง

สำหรับรายการละครโทรทัศน์มักจะมีการศึกษาเปรียบเทียบภาพของหญิงและชายที่ปรากฏในละคร ข้อสรุปโดยทั่วไปก็คือ ความสำคัญในชีวิตของตัวละครหญิงคือ การแต่งงาน ในขณะที่ตัวละครชายจะเป็นเรื่องความก้าวหน้าในวิชาชีพ และตัวละครหญิงจะถูกนำเสนอให้เป็นคนดีอยู่เสมอ เช่น ซื่อสัตย์ต่อครอบครัว เสียสละตัวเองเพื่อคนอื่น และยอมรับความทุกข์ยากมากกว่าผู้ชายอย่างมาก อย่างไรก็ตาม มีนักวิจัยบางท่านเสนอแนวคิดที่ว่า เมื่อเปรียบเทียบกับรายการอื่น ๆ ในโทรทัศน์แล้ว คงต้องนับว่าละครโทรทัศน์ได้ให้โอกาสที่จะนำเสนอสตรีในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่มีตัวตนอยู่จริง ๆ มีทัศนคติเชิงบวกต่อสตรี และมีภาพที่เคลื่อนไหวหลากหลายมากกว่ารายการอื่น ๆ

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีลักษณะเป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ประกอบกับการสังเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวทฤษฎี โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือการสำรวจสถานภาพแห่งองค์ความรู้ในเรื่องสตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทยว่า ในแต่ละประเด็นย่อยของเรื่องนี้ ได้มีผู้ทำวิจัยไปมากน้อยเท่าใด หรือค้นคว้าวิจัยในมิติใดบ้าง ใช้ทฤษฎีและวิธีการศึกษาอย่างไร และได้พบผลการวิจัยที่น่าสนใจอะไรบ้าง

เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังนี้คือ

(1) ทำการสำรวจรายชื่อของเอกสารที่อยู่ภายในขอบเขตที่กำหนดไว้ของการวิจัย (ดูประเภทของเอกสารจากหัวข้อ "ขอบเขตการวิจัย") กล่าวคือ เป็นงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประเด็น "สตรีกับสื่อมวลชน" ของไทยในแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง และเป็นงานที่จัดทำขึ้นในช่วงระยะเวลา พ.ศ.2520-2535

(2) นำเอาเอกสารที่เป็นวัตถุดิบทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่ตามประเภทที่ได้แสดงอยู่ในกรอบการวิจัย คือ แบ่งเป็นผู้ส่งสาร ช่องทางการสื่อสาร เนื้อหาสาร และผู้รับสาร และในแต่ละหมวดหมู่ใหญ่ จะจัดชื่อย่อยลงไปเป็นประเภทย่อย ๆ ตามกรอบการวิจัย

(3) รวบรวมข้อมูลด้วยการอ่านและบันทึกข้อมูลที่จำเป็นต้องใช้ในการวิเคราะห์/สังเคราะห์ โดยยึดเกณฑ์จากปัญหำการวิจัยเป็นหลักช่วยตัดสินใจว่าจะบันทึกข้อมูลอะไรบ้าง

(4) วิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นภาพรวมเชิงปริมาณตามเกณฑ์ที่ได้ตั้งคำถามเอาไว้ เช่น จำนวนทั้งหมดของผลงานในช่วง 15 ปีนี้ ความถี่ของชิ้นงานแยกตามปี ปริมาณและชิ้นงานแยกตามแหล่งข้อมูล ปริมาณของชิ้นงานแยกตามหมวดหมู่ของกรอบการวิจัย

(5) สังเคราะห์ข้อมูลแต่ละหมวดเพื่อตอบคำถามย่อยที่เป็นปัญหำการวิจัย (ดูรายละเอียดของคำถามย่อยในหัวข้อ "การวิเคราะห์ข้อมูล")

(6) เขียนรายงานและจัดพิมพ์

แหล่งข้อมูลและประชากรที่ศึกษา

(ก) แหล่งข้อมูล การสำรวจสถานภาพแห่งองค์ความรู้เรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" ในครั้งนี้ได้วางขอบเขตที่จะรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุกประเภท ทั้งจากในเขตกรุงเทพมหานคร และในต่างจังหวัด เกณฑ์การเลือกแหล่งข้อมูล ในกรณีที่เป็นสถาบันวิชาการก็คือ เป็นสถาบัน

การศึกษาที่มีการเปิดสอนวิชาด้านนิเทศศาสตร์ วารสารศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท และหากเป็นสถาบันอื่น ๆ ก็เลือกองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับด้านสตรีและด้านสื่อมวลชนเป็นเกณฑ์

แหล่งข้อมูลที่ใช้เสาะแสวงหาข้อมูลมีทั้งหมด 30 แห่ง ดังนี้

(i) มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร มี 15 แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*	ธรรมศาสตร์*	เกษตรศาสตร์
มหิดล*	ศิลปากร	รามคำแหง*
สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์	มศว.ประสานมิตร*	ม.กรุงเทพ
ธุรกิจบัณฑิตย์	ม.รังสิต*	เกษมบัณฑิต
ศรีปทุม	ม.สยาม	หอการค้า

(ii) มหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาในต่างจังหวัด มี 8 แห่ง

เชียงใหม่*	สงขลานครินทร์ (สงขลา/หาดใหญ่) ขอนแก่น*
สถาบันเทคโนโลยีการเกษตร แม่โจ้*	ม.พายัพ มหาสารคาม
มศว.สงขลา*	วิทยาลัยโยนก

(iii) องค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน มี 7 แห่ง

สภาวิจัยแห่งชาติ	สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย*
สภาสตรีแห่งชาติ*	ศูนย์สตรีศึกษาเชียงใหม่
มูลนิธิเพื่อนหญิง	ศูนย์สตรีศึกษา ม.ธรรมศาสตร์
มูลนิธิผู้หญิง*	

(iv) วิธีการสำรวจ ผู้วิจัยใช้เอกสารอ้างอิงหลายประเภทในการสำรวจผลงานวิจัยที่อยู่ในขอบเขตการวิจัยดังนี้

* พบแหล่งข้อมูลที่มีผลงานวิจัยที่อยู่ในขอบเขตการวิจัย รวม 13 แห่ง

(1) ในกรณีที่เป็นวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา ผู้วิจัยได้ตรวจสอบรายชื่อวิทยานิพนธ์จาก
ทุกมหาวิทยาลัยที่จัดทำในระหว่างปีพ.ศ.2520-2535 เช่น

- รวมบทความวิทยานิพนธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2524¹-2535
- รวมบทความวิทยานิพนธ์ คณะวารสารศาสตร์ ธรรมศาสตร์ เป็นรายปี ตั้งแต่
พ.ศ.2527²-2535
- บทความวิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ตั้งแต่ปี 2522-2535
- รวมวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกและปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร พ.ศ.2526

(2) ในกรณีที่เป็นงานวิจัยของคณาจารย์และนักวิจัยทั่วไป ผู้วิจัยได้ตรวจสอบจาก
เอกสารที่รวบรวมเอาไว้ เช่น

- บทความของงานวิจัยของอาจารย์และนักศึกษาทุกมหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปีพ.ศ.2521
โดยทบวงมหาวิทยาลัย เป็นต้น
- ทำเนียบผลงานวิจัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีพ.ศ.2527
- บรรณานุกรมสตรีศึกษาของสถาบันวิจัยสังคม, 2531

(3) ในกรณีขององค์กรเอกชน ผู้วิจัยได้ค้นคว้าจากบรรณานุกรมด้านสตรีศึกษาที่มีผู้
รวบรวมไว้ เช่น

- สหบรรณานุกรมด้านสตรีศึกษาของสภาสตรีแห่งชาติ ศูนย์สนเทศสตรี
- บรรณานุกรมของคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2537
- บรรณานุกรมสตรีศึกษาของศูนย์เอกสารแห่งประเทศไทย
- สภาวิจัยแห่งชาติ
- ห้องสมุดของมูลนิธิเพื่อนหญิง

(4) สำหรับมหาวิทยาลัยในต่างจังหวัด ผู้วิจัยได้จ้างนักวิจัยในท้องถิ่นสำรวจ
บรรณานุกรมที่มีอยู่ในสถาบันการศึกษาแต่ละแห่ง

(5) อ่านค้นคว้าเพิ่มเติมจากบรรณานุกรมในงานวิจัยที่นำมาศึกษาทุกชิ้น

¹เป็นปีแรกที่มีผลงานวิทยานิพนธ์รุ่นแรกของคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²เป็นปีแรกที่มีผลงานวิทยานิพนธ์รุ่นแรกของคณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(ค) เอกสารที่ศึกษา

เอกสารที่คัดเลือกมาเป็นประชากรในการศึกษาค้างนี้ คือ ประเภทของเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสตรีและสื่อมวลชนที่ศึกษาในช่วงระยะพ.ศ.2520-2535 จากทุกแหล่งข้อมูลที่ได้ระดมมาข้างต้น

สำหรับหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเอกสารที่จะนำมาศึกษานั้น มีดังนี้

(i) ถ้าเอาหัวข้อที่มีการระบุเอาไว้อย่างชัดเจนว่าเกี่ยวข้องกับสตรีกับสื่อมวลชน กล่าวคือ มี keywords คำว่า "สตรี สื่อประเภทต่าง ๆ" อยู่ในชื่อเรื่องไม่ว่าจะเป็นการระบุถึงบทบาทของสตรีในฐานะผู้ส่งสาร ผู้รับสาร หรือผลผลิตสื่อที่เกี่ยวข้องกับสตรีโดยตรง

(ii) ในกรณีที่หัวข้อไม่ได้ระบุ keywords ที่ว่าด้วย "สตรีหรือสื่อมวลชน" เอาไว้อย่างชัดเจน แต่ทว่าเป็นหัวข้อที่มีความเกี่ยวข้องกับสตรี เช่น เรื่องการทำแท้ง ละครโทรทัศน์ และเมื่อตรวจสอบดูในเนื้อหาแล้ว จะมีประเด็นสตรีและสื่อเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ก็จะคัดเลือกมาศึกษาด้วย

(iii) สำหรับขอบเขตการวิจัยครั้งนี้ จะไม่ครอบคลุมไปถึงหัวข้อการวิจัยที่ไม่ระบุประเด็นสตรีและสื่อเอาไว้อย่างชัดเจนในชื่อเรื่อง แม้ว่าในวิธีการวิเคราะห์อาจจะมีการใช้เกณฑ์เรื่อง "เพศ" เป็นตัวแปรตัวหนึ่งในฐานะคุณลักษณะของประชากร เนื่องจากผู้วิจัยถือว่างานวิจัยดังกล่าวไม่ได้มีเป้าหมายหลักที่จะทำการศึกษารื่องสตรีกับสื่ออย่างเด่นชัด

จำนวนเอกสารที่อยู่ในขอบเขตการศึกษาค้างนี้มีทั้งหมด 83 ชิ้น

เครื่องมือการวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูล

เครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยคือ ทฤษฎี 3 กลุ่ม ทฤษฎีที่ได้กล่าวมาแล้วคือ ทฤษฎีองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารของ Berlo ทฤษฎีสื่อมวลชน และทฤษฎีสตรีศึกษา

การประมวลผลข้อมูลประกอบด้วย 2 วิธีการคือ

(1) การวิเคราะห์ภาพรวมของข้อมูลในเชิงปริมาณ จากข้อมูลทั้งหมดจะถูกนำมาจัดหมวดหมู่ตามเกณฑ์ 3 เกณฑ์คือ ปีที่ศึกษา แหล่งข้อมูลที่ศึกษา และองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสาร (ผู้ส่งสาร/ช่องทาง/เนื้อหา/ผู้รับสาร)

สำหรับการจัดหมวดหมู่ตามเกณฑ์องค์ประกอบของการสื่อสารนั้นมามีวิธีการดังนี้

(1.1) ในกรณีที่ชื่อเรื่องสามารถครอบคลุมวัตถุประสงค์และขอบเขตการวิจัย จะจัดจำแนกประเภทโดยดูจากชื่อเรื่อง

(1.2) ในกรณีที่ชื่อเรื่องค่อนข้างย่อ สั้น และไม่ครอบคลุมวัตถุประสงค์และขอบเขตการวิจัย ผู้วิจัยจะศึกษาในรายละเอียดของเอกสารทั้งเล่ม แล้วจึงจัดจำแนกประเภทตามนั้น ตัวอย่างเช่น งานศึกษาเรื่อง 'การวิเคราะห์นิตยสารภาษาไทยสำหรับสตรี ของเยาวชน เจริญศิลป์ (2530) ซึ่งหัวข้อเรื่องไม่ได้ระบุว่าศึกษาผู้จัดทำด้วย แต่เมื่ออ่านในรายละเอียด พบว่าได้สัมภาษณ์ผู้จัดทำด้วย เป็นต้น

(2) การสังเคราะห์ข้อมูลตามกรอบการวิจัย จากกรอบเรื่ององค์ประกอบของการสื่อสารที่แสดงความสัมพันธ์ของสตรีกับสื่อมวลชนใน 4 ฐานะ คือ สตรีในฐานะผู้ส่งสาร ในฐานะผู้รับสาร ในฐานะที่อยู่ในเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง และในฐานะที่เกี่ยวข้องใช้สื่อประเภทต่าง ๆ การสังเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนนี้ จะดำเนินการเพื่อตอบคำถามของปัญหานำการวิจัยดังนี้

(2.1) การสังเคราะห์เรื่องผู้ส่งสารสตรี

- ขั้นตอนการฝึกอบรมสตรีที่เข้าสู่วิชาชีพสื่อมวลชนเป็นอย่างไรบ้าง
- สภาพความเป็นจริงทางสังคมมีความสัมพันธ์กับผู้ผลิตงานสตรีหรือไม่
- บทบาทของสตรีในฐานะเจ้าของสื่อเป็นอย่างไร
- ปัจจัยที่เข้ามากำหนดการทำงานของผู้ผลิตงานสตรีมีอะไรบ้าง
- ความคิดเห็นของผู้ส่งสารต่อสื่อมวลชนในประเด็นหญิง-ชายเป็นอย่างไรบ้าง

(2.2) การสังเคราะห์เรื่องช่องทางการสื่อสาร (ซึ่งรวมสื่อทั้งหมด 8 ประเภท)

- องค์ประกอบของสื่อประเภทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสตรีเป็นอย่างไร (เช่น คอลัมน์ต่าง ๆ ในนิตยสาร รายการต่าง ๆ ในวิทยุ เป็นต้น)
- บทบาทของสื่อประเภทต่าง ๆ ที่มีต่อสตรีมีอะไรบ้าง
- สื่อประเภทต่าง ๆ มีความสนใจต่อประเด็นสตรีมากน้อยเพียงใด และมีการแสดงออกในรูปแบบใด
- ภาพสะท้อนของสตรีในสื่อประเภทต่าง ๆ เป็นอย่างไรบ้าง
- ทศนะท่าที และวิธีการนำเสนอข่าวสารเกี่ยวกับสตรีในสื่อแต่ละชนิดเป็นอย่างไรบ้าง
- พฤติกรรมการซื้อและการใช้ และความพึงใจของสตรีต่อสื่อประเภทต่าง ๆ เป็นอย่างไร
- สตรีมีการรับรู้ มีความคิดเห็น และมีทัศนคติต่อสื่อประเภทต่าง ๆ อย่างเป็นอย่างไรบ้าง

(2.3) การสังเคราะห์เรื่องเนื้อหาสาร (มีทั้งหมด 8 ประเภท)

- ในแต่ละเนื้อหา มีหัวข้อย่อยอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับสตรี

- บทบาทของสื่อที่มีส่วนส่งเสริมการพัฒนาสตรีตามเนื้อหาทั้ง 8 ประเภท
- ภาพสะท้อนของสตรีในเนื้อหาประเภทต่าง ๆ เช่น ภาพนักรบเมืองสตรี เป็นอย่างไรบ้าง
- เนื้อหาที่ปรากฏในสื่อมวลชนสอดคล้องกับความเป็นจริงหรือไม่ อย่างไร
- ช่องทางการใช้สื่อสำหรับเนื้อหาแต่ละประเภทของสตรีเป็นอย่างไร
- กระบวนการแสวงหาข่าวสารของสตรีในเนื้อหาแต่ละประเภทเป็นอย่างไร

(2.4) การสังเคราะห์เรื่องผู้รับสาร

- พฤติกรรมการเปิดรับสารของสตรีเป็นอย่างไร
- ประเภทของสื่อที่ผู้รับสารสตรีเลือกใช้
- ผลกระทบของสื่อที่มีต่อผู้รับสาร
- การเลือกใช้และความพึงพอใจในสื่อของผู้รับสารสตรี
- ความคิดเห็นของผู้รับสารสตรีต่อสื่อประเภทต่าง ๆ
- คุณลักษณะทางประชากรของผู้รับสารสตรี เช่น ภูมิภาค บทบาทและอาชีพ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ภาพรวมของข้อมูลในเชิงปริมาณ

สำหรับเนื้อหาในบทที่ 4 นี้ จะเป็นการวิเคราะห์ภาพรวมของข้อมูลในเชิงปริมาณ ซึ่งจะประกอบด้วยเนื้อหา 3 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ข้อสังเกตเรื่องการศึกษาประเด็นสตรีในยุคก่อนปีพ.ศ.2520

ตอนที่ 2 ภาพรวมของข้อมูลเชิงปริมาณ

2.1 การกระจายของข้อมูลตามช่วงเวลา (เป็นรายปี)

2.2 การกระจายของข้อมูลตามแหล่งที่ทำการศึกษา

2.3 การกระจายของข้อมูลตามกรอบการวิจัย (องค์ประกอบของการสื่อสาร)

ตอนที่ 3 ภาพรวมของทฤษฎีและวิธีการศึกษา

3.1 ข้อสังเกตเรื่องความสนใจในการศึกษาประเด็นสตรีกับสื่อมวลชน

3.2 ภาพรวมของทฤษฎีที่ใช้

3.3 ภาพรวมของวิธีการศึกษาที่ใช้

ตอนที่ 1: ข้อสังเกตเรื่องการศึกษาประเด็นสตรียุคก่อนปีพ.ศ.2520

ความคิดเกี่ยวกับการแยกหญิงและชายนั้น ดูเหมือนจะมีจุดเริ่มต้นที่มองเห็นได้ง่ายที่สุดจากสาขาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ คือด้านร่างกาย ซึ่งความแตกต่างระหว่างหญิงกับชายจะแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัด จึงเป็นเรื่องที่ไม่น่าแปลกใจเลยที่ในสาขาวิทยาศาสตร์การแพทย์จะมีประเด็นที่แยกพูดถึงโรคเฉพาะสตรี ซึ่งมาจากพื้นฐานความเข้าใจว่า ลักษณะทางชีวภาพและความแตกต่างของร่างกายจะก่อให้เกิดโรคชนิดพิเศษที่แตกต่างออกไปจากเพศอื่น และต้องการวิธีการรักษาเยียวยาแบบเฉพาะ ตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวกับสตรีในด้านวิทยาศาสตร์ชีวภาพก็เช่น นียดา สวัสดิวงศ์ (2511) "การศึกษาความสนใจของหญิงคลอดบุตรต่อเอกสารการปฏิบัติตนระยะตั้งครรภ์และหลังคลอด" (ปริญญาทิพนธ์, คณะครุศาสตร์, จุฬาฯ) คณะแพทยศาสตร์ จุฬาฯ (2520) "การศึกษอบุติการมะเร็งปากมดลูกในสตรีตั้งครรภ์" สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์ จุฬาฯ (2520) "ผลของยาเม็ดคุมกำเนิดรับประทานต่อระบบการแข็งตัวของโลหิตในสตรีไทย" และจากงานด้านวิทยาศาสตร์ชีวภาพนี้ได้ขยายออกมาถึงด้านประชากรศึกษาที่มีการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับสตรีอย่างมากมาย ตัวอย่างเช่น สุวัฒน์ วิบูลย์เศรษฐ์ (2512) "การเจริญพันธุ์ของสตรีไทยในชนบท" (วิทยานิพนธ์แผนกสังคมวิทยา, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาฯ) อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า

ความแตกต่างระหว่างเพศที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนนี้ เป็นเรื่องของเพศที่เกิดจากการกำหนดทางชีวภาพ (Sex) มิใช่เป็นเรื่องของเพศที่เกิดจากการกำหนดทางสังคมวัฒนธรรม (Gender)

ส่วนในด้านสาขามนุษยศาสตร์ เราพบงานเขียนเกี่ยวกับสตรีอยู่เสมอไม่ว่าจะเป็นในงานวรรณกรรม ศาสนา หรือประวัติศาสตร์ ตัวอย่างเช่น ในด้านวรรณกรรม เสาวภา เจริญขวัญ ศึกษาเรื่อง "นางเอกในวรรณคดี" (วารสารมนุษยศาสตร์ 8 (ก.ย.-ธ.ค. 2511)) สน คชสาร "ผู้หญิงในวรรณกรรม: ศึกษาผ่านทางเสนีย์ เสาวพงศ์" (โลกหนังสือ 1:4 (ม.ค. 2517) เป็นรูปแบบแบบฉบับของความสนใจในประเด็นสตรี ส่วนในด้านประวัติศาสตร์ก็มีงานของสังข์ พัดโนทัย, ฐานะของสตรีไทยแต่โบราณถึงปัจจุบันกาล, (พิมพ์เป็นอภินันทนาการในงานฉาบปกิศจพนายทิพย์ กิตสงวน, 5 เม.ย. 2513) และในด้านศาสนามีงานเขียนของเรื่องอุไร กุศลาลัย "ศึกษาคติธรรมจากสถานะของสตรี", (วารสารวัฒนธรรมไทย 10:4 (มิ.ย. 2513) ส่วนที่เป็นงานศึกษาในระดับวิทยานิพนธ์นั้นก็มิใช่น้อยเช่น อุไรวรรณ พันธุ์ประพันธ์ (2515) "การเลือกอ่านหนังสือประเภทต่าง ๆ ระหว่างนิสิตชายและนิสิตหญิงคณะครุศาสตร์" (ปริญญาานิพนธ์, คณะครุศาสตร์, จุฬาฯ) และสุภาวดี วีระชาติพลี (2519) "ผู้หญิงในชีวิตและงานของโบดแลร์" (วิทยานิพนธ์ แผนกภาษาตะวันตก, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาฯ) เป็นต้น

สำหรับด้านสังคมศาสตร์ นอกเหนือจากงานด้านประชากรที่ต่อเนื่องจากงานด้านการแพทย์และสาธารณสุขแล้ว ประเด็นเรื่องสตรีที่เริ่มจะได้รับความสนใจศึกษาค้นคว้าโดยเฉพาะในกลางทศวรรษที่ 2510 คือเรื่องสถานภาพสตรีไทย (อันอาจจะเนื่องมาจากการเตรียมการที่จะมีแผนพัฒนาสตรีแยกออกมาเป็นการเฉพาะ) ในปี 2513 สินี กมลนาวิณ ศึกษาเรื่อง "การเปลี่ยนแปลงฐานะทางสังคมของสตรีไทย" เสนอต่อกรรมการส่งเสริมงานวิจัย สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ และในปีพ.ศ.2518 ชัดติยา วรรณสุด ทองศรี กำภู ณ อยุธยา และสินี กมลนาวิณ ร่วมกันทำวิจัยเรื่อง "สถานภาพสตรีไทย การวิเคราะห์สภาพ บทบาท และทัศนคติของสตรีไทยที่ทำงานในเขตกรุงเทพมหานคร" โดยสถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ร่วมมือกับสมาคมสตรีนักธุรกิจและวิชาชีพแห่งประเทศไทย นอกจากนั้นยังมีงานศึกษาในสาขาอื่น ๆ เช่น คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2518) เรื่อง "การศึกษาสำรวจข้อมูลพื้นฐานแม่บ้านที่ทำการทดลองปลูกพืชทั้งปี" เป็นต้น

นอกเหนือจากงานวิจัยของคณาจารย์แล้ว ในระดับของนิสิตนักศึกษาโดยเฉพาะผู้ที่เรียนอยู่ในระดับปริญญาโท ได้เริ่มมีผู้เริ่มสนใจประเด็นเรื่องสถานภาพสตรี เช่น บุญยงค์ เกศเทศ (2517) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "สถานภาพของสตรีไทยในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงปีพ.ศ. 2325-2394 (รัชกาล 1-3) (วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร) และบุญเต็ม

ไพเราะ (2519) ศึกษาเรื่อง "สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมไทย" (วิทยานิพนธ์, แผนกสังคมวิทยา, จุฬาฯ) ลำพวรรณ น่วมบุญลือ (2519) "สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์" (วิทยานิพนธ์, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาฯ) แต่สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องระหว่างสื่อกับสตรีนั้น ยังไม่มีผลงานปรากฏ เนื่องจากช่วงก่อนปีพ.ศ.2520 ยังไม่มีการสอนระดับปริญญาโทในมหาวิทยาลัยที่มีคณะนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ (เริ่มเป็นสถาบันแรกที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะนิเทศศาสตร์ ในปีพ.ศ.2521)

ในปีพ.ศ.2518 สหประชาชาติได้ประกาศให้เป็นปีสตรีสากล และในขณะนั้นสังคมไทยเราได้มีธรรมเนียมในการชานรับกระแสสากลดังกล่าวแล้ว ดังนั้นในช่วง 2-3 ปีหลังจากปีสตรีสากล จึงมีงานวิจัยเกี่ยวกับสตรีเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในทุกสาขาวิชา (โดยเฉพาะด้านสังคมศาสตร์) โดยมีทั้งงานวิจัยของคณาจารย์ในสถาบันต่าง ๆ และงานวิจัยของนักศึกษาระดับปริญญาโทที่เริ่มมีการเปิดสอนในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

งานวิจัยที่ยังคงต่อเนื่องในเรื่องสถานภาพสตรีก็มีการดำเนินการวิจัยอย่างกว้างขวางขึ้น เช่น นันทนีย์ ไชยสุด (2520) ศึกษาเรื่อง "การสำรวจสถานภาพของสตรีไทยในชนบท ใน 2 จังหวัด (ลำปางและฉะเชิงเทรา) (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และสถาบันการเกษตร) ส่วนในหัวข้ออื่น ๆ ในระดับงานวิจัยของคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยนั้นมีการศึกษาเรื่องสตรีในมิติต่าง ๆ แทบทุกมหาวิทยาลัยเช่น

- บวร ประพฤติดี และคณะ "สตรีไทย: บทบาทในการเป็นผู้นำทางการบริหาร" คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520
- คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, "อาจารย์ผู้หญิงในมหาวิทยาลัยในประเทศไทย" 2520
- คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหิดล, "อิทธิพลของแรงงานสตรีต่อกระบวนการตัดสินใจในครอบครัว, 2520
- คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล, การทำหมันหญิงให้มีประสิทธิภาพ, 2520
- สำนักวิจัย สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ "อาชีพและการทำงานของสตรีไทย", 2520
- คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย "การพัฒนาเยาวชนสตรีชนบทและโครงการทดลองที่บ้านท่าสว่าง จ.สุรินทร์, 2520
- สถาบันประชากรศาสตร์, จุฬาฯ "การศึกษาสถานภาพของสตรีไทยและภาวะเจริญพันธุ์", 2520

- คณะเกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตร "การศึกษาการใช้เวลาของสตรีในครอบครัวเกษตรกรไทย, 2521
- คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ "การแสวงหาผลประโยชน์ทางเพศจากสตรีไทยกับปัญหาสิทธิมนุษยชน", 2521

ในระดับของนักศึกษานั้น มีงานวิจัยเกี่ยวกับสตรีที่เริ่มเจาะประเด็นเล็ก ๆ ตามลักษณะวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา เช่น

- สมคิด พลศรี "การใช้แรงงานสตรีในสถานบริการกับการพัฒนากำลังคน" (ศึกษากรณีพนักงาน อาบ อบ นวด ในสถานบริการ)" วิทยานิพนธ์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517
- ปรีชา เพชรรงค์ "ปัญหาทางจริยธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับการทำแท้ง", วิทยานิพนธ์ภาควิชาปรัชญา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520
- ปรีชา ตงมณี "เปรียบเทียบแบบคิดของนักศึกษาผู้ใหญ่ชายกับนักศึกษาหญิงสายสามัญระดับที่ 3-4 ในเขตศึกษา 1", วิทยานิพนธ์, ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2519
- สมศรี สะอาดเยี่ยม, "สภาพชีวิตและปัญหาของหญิงบริการใน จ.เชียงใหม่" วิทยานิพนธ์ภาควิชาสังคมวิทยา, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาฯ, 2520
- ระพีพรรณ นุ่นพานิช, "การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการทำงานของสตรีไทยในเขตเมืองและชนบท", วิทยานิพนธ์ ภาควิชาสังคมวิทยา จุฬาฯ, 2519

และในขณะที่ยังไม่มีการสอนระดับปริญญาโทในคณะนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์นั้น เราจะพบบางวิทยานิพนธ์ที่มีประเด็นเกี่ยวข้องกับระหว่างสื่อกับสตรีกระจายอยู่ตามคณะที่ศึกษาด้านภาษาและวรรณกรรม เช่น คณะอักษรศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ ซึ่งมีประเพณีในวิธีการวิจัยสื่อวรรณกรรมคือ การวิจารณ์วรรณกรรม (Literary Criticism) โดยสื่อที่เลือกศึกษาจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทนิตยสาร นวนิยาย หรืออื่น ๆ เช่น

- พชณี อัยราวงษ์ "จริยศึกษาของสตรีไทยในสุภาชิตสอนหญิงค้ากลอน" (วิทยานิพนธ์, ภาควิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2521
- วาสนา ไอยรัตน์ "สิทธิและหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมสันสกฤตที่ว่าด้วยธรรม-ศาสตร์" (วิทยานิพนธ์, ภาควิชาภาษาตะวันออก, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาฯ), 2521
- เปรม หิมจันทร์ "บทบาทของสตรีในวรรณคดีบาลี" (วิทยานิพนธ์, ภาควิชาภาษาตะวันออก, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาฯ), 2521

เป็นที่น่าสังเกตว่า ประเพณีในการวิจัยแบบวิจารณ์วรรณกรรมนี้จะยังคงต่อเนื่องมาในการศึกษาเรื่องสตรีและสื่อมวลชนในยุคหลัง ๆ เพียงแต่มีการเปลี่ยนแปลงและขยายขอบเขตของตัวสื่อมาเป็นสื่อมวลชนสมัยใหม่เท่านั้น

ตอนที่ 2: ภาพรวมของข้อมูลเชิงปริมาณ

(2.1) การกระจายของข้อมูลตามช่วงเวลา (เป็นรายปี)

เอกสารการศึกษาทั้งในรูปแบบงานวิจัยและงานเขียนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง "สตรีและสื่อมวลชน" ที่มีอยู่ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปีพ.ศ.2520-2535 นั้น มีจำนวนทั้งหมด 83 ชิ้น โดยมีการกระจายในแต่ละช่วงปี ดังนี้

ตารางที่ 1: ปริมาณของงานศึกษาเรื่องสตรีกับสื่อมวลชนตั้งแต่ปีพ.ศ.2520-2535

พ.ศ.	จำนวนงานศึกษา	รวม
2520	-	
2521	-	
2522	1	(4)
2523	-	
2524	3	
2525	6	
2526	3	
2527	9	(29)
2528	3	
2529	8	
2530	3	
2321	9	
2532	10	
2533	6	(50)
2534	14	
2535	8	
	รวม	N = 83

(ii) ภาพรวมจากตารางที่ 1 จะเห็นว่า นับตั้งแต่มีงานศึกษาชิ้นแรกในปี 2522 โดยส่วนใหญ่แล้วตลอดระยะเวลา 15 ปีนี้ มีการศึกษาวิจัยค้นคว้าในหัวข้อเรื่องสตรีกับสื่ออย่างค่อนข้างสม่ำเสมอทุกปี (ยกเว้นปีพ.ศ.2523 เพียงปีเดียว) ปริมาณต่ำสุดในแต่ละปีคือ 1 ชิ้น และปริมาณสูงสุด 14 ชิ้น ตัวเลขเฉลี่ยคือประมาณปีละ 5 ชิ้น และแม้ว่าจะมีบางปีที่มีตัวเลขต่ำกว่าค่าเฉลี่ย (3 ชิ้นในปีพ.ศ.2526/2525/2530) แต่ทว่าแนวโน้มโดยทั่วไปก็คือ ยิ่งนับวันปริมาณการค้นคว้าศึกษาในประเด็นนี้ก็ยิ่งมีเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสนใจที่เพิ่มมากขึ้นในวงวิชาการต่อประเด็นดังกล่าว

(iii) ผลจากตารางที่ 1 ได้แสดงให้เห็นว่า งานวิจัยเรื่องสื่อกับสตรีเริ่มมีเป็นชิ้นแรกในปีพ.ศ. 2522 โดยเป็นงานเขียนค้นคว้าของอนงค์นาฏ เมธาคณวุฒิ ที่ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างนักเขียนหญิงก้าวหน้าของไทย "สุวรรณี สุคนธา" กับนักเขียนสตรีฝรั่งเศส "โกแล็ต" ซึ่งเท่ากับเป็นงานค้นคว้าที่ต่อเนื่องมาจากประวัติศาสตร์ของการศึกษาสื่อจากการวิจารณ์วรรณกรรม

(iii) ในปีต่อมาคือ พ.ศ.2524 มีงานวิจัยเป็นวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาระดับปริญญาโททั้ง 3 ชิ้น ปี 2524 เป็นปีแรกที่นิสิตปริญญาโท คณะนิเทศศาสตร์เรียนจบเป็นปีแรก และมีผู้วิจัย 1 ท่านที่ทำวิจัยในเรื่องสตรีกับสื่อ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า งานวิจัยทั้ง 3 ชิ้นนั้น เป็นงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องสาธารณสุขและการวางแผนครอบครัว อันเป็นลักษณะที่ต่อเนื่องจากประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

(iv) ในปีพ.ศ.2525 จำนวนงานวิจัยเพิ่มขึ้นเป็น 6 เล่ม โดยทั้ง 6 เล่มนี้ เป็นงานวิทยานิพนธ์ของนิสิตปริญญาโทที่เข้ามาเรียนสาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ (Development Communication) คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาฯ และหัวข้อที่ศึกษาก็เป็นเรื่องของการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาด้านสาธารณสุข และการวางแผนครอบครัวทั้งหมด

สำหรับความสนใจที่เพิ่มมากขึ้นในการวิจัยเรื่องสตรีกับสื่อในปีพ.ศ.2525 นั้น อาจจะสามารถอธิบายได้ว่า ในช่วงระยะเวลานี้เริ่มมีการทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาวชุดแรก (พ.ศ.2525-2544) ออกมาใช้ ดังนั้นบรรยากาศทางสังคมโดยทั่วไปคงจะมีความตื่นตัวในเรื่องการพัฒนาสตรีอยู่บ้าง ปัจจัยประการต่อมาน่าจะได้แก่คุณสมบัติของผู้ทำวิจัยเอง เนื่องจากเป้าหมายของสาขาวิชา นิเทศศาสตร์พัฒนาการนั้นมืออยู่อย่างชัดเจนว่า มุ่งจะศึกษาเรื่องการนำสื่อมาใช้ในการพัฒนาด้านต่างๆ รวมทั้งการพัฒนาสตรีด้วย และสาขาวิชานี้ได้เปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐเข้ามาศึกษาต่อ ดังนั้น กลุ่มบุคคลที่ทำงานอยู่ด้านสาธารณสุขและมีประเพณีในการศึกษาเรื่อง การใช้สื่อในการพัฒนาสาธารณสุขอยู่แล้วดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น เพราะฉะนั้นนิสิตกลุ่มที่มีประสบการณ์ดังกล่าวจึงเลือกหัวข้อทำวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับสื่อและสตรี (และเนื่องจากเรื่องการพัฒนา

ครอบครัวในสังคมไทยได้วางจุดหนักอยู่ที่สตรีซึ่งถูกถือว่าเป็นผู้เจริญพันธุ์ ดังนั้น การศึกษาในเรื่องนี้จึงต้องเกี่ยวข้องกับสตรีไปโดยปริยาย) และในงานวิจัยทั้ง 6 ชิ้นก็มีถึงครึ่งหนึ่งที่ยังคงสืบทอดประเด็นความสนใจในการใช้สื่อเฉพาะกิจ (Specific Media) เช่น เทปบันทึกเสียง ภาพพลิก ฯลฯ สำหรับการพัฒนาความรู้แก่สตรี (โดยเป็นความรู้ที่เหมาะสมกับบทบาทแม่และเมียที่สังคมกำหนดให้) แต่ก็มีผลงานอีกครั้งหนึ่งที่เริ่มเปิดมิติใหม่ๆ เข้ามาสู่เรื่องสื่อมวลชนมากขึ้น โดยถือว่าสื่อมวลชนเป็นนวัตกรรมแบบใหม่ที่จะช่วยให้สตรีมีความทันสมัยมากขึ้น หัวข้อที่ศึกษาเกี่ยวกับสื่อ นั้นยังเป็นหัวข้อกว้าง ๆ เช่น การเปิดรับสื่อมวลชนทุกประเภท การสำรวจช่องทางทางการรับสารจากสื่อประเภทต่างๆ โดยยังไม่มีเจาะลึกลงไปในเรื่องสื่อประเภทใดประเภทหนึ่ง ฉะนั้นมิติของสื่อที่ศึกษาในระยะแรกนี้จึงมีอยู่ 2 ข้อ คือ ข้อของสื่อขนาดเล็กเฉพาะกิจและข้อของสื่อมวลชนแบบกว้าง ๆ

(v) สำหรับพัฒนาการโดยทั่วไปของแนวทางการศึกษา ในยุคเริ่มแรกนั้น แม้ว่าจะมีการศึกษาที่เกี่ยวข้องระหว่าง "สื่อ" กับ "สตรี" แต่โดยส่วนใหญ่แล้ว แนวทางการศึกษาก็จะเป็น Media Study มากกว่าจะเป็น Women Study ดังจะเห็นได้จากแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้จะเป็นทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาความทันสมัยด้านต่าง ๆ ของสังคม ส่วน "สตรี" จะถูกผนวกเข้าไปในการศึกษาในฐานะที่เป็นเพียง "กลุ่มเป้าหมาย" หรือเป็น "วิถีทางหนึ่ง" (Means) ในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาเท่านั้น

แนวทางการศึกษาดังกล่าวนี้นี้มีมาอย่างต่อเนื่องในช่วง 5 ปีแรก จนกระทั่งในราว 7 ปี พ.ศ.2533-2535 จึงเริ่มมีวิทยานิพนธ์บางเล่มที่ใช้แนวการศึกษาแบบคู่ปฏิสัมพันธ์ระหว่าง "สื่อ" กับ "สตรี" ในลักษณะของการให้ความสำคัญที่ใกล้เคียงกัน หรือในบางกรณีอาจจะเลือกเอาประเด็นสตรีเป็นตัวหลัก และนำเอาสื่อมาเป็นตัวเสริมด้วยซ้ำไป การเปลี่ยนแปลงทิศทางดังกล่าว นอกเหนือจากบรรยากาศทางสังคมในระดับกว้างที่กระแสเรื่องสิทธิสตรีเริ่มมีการเคลื่อนไหวอย่างเป็นที่รับรู้กันทั่วไป และมีกลุ่มองค์กรที่เกิดขึ้นและปฏิบัติภารกิจในด้านการส่งเสริมสิทธิและสถานภาพของสตรีแล้ว ในบรรยากาศที่ใกล้ ๆ ตัวยิ่งกว่านั้นก็คือ ได้มีการจัดการประชุมอาศรมความคิดเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" โดยคณาจารย์คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีพ.ศ.2532 และได้ดำเนินการประชุมเป็นช่วงระยะเวลายาวนานถึง 1 ปี โดยมีการนำเสนอเรื่องสื่อประเภทต่างๆ กับสตรีตลอดทุกเดือน นอกจากนั้นผลการประชุมครั้งนี้ยังได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือเล่มโดยฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2535) อันเป็นช่องทางให้ความคิดในประเด็นดังกล่าวแพร่หลายออกไปในวงกว้าง ในเวลาเดียวกัน องค์กรด้านสื่อมวลชน เช่น สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ได้เริ่มตีพิมพ์รายงานสำรวจภาพสะท้อนของสตรีในหน้าหนังสือพิมพ์ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2529 และ 2532 เช่นเดียวกัน กระแสแนวคิดโดยรอบดังกล่าว ทำให้กระแสการศึกษาเรื่อง "สื่อกับ

สตรี" ที่เน้น Women Study ในลักษณะสัมพันธ์กับ Media Study เริ่มก่อตัวขึ้นเป็นอีกกระแสหนึ่งควบคู่กับกระแส Media Study ที่มีผู้หญิงเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ยังคงมีการทำวิจัยออกมาอย่างต่อเนื่องเช่นกัน

(vi) สำหรับในช่วงสองปีสุดท้ายของระยะเวลาการศึกษา คือปี 2534-2535 ซึ่งมีงานศึกษาอยู่ในช่วงเวลานี้อยู่เป็นจำนวนมาก โดยมีจำนวนมากที่สุดคือ 14 ชิ้นในปี 2534 จากจำนวนงานวิจัยทั้ง 14 เล่มนี้ มีข้อที่น่าสังเกตหลายประการคือ ประการแรก สำหรับแนวทางการศึกษานั้น สองแนวทางตามแบบประเพณี คือ การศึกษาด้านมนุษยศาสตร์แบบวรรณกรรมวิจารณ์นั้น ก็ยังมีผู้ศึกษาต่อเนื่องมา แต่ทว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดออกไป เช่น การศึกษาแนวความคิดของสตรีที่ปรากฏในนิตยสารผู้หญิงในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ ซึ่งเป็นการศึกษาในลักษณะที่เน้นภาพรวมมากขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาวรรณกรรมในลักษณะที่เจาะลึกลงไปเฉพาะประเด็นสตรีมากขึ้น คือ การเลือกศึกษาเฉพาะวรรณกรรมที่เรียกว่า "วรรณกรรมสตรี" โดยนำเอาวิธีการศึกษาแบบเดิมที่เคยใช้กันอยู่ คือการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมของชาติต่าง ๆ มาบวกผสมเข้ากับวิธีเข้าสู่ปัญหาแบบใหม่คือ วิธีการเข้าสู่ปัญหาแบบสตรีนิยม (Feminist Approach)

และสำหรับการศึกษาแนวทางการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา นั้น ยังคงมีอยู่ต่อเนื่องมาเช่นกัน แต่เนื่องจากในทศวรรษ 2530 นี้ แนวคิดการพัฒนาเรื่องความทันสมัยได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์และจางหายไปจากความสนใจมากแล้ว ดังนั้น แนวทางการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาจึงมุ่งทิศทางมาในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาแทน เช่น แก๊ซโรคเอดส์ เป็นต้น

ส่วนแนวทางใหม่ที่เกิดขึ้นในการศึกษาประเด็นสื่อและสตรีก็คือ วิธีการศึกษาที่เริ่มใช้แนวทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) มาตรวจสอบสื่อว่า ได้ทำหน้าที่ในการส่งเสริมและพัฒนาสตรีได้จริงหรือไม่ เช่น การสำรวจฐานะของผู้ทำงานสตรีในองค์กรสื่อ การตรวจสอบปริมาณของรายการสำหรับสตรีในสื่อ ฯลฯ ผลจากการใช้แนวทางการศึกษาแบบใหม่นี้ ทำให้การศึกษาเรื่องสตรีที่เคยมีลักษณะเป็นเพียง "Women Study" (ศึกษาแต่ตัวสตรีเท่านั้น) กลายเป็นการศึกษาแบบ "Gender Study" (ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชาย และผู้หญิงกับสังคม) ไปด้วย

(vii) ส่วนในเรื่องประเภทของสื่อ นั้น จากจุดเริ่มต้นของงานวิจัยที่มีการศึกษาสื่อแบบทุกประเภทอย่างรวม ๆ กันไปนั้น ในช่วงท้าย ๆ ของระยะเวลาการศึกษานี้ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงคืองานวิจัยแต่ละชิ้นจะเริ่มเลือกเจาะศึกษาสื่อแต่ละชนิด ซึ่งเป็นไปตามหลักพัฒนาการของการศึกษาที่เริ่มจากลักษณะกว้าง ๆ มาสู่ลักษณะเฉพาะ ประเภทของสื่อที่ศึกษานั้นมีครบถ้วนทุกสื่อ ไม่ว่าจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์เช่น นิตยสาร วิทยุและเพลง โทรทัศน์ สื่อโฆษณา และสื่อเฉพาะกิจต่าง ๆ

งานวิจัยสื่อบางประเภทที่เคยเริ่มต้นมาเป็นเวลาพอสมควรแล้วเช่น หนังสือพิมพ์ ก็ได้มีการเจาะลึก
ลงไปศึกษาเฉพาะบางส่วนเสียของสื่อที่เกี่ยวข้องกับสตรีโดยตรง เช่น การศึกษาเฉพาะหน้าสตรี
ของหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

(viii) ในเนื้อเรื่องที่สื่อและสตรีเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ได้คลี่คลายจากหัวข้อเรื่องสาธารณ
สุขและการวางแผนประชากรที่เคยมีมาในยุคแรก โดยขยายออกไปในทุกหัวข้อ ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง
เศรษฐกิจ การพัฒนา ความสัมพันธ์ระหว่างชาย-หญิง สถานภาพของสตรี แม้แต่เรื่องการเมืองที่
มักจะถูกรับรู้ว่ามีเรื่องของผู้หญิง เช่นเดียวกับการขยายประเภทของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา
จากแต่เดิมที่มักจะมีการศึกษากลุ่มสตรีชนบทในลักษณะภาพรวม คือ มองเป็น "กลุ่มผู้รับสาร" ได้
เริ่มมีการจำแนกลักษณะเฉพาะจากผู้หญิงกลุ่มต่าง ๆ ออกมา เช่น กลุ่มแม่บ้านในเมือง กลุ่ม
โสดเกณิ กลุ่มนักศึกษา กลุ่มนักวิชาชีพสตรี อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า แม้ว่าการวิจัยจะออกแบบ
ให้มีการเลือกลักษณะพิเศษของกลุ่มสตรีเหล่านี้ แต่ในการหาคำอธิบายมาประกอบนั้น ก็มักไม่
ค่อยมีการตั้งประเด็นลักษณะที่แตกต่างกันออกไปในกลุ่มสตรีเหล่านี้ออกมากล่าวถึง กล่าวคือยัง
ขาดองค์ความรู้ที่จะอธิบายเชื่อมโยงเกณฑ์เรื่อง "ความเป็นหญิง" (Femininity) กับเกณฑ์อื่น ๆ
(เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจสังคม จุดยืนทางการเมือง ศาสนา ฯลฯ) ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ใน
กรณีรูปธรรมของงานวิจัย

กล่าวโดยสรุป พัฒนาการของการศึกษาเรื่องสตรีกับสื่อมวลชนที่ผ่านมาใน 15 ปีนี้ ได้
ครอบคลุมคำถามหลัก ๆ ที่องค์การยูเนสโกได้เคยตั้งเอาไว้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสื่อมวล
ชนนั้นเป็นอย่างไร จากงานวิจัยทั้ง 83 ชิ้นนี้ เราได้พบทั้งงานวิจัยที่มีความเชื่อว่าสื่อมวลชนจะเป็นกล
ไกสำคัญในการพัฒนาสตรี งานวิจัยที่มีจุดยืนเป็นกลาง ๆ และงานวิจัยที่เริ่มต้นปัญหาการวิจัย
ด้วยข้อสงสัยว่า สื่อมวลชนน่าจะเป็นกลไกในการสืบทอดอคติและความไม่เสมอภาคเอาไว้มาก
กว่า

(2.2) การกระจายของข้อมูลตามแหล่งที่ทำการศึกษา

สำหรับการนำเสนอข้อมูลในหัวข้อนี้จะครอบคลุมเนื้อหาต่อไปนี้คือ

- (i) ปริมาณของงานศึกษาจำแนกตามแหล่งที่ทำการศึกษา
- (ii) ปริมาณของงานศึกษาแยกตามสถานภาพของผู้วิจัย
- (iii) ปริมาณของงานศึกษาแยกตามเพศของผู้วิจัย

ตารางที่ 2 : ปริมาณของงานศึกษาเรื่องสตรีกับสื่อจำแนกตามแหล่งที่ศึกษา (พ.ศ.2520-2535)

แหล่งข้อมูลที่ทำการศึกษา	จำนวนงานศึกษา
ก. มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร (รวม = 71)	
จุฬาลงกรณ์	51 (คณะนิเทศศาสตร์ = 40)
ธรรมศาสตร์	11
มศว.ประสานมิตร	5
มหิดล	2
รามคำแหง	1
รังสิต	1
ข. มหาวิทยาลัยในต่างจังหวัด (รวม = 6)	
ขอนแก่น	2
สถาบันเทคโนโลยีการเกษตร แม่โจ้	2
เชียงใหม่	1
มศว.สงขลา	1
ค. หน่วยงานและองค์กรอื่น ๆ ของรัฐและเอกชน (รวม = 6)	
สภาสตรีแห่งชาติ	1
มูลนิธิผู้หญิง	2
สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย	2
นักเขียนอิสระ	1
รวม	83

จากจำนวนแหล่งข้อมูลที่สำรวจทั้งหมด 30 แห่ง (ดูรายชื่อในบทที่ 3) พบว่า มีแหล่งข้อมูลที่ผลิตงานศึกษาและวิจัยเรื่องสตรีกับสื่ออยู่ 14 แห่ง ซึ่งหมายความว่าความสนใจในเรื่องดังกล่าวยังมีอยู่เพียงครั้งหนึ่งเท่านั้นของแหล่งศึกษา ในแต่ละแห่งได้ผลิตจำนวนผลงานการศึกษาดังรายละเอียดในตารางที่ 2

(i) จากตัวเลขปริมาณงานศึกษาของแหล่งที่ทำการศึกษาแต่ละแห่งจะเห็นได้ว่า มีลักษณะกระจุกตัวอย่างมากไม่ว่าจะใช้เกณฑ์ใดพิจารณาก็ตาม เฉพาะที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแห่ง

เดียวก็มีปริมาณเกินกว่าครึ่งจากจำนวนทั้งหมด (51 ชิ้นจากรวม 83 ชิ้น) ในจำนวนนี้ เป็นผลงานของคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถึง 40 ชิ้น

จำนวนผลงานของจุฬาลงกรณ์ที่มีมากเป็นอันดับหนึ่งนั้น อยู่ห่างจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ถึง 5 เท่า และอยู่ห่างจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร อันดับสามถึง 10 เท่า นอกจากนี้ ยังแตกต่างจากแหล่งศึกษาอื่น ๆ ซึ่งมีผลงานอยู่เพียง 1-2 ชิ้นเท่านั้น ตัวเลขการกระจายเช่นนี้อาจจะตีความได้ว่า ความสนใจในประเด็นเรื่องสตรีกับสื่อมวลชนนั้น จะมีทิศทางการกระจายจากกลุ่มผู้ที่เคยศึกษาเรื่องสื่ออยู่ก่อน แล้วจึงขยายออกไปถึงเรื่องของสตรี มิใช่การกระจายในลักษณะตรงกันข้ามคือกลุ่มผู้ที่ทำงานด้านสตรี ยังไม่ได้ขยายความสนใจมาในด้านสื่อมากนัก (หรือแม้จะมีความสนใจ แต่ก็อาจจะติดขัดในเรื่องความรู้ในการวิเคราะห์สื่อ)

(ii) เมื่อเปรียบเทียบระหว่างมหาวิทยาลัยในกรุงเทพและต่างจังหวัด จะเห็นได้เช่นเดียวกันว่า ความสนใจในการศึกษาเรื่องนี้ยังคงกระจุกตัวอยู่ที่กรุงเทพอย่างมาก เพราะงานศึกษาที่ทำจากสถาบันการศึกษาในกรุงเทพนั้นมีมากกว่า 10 เท่าของงานวิจัยที่ทำจากสถาบันในต่างจังหวัด ทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้ว มีงานวิจัยจำนวนไม่น้อยที่ทั้งตัวผู้วิจัยและพื้นที่ที่ศึกษานั้นเป็นเขตต่างจังหวัด แต่ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยในนามของสถาบันการศึกษาในกรุงเทพ (แต่อย่างไรก็ตาม งานวิจัยในเขตกรุงเทพก็มีจำนวนใกล้เคียงกับงานวิจัยที่ศึกษากลุ่มตัวอย่างในต่างจังหวัด ดูรายละเอียดในหัวข้อ "การวิเคราะห์ผู้รับสาร") ตัวเลขที่ปรากฏในตารางที่ 2 นี้ แสดงให้เห็นแบบแผนโดยทั่วไปของการศึกษาประเด็นเรื่องใหม่ ๆ ในวงวิชาการที่ว่า จะเริ่มจากในเขตเมืองเสียก่อน (เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ) แล้วจึงค่อยกระจายตัวออกไปในต่างจังหวัด

เป็นที่น่าสังเกตว่า งานวิจัยที่มีอยู่ในต่างจังหวัดซึ่งมีอยู่ 4 แห่งนั้น มีปริมาณงานวิจัยอยู่แห่งละ 1-2 ชิ้น อันแสดงให้เห็นว่า คงจะเป็นเพียงความสนใจเฉพาะตัวของอาจารย์หรือนักศึกษาบางท่านเท่านั้น การมีคณาจารย์ที่ต้องมีทั้งความสนใจและมีทั้งความรู้ทั้งในเรื่องสื่อและในเรื่องสตรีน่าจะเป็นเงื่อนไขแรกที่ทำให้นักศึกษาในสถาบันการศึกษาเลือกทำวิทยานิพนธ์เรื่องสื่อและสตรีได้ (ดูรายละเอียดในตอนต่อไป) หากขาดเงื่อนไขข้อใดข้อหนึ่งก็คงจะยากลำบากที่จะเลือกศึกษาในหัวข้อดังกล่าว นี่จึงเป็นคำอธิบายว่า คณะที่ทำการสอนด้านนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์จะมีโอกาสสูงและมีศักยภาพมากกว่าที่อื่น ๆ เนื่องจากเป็นเจ้าของความรู้เรื่องสื่อไปแล้วครั้งหนึ่ง

อันที่จริง การศึกษาประเด็นเรื่องสื่อและสตรีสำหรับในอนาคตนั้น น่าจะต้องกระจายตัวออกไปในชนบทให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และหากสถาบันที่ทำการศึกษากลับเป็นสถาบันวิชาการในภูมิภาค ก็จะได้เปรียบมากในแง่ความใกล้ชิดคุ้นเคย และรู้จักสภาพการณ์ของสิ่งที่

ศึกษาดีกว่ามหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาแบบแผนการกระจายตัวของแนวคิดใหม่ ๆ ก็ต้องเริ่มจากศูนย์กลางกรุงเทพฯ เสียก่อน หนทางที่อาจจะเป็นไปได้จึงอาจเป็นรูปแบบของการทำวิจัยร่วมกันระหว่างนักวิชาการในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด

(iii) สำหรับตัวเลขของหน่วยงานและองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีใช้สถาบันการศึกษา นั้น ก็มีการศึกษาวิจัยเรื่องสื่อและสตรีอยู่เช่นกัน โดยมีทั้งองค์กรที่เป็นองค์กรด้านสื่อเช่น สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย และองค์กรสตรี เช่น มูลนิธิผู้หญิง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากภารกิจพื้นฐานขององค์กรเหล่านี้มีใช่งานค้นคว้าวิจัย ดังนั้นจึงยังมีผลงานในปริมาณที่ไม่มากนัก และเป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อองค์กรวิชาชีพหรือองค์กรปฏิบัติงานมาทำวิจัยเรื่องดังกล่าว มักจะใช้วิธีการสำรวจภาพรวมมากกว่าจะเจาะลึกศึกษาประเด็นใดประเด็นหนึ่ง เนื่องจากมีความเป็นไปได้สูงที่จะเก็บข้อมูลในลักษณะดังกล่าว

(iv) เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาเหตุผลที่ทำให้ปริมาณงานวิจัย 3 อันดับแรกมีอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมศว.ประสานมิตรนั้น สำหรับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และธรรมศาสตร์นั้น เนื่องจากมีคณะนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ที่เปิดสอนในระดับปริญญาโท (รวมทั้งคณะวารสารศาสตร์มีข้อกำหนดให้นิสิตทำสารนิพนธ์เพื่อรับปริญญาบัณฑิตด้วย) จึงมีโอกาสมากที่จะมีผลงานด้านสื่อและสตรีสูงกว่าที่อื่น ๆ สำหรับผลงานวิจัยของมศว.ประสานมิตรทั้ง 5 เล่มนั้น เป็นการสืบทอดประเพณีในการศึกษาวรรณกรรมของสถาบัน กล่าวคือ เป็นการวิเคราะห์ผลงานที่เป็นนวนิยายทั้ง 5 ชิ้น

ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเอง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า จากจำนวนผลงาน 51 ชิ้นนั้น เป็นของคณะนิเทศศาสตร์ถึง 40 ชิ้น อีก 11 ชิ้น กระจายตัวออกไปในคณะที่เปิดสอนด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เช่น อักษรศาสตร์ ภาควิชาสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ คณะครุศาสตร์ เป็นต้น มีปัจจัยหลายประการที่ทำให้ปริมาณผลงานวิจัยและค้นคว้าซึ่งเป็นทั้งงานวิทยานิพนธ์ของนิสิต และงานวิจัยของคณาจารย์เองมีอยู่ที่คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมากที่สุด

ปัจจัยประการแรกคงจะเป็นเหตุผลที่ได้กล่าวไปแล้วว่า เมื่อมีการเปิดสอนระดับปริญญาโทที่คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีพ.ศ.2521 นั้น ได้สร้างประเพณีในการศึกษาเรื่องสื่อกับสตรีเอาไว้แล้ว ภายใต้แนวทางการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาและประเพณีนี้ยังคงสืบทอดต่อเนื่องมาอย่างไม่ขาดสาย ประการที่สองก็คือ มีกลุ่มคณาจารย์กลุ่มหนึ่งของคณะนี้ (จำนวนเกือบ 10 ท่าน) ที่มีความสนใจและทำการศึกษาค้นคว้าอย่างต่อเนื่องในประเด็นดังกล่าว รวมทั้งมีการจัดกิจกรรมทางวิชาการในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การสัมมนาอาศรมความคิด (Forum) การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ ฯลฯ ลักษณะการทำงานร่วมกันและเป็นความสนใจร่วมของนักวิชาการหลาย ๆ

ท่านทำให้สามารถรักษาความสนใจทางวิชาการในประเด็นดังกล่าวได้อย่างต่อเนื่อง และยังสามารถสร้างบรรยากาศทางอ้อมในการกระตุ้นให้นิสิตหันมาทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าวด้วยโดยมั่นใจว่าจะมีกลุ่มอาจารย์ที่ช่วยให้คำแนะนำปรึกษาได้

ตารางที่ 3: ปริมาณของงานศึกษาแยกตามสถานภาพของผู้วิจัย

ประเภทของงานศึกษา	สถานภาพผู้ศึกษา	จำนวนผลงาน
งานวิจัย	อาจารย์และนักวิจัยทั่วไป	15
งานวิจัยระดับวิทยานิพนธ์	นิสิตและนักศึกษาระดับปริญญาโท	55
งานวิจัยระดับปริญญาโท/ปริญญาตรี	นิสิต-นักศึกษาระดับปริญญาตรี	6
บทความและข้อเขียน	นักวิชาการและนักวิชาชีพ	7
	รวม	83

จากตารางที่ 3 ได้แสดงให้เห็นว่า ผลการวิจัยในเรื่องสื่อและสตรีนั้น แหล่งศึกษาส่วนใหญ่จะมาจากงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของนิสิตนักศึกษาซึ่งมีเกินกว่าครึ่งจากทั้งหมด (55 ชิ้นจากทั้งหมด 83 ชิ้น) อย่างไรก็ตาม ปริมาณงานวิจัยของคณาจารย์ และนักวิจัยทั่วไปก็มีจำนวนพอสมควรคือ 15 ชิ้น (เฉลี่ยแล้วปีละ 1 ชิ้น)

ตารางที่ 4: ปริมาณของงานศึกษาแยกตามเพศของผู้ศึกษา

เพศของผู้ศึกษา	จำนวนผลงาน	จำนวนผู้ศึกษา
ผู้หญิง	72	79*
ผู้ชาย	9	9
ผู้หญิงและผู้ชาย	1	1
ไม่ระบุ	1	1
รวม	83	90

*ในงานวิจัย 1 ชิ้น มีนักวิจัยหญิงเกิน 1 คน

จากตารางที่ 4 จะเห็นว่างานศึกษาเรื่องสตรีกับสื่อ นั้น จะมีผู้วิจัยเป็นสตรีมากกว่าบุรุษถึง 8 เท่าอันเป็นไปตามความเข้าใจทั่วไปส่วนใหญ่ที่ว่า การศึกษาหรือความสนใจเรื่องสตรีนั้นก็ควรเป็นสตรีที่จะดำเนินการ และเป็นที่น่าสังเกตว่า ยังมีการทำงานร่วมกันระหว่างหญิง-ชายในการศึกษาประเด็นดังกล่าวเพียง 1 รายเท่านั้น

(2.3) การกระจายของข้อมูลตามกรอบการวิจัย

จากทฤษฎีเรื่ององค์ประกอบของการสื่อสารของ D.Berlo ที่ผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นกรอบการวิจัยครั้งนี้ จะได้พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับองค์ประกอบของการสื่อสารใน 4 ฐานะคือ

1. สตรีในฐานะผู้ส่งสาร
2. สตรีกับช่องทางการสื่อสาร/ตัวสื่อ
3. สตรีกับเนื้อหาสาร
4. สตรีในฐานะผู้รับสาร

ผลจากการสำรวจงานวิจัยเรื่องสตรีกับสื่อในช่วงปี 2520-2535 พบว่ามีปริมาณงานวิจัยที่จำแนกประเภทตามองค์ประกอบของการสื่อสาร ดังนี้

ตารางที่ 5: ปริมาณของงานวิจัยแยกตามองค์ประกอบของการสื่อสาร

(งานวิจัยแต่ละชิ้นอาจจะประกอบด้วยองค์ประกอบเกินกว่า 1 องค์ประกอบ)

องค์ประกอบสื่อสาร	ปริมาณงานศึกษา
1. ผู้ส่งสาร (รวม = 12)	12
2. ช่องทางการสื่อสาร (รวม = 55)	
2.1 สื่อหนังสือพิมพ์	13
2.2 สื่อวิทยุ	21
2.3 ภาพยนตร์	1
2.4 สื่อวิทยุ	5
2.5 สื่อโทรทัศน์	3
2.6 สื่อโฆษณา	5
2.7 สื่ออื่น ๆ	7
3. เนื้อหาสาร (รวม = 57)	
3.1 ด้านสาธารณสุข	11
3.2 ด้านเศรษฐกิจ	3
3.3 ด้านการเมือง	5
3.4 ด้านประชากร	7
3.5 ด้านการพัฒนา	9

3.6	เรื่องบทบาทและสถานภาพสตรี	16
3.7	เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย	2
3.8	เรื่องอื่น ๆ	4
4.	ผู้รับสาร (รวม = 42)	
4.1	พฤติกรรมในการเปิดรับสาร	18
4.2	ประเภทของสื่อที่ใช้กับผู้รับสาร	8
4.3	ผลกระทบของการสื่อสารที่มีต่อผู้รับสาร	30
4.4	การใช้และความพึงพอใจในการเลือกรับสาร	4
4.5	ความคิดเห็นของผู้รับสารต่อสื่อ	3
4.6	คุณลักษณะของผู้รับสาร (มีในทุกชั้น)	42

*งานวิจัย 1 ชั้นนี้อาจมีหลายประเด็นศึกษา

(1) ภาพรวมของการศึกษาผู้ส่งสาร

ข้อสังเกตประการแรกก็คือ เมื่อเปรียบเทียบฐานะของสตรีในแง่ตัวบุคคลซึ่งสามารถจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับ การสื่อสารได้ใน 2 ฐานะคือ ในฐานะผู้ส่งสารและผู้รับสารนั้น จะเห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจนว่า จำนวนของสตรีในฐานะผู้ส่งสารจะมีงานศึกษาเพียง 12 ชั้น ในขณะที่การศึกษาศตรีในฐานะผู้รับสารมีถึง 42 ชั้น ปรากฏการณ์ของตัวเลขดังกล่าวนี้ อาจจะมีเหตุผลประการแรกมาจากความยากง่ายในการทำวิจัย กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้รับสารนั้น สามารถจะเข้าถึงและศึกษาได้ง่ายกว่าสตรีในฐานะผู้ส่งสาร (เนื่องจากวิชาชีพนักสื่อสารนั้นค่อนข้างมีภารกิจที่ยุ่งเหยิงและรัดตัว) นอกจากนั้นหากผู้วิจัยไม่ได้เป็นพนักงานอยู่ในวงการสื่อสารเองแล้ว โอกาสที่จะเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ส่งสารก็จะเป็นไปได้ได้น้อยมาก (ในแง่การได้รับความร่วมมือ เพราะระบบการสื่อสารในสังคมไทยมีลักษณะธุรกิจและแข่งขันกันค่อนข้างมาก)

และนอกเหนือจากเหตุผลในด้านความยากง่ายของการวิจัยแล้ว การทำงานศึกษาศตรี ในฐานะผู้ส่งสารมีจำนวนน้อยกว่าการศึกษาศตรีในฐานะผู้รับสารยังมีนัยยะด้านแนวคิด ทฤษฎี และความเชื่อที่สัมพันธ์กับ "ความเป็นสตรี" และ "ฐานะต่าง ๆ ในการสื่อสาร" อีกด้วย กล่าวคือ เมื่อเปรียบเทียบระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารจากแบบจำลองของการสื่อสารมวลชน ซึ่งมีลักษณะเป็นการสื่อสารทางเดียวแล้ว ฐานะของผู้ส่งสารจะมีลักษณะเอาการเอางาน (Active) ในขณะที่ผู้รับสารมีลักษณะตั้งรับ (Passive) ตามแบบจำลอง ดังนั้น จึงดูเหมือนว่า เมื่อเราคิดถึงฐานะของสตรีในแบบจำลองการสื่อสาร เรามักจะคิดถึงฐานะที่ตั้งรับ (Passive) มากกว่าฐานะที่เอาการเอางาน (Active) แม้ว่าในความเป็นจริงจำนวนสตรีที่เป็นผู้ส่งสารมีไม่น้อยกว่าบุรุษเท่าใดนัก

อีกเหตุผลหนึ่งซึ่งอาจจะอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ก็คือ อาจจะเนื่องมาจากประวัติศาสตร์จุดเริ่มต้นของการศึกษา "สตรี" ในเรื่องการสื่อสารเองซึ่งได้ถูกผูกติดมากับทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาดังได้กล่าวมาแล้ว ในกรอบทฤษฎีนี้ ผู้หญิงย่อมถูกพิจารณาในฐานะประชาชนกลุ่มที่ยังล้ำหลังของโลกที่สามซึ่งต้องการการพัฒนาโดยอาศัยความช่วยเหลือจากสื่อ

ส่วนมิติศึกษาเรื่อง "ช่องทางการสื่อสารและเนื้อหาสาระนั้นย่อมจะต้องมีอยู่แล้วในการศึกษาทุกชั้น โดยผู้วิจัยอาจจะเลือกให้ความสนใจที่จะศึกษา "ตัวสื่อ" หรือ "ตัวสาร" หรือทั้งสองเราจะพิจารณารายละเอียดว่าตัวสื่อประเภทใด และเนื้อหาประเภทใดที่ได้รับความสนใจมากน้อยในตอนต่อไป

เมื่อพิจารณาภาพรวมของการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นสตรีเข้ากับเรื่องการสื่อสารในกรณีของประเทศไทย ซึ่งเราอาจให้ข้อสรุปได้ว่า ส่วนเล็กหรือองค์ประกอบของการสื่อสารที่ออกไปทำหน้าที่เป็นข้อต่อเชื่อมกับประเด็นสตรีนั้น จะเป็นส่วนเล็กของ "ผู้รับสาร" มากกว่าองค์ประกอบอื่น ๆ และการเชื่อมความสัมพันธ์นี้ได้บ่งบอกนัยยะไปในทางบวก กล่าวคือ วางอยู่บนทฤษฎีที่เชื่อว่าสื่อมวลชนจะทำหน้าที่เป็น "ผู้ช่วยนางเอก" ในการพัฒนาสื่อมวลชนให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ (ไม่ว่าเป้าหมายจะเป็นตัวสตรีเองหรือเป็นอย่างอื่นก็ตาม) ลักษณะการโน้มเข้ามาหาที่เช่นนี้มีลักษณะที่แตกต่างไปจากประวัติศาสตร์ของการศึกษาเรื่อง "สื่อกับสตรี" ในโลกตะวันตกซึ่งเป็นสังคมที่พัฒนาแล้ว เพราะประเด็นดังกล่าวจะเริ่มต้นด้วยการศึกษาภาพสะท้อนของสตรีที่ปรากฏในสื่อ¹ และการศึกษาดังกล่าวมักดำเนินไปด้วยความหวาดระแวงของผู้ศึกษาว่า สื่อจะทำหน้าที่สะท้อนภาพของสตรีอย่างบิดเบี้ยวและตอกย้ำภาพแบบเดิม ซึ่งเท่ากับเป็นการตึงบทบาทของผู้หญิงให้อยู่กับสภาวะการณ์เช่นเดิม กล่าวคือ การเชื่อมโยงเข้าหากันนั้นจะเป็นไปในนัยยะทางลบมากกว่าทางบวก

(2) ภาพรวมของการศึกษาช่องทางการสื่อสาร/ตัวสื่อ

จากตารางที่ 5 ในส่วนที่เกี่ยวกับช่องทางของผู้รับสาร/ตัวสื่อ จะเห็นได้ว่า ปริมาณที่มีมากที่สุดสองอันดับแรก เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งคู่ คือ นิตยสารมากเป็นอันดับแรก และหนังสือพิมพ์เป็นอันดับสอง การมีงานศึกษาสื่อสิ่งพิมพ์มากเป็นสองอันดับแรกนี้ น่าจะเป็นเหตุผลมาจากลักษณะของตัวสื่อเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะลักษณะของสื่อสิ่งพิมพ์นั้นสามารถจะเก็บรักษาได้เป็นเวลานาน

¹ ดูข้อสังเกตนี้ได้จาก APDC, Issues in Women and Development No.1 (Sept 1989)

วิธีการจัดเก็บไม่ยุ่งยาก และมีแหล่งข้อมูลที่ทำกรจัดเก็บให้อยู่แล้ว เช่น ห้องสมุดต่าง ๆ ในขณะที่สื่ออิเล็กทรอนิกส์นั้น เป็นสื่อที่ไม่คงทนในการเก็บรักษา กระบวนการเก็บรักษายุ่งยาก ต้องมีเครื่องมือพิเศษ (เช่น เทปวิดีโอ) ต้องจัดเก็บในช่วงเวลาที่กำหนดเอาไว้เท่านั้น เมื่อการจัดเก็บข้อมูลยุ่งยากมาก จึงน่าจะเป็นเหตุผลให้ผู้วิจัยส่วนใหญ่เลือกศึกษาสื่อสิ่งพิมพ์มากที่สุด

สำหรับปริมาณของประเภทของสื่อที่มีในระดับกลาง ๆ ได้แก่ สื่อวิทยุและสื่อโฆษณา และรองลงมาเป็นสื่อโทรทัศน์ สำหรับสื่อวิทยุที่ทำการศึกษาคั้งนี้เป็นการศึกษาผลผลิตของวิทยุเสียมากกว่า คือการศึกษาเพลงประเภทต่าง ๆ และเลือกศึกษาจากเนื้อเพลงซึ่งสามารถเก็บรักษาได้เช่นกัน การศึกษารายการโทรทัศน์ก็มียุ่่น้อยจนน่าแปลกใจ ทั้งนี้เพราะความจริงแล้ว สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อที่แพร่หลายและมีอิทธิพลอย่างมาก รวมทั้งมีประเภทของรายการหลากหลายมาก อาจเป็นไปได้ว่า เนื่องจากสื่อโทรทัศน์และวิทยุเป็นสื่อประเภทใหม่ คือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่มีธรรมชาติเฉพาะตัวที่แยกออกจากไปจากสื่อสิ่งพิมพ์ วิธีการวิเคราะห์สื่อที่มีภาพและเสียงนั้นต้องมีวิธีการพิเศษเฉพาะตัว ซึ่งองค์ความรู้ในการวิเคราะห์ตัวสื่อชนิดนี้เองยังไม่ได้พัฒนาไปอย่างลึกซึ้ง ในขณะที่การวิเคราะห์สื่อสิ่งพิมพ์นั้นสามารถจะสืบทอดประเพณีของการวิจารณ์วรรณกรรมมาประยุกต์ใช้ได้

และสำหรับสื่อที่มีการศึกษาน้อยมากอย่างน่าแปลกใจคือ สื่อภาพยนตร์ที่มีการศึกษาเพียง 1 เรื่องเท่านั้น (ดูรายละเอียดการวิเคราะห์ในตอนต่อไป) ทั้ง ๆ ที่ความยากง่ายในการเก็บรักษาวัสดุนั้น สื่อภาพยนตร์จะอยู่กึ่งกลางระหว่างสื่อสิ่งพิมพ์กับสื่ออิเล็กทรอนิกส์ โดยเฉพาะเมื่อมีเทคโนโลยีการถ่ายภาพยนตร์ลงในเทปวิดีโอ ก็ยิ่งน่าจะทำให้การศึกษาสื่อภาพยนตร์มีความเป็นไปได้มากขึ้น ปัญหาเรื่องความยากง่ายในการเข้าถึงข้อมูลจึงไม่น่าจะเป็นปัจจัยหลักในการอธิบายความไม่สนใจในการศึกษาสื่อประเภทนี้มากนัก

จากนี้จะได้วิเคราะห์สื่อแต่ละประเภทในรายละเอียด

(2.1) การวิเคราะห์สื่อหนังสือพิมพ์ อันที่จริงสื่อหนังสือพิมพ์นั้นถือได้ว่าเป็น "สื่อของผู้ชาย" (มาก่อน) ในขณะที่ "นิตยสาร" จะเป็นสื่อของผู้หญิง ดังนั้น การมีตัวเลขของการศึกษาสื่อประเภทนี้ถึง 13 ชิ้นในรอบ 15 ปีที่ผ่านมา นี้ นอกจากจะเป็นที่น่าพอใจของผู้ที่สนใจประเด็นสตรีในสื่อแล้ว ตัวเลขที่น่าพอใจดังกล่าวยังบ่งบอกนัยยะบางอย่างของการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านของตัวสื่อและทั้งในด้านตัวสตรีเองในโลกแห่งความจริงได้ด้วย

แม้ว่าหนังสือพิมพ์จะมีจุดเริ่มต้นโดยการเป็นสื่อของผู้ชายมาก่อน แต่ทว่าในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา จำนวนของผู้หญิงที่อ่านหนังสือพิมพ์มีเพิ่มขึ้นอย่างมากในการสำรวจสื่อทุก

ครั้ง โดยเฉพาะในหมู่ผู้หญิงที่มีการศึกษา ทั้งนี้คงเนื่องมาจากการที่ผู้หญิงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะมากขึ้นทุกที (ต้องออกมาทำงานนอกบ้าน ต้องไปเลือกตั้ง ฯลฯ) เพราะฉะนั้นในด้านของหนังสือพิมพ์เองจึงต้องมีการปรับตัวให้ตอบสนองต่อกลุ่มผู้อ่านรายใหม่นี้ด้วยการมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสตรีมากขึ้น ประจักษ์พยานที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ การมีหน้าสตรีอย่างสม่ำเสมอในหนังสือพิมพ์เกือบทุกฉบับ เพื่อจัดสรรที่พิเศษให้ผู้หญิงอ่านนั่นเอง และเป็นจุดสนใจของการค้นคว้าวิจัยดังที่มีผลงานการวิจัยเรื่องหน้าสตรีถึง 3 ชิ้นในผลการวิจัยครั้งนี้ และนี่คือคำอธิบายประการแรกที่ว่า เมื่อหนังสือพิมพ์มิได้เป็นสื่อของผู้ชายแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ได้กลายมาเป็นสื่อของผู้หญิงด้วย จึงเริ่มมีงานศึกษาสื่อประเภทนี้มากขึ้น

สำหรับปัจจัยประการที่สอง นอกเหนือจากความสะดวกในการเก็บรักษาตัวสื่อดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ปัจจัยด้านตัวบุคคลที่จะศึกษาก็ยังอาจจะช่วยอธิบายการมีปริมาณที่น่าพอใจของการศึกษาสื่อหนังสือพิมพ์ ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาระดับปริญญาโททั้งของคณะนิเทศศาสตร์และคณะวารสารศาสตร์ ล้วนมีสาขาหนังสือพิมพ์รวมอยู่ด้วย นิสิตในสาขานี้จึงได้รับการฝึกฝนให้มีทักษะในการวิจัยและมีโอกาสจะเลือกศึกษาเรื่องหนังสือพิมพ์กับสตรีไปด้วยหากนิสิตมีความสนใจ

นอกจากตัวบุคคลที่จะศึกษาซึ่งอยู่ในสถาบันวิชาการแล้ว เนื่องจากสื่อหนังสือพิมพ์ที่เป็นสื่อที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานนับเป็นร้อยปีแล้ว ดังนั้นจึงได้มีการจัดตั้งสมาคมวิชาการ-วิชาชีพของตนเองอีกด้วย สถาบันเหล่านี้เช่น สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยเป็นอีกแหล่งหนึ่งที่มีศักยภาพในการศึกษาค้นคว้าเรื่องหนังสือพิมพ์กับสตรี

และปัจจัยสุดท้ายที่อาจจะมีส่วนช่วยสนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในประเด็นดังกล่าวก็คือ ในสื่อประเภทนี้มีวิธีการศึกษาที่แน่นอนและมีประสิทธิภาพอยู่แล้ว เช่น การวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงปริมาณที่สามารถปรับประยุกต์นำมาศึกษาเรื่องภาพสะท้อนหรือบทบาทของสตรีที่ปรากฏในสื่อดังกล่าวได้

อย่างไรก็ตาม สำหรับการศึกษาสื่อหนังสือพิมพ์กับประเด็นสตรีนี้ โดยส่วนใหญ่จะมุ่งศึกษาที่ตัวสื่อและตัวสารเป็นหลัก หรือมิฉะนั้นก็จะศึกษาสตรีในฐานะผู้รับสาร มีงานจำนวน 1-2 ชิ้นเท่านั้นที่ได้ศึกษาสตรีในฐานะนักหนังสือพิมพ์ ทั้ง ๆ ที่บทบาทของสตรีในฐานะดังกล่าวมีอยู่มาอย่างสม่ำเสมอ และนับวันจะมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นทุกที

(2.2) การวิเคราะห์สื่อ นิตยสาร เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อทุกประเภทแล้ว สื่อ นิตยสาร เป็นสื่อที่มีความเพียบพร้อมที่สุดที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาเรื่องสื่อมวลชนกับสตรี ดังที่ปรากฏตัวเลขว่า ปริมาณการศึกษาสื่อชนิดนี้นับเป็นครึ่งหนึ่งของสื่อทั้งหมด (และเนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เน้นเอาการศึกษานวนิยายรวมเข้าไปในสื่อ นิตยสารด้วย ทั้งนี้เพราะนวนิยายส่วนใหญ่มักจะมีพิมพ์ลงในนิตยสารก่อนจะไปรวมพิมพ์เป็นเล่ม และนวนิยายก็เป็นสัดส่วนของเนื้อหาที่สำคัญของนิตยสาร ดังนั้นจึงอาจเป็นเหตุผลให้ตัวเลขของสื่อ นิตยสารมีค่อนข้างสูง)

ความเพียบพร้อมที่จะศึกษาประเด็นเรื่องสตรีจากนิตยสารนั้น มีดังนี้คือ

(i) นิตยสารเป็นเรื่องของผู้หญิง ทำโดยผู้หญิง และทำเพื่อผู้หญิง เนื่องจากเป้าหมายของนิตยสารส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อให้ความรู้แก่สตรี และเนื้อหาที่มีอยู่ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตสตรีหรือสิ่งที่สตรีต้องการทั้งสิ้น

(ii) ตัวสื่อจัดทำได้ง่ายเช่นเดียวกับหนังสือพิมพ์ รวมทั้งยังมีรูปแบบที่รวบรวมเอาไว้อย่างเป็นระบบ

(iii) ในแง่ตัวบุคคลที่จะศึกษานั้นก็มีอย่างกว้างขวางทั้งจากผู้ศึกษาด้านอักษรศาสตร์ ศิลปศาสตร์ นิเทศศาสตร์ และวารสารศาสตร์ เช่นเดียวกับวิธีการศึกษาด้านวรรณกรรมวิจารณ์ การศึกษาองค์ประกอบของนวนิยาย การตีความวรรณกรรม ฯลฯ ซึ่งเคยมีประเพณีการศึกษามาเป็นเวลายาวนานและเป็นที่คุ้นเคยแก่นักศึกษา

สำหรับงานวิจัยสื่อ นิตยสารทั้ง 21 ชิ้นนั้นมีวิธีการศึกษาที่หลากหลายมาก เริ่มตั้งแต่วิธีการศึกษาแบบดั้งเดิม คือ การศึกษาบทประพันธ์ของนักเขียนท่านใดท่านหนึ่ง หรือการเลือกประเด็นใดประเด็นหนึ่งจากกลุ่มนักเขียน การวิเคราะห์ตัวละครสตรี การศึกษาภาพสะท้อนของสตรีจากงานวรรณกรรมที่ได้ขยายออกมาเป็นการศึกษาแนวคิดเรื่องสิทธิและความเสมอภาคของสตรีจากเรื่องแต่งดังกล่าว รวมทั้งการศึกษาในแนวเปรียบเทียบระหว่างวรรณกรรมของชาติต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่แล้ว วิธีการศึกษาแบบดั้งเดิมนี้นักจะเน้นที่ "ตัวสาร" ของนิตยสารมากกว่า "ตัวสื่อ" ในขณะที่วิธีการศึกษาแบบใหม่จากด้านนิเทศศาสตร์นั้น มักจะเน้นการศึกษาที่ "ตัวสื่อ" และพิจารณาที่ "รูปแบบ" มากกว่าจะดูที่ "เนื้อหา" เช่น การศึกษารูปแบบของคอลัมน์ต่าง ๆ ในนิตยสาร อย่างไรก็ตาม ในขณะที่คอลัมน์ต่าง ๆ ในนิตยสารมีอยู่อย่างมากมาย และแต่ละคอลัมน์ล้วนมีความหมายในตัวเอง แต่ยังไม่มีการศึกษาเจาะลึกหาความหมายจากรูปแบบดังกล่าว การศึกษาเจาะลึกคอลัมน์ในนิตยสารคงมีเพียงงานชิ้นเดียวคือ คอลัมน์ตอบปัญหาหัวใจ แต่ก็ยังเน้นหนักในด้านเนื้อหามากกว่าการทำความเข้าใจกับรูปแบบของคอลัมน์

แม้ว่าจะได้มีการศึกษานิตยสารกันอย่างมากมาแล้ว แต่เนื่องจากนิตยสารมี
มิติต่าง ๆ ที่หลากหลายรวมอยู่มาก ดังนั้นการศึกษานิตยสารนี้ยังคงมีแง่มุมให้ศึกษาต่อไปได้
อีกมากมาย

(2.3) การวิเคราะห์สื่อภาพยนตร์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ปรากฏการณ์ที่มีงานศึกษา
เรื่องภาพยนตร์กับสตรีในรอบ 15 ปีนี้มีเพียงชิ้นเดียวที่นับเป็นปรากฏการณ์ที่น่าแปลกใจมาก ทั้ง
นี้เพราะเมื่อคำนึงถึงความยากง่ายในการจัดหมวดหมู่ดิบบาวิเคราะห์ หรือการหากลุ่มบุคคลทั้งด้าน
ผู้ผลิตและผู้ดูผู้ชมมาให้ข้อมูลนั้น นับว่าไม่น่าจะมีความยากลำบากมากนัก ทั้งนี้เพราะสื่อภาพ
ยนตร์เป็นสื่อที่มีอยู่อย่างยาวนานแล้วในสังคมไทย และเป็นสื่อที่ได้รับความนิยมและน่าจะมีอิทธิ
พลต่อผู้รับสารอยู่ไม่น้อย และปรากฏการณ์นี้ยังแตกต่างจากบรรยากาศของวงวิชาการในต่าง
ประเทศอย่างมาก เพราะในโลกวิชาการตะวันตก ประเด็นเรื่องสื่อภาพยนตร์และสตรีนั้นเป็นที่
นิยมศึกษากันอย่างมาก² และในวงการวิชาชีพของไทยเองก็มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มนักวิจารณ์
ภาพยนตร์ที่เป็นตัวเป็นตน รวมทั้งมีผลงานเขียนที่เกี่ยวกับสตรีกับภาพยนตร์ปรากฏอยู่เสมอ
ตัวอย่างเช่น งานเขียนอย่างสมำเสมอของบุรุษาย (นามแฝง) "ผู้หญิง ความรัก และกามารมณ์ใน
หนังไทย" (สตรีทัศน์ 3: พ.ย.-ก.ค. 2526) แต่ทว่างานเขียนเหล่านี้มีลักษณะเป็นการวิจารณ์ในระดับ
ของปัจเจกบุคคลแบบใช้อัตวิสัยเป็นหลัก (Subjective Criticism)

ปัจจัยที่ทำให้มีงานศึกษาสื่อภาพยนตร์กับสตรีเพียงเล็กน้อยอาจจะเนื่องมาจาก

(i) การขาดตัวบุคคล เนื่องจากสาขาวิชาการภาพยนตร์นั้นยังไม่มี การเปิด
สอนในระดับปริญญาโท ดังนั้นจึงยังไม่มีนิสิตระดับปริญญาโทที่จะมาทำวิทยานิพนธ์ สำหรับนิสิต
ที่เรียนในระดับปริญญาตรี โดยส่วนใหญ่ เนื้อหาของหลักสูตรจะเน้นหนักไปในด้านการเป็นผู้ผลิต
และผู้สร้างภาพยนตร์มากกว่าจะเป็นผู้วิจารณ์หรือผู้วิเคราะห์ภาพยนตร์ (นักวิจารณ์ภาพยนตร์ที่มี
อยู่มักจะเป็นผู้ที่มีความสนใจและมีใจรักงานภาพยนตร์มากกว่า) อนึ่ง นิสิตที่เลือกเรียนในสาขา
วิชานี้มักจะเป็นผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งหมายความว่า ภาพลักษณ์ของงานภาพยนตร์นั้น ถูกถือว่าเป็น
เป็นสื่อของผู้ชายรองจากสื่อหนังสือพิมพ์ และในโลกแห่งความเป็นจริงก็สอดคล้องกับภาพลักษณ์
ดังกล่าว

² ตัวอย่างเช่น ผลงานที่รวบรวมโดย Constance Penley (ed.) *Feminism and Film Theory*,
Routledge, 1988.

(ii) ในแง่วิธีการศึกษา แม้ว่าภาพยนตร์จะเป็นเรื่องแต่งเช่นเดียวกับนวนิยาย ซึ่งน่าจะประยุกต์เอาวิธีการศึกษาวรรณกรรมมาใช้ได้บ้างนั้น แต่เนื่องจากสื่อภาพยนตร์เป็นการเล่าเรื่องด้วยภาพและเสียงที่แตกต่างไปจากการเล่าเรื่องด้วยตัวอักษร ทำให้ต้องมีวิธีการวิเคราะห์ที่แตกต่างออกไป และยังไม่มีการจัดสอนวิธีการวิเคราะห์ภาพยนตร์อย่างเป็นทางการเป็นระบบ และโดยเฉพาะการวิเคราะห์ในแนวสตรีก็ยังมีวิธีการปลุกย่อยเฉพาะตัวลงไปอีก นี่อาจจะทำให้ผู้ที่มีความสนใจศึกษาอย่างขาดเครื่องมือช่วยทำการวิจัย

(iii) เหตุผลประการสุดท้ายอาจจะเนื่องมาจากภาพลักษณ์ของสื่อภาพยนตร์เองที่มักจะถูกรับรู้ว่าเป็นสื่อเพื่อความบันเทิง จึงทำให้ไม่มีคุณค่าทางวิชาการเพียงพอที่จะศึกษาดังที่เป็นที่น่าสังเกตว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ที่พบในการศึกษาค้นคว้านี้ มักจะมุ่งให้ความสนใจแต่บทบาทที่เอาจริงเอาจังของสื่อ เช่น การให้ข่าวสาร การให้ความรู้ เท่านั้น แต่ไม่สนใจบทบาทด้านการให้ความเพลิดเพลินของสื่อเลย

(2.4) การวิเคราะห์สื่อวิทยุ สื่อวิทยุเคยเป็นสื่อที่มีบทบาทอย่างมากในสังคมไทย เนื่องจากเป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ตัวแรกที่สามารถส่งข่าวสารให้แก่มวลชนได้ในทุกพื้นที่ทุกหนทุกแห่ง โดยเฉพาะเมื่อมีการค้นคิดเทคโนโลยีเครื่องรับทรานซิสเตอร์ที่มีราคาถูก และสามารถทำให้วิทยุมีขนาดเล็กกระทัดรัด วิทยุก็กลายเป็นสื่อของมวลชนไปอย่างแท้จริง โดยเฉพาะกลุ่มสตรีเป็นกลุ่มเป้าหมายกลุ่มหนึ่งที่มีการใช้วิทยุเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่ที่บ้าน และสื่อวิทยุเป็นสื่อที่ฟังไปพร้อม ๆ กับทำงานอย่างอื่น ๆ ได้ (เช่นงานบ้านที่ไม่ต้องการสมาธิในการทำ)

แต่ทว่า พัฒนาการของการเป็นสื่อที่แพร่หลายของมวลชนนี้ได้ค่อย ๆ มีการเปลี่ยนแปลง ด้านหนึ่งเนื่องมาจากปัจจัยภายในของวิทยุเองที่ได้มีการบริหารจัดการในลักษณะที่รัฐเป็นเจ้าของในนาม และนำมาให้เอกชนจัดดำเนินการในทางธุรกิจโดยมีรัฐจัดเก็บผลประโยชน์ สื่อวิทยุจึงกลายเป็นแหล่งแสวงหาผลประโยชน์จากกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และกลายเป็นสื่อที่มีแต่ความบันเทิงและโฆษณาขายสินค้าเท่านั้น (เปิดเพลงสลับกับสปอทโฆษณา) และไม่มีการวางแผนการใช้สื่อจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จนกระทั่งเมื่อสื่อโทรทัศน์แพร่หลายเข้ามา สื่อวิทยุจึงถูกสื่อโทรทัศน์เข้ามาแทนที่ และหมดบทบาทที่สำคัญไปช่วงระยะหนึ่ง (จนกระทั่งเมื่อราวปีพ.ศ.2535 จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่งในสื่อวิทยุ) และอาจจะเนื่องมาจากความซบเซาดังกล่าวของสื่อวิทยุ จึงทำให้มีการศึกษาประเด็นเรื่องสตรีกับสื่อวิทยุไม่มากเท่าที่ควร .

อย่างไรก็ตาม การที่มีผลงานการศึกษาเรื่องวิทยุเพียง 5 ชิ้นในช่วง 15 ปีนี้ก็อาจจะเนื่องมาจากเหตุผลดังนี้คือ

(i) เป็นการยากลำบากที่จะเก็บข้อมูลจากตัวสื่อวิทยุ เนื่องจากเป็นสื่อที่กระจายแต่เสียง แล้วก็สูญหายไป (นอกจากจะมีอุปกรณ์บันทึกเสียงไว้ตลอดเวลา) แม้จะสามารถศึกษาจากบทหรือสคริปต์ได้ แต่ก็มีใช้ธรรมชาติที่แท้จริงของสื่อ (เพราะขาดเสียง) แม้แต่การศึกษาจากตัวผู้รับสารก็อาจจะพบปัญหาในการเก็บข้อมูลเช่นกัน เพราะการรับรู้จากเสียงเพียงอย่างเดียว นั้น มักจะไม่มีประสิทธิภาพในการรับรู้และจดจำ

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้ ทำให้จากงานวิจัยทั้ง 5 ชิ้นของวิทยุนี้ 3 ชิ้นเป็นเรื่องของการศึกษาเพลง โดยอาศัยวัตถุดิบคือตัวเนื้อเพลง เนื่องจากสามารถจะค้นหาได้

(ii) เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้มีงานศึกษาวิทยุเพียงเล็กน้อย อาจจะเนื่องมาจากปัญหาเรื่องภาพลักษณ์ของการเป็นสื่อบันเทิงเช่นเดียวกับในกรณีของภาพยนตร์ และจากประวัติศาสตร์ของวิทยุที่ได้กล่าวไปข้างต้นก็เป็นสภาพการณ์จริงที่ทำให้ภาพลักษณ์ของการเป็นสื่อเพื่อความบันเทิงของสื่อวิทยุก่อตัวขึ้นมา

(2.5) การวิเคราะห์สื่อโทรทัศน์ การศึกษาเรื่องสตรีกับสื่อโทรทัศน์มีทิศทางเช่นเดียวกับสื่อวิทยุที่เป็นประเภทสื่ออิเล็กทรอนิกส์เหมือนกัน กล่าวคือในขณะที่โลกแห่งความเป็นจริงสื่อทั้งสองประเภทนี้แพร่หลายอย่างมากในหมู่มวลชน แต่ทว่าหัวข้อการศึกษาในเรื่องสตรีจากสื่อโทรทัศน์กลับมีเพียง 3 เรื่องเท่านั้น ทั้งนี้เหตุผลที่อาจจะนำมาอธิบายได้ อาจจะเป็นอย่างเดียวกับสื่อวิทยุ คือ มีความยากลำบากในการจัดเก็บข้อมูลเป็นประการแรก แม้ว่าสื่อโทรทัศน์จะมีข้อที่ให้ความสะดวกมากกว่าตรงที่สามารถอัดเทปวิดีโอเอาไว้แล้ว (ในกรณีที่จะวิเคราะห์เนื้อหารายการ) แต่ก็เป็นการะและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายพอสมควร

เหตุผลสำคัญประการที่สองคงจะเป็นเรื่องการศึกษาวิธีการศึกษาที่เด่นชัดแน่นอน เป็นที่น่าสังเกตว่า ในบรรยากาศของสังคมไทยนั้น ตัวสื่อจะถูกนำมาในประเทศอย่างรวดเร็วมาก แต่ทว่าวิธีการศึกษาค้นคว้าตัวสื่อนั้นก็กลับตามเข้ามาอย่างเชื่องช้า สภาพการณ์ดังกล่าวแตกต่างจากบรรยากาศในโลกตะวันตกอย่างมาก เพราะการศึกษาเรื่องสตรีกับโทรทัศน์นั้นมีการกระทำอย่างมากมาย สำหรับในกรณีของนักศึกษาไทย หากต้องการจะศึกษาในประเทศนั้น ดังกล่าว ก็จำเป็นต้องหยิบยืมวิธีการวิเคราะห์มาจากต่างประเทศโดยตรง เนื่องจากยังขาดงานเขียนหลักการวิเคราะห์รายการโทรทัศน์ที่เป็นภาษาไทย ดังเช่นกรณีงานของจรินทร์ เลิศจิระประเสริฐ (2535) ที่ศึกษาเรื่องอาชีพของตัวละครหญิงในละครโทรทัศน์ ก็ต้องใช้เอกสารอ้างอิงจากต่างประเทศ ดังนั้น สำหรับนักวิจัยที่มีขีดจำกัดด้านภาษาต่างประเทศ จึงน่าจะพบความยากลำบากในการวิจัย ส่วนเหตุผลประการสุดท้ายก็คงจะเป็นเช่นเดียวกับภาพยนตร์และวิทยุ กล่าวคือ

สื่อโทรทัศน์ถูกมองว่าเป็นสื่อที่เน้นหนักไปด้านความบันเทิงมากกว่าที่จะเป็นสื่อที่ให้เนื้อหาสาระที่เป็นความรู้ จึงไม่ค่อยมีคุณค่าทางวิชาการในการศึกษา

สำหรับในสื่อโทรทัศน์นั้น จะประกอบด้วยรายการประเภทต่าง ๆ ซึ่งเราอาจจะแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ รายการประเภทเรื่องจริง (Non-Fiction) เช่น รายการข่าว และรายการประเภทเรื่องแต่ง (Fiction) ได้แก่ ละครโทรทัศน์ ฯลฯ สำหรับการวิจัยเรื่องผู้หญิงกับโทรทัศน์ในครั้งนี้ จะพบแต่งงานวิจัยที่ศึกษาผู้หญิงกับรายการประเภทเรื่องแต่ง คือละครโทรทัศน์ โดยจะไม่มีการศึกษาผู้หญิงในรายการประเภทเรื่องจริงเลย เช่น รายการข่าว ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะบรรดารายการแบบต่าง ๆ ในโทรทัศน์นั้นได้มีภาพลักษณ์ติดตรึงอยู่แล้วว่าเป็นรายการของผู้หญิงหรือของผู้ชาย รายการละครโทรทัศน์ เสริมสวย ประกอบอาหาร จะเป็นรายการของผู้หญิง ส่วนรายการข่าว รายการกีฬา สารคดี จะเป็นรายการของผู้ชาย ดังนั้นการศึกษาเรื่องผู้หญิงในสื่อโทรทัศน์จึงมุ่งความสนใจไปที่รายการของผู้หญิง

(2.6) การวิเคราะห์สื่อโฆษณา ในการวิจัยครั้งนี้มีงานวิจัยเกี่ยวกับสื่อโฆษณาถึง 5 ชิ้น ซึ่งนับว่าไม่น้อยเมื่อเทียบกับตัวสื่อเอง ปัจจัยที่ทำให้มีการศึกษาประเด็นสตรีอย่างพอสมควรในสื่อโฆษณานั้น อาจจะสืบเนื่องมาจากเหตุผลดังนี้คือ

(1) เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อทุกประเภทแล้ว โดยทั่วไปคนมีความเชื่อว่าสื่อโฆษณาจะมีอิทธิพลต่อผู้รับสารมากที่สุด (ไม่ว่าในข้อเท็จจริงจะเป็นเช่นนั้นหรือไม่ก็ตาม) ทั้งนี้เพราะเอกลักษณ์ของสื่อโฆษณาที่แตกต่างไปจากสื่อประเภทอื่น ๆ ก็คือ เป็นการสื่อสารที่ต้องการชักจูงโน้มน้าวอย่างชัดเจนที่สุด กระบวนการสร้างสรรค์โฆษณาจึงเต็มไปด้วยความประณีตและความเข้มงวด ความวิตกกังวลเรื่องอิทธิพลและผลกระทบของประชาชนส่วนใหญ่ ในเรื่องของสื่อมวลชน จึงมักจะมารวมศูนย์อยู่ที่สื่อโฆษณานี้เป็นสำคัญ

(2) นอกเหนือจากตัวสื่อเองแล้ว มิติแวดล้อมของสื่อโฆษณาก็ทำให้สื่อตัวนี้มีความสำคัญขึ้นมา ทั้งนี้เพราะในช่วงระยะเวลาที่ศึกษา นี้ ธุรกิจของสื่อโฆษณากลายเป็นธุรกิจที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีวงเงินที่เกี่ยวข้องนับหมื่นล้านบาท เมื่อความสำคัญทวีมากขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริง โลกแห่งการศึกษาก็เป็นไปในลักษณะการเดียวกัน

(3) ในส่วนเสี้ยวที่สื่อโฆษณาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับประเด็นสตรีนั้น เราจะเห็นได้ในรายละเอียดของหัวข้อ "วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง" ซึ่งผู้วิจัยได้นำเอารายงานของ UNESCO มาเป็นแบบอย่าง ในรายการดังกล่าวได้แยกเอาวิธีโฆษณานี้ออกมาเป็นหัวข้อหนึ่ง และได้ตั้งทัศนคติในเชิงติดลบตัวสื่อโฆษณาว่า สื่อประเภทนี้ได้นำเอาสตรีมาใช้เป็นประโยชน์สำหรับตนเองโดยมองข้าม

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของสตรีไปเสีย (เช่นการนำสตรีที่นุ่งน้อยห่มน้อยมาเป็นจุดดึงดูดใจ) ในกรณีของสังคมไทย เมื่อสำรวจข้อเขียนของกลุ่มองค์กรสตรีต่าง ๆ ที่พาดพิงถึงบทบาทของสื่อมวลชนก็มักจะไม่ละเลยที่จะกล่าวถึงสื่อโฆษณา และจะกล่าวถึงด้วยท่าทีเดียวกับรายงานของ UNESCO นี่อาจจะเป็นการจุดประกายความสนใจให้ผู้สนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสื่อโฆษณา

(4) สำหรับสื่อโฆษณาที่มีอยู่ในผลการวิจัยครั้งนี้ มีแต่สื่อโฆษณาจากโทรทัศน์ทั้งหมด อันอาจจะเป็นเนื่องมาจากเหตุผลที่ว่า สื่อโฆษณาทางโทรทัศน์เป็นสื่อที่ได้รับการพิสูจน์แล้วว่า มีประสิทธิภาพมากที่สุด และยังมีสื่อโฆษณาจากสิ่งพิมพ์ เมื่อเปรียบเทียบกับรายการอื่น ๆ ของโทรทัศน์แล้ว ความยุ่งยากในการเก็บข้อมูลโฆษณาจากโทรทัศน์จะลำบากน้อยกว่า ทั้งนี้ เพราะลักษณะสื่อโฆษณาจะเป็นสปรอตสั้น ๆ ไม่กี่วินาที และมักจะออกฉายซ้ำ ๆ บ่อย ๆ ทำให้ไม่พลาดในการบันทึกข้อมูล

(2.7) การวิเคราะห์สื่ออื่น ๆ สำหรับสื่ออื่น ๆ ในที่นี้คือ สื่อที่ไม่สามารถจัดเข้าประเภททั้ง 6 ที่กล่าวมาแล้ว อันได้แก่สื่อบุคคล การสื่อสารภายในครอบครัว สื่อเฉพาะกิจ (เช่น วิดีโอ แผ่นพับ เทปเสียง ภาพพลิก ฯลฯ) การสื่อสารภายในโรงเรียน ฯลฯ โดยที่วิธีการศึกษานั้น มักจะเป็นการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบประสิทธิผลระหว่างสื่อเหล่านี้กับสื่อมวลชน หรือเป็นการวัดประสิทธิผลของตัวสื่อเหล่านี้เอง

(3) ภาพรวมของการวิเคราะห์เนื้อหาของสาร

ผลจากการสำรวจเนื้อหาของสารที่ปรากฏในสื่อและมีความเกี่ยวข้องมาถึงสตรีในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งมีจำนวนผลงาน 57 ชิ้นนั้น สามารถจำแนกประเภทเนื้อหาออกไปเป็น 8 ประเภท และในแต่ละประเภทจะมีปริมาณผลงานศึกษาตามจำนวนที่แสดงอยู่ในตารางที่ 5

สำหรับการกระจายของปริมาณงานวิจัยในเนื้อหาประเภทต่าง ๆ นั้น อาจแบ่งได้เป็น 3 ระดับคือ ประเภทที่มีผลงานจำนวนมาก ผลงานจำนวนปานกลาง และที่มีจำนวนน้อย

ประเภทของเนื้อหาที่มีผลงานมากที่สุดเป็นอันดับแรกได้แก่เนื้อหาที่ว่าด้วยบทบาทและสถานภาพสตรี (16 ชิ้น) เราสามารถเข้าใจเหตุผลเบื้องหลังของปริมาณที่มากดังกล่าวได้ หากได้ย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์ของความสนใจประเด็นสตรีในสังคมไทย โดยเฉพาะในแวดวงวิชาการเราจะพบว่า ตั้งแต่ประมาณต้นทศวรรษ 2510 ได้เริ่มมีการศึกษาเรื่องบทบาทและสถานภาพของสตรีไทยในวงการต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะผลการสำรวจวิจัยเรื่องบทบาทและสถานภาพนั้นสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องชี้วัด (Indicator) การทำงานพัฒนาสตรีได้ (โดยเฉพาะจากหน่วยงาน

ของรัฐ) อย่างไรก็ตาม จากผลงานวิจัยทั้ง 16 ชิ้น เราได้พบว่า การให้คำนิยามเรื่องบทบาท สถานภาพ และสิทธิสตรีของผู้วิจัยแต่ละท่านจะแตกต่างกันหลากหลายมาก และมีผลต่อเนื่องไปถึงการกำหนดตัวแปร การนิยามเชิงปฏิบัติการ และขั้นตอนต่อ ๆ ไปของกระบวนการวิจัยทั้งหมด

ประเภทของเนื้อหาที่มากเป็นอันดับสองและอันดับสี่คือ เรื่องสาธารณสุข (11 ชิ้น) และประชากร (7 ชิ้น) นี่ก็เป็นการสืบทอดหัวข้อการศึกษาจากประวัติศาสตร์การศึกษาเรื่องสตรีที่มีมาในช่วงก่อนปีพ.ศ.2520 นั่นเอง โดยได้เพิ่มบทบาทของสื่อเข้าไปให้ชัดเจนมากขึ้น ทั้งนี้เพราะในเนื้อหาด้านสาธารณสุขนั้น ยังมีการศึกษาโดยดูบทบาทของสตรีในฐานะแม่และเมียที่มีหน้าที่ให้บริการทางสุขภาพแก่คนในครอบครัว เช่นเดียวกับงานศึกษาที่มีมาก่อน ส่วนเนื้อหาด้านประชากรที่ยังคงเน้นหนักเรื่องการควบคุมจำนวนประชากรให้น้อยลงโดยวิธีการคุมกำเนิดที่ถือว่าสตรีต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการเจริญพันธุ์

สำหรับประเภทของเนื้อหาในอันดับที่สาม เป็นเรื่องของการพัฒนา (9 ชิ้น) ความสนใจในเรื่องการพัฒนา น่าจะสืบเนื่องมาจากอิทธิพลของทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาที่กำลังเป็นที่นิยมในทศวรรษ 2520 รวมทั้งการที่มีการเปิดสอนปริญญาโทในสาขาการสื่อสารเพื่อการพัฒนาขึ้นมาเป็นการเฉพาะที่คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกจากนั้นเนื่องจากในบรรยากาศที่เป็นจริงของสังคม รัฐได้วางแผนการพัฒนาสตรีขึ้นมาใช้ในปีพ.ศ.2525 และได้เริ่มดำเนินงานตามแผน ดังนั้นจึงมีงานวิจัยบางชิ้นที่ได้ติดตามประเมินผลการทำงานโดยสอดคล้องประเด็นสื่อเข้าไปเป็นส่วนหนึ่ง

ประเภทของเนื้อหาของงานวิจัยที่มีปริมาณอยู่ในระดับกลาง ๆ ได้แก่เนื้อหาเรื่อง "การเมือง" อันที่จริงเป็นเรื่องที่น่าแปลกใจเช่นกันที่มิงงานศึกษาเรื่องการเมืองในสื่อกับสตรีถึง 5 เรื่อง ทั้งนี้เพราะดูเหมือนจะเป็นการทวนกระแสความเชื่อโดยทั่วไปที่ว่า "การเมืองเป็นเรื่องของผู้ชาย การบ้านเป็นเรื่องของผู้หญิง" ปรัชญาการณีนี้อาจจะเป็นเครื่องสะท้อนว่า บัดนี้ความเชื่อดังกล่าวได้เริ่มถูกสั่นคลอนไปด้วยความเชื่อใหม่ที่ว่า "เป็นผู้หญิงต้องยุ่งกับการเมือง"

ในอีกด้านหนึ่ง เราอาจจะอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ว่า นี่น่าจะเป็นผลพวงมาจากทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา ที่มีบทบาทน้อยกว่าด้วยการพัฒนาการเมือง เนื่องจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยนั้นจะเป็นไปได้ด้วยระบอบประชาธิปไตยที่คนทุกคน ทุกเพศต้องเข้ามามีส่วนร่วมในชีวิตทางการเมือง (อย่างน้อยก็ต้องมาลงคะแนนเลือกตั้ง) กลุ่มสตรีซึ่งถูกมองว่าเป็นกลุ่มที่ยังมีความล้าหลังทางการเมือง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ เพื่อช่วยยกระดับความรู้ ความตื่นตัวและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีได้เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม

สำหรับงานศึกษาเรื่องสตรีกับสื่อในเนื้อหาทางการเมืองนั้น บทบาทของสตรีจะมีอยู่ 2 บทบาทคือ บทบาทแรกคือในฐานะประชาชนธรรมดาที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว นอกจากนั้นยังมีงานวิจัยบางชิ้นที่พิจารณาบทบาทของสตรีในฐานะของนักการเมืองที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสื่อมวลชน

ประเภทของเนื้อหาที่มีอยู่ในระดับน้อย คือเนื้อหาด้านเศรษฐกิจ (มี 3 ชิ้น) และเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชาย (มี 2 ชิ้น) สำหรับด้านเศรษฐกิจนั้น อาจเป็นไปได้ตามที่ผลการวิจัย 2 ชิ้นในกลุ่มนี้ได้ให้คำตอบเอาไว้ว่า ในแผนการพัฒนาด้านการเกษตรนั้น รัฐยังไม่ได้มองสตรีเป็นกลุ่มเป้าหมาย งานพัฒนาเศรษฐกิจคงมุ่งไปแต่ผู้ชายเท่านั้น ทั้งนี้น่าจะสืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า "ผู้ชายเป็นฝ่ายหาเลี้ยงครอบครัว เป็นผู้รับผิดชอบด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ในขณะที่ผู้หญิงเป็นผู้ใช้จ่ายของครอบครัว" ความเชื่อดังกล่าวทำให้ละเลยบทบาททางเศรษฐกิจของผู้หญิง และเป็นความเชื่อที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงเลย

ส่วนงานศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชายนั้นมีอยู่ 2 เรื่อง โดยที่เรื่องแรกเป็นการศึกษาภาพที่สะท้อนออกจากเรื่องแต่ง (ศึกษาศาเหตุของครอบครัวหย่าร้างจากนวนิยาย) อีกเรื่องหนึ่งเป็นการศึกษาจากความเป็นจริง คือการศึกษาทัศนคติต่อการคบเพื่อนต่างเพศของนักศึกษา การที่มีงานวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชายเพียงเล็กน้อยในการวิจัยครั้งนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ทิศทางการศึกษาเรื่องสตรีนั้น ยังคงเป็นแนวทางแบบ Women Study (คือศึกษาแต่ตัวผู้หญิงอย่างเดียว) มิใช่เป็นแนวทาง Gender Study (ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับสิ่งอื่น ๆ) หรืออีกประการหนึ่ง อาจจะมีการรับรู้ว่า เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายนั้นเป็นเรื่องส่วนตัว ในขณะที่โดยหลักการแล้ว สื่อมวลชนจะให้ความสนใจกับ "เรื่องส่วนรวม/เรื่องสาธารณะ" มากกว่า

ส่วนเนื้อหาเรื่องอื่น ๆ ที่ไม่อาจจะจัดประเภทเข้ากลุ่มที่กล่าวข้างต้นนั้นได้แก่ การศึกษาเรื่องประเด็นการทำแท้งให้ถูกต้องตามกฎหมาย เรื่องการสร้างภาพลักษณ์ของนางสาวไทย และเรื่องของกลุ่มสตรีโสเภณีในแง่ความต้องการการศึกษา ภาพสะท้อนของสตรีกลุ่มนี้จากสื่อและพฤติกรรมสื่อสารของสตรีดังกล่าวที่เข้ามาอยู่ในสภาพฝึกอบรมของรัฐ

(4) ภาพรวมของการศึกษาผู้รับสารสตรี

(i) ดังได้กล่าวมาแล้วว่า งานวิจัยที่ว่าด้วยองค์ประกอบของผู้รับสารสตรีนั้นมีมากที่สุดถึงครึ่งหนึ่งของปริมาณงานวิจัยทั้งหมด (42 ชิ้น) ในจำนวนงานวิจัยผู้รับสารสตรีทั้งหมด 42 ชิ้น อาจจะมีทั้งที่ตั้งวัตถุประสงค์หลักเอาไว้ที่จะศึกษาแต่ผู้รับสารสตรีอย่างเดียว หรือบางเรื่องอาจจะผนวกเอาการศึกษาผู้รับสารสตรีเข้าเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย

(ii) จากหัวข้อผู้รับสารสตรีนี้ หลังจากได้สำรวจงานวิจัยทั้งหมดแล้ว ผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็นหัวข้อย่อยอีก 6 หัวข้อคือ พฤติกรรมการรับสาร ประเภทของสื่อที่ใช้ ผลกระทบของสื่อ การใช้และความพึงพอใจ ความคิดเห็นของผู้รับสารต่อสื่อ และคุณลักษณะทางประชากร

จากตารางที่ 5 จะเห็นได้ว่าการกระจายของงานวิจัยในหัวข้อย่อยทั้ง 5 นั้น (สำหรับคุณลักษณะประชากรนั้นเป็นหัวข้อที่งานวิจัยทุกชิ้นศึกษาอยู่แล้ว) ไม่มีลักษณะสมดุลเลย หัวข้อย่อยเรื่องการศึกษาผลกระทบจะมีจำนวนมากที่สุดถึง 30 ชิ้น ซึ่งหมายความว่า อิทธิพลของทฤษฎีผลกระทบ (Impact Study) ยังคงเป็นแนวความคิดหลักของการวิจัย และเท่ากับเป็นการตอกย้ำการวิเคราะห์ของผู้วิจัยในเบื้องต้นแรกที่ว่าการวิจัยส่วนใหญ่ได้พิจารณาฐานะของสตรีในกระบวนการสื่อสารอย่างตั้งรับ (Passive) อันเป็นแนวคิดพื้นฐานของ Impact Study ในขณะที่กลุ่มทฤษฎีที่มีแนวคิดพื้นฐานตรงกันข้ามคือ กลุ่มการใช้และความพึงพอใจ (Uses and Gratifications Approach) ซึ่งพิจารณาว่าผู้รับสารมีลักษณะเอากิจกรรม (Active) มีการเลือกใช้ตามความต้องการและความพึงพอใจของตน การวิจัยในแนวทางนี้จะมีเพียง 4 ชิ้นเท่านั้น

(iii) สำหรับหัวข้อย่อยของผู้รับสารสตรีที่มีมากเป็นอันดับสองได้แก่เรื่องการเปิดรับสาร (Media Exposure) ซึ่งมีจำนวน 15 ชิ้น นี่ก็น่าจะเป็นอิทธิพลจากทฤษฎีเรื่องการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาตนเอง แนวความคิดพื้นฐานของทฤษฎีนี้ได้ประยุกต์มาจากทฤษฎีแม่บทคือ Impact Study แต่ได้มาเพิ่มเติมเรื่องบทบาทของสื่อประเภทอื่น ๆ รวมทั้งลักษณะของกลุ่มเป้าหมายเพิ่มเข้าไป เพื่อให้การใช้สื่อเหล่านั้นได้ผลตามที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้ให้แน่นอนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม วิธีการศึกษาเรื่องการเปิดรับยังคงรักษาความเชื่อที่ว่า ยิ่งเราเปิดรับสื่อมากเท่าใด ก็จะมียิ่งมีความรู้ ความคิดเห็น ทศนคติ และการแสดงออกไปตามที่เนื้อหาของสื่อชี้แนะเอาไว้

(iv) หัวข้อย่อยที่มีปริมาณการศึกษาในระดับกลาง ๆ คือ เรื่องประเภทของการใช้สื่อของสตรีซึ่งมีจำนวน 8 เรื่อง การศึกษาหัวข้อย่อยนี้เกิดมาจากประสบการณ์ทางการสื่อสารที่ว่า สื่อมวลชนไม่ใช่สื่อประเภทเดียวที่กลุ่มสตรีใช้อยู่ และอันที่จริง สื่อมวลชนเป็นสื่อที่มาทีหลัง ดังนั้นก่อนหน้าของยุคสื่อมวลชน ผู้รับสารสตรีจึงได้มีการใช้สื่อประเภทอื่น ๆ อยู่แล้ว เช่น สื่อบุคคล การศึกษา ในหัวข้อนี้มักจะเป็นการสำรวจ ทดสอบ หรือเปรียบเทียบระหว่างสื่อประเภทต่าง ๆ ว่าผู้รับสารสตรีได้ใช้สื่ออะไรในเรื่องอะไรบ้าง

และสำหรับหัวข้อย่อยที่มีการศึกษาน้อยที่สุดคือ การศึกษาความคิดเห็นของผู้รับสารสตรีที่มีต่อสื่อ ซึ่งมีเพียง 3 เรื่องเท่านั้น

ตอนที่ 3: ภาพรวมของทฤษฎีและวิธีการศึกษา

(3.1) ข้อสังเกตเรื่องความสนใจในการศึกษาประเด็นสตรีกับสื่อมวลชน

ถึงแม้ว่างานวิจัยที่อยู่ในขอบเขตของการศึกษาค้นครั้งนี้ทั้ง 83 ชิ้น จะมีลักษณะร่วมกันอยู่ประการหนึ่งคือ เป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวของสื่อมวลชนและสตรีด้วยกันทั้งสิ้น แต่ทว่ามูลเหตุจูงใจหรือความสนใจของผู้วิจัยที่เป็นแรงจูงใจให้เข้ามาศึกษาประเด็นดังกล่าวนี้ ก็ยังมีความแตกต่างกันอย่างมาก ความสนใจเบื้องต้นหรือมูลเหตุจูงใจพื้นฐานนี้อาจจะเป็นตัวนำไปสู่การเลือกเอาทฤษฎีการวิจัยและการเลือกวิธีการเก็บข้อมูลในลำดับต่อไป

จากงานวิจัยทั้งหมด ผู้วิจัยได้อ่านที่มาจากและความสำคัญของปัญหำนำการวิจัยทั้งหมด และสามารถสรุปภาพรวมของความสนใจในการศึกษาประเด็นสตรีกับสื่อมวลชนได้ดังนี้

(i) เป็นความสนใจที่มาจากความสนใจแบบทั่วไปของนักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ที่มองว่า สื่อมวลชนนั้นมีพลังและมีอิทธิพลในการชักจูงผู้รับสารให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ เมื่อสังคมมีความต้องการอันใดอันหนึ่ง เช่น ความต้องการจะพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ก็จะใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการโน้มน้าวให้สมาชิกในสังคมส่วนใหญ่เห็นคล้ายไปตามความต้องการนั้นร่วมกัน ในที่นี้ กลุ่มสตรีมิได้มีฐานะพิเศษไปจากกลุ่มอื่น ๆ มากนัก กล่าวคือ มีฐานะเป็นเพียงกลุ่มเป้าหมายกลุ่มหนึ่งเท่านั้น การทำความเข้าใจกับลักษณะของกลุ่มสตรี จึงเป็นไปเพื่อออกแบบการใช้สื่อให้มีประสิทธิภาพการโน้มน้าวอย่างมากที่สุด ตัวอย่างงานวิจัยในช่วงพ.ศ.2525-2527 โดยส่วนใหญ่จะมีมูลเหตุจูงใจในลักษณะนี้แทบทั้งสิ้น

(ii) เป็นความสนใจที่เน้นหนักให้แคบเข้ามาเฉพาะสตรีเท่านั้น โดยส่วนใหญ่งานวิจัยที่มีจุดเริ่มต้นความสนใจในแบบนี้ จะอ้างอิงไปถึงเหตุการณ์การประกาศปีสตรีสากลของสหประชาชาติในปีพ.ศ.2518 ผลจากการประกาศดังกล่าว จะปูพื้นฐานความเข้าใจของผู้วิจัยส่วนใหญ่ว่า จากแต่เดิมที่สตรีไทยเคยมีบทบาทจำกัดอยู่เพียงแคในบ้าน และมีฐานะเป็นแม่และเป็นเมียเท่านั้น โลกปัจจุบันนี้ สตรีจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองในระดับสังคมมากขึ้น ความพยายามดังกล่าวเห็นได้ว่าเป็นรูปธรรมที่สุด เริ่มตั้งแต่ความพยายามของรัฐบาลไทยที่ได้ผนวกสตรีเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายของการพัฒนาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแผนที่ 3-4 (พ.ศ.2515-2524) อันเป็นไปตามแนวทาง "การบูรณาการสตรีเข้าในกระบวนการพัฒนา" (Women in Development - WID) อันเป็นแนวทางคนละแนวกับการพัฒนาเพื่อความเสมอภาคและความยุติธรรมสำหรับสตรี (Gender and

Development - GAD) ซึ่งเป็นข้อเสนอจากการประชุมทศวรรษสตรี 1976-1985³ และต่อมาก็คือ แผนพัฒนาสตรีระยะยาวชุดแรก (พ.ศ.2525-2544)

ผลจากความเข้าใจดังกล่าวเป็นแรงบันดาลใจให้นักวิจัยหลายท่านที่อยู่ในแวดวง สื่อสารมวลชนต้องการจะค้นหาว่าสื่อมวลชนจะมีบทบาทในการพัฒนาบทบาทใหม่ ๆ ให้แก่ สตรีไม่ว่าจะเป็นการใช้นวัตกรรมทางด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาบุคลิกภาพให้มีความทันสมัยทาง การเมือง ฯลฯ ได้อย่างไรบ้าง กล่าวอย่างสรุปก็คือ ต้องการจะแสวงหาบทบาทของการใช้สื่อเพื่อ การพัฒนาสตรีโดยเฉพาะขึ้นมา เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มแรกแล้ว กลุ่มที่สองนี้มีความสนใจใน "ความเป็นสตรี" ของกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น

ในอีกด้านหนึ่ง ผลจากการประกาศปีสตรีสากลและทศวรรษแห่งการพัฒนาสตรี ซึ่งได้มีการตอบรับจากกลุ่มและองค์กรสตรีต่าง ๆ ด้วยการตั้งคำถามกับเรื่องสิทธิและความเสมอ ภาคของสตรี (หรือหากจะใช้ถ้อยคำที่เบากว่านี้ก็คือ "บทบาทและสถานภาพของสตรี") ดังนั้นใน กระแสนี้จึงมีกลุ่มนักวิจัยอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำให้ความสนใจประเด็นสตรีด้วยการพิจารณาเรื่องสิทธิและ ความเสมอภาคของสตรีแทน โดยเชื่อมโยงเข้ามากับสื่อว่าได้มีส่วนช่วยส่งเสริมและพัฒนาอย่างไร บ้าง เป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่นักวิจัยในกลุ่มการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสตรีนั้นมักจะเป็นผู้ที่ ศึกษาอยู่ในสายนิเทศศาสตร์หรือวารสารศาสตร์โดยตรง กลุ่มที่สนใจเรื่องสิทธิและความเสมอภาค ของสตรีนั้นมักจะได้แก่กลุ่มที่ทำงานด้านวรรณกรรมที่มีความคุ้นเคยอยู่กับเรื่องราวของสตรีมา ก่อน (ผ่านการอ่านและวิเคราะห์วรรณกรรม แต่ทว่าเป็นโลกของสตรีที่ถูกจินตนาการขึ้นมา)

(iii) เป็นความสนใจในประเด็นสตรีที่เจาะลงไปอย่างเป็นรูปธรรมเลย ทั้งนี้เนื่อง จากบริบทความเป็นจริงของสังคมไทยเองที่ได้มีการวางแผนพัฒนาสตรีตั้งแต่ปีพ.ศ.2525 และได้ เริ่มลงมือปฏิบัติการอย่างจริงจัง ดังนั้น จึงมีนักวิจัยหลายท่านได้ทำงานวิจัยในลักษณะติดตาม ประเมินผลประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับสื่อมวลชน เนื่องจากในแผน พัฒนาสตรีดังกล่าว ได้มีการกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนเอาไว้ว่าควรมีหน้าที่เป็น เครื่องมือการให้การศึกษาอันกระบวนแก่สตรีในระดับต่าง ๆ นี่จึงเป็นมูลเหตุจูงใจให้นักวิจัยหลาย ท่านทำการประเมินผลว่า สื่อได้ทำงานอย่างได้ผลมากน้อยเพียงใดและในด้านใดบ้าง ตัวอย่างเช่น การศึกษาบทบาทของนิตยสารในการพัฒนาความรู้ของสตรี เป็นต้น

³สนใจดูรายละเอียดได้จากฉวี บางประกาย รายงานการวิจัยเรื่อง "การแบ่งงานระหว่างเพศและ การพัฒนาสตรีชนบท: กรณีศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ", กลุ่มประสานงานงานศาสนา เพื่อสังคม, 2533 หน้า 12-18

(iv) สำหรับกลุ่มที่สี่ อาจจะแตกต่างจากสามกลุ่มแรกตรงที่ว่า ทั้งสามกลุ่มแรกนั้นมีทัศนคติค่อนข้างจะเป็นบวกต่อสื่อมวลชนว่าจะช่วยส่งเสริมสตรีอย่างแน่นอน (อย่างน้อยก็ในแง่ความตั้งใจของสื่อ) แต่ทว่าจุดยืนของกลุ่มที่สี่นั้นยังคงมีความคลางแคลงในต่อบทบาทของสื่อว่า โดยแท้จริงแล้วสื่อได้ทำหน้าที่ในทางบวกหรือทางลบต่อสตรีกันแน่ ตัวอย่างเช่น งานศึกษาเรื่องภาพสะท้อนของสตรีในสื่อโฆษณา ซึ่งเคยรับทราบข้อมูลด้านลบของสื่อที่กระทำต่อสตรี แต่ผู้วิจัยได้เห็นปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทำให้ผู้วิจัยอยากตรวจสอบสถานภาพในปัจจุบันของสื่อต่อประเด็นสตรี หรืองานศึกษาเรื่องภาพสะท้อนของนักการเมืองหญิงในสื่อสิ่งพิมพ์ก็ใช้ปัญหาการวิจัยในลักษณะเดียวกัน

(v) มูลเหตุจูงใจในการทำวิจัยเรื่องสตรีกับสื่อมวลชนของกลุ่มที่ห้านี้มีจุดยืนที่แตกต่างจาก 4 กลุ่มที่กล่าวถึงมาแล้วโดยสิ้นเชิง ประเด็นแรกก็คือ ทฤษฎีที่กลุ่มนี้ได้ใช้เป็นแนวทางนั้นเป็นชุดของกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ที่ไม่เชื่อข้อตกลงเบื้องต้นว่า สื่อนั้นทรงพลังและมีอำนาจโน้มถ่วงปัจเจกบุคคลให้เห็นคล้อยตามความต้องการร่วมของสังคมได้ ทฤษฎีวิพากษ์กลับเชื่อว่า สื่อนั้นไม่สามารถจะทำงานได้อย่างเป็นอิสระ หากแต่จะต้องทำงานอยู่ภายใต้แรงผลักดันจากกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมตลอดเวลา และโดยส่วนใหญ่แล้ว กลุ่มที่มีอำนาจเหนือกว่าในสังคมมักจะเป็นกลุ่มที่มีโอกาสมากที่สุดในการเข้าไปใช้สื่อเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตนเอง เมื่อกล่าวถึงกรณีของหญิง-ชาย เนื่องจากสังคมของเราเป็นสังคมที่ถืออำนาจชายเหนือกว่าหญิง ดังนั้นสื่อมวลชนทุกชนิดจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อรักษาอำนาจหรือฐานะที่ได้เปรียบของชาย และช่วยธำรงรักษาสถานภาพที่เป็นรองของสตรีเอาไว้ให้เป็นเช่นดังเดิม นักวิจัยที่อยู่ในกลุ่มนี้จึงมีแรงบันดาลใจที่ต้องการจะตรวจสอบว่า หลักแนวคิดของทฤษฎีวิพากษ์นั้นเป็นจริงหรือไม่ มากน้อยเพียงใด สื่อมวลชนแต่ละชนิดจะถูกตรวจสอบว่า เป็นสื่อของเพศใด ทำโดยเพศใด และทำเพื่อเพศใด เป็นต้น

(vi) สำหรับกลุ่มสุดท้ายนี้อาจจะแตกต่างจากสองสามกลุ่มแรกตรงที่ว่า กลุ่มสุดท้ายนี้จะถือเอาปัญหาของสตรีเป็นตัวตั้ง ถือเอาเรื่องบทบาทของสื่อเป็นตัวมาเสริม หรืออาจจะกล่าวได้ว่าสนใจประเด็นและปัญหาเฉพาะต่าง ๆ ของผู้หญิงเป็นเป้าหมาย (Ends) สื่ออื่น ๆ รวมทั้งสื่อมวลชนนั้นเป็นเพียงหนทาง (Mean) ในการบรรลุเป้าหมาย ผู้ที่มีมูลเหตุจูงใจในกลุ่มนี้จะเลือกศึกษาหัวข้อที่เป็นปัญหาของผู้หญิงโดยเฉพาะ เช่น ปัญหาการทำแท้ง ปัญหาของกลุ่มผู้หญิงโสเภณี เป็นต้น

(3.2) ภาพรวมของทฤษฎีที่ใช้

ทฤษฎีแนวคิดที่ผู้วิจัยแต่ละท่านนำมาใช้นั้น มีฐานะเป็นโครงกระดูกของการวิจัยที่จะไปกำหนดการออกแบบการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การตีความอภิปราย และสรุปผลในตอนต่อ ๆ ไป สำหรับปัจจัยการเลือกทฤษฎีแนวคิดมาใช้นั้น ส่วนแรกน่าจะมาจากมูลเหตุจูงใจในปัญหาที่จะศึกษาดังได้กล่าวมาแล้ว และปัจจัยต่อมาก็คงจะเป็นบรรยากาศและกระแสของวิชาการในช่วงเวลาที่กำลังศึกษาอยู่

สำหรับแนวคิดทฤษฎีที่ครอบคลุมการวิจัยในประเด็นของสตรีและสื่อมวลชนนี้อาจจำแนกได้เป็น 2 ส่วนคือ ทฤษฎีด้านสื่อมวลชน และทฤษฎีด้านสตรีศึกษา

(ก) ทฤษฎีด้านสื่อมวลชน ผู้วิจัยได้อาศัยการจำแนกทฤษฎีสื่อมวลชนออกเป็น 6 กลุ่มตามแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวเอาไว้ในบทที่ 2 และนำมาเป็นเกณฑ์ในการจำแนกประเภทของทฤษฎีที่ว่าผู้วิจัยทั้งหมดใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ทฤษฎีทั้ง 6 กลุ่มได้แก่

1. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชน
2. ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา
3. ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสังคม
4. ทฤษฎีวิพากษ์
5. ทฤษฎีที่เน้นตัวสาร
6. ทฤษฎีผู้รับสารแยกได้เป็น 2 แนวทาง
 - 6.1 แนวทางที่เน้นผลกระทบของสื่อต่อผู้รับสาร
 - 6.2 แนวทางที่เน้นการเลือกใช้สื่อของผู้รับสาร

จากทฤษฎีทั้ง 6 ประเภท ผู้วิจัยได้นำมาจำแนกทฤษฎีทั้งหมดในงานวิจัยทั้ง 83 ชิ้น โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาดังนี้

(1) จากรายชื่อทฤษฎีที่ผู้วิจัยแต่ละท่านได้ระบุเอาไว้ในบทแนวคิดและทฤษฎีอย่างชัดเจนว่าจะใช้ทฤษฎีอะไร อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยจะตรวจสอบในขั้นต่อมาว่าในการเก็บข้อมูลและอภิปรายนั้นได้มีการนำทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้จริงหรือไม่ประกอบด้วย

(2) ดูจากลักษณะของวัตถุประสงค์ของการวิจัย

(3) ดูจากการเขียนความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตารางที่ 6 : ปริมาณของทฤษฎีสื่อมวลชนที่ใช้ในงานวิจัย

ประเภททฤษฎี	ความถี่
(1) ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่บทบาทของสื่อ	15
(2) ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา	34
(3) ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสังคม	22
(4) ทฤษฎีวิพากษ์	13
(5) ทฤษฎีที่เน้นตัวสาร	34
(6) ทฤษฎีผู้รับสาร	36
(6.1) กลุ่มที่เน้นผลกระทบ	29
(6.2) กลุ่มที่เน้นการเลือกใช้สื่อ	7

*งานวิจัยแต่ละชิ้นอาจจะใช้ทฤษฎีเกิน 1 ทฤษฎี

จากตารางที่ 6 จะเห็นว่า ปริมาณประเภททฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยนั้นมีลักษณะการกระจายตัวพอสมควรและสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ

(i) กลุ่มที่มีมากที่สุดคือ **กลุ่มทฤษฎีที่ใช้วิเคราะห์ผู้รับสาร** ซึ่งมีทั้งหมด 36 ชิ้น อันสอดคล้องกับประเภทของงานวิจัยที่มีการวิจัยผู้รับสารมากที่สุด แต่ทว่าเมื่อแยกพิจารณาวิธีการเข้าสู่ปัญหาของการวิเคราะห์ผู้รับสารแล้ว จะเห็นว่าเป็นแนวทางของการศึกษาผลกระทบถึง 29 ชิ้น และเป็นแนวทางการเลือกใช้และความพึงพอใจเพียง 7 ชิ้น นี้อาจจะอธิบายได้จากขั้นตอนพัฒนาการของทฤษฎีสื่อมวลชนเอง เนื่องจากการศึกษาผลกระทบนั้นเป็นทฤษฎีที่เข้ามาสู่วงการศึกษาก่อน ส่วนแนวทางการใช้และความพึงพอใจนั้นเพิ่งเป็นที่รู้จักในระยะหลัง และเราอาจจะสรุปได้ว่า สตรีก็ยังคงมีฐานะเหมือนผู้รับสารกลุ่มอื่น ๆ คือยังถูกพิจารณาในลักษณะตั้งรับ (Passive) มากกว่าลักษณะเอากำหนดงาน (Active)

(ii) กลุ่มทฤษฎีอีก 2 กลุ่มที่มีปริมาณมากเป็นอันดับสองและมีปริมาณเท่ากันคือเป็นผลงานวิจัย 34 ชิ้น คือ **ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา** และ**ทฤษฎีการวิเคราะห์เนื้อหา** สำหรับทฤษฎีแรกนั้นสอดคล้องกับผลการวิจัยในเรื่องแหล่งข้อมูลที่ว่าคณะนิเทศศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งศึกษาที่ผลิตงานวิจัยเรื่องสตรีกับสื่อมวลชนมากที่สุด โดยเฉพาะในสาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการซึ่งย่อมใช้ทฤษฎีสื่อเพื่อการพัฒนาเป็นแนวทางทำการศึกษาอยู่แล้ว

สำหรับกาวิเคราะห์เนื้อหา นั้น เป็นลักษณะพิเศษของการศึกษาด้านสื่อมวลชนอยู่ แล้ว รวมทั้งมีเครื่องมือสำหรับการศึกษาคือการวิเคราะห์เนื้อหา อีกส่วนหนึ่งผลงานการวิเคราะห์ เนื้อหานี้มาจากการศึกษางานวรรณกรรม ซึ่งใช้ทฤษฎีการวิเคราะห์ผลงานของนักประพันธ์เป็นวิธี การศึกษาเช่นกัน

(iii) กลุ่มทฤษฎีที่จัดว่ามีปริมาณงานวิจัยอยู่ในระดับสูงพอสมควร อีกกลุ่มหนึ่งคือ ทฤษฎีที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสังคม ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 แนวคิดและ ทฤษฎีว่า สำหรับทฤษฎีนี้สามารถใช้อธิบายความสัมพันธ์หรืออิทธิพลที่มีต่อกันและกันระหว่างสื่อ และสังคมได้ทั้งแง่มิติประวัติศาสตร์และการศึกษาในลักษณะภาคตัดขวาง ดังนั้นงานวิจัยเกือบ ทุกชั้นที่ต้องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสื่อ เช่น การเปลี่ยนแปลงของหน้าสตรี บทบาทของสตรี ที่เปลี่ยนแปลงไปในนวนิยาย ฯลฯ มักจะต้องใช้ทฤษฎีกลุ่มนี้เป็นแนวทาง โดยเฉพาะงานด้านการ วิจัยวรรณกรรมของกลุ่มที่เชื่อว่า วรรณกรรมสามารถส่องให้เห็นสังคม และสังคมก็เป็นต้น กำเนิดของวรรณกรรม ในกรณีของสื่อสมัยใหม่คงเป็นไปในลักษณะเดียวกัน

(iv) กลุ่มทฤษฎีที่มีปริมาณความถี่อยู่ในระดับกลางคือ **ทฤษฎีโครงสร้าง** หน้าที และบทบาทของสื่อมวลชนซึ่งมีปริมาณงานวิจัยอยู่ 15 ชิ้น อันที่จริงทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นี้ เคยมีฐานะเป็นทฤษฎีกระแสหลักกระแสหนึ่ง แต่การที่มีงานศึกษาที่เกี่ยวกับสื่อและสตรีไม่มาก นัก อาจจะเนื่องมาจากเหตุผล 2 ประการคือ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อที่นำมาใช้นั้นยังคง เป็นทฤษฎีแม่บทดั้งเดิม (ตั้งแต่ยุคค.ศ.1960) และขาดการพัฒนาทฤษฎีหน้าที่ให้แตกลูกแตก หลานออกมา ฉะนั้นจึงถูกนำมาใช้เป็นกรอบทฤษฎีได้อย่างจำกัด ประการที่สอง ดังได้กล่าวแล้ว ข้างต้นว่า แม้แต่บรรดาหน้าที่หลักของสื่อมวลชนที่มีอยู่ 4-5 หน้าที่นั้น ความสนใจในงานศึกษา เรื่องสตรีกับสื่อก็ยังคงจำกัดอยู่เพียง 1-2 หน้าที่เท่านั้น เช่น ให้ความรู้ ให้ข่าวสารข้อมูล ส่วนหน้าที่ อื่นๆ เช่น หน้าที่ให้ความบันเทิง หน้าที่ทางธุรกิจ หน้าที่ในการเคลื่อนไหวผลักดันสังคมนั้น แทบจะ ไม่มีการนำมาพิจารณาเลย ทำให้การนำทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มาใช้ค่อนข้างมีลักษณะตีบตัน

(v) สำหรับ**กลุ่มทฤษฎีวิพากษ์**นั้น โดยทั่วไปแล้วทฤษฎีวิพากษ์มีฐานะเป็นกระแส ส่วนน้อยมากในการศึกษาเรื่องสื่อโดยทั่วไป และเนื่องจากการนำทฤษฎีวิพากษ์มาใช้ในการทำ วิจัยนั้น มิใช่เป็นเรื่องง่ายนัก ดังนั้นการที่มีผลงานวิจัยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ที่ใช้ทฤษฎีวิพากษ์ถึง 13 ชิ้นนั้น ต้องนับว่า กลุ่มนักวิจัยที่เข้ามาสนใจความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสตรีนั้นมีทัศนะที่วิพากษ์ วิวิจารณ์ (Critical) มากพอสมควร ในอีกด้านหนึ่ง อาจจะเป็นเพราะการให้นิยามทฤษฎีวิพากษ์ใน การศึกษาค้นคว้านี้ ผู้วิจัยได้ใช้นิยามในลักษณะที่ไม่เคร่งครัดมากนัก จึงมีผลงานที่เข้ามาอยู่ใน ประเภทกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ในปริมาณพอสมควร

(ข) ทฤษฎีด้านสตรีศึกษา

ผู้วิจัยใช้แนวการแบ่งทฤษฎีด้านสตรีศึกษาออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ตามที่ได้นำเสนอเอาไว้ในบทที่ 2 คือ System Approach และ Feminist Approach เกณฑ์ที่ชี้ขาดที่ใช้ในการแบ่ง คือการตอบคำถามว่า ผู้วิจัยได้มองเห็นและกล่าวถึงสภาวะอันเสียเปรียบ ไม่เท่าเทียม และไม่เสมอภาคระหว่างเพศหญิงกับเพศชายหรือไม่ และเกณฑ์ที่ใช้นี้ก็ยังมีลักษณะที่หลวม ๆ ไม่เข้มงวดเช่นกัน

การนำเอาข้อมูลงานวิจัยทั้งหมดมาจำแนกประเภทตามทฤษฎีสตรีศึกษานั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตามเกณฑ์หลาย ๆ ประการดังนี้คือ

- (1) ดูจากการที่ผู้วิจัยได้เขียนระบุทฤษฎีสตรีศึกษาเอาไว้ในบทที่ว่าด้วยแนวคิดและทฤษฎีว่าเป็นทฤษฎีสตรีศึกษาประเภทใด
- (2) ตัดสินจากเนื้อหาที่ผู้เขียนเกริ่นนำเอาไว้ในบทความความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาว่าได้โน้มเอียงไปในทิศทางของทฤษฎีใด
- (3) ตัดสินจากรายละเอียดของเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ซึ่งอาจจะเป็นแบบสอบถาม แนวคำถามสัมภาษณ์ ฯลฯ ว่ามีแนวโน้มไปทางทฤษฎีประเภทใด
- (4) ตัดสินจากเนื้อหาในบทที่ว่าด้วยการอภิปรายผล

ตารางที่ 7: ปริมาณของทฤษฎีสตรีศึกษาที่ใช้ในงานวิจัย

ประเภททฤษฎี	ความถี่
1. System Approach	47
2. Feminist Approach	36
N =	83

จากตัวเลขในตารางที่ 7 จะเห็นว่าปริมาณของทฤษฎีสตรีศึกษาแบบ System Approach และ Feminist Approach ไม่แตกต่างกันมากนัก ทั้ง ๆ ที่โดยทั่วไปแล้ว สถานภาพทางทฤษฎีของกลุ่ม System Approach นั้นจะเป็นกระแสหลักทางทฤษฎีอยู่มาก จากตัวเลขดังกล่าว เราอาจจะตีความได้ว่า มีจำนวนนักทฤษฎีจำนวนไม่น้อยที่เริ่มต้นความสนใจในการค้นคว้าประเด็นเรื่องสื่อและสตรี จากจุดเริ่มต้นที่มองเห็นความเสียเปรียบของสตรี (แต่การที่ท่าทีต่อทฤษฎีสื่อมวลชนจะเป็นอย่างไรนั้น ยังขึ้นอยู่กับความเข้าใจด้านสื่อของตัวผู้ศึกษาเอง) ทั้งนี้อาจจะสอดคล้อง

คล้องกับข้อมูลเรื่องเพศของนักวิจัยที่ว่า เป็นนักวิจัยสตรีเป็นส่วนใหญ่ ประสบการณ์ของความ เป็นสตรีของนักวิจัยเองจึงอาจจะมีส่วนช่วยกำหนดจุดยืนทางทฤษฎีก็ได้ อีกประการหนึ่งเป็นที่น่า สังเกตว่า ผลงานวิจัยขององค์กรสตรี องค์กรสื่อมวลชน นักวิจัยอิสระ มักจะใช้ทฤษฎีสตรีศึกษา แบบ Feminist Approach แทบทั้งสิ้น

ปัจจัยแวดล้อมอีกประการหนึ่งที่อาจจะช่วยอธิบายตัวเลขในตารางที่ 7 ก็ได้ คือ ช่วงทศวรรษ 2520-2530 นี้ ในสังคมไทยเริ่มมีความคุ้นเคยกับกระแสการเคลื่อนไหวของสตรีกลุ่ม ต่าง ๆ คำว่า "ความเสมอภาคระหว่างเพศ การกดขี่ทางเพศ การเสียเปรียบทางเพศ" กลายเป็นคำ ที่ไม่แปลกหน้าไปเสียแล้ว ฉะนั้นนักวิจัยที่สนใจในประเด็นนี้คงจะได้รับผลสะท้อนด้านแนวคิด จากการเคลื่อนไหวดังกล่าวไม่มากก็น้อย

เราอาจสรุปเป็นแบบแผนได้ว่า ผู้ที่จะเข้ามาสนใจประเด็นเรื่องสื่อกับสตรีนั้นอาจ จะมีที่มาจาก 2 ทาง ทางแรกคือ กลุ่มที่เริ่มจากความสนใจด้านสื่อมวลชนเป็นหลัก แล้วจึงค่อย ขยายขอบเขตมาถึงเรื่องสตรี กลุ่มนี้น่าจะใช้ทฤษฎี System Approach เป็นกรอบแนวคิด ทางที่ สองคือกลุ่มที่เริ่มต้นสนใจประเด็นสตรีเป็นอันดับแรก ซึ่งโดยธรรมชาติแล้ว กลุ่มนี้มีแนวโน้มจะใช้ Feminist Approach เป็นแนวทฤษฎี แล้วจึงขยายความสนใจมาในเรื่องสื่อ

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ แนวโน้มของทฤษฎีสตรีศึกษาทั้ง 2 ประเภท ที่หากวิเคราะห์ดูตามช่วงระยะเวลา จะพบว่าในระยะช่วงแรกนั้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นทฤษฎี System Approach แต่ในช่วงเวลาหลัง ๆ การใช้ทฤษฎี Feminist จะเพิ่มมากขึ้น ดังข้อมูลในตาราง ที่ 8

ตารางที่ 8 : ปริมาณของงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีสตรีศึกษาจำแนกตามช่วงเวลา

ช่วงเวลา (ปีพ.ศ.)	จำนวนของงานวิจัย ที่ใช้ทฤษฎีสตรีศึกษา	System Approach	Feminist Approach	รวม
2520-2524		3	1	4
2525-2529		22	7	29
2530-2535		22	28	50
รวม		47	36	N = 83

ข้อสังเกตโดยทั่วไปเกี่ยวกับทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

(i) ประเภทของงานวิจัยเรื่องสตรีกับสื่อมวลชนนั้น อาจจะแบ่งได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ประเภทแรกใช้ทฤษฎีสื่อมวลชนเป็นตัวหลัก โดยแนวความคิดเรื่อง 'สตรี' นั้นเป็นเพียงกลุ่มเป้าหมายเท่านั้น ประเภทที่สอง ถือเอาเรื่อง 'สตรี' เป็นตัวหลัก ส่วนแนวคิดเรื่อง 'สื่อมวลชน' นั้นเป็นเพียงเครื่องมือเท่านั้น และประเภทที่สาม ได้ใช้ทฤษฎีทั้งสองประเภทอย่างมีความสำคัญเท่าเทียมกัน

แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะ เป็นทฤษฎีด้านสื่อมวลชนหรือทฤษฎีสตรีศึกษาก็ตาม ต่างก็เป็นลักษณะทฤษฎีทั่ว ๆ ไป เช่น เป็นเรื่องสื่อแต่เพียงอย่างเดียว หรือเป็นเรื่องสตรีแต่เพียงอย่างเดียว ยังไม่มีทฤษฎีที่ว่าสื่อมวลชนสำหรับสตรี หรือทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสตรีเป็นการเฉพาะ

(ii) สำหรับงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีสื่อมวลชนเป็นหลักนั้น การเลือกนำเอาทฤษฎีมาใช้จะก้าวไปตามพัฒนาการของทฤษฎีสื่อมวลชนที่มาจากต่างประเทศ เช่น ในช่วงทศวรรษ ค.ศ. 1960 ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อสร้างความทันสมัยและนวัตกรรมกำลังได้รับความนิยม การศึกษาเรื่องสื่อและสตรีก็จะอยู่ภายใต้กระแสทฤษฎีดังกล่าว ในทศวรรษ 1970 เริ่มเกิดแนวคิดเรื่องผลกระทบอันจำกัดของสื่อ (Limited Effect) และการเน้นความสำคัญของสื่อบุคคลหรือสื่อเฉพาะกิจสื่อขนาดเล็ก การศึกษาเรื่องสตรีกับสื่อมวลชนก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ในทางตรงกันข้ามกับกรณีของทฤษฎีสตรีศึกษา ผู้วิจัยมีความเห็นว่า งานวิจัยที่ใช้ในงานด้านสตรีศึกษายังไม่ค่อยพัฒนาก้าวหน้าตามความเคลื่อนไหวของการศึกษาเรื่องสตรีศึกษาในต่างประเทศเท่าที่ควร (อาจจะมียงานวิจัยบางชิ้นที่เป็นข้อยกเว้น) อันจะสังเกตได้จากการอ้างอิงวรรณกรรมจากต่างประเทศจะมีค่อนข้างน้อย ตัวอย่างงานจำนวนมากที่ศึกษาเรื่องบทบาทและสถานภาพสตรีนั้น แทบจะไม่ได้พัฒนาทฤษฎีสตรีศึกษาในด้านนี้ออกไปเท่าใดนัก ในงานวิจัยที่มีกรกล่าวถึงทฤษฎีสตรีศึกษา มักจะประมวลทฤษฎีสตรีศึกษาที่มีอยู่ทั้งหมด โดยไม่ได้ระบุว่างานวิจัยของตนเองสังกัดทฤษฎีอะไร และได้นำเอาทฤษฎีมาใช้อธิบายได้อย่างไร กล่าวโดยสรุปก็คือการนำทฤษฎีสตรีศึกษาไปใช้ในการวิจัยยังไม่อยู่ในระดับที่น่าพอใจ (ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าไม่ได้มีการสอนเรื่องสตรีศึกษาอย่างเป็นระบบในสถาบันการศึกษา) และในอนาคตยังสามารถจะพัฒนางานด้านนี้ให้ก้าวหน้าต่อไปได้

(iii) ในเรื่องการศึกษาและการอภิปรายผลซึ่งเราจะมองเห็นบทบาทและความสำคัญของทฤษฎีได้อีกครั้งหนึ่งนั้น ก็มีข้อสังเกตที่สอดคล้องกับข้อสังเกตข้อ 2 ที่กล่าวมาแล้วคือ

แทบจะไม่มี การอภิปรายถึงลักษณะพิเศษของ "ความเป็นสตรี" เลยว่าได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับผลการวิจัยที่ออกมาอย่างไร เช่น เพราะเหตุใดสตรีในชนบทจึงมีการใช้สื่อหนังสือพิมพ์ต่ำมาก เหตุใดเรื่องการทำแท้งจึงมีการแพร่กระจายข่าวสารผ่านสื่อบุคคลอย่างมาก เป็นต้น

(3.3) ภาพรวมของวิธีการศึกษาที่ใช้

จากจำนวนงานวิจัยทั้ง 83 ชิ้น ผู้วิจัยพบว่าวิธีการศึกษาที่ถูกนำมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น จะมีอยู่ 7 วิธีการคือ

1. การสำรวจและใช้แบบสอบถาม-แบบทดสอบ (Test)
2. การสัมภาษณ์และสัมภาษณ์เจาะลึก
3. การวิเคราะห์เนื้อหาทั้งแบบเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ
4. การวิจารณ์วรรณกรรมทั้งแบบภายนอกและภายใน
5. การใช้เอกสารที่มีอยู่
6. การวิจัยเชิงทดลองหรือกึ่งทดลอง
7. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม

สำหรับปริมาณงานวิจัยที่ใช้วิธีการศึกษาแต่ละชนิดมีแสดงอยู่ในตารางที่ 9

ตารางที่ 9: ประเภทของวิธีการศึกษาที่พบในงานวิจัย

ประเภทของวิธีการศึกษา	จำนวนที่ใช้
1. การสำรวจและใช้แบบสอบถาม-แบบทดสอบ	38
2. การสัมภาษณ์/สัมภาษณ์เจาะลึก	12
3. การวิเคราะห์เนื้อหา	29
4. การวิจารณ์วรรณกรรม	19
5. การใช้เอกสารที่มีอยู่	8
6. การวิจัยเชิงทดลอง	4
7. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม	3
รวม	113

*งานวิจัย 1 ชิ้น อาจใช้วิธีการศึกษาเกินกว่า 1 วิธี

(1) จากข้อมูลในตารางที่ 9 วิธีการศึกษาที่มีการใช้มากที่สุดเป็นอันดับหนึ่งคือ วิธีการสำรวจประกอบกับการใช้แบบสอบถามหรือแบบทดสอบ (38 ชิ้น) ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้อง

คล้องกับข้อมูลเรื่องประเภทขององค์ประกอบการสื่อสารว่า องค์ประกอบที่ถูกศึกษาอย่างมากคือ ผู้รับสาร และการซักถามเกี่ยวกับช่องทางของสื่อที่ผู้รับสารใช้ (ดูตารางที่ 5) และวิธีการศึกษาผู้รับสาร ซึ่งนิยมทำด้วยการหากลุ่มตัวอย่างผู้รับสารจำนวนมาก ๆ นั้น คงต้องใช้วิธีการสำรวจประกอบกับแบบสอบถาม-แบบทดสอบเป็นวิธีการหลัก

เกี่ยวกับวิธีการสำรวจประกอบแบบสอบถามนี้ มีข้อน่าสังเกตว่าในการสำรวจและซักถามเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้รับสารนั้น ตัวแปรที่การวิจัยเกือบจะทุกชิ้นจะนำเอามาประกอบด้วยคือ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม (Socio-Economic Status) เช่น เพศ อายุ การศึกษารายได้ สถานภาพการสมรส ภูมิลำเนา ฯลฯ โดยงานวิจัยบางชิ้นอาจจะเก็บข้อมูลเหล่านี้ไว้เป็นข้อมูลพื้นฐานเท่านั้น บางงานวิจัยก็นำเอามาเป็นตัวแปรในการวิเคราะห์ แต่ที่น่าสังเกตก็คือ การใช้ตัวแปรเหล่านี้ยังมีลักษณะที่ใช้แบบยอมรับโดยปริยาย กล่าวคือไม่มีกรอบแนวคิดทฤษฎีมารองรับว่า ตัวแปรสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมนั้นเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัวแปรอื่น ๆ ได้อย่างไรดังจะเห็นได้ว่าในการอภิปรายผลนั้น จะไม่ค่อยมีคำอธิบายประกอบผลการเก็บข้อมูลที่มาจากแบบสอบถาม เช่น เพราะเหตุใดสตรีสูงอายุจึงมีการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ น้อยลง เป็นต้น จากมุมมองด้านสตรีศึกษา ตัวแปรด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมเหล่านี้น่าจะมีความสำคัญและควรได้รับความสนใจในการศึกษาในรายละเอียดต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากเรื่อง "เพศ" ก็เป็นตัวแปรตัวหนึ่งในกลุ่มตัวแปรชุดนี้ และทฤษฎีสตรีศึกษามีความสนใจว่า ตัวแปร "เพศ" นั้นมีปฏิสัมพันธ์กับตัวแปรอื่น ๆ ในกลุ่มตัวแปรชุดนี้ เช่น เพศกับอายุ เพศกับรายได้ เพศกับการศึกษา ฯลฯ อย่างไรบ้าง

(2) การวิเคราะห์เนื้อหา เป็นวิธีการศึกษาที่มีมากเป็นอันดับสอง (29 ชิ้น) ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ปริมาณทฤษฎีสื่อมวลชนที่ใช้ในการวิจัย (ดูตาราง 6) ที่มีการใช้ทฤษฎีที่เน้นตัวสารถึง 34 ชิ้น และผลการวิเคราะห์เรื่องปริมาณของงานวิจัยที่ดูจากองค์ประกอบการสื่อสาร (ดูตาราง 5) ที่มีการศึกษาองค์ประกอบของเนื้อหาสารถึง 57 ชิ้น

เหตุผลที่มีความนิยมใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาอย่างค่อนข้างมากในการวิจัยประเด็นสตรีและสื่อมวลชนนี้ อาจจะเนื่องมาจากว่า วิธีการวิเคราะห์เนื้อหานี้ นับว่าเป็นวิธีการศึกษาที่สำคัญและมีลักษณะเฉพาะตัวมากของการศึกษาสื่อมวลชน วิธีการศึกษานี้ได้เริ่มวางรากฐานมาตั้งแต่ทศวรรษ 1950 ในการวิเคราะห์เนื้อหาของสื่อสิ่งพิมพ์ และได้รับการพัฒนาเครื่องมือและวิธีการใช้อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด จนกระทั่งสามารถจะใช้วิเคราะห์เนื้อหาของผลผลิตทางสื่อได้ทุกชนิด ดังเช่นในการศึกษาครั้งนี้ วัตถุประสงค์ที่นำมาวิเคราะห์ก็มีตั้งแต่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร

บทเพลง ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ สปอทโฆษณา ฯลฯ เมื่อวิธีการศึกษามีความชัดเจนและให้ความเข้าใจอย่างดีต่อผู้ศึกษา จึงน่าจะได้รับความนิยมนักวิจัย

หากกล่าวถึงคำนิยามโดยรวมของ "วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา" แล้ว น่าจะหมายถึงการสำรวจดูปริมาณ ประเภท และคุณภาพของเนื้อหาในประเด็นที่ต้องการศึกษาว่ามีอยู่ในสื่อแต่ละประเภทจำนวนมากน้อยเพียงใด ถูกนำเสนอในแง่ใด และมีความหมายอย่างไร ปัจจุบันนี้ วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาได้แตกย่อยออกเป็น 2 แขนงย่อย คือ การวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงปริมาณ ได้แก่ การวิเคราะห์ที่สนใจมิติเชิงปริมาณ จำนวนมากน้อยของเนื้อหาที่ต้องการ และตีความจากปริมาณที่บ่งบอก กับการวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงคุณภาพ อันได้แก่การวิเคราะห์ที่สนใจมิติเชิงคุณภาพของข้อมูล ซึ่งหมายถึงความหมายในระดับต่าง ๆ ความหมายในมิติต่าง ๆ ของข้อมูล

สำหรับการวิจัยที่มีการวิเคราะห์เนื้อหาจำนวน 29 ชิ้นนี้ มีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงปริมาณอย่างเดียว 25 ชิ้น การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพอย่างเดียว 3 ชิ้น และใช้ทั้ง 2 วิธีการ 1 ชิ้น ทั้งนี้เนื่องจากประวัติศาสตร์ของวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาที่ผ่านมาในช่วง 4 ทศวรรษนี้ยังอยู่ในยุคของการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงปริมาณอยู่ ส่วนการวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงคุณภาพนั้น เพิ่งจะเริ่มมีความสนใจศึกษาในตอนปลาย ๆ ทศวรรษ 1980 นี้เอง

(3) การวิจารณ์วรรณกรรม เป็นวิธีการศึกษาที่มีมากเป็นอันดับสามคือ 19 ชิ้น ซึ่งการวิจารณ์วรรณกรรมนี้น่าจะสอดคล้องกับประเภทของสื่อที่ใช้ศึกษาคือนิตยสาร (ดูตาราง 5) ที่มีจำนวน 21 ชิ้น เนื่องจากวัตถุประสงค์ที่จะใช้วิธีการศึกษาแบบนี้ น่าจะเป็นนิตยสารและนวนิยายมากที่สุด เหตุผลที่ทำให้มีการใช้วิธีการศึกษานี้อย่างมากพอสมควร เนื่องจากเป็นวิธีการที่มีมาในประวัติศาสตร์ของการศึกษาเรื่องสตรีกับสื่อมวลชนบางประเภท (คือนวนิยาย) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ๆ

วิธีการวิจารณ์วรรณกรรมยังแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ การวิจารณ์วรรณกรรมแบบภายนอก กับการวิจารณ์วรรณกรรมแบบภายใน สำหรับแบบแรกนั้นจะเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัววรรณกรรมที่เป็นผลผลิตกับสภาพแวดล้อมสังคมภายนอก เช่น อาจจะดูว่าเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป ได้ส่งผลกระทบต่อความคิดของนักประพันธ์และได้แสดงออกมาในผลงานอย่างไร หรือในทางตรงกันข้าม เนื้อหาของวรรณกรรมชิ้นหนึ่งได้จุดประกายความคิดใหม่ ๆ อะไรบ้างให้แก่สังคม การวิจารณ์วรรณกรรมแบบภายนอกนี้มักจะอาศัยทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสังคมเป็นแนวทาง (ดูตารางที่ 6)

สำหรับการวิจารณ์วรรณกรรมแบบภายในนั้น จะมุ่งความสนใจเข้าไปในตัวเนื้อหาของวรรณกรรมเองเลย เช่น การวิเคราะห์ลักษณะของตัวละคร การวิเคราะห์โครงเรื่อง และกลวิธีการนำเสนอ การค้นหาแนวคิดบางอย่างที่ปรากฏอยู่ในบทประพันธ์ ฯลฯ

ในผลงานวิจัยทั้ง 19 ชิ้นที่พบนี้ มีทั้งการวิจารณ์วรรณกรรมทั้งแบบภายนอกและภายในครบทั้ง 2 แบบ อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตว่า คำว่า "วรรณกรรม" ที่ถูกนำมาวิเคราะห์นั้นจะเป็นผลงานที่เป็นเรื่องแต่ง (Fiction) ทั้งหมด ยังไม่มีการประยุกต์เอาการวิจารณ์วรรณกรรมไปใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหาที่เป็นเรื่องจริง (Non-Fiction) เช่น รายการข่าว เป็นต้น

(4) การสัมภาษณ์/การสัมภาษณ์เจาะลึก เป็นวิธีการศึกษาที่ใช้มากเป็นอันดับ 4 มีจำนวนผลงาน 12 ชิ้น โดยส่วนใหญ่แล้ว วิธีการนี้จะใช้ในการศึกษาผู้ส่งสารซึ่งมีผลงานวิจัยอยู่จำนวนไม่มากนัก (จำนวน 12 ชิ้น ดูตาราง 5) สำหรับผู้ที่ถูกสัมภาษณ์นั้น จะมีทุกประเภทตั้งแต่เจ้าของบทประพันธ์นวนิยาย ครูเอทีพีโฆษณา เอเยนซีโฆษณา เจ้าของรายการละครโทรทัศน์ ฝ่ายจัดรายการของสถานีโทรทัศน์ บรรณาธิการนิตยสาร ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า การใช้วิธีการสัมภาษณ์หรือการสัมภาษณ์เจาะลึกไม่ผู้จะมีฐานะเป็นวิธีการหลักหรือวิธีการเดียวที่ใช้ในการวิจัย ส่วนใหญ่แล้ว การสัมภาษณ์จะถูกใช้เป็นเพียงวิธีการเสริมวิธีการวิจัยอย่างอื่น ๆ

นอกจากนั้น ในบางกรณีมีงานวิจัยบางชิ้นที่จำนวนกลุ่มตัวอย่างมีเพียงเล็กน้อย เช่น งานศึกษากลุ่มกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านสตรีซึ่งมีจำนวนประมาณ 20 คนเท่านั้น สำหรับลักษณะกลุ่มตัวอย่างเช่นนี้ ควรอย่างยิ่งที่จะทำการสัมภาษณ์ในลักษณะเจาะลึกเลย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลาย แต่ทว่าเนื่องจากผู้วิจัยยังคงข้องเกี่ยวกับกรอบแบบการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อทำการทดสอบสมมติฐาน จึงมิได้ทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก คงใช้เพียงการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้คำตอบมาคำนวณทางสถิติเท่านั้น

อาจเห็นได้ว่า วิธีการสัมภาษณ์-สัมภาษณ์แบบเจาะลึกนั้นเป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่ต้องใช้เวลามาก ต้องใช้ทักษะและความสามารถของผู้วิจัย ต้องการความร่วมมืออย่างสูงจากกลุ่มตัวอย่าง และที่สำคัญที่สุดก็คือ ในการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลนั้นจะยากลำบากเพราะข้อมูลมีความหลากหลายมาก อย่างไรก็ตาม สำหรับการศึกษากลุ่มตัวอย่างที่เป็นสตรี วิธีการนี้เป็นวิธีการที่น่าสนใจมากในการที่จะได้ข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งมาใช้ในการศึกษา

(5) การใช้เอกสารที่มีอยู่ มีผลงานวิจัยที่ใช้วิธีการนี้อยู่เพียง 8 ชิ้นเท่านั้น การศึกษาโดยการใช้เอกสารที่มีอยู่ที่พบในการวิจัยครั้งนี้มีอยู่ 2 ประเภทย่อย ประเภทแรกเป็นงานวิจัยด้านประชากรศึกษา ซึ่งได้ใช้ข้อมูลด้านประชากรที่มีการเก็บอยู่แล้วอย่างกว้างขวาง และนำมาวิเคราะห์ใหม่ โดยคัดเลือกตัวแปรด้านสีกับตัวแปรอื่น ๆ ออกมา แล้วใช้วิธีการคำนวณทางสถิติเข้าช่วย การวิจัยในลักษณะนี้ผู้วิจัยเองได้กล่าวถึงขีดจำกัดเอาไว้ค่อนข้างมาก เนื่องจากการวัดมิติต่าง ๆ ในตัวแปรที่ต้องการศึกษานั้น ผู้วิจัยไม่สามารถจะควบคุมได้

อีกประเภทหนึ่ง เป็นการใช้อเอกสารสำหรับการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ และการวิจัยเอกสาร สำหรับผู้ที่ใช้วิธีการเช่นนี้ จำเป็นต้องมีทักษะและการฝึกฝนเรื่องการรู้จักเลือกใช้และการวิพากษ์เอกสารที่นำมาใช้ด้วย โดยส่วนใหญ่แล้ว หัวข้อการวิจัยที่มีการวิเคราะห์เอกสารนั้น มักจะอยู่ในประเภทสื่อสิ่งพิมพ์เป็นส่วนใหญ่ ยังไม่ค่อยมีการประยุกต์ใช้การศึกษา "เอกสาร" ที่อยู่ในรูปแบบผลผลิตของวัสดุอื่น ๆ เช่น เทปโทรทัศน์ แผ่นเสียง ภาพยนตร์ ฯลฯ มากนัก

(6) การวิจัยเชิงทดลอง มีอยู่เพียง 4 ชิ้นเท่านั้น และทั้ง 4 ชิ้นนั้นก็มิได้มีลักษณะเป็นงานวิจัยประเภทเดียวกัน คือเป็นหัวข้อการวิจัยด้านสาธารณสุข ใช้แนวทางการศึกษาที่ต้องการทราบผลกระทบและประสิทธิภาพของสื่อซึ่งมักจะเป็นสื่อเฉพาะกิจ และมีติของผลกระทบที่สามารถจะวัดได้ก็เป็นด้านความรู้และทัศนคติ โดยที่ยังไม่มีการประยุกต์เอาการวิจัยเชิงทดลองไปใช้ในหัวข้อประเด็นอื่น ๆ เช่น ผลกระทบจากงานโฆษณา หรือนำเอาวิธีการนี้มาใช้ในการศึกษาเรื่องสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ อันที่จริง ในต่างประเทศได้มีการนำเอาวิธีการวิจัยเชิงทดลองมาใช้ในการศึกษาเรื่องบทบาทหญิง-ชายกับสื่อมวลชนอยู่เป็นจำนวนมาก แต่วิธีการศึกษาที่ใช้ในวิชาการสื่อมวลชนไทยยังไม่ได้พัฒนาวิธีการนี้ไม่มากนัก ตัวอย่างเช่น การศึกษาเรื่องการเปิดรับสื่อ นั้น มักจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ซักถามมากกว่าที่จะศึกษาจากสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นเองจากการทดลอง เป็นต้น

(7) การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม งานวิจัยทั้ง 3 ชิ้นที่ใช้วิธีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม นั้น เป็นผลงานการวิจัยของนิสิตที่มีโอกาสได้เข้าไปฝึกงานอยู่ในสถาบันวิชาชีพ และได้ใช้โอกาสดังกล่าวค้นคว้าศึกษาหัวข้อที่สนใจ อันที่จริง วิธีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม นับว่าเป็นวิธีการวิจัยที่มีคุณค่าและมีประโยชน์มาก แต่ทว่าหากจะใช้วิธีการดังกล่าวให้ได้ผลดี ก็จะเป็นต้องมีการฝึกอบรมเป็นการพิเศษ (สาขาวิชาที่ใช้มากคือสาขามนุษยวิทยา) รวมทั้งต้องเรียนรู้วิธีการเก็บและบันทึกข้อมูล และวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลอีกด้วย

(8) ข้อสังเกตโดยทั่วไปเกี่ยวกับวิธีการศึกษา

(ก) จากตัวเลขที่แสดงปริมาณของวิธีการศึกษาที่ใช้ในตารางที่ 9 ได้แสดงให้เห็นความไม่สมดุลง่ายของวิธีการศึกษาที่ถูกเลือกนำมาใช้ บางวิธีการเช่นการสำรวจจะมีการใช้มาก บางวิธีการเช่นการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การวิจัยเชิงทดลองจะมีอยู่น้อย ทั้งนี้ โดยที่เราทราบดีว่า ในประเด็นหัวข้อเดียวกันนั้น หากใช้วิธีการศึกษาที่แตกต่างกัน ก็จะได้ข้อมูลที่แตกต่างกัน ดังนั้นในอนาคต อาจจะมีการศึกษาหัวข้อการวิจัยที่เคยศึกษามาแล้ว แต่เปลี่ยนวิธีการศึกษาใหม่ เพื่อเปรียบเทียบผลการวิจัยทั้งสอง

(ข) ยังมีวิธีการศึกษาบางประเภทที่ไม่ถูกนำมาใช้เลย เช่น การสนทนากลุ่ม (Focus Group Interview) การศึกษาชีวประวัติ วิธีการ Ethnography การวิเคราะห์เนื้อหาแบบ Semiology ฯลฯ ในอนาคต ควรมีการกระตุ้นให้มีการริเริ่มวิธีการศึกษาแบบใหม่ ๆ ด้วย

(ค) วิธีการศึกษาที่ใช้ส่วนใหญ่ยังคงเน้นหนักในด้านการวิจัยเชิงปริมาณ เช่น การสำรวจและการใช้แบบสอบถาม การวิเคราะห์เนื้อหา ฯลฯ การวิจัยเชิงปริมาณนั้นมีข้อเด่นตรงที่สามารถช่วยหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร และช่วยหาแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ เอาไว้ให้ แต่ทว่าในการตอบคำถามบางข้อที่ต้องการคำตอบที่ลึกซึ้งและมีรายละเอียดมากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของ "ความเป็นหญิง" ผู้วิจัยอาจจะต้องนำเอาวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์เจาะลึกเข้ามาช่วย

(ง) ปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสื่อมวลชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ดังนั้น แม้แต่การศึกษาบางเรื่อง เช่น พฤติกรรมการเปิดรับสารของสตรีก็ยังสามารถจะนำมาทำซ้ำได้อีกในปัจจุบัน และสามารถนำไปเปรียบเทียบในเชิงพัฒนาการกับข้อมูลเก่าในอดีต รวมทั้งสามารถเพิ่มเติมมิติเรื่องบทบาทหญิง-ชาย (Gender) เข้าไปในการวิเคราะห์ให้มากขึ้น โดยอาจดูตัวอย่างจากงานวิจารณ์วรรณกรรมของต่างประเทศเป็นแนวทาง ตัวอย่างเช่น งานศึกษาของ ชลลัดดา สุดเจริญ (2524) เรื่องการวิเคราะห์ตัวละครหญิงของเทนเนสซี วิลเลียม โดยใช้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ Sigmund Freud (วิทยานิพนธ์ มศว.ประสานมิตร) เป็นต้น

บทที่ 5

การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ผู้ส่งสารสตรี

จำนวนของงานวิจัยเรื่องผู้ส่งสารสตรี

จากงานวิจัยที่ใช้ศึกษาในครั้งนี้จำนวน 83 ชิ้น พบว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวกับผู้ส่งสารสตรีอยู่เพียง 12 ชิ้น ซึ่งนับว่ามีปริมาณน้อยมาก โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับการวิจัยที่มองสตรีในฐานะผู้รับสาร ซึ่งมีถึง 42 ชิ้น ตัวเลขที่มีจำนวนเล็กน้อยนี้สามารถบ่งบอกความหมายอะไรได้บ้าง

สำหรับคำอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ก็อาจจะเป็นเรื่องลักษณะ Passive/Active ของสตรีที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับฐานะต่าง ๆ ของบุคคลในแบบจำลองกระบวนการสื่อสารที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น (ดูบทที่ 4 หัวข้อ 2.3) กล่าวคือ โดยหลักการของการสื่อสารมวลชนที่มีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบทางเดียวนั้น ฐานะของผู้ส่งสารจะมีลักษณะเหนือกว่า และ Active กว่าผู้รับสาร เพราะเป็นผู้ควบคุมกระบวนการเป็นส่วนใหญ่ คุณลักษณะดังกล่าวอาจจะขัดแย้งกับความเชื่อของสังคมที่มีต่อ "ผู้หญิง" ซึ่งมักมีลักษณะเป็นรองกว่า (ผู้ชาย) เป็นผู้ถูกควบคุมมากกว่าจะเป็นผู้ควบคุม และจะ Passive/ตั้งรับ มากกว่าจะ Active หรือเป็นฝ่ายรุก นี่อาจเป็นเหตุผลให้ไม่มีการพิจารณา 'สตรี' ในบทบาทของ 'ผู้ส่งสาร' มากเท่าที่ควร และเป็นที่น่าสนใจว่า ทั้ง ๆ ที่ในโลกแห่งความเป็นจริง จำนวนสตรีที่เข้ามาทำงานเป็นผู้ส่งสารมีเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ทว่าการค้นคว้าวิจัยสตรีในฐานะผู้ส่งสารไม่ได้ขยายตัวตามสภาพความเป็นจริงเลย

ภาพรวมของการศึกษาสตรีในฐานะผู้ส่งสาร/ผู้ผลิต

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้ส่งสารสตรีทั้งหมด สามารถจำแนกประเภทตามวิธีการเข้าสู่ปัญหา (Approach) ได้ดังนี้คือ

- (1) การศึกษาสตรีในขั้นตอนของการฝึกอบรมเพื่อเข้าสู่วิชาชีพสื่อมวลชน
 - (2) การศึกษาสตรีในฐานะผู้ผลิตงานสื่อมวลชน
 - (3) การศึกษาสตรีในฐานะเจ้าของสื่อ เช่น เจ้าของนิตยสารสตรี
 - (4) การศึกษาองค์กรสื่อมวลชนที่สร้างสรรค์สำหรับสตรี เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการทำงาน เช่น การทำงานของผู้ผลิตละครโทรทัศน์ ผู้จัดทำนิตยสารสตรี
 - (5) การศึกษาความคิดเห็นของผู้ส่งสารสตรีต่อเรื่องสื่อและการทำงาน
 - (6) การศึกษาเปรียบเทียบผู้ผลิตงานสื่อที่เป็นสตรีระหว่างไทยกับต่างประเทศ
- ต่อไปนี้จะนำเสนอรายละเอียดของงานวิจัยแต่ละแนวทาง

1. การศึกษาสตรีในสถาบันฝึกอบรมและสถาบันวิชาชีพ

มีงานวิจัยเพียงชิ้นเดียวที่ทำการศึกษาลักษณะของภาพรวม และศึกษาตั้งแต่ขั้นตอนของการฝึกอบรมจนกระทั่งถึงขั้นตอนของการเข้าสู่วิชาชีพสื่อมวลชนของสตรี คืองานของอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (1992/2535)

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจุบันตัวเลขของนักศึกษาที่เข้าเรียนระดับมหาวิทยาลัยทั้งปริญญาตรีและโทในสาขาวิชานิเทศศาสตร์นั้น จะมีผู้หญิงสูงกว่าผู้ชายถึง 3 ต่อ 1 ทั้งนี้ผู้วิจัยให้เหตุผลว่าเนื่องจากผู้หญิงจะเรียนหนักกว่าและทำคะแนนได้ดีกว่าในการสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่ไม่มีการเลือกปฏิบัติทางเพศ และมูลเหตุจูงใจให้ผู้หญิงเข้าเรียนในสาขาดังกล่าวเกี่ยวเนื่องกับความคาดหวังในการประกอบอาชีพในอนาคต เนื่องจากผู้เรียนรับรู้ว่าอาชีพสื่อมวลชนนั้นมีรายได้ดี เป็นอิสระ และสามารถก้าวหน้าได้

แต่ทว่า ในขณะที่มีผู้หญิงเข้ามาเรียนในสถาบันด้านนิเทศศาสตร์เป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยได้ค้นพบว่า ในหลักสูตรทั้งหมด กลับไม่มีการบรรจุวิชาที่เกี่ยวกับการสร้างสำนึกทางเพศ (Gender) เอาไว้เลย นอกจากนั้น ในแต่ละสาขาวิชา ยังมีลักษณะทางเพศติดอยู่ เช่น สาขาประชาสัมพันธ์ค่อนข้างจะเป็นวิชาของผู้หญิง สาขาถ่ายภาพจะเป็นวิชาของผู้ชาย แม้ว่าภาพดังกล่าวคงจะต้องค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากปริมาณนักศึกษาหญิงที่เพิ่มมากขึ้นก็ตาม

สำหรับบุคลากรที่ทำงานอยู่ในสถาบันการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ ผู้วิจัยได้ทำการสุ่มตัวอย่างเลือกศึกษา 5 สถาบันการศึกษา และพบว่าจำนวนอาจารย์หญิงและชายมีอยู่ใกล้เคียงกัน สำหรับตำแหน่งบริหารนั้นจะเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ซึ่งผู้วิจัยได้ให้ข้อสรุปว่าในองค์กรเช่นมหาวิทยาลัยนั้น เพศไม่สามารถจะเป็นตัวแปรตัวเดียวที่จะตัดสินความก้าวหน้าทางวิชาชีพ และจำเป็นต้องมีตัวแปรอื่น ๆ มาประกอบ อย่างไรก็ตาม สตรีที่จะก้าวขึ้นมาเป็นผู้บริหารได้ก็ต้องทำงานอย่างหนักเพื่อพิสูจน์ตัวเอง

ต่อจากขั้นตอนของการศึกษาอบรม ก็ถึงขั้นตอนของการทำงานซึ่งผู้วิจัยพบว่า มีความแตกต่างกันในแต่ละสาขาของสื่อมวลชน จากการสุ่มตัวอย่างสำรวจองค์กรสื่อมวลชน 13 แห่ง สำหรับหนังสือพิมพ์ซึ่งเคยเป็นปริมนทลของผู้ชายมาก่อน ปัจจุบันนี้มีสตรีเข้าทำงานในหนังสือพิมพ์เพิ่มมากขึ้น แต่ทว่าช่วงระยะเวลาทำงานมักไม่ยาวนานต่อเนื่องเท่าผู้ชาย เพราะจะต้องหยุดหรือเปลี่ยนลักษณะงานเมื่อมีครอบครัว สำหรับวิทยุและโทรทัศน์ก็เช่นเดียวกัน บริเวณที่เป็น 'เขตหวงห้าม' สำหรับผู้หญิงจะเป็นงานประเภทสร้างสรรค์ (Creative) และตำแหน่งผู้บริหารระดับสูง อุบลรัตน์อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวว่า เนื่องจากการขยายตัวของตลาดแรงงานด้านสื่ออย่างมาก จึงทำให้วิชาชีพนี้เป็นเวทีที่เปิดกว้างสำหรับการเข้าไปของผู้หญิง แต่เมื่อเข้าไปแล้ว ลักษณะการแบ่ง

งานกันทำทางเพศ (ที่ไม่แสดงตัวอย่างเปิดเผย) ก็จะทำให้ว่า ผู้หญิงและผู้ชายควรจะอยู่ตรงที่ไหนบ้างของลำดับชั้นของวิชาชีพ

เนื่องจากวิธีการศึกษาของงานวิจัยชิ้นนี้มีขอบเขตเพียงการเลือกสัมภาษณ์ผู้บริหารของบางหน่วยงานเท่านั้น ทำให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ของสตรีในองค์กรสื่อ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องโครงสร้างลำดับชั้นทางวิชาชีพ ตำแหน่ง การประเมินคุณค่า การตอบแทน โอกาสความก้าวหน้า ฯลฯ ยังเป็นเพียงระดับความคิดเห็นเป็นส่วนใหญ่ และข้อมูลยังไม่ครอบคลุมประเด็นทั้งหมด รวมทั้งยังขาดข้อมูลจากฝ่ายสตรีผู้ทำงานเอง อย่างไรก็ตาม ก็นับว่างานวิจัยชิ้นนี้ได้ให้ภาพร่างของสถานการณ์และปัญหาอุปสรรคของสตรีในวิชาชีพสื่อสารมวลชนได้อย่างดี

นอกเหนือจากงานของอุบลรัตน์ชิ้นนี้แล้ว ในช่วงระยะเวลาที่ศึกษา (2520-2535) ยังไม่ปรากฏการศึกษาภาพรวมของสตรีที่ทำงานในสถาบันสื่อมวลชนชิ้นอื่นเลย (แม้แต่งานของอุบลรัตน์ก็เป็นเพียงการสัมภาษณ์เท่านั้น) และต้องรอมาจนกระทั่งถึงปีพ.ศ.2538 จึงมีการวิจัยของนันทญา พันธุ์เจริญ¹ ที่ทำการสำรวจความพึงพอใจในการทำงานของนักข่าวสตรีในองค์กรหนังสือพิมพ์ทั้งหมด

2. การศึกษาสตรีในฐานะผู้ผลิตงานสื่อมวลชน

ดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า การศึกษาภาพรวมของผู้ส่งสารสตรีนั้นมีอยู่เพียง 1-2 ชิ้นเท่านั้น ส่วนใหญ่แล้วการวิจัยสตรีที่เป็นผู้ผลิตสื่อ นั้นมักจะมีการศึกษาเป็นรายบุคคล และสื่อที่ได้รับ ความสนใจมากที่สุดก็คือ นวนิยายและนิตยสารสตรี อย่างไรก็ตาม แม้แต่การศึกษาผู้ผลิตงานสื่อเป็นรายบุคคลนั้น ยังมีการใช้วิธีการศึกษาโดยทางอ้อม เช่น ศึกษาผ่านผลงานของนักเขียนนวนิยายมากกว่าจะใช้วิธีการศึกษาจากตัวผู้ผลิตสตรีโดยตรง. (นี่อาจจะเป็นชนบในการศึกษาของสังคมไทยที่ไม่นิยมให้มีการศึกษาชีวิตและผลงานของบุคคลโดยตรง)

¹นันทญา พันธุ์เจริญ, ความคาดหวังและความพึงพอใจในการทำงานของนักข่าวสตรีในองค์กรหนังสือพิมพ์รายวัน, วิทยานิพนธ์, ภาควิชาการหนังสือพิมพ์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

(i) มิติแรกของการศึกษาผู้ผลิตงานสื่อมวลชนที่เป็นสตรีจะใช้มุมมองว่า เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ย่อมก่อผลกระทบต่อให้เกิดแก่ตัวผู้ผลิตสตรีนั่นเอง เช่น งานวิจัยของสายสมร เจริญรองการ (2529) ที่ศึกษาว่า ในช่วงปีพ.ศ.2475 เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในสังคม และมีผลกระทบต่อการผลิตนวนิยายทั้งในแง่ปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นและเนื้อหาของนวนิยายเริ่มจะวิพากษ์วิจารณ์สังคมมากขึ้น ในท่ามกลางสภาวะการณดังกล่าว งานของนักประพันธ์หญิง เช่น ก. สุรางคนางค์ และดอกไม้สด (ซึ่งเป็นนักเขียนที่ผู้วิจัยศึกษา) ได้เคลื่อนไหวตามไปด้วย ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาประวัติและผลงานของผู้เขียนควบคู่กันไป ก.สุรางคนางค์ซึ่งมีฐานะเป็นสตรีชนชั้นกลาง ได้อาจอध्यเขียนถึงหญิงโสเภณีในเรื่อง *หญิงคนชู้* และดอกไม้สดซึ่งเป็นสตรีชนชั้นสูงได้พยายามให้นิยามใหม่แก่ฐานะทางสังคมในนวนิยายเรื่อง *ผู้ดี* ด้วยวิธีการศึกษาทางอ้อม คือการวิเคราะห์นวนิยายของนักเขียนสตรีทั้งสองท่าน ผู้วิจัยได้สรุปว่า เราสามารถจะมองสะท้อนเข้าไปเห็นถึงภูมิหลังของผู้เขียนซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มสตรีที่กำลังดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

(ii) สำหรับมิติที่สอง เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้สังสารสตรีกับเนื้อหาสาระที่ผลิตออกมาว่ามีลักษณะอย่างไรบ้าง อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี (2533) ศึกษาคอลัมน์ตอบปัญหาในนิตยสารสตรีสาร ตั้งแต่ปีพ.ศ.2498-2530 ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา รวมทั้งได้สัมภาษณ์ "จินตนา 2" ผู้ทำหน้าที่ตอบปัญหาด้วย ผู้วิจัยสรุปว่า ภูมิหลังของผู้ตอบปัญหามีส่วนกำหนดวิธีการตอบปัญหาอย่างมาก ข้อสรุปดังกล่าวชัดเจนมากขึ้น เมื่อไศลทิพย์ จารุภูมิ และอรอนงค์ สวัสดิ์บุรี (2535) มาศึกษาคอลัมน์ดังกล่าวจากผู้ตอบปัญหา 3 ท่าน คือ รังรอง จินตนา 2 และศิริณี เปรียบเทียบกัน และพบว่า แนวทางการตอบปัญหานั้นจะสะท้อนให้เห็นทัศนคติ วิธีคิด จุดยืน และค่านิยมของผู้ตอบ

เช่นเดียวกับงานวิจัยของศรีจันทร์ พันธุ์พานิช (2534) ที่ศึกษาทัศนะของนักเขียนนวนิยายสตรีที่มีชื่อเสียงมากท่านหนึ่งคือ ว.วินิจัยกุล โดยใช้ทั้งวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาจากผลงานของนักเขียน และทำการสัมภาษณ์ตัวนักเขียนเอง ผลการวิจัยพบว่า ข้อมูลที่ได้จากทั้งสองวิธีการมีความสอดคล้องกันอย่างมาก เช่น หากนักเขียนมีความเชื่อว่าสตรีควรจะต้องมีจุดมุ่งหมายของตัวเองในการดำเนินชีวิต ตัวละครหญิงในนวนิยายก็จะเป็นเช่นนั้นด้วยเช่นกัน

(iii) และสำหรับมิติสุดท้ายเป็นการศึกษาที่ต่อเนื่องไปจากทั้งสองมิติแรก กล่าวคือ จากภูมิหลังของผู้ผลิตสตรีที่แสดงออกมาเป็นผลงานสื่อชิ้นนั้น ในอีกด้านหนึ่งสามารถจะสะท้อนให้เห็นสถานภาพและภาพของสตรีที่กำลังเป็นอยู่ในสังคมขณะนั้น ที่มองไปจากมุมมองของผู้ผลิตสตรี ดัง

นันทนาการวิจัยของสายสมร เฉยตรงองการ (2529) ที่ได้วิเคราะห์นวนิยายของ ก.สุรางคนางค์ และดอกไม้อีสต และชี้ให้เห็นว่า นวนิยายดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสตรีไทยในช่วงหลัง 2475 ในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ (เช่น การแต่งกาย การออกไปเดินร่ำ) การดำเนินชีวิต (เช่น ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน) รวมทั้งวิถีคิด จิตสำนึกที่เปลี่ยนแปลงไป (เช่น การคัดค้านประเพณีคลุมถุงชน) ซึ่งหมายความว่าในทัศนะของนักเขียนสตรีทั้งสองท่านได้รับรู้ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในขณะนั้นแล้ว

3. การศึกษาสตรีในฐานะเจ้าของสื่อ

เกณฑ์เรื่อง 'ความเป็นเจ้าของสื่อ' (Ownership) เป็นประเด็นหนึ่งที่วงวิชาการในโลกตะวันตกให้ความสนใจ เนื่องจากมีความเชื่อว่า การเป็นเจ้าของสื่อ หมายถึงการมีอำนาจที่จะเป็นผู้กำหนดนโยบายในการผลิตสื่อ และสำหรับการศึกษาเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" นั้นมีข้อสังเกตว่า สตรียังขาดโอกาสในการที่จะเป็นเจ้าของสื่ออยู่มาก² ดังนั้น จึงขาดโอกาสที่จะได้ใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสตรีตามไปด้วย

โดยส่วนใหญ่แล้ว ประเภทของสื่อที่สตรีมักจะมีโอกาสเป็นเจ้าของก็คือนิตยสารสตรีเยาวชนภา เจริญศิลป์ (2530) ได้สัมภาษณ์บรรณาธิการนิตยสารสตรีจำนวน 20 ราย เกี่ยวกับนโยบายและการจัดการ ผลจากการศึกษาทำให้ทราบถึงความตั้งใจของเจ้าของนิตยสารเหล่านี้ว่า ส่วนหนึ่งมาจากความต้องการจะให้นิตยสารเป็นกลไกการศึกษาในระบบและต่อเนื่องตลอดชีวิตแก่ผู้หญิง แต่หากการให้ความรู้นี้ ต้องดำเนินนโยบายที่ผสมผสานสาระและบันเทิงเข้าด้วยกัน รวมทั้งสาระที่เลือกมาเสนอก็ต้องไม่เป็นเรื่องราวที่หนักจนเกินไป สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ เนื่องจากผู้วิจัยมุ่งศึกษาตัวนิตยสารเป็นหลัก การศึกษากองบรรณาธิการเป็นส่วนประกอบ ดังนั้นจึงไม่มีประเด็นคำถามที่ว่า 'ความเป็นหญิงนั้นเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเป็นผู้ผลิตสื่อมากน้อยเพียงใด'

²ประเด็นนี้ โครงการสตรีแห่งศูนย์พัฒนาการภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก (The Asian and Pacific Development Center) เรียกว่า "เอกสิทธิ์ในการครอบครองสื่อของผู้ชาย" ดูรายละเอียดใน "เสียงสะท้อนจากผู้หญิง" ใน **สื่อมวลชนปริทัศน์** (ฉบับวิเคราะห์บทบาทสตรีในวงการสื่อมวลชน) ปีที่ 2:

4. การศึกษาปัจจัยที่เข้ามามีผลต่อการทำงานในองค์กรสื่อมวลชนของผู้ผลิตสื่อสตรี/ผู้ผลิตสื่อสำหรับสตรี

เนื่องจากสื่อมวลชนเป็นสถาบันหนึ่งของสังคม ดังนั้นการทำงานของสถาบันนี้ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเจ้าของทุน กองบรรณาธิการ นักเขียน ผู้กำกับการแสดง ดารา ฯลฯ ย่อมมีความสัมพันธ์กับสังคมในลักษณะซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ในด้านหนึ่ง สภาพของสังคมย่อมมีผลต่อการกำหนดความคิดเห็น ระบบและวิธีการทำงานของบุคคลในวงการสื่อ และในอีกด้านหนึ่ง ผลงานของผู้ผลิตสตรีในวงการสื่อ ย่อมจะมีผลกระทบต่อสังคมโดยรวมเช่นกัน

หรือหากจะกล่าวให้แคบลงมา สื่อมวลชนในฐานะองค์กรหนึ่งจำเป็นจะต้องทำงานโดยสัมพันธ์กับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมโดยรวม และแม้แต่ตัวสตรีที่เป็นนักสื่อสารมวลชนเอง ก็ไม่อาจตัดปัจจัยแวดล้อมดังกล่าวออกไปจากกระบวนการทำงานด้วยเช่นกัน

สำหรับการศึกษาในมิตินี้ มีงานวิจัย 3 ชิ้นที่ครอบคลุมสื่อ 3 ประเภทคือ นิตยสาร ละครโทรทัศน์ และโฆษณา อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโฆษิต (2529) ศึกษาบทบาทของนิตยสารในการพัฒนาสตรี 3 ด้าน คือ ส่วนตัว ครอบครัว และโลกภายนอก โดยใช้วิธีการศึกษาทั้งการวิเคราะห์เนื้อหาและการสัมภาษณ์บรรณาธิการ ผลการวิเคราะห์เนื้อหาพบว่า เรื่องครอบครัวมีเนื้อหาน้อยที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากการรับรู้เรื่องครอบครัวในสังคมไทยยังเป็น "เรื่องส่วนตัว" (Private) ไม่ใช่เรื่อง "สาธารณะ" (Public) และเมื่อเปรียบเทียบประเภทของความรู้ที่ปรากฏในนิตยสารจะพบว่า ส่วนใหญ่แล้วจะมีลักษณะเป็นความรู้ในเชิงประยุกต์มาใช้กับชีวิตประจำวัน มากกว่าจะเป็นความรู้โดยตรงที่มีลักษณะเป็นวิชาการและดูหนักแน่น เช่น กฎหมาย การเมือง เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา วิทยาศาสตร์ ฯลฯ และเมื่อผู้วิจัยได้สัมภาษณ์บรรณาธิการของนิตยสารที่ได้รับความนิยมสูงสุดทั้ง 6 ฉบับที่เลือกมา วิเคราะห์เนื้อหา ก็พบว่า การที่เนื้อหาออกมาเป็นความรู้ในเชิงประยุกต์ที่มุ่งจะให้เข้าใจและรู้จักวิถีชีวิตของเพื่อนมนุษย์คนอื่นและวัฒนธรรมประเพณีของประเทศอื่น ๆ อันเป็นความรู้แบบเบา ๆ (ซึ่งเป็นเรื่องโลกภายนอกนั้น) ตรงกับความตั้งใจของคณะผู้จัดทำอยู่แล้ว

จรินทร์ เลิศจิระประเสริฐ (2535) ศึกษากระบวนการทำงานของละครโทรทัศน์ซึ่งมีความซับซ้อนและมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องมากกว่าการทำนิตยสาร ผลจากการวิเคราะห์เนื้อหาของละครโทรทัศน์ ผู้วิจัยพบว่า ภาพของอาชีพของผู้หญิงในละครนั้นเมื่ออยู่อย่างจำกัดมาก เป็นอาชีพที่ขึ้นต่อผู้ชาย และอาชีพไม่ค่อยมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตผู้หญิง ต่อจากนั้น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในการกำหนดให้เนื้อหาและรูปแบบของละครออกมดังกล่าว และพบว่า ปัจจัยเรื่องการแข่งขันกันผลิตรายการของแต่ละสถานี เกณฑ์เลือกเรื่องของหัวหน้าฝ่ายรายการ ผู้บริหารสถานี ผู้ทำละครและผู้อุปถัมภ์รายการ ซึ่งล้วนแล้วแต่ต้องอิงความนิยมชมชอบของผู้ชมเป็นหลักทั้งสิ้น โดยผ่านการแสดงออกทางข้อมคือ Rating ปัจจัยเหล่านี้เข้ามาเป็นตัวกำหนดวิธีการทำงานของผู้ผลิต

สำหรับงานศึกษาผู้ส่งสารในสื่อโฆษณานั้น สุพัตรา ศิริมังคะลา (2535) ได้ศึกษา บทบาทและสถานภาพของผู้หญิงในงานโฆษณา งานวิจัยชิ้นนี้มีความน่าสนใจตรงที่ผู้วิจัยได้ สัมภาษณ์ครีเอทีฟผู้สร้างงานโฆษณา 4 ท่าน เป็นชาย 2 ท่าน หญิง 2 ท่าน และได้คำตอบที่ คล้ายคลึงกันว่า การที่ภาพผู้หญิงในโฆษณายังไม่เปลี่ยนไปไปจากเดิมมากนัก และไม่อาจจะคาด หวังให้งานโฆษณามีบทบาทส่งเสริมสถานภาพสตรีได้นั้น เนื่องมาจากข้อจำกัดหลาย ๆ ประการใน การสร้างงานโฆษณาเอง กล่าวคือ ประการแรก เวลาสร้างสรรค์งานโฆษณา เป้าหมายสูงสุดจะอยู่ที่ ตัวโฆษณา ไม่ใช่เรื่องเพศ ดังนั้นจุดยืนของคนทำงานสื่อจึงมิใช่การปฏิเสธ หรือการวิพากษ์วิจารณ์ บทบาทผู้หญิงที่มีอยู่ในสังคม ประการที่สอง โฆษณาไม่อาจจะก้าวไปทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงภาพ ของผู้หญิงในสังคมได้ เพราะความสัมพันธ์ระหว่างโฆษณากับโลกที่เป็นจริงนั้น โฆษณาจะทำหน้าที่ เป็นเพียงตัวสะท้อน มากกว่าจะเป็นตัวชี้นำ เนื่องจากต้องการให้คนเข้าใจและยอมรับได้มากที่สุด นอกจากนั้น ในตัวสารโฆษณาเองก็มีข้อจำกัดมากมาย เช่น มีระยะเวลาสั้น ๆ เสนอความคิดได้ด้าน เดียว ต้องเน้นรูปลักษณ์ภายนอก ผลการวิจัยนี้ตอกย้ำให้เห็นข้อเท็จจริงของการทำงานของผู้ส่งสาร ว่า ในปัจจุบันผู้ส่งสารมิได้สามารถที่จะผลิตผลงานได้อย่างเป็นอิสระ หากว่าจะต้องมีปัจจัยทั้ง ภายในและภายนอกที่จะเข้ามาเป็นตัวกำหนดผลงานที่จะออกมา

5. การศึกษาความคิดเห็นของผู้ส่งสารสตรี

ศิริพร สะโครบานีค และมณฑนา อิทธินันท์ (2534) ทำการสำรวจสื่อทุกชนิดและ วิเคราะห์เนื้อหาออกมา (ดูรายละเอียดในตอนต่อไป) พร้อมกันได้สำรวจความคิดเห็นของสตรีที่ ทำงานอยู่ในองค์กรสื่อมวลชน ประการแรก ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ยังมีผู้หญิงทำงานในองค์กรสื่ออยู่ น้อยกว่าผู้ชาย เพราะแม้แต่ในองค์กรที่ผลิตสื่อสำหรับสตรีโดยเฉพาะ เช่นนิตยสารผู้หญิง ก็ยังมี ผู้ชายทำงานอยู่มากกว่าผู้หญิง และตำแหน่งที่ผู้หญิงทำนั้นจะอยู่ในระดับล่าง ๆ เท่านั้น สตรีที่ได้ ขึ้นไปทำงานในระดับสูงนั้น นับว่าเป็นข้อยกเว้น

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ทำงานสตรีว่าทัศนคติของเพื่อนร่วมงานชายที่มีต่อพวกเขาเป็น อย่างไรบ้าง และพบว่าทัศนคติอยู่ 3 ประเภทคือ ประเภทแรกที่มีอยู่มาก คือจะดูถูก เพราะเห็นสตรี เป็นเพียงสัตว์โลกแสนสวยที่ปราศจากสมอง ประเภทที่สองจะรู้สึกเฉย ๆ ถ้ามีลูกน้องผู้หญิงที่ทำงาน ได้ดี ก็จะภูมิใจ แต่ถ้าขัดผลประโยชน์ก็จะไม่ชอบ ส่วนประเภทที่สามจะเป็นพวกที่ให้การสนับสนุน จะมองเห็นผู้หญิงทั้งด้านบวกและลบโดยไม่นำเข้ามาเกี่ยวข้องกับเพศ

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ว่า หากจะมีการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของสตรีในสื่อมวลชนจะมี วิธีการอย่างไรบ้าง คำตอบที่ได้รับมีดังนี้

- (1) ควรมีการนำเสนอภาพของผู้หญิงให้เท่าเทียมกับผู้ชาย
- (2) ควรเสนอภาพผู้หญิงทั้งด้านบวกและลบที่เป็นอยู่จริง
- (3) สื่อมวลชนควรปรับปรุงคุณภาพการนำเสนอข่าวที่เกี่ยวกับสตรีด้วยการสนับสนุนให้ผู้หญิงเข้าไปมีบทบาทในส่วนนี้มากขึ้น
- (4) ควรเสนอปัญหาและความต้องการของสตรีผ่านทางสื่ออย่างปราศจากอคติ
- (5) ภาพลักษณ์และบทบาทของสตรีในสื่อควรจะขยายจากภาพเดิม ๆ เช่น แม่ ผู้บริโภค สัตว์โลกแสนสวดย เป็นต้น

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า แม้ว่านักสื่อสารสตรีจะแสดงความต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น แต่สตรีกลุ่มนี้ก็ไม่ต้องการแนวทางแบบเฟมินิสต์ โดยคิดว่าเป็นวิธีการที่ก้าวร้าวเกินไป และต่อสู้เหมือนพวกผู้ชาย จุดยืนของสตรีผู้ทำงานสื่อก็คือ สตรีจะต้องพิสูจน์ตัวเองก่อน และจะต้องตระหนักถึงขีดจำกัดของตัวเองก่อนที่จะไปเรียกร้องจากคนอื่น รวมทั้งการตั้งข้อเรียกร้องนั้นควรให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีของไทยด้วย จากการวิเคราะห์คำตอบดังกล่าว ผู้วิจัยได้ให้ข้อสรุปว่า แม้ว่าผู้ทำงานในสื่อที่เป็นสตรีกลุ่มนี้จะรู้สึกเห็นอกเห็นใจในชะตากรรมของผู้หญิงด้วยกัน แต่พวกเขาก็ยังไม่พร้อมที่จะเข้าร่วมการเปลี่ยนแปลงชะตากรรมนั้น

6. การศึกษาเปรียบเทียบผู้ผลิตสื่อของไทยกับต่างประเทศ

การทำงานวิจัยในลักษณะนี้ยังมีไม่มากนัก ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากสาขานีเทศศาสตร์ของไทยยังไม่เจาะลึกถึงวิธีการศึกษาเฉพาะกรณีของต่างประเทศ ประเภทของสื่อที่เริ่มมีผู้วิจัยมีเพียงนวนิยายเท่านั้น แต่ไม่ปรากฏการศึกษาเปรียบเทียบในสื่อสาขาอื่น ๆ เลย

อนงนาฏ เมธาคุณวุฒิ (2522) ทำการศึกษาเปรียบเทียบรายบุคคลระหว่างนักเขียนนวนิยายสตรีลือชื่อของฝรั่งเศสคือ โกแล็ต กับนักเขียนสตรีไทยที่มีชื่อเสียงเช่นกันคือ สุวรรณี สุคนธา ประเด็นของการเปรียบเทียบนั้นได้พิจารณา "ความคล้ายคลึง" เป็นหลัก กล่าวคือ นักเขียนหญิงทั้งสองได้ใช้ความอ่อนไหวของประสาทรู้สึกในงานเขียนที่ชัดเจนจนเห็นเป็นเอกลักษณ์ ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากภูมิหลังที่เป็นชาวชนบทของคนทั้งสอง การมีสิ่งที่เรียกว่า "สัญชาตญาณของศิลปิน" (มีนัยตาพิเศษที่มองเห็นได้ละเอียดกว่าคนทั่วไป) และมีความสามารถในการถ่ายทอดสิ่งที่มองเห็นออกมาได้อย่างไพเราะ งดงาม และชัดเจน

ในปี 2534 ศิริวิรัตน์ ทวีเลิศนิธิ ได้ทำการเปรียบเทียบผลงานวรรณกรรมสตรีของกลุ่มนักเขียนเยอรมันและนักเขียนไทย ตั้งแต่ปีพ.ศ.2513-2522 โดยศึกษาทั้งจุดร่วมและจุดต่าง ระหว่างกลุ่มนักเขียนทั้งสองชาติ จุดร่วมที่พบคือ ในช่วงเวลาดังกล่าว กลุ่มนักเขียนสตรีไทยและเยอรมันต่างได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ของสังคม และวรรณกรรมของทั้งสองกลุ่มได้สร้างผล

กระทบให้เกิดการตระหนักรู้ถึงความเป็นผู้หญิง โดยได้ตั้งคำถามกับชะตากรรมของผู้หญิงที่กำลังเป็นอยู่

อย่างไรก็ตาม แม้ว่านักเขียนสตรีไทยและเยอรมันจะหยิบยกปัญหาของสตรีในสังคมขึ้นมากล่าวเหมือน ๆ กัน แต่ทว่าวิธีการวิเคราะห์ปัญหาก็มีจุดที่แตกต่างกันออกไปบ้าง เช่น นักเขียนเยอรมันมองปัญหาครอบครัวที่เกิดขึ้นว่า มีสาเหตุมาจากระบบอำนาจรวมศูนย์ของผู้ชาย และดูเหมือนว่านักเขียนสตรีเยอรมันจะไม่ค่อยสนใจใยดีที่จะปรับปรุงสถาบันดังกล่าว ในขณะที่นักเขียนไทยมักจะวิเคราะห์สาเหตุที่ผู้ชายมักจะมีรักหลายใจและยังคงมีความหวังและความพยายามที่จะเรียกผู้ชายที่แตกแถวให้กลับมาเข้าสู่คติ "ผัวเดียวเมียเดียว" นอกจากนี้ ความแตกต่างระหว่างนักเขียนทั้งสองชาติที่มองเห็นได้ชัดเจนอีกประการหนึ่งก็คือ นักเขียนเยอรมันจะใช้ท่าทีการแก้ปัญหาอย่างรุนแรง ส่วนนักเขียนไทยมักจะประนีประนอมและให้โอกาสกลับใจหรือให้อภัยผู้ชายมากกว่า

หากกล่าวโดยสรุป การศึกษาสตรีในฐานะผู้ส่งสารนั้นอาจจะมีอยู่ 3 ระดับ ในระดับแรกที่เป็นส่วนใหญ่ของงานวิจัย จะเป็นการมองกลุ่มนักสื่อสารสตรีว่าเป็นเพียงผู้ผลิตงานหรือผู้ส่งสารอย่างเดียว โดยไม่มีมิติของ "ความเป็นหญิง" เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ระดับที่สอง เริ่มมีการพิจารณาว่าความเป็นหญิงนั้นเข้ามาเกี่ยวข้องบ้างกับการทำงานเป็นผู้ผลิตสื่อ และในระดับสุดท้าย เป็นงานที่มองเห็นมิติความเป็นหญิงอย่างเด่นชัดกว่ามิติอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ยังแทบจะไม่มียานศึกษาเปรียบเทียบผู้ส่งสารหญิงและชายในมิติต่าง ๆ เลย

ตารางที่ 10 : รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ผู้ส่งสารสตรี (12 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. อนงนาฏ เมธาคณวุฒิ	"สุวรรณี สุคนธา หรือโกแลตเมืองไทย"	2522
2. อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโฆษิต	บทบาทของนิตยสารผู้หญิงในการให้ความรู้เพื่อพัฒนาสตรี,	2529
3. สายสมร เจยตรงการ	"สถานภาพทางสังคมของผู้หญิงไทย" (2475-2493) ในนวนิยายของดอกไม้สด และก.สุรางคนางค์"	2529
4. เขาวภา เจริญศิลป์	การวิเคราะห์นิตยสารภาษาไทยสำหรับสตรี	2530
5. อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี	คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในนิตยสารในการสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีไทย	2533
6. ศิริรัตน์ ทวีเลิศนิธิ	การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมสตรีของเยอรมันและวรรณกรรมสตรีของไทย 2513-2522.	2534
7. ศิริพร สะโครบาเน็ค และ มัณฑนา อธิธินันทชัย	"Power of Media & Subordination of Women"	2534
8. ศรีจันทร์ พันธุ์พานิช	การวิเคราะห์ตัวละครผู้หญิงในนวนิยาย ว.วินิจัยกุล.	2534
9. Ubolrat Siriyurasak	Access of Thai Women to Communication Education & Workin Journalism & Communication	2535/1992
10. สุพัตรา ศิริมังคะลา	"การศึกษาบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงในงานโฆษณา"	2535
11. จรินทร์ เลิศจิระประเสริฐ	อาชีพของสตรีในละครโทรทัศน์	2535
12. ไสลทิพย์ จารุภูมิ อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี	การศึกษาคอลัมน์ของผู้หญิงในสื่อสิ่งพิมพ์	2535

บทที่ 6

การวิเคราะห์และสังเคราะห์ช่องทางการสื่อสาร/ตัวสื่อ

การศึกษาช่องทางการสื่อสาร/ตัวสื่อ นั้น มีวิธีการศึกษาอยู่ 3 ลักษณะคือ

(ก) เป็นการศึกษาสื่อทุกประเภทโดยไม่ได้สนใจลักษณะเฉพาะของสื่อแต่ละประเภทเป็นหลัก แต่มักจะมุ่งศึกษาวิธีการเปิดรับสื่อ โดยส่วนใหญ่แล้ว การวิจัยประเภทนี้จะเป็นการวิจัยผู้รับสาร ดังนั้น ผู้วิจัยจะนำเอาข้อมูลในส่วนนี้ไปนำเสนอในบท "การวิเคราะห์ผู้รับสาร"

(ข) เป็นการศึกษาสื่อทุกประเภทพร้อมกัน แต่ก็มีรายละเอียดเฉพาะตัวของสื่อแต่ละประเภท ในกรณีนี้ ผู้วิจัยจะแยกข้อมูลของสื่อแต่ละประเภทไปนำเสนอตามหัวข้อของประเภทสื่อ

(ค) เป็นการศึกษาสื่อเฉพาะอย่าง ซึ่งจะเป็นข้อมูลหลักที่จะนำมาเสนอในที่นี้ สำหรับหัวข้อย่อยในการวิเคราะห์นั้น จะแตกต่างกันไปในสื่อแต่ละประเภท

ประเภทของสื่อที่สำรวจได้มีทั้งหมด 7 ประเภทดังนี้

1. หนังสือพิมพ์
2. นิตยสาร
3. ภาพยนตร์
4. วิทยุ
5. โทรทัศน์
6. สื่อโฆษณา
7. สื่อประเภทอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว

1. การวิเคราะห์สื่อหนังสือพิมพ์

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหนังสือพิมพ์นั้น ถูกรับรู้ว่าเป็นสื่อสำหรับผู้ชาย ทำโดยผู้ชาย อ่านโดยผู้ชาย เนื้อหาสาระก็เป็นเรื่องราวที่ผู้ชายสนใจอยู่ ทั้งนี้เนื่องจากธรรมชาติของสื่อหนังสือพิมพ์เองที่เน้นเรื่องราวข่าวสารด้านเศรษฐกิจ การเมือง อันมีลักษณะเป็นประเด็นสาธารณะ (Public) ซึ่งเป็นปริมณฑลที่อยู่ของผู้ชาย และห่างไกลจากผู้หญิงซึ่งมีที่อยู่ในบ้าน (Domestic) ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหนังสือพิมพ์ไทยจึงเป็นเขตสงวนของผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์ดังกล่าวได้มีการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายมาเป็นลำดับ ดังข้อเท็จจริงในปัจจุบันได้แสดงว่า ผู้หญิงได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับหนังสือพิมพ์ในฐานะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นฐานะของคนทำหนังสือพิมพ์ ฐานะของผู้อ่าน และฐานะที่เป็นตัวเนื้อหาของหนังสือพิมพ์เอง

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสตรีและหนังสือพิมพ์นั้น ในช่วงระยะเวลาที่ศึกษานี้ มีจำนวน 13 ชิ้น ซึ่งนับว่าเป็นอันดับสองรองจากนิตยสาร (จำนวน 21 ชิ้น) ประเด็นศึกษาเกี่ยวกับหัวข้อนี้สามารถจำแนกได้ดังนี้

1. การศึกษาภาพรวมของบทบาทโดยทั่วไปของหนังสือพิมพ์ในฐานะสื่อตัวหนึ่งที่มีต่อผู้รับสารสตรี
2. การศึกษาระดับความสนใจที่หนังสือพิมพ์มีต่อประเด็นสตรี
3. การเปรียบเทียบประเภทของหนังสือพิมพ์แบบต่าง ๆ กับประเด็นสตรี
4. การเปรียบเทียบหน้าต่าง ๆ (Placement) ของหนังสือพิมพ์กับประเด็นสตรี
5. การศึกษาภาพสะท้อนของสตรีที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์
6. ทักษะทำที่และวิธีนำเสนอข่าวสารของหนังสือพิมพ์ในประเด็นสตรี

(1) การศึกษาบทบาทของหนังสือพิมพ์ที่มีต่อสตรี

ผู้ที่ทำการศึกษาในประเด็นนี้มักจะมีแนวคิดเบื้องหลังว่า ปัจจุบัน บทบาทของสตรีไทยเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยต้องเพิ่มบทบาทภายนอกบ้านมากขึ้น และจำเป็นต้องมีกลไกสังคมที่นำมาช่วยทำหน้าที่พัฒนาโลกทัศน์และความสามารถของสตรีให้เพิ่มมากขึ้น หนังสือพิมพ์เป็นสื่อตัวหนึ่งที่ถูกคาดหวังว่าจะทำหน้าที่ดังกล่าวได้

สำหรับแนวการศึกษาบทบาทของหนังสือพิมพ์ที่มีต่อสตรีนี้ ผู้ที่ศึกษาอาจจะใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของสื่อเป็นกรอบชี้แนะ หรืออาจจะใช้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสตรีเป็นกรอบการวิจัย พินิต กุลศิริ (2528) เป็นนักวิจัยคนแรกที่ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือพิมพ์รายวัน 8 ฉบับในช่วงระยะเวลา 1 ปี (ต.ค.2526-ก.ย.2527) เพื่อตอบคำถามว่า หนังสือพิมพ์ได้มีบทบาทในการพัฒนาสตรีตามกรอบของแผนพัฒนาสตรีของรัฐบาลมากน้อยเพียงใด ผลการวิจัยพบว่า หนังสือพิมพ์แสดงบทบาทการพัฒนาสตรีไม่ได้มากนัก ทั้งนี้เนื่องจากปริมาณข่าวสารเกี่ยวกับสตรีมีอยู่น้อยมาก (1.7%) นี่อาจจะนำมาสู่ข้อสรุปที่ว่า หนังสือพิมพ์ยังเป็นสื่อของผู้ชายอยู่ และสำหรับการตรวจสอบมิติของการพัฒนาสตรีตามแบบพัฒนาฯ ซึ่งมีอยู่ 3 ด้านคือ คุณลักษณะส่วนตัว ครอบครัว และการมีส่วนร่วมในสังคม ผลการวิจัยพบว่า มิติการมีส่วนร่วมในสังคมจะมีปริมาณมากที่สุด ทั้งนี้คงสอดคล้องกับธรรมชาติของตัวสื่อเอง สำหรับเรื่องแหล่งข่าวนั้น ส่วนมากแล้วจะไม่มีกรอ้างอิงแหล่งข่าวและในกรณีที่มีการอ้างถึง ก็มักจะเป็นแหล่งข่าวของเอกชนมากกว่ารัฐบาล ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากองค์กรเอกชนมีกิจกรรมมากกว่า หรืออาจจะมิอิสระในการให้ข่าวได้มากกว่า เมื่อผู้วิจัยตรวจสอบการทำหน้าที่พื้นฐานของสื่อได้พบว่า หนังสือพิมพ์ทำหน้าที่แจ้งข่าวสารมากที่สุด รองลงมาคือ การสนับสนุนการพัฒนาสตรี และทำหน้าที่เป็นตัวป้อนผลกลับ (Feedback) น้อยที่สุด

ในขณะที่พินิต กุลศิริ ทำการศึกษาบทบาทแบบทั่วไบนั้น อัญชลี จารุสมบัติ (2526) ได้เจาะประเด็นลงไปว่า หนังสือพิมพ์มีบทบาทของการนำเสนอแนวคิดใหม่ในการทำแท้งให้ถูกกฎหมายได้มากน้อยเพียงใด ผู้วิจัยใช้วิธีส่งแบบสอบถามให้แก่วุฒิสมาชิก 225 นาย ในช่วงเวลาที่กำลังจะมีการพัฒนาปรับปรุงกฎหมายทำแท้ง (แต่ข้อมูลที่ใช้วิเคราะห์มาจากคำตอบที่มีผู้ตอบกลับมาเพียง 39 นายเท่านั้น) โดยวุฒิสมาชิกเหล่านี้เป็นผู้ที่อยู่ในระดับการตัดสินใจโดยตรง ผลการวิจัยพบว่า มีจำนวนผู้ตอบครึ่งหนึ่งที่ไม่ได้ใช้ข้อมูลข่าวสารจากหนังสือพิมพ์ในการอภิปรายในสภาหรือประกอบการตัดสินใจเลย ผู้ที่ใช้นำไปใช้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ทั้งนี้วุฒิสมาชิกได้ให้เหตุผลของการไม่ใช้หนังสือพิมพ์ว่า เนื่องจากหนังสือพิมพ์ให้ความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับเรื่องทำแท้งน้อยมาก และโดยทั่วไปหนังสือพิมพ์มีหน้าที่ให้ความบันเทิงและรวบรวมข่าวสารเป็นหลักมากกว่าจะให้ความรู้ ให้การอธิบายและตีความ

ในการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงอีกเรื่องหนึ่ง และเป็นปัญหาสตรีที่หนังสือพิมพ์ให้ความสนใจมากที่สุด คือ ปัญหาโสเภณี จิรติ ติงศกัทธิย์ (2527) ประเมินบทบาทของหนังสือพิมพ์ต่อประเด็นเฉพาะนี้ว่า แม้ว่าหนังสือพิมพ์จะยังไม่มี ความเข้าใจในสาเหตุพื้นฐานอย่างแท้จริงของปัญหาการค้าหญิง แต่ทว่าผลจากการรายงานข่าวอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง หนังสือพิมพ์ก็สามารถแสดงบทบาทที่กระตุ้นให้สาธารณชนได้หันมาสนใจปัญหาการค้าหญิงได้ด้วยศักยภาพในการเป็นผู้กำหนดวาระ (Agenda-Setter) ของสื่อเอง

(2) การศึกษาระดับความสนใจของหนังสือพิมพ์ต่อประเด็นสตรี

แม้ว่าหนังสือพิมพ์จะมีจุดกำเนิดเป็นสื่อที่ผู้ชายครอบครองปริมาณพลเป็นส่วนใหญ่ แต่ทว่า ยี่งนับวัน หนังสือพิมพ์ก็ยิ่งเพิ่มความสนใจให้แก่กลุ่มสตรีมากยิ่งขึ้น ความสนใจดังกล่าวนั้นอาจจะพิจารณาได้จากการเปลี่ยนแปลงทั้งเชิงปริมาณ คือ การเพิ่มพื้นที่ให้แก่สตรีมากขึ้น และการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพ

สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย (2532) ได้ทำการสำรวจหนังสือพิมพ์เปรียบเทียบกันระหว่างปี 2529 กับปี 2532 เพื่อดูว่ามีความเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง สิ่งแรกที่พบคือ เนื้อที่ข่าวในหน้า 1 ที่เป็นข่าวของผู้หญิงในปี 2532 เพิ่มจากปี 2529 ถึงเกือบ 3 เท่า ซึ่งอาจตีความได้ว่า หนังสือพิมพ์ให้ความสนใจกับความสำคัญของผู้หญิงมากขึ้น นอกจากนี้ ภาพของผู้หญิงในหน้า 1 ยังมีความก้าวร้าวน้อยกว่าเดิม และในขณะที่ภาพของสตรีที่ตกเป็นเหยื่อได้ลดลงกว่าเดิม และภาพของสตรีในฐานะผู้นำกลับเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้โดยสอดคล้องกับข้อมูลที่ว่า ผู้หญิงที่ได้ขึ้นในหน้า 1 นั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้หญิงระดับล่างของสังคมเสมอไป แต่เป็นผู้หญิงระดับสูงที่ถูกนำเสนอในทางบวกด้วย ผู้วิจัยได้ให้ข้อสรุปความสนใจของหนังสือพิมพ์ในเชิงคุณภาพว่า หนังสือพิมพ์เริ่มมองสตรีในแง่บวกมากกว่าเดิม และได้ให้โอกาสสตรีแสดงออกมากขึ้น

พัชนี เขยจรรยา และคณะ (2533) ได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือพิมพ์ที่ลงข่าว นักการเมืองหญิงในระยะเวลา 10 ปี (2521-2531) และพบแนวโน้มว่าหนังสือพิมพ์จะให้ความสนใจในการลงข่าวสส.หญิงมากขึ้นทุกที อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาภูมิทัศน์ของความสนใจในแง่คุณภาพแล้ว ผู้วิจัยพบว่ามีความเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย ข่าวของนักการเมืองหญิงยังคงอยู่ในความสนใจของหนังสือพิมพ์น้อยกว่าข่าวของนางงามหรือดารา และจะมีเพียงนักการเมืองสตรีบางท่านเท่านั้นที่มีโอกาสได้เป็นข่าว หนังสือพิมพ์ยังคงสนใจภูมิหลังพื้นฐานครอบครัว ลูกและสามีรวมทั้งรูปร่างลักษณะของนักการเมืองหญิง โดยที่ความสนใจดังกล่าวจะไม่ค่อยปรากฏในกรณีของนักการเมืองชาย

(3) การเปรียบเทียบประเภทของหนังสือพิมพ์กับประเด็นสตรี

เนื่องจากเกณฑ์ทั่วไปของการศึกษาหนังสือพิมพ์จะสนใจกับคุณลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างหนังสือพิมพ์เชิงปริมาณ/ประชานิยม (Popular/Quantity) กับหนังสือพิมพ์เชิงคุณภาพ (Quality) ดังนั้นในการศึกษาเรื่องหนังสือพิมพ์กับสตรี ผู้วิจัยส่วนใหญ่จึงมักจะใช้เกณฑ์แบ่งแยกประเภทดังกล่าวมาตรวจสอบอยู่เสมอว่า ประเภทของหนังสือพิมพ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับประเด็นสตรีหรือไม่ อย่างไร (อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตหลายประการเกี่ยวกับการใช้เกณฑ์เรื่องปริมาณ/คุณภาพ มาจัดแบ่งหนังสือพิมพ์ เนื่องจากคุณลักษณะดังกล่าวไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ช่วงระยะเวลาที่ศึกษาจึงเข้ามาเป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้อง และอีกประการหนึ่ง ก็ยังขึ้นอยู่กับการนิยามศัพท์ของผู้วิจัยอีกด้วย)

สำหรับการศึกษาประเด็นสตรีแบบทั่ว ๆ ไปนั้น มณฑนา อธิธินันท์ชัย และศิริพร สะโครบาเนค (2529) พบความแตกต่างระหว่างการรายงานข่าวสตรีของหนังสือพิมพ์ทั้งสองประเภทว่า หนังสือพิมพ์ปริมาณนั้นจะรายงานข่าวสตรีในหน้า 1 ด้วยภาพที่เป็นลบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นภาพเหยื่อ ความรุนแรง ภาพนางมารร้าย หรือกลุ่มคนที่โง่เขลา วิธีการรายงานนั้นจะใช้ภาษาที่โลดโผน หรือหวาด มีสีล้นอย่างมาก (เช่นข่าวข่มขืน) ในขณะที่หนังสือพิมพ์คุณภาพมักจะเสนอภาพของผู้หญิงที่เป็นบวกมากกว่า และมีวิธีการรายงานข่าวอย่างเรียบ ๆ อย่างไรก็ตาม หนังสือพิมพ์ทั้งสองประเภทก็ไม่มีข่าวนักการเมืองสตรีรายงานอยู่ในหน้า 1 เลย

ในปี 2534 ศิริพร สะโครบาเนค และมณฑนา อธิธินันท์ชัย (2534) สัมภาษณ์พบความเปลี่ยนแปลงในข่าวหน้าหนึ่งของหนังสือปริมาณบางฉบับว่า เริ่มมีการนำเสนอข่าวทั่วไปของผู้หญิง เช่น การประชุมกลุ่มสตรี หรือการแจกรางวัลให้แก่สตรีดีเด่นสาขาต่าง ๆ แม้กระนั้นในการรายงานข่าวของหนังสือพิมพ์ปริมาณ ก็ยังแฝงลักษณะเพศนิยม (Sexist) อยู่ในภาษาตลอดเวลา เช่น การเรียกโสเภณีว่า "อีตัว/คุณตัว" เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหนังสือเชิงปริมาณที่มียอดจำหน่ายสูงนั้น เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การประกาศทศวรรษของการพัฒนา

สตรี การที่รัฐได้วางแผนพัฒนาสตรี ฯลฯ ดังนั้นหนังสือพิมพ์จึงต้องปรับปรุงตนเองให้ตอบสนองความต้องการใหม่ ๆ ของผู้อ่าน

ความแตกต่างที่สังเกตเห็นได้ชัดเจนระหว่างหนังสือพิมพ์ปริมาณและคุณภาพคือ การมีหน้าสตรีเป็นการเฉพาะ หนังสือพิมพ์ปริมาณเช่นไทยรัฐจัดให้มีหน้าสตรีเป็นการเฉพาะ ทั้งนี้อาจอธิบายได้ว่า หนังสือพิมพ์ที่มียอดจำหน่ายสูงย่อมต้องจัดหาเนื้อหาที่ครอบคลุมกลุ่มผู้อ่านทุกเพศทุกวัย ทุกภูมิภาคเอาไว้แล้ว ในขณะที่หนังสือพิมพ์คุณภาพเช่น มติชน ไม่มีหน้าสตรีเป็นการเฉพาะ แต่รวมอยู่ในหน้าสังคม (อย่างไรก็ตาม การมีหน้าสตรีมิใช่เป็นคุณสมบัติชี้ขาดประเภทของหนังสือพิมพ์ ทั้งนี้ต้องแล้วแต่นโยบายของหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับ) และแม้ว่าจะไม่มีหน้าสตรีแยกออกมาเฉพาะ แต่มติชนก็ติดตามเสนอประเด็นสตรีอย่างต่อเนื่อง

ศิริพร และมณฑนา (2534) วิเคราะห์ต่อไปว่า นอกจากจะมีความแตกต่างกันระหว่างหนังสือพิมพ์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว แม้แต่ในหนังสือพิมพ์ประเภทเดียวกัน ก็ยังมีความแตกต่างตามนโยบายอีกด้วย ตัวอย่างเช่น หนังสือพิมพ์ปริมาณเช่นดาวสยามจะเสนอภาพผู้หญิงอยู่เพียง 2 ภาพเท่านั้น คือการตกเป็นเหยื่อเคราะห์ร้าย และภาพของนางงาม และภาษาที่ใช้นำเสนอก็ไม่สุภาพ ในขณะที่ไทยรัฐมีการปรับเปลี่ยนเสนอภาพผู้หญิงทั้งบวกและลบ เสนอผู้หญิงในฐานะผู้กระทำความผิดมากขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านไป

ส่วนการเปรียบเทียบประเภทของหนังสือพิมพ์กับประเด็นสตรีเฉพาะๆ นั้น พัทณี เขยจรยา และคณะ (2533) พบว่า ในการรายงานข่าวของนักการเมืองหญิงนั้น โดยทั่วไปไม่พบความแตกต่างอย่างสำคัญระหว่างหนังสือพิมพ์ทั้งสองประเภท เช่น ทั้งสองประเภทจะเสนอข่าวสส.หญิงที่เกี่ยวข้องกับประเด็นผู้หญิงและเด็กมากที่สุด จะเห็นแต่กิจกรรมด้านสังคมสงเคราะห์ของสส.หญิงมากกว่าด้านนิติบัญญัติ ความแตกต่างเล็กน้อยที่พบได้ก็คือ หนังสือพิมพ์เชิงคุณภาพมักจะเสนอข่าวและบทบาทหน้าที่ของนักการเมืองหญิง ส่วนหนังสือพิมพ์เชิงปริมาณมักจะให้ข้อมูลแนะนำตัวและเสนอความคิดเห็นของสส.หญิงต่อปัญหาสังคม

การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของหนังสือพิมพ์กับประเด็นเฉพาะอีกเรื่องหนึ่งก็คือ เรื่องการเสนอข่าวการทำแท้งที่ถูกกฎหมายของอัญชลี จารุสมบัติ (2526) เฉพาะในประเด็นนี้ ผู้วิจัยพบว่าสยามรัฐซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์คุณภาพจะเสนอข่าวสารในแง่ความคิดใหม่ ๆ มากกว่า และจะนำเสนอในลักษณะที่สนับสนุนแนวคิดใหม่ของการทำแท้งตามกฎหมาย ในขณะที่หนังสือพิมพ์ปริมาณเช่นไทยรัฐจะเสนอข่าวน้อยกว่าและรักษาทำแท้งที่เป็นกลาง อย่างไรก็ตาม กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม (กลุ่มวุฒิสมาชิก) ก็เห็นว่าข้อที่เหมือนกันระหว่างหนังสือพิมพ์ทั้งสองประเภทก็คือ หนังสือพิมพ์ไม่ค่อยมีการให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง เช่น รายละเอียดของกฎหมายทำแท้ง แต่มักจะมีรายงานแต่ความคิดเห็นและมุ่งจะโน้มน้าวผู้อ่านมากกว่า

(4.) การเปรียบเทียบหน้าต่าง ๆ (Placement) ของหนังสือพิมพ์กับประเด็นสตรี

เนื่องจากหน้าแต่ละหน้าของหนังสือพิมพ์นั้นมีความหมายอยู่ในตัวเอง เช่น หน้า 1 ถือเป็นหน้าที่สำคัญที่สุด หน้าสตรีจะเป็นหน้าที่ลงข่าวสารเกี่ยวกับสตรีโดยเฉพาะ การวิจัยหลายชิ้นจึงมักจะทำการศึกษเปรียบเทียบประเด็นสตรีที่ปรากฏในหน้าต่าง ๆ

รัชราพร นิรนาทรังสรรค์ (2529) เริ่มต้นศึกษาเปรียบเทียบการนำภาพสตรีในหน้า 1 และหน้าสตรี ผลการวิจัยพบว่าในหน้า 1 นั้น ภาพของผู้หญิงจะเป็นภาพในทางลบทั้งสิ้น เช่น ภาพเหยื่อความรุนแรง ภาพการใช้ความก้าวร้าว (แม่ใจยักษ์) ภาพของผู้ที่โง่เขลา (ถูกหลอกไปโทรมหึง) ในขณะที่ภาพของสตรีในหน้าสตรีนั้น กลับมีลักษณะตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิง กล่าวคือมีภาพเป็นบวกทั้งหมด เช่น ผู้ทำประโยชน์ให้แก่สังคม ผู้นำกิจกรรม ผู้เฉลียวฉลาด ฯลฯ จนดูราวกับ "หน้าสตรี" นั้นเป็นการสร้างสมดุลกับ "หน้า 1" ผลการวิจัยดังกล่าวนี้ยังคงเป็นจริงอยู่เสมอในงานวิจัยชิ้นต่าง ๆ เช่น การวิจัยของสถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์ฯ (2532) หรือศิริพร และมณฑนา (2534) รัชราพรยังวิเคราะห์ต่อไปอีกว่า ตัวแปรเรื่อง "ชนชั้น" ของผู้หญิงอาจจะเข้ามาเกี่ยวข้อง เนื่องจากผู้หญิงที่เป็นหน้าหนึ่งนั้น เป็นผู้หญิงระดับชนชั้นล่างของสังคม ในขณะที่กลุ่มสตรีที่ปรากฏในหน้าสตรีจะเป็นสตรีชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง

นอกเหนือจากการวิจัยเปรียบเทียบของผู้หญิงที่ปรากฏในหน้า 1 และหน้าสตรีแล้ว มีงานวิจัยหลายชิ้นที่สนใจวิเคราะห์แต่เฉพาะหน้าสตรีเพียงอย่างเดียว สำหรับการมีหน้าสตรีในหนังสือพิมพ์นั้นกลายมาเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันว่า เป็นการสมควรที่จะแยกหน้าสตรีออกมาจากหน้าอื่น ๆ ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยให้เหตุผลว่า การมีหน้าสตรีทำให้เรื่องราวของสตรีถูกแยกออกมาจากเรื่องอื่น ๆ ทำให้ผู้อ่านชายมองข้ามไปไม่อ่าน เพราะเห็นว่าเป็นหน้าของผู้หญิง และทำให้หน้าสตรีกลายเป็นหน้าที่ไม่มีความสำคัญ ไม่แน่นอน พร้อมทั้งจะถูกยกเลิกเมื่อมีข่าวอื่นที่สำคัญกว่า ส่วนฝ่ายที่เห็นด้วยให้เหตุผลว่า เนื่องจากทุก ๆ หน้าของหนังสือพิมพ์เป็นหน้าของผู้ชาย ดังนั้น การมีหน้าสตรีจึงเท่ากับเป็นการสงวนพื้นที่เอาไว้เป็นเวทีสำหรับผู้หญิงโดยเฉพาะ ดูเหมือนว่า ข้อสรุปในเรื่องนี้จะยังคงเห็นว่า ในช่วงระยะผ่านของการทำให้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อของคนทุกเพศนั้น ยังจำเป็นต้องมีหน้าสตรีเอาไว้ก่อน (ดูศิริพร และมณฑนา, 2534)

มีงานวิจัย 3 ชิ้นที่ศึกษาหน้าสตรีในหนังสือพิมพ์ เริ่มต้นด้วยงานวิจัยของมยุรี ดำรงเชื้อ (2530) ที่ศึกษาหน้าสตรีในหนังสือพิมพ์ 4 ฉบับที่มีหน้าสตรีภายในช่วงเวลา 1 เดือน ผู้วิจัยพบว่ามีมูลเหตุจูงใจพื้นฐานหลายประการที่ทำให้หนังสือพิมพ์เปิดหน้าสตรีขึ้นมา เช่น เหตุผลทางการตลาด ความต้องการที่จะช่วยพัฒนาสตรี ฯลฯ ซึ่งแต่ละฉบับจะมีสัดส่วนของมูลเหตุจูงใจดังกล่าวแตกต่างกัน และแสดงออกมาเป็นนโยบาย การกำหนดตัวผู้รับผิดชอบ วิธีการทำงาน องค์กรประกอบและเนื้อหาของหน้าสตรี

สุกัญญา ไทยะพานิช (2529) ศึกษาเจาะเฉพาะหน้าสตรีของสยามรัฐ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา การสัมภาษณ์ และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมประมาณ 1 เดือน ผลการวิจัยพบว่า หน้าสตรีของสยามรัฐนั้นนับว่าเป็นหน้าสตรีที่มีความหนักแน่นและมีเป้าหมายอย่างชัดเจนในการพัฒนาสตรี แม้ว่าจุดกำเนิดของหน้านี้ จะเกิดมาจากเหตุผลทางการตลาด (ใช้เป็นจุดขาย) แต่เนื่องจากเงื่อนไขเอื้ออำนวยหลายประการคือ บรรณาธิการที่มีใจเปิดกว้าง ผู้รับผิดชอบหน้าเป็นผู้ที่มีความสนใจและมีประสบการณ์ในประเด็นสตรีมาก่อน ดังนั้นหน้าสตรีของสยามรัฐจึงประสบความสำเร็จในแง่การเป็นที่รู้จักและยอมรับในกลุ่มสตรี โดยที่ผู้วิจัยได้ประเมินบทบาทด้านการพัฒนาและหน้าสตรีของสยามรัฐสามารถทำได้หลากหลายบทบาท (เผยแพร่ข่าวสาร เป็นสื่อกลาง เป็นเวทีบุกเบิกประเด็นใหม่ให้เป็นที่สนใจ และเข้าร่วมจัดกิจกรรม)

ญาศินี เคารพธรรม (2532) ได้ศึกษาบทบาทของหน้าสตรีในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐในการพัฒนาสตรีโดยใช้วิธีการศึกษาเช่นเดียวกับสุกัญญา ผู้วิจัยพบว่า มีเหตุผล 2 ประการในการเปิดหน้าสตรีเป็นหน้าประจำในไทยรัฐ กล่าวคือ ประการแรกในสังคมปัจจุบัน ผู้หญิงมีกิจกรรมร่วมในสังคมมากพอที่จะมาเป็นเนื้อหาข่าวได้ และเพื่อรักษาตลาดผู้อ่านสตรีเอาไว้ นโยบายของหน้าสตรีก็คือต้องการรายงานข่าวความสำเร็จของสตรีเพื่อยกระดับความสามารถของผู้หญิง และจะต้องรายงานข่าวของสตรีจากทุกระดับชั้น (โดยเฉพาะชั้นล่าง) เพราะไทยรัฐมีผู้อ่านทุกระดับชั้น องค์ประกอบเนื้อหาในหน้านี้ก็จะประมวลทุกแนวทาง ทั้งเนื้อหาแบบดั้งเดิม (ความสวยงาม แฟชั่น แม่บ้าน การเรือน) และเนื้อหาแบบใหม่ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้ประเมินบทบาทหน้าสตรีของไทยรัฐว่า ยังทำหน้าที่ได้ไม่เต็มที่ เนื่องจากนโยบายที่ยังมุ่งการตลาด ผู้รับผิดชอบยังไม่มีสำนึกเรื่องสตรีอย่างจริงจัง จึงทำหน้าที่ได้เพียงแค່รายงานข่าวเท่านั้น

(5) การศึกษาภาพสะท้อนของสตรีที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์

การศึกษาภาพสะท้อนของสตรีที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์มักจะมีลักษณะเป็นการตรวจสอบการทำงานของหนังสือพิมพ์ ทั้งนี้เนื่องจากทัศนคติที่ค่อนข้างจะเป็นลบของกลุ่มนักศึกษาที่มองว่า สื่อมวลชนมักจะทำสตรีไปให้เป็นส่วนประกอบเพื่อบรรลุเป้าหมายของตัวเอง สื่อมวลชนยังไม่ตระหนักว่าสตรีเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ควรจะได้รับข่าวสารสำคัญ ๆ ข่าวสารที่ส่งมาถึงสตรีจึงมีลักษณะไร้สาระ หรือมีเจตนาที่สื่อมวลชนก็ยังคงเสนอภาพสะท้อนที่เป็นการกักขังสตรีให้อยู่ในโลกเดิม ๆ บทบาทเดิม ๆ ของสตรี (มณฑนา และศิริพร, 2529)

สำหรับภาพสะท้อนของสตรีที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์นั้น ดังที่ได้กล่าวถึงรายงานผลการวิจัยข้างต้นไปแล้ว จะพบว่ามีภาพสะท้อนของสตรีทั้งในทางบวกและในทางลบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าภาพดังกล่าวจะไปปรากฏอยู่ในหน้าใดของหนังสือพิมพ์ สำหรับภาพสะท้อนในหน้า 1 นั้นจะเป็นภาพติดลบตลอด คือ เป็นเหยื่อการถูกข่มขืน เป็นขโมย เป็นเหยื่อปัญหาสุขภาพ เช่น เอ็ดส์ ฝ่าฝืน

ศีลธรรม (เช่น เป็นผู้) สวयงาม (ดาราหรือนางงาม) (ศิริพร และมณฑนา, 2534) อย่างไรก็ตาม ภาพสะท้อนดังกล่าวก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ดังที่สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์ (2532) สํารวจครั้งล่าสุดพบว่า สัดส่วนด้านบวกของภาพสะท้อนในหน้า 1 เริ่มมีมากกว่าด้านลบ ลักษณะภาพสะท้อนด้านบวกที่ถูกนำเสนอมากที่สุดคือ ความเสียสละ ส่วนภาพสะท้อนในหน้าสตรนั้นจะเป็นบวกโดยตลอด กล่าวคือ เป็นผู้หญิงที่เสียสละ เข้มแข็ง สวย สุขุม เฉลียวฉลาด มีประโยชน์ ฯลฯ สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปก็คือ สตรีระดับล่างเช่น ผู้นำกรรมกรสตรี สตรีเกษตรกร เริ่มได้แสดงภาพในหน้าสตรีเพิ่มเติมจากสตรีระดับสูงและชั้นกลาง

สำหรับการศึกษาภาพพจน์ของสตรีเฉพาะกลุ่มนั้น พัทณี เขยจรรยา และคณะ (2533) รายงานผลการวิจัยว่า หนังสือพิมพ์สะท้อนว่า สส.หญิงมีข้อเด่นตรงที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี จริงจังในการทำงาน และมีความละเอียดอ่อน ส่วนข้อด้อยก็คือ ขาดความเฉียบขาดในการตัดสินใจ (ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นทางการเมือง) นอกจากนั้นภาพพจน์เกี่ยวกับผลงานของสส.หญิงยังถูกผูกติดอยู่กับประเด็นเรื่องผู้หญิง เด็ก วัฒนธรรม การท่องเที่ยว ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นประเด็นเบา ๆ ทั้งสิ้น ผู้วิจัยได้สรุปว่า แม้ว่าสตรีจะก้าวเข้าไปในปริมณฑลทางการเมือง แต่ภาพสะท้อนที่ปรากฏในสื่อยังคงพหุพาเอา "ความเป็นหญิง" ติดตัวนักการเมืองเหล่านี้ไปด้วย

กอบแก้ว มุดทอง (2531) ฉีกแนวการศึกษาภาพสะท้อนของสตรีในหน้าหนังสือพิมพ์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือพิมพ์สตรีเพื่อดูสถานภาพของค่านิยมของสตรีไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5-รัชกาลที่ 7 (2431-2476) ซึ่งเป็นช่วงที่สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากตะวันตกมากขึ้น และกลุ่มสตรีไทยระดับชนชั้นสูงและกลางเริ่มได้รับแนวคิดใหม่จากตะวันตก อย่างไรก็ตาม ผลจากการวิจัยชิ้นนี้ นอกจากจะให้ภาพของสตรีไทยว่า "กำลังเป็นอยู่อย่างไร" ในอดีตแล้ว ยังพบว่าหนังสือพิมพ์ได้ทำหน้าที่เรียกร้องด้วยว่า "ภาพของสตรีไทยควรจะเป็นอย่างไร" โดยส่วนใหญ่สำหรับบทบาทเดิม ๆ ในครอบครัวนั้น หนังสือพิมพ์สตรียังเห็นว่าผู้หญิงยังน่าจะมีบทบาทเป็นแม่ เมีย และลูกสาวที่ดี แต่ทว่าได้เรียกร้องให้ผู้หญิงมีสิทธิและมีโอกาสเกี่ยวกับ "เรื่องนอกบ้าน" มากขึ้น เช่น โอกาสด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ การเมือง เป็นต้น

(6) การศึกษาทัศนคติ ทำที่ และวิธีการนำเสนอข่าวสารของหนังสือพิมพ์ในประเด็นสตรี

จากหลักการที่ว่า การที่หนังสือพิมพ์จะรายงานข่าวและภาพสะท้อนของประเด็นสตรีออกไปในรูปแบบใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับว่า หนังสือพิมพ์มีความเข้าใจ มีจุดยืนอย่างไรต่อสตรีโดยทั่ว ๆ ไปหรือต่อสตรีในประเด็นเฉพาะนั้น ดังนั้น ในการวิจัยหลายชิ้นจึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาทัศนคติ ทำที่ และวิธีการนำเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์ไปด้วย

ผลจากการวิจัยหลายชิ้นพอให้ข้อสรุปที่เป็นแบบฉบับได้ว่า ทักษะท่าทีและวิธีการนำเสนอข่าวสารของหนังสือพิมพ์ในประเด็นสตรีจะเป็นอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับตัวแปรหลาย ๆ ตัว ทั้งที่เป็นปัจจัยภายในในตัวหนังสือพิมพ์ เช่น "ประเภทของหน้า" ในหนังสือพิมพ์ (Placement) หรือประเภทของหนังสือพิมพ์ (ปริมาณหรือคุณภาพ) และปัจจัยภายนอกตัวหนังสือพิมพ์ เช่น กระแสสังคมในช่วงระยะเวลานั้น ๆ หรือประเภทของกลุ่มผู้อ่านที่มาเป็นข่าว เป็นต้น

สำหรับปัจจัยภายในในตัวหนังสือพิมพ์ คือ "ประเภทของหน้า" นั้น ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว เราสามารถจะสรุปแบบฉบับของท่าทีของหนังสือพิมพ์ต่อการนำเสนอภาพสตรีได้ว่า ในหน้าหนึ่งนั้นจะเป็นภาพติดลบ ส่วนหน้าอื่น ๆ นั้นจะเริ่มเป็นกลางมากขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งมาเป็นบวกในหน้าสตรี สำหรับวิธีการรายงานข่าวความรุนแรงต่อผู้หญิงในหน้า 1 นั้น ศิริพรและมณฑนา (2534) เพิ่มเติมข้อมูลว่าจะมีลักษณะการรายงานอย่างเป็นรูปธรรมและสมจริงสมจังมาก ท่าทีของหนังสือพิมพ์จะแสดงว่าผู้หญิงนั้นไ้สมควรที่จะถูกหลอกแล้ว วิธีรายงานแบบดังกล่าวไม่ได้ช่วยกระตุ้นให้สาธารณชนเกิดความตระหนักต่อปัญหาดังกล่าวเลย

นอกเหนือจากสถานที่ในแง่ตำแหน่งหน้าแล้ว "ประเภทของคอลัมน์" ที่ปรากฏข่าวก็ยังสามารถบ่งบอกนัยยะบางอย่างได้ ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์นั้นมีความหมายเฉพาะตัว สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์ฯ (2532) ศึกษาพบความเปลี่ยนแปลงระหว่างปี 2526 และ 2532 ว่า ในขณะที่ข่าวสตรีในปี 2529 นั้นมีปริมาณน้อยกว่า แต่จะถูกนำเสนอในรูปแบบของข่าวเป็นหลักต่อด้วยรูปแบบการสัมภาษณ์ ส่วนในปี 2532 รูปแบบที่ถูกนำเสนอมากที่สุดคือ ปกิณกะ (ข่าวสังคม/ข่าวประชาสัมพันธ์) รองลงมาจึงเป็นข่าว บทความ และสัมภาษณ์ ข้อมูลดังกล่าวนี้อาจจะตีความได้ว่า หนังสือพิมพ์ต้องการจะเพิ่มปริมาณข่าวของสตรีให้มากขึ้น แต่ก็ยังมองไม่เห็นว่าการกระทำของผู้หญิงจะมีความหนักแน่นจริงจังพอที่นำเสนอในรูปแบบของ "ข่าว" ได้ เรื่องของสตรีจึงถูกบรรจุอยู่ในรูปแบบการนำเสนอของ "ปกิณกะ" เป็นส่วนใหญ่

ส่วนตัวแปรที่เป็นปัจจัยภายนอกเช่น เรื่อง "กระแสสังคม" นั้น ก็เช่นในกรณีของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐที่ได้ปรับปรุงหน้าสตรีให้มีลักษณะรอบด้านมากขึ้น สร้างสรรค์มากขึ้น และจริงจังมากขึ้นเมื่อมีการประกาศทศวรรษสตรีของสหประชาชาติ และเมื่อเริ่มมีกลุ่มสิทธิสตรีในสังคมไทย ทั้งนี้เนื่องจากไทยรัฐเป็นหนังสือพิมพ์ขนาดใหญ่จึงต้องดูความต้องการของตลาดเป็นสำคัญ มณฑนาและศิริพร (2529) ยังพบอีกว่า สำหรับหน้าสตรีนั้น การมีบรรณาธิการเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงท่าที เนื้อหา และวิธีการนำเสนอในหน้าสตรีอย่างมาก และผู้หญิงจะมีโอกาสได้เป็นบรรณาธิการในหน้าสตรีเมื่อสังคมมีความเข้าใจเรื่องความเสมอภาคระหว่างเพศมากขึ้น

สำหรับตัวแปรเรื่องประเภทของกลุ่มผู้หญิงที่จะมาเป็นเนื้อหาข่าวนั้น มีงานวิจัย 2 ชิ้นที่สามารถมองเห็นเปรียบเทียบกันได้ คือการวิจัยภาพพจน์ของนักการเมืองหญิง และโสเภณีที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์

พัชนี เศษจรรยา และคณะ (2533) ให้ข้อสรุป 5-6 ประการเกี่ยวกับท่าทีและวิธีการรายงานภาพพจน์ของนักการเมืองสตรีดังนี้

- (1) ปริมาณข่าวของสส.หญิงที่พบมากที่สุดจะยังคงอยู่ในหน้าสตรี และมีปริมาณน้อยมากในหน้า 1
- (2) คนทำข่าวหน้าสตรีส่วนใหญ่ยังเป็นผู้ชาย และแม้ว่าท่าทีของหนังสือพิมพ์จะเขียนถึงสส.หญิงในทางบวก เช่น การชมเชย แต่ก็ยังสะท้อนโลกทัศน์แบบผู้ชาย เช่น ใช้ท่าทีการยกย่องแถมเอ็นดู
- (3) แม้ปริมาณข่าวและการนำเสนอภาพทางบวกจะมากขึ้น แต่บทบาทและผลงานที่นำเสนอจะเป็นการแสดงความคิดเห็นของสส.หญิงเอง มากกว่าจะเป็นการสรุปจากทัศนะของสื่อมวลชน กล่าวคือ หนังสือพิมพ์จะพยายามหลบเลี่ยงการแสดงจุดยืนของตนเอง
- (4) การนำเสนอภาพพจน์ของบทบาทยังจำกัดอยู่เพียงไม่กี่บทบาทและเป็นบทบาทที่ไม่ค่อยสำคัญในทางการเมือง
- (5) มีการเลือกนำเสนอข่าวของสส.หญิงเป็นเพียงบางคนเท่านั้น และการนำเสนอโน้นยังคงพกพา "ความเป็นหญิง" เช่น ความสวยงาม ครอบครวั ลักษณะนิสัยแบบผู้หญิงติดเข้าไปอยู่ด้วยเสมอ หรืออาจกล่าวว่า หนังสือพิมพ์มองเห็น "ความเป็นผู้หญิง" มากกว่า "ความเป็นนักการเมือง" ของสส.หญิงเหล่านั้น
- (6) แม้ว่าจะให้ความสนใจนักการเมืองหญิงมากขึ้น แต่ในสายตาของหนังสือพิมพ์ทั่วไปยังสนใจผู้หญิงที่เป็นนางงามและดารามากกว่านักการเมืองหญิงอยู่ดี

ในขณะที่กลุ่มสตรีที่มีสถานภาพเป็นนักการเมืองนั้นเป็นกลุ่มผู้หญิงที่ได้รับการยอมรับในสังคม ซึ่งมีคุณสมบัติที่แตกต่างจากกลุ่มสตรีที่ จีรติ ดิงศภักดิ์ (2527) สนใจศึกษาคือกลุ่มโสเภณี จีรติได้สำรวจเนื้อหาของหนังสือพิมพ์เชิงปริมาณ 2 ฉบับในช่วงเวลา 2 ปี (2525-2526) เพื่อตอบคำถามว่าทัศนะของหนังสือพิมพ์ต่อปัญหาโสเภณีเป็นอย่างไรและได้ข้อสรุปดังนี้

- (1) ในข่าวหน้า 1 นั้น หนังสือพิมพ์ไม่ได้สนใจประเด็นโสเภณีแบบทั่ว ๆ ไป แต่จะสนใจต่อเมื่อปัญหานี้ได้กลายเป็นขบวนการค้าข้ามชาติมากกว่า และรายละเอียดที่หนังสือพิมพ์สนใจก็คือ เครือข่ายและกระบวนการของขบวนการดังกล่าว

(2) สำหรับท่าทีของหนังสือพิมพ์ต่อตัวโสเภณีนั้น หนังสือพิมพ์จะแสดงท่าทีเป็นห่วงใย การที่ผู้หญิงจะถูกหลอกหลวง พร้อมกันนั้นก็เป็นห่วงในเกียรติยศชื่อเสียงของประเทศชาติด้วย

(3) สำหรับความเข้าใจในปัญหาโสเภณีนั้น หนังสือพิมพ์จะมองเพียงว่าเป็นปัญหา เศรษฐกิจเท่านั้น ส่วนวิธีการแก้ไขนั้นมักจะเสนอมาตรการทางการเมือง (ยกภาระให้กับรัฐบาล) โดย ไม่ได้แตะต้องมิติของวัฒนธรรมเช่นความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชายเลย และจุดอ่อนที่สุดก็คือ หนังสือพิมพ์มักจะลงความเห็นว่า ตัวปัญหานั้นอยู่ที่ผู้หญิงที่เป็นโสเภณี

(4) วิธีการนำเสนอข่าวไม่มีลักษณะจริงจัง ใช้ท่วงทำนองแบบหยิกแกมหยอก ซึ่งผู้วิจัย เห็นว่าเป็นจุดยืนแบบผู้ชายที่มองปัญหานี้ และแม้ว่าท่าทีที่แสดงออกจะมีลักษณะแสดงความเห็นใจ ผู้หญิง แต่ส่วนลึกแล้ว หนังสือพิมพ์ยังคงทัศนคติที่ดูถูกสตรีกลุ่มนี้ดังจะเห็นได้จากการใช้ภาษาที่ เยียน

สำหรับอีกตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติและวิธีการนำเสนอประเด็นสตรีของ หนังสือพิมพ์นั้น ดังได้กล่าวถึงไปบ้างแล้วถึงความแตกต่างและข้อเหมือนระหว่างหนังสือพิมพ์เชิง ปริมาณและเชิงคุณภาพ นอกจากนั้นมิงงานวิจัยของกนกเนตร ภูสีหรือนุสรณ์ (2527) ที่ทำการศึกษาวិธี การเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์ผู้หญิง (ซึ่งมีอยู่ไม่มากนัก) เนื่องจากในปี 2526 ได้มีหนังสือพิมพ์ เฉพาะผู้หญิงชื่อ **หญิงยุคใหม่** เกิดขึ้น ผู้วิจัยได้มีโอกาสไปฝึกงานอยู่ในหนังสือพิมพ์ดังกล่าวเป็น เวลา 2 เดือน (มิ.ย.-ก.ค. 2537) และรายงานผลการวิจัยว่าเนื่องจากประวัติศาสตร์ของหนังสือพิมพ์ผู้ หญิงได้ขาดตอนไปถึง 40 ปี ดังนั้น **หญิงยุคใหม่** จึงต้องใช้เวลาในการค้นหาแนวทางการนำเสนอ ข่าวให้ถูกกับรสนิยมของผู้อ่านและต้องประคองตนเองให้อยู่รอดทางเศรษฐกิจด้วย สำหรับวิธีการ นำเสนอข่าวนั้น ผู้วิจัยพบว่า มีลักษณะเป็นการสรุปข่าว (News Situation) มากกว่าจะเป็นข่าวสด มี ลักษณะตั้งประเด็นมากกว่ารายงานข่าวทั่วไป และมักจะเป็นการติดตามเรื่องข่าว (Follow-up Story) สำหรับประเภทของข่าวก็มักจะเป็นข่าวเบา (Soft News) และรายงานข่าวอย่างมีสีสันเพื่อเอา ใจผู้หญิง ผู้วิจัยสรุปว่า รูปแบบของ**หญิงยุคใหม่**ยังเป็น "นิตยสาร" ในรูปแบบหนังสือพิมพ์ มากกว่า จะเป็นหนังสือพิมพ์แท้ ๆ

ตารางที่ 11: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สื่อหนังสือพิมพ์ (13 ชิ้น)

ชื่อผู้ทำงาน	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. อัญชลี จารุสมบัติ	บทบาทของหนังสือพิมพ์ที่มีต่อการพัฒนาแนวคิดใหม่	2526
2. กนกเนตร ภูศิริอนุสรณ์	: ศึกษาเฉพาะกรณีการทำให้การทำแท้งถูกกฎหมาย, การแสวงหาแนวทางเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์ ผู้หญิง: ศึกษาเฉพาะกรณีหนังสือพิมพ์ “หญิงยุคใหม่”,	2527
3. จีรติ ดิงศภักดิ์	“ทัศนะของหนังสือพิมพ์ต่อปัญหาโสเภณี,”	2527
4. พนิด กุลศิริ	การวิเคราะห์ เนื้อหาเพื่อ อธิบายบทบาทของหน้าหนังสือพิมพ์รายวันต่อการพัฒนาสตรี,	2528
5. มัณฑนา อิทินันท์ชัย และศิริพร สโคโรบาเน็ค	“ผู้หญิงในสื่อมวลชน”	2529
6. รัชราพร นีรนาทรังสรรค์	“บทบาทของสตรีในหน้าหนังสือพิมพ์”	2529
7. สุกัญญา ไฉยยะพานิช	บทบาทหน้าสตรีสยามรัฐต่อการพัฒนาสตรี	2529
8. มยุรี ดำรงเชื้อ	บทบาทของหนังสือพิมพ์ต่อการพัฒนาสตรี: ศึกษาเฉพาะกรณี “หน้าสตรี” ของหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย,	2530
9. กอบแก้ว มุดทอง	การศึกษาสถานภาพและค่านิยมของสตรีไทยที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ผู้หญิง, ช่วงปี 2431-2475	2531
10. สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย	บทวิเคราะห์ภาพสะท้อนสถานภาพสตรีจากหน้าหนังสือพิมพ์	2532
11. ญาศินี เคารพธรรม	บทบาทหน้าสตรี ของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐต่อการพัฒนาสตรี	2532
12. พัทนี เขยจรรยา และคณะ	ภาพพจน์ของนักรการเมืองสตรี: ศึกษาเปรียบเทียบภาพพจน์จากการรับรู้ตนเองของประชาชน และการนำเสนอในหน้าหนังสือพิมพ์	2533
13. ศิริพร สโคโรบาเน็ค และมัณฑนา อิทินันท์ชัย	Power of Media & Subordination of Women	2534

2. การวิเคราะห์สื่อนิตยสาร

มีข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องนิตยสารและสื่อสิ่งพิมพ์อื่นๆ กับประเด็นสตรี ดังนี้

(i) เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อประเภทอื่น ๆ เช่น ในหมวดสื่อสิ่งพิมพ์ด้วยกันเช่นหนังสือพิมพ์ หรือเปรียบเทียบกับหมวดสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ วิดิทัศน์ ฯลฯ จะพบว่าความสนใจที่จะศึกษาประเด็นสตรีจากนิตยสารนั้นมีมากที่สุด ดังเช่นข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้พบว่า มีการศึกษานิตยสารและผลผลิตที่เกี่ยวข้องกับนิตยสาร (เช่นนวนิยาย) ถึง 21 ชิ้น

(ii) อาจจะมีสาเหตุหลายประการที่ทำให้มีผู้สนใจศึกษาประเด็นสตรีจากสื่อประเภทนิตยสารมากที่สุด เหตุผลแรกน่าจะเนื่องมาจากตัวนิตยสารเองก็มีภาพลักษณ์ว่าเป็น "สื่อสำหรับผู้หญิง" ในขณะที่หนังสือพิมพ์เป็น "สื่อของผู้ชาย" ดังที่เราทราบจากการศึกษาประวัติศาสตร์ของสื่อสิ่งพิมพ์ว่า ในยุคแรก สื่อทั้ง 2 ประเภทจะรวมอยู่ด้วยกัน จนกระทั่งนิตยสารได้แยกตัวออกมามีบทบาทหน้าที่ รูปแบบ และเนื้อหาที่แตกต่างไปจากหนังสือพิมพ์ เช่น มีเป้าหมายที่เน้นให้สาระความรู้และความบันเทิงมากกว่าข่าวสาร มักตีพิมพ์เป็นรายสัปดาห์รายบ็อกซ์หรือรายเดือน

อีกเหตุผลหนึ่ง อาจจะเนื่องจากธรรมชาติอันคงทนของตัวสื่อเอง เนื่องจากลักษณะของสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีลักษณะที่เก็บรักษาเอาไว้เป็นเวลายาวนาน จึงสะดวกแก่การหาวัตถุเดิมมาศึกษา ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าว สื่ออิเล็กทรอนิกส์เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และแม้แต่ภาพยนตร์จะขาดความคงทนยากต่อการย้อนกลับไปหามาศึกษา

(iii) ในแง่ของวิธีการศึกษา หากเราแยกนิตยสารออกเป็น 2 มิติ คือในฐานะตัวสื่อ (Media) และตัวสาร (Message) อันได้แก่เนื้อหาสาระต่าง ๆ ในนิตยสาร เราจะพบว่า เฉพาะเนื้อหาที่เป็นนวนิยายนั้น ได้มีธรรมเนียมการศึกษาเนื้อหานวนิยายมาเป็นเวลานานแล้วในกลุ่มนักวิจัยทางอักษรศาสตร์ โดยใช้วิธีการศึกษาที่เรียกว่า วรรณกรรมวิจารณ์ (Literary Criticism) และในเวลาต่อมาจากการศึกษาตัวสาร ก็ได้มีการขยายมุมมองมาถึงการศึกษาวัดสื่อด้วย สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ จะรวมทั้งการศึกษาตัวสื่อและประเภทต่าง ๆ ของเนื้อหาเอาไว้ด้วยกัน

จากผลงานวิจัยจำนวน 21 ชิ้น เราสามารถจำแนกประเด็นของการศึกษาออกเป็น 6 ประเด็นคือ

- (1) การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของนิตยสารที่มีต่อการพัฒนาสตรี
- (2) การศึกษาภาพสะท้อนและแนวคิดของสตรีจากนวนิยายและนิตยสาร
- (3) พฤติกรรมการซื้อ การใช้ และทัศนคติของสตรีต่อนิตยสาร
- (4) การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวรรณกรรมไทยกับต่างประเทศ
- (5) การศึกษาองค์ประกอบของนิตยสาร
- (6) การศึกษาสื่อสิ่งพิมพ์แบบอื่น ๆ

(1) การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของนิตยสารที่มีต่อการพัฒนาสตรี

การวิจัยเรื่องบทบาทและหน้าที่ของนิตยสารนั้นทำได้ในหลายแง่หลายมุม ทั้งนี้เพราะนิตยสารเป็นสื่อที่ถือกำเนิดมาเป็นเวลาร้อยกว่าปีแล้วจึงย่อมผ่านการเปลี่ยนแปลงมาในหลายๆ ด้าน อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโมชิต และอวยพร พานิช (2532) ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เพื่อศึกษานิตยสารสตรีไทยที่ผ่านมากในรอบร้อยปี (2431-2531) โดยแบ่งออกเป็นยุคสมัยต่าง ๆ ในช่วงเวลา 100 ปีนี้ มีความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างที่เกิดขึ้นกับนิตยสารสตรี เช่น เปลี่ยนกลุ่มผู้ทำจากที่เคยเป็นผู้ชายมาเป็นผู้หญิงกันเอง ดังนั้นนิตยสารสตรีจึงทำหน้าที่เป็นทั้งที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เป็นทั้งผู้ทำหนังสือและผู้เขียนหนังสือเผยแพร่ต่อสาธารณชน และจากกลุ่มผู้ทำที่เคยเป็นเพียง "มือสมัครเล่น" "ทำเพราะใจรัก" อยากทำหนังสือให้ความรู้แก่ผู้หญิง" ได้เปลี่ยนมาเป็นการทำหนังสือในลักษณะธุรกิจที่ต้องการความเอาใจจริงเอาใจและเป็นมืออาชีพ ต้องสนใจผู้บริโภค (ผู้อ่าน) และตลาดเป็นสำคัญ นอกจากนี้ นิตยสารสตรีในยุคปัจจุบันยังมีลักษณะเป็นนิตยสารเฉพาะด้านหรือเฉพาะกลุ่มมากกว่าในอดีต เช่น มีนิตยสารเฉพาะภาพและแฟชั่น นิตยสารสำหรับวัยรุ่นตอนต้น เป็นต้น แต่มีติดที่มักจะยังคงความต่อเนื่องตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันก็คือ อายุที่ไม่ค่อยจะยืนยาวของนิตยสารแต่ละเล่ม นอกจากจะมีบางเล่มเท่านั้นที่สามารถมีชีวิตมาได้ถึง 4-5 ทศวรรษ ซึ่งถือได้ว่าเป็นข้อยกเว้นมากกว่า

สำหรับบทบาทหน้าที่ของนิตยสารสตรีนั้น นับตั้งแต่เริ่มเปิดตัวมาก็มีความหลากหลายแล้ว เริ่มตั้งแต่มีหน้าที่ให้ความรู้แก่ผู้หญิง ให้ความบันเทิง (ด้วยการนำเสนอนวนิยาย) รวมทั้งการเป็นปากเป็นเสียงให้แก่สตรี ในท่ามกลางหน้าที่บทบาทเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าหน้าที่ในการให้ความรู้ นั้นจะต่อเนื่องอยู่เสมอ ส่วนลักษณะทางการเมืองเช่นเป็นปากเป็นเสียงนั้นจะค่อย ๆ เลือนหายไปพร้อมทั้งลักษณะทางธุรกิจที่เพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งในยุคสุดท้ายคือยุคปัจจุบัน จึงได้เกิดนิตยสารสตรีเฉพาะบางเล่มที่ย้อนกลับมาทำหน้าที่นี้ใหม่ (เช่น วารสารสตรีทัศน์) ผู้วิจัยให้ข้อสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสภาพเศรษฐกิจมีส่วนอย่างมากต่อพัฒนาการของนิตยสารสตรีทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพด้านเนื้อหาของนิตยสาร

พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี (2534) ได้ศึกษาความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง พ.ศ.2500-2516 โดยได้มองย้อนขึ้นไปถึงพัฒนาการของนิตยสารผู้หญิงตั้งแต่ยุคก่อตั้งขึ้นมา ผู้วิจัยมีทัศนะว่านิตยสารมีความสำคัญต่อผู้หญิงมากเนื่องจากเป็นแหล่งที่บันทึกเรื่องราวและความคิดเห็นของผู้หญิงที่มีต่อตัวเอง ต่อสังคม และต่อโลกที่สามารถแสดงออกสู่สาธารณะ ซึ่งยุคก่อนกำเนิดของนิตยสารนั้น ผู้หญิงแทบจะไม่มีช่องทางดังกล่าวเลย และจากการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้นิตยสารผู้หญิงขยายตัวนั้น ในด้านหนึ่งก็คือปัจจัยด้านความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการพิมพ์ (อันเป็นแรงหนุนของด้านการผลิต) และในอีกด้านหนึ่ง คือการขยายตัวด้านการศึกษาศรี (อันเป็นแรงหนุนของผู้รับสาร) จึงอาจกล่าวได้ว่า นิตยสารของสตรีนั้นเติบโตมาอย่างคู่ขนานกับโรงเรียนสำหรับสตรีนั่นเอง

บทบาทของนิตยสารสตรีในแต่ละยุคสมัยนั้น ขึ้นอยู่กับเป้าหมายของคณะผู้จัดทำนิตยสาร ในยุคแรกเริ่ม การทำนิตยสารแทบจะไม่มีเป้าหมายด้านหวังผลกำไรรวมอยู่ด้วยเลย ส่วนใหญ่แล้ว คณะผู้จัดทำนิตยสารจะตั้งเป้าหมายการทำหนังสือเอาไว้ 2-3 ประการคือ ต้องการจะ "เขย่า" ความเจริญของสตรี ให้สตรีตื่นตัวต่อด้านการศึกษา เป็นปากเป็นเสียงให้แก่สตรี และให้ความรู้และความบันเทิงแก่สตรี เป็นต้น ในช่วงที่สอง ซึ่งผู้วิจัยจัดเป็นช่วงสงครามโลกยุคที่ 2 การจัดทำนิตยสารจึงซบเซาลงไป และเริ่มมาเฟื่องฟูใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง แต่บทบาทของนิตยสารในยุคสุดท้ายนี้คงเหลือแต่การให้ความเจริญรรมย์ การฝึกฝนทักษะของแม่บ้านการเรือน ส่วนบทบาทการเป็นปากเป็นเสียงและวิพากษ์วิจารณ์สังคมนั้นจะหายไป โดยเปลี่ยนแนวทางมาเป็นการแก้ปัญหาหัวใจและปัญหาส่วนตัวของแต่ละบุคคล ผู้วิจัยอธิบายว่า สาเหตุหนึ่งที่เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้เนื่องมาจากสภาพทางการเมืองทำให้นิตยสารสตรีแนวก้าวหน้าไม่ประสบความสำเร็จทางการตลาด และต้องหายไปจากแผงหนังสือ ดังนั้น บทบาทหน้าที่ของนิตยสารตั้งแต่พ.ศ. 2500-2516 ซึ่งแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวตลอดมา แต่ก็กระทำอยู่ในกรอบเดิม คือการเป็นแม่และเมีย และมีทิศทางที่ต้องการจะปรับปรุงบทบาทเก่าให้ดีขึ้นมากกว่าจะช่วยขยายบทบาทของสตรีออกไปสู่มิติใหม่ ๆ ข้อสรุปของพินิจพิศุทธิ์นี้ค่อนข้างสอดคล้องกับงานศึกษาของอุบลวรรณและอวยพร (2532) ที่ได้กล่าวมาแล้ว

ศิริพร สะโครบาเน็ค และมณฑนา อธิธินันท์ชัย (2534) สํารวจนิตยสารที่มีอยู่และพบว่า มีนิตยสารสำหรับผู้หญิงมากที่สุด โดยมีสำหรับผู้หญิงทุกชนชั้น (ดูจากราคาขาย) และยังแบ่งย่อยออกเป็นหลายประเภท เช่น เป็นแบบเดิม ๆ ตามประเพณี เป็นแบบปัญญาชน เน้นแฟชั่น เน้นกลุ่มผู้หญิงทำงาน ฯลฯ แต่ไม่ว่าจะมีกี่ประเภทก็ตาม ผู้วิจัยได้สรุปว่า โดยภาพรวมแล้ว นิตยสารเกือบทั้งหมดจะส่งเสริมแต่การเป็นแม่และเมียที่ดี สนับสนุนการเป็นสัตว์โลกแสนสวย และสั่งสอนให้ผู้หญิงเป็นนักบริโภคนิยมมากขึ้น จุดยืนเบื้องหลังนิตยสารส่วนใหญ่จะมองว่าหญิงและชายมีความเท่าเทียมกันอยู่แล้ว ดังนั้น จึงไม่มีเนื้อหาที่จะแตะต้องปัญหาของสตรีอย่างจริงจัง นิตยสารสตรีที่มีอยู่มากมายจึงมีประโยชน์ต่อการส่งเสริมสิทธิสตรีไม่มากเท่าที่ควร

การศึกษารูปแบบหน้าที่ของนิตยสารในแง่มุมเฉพาะอีกแง่มุมหนึ่งคือ บทบาทในการพัฒนาสตรี อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโมษิต (2529) ได้ใช้กรอบของแผนพัฒนาสตรีระยะยาวของรัฐที่แบ่งระดับการพัฒนาสตรีออกเป็น 3 ระดับ คือ คุณลักษณะส่วนตัว ครอบครัว และโลกภายนอก เพื่อประเมินว่านิตยสารได้ทำหน้าที่อย่างไรบ้าง ผลการวิจัยนั้นสอดคล้องกับงานศึกษาบทบาทการพัฒนาสตรีของสื่อหนังสือพิมพ์ (พนิต กุลศิริ, 2528) กล่าวคือ นิตยสารจะส่งเสริมการพัฒนาลักษณะส่วนตัวมากที่สุด และเรื่องโลกภายนอกรองลงมา และเรื่องครอบครัวน้อยที่สุด

และดังที่ได้กล่าวแล้วว่า นิตยสารถือกำเนิดมาด้วยภาพลักษณ์ที่จะเป็นสื่อการศึกษาในระบบและการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตของผู้หญิง บทบาทในการให้ความรู้ของนิตยสารจึงเป็นหัวข้อที่มีผู้สนใจศึกษา อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโมชิต (2529) ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อวัดประเภทความรู้ที่ปรากฏในนิตยสารว่าเป็นประเภทใด ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาในนิตยสารจะเป็นความรู้แบบประยุกต์มากกว่าจะเป็นความรู้โดยตรง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องการวิเคราะห์นิตยสารภาษาไทยของเยาวภา เจริญศิลป์ (2530) ที่พบว่า แม้นิตยสารจะมีนวนิยายทุกเล่ม แต่ก็ไม่ถึงครึ่งส่วนใหญ่แล้วนิตยสารจะให้ความบันเทิงแบบสารคดี ซึ่งก็คือลักษณะของความรู้ แต่เป็นความรู้แบบเบา ๆ มิใช่เรื่องหนัก ๆ เช่น เศรษฐกิจ การเมือง กฎหมาย ฯลฯ

จากการทำวิจัยเรื่องนิตยสารสตรีมาหลายชิ้น อุบลวรรณ (2531) ได้คาดเดาแนวโน้มในอนาคตว่า นิตยสารจะมีหลากหลายขึ้น แต่จะเจาะเฉพาะกลุ่ม และต้องเป็นเนื้อหาที่มีคุณค่าจึงจะสามารถอยู่รอดได้ท่ามกลางการแข่งขัน และเนื่องจากชีวิตในอนาคตจะตึงเครียดมาก ดังนั้น นวนิยายแนวรักโรแมนติกจะกลับมาได้รับความนิยมอีก

นอกเหนือจากบทบาทหน้าที่ในการให้ความรู้แก่สตรีแล้ว สำหรับอิทธิพลของนิตยสารในแง่ผู้หญิงก็ถูกศึกษาเช่นกัน อุบลวรรณ (2531) สำรวจอิทธิพลของนิตยสารว่าจะมีต่อตัวสตรีอย่างแน่นอน ทั้งนี้เพราะรสนิยมในการอ่านของผู้หญิงจะต่อเนื่อง เหนียวแน่นต่อหนังสือที่ตนเองชอบ (เรียกว่าเป็น Loyal Reader) และเมื่ออ่านอย่างระะยะยาว เนื้อหาในนิตยสารก็ย่อมต้องมีอิทธิพลต่อความคิด นอกจากนี้ผู้หญิงยังใช้นิตยสารเป็นสื่อกลางในการเข้าสังคม (ตัวอย่างเช่น ตามสถานที่เฉพาะของผู้หญิงเช่น ร้านเสริมสวย) สำหรับคอลัมน์พิเศษบางอย่าง เช่น สัมภาษณ์บุคคลและแฟนชั่น ก็มีลักษณะให้ผู้อ่านสตรีเลียนแบบทำตามได้

ส่วนเนื้อหาประเภทอื่น ๆ ที่ไม่ใช่นวนิยายที่ตีพิมพ์อยู่ในนิตยสารนั้น มีผู้สนใจศึกษาเช่นกัน ไศลทิพย์ จารุภูมิและอรอนงค์ สวัสดิ์บุรี (2532) ศึกษาบทบาทของคอลัมน์ตอบปัญหาของสตรีในสื่อสิ่งพิมพ์ และพบว่าคอลัมน์ดังกล่าวมีบทบาทหน้าที่หลายอย่าง เริ่มตั้งแต่ให้คำแนะนำแนวการตัดสินใจ ทำการชักชวนให้น่านางผู้ถาม ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของพ่อแม่ด้วยการอบรมให้ปฏิบัติตนให้เหมาะสม ทำหน้าที่เป็น Social Broker คือลดสภาวะความตึงเครียดกดดันของบุคคลให้น้อยลง แต่ท้ายสุดคือ การจัดระเบียบชุมชนให้คงอยู่กันได้ ผู้วิจัยได้อธิบายว่า อันที่จริง ไม่ว่าจะในยุคสมัยใดสตรีไทยก็คงมีปัญหาคือต้องเผชิญอยู่แล้ว แต่ที่ว่าแหล่งที่ปรึกษาในอดีตนั้นจะเป็นพ่อแม่ญาติพี่น้อง ซึ่งมีคำตอบในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะในปัญหาที่ผู้หญิงมักจะเขียนมาถามคอลัมน์ตอบปัญหามากที่สุดคือ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย แต่ในยุคสมัยต่อมาเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายก็เปลี่ยนตามไปด้วย เริ่มมีเนื้อหารูปแบบใหม่ ๆ เช่น หญิงและชายสามารถคบกันเป็นเพื่อนได้ ชายกับหญิงมีความใกล้ชิดกันมากขึ้นเมื่อผู้หญิงออกไปทำงานนอก

บ้าน และโอกาสที่ความสัมพันธ์ทางเพศจะเกิดขึ้นก็มีมากขึ้น ต่อหน้าปัญหาใหม่ ๆ เหล่านี้ แหล่งคำตอบเก่าเช่น พ่อแม่และครูญาตินั้นก็ไม่สามารถจะทำหน้าที่เป็นที่พึ่งได้แล้ว ผู้หญิงส่วนหนึ่งจึงหันหน้ามาพึ่งบริการจากสื่อมวลชนที่เป็นสถาบันแบบใหม่และมีผู้ที่พร้อมจะให้คำตอบกับสถานการณ์ใหม่ ๆ แทนที่สถาบันเดิม

(2) การศึกษาภาพสะท้อนและแนวคิดของสตรีจากนวนิยาย การ์ตูน และคอลัมน์ตอบปัญหา

การศึกษานวนิยายที่ตีพิมพ์ในนิตยสารเป็นหัวข้อที่นิยมทำวิจัยกันมากที่สุด จากการสำรวจครั้งนี้พบถึง 11 ชิ้น ทั้งนี้คงเนื่องมาจากธรรมเนียมของการศึกษาแบบวรรณกรรมวิจารณ์ที่มีมานานแล้วในแวดวงอักษรศาสตร์ ในที่นี้ ผู้วิจัยจะจัดหมวดหมู่ของงานวิจัยทั้งหมดออกเป็น 3 ประเภทคือ การศึกษาที่ยึดเอาตัวนักเขียนนวนิยายเป็นเกณฑ์ การศึกษาที่ดูประเด็นเป็นเกณฑ์ และการศึกษาภาพสะท้อนจากรูปแบบอื่น ๆ ที่มีในนวนิยาย

(2.1) การศึกษาภาพสะท้อนของสตรีจากนวนิยายของนักเขียนบางท่าน

เริ่มจากงานของสายสมร เจียรรองการ (2529) ที่ศึกษาภาพสะท้อนของสตรีไทยในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในอดีต (2475-2493) จากนักเขียนสตรี 2 ท่านคือ ก.สุรางคนางค์ และดอกไม้สด ส่วนงานวิจัยอีก 3 ท่านได้ศึกษาภาพสะท้อนของสตรีจากนักเขียนสตรีที่มีชื่อเสียงอย่างมากในปัจจุบัน คือ ศรีจันทร์ พันธุ์พานิช (2534) ศึกษางานของ ว.วินิจฉัยกุล นงลักษณ์ ปันสุพรรณ (2531) ศึกษางานของโบตัน และวีรวรรณ ศรีสำราญ (2534) ศึกษาผลงานระยะยาวของ กฤษณา อโศกสิน (2497-2530) ในขณะที่งานวิจัยที่กล่าวมานี้ได้ศึกษาภาพสะท้อนของสตรีระดับชั้นสูงและชั้นกลางจากงานของนักเขียนสตรี จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา ได้ฉีกแนวมาศึกษาภาพสะท้อนของสตรีชนบทอีสานในงานของนักเขียนชายคือ คำพูน บุญทวี

ในงานศึกษาภาพสะท้อนของผู้หญิงในช่วงการเปลี่ยนแปลงนั้น สายสมรได้ตั้งข้อสังเกตว่า เพศของผู้เขียนจะเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากกับการสร้างตัวละคร เพราะนักเขียนหญิงจะสะท้อนปัญหาของผู้หญิง ในขณะที่นักเขียนชาย (ส่วนใหญ่) จะแสดงความต้องการของสังคมและอบรมสั่งสอนผู้หญิงมากกว่า จากการวิเคราะห์เนื้อหาของนวนิยายของ ก.สุรางคนางค์ และดอกไม้สด ผู้วิจัยสรุปว่า นักเขียนทั้งสองท่านได้พยายามสะท้อนภาพของ "ผู้หญิงยุคใหม่" ที่กำลังเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตัวเองไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อันเนื่องมาจากผู้หญิงจาก 2 ชั้นชั้น คือ ชั้นสูงและชั้นกลางเริ่มได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เวทีที่ผู้หญิงต่อสู้นั้นเริ่มตั้งแต่มิติด้านกายภาพและการใช้ร่างกายของผู้หญิง (การถูกเนื้อต้องตัวระหว่างหญิงชาย การเดินร่ำ การเล่นกีฬา) เวทีภายในบ้าน (แม่-เมีย-ลูกสาว) และเวทีนอกบ้านคือ อาชีพ (เศรษฐกิจ)

ผลงานของศรีจันทร์ พันธุ์พานิช (2534) ซึ่งศึกษางานของว.วินิจฉัยกุล และ นงลักษณ์ ปันสุพรรณ (2531) ซึ่งศึกษางานของโบทันนั้น นักเขียนสตรีทั้งสองท่านนี้มีลักษณะร่วมกันหลายประการ เช่น เป็นนักเขียนที่มีผลงานมากมาย เป็นที่นิยมอย่างมาก และนอกจากผลงานของทั้งสองท่านนี้จะได้สะท้อนภาพสะท้อนของตัวละครหญิงอย่างชัดเจนแล้ว จุดร่วมในนวนิยายของทั้งสองท่านนั้น ก็ยังมีลักษณะพิเศษตรงที่ไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่า "โลกของผู้หญิง" นั้น นอกจากจะเป็น "โลกแห่งปัญหาแล้ว" ก็ยังเป็น "โลกแห่งการพยายามและสร้างสรรค์การแก้ปัญหา" อีกด้วย กล่าวคือ นักเขียนทั้งสองท่านได้สะท้อนภาพของสตรีทั้งในด้านที่เป็นลบมีดมืด และด้านที่เป็นบวกอันเนื่องมาจากพลังสร้างสรรค์และศักยภาพของตัวสตรีเอง

นงลักษณ์วิเคราะห์ว่า จุดเด่นในนวนิยายของโบทันก็คือ ผู้เขียนได้ลอกคราบบรรดาอคติและความลำเอียงทางเพศที่ดำรงอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่งในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถาบันครอบครัว นอกจากนี้ โบทันยังได้วาดภาพปฏิกิริยาที่ผู้หญิงแต่ละคนมีต่อความลำเอียงดังกล่าวด้วย ส่วนศรีจันทร์ชี้ให้เห็นลักษณะพิเศษของงานของว.วินิจฉัยกุล ว่าได้สร้างตัวละครผู้หญิงที่มีทั้งด้านดีและเลวในตัวเองคล้ายกับมนุษย์ที่มีตัวตนจริง ๆ มิใช่ตัวละครที่มีเพียงด้านเดียวแบบอุดมคติ (แบบแม่พระหรือแบบนางมาร) อย่างที่ผู้หญิงเคยถูกระบายสีสันมาในวรรณกรรมไทย นอกจากนั้น โลกของตัวละครหญิงในงานของว.วินิจฉัยกุลยังกว้างขวางออกไปจากบ้าน เป็นโลกแห่งอาชีพการงาน เป็นสังคมวงกว้างที่ผู้หญิงจะเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย

ลักษณะร่วมประการสุดท้ายที่มองเห็นได้จากงานของนักเขียนทั้งสองก็คือ ลักษณะของตัวละครหญิงแบบใหม่ (Ideal Type/Anti-Heroine) ผู้หญิงเหล่านี้จะเริ่มไม่ถูกนิยามด้วย "ผู้ชายสักคน" (ชีวิตเธอจะสมบูรณ์เมื่อเป็นเมียชายสักคน) แต่จะถูกนิยามการดำรงอยู่ของ "ตัวเอง" ด้วย "ตัวเอง" ผู้หญิงแบบนี้จะเชื่อมั่นในตัวเอง กำหนดชะตากรรมของตัวเอง ตั้งใจเรียนหนังสือและมีอาชีพเพื่อพึ่งตัวเองทางเศรษฐกิจ และเริ่มพูดถึงความปรารถนาและความต้องการของตนเอง

การศึกษาผลงานของนักเขียนคนเดียวเช่นกัน แต่ศึกษาในลักษณะพัฒนาการระยะยาว คือ งานของวีรวรรณ ศรีสำราญ (2534) ที่ศึกษางานของกฤษณา อโศกสิน ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2497-2530 วีรวรรณวิเคราะห์ให้เห็นว่า เมื่อชีวิตของนักเขียนเปลี่ยนแปลงไป สภาพแวดล้อมในสังคมเปลี่ยนไป สถานการณ์ของผู้หญิงเปลี่ยนไป จะมีผลทำให้ตัวละครหญิงแปรเปลี่ยนตามไปด้วย จากตัวละครแบบสาวน้อยช่างฝัน ผู้หญิงในนวนิยายยุคหลัง ๆ ของกฤษณาเริ่มที่จะคิดถึงสถานภาพของตัวเอง เริ่มมองเห็นความไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงกับชาย และเริ่มมีปฏิกิริยาตอบโต้ในรูปแบบต่าง ๆ

หลังจากผ่านงานศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับนักเขียนสตรีมาแล้ว จักรกฤษณ์ ดวงพิตรา (2534) ได้ศึกษาภาพสะท้อนของสตรีอีสานจากงานของนักเขียนชายคือ คำพูน บุญทวี งานชิ้นนี้นับว่าน่าสนใจ เพราะจะหานวนิยายที่กล่าวถึงสตรีชนบทได้ไม่มากนัก สำหรับงานเขียนทั่วไปนั้น มีผู้วิจารณ์คำพูนว่า ผู้เขียนคุ้นเคยกับตัวละคร แต่มักจะไม่เข้าใจและไม่อธิบายสาเหตุแห่งพฤติกรรมของตัวละครนี้จึงนำมาสู่ข้อสงสัยว่า แล้วตัวละครที่เป็นหญิงเล่า คำพูนซึ่งเป็นผู้ชายจะเข้าใจได้มากน้อยเพียงใด จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัยจะพบว่า ภาพสะท้อนของตัวละครหญิงในนวนิยายของคำพูนนั้นจะมีลักษณะผสมทั้ง "ความเป็นหญิง" และ "ความเป็นอีสาน" อยู่ตลอดเวลา และคำพูนได้สืบทอดขนบของการเขียนนวนิยายมาจากการเขียนวรรณกรรมแบบผญาของอีสาน คือ การสร้างภาพรวมทุกภาพของผู้หญิงเอาไว้ในงานของตน อย่างไรก็ตาม ภาพสะท้อนของตัวละครหญิงหลายตัวได้สะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตที่เป็นจริงของสาวอีสานในยุคสมัยปัจจุบันได้อย่างตรงไปตรงมา

(2.2) การศึกษานวนิยายที่ดูประเด็นเป็นเกณฑ์

มีงานศึกษา 4 ชิ้นที่วิเคราะห์นวนิยายโดยการเลือกพิจารณาประเด็นบางประเด็นเป็นพิเศษ เช่น อลงกรณ์ อธิพิล (2536) สนใจชีวิตโสเภณีในนวนิยายไทย ลินดา วงษ์ทน (2533) ดูประเด็นปัญหาครอบครัวแตกแยกในนวนิยายยุคใหม่ สุรีย์ สุวรรณภาค (2529) สนใจสิทธิทางเพศในนวนิยายยุคก่อน และไพลิน รุ่งรัตน์ (2531) ดู "ความเป็นแม่" ในงานของกฤษณา อโศกสิน

อลงกรณ์ (2531) ได้ใช้วิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบภายในนวนิยาย และองค์ประกอบภายนอกระหว่างนวนิยายกับสังคมเพื่อวิเคราะห์กลวิธีการสร้างตัวละคร กลวิธีการนำเสนอตัวละคร การสร้างฉากและบทสนทนา เพื่อที่จะบรรยายสภาพชีวิตและชะตากรรมของกลุ่มผู้หญิงโสเภณี รวมทั้งอธิบายสรุปสาเหตุของการเกิดกลุ่มสตรีเหล่านี้ จากนวนิยายประเภทหนึ่งที่มีจำนวนไม่น้อยที่เรียกว่า "วรรณกรรมโสเภณี" นั้น ผู้วิจัยสรุปว่าเรื่องราวในวรรณกรรมเหล่านั้นไม่ได้แตกต่างไปจากโลกแห่งความเป็นจริงเท่าใดนัก

ลินดา (2533) เลือกเอานวนิยายในช่วงพ.ศ.2525-2531 ซึ่งมีสถิติการหย่าร้างเกิดขึ้นมากเพื่อจะวิเคราะห์หาสาเหตุและผลกระทบของปัญหาครอบครัวแตกแยกที่สะท้อนอยู่ในนวนิยาย ผลจากการวิเคราะห์เนื้อหาแสดงว่า นอกเหนือจากสาเหตุส่วนบุคคล (ความผิดปกติของบุคลิกภาพ) สาเหตุใหม่ที่มีความสำคัญมากขึ้นคือ สาเหตุจากสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม และหนึ่งในสาเหตุทางสังคมนั้นก็คือ สถานการณ์ของสตรีที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะผู้หญิงเริ่มมีโลกกว้างขึ้น มีโอกาสพบปะคนอื่นมากขึ้น มีอิสระทางเศรษฐกิจมากขึ้น การยุติชีวิตคู่สำหรับผู้หญิงและการเริ่มต้นแก้มือกับชีวิตคู่อีกครั้งจึงเป็นทางเลือกสายใหม่ของผู้หญิง และอาจจะเนื่องมาจากบรรดา "ญ-หญิงยุคใหม่ไม่อดทน" ดังเช่นอดีต ทำให้การหย่าร้างมีมากขึ้น

สวนสุริย์ สุวรรณภาค (2529) ย้อนกลับไปศึกษาประเด็นเรื่องสิทธิทางเพศของสตรีในอดีตที่ปรากฏในนวนิยายตั้งแต่พ.ศ.2444-2501 โดยผู้วิจัยได้นิยามคำว่า "สิทธิทางเพศ" เอาไว้ใน 3 ด้านคือ สิทธิในตัวเอง สิทธิในการเลือกคู่ครอง และสิทธิในทรัพย์สินและด้านเศรษฐกิจสังคม การเมืองอื่น ๆ ผู้วิจัยพบว่า มีปัจจัย 4 ตัวที่เป็นตัวกำหนดสิทธิทางเพศของสตรีคือ ค่านิยมทางเพศ (เช่นชายเป็นผู้นำ หญิงเป็นผู้ตาม) ขนบธรรมเนียม กฎหมาย และเศรษฐกิจ ในท้ายที่สุด ตลอดช่วงระยะเวลา 50 ปีที่ศึกษา ผู้วิจัยได้สรุปว่าภาพสะท้อนด้านสิทธิทางเพศที่ปรากฏในนวนิยายนั้น แก่นเรื่องใหญ่ ๆ มิได้เปลี่ยนแปลงไปเลย คงมีแต่รายละเอียดเล็กน้อยเท่านั้นที่ดูแตกต่างออกไป

อีกประเด็นหนึ่งที่มีผู้ศึกษาคือ ประเด็นเรื่อง "แม่" ซึ่งเป็นบทบาทพื้นฐานของสตรี ไพลิน รุ่งรัตน์ (2531) เลือกศึกษาความเป็นแม่จากงานเขียนทั้งหมดของกฤษณา อโศกสิน ทั้งนี้เพราะกฤษณาสามารถเขียนนวนิยายให้ "แม่" เป็นตัวเอก ของเรื่อง โดยไม่ต้องมีพระเอกหรือนางเอก "แม่" ในนวนิยายของกฤษณาเป็นแม่ที่มีภาพหลากหลาย ทั้งดีและเลวเหมือนมนุษย์จริง ๆ มิใช่ภาพในอุดมคติ ตัวแปรอีกตัวหนึ่งที่มีผู้ศึกษานามาวិเคราะห์ก็คือ ฐานะทางชนชั้นของแม่ ในความเป็นจริงแม่ชนชั้นกลางจะถูกบีบคั้นให้มีความปรารถนาที่จะหาเงินและแสวงหาชื่อเสียง ซึ่งมักจะขัดแย้งกับการทำหน้าที่เป็นแม่ ซึ่งกฤษณามีจุดยืนว่า ผู้หญิงนั้นต้องทำข้อสอบเรื่องความเป็นแม่ให้ผ่านเสียก่อน จึงจะไปทำข้อสอบชุดอื่นได้ และต้องให้รู้จักรักพออย่าดิ้นรนจนเกินไป ส่วนแม่คนจนนั้นมีอุปสรรคในการเลี้ยงลูกให้ได้ดีคือความยากจนและการขาดความรู้ ซึ่งกฤษณาได้ชี้แนะให้อาศัยพื้นฐานทางศาสนา คือ การมีธรรมะและมีสติมาเป็นเครื่องกำกับ (น่าสนใจว่า ไม่ค่อยมีนวนิยายที่แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวที่พ่อทำการเลี้ยงลูกอยู่ตามลำพัง)

(2.3) การศึกษาภาพสะท้อนของสตรีจากคอลัมน์ตอบปัญหาและการ์ตูน

สำหรับภาพสะท้อนของสตรีในแง่มุมมองว่า ชีวิตสตรีนั้นต้องประสบกับปัญหาอะไรบ้างนั้น มีงานศึกษา 2 ชิ้นคือ อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี (2533) ที่ทำการวิเคราะห์เนื้อหาในคอลัมน์ตอบปัญหาของนิตยสารสตรีสาร ระยะเวลาตั้งแต่ 2494-2530 และอีกชิ้นหนึ่งได้ศึกษาในลักษณะภาพเปรียบเทียบในปัจจุบันคือ งานของไศลทิพย์ จารุภูมิ และอรอนงค์ สวัสดิ์บุรี (2532) ศึกษาคอลัมน์ตอบปัญหาของ "รั้งรอง" ในนิตยสารแพรว "จินตนา 2" ในสตรีสาร และ "ศิราณี" ในคอลัมน์ที่ศิราณีที่รัก ในนิตยสารดาราทะวันออก ผลการวิจัยทั้ง 2 ชิ้นให้ภาพว่าปัญหาที่ผู้หญิงเขียนมาแสดงออกต่อสาธารณชนนั้น ปัญหาหลักยังคงเป็นเรื่องความรัก เพศ (ครอบครัว และการแต่งงาน) แม้ว่าลักษณะของปัญหาอาจจะเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดไปบ้าง และปัญหาที่ถูกถามมาน้อยมากคือ เรื่องอาชีพ การศึกษา และสังคม

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า อันที่จริงสตรีไทยก็คงมีปัญหาคความวิตกกังวลมาแต่ครั้งไหน ๆ แล้ว และคงจะปรึกษาคนในครอบครัวที่มีความใกล้ชิดและไว้เนื้อเชื่อใจ และในปัจจุบันนี้

ก็คงมีผู้หญิงจำนวนมากที่ยังเลือกใช้วิธีการเดิม แต่อย่างไรก็ตาม สถาบันสื่อมวลชนก็ได้เปิดทางเลือกใหม่ในรูปแบบของการมีคอลัมน์ตอบปัญหาหัวใจและชีวิต ซึ่งได้รับความนิยมมากจนกลายเป็นคอลัมน์ที่ขาดไม่ได้ในนิตยสารสตรี ทั้งนี้เนื่องจากคนไทยไม่นิยมไปขอคำปรึกษาจากจิตแพทย์ (กลัวถูกกล่าวหาว่าเป็นบ้า) ประกอบกับการใช้บริการจากคอลัมน์ดังกล่าวนี้ไม่เสียค่าใช้จ่าย ได้มีโอกาสเรียนรู้ประสบการณ์ของคนอื่น ๆ โดยที่ตัวเองยังคงรักษาระยะห่างเอาไว้ได้ และถึงแม้สถาบันสื่อมวลชนอาจมีข้อด้อยตรงที่ผู้อ่านไม่ได้ใกล้ชิดสนิทสนมกับผู้ตอบเช่นญาติมิตร (แต่หากติดตามอ่านผลงานมานาน ก็อาจจะสร้างความรู้สึกดังกล่าวขึ้นมาได้) แต่ผู้ถามมักจะเชื่อใจในความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของผู้ตอบเป็นส่วนใหญ่

การศึกษาที่แหวกแนวไปอีกขั้นหนึ่งคือ การศึกษาภาพสะท้อนของผู้หญิงที่ปรากฏในการ์ตูนชายหัวเราะ ของมาณิชา พิศาลบุตร (2531) ซึ่งพบว่า ภาพของผู้หญิงโสดกับผู้หญิงที่แต่งงานแล้วจะแตกต่างกันแบบขาวกับดำ (ราวกับหนังการ์ตูน) ในขณะที่ผู้หญิงโสดจะมีรูปลักษณะที่สวยงาม และถูกผูกติดกับทางเพศเสมอ (ท่าทางยั่วยวน นุ่งน้อยห่มน้อย) แต่เมื่อแต่งงานแล้ว ก็จะถูกเปลี่ยนเป็นหญิงแก่อัปลักษณ์ อารมณ์เกรี้ยวกราด ขี้หึงสามมี ภาพการ์ตูนดังกล่าวนี้อาจจะสะท้อนให้เห็นถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้ชายไทยส่วนหนึ่งได้เนื่องจากนักเขียนการ์ตูนทั้งหมดเป็นผู้ชาย

ศิริพร และมันทนา (2534) ได้สำรวจหนังสือการ์ตูนด้วยแนวคิดที่ว่าการ์ตูนไม่ใช่เป็นเรื่องของเด็กเท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องของผู้ใหญ่ด้วย เพราะผู้ใหญ่ก็อ่านการ์ตูนเช่นกัน หากวิเคราะห์เนื้อหาของการ์ตูนดูจะพบว่า เรื่องของในการ์ตูนยังคงต่อยอดภาพหญิงและชายอย่างที่กำลังเป็นอยู่ ซึ่งจะมีผลต่อการสืบทอดภาพดังกล่าวไปยังเด็ก ๆ ในส่วนเรื่องภาพลักษณ์ของสตรีที่ปรากฏอยู่ในการ์ตูนนั้น ผลการวิเคราะห์ไม่แตกต่างไปจากงานของมาณิชาเท่าใดนัก กล่าวคือจะมีภาพของผู้หญิงอยู่เพียง 3 ภาพ คือ เป็นวัตถุทางเพศ (เมื่อยังเป็นโสด) นำเกลียดน่ากลัวเมื่อแต่งงานแล้ว และเป็นสัตว์โลกไร้สมอง นอกจากนั้น วิธีแต่งเรื่องในการ์ตูนโดยเฉพาะการ์ตูนสำหรับผู้ใหญ่นั้น มักจะมีพื้นฐานมาจากเรื่องราวที่ก่อกวนสตรี เช่น การข่มขืน (โดยบอกว่าผู้หญิงชอบ) โสเภณี การมีชู้ เป็นต้น

(2.4) การศึกษาความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง

พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี (2534) ศึกษาความคิดของผู้หญิงที่ปรากฏอยู่ในนิตยสารผู้หญิง ในช่วงปี 2500-2516 โดยได้แยกแยะมิติของความคิดออกเป็นแง่มุมต่าง ๆ แง่มุมแรก ผู้วิจัยได้สำรวจความคิดเห็นของผู้หญิงที่เริ่มจากเรื่องของตัวเอง เรื่องของสังคมใกล้ตัว เรื่องของสังคมไกลตัว จนกระทั่งถึงเรื่องของการเมือง ผู้วิจัยพบว่า ในเรื่องความต้องการของตัวเองนั้น ผู้หญิงยังต้องการความรักจากครอบครัวมากกว่าความทะเยอทะยานในชีวิตการงาน ผู้หญิงต้องการความปลอดภัย

อย่างสูงมาก ไม่ชอบเสียงและวิตกกังวลสูง ดังนั้นจึงต้องการการปกป้องจากผู้ชาย อย่างไรก็ตาม ก็มีบางแนวคิดที่นำเสนอว่า ผู้หญิงนั้นอ่อนแอแต่ร่างกาย หากแต่มีจิตใจที่แข็งแกร่ง

ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับสังคมใกล้ตัวนั้น ผู้วิจัยพบว่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างมากในเรื่องการเริ่มต้น การสิ้นสุด และแนวคิดเกี่ยวกับการเลือกคู่ครองและการมีครอบครัว แม้ว่าผู้หญิงยังคงมีความต้องการที่จะแต่งงาน แต่ก็ต้องการที่จะเลือกคนที่จะมาร่วมชีวิตด้วยมากขึ้น และหากมีปัญหาวีชีวิตคู่ ก็พร้อมที่จะหย่า แนวคิดเรื่องภรรยาคือผู้ปรนนิบัติรับใช้สามีค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปเป็นผู้ที่รู้ใจและให้เกียรติกัน

สำหรับสังคมใกล้ตัวนั้น ผู้หญิงมีโอกาสเรียนหนังสือมากขึ้น และต้องทำงานนอกบ้านด้วย แต่สังคมยังคงคาดหวังให้ผู้หญิงทำงานทั้งในและนอกบ้านไปพร้อม ๆ กัน จึงจะเป็นผู้หญิงที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง ส่วนในมิติด้านการเมืองนั้น ไม่มีแนวคิดของผู้หญิงในด้านนี้แสดงออกมาเลย ซึ่งผู้วิจัยอธิบายว่าอาจจะเนื่องมาจากนโยบายมุ่งการตลาดและเป็นธุรกิจอย่างมากของนิตยสาร ทำให้ถอยห่างจากบทบาทด้านการเมืองที่เคยมีในยุคเริ่มแรก ทั้ง ๆ ที่ในโลกแห่งความเป็นจริง ช่วงเวลาดังกล่าว ผู้หญิงเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในด้านการเมือง แต่กลับไม่มีการสะท้อนในนิตยสาร

ในอีกมิติหนึ่งของเรื่องแนวคิด ผู้วิจัยได้ใช้ประเภทของระบบวิธีคิดมาจำแนกแนวคิดของผู้หญิง และพบว่ายังมีระบบวิธีคิด 2 แนวปะปนกันอยู่เช่น ในเรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์ เรื่องจิตวิญญาณยังมีผู้หญิงกลุ่มหนึ่งยึดถืออยู่ แต่ก็เริ่มมีอีกแนวคิดหนึ่งที่วิจารณ์ว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้เหตุผล อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าในเรื่องโหราศาสตร์นั้น ผู้หญิงจะยังคงเชื่อถืออยู่มาก พร้อมกันนั้นในอีกด้านหนึ่ง เริ่มมีกลุ่มแนวคิดที่อธิบายทุกอย่างด้วยเหตุผล ในนวนิยาย ผู้หญิงเริ่มมองดูตัวเองจากหลักบาป-บุญในแง่ของเหตุผล เริ่มเปลี่ยนวิธีคิดแบบผู้หญิง คือ แบบโยงความสัมพันธ์มาเป็นวิธีคิดแบบวิเคราะห์หาเหตุผล

เนื่องจากระบบวิธีคิดของสังคมไทยนั้นมีรากฐานมาจากพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงพบว่าผู้หญิงยังคงใช้หลักกรรมและวาสนามาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมค่อนข้างมาก และทำที่ต่อพุทธศาสนานั้น แม้ว่าผู้หญิงจะให้ความสนใจศาสนามาก แต่ก็มักจะใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจมากกว่าจะมุ่งให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริง

ในช่วงระยะเวลาเกือบสองทศวรรษที่อยู่ในขอบเขตการศึกษา (2500-2516) ผู้วิจัยสรุปว่า มีแนวคิดทั้งที่ก้าวหน้าและอนุรักษ์นิยมปะปนอยู่ในความคิดของผู้หญิง แต่ทว่าโดยส่วนใหญ่แล้ว แนวคิดของผู้หญิงที่ปรากฏในนิตยสารจะยังอยู่ในกรอบเดิมอย่างมาก เพียงแต่ว่ามีรายละเอียดมากขึ้น

(3) การศึกษาพฤติกรรม การซื้อ การใช้ และทัศนคติของสตรีต่อนิตยสาร

งานวิจัยนิตยสารกับประเด็นสตรีที่มีไม่มากนัก และเป็นมุมมองที่ค่อนข้างแปลกออกไป คืองานของ สุพจน์ กุลปรารค์ทอง (2529) ที่ศึกษาพฤติกรรมการซื้อนิตยสารสตรีของสตรีในกรุงเทพมหานครวิจัยขึ้นนี้ใช้มุมมองจากด้านธุรกิจและการตลาด มาวิเคราะห์นิตยสารโดยได้ศึกษาระบบการตั้งราคาว่าถูกกำหนดมาจากปัจจัยอะไรบ้าง และศึกษาระบบการผลิตและจัดจำหน่าย รวมทั้งการส่งเสริมการขายของนิตยสาร นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้สัมภาษณ์ผู้ซื้อนิตยสารจำนวน 300 คนเพื่อศึกษาเหตุผลในการซื้อ ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ซื้อนิตยสารนั้นมีความน่าสนใจในแง่ที่ว่า ผู้หญิงในกรุงเทพที่อ่านนิตยสารนั้นมีตั้งแต่ผู้ที่มีระดับการศึกษาน้อยจนถึงระดับสูง มีรายได้น้อยจนถึงรายได้สูง จนอาจกล่าวได้ว่า ผู้หญิงที่พออ่านออกเขียนได้ จะอ่านนิตยสารประเภทใดประเภทหนึ่งอย่างแน่นอน ส่วนข้อสรุปด้านพฤติกรรมผู้บริโภคก็คือ ปัจจัยที่ดึงดูดใจให้ซื้อนิตยสารเล่มหนึ่ง ๆ อันดับแรกก็คือเนื้อหาสาระ รองลงมาก็คือราคา และเหตุผลแรกในการอ่านนิตยสารก็คือเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด

ในการสำรวจทัศนคติที่มีต่อนิตยสารของนักศึกษาหญิงในมหาวิทยาลัยขอนแก่นของ กุลธิดา ท่วมสุข (2534) ได้พบผลที่ใกล้เคียงกับงานวิจัยสุพจน์ เหตุผลอันดับแรกที่นักศึกษาหญิงอ่านนิตยสารก็คือ เพื่อแก้เหงา และผ่อนคลายความตึงเครียด คอเลียมน์ในดวงใจอันดับแรก ๆ ก็คือ ความงาม สัมภาษณ์บุคคล คหกรรม และท่องเที่ยว และผู้อ่านกลุ่มนี้ได้นำประโยชน์จากการอ่านนิตยสารไปใช้ในการปรับปรุงบุคลิกภาพ และปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อม ซึ่งผู้วิจัยกล่าวว่า ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาทั่วไปที่ตอบคำถามว่า เพราะเหตุใดผู้หญิงจึงชอบอ่านนิตยสารจนกระทั่งมีนิตยสารสตรีวางอยู่บนแผงจำนวนมากมาย คำตอบ 4-5 ประการนั้นก็คือ ผู้หญิงมีความสนใจที่รวมศูนย์ร่วมกัน ผู้หญิงชอบเรื่องเบาสมอง ผู้หญิงชอบดูภาพสวย ๆ งาม ๆ ผู้หญิงมีเวลาว่างและผู้หญิงมีกำลังซื้อด้วย

เนื่องจากกุลธิดาได้ใช้วิธีการศึกษาที่วิเคราะห์เนื้อหาของนิตยสารด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงให้ข้อสรุปว่า ผู้หญิงนิยมอ่านนิตยสารสตรี (โดยเฉพาะผู้หญิงยุคใหม่) ทั้งนี้ เนื่องมาจากเหตุผลที่ว่า นิตยสารเป็นเครื่องมือสำคัญของผู้หญิงในการเข้าสู่โลกสมัยใหม่และโลกภายนอก แต่ทว่านิตยสารก็ยังไม่ได้พาผู้หญิงออกจากบ้านด้วยซ้ำทั้ง 2 ข้าง สตรีรุ่นใหม่ยังคงเหยียบเรือสองแคมอยู่ กล่าวคือ ข้างหนึ่งนั้นยังอยู่ในบ้านและข้างอีกข้างหนึ่งยื่นออกมานอกบ้าน ลักษณะทวิลักษณ์ดังกล่าวพบเห็นได้อยู่เสมอในองค์ประกอบของนิตยสารที่อาจจะมีแฟชั่นทันสมัยใส่ไปที่ทำงาน แต่ทว่าเนื้อหาของนวนิยายยังคงวนเวียนอยู่ได้ขายคาบ้านเช่นเดิม

(4) การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวรรณกรรมสตรีของไทยกับต่างประเทศ

ในช่วงเวลาที่ศึกษานี้ มีงานวิจัยเปรียบเทียบระหว่างวรรณกรรมสตรีของไทยและต่างประเทศอยู่เพียง 1 ชิ้นคือ งานของศิริรัตน์ ทวีเลิศนิธิ (2534) ที่ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวรรณกรรมสตรีของไทยและเยอรมัน (ดังที่กล่าวไปข้างแล้วในบท "ผู้ส่งสาร") โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกวรรณกรรมสตรีไทยและเยอรมันประเทศละ 15 เรื่อง ที่เขียนขึ้นในช่วงทศวรรษ 1970-1979 ลักษณะร่วมของวรรณกรรมสตรีของทั้งสองชาติก็คือ ได้กล่าวถึงสิทธิทางเพศที่ยังคงเหลื่อมล้ำอยู่ ทำให้สตรีต้องตกเป็น "ฝ่ายถูกเลือก" มิใช่ "ผู้มีสิทธิเลือก" และได้บรรยายทางออกแบบต่าง ๆ ของสตรีต่อสถานะเหลื่อมล้ำดังกล่าว

แม้จะมีจุดร่วมกันดังที่กล่าวมานั้น แต่วรรณกรรมสตรีของทั้งสองชาติก็มีข้อต่างกันอยู่หลายประการ เช่น วรรณกรรมเยอรมันจะไม่สนใจพรรณนาความสวยหรือความเก่งกาจของตัวละครหญิงเช่นนวนิยายไทย หากแต่จะมุ่งความสนใจไปที่ "การเป็นเจ้าของชีวิตของตนเองของผู้หญิง" ในขณะที่วรรณกรรมไทยเรียกกร้องเพียงแต่ขอให้ผู้หญิงรู้จักพึงตนเองเท่านั้น นอกจากนี้วรรณกรรมเยอรมันได้ให้ความสนใจน้อยลงในเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างหญิงกับชาย แต่จะหันมาให้ความสนใจความสัมพันธ์ที่มีไข่เรื่องทางเพศระหว่างหญิงกับหญิง เช่น ระหว่างแม่กับลูกสาว กัลยาณมิตรระหว่างสตรี เป็นต้น ในส่วนของรายละเอียดปลีกย่อย เช่น เรื่องการใช้สิริระร่างกาย วรรณกรรมเยอรมันจะกล่าวถึงสิริระและอิสระที่จะกล่าวถึงเพศสัมพันธ์อย่างเปิดเผย ในขณะที่วรรณกรรมไทยจะทำเพียงตั้งคำถามเรื่องอิสระทางเพศของผู้ชาย แต่จะไม่ค่อยยกกล่าวถึง "เรื่องเพศของผู้หญิง" อย่างตรงไปตรงมา โดยมักจะเลี่ยงไปพูดเรื่อง "รัก ๆ" มากกว่าเรื่อง "ใคร ๆ"

(5) การศึกษาองค์ประกอบของนิยายสารสตรี

มีงานวิจัย 3 ชิ้นที่ได้ศึกษาองค์ประกอบของนิยายสารในมิติต่าง ๆ กัน เยาวภา เจริญศิลป์ (2530) ได้คัดเลือกนิยายสารสตรีที่พิมพ์ต่อเนื่องกัน 2 ปี จำนวน 20 ชื่อเรื่อง (ทั้งหมดสุ่มได้ 297 ฉบับ) เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของคอลัมน์ที่ปรากฏและไม่ปรากฏในนิยายสารสตรีเหล่านี้ ผู้วิจัยพบว่า หากจัดแบ่งประเภทของคอลัมน์ตามลักษณะเนื้อหา ประเภทของคอลัมน์ที่ปรากฏโดยทั่วไปในนิยายสารสตรีก็คือ คอลัมน์ที่เกี่ยวกับความรู้เรื่องโลกและชีวิตในวงกว้าง (เช่น การท่องเที่ยว รู้จักเพื่อนบ้าน) คอลัมน์ที่เกี่ยวกับความรู้เรื่องตนเอง (เช่น สุขภาพ ความงาม) และคอลัมน์ที่เป็นการเสริมทักษะต่าง ๆ ของสตรี เช่น ทำอาหาร การฝีมือ สำหรับสัดส่วนที่แต่ละเล่มจะเน้นหนักไปทางด้านใดนั้น มักจะใช้ความต้องการของผู้อ่านเป็นเกณฑ์ นอกจากนี้ ประเภทของคอลัมน์ที่ไม่ค่อยปรากฏในนิยายสารสตรีก็คือคอลัมน์ที่เป็นความรู้แบบหนัก ๆ เช่น การเมือง กฎหมาย หรือคอลัมน์ที่เกี่ยวกับความรุนแรง เช่น ศิลปะป้องกันตัว เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังของการที่ไม่มีคอลัมน์ต่าง ๆ

ปรากฏอยู่ในนิตยสารเล่มนั้น ๆ อาจจะเป็นเนื่องจากการมีพื้นที่ที่จำกัด เนื้อหาดังกล่าวไม่ตรงกับลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย หรือความต้องการที่จะฉีกแนวให้มีเอกลักษณ์ของตนเอง

จากการศึกษาองค์ประกอบทั้งหมดของคอลัมน์ เยาวภาได้สรุปว่า นิตยสารในฐานะสื่อของผู้หญิงนั้น สามารถสะท้อนให้เห็นถึงโลกของผู้หญิงได้ และในเวลาเดียวกัน นิตยสารก็ทำหน้าที่สืบทอด "ความเป็นหญิง" เอาไว้ด้วย หลังจากที่ได้มีการศึกษาประเภทของคอลัมน์เช่นงานวิจัยของเยาวภาชิ้นนี้แล้ว ในลำดับต่อไป เราสามารถจะศึกษาต่อไปได้ว่า รูปแบบของแต่ละคอลัมน์นั้นมีความหมายว่าอย่างไร ทั้งนี้เพื่ออ่านความหมายรวมของนิตยสารแต่ละเล่ม

อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโฆษิต และอวยพร พานิช (2532) ศึกษาองค์ประกอบของนิตยสารสตรีในช่วงระยะเวลาที่ยาวนาน คือตั้งแต่ นิตยสารสตรีถือกำเนิดมาจนครบร้อยปี (2431-2531) ซึ่งมีนิตยสารสตรีจำนวนทั้งหมด 130 ชื่อฉบับ ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นถึงเกณฑ์แบบต่าง ๆ ในการแบ่งประเภทนิตยสารสตรี เช่น ใช้เนื้อหาเป็นเกณฑ์ ใช้อายุของผู้อ่านเป็นเกณฑ์ หรือใช้ฐานะเศรษฐกิจของผู้อ่านเป็นเกณฑ์ ในท้ายที่สุด ผู้วิจัยได้ให้ข้อสรุปที่คล้ายคลึงกับงานของเยาวภาคือ พัฒนาการของนิตยสารสตรีได้แสดงให้เห็น "ความเป็นหญิง" และ ความต้องการของสังคมที่เกี่ยวกับผู้หญิง" ในแต่ละยุคแต่ละสมัย

กุลธิดา ท้วมสุข (2534) วิเคราะห์ทั้งเนื้อหา ประเภท รูปแบบของนิตยสารสตรีที่อยู่ในอันดับแรก ๆ ที่ขายดี โดยใช้เกณฑ์หลาย ๆ อย่างในการจำแนกประเภท เช่น ใช้ลักษณะของกลุ่มผู้อ่าน ใช้เป้าหมายและความตั้งใจของผู้ทำ หรือใช้แนวทางต่อการเปลี่ยนแปลง เช่น เป็นแบบดั้งเดิมหรือทันสมัยก้าวหน้า ผลการวิจัยที่น่าสนใจของกุลธิดาคือ ตัวเลขที่แสดงปริมาณโฆษณาที่มีอยู่ในนิตยสารทุกเล่มจะกินพื้นที่ถึง 18%-38% ซึ่งสะท้อนถึงหน้าที่ที่สำคัญและแท้จริงของนิตยสารสตรี

และท่ามกลางความหลากหลายของนิตยสารสตรี กุลธิดาได้วิเคราะห์ว่านิตยสารทุกเล่มจะมีประเด็นร่วมที่เกี่ยวข้องกับสตรีอยู่ 3 หมวด อันจะปรากฏอยู่ในเนื้อหาของนิตยสารทุกเล่ม หมวดแรกคือความห่วงใยในเรื่องของร่างกาย หมวดที่สองคือ การใส่ใจในการปรับปรุงภาระหน้าที่ในฐานะแม่บ้าน-เมีย และหมวดสุดท้ายคือ ความสนใจในความเป็นไปของโลกกว้าง การแบ่งหมวดหมู่ดังกล่าวคล้ายคลึงกับงานของเยาวภาที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว

(6) การศึกษาสื่อสิ่งพิมพ์แบบอื่น ๆ

ศิริพร และมัณฑนา (2534) สำรวจสื่อสิ่งพิมพ์ 2 ชนิดที่ยังไม่ค่อยอยู่ในความสนใจที่จะศึกษา คือประเด็นเรื่องบทบาทหญิงชาย (Gender) ในตำราเรียน¹ และหนังสือโป๊

ในกรณีของตำราเรียนนั้น ผู้วิจัยพบว่า เนื้อหาของหนังสือเรียนยังคงสืบทอดลักษณะแบบฉบับ (Stereotype) ของ "ความเป็นหญิงและความเป็นชาย" พ่อแม่ยังคงแบ่งงานกันทำ โดยพ่อมีหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว และแม่บ้านทำงานบ้าน กิจกรรมของเด็ก ๆ ก็ยังคงแบ่งกัน โดยเด็กผู้ชายจะเล่นฟุตบอล เด็กผู้หญิงจะเล่นตุ๊กตา ยิ่งในมิติเรื่องอาชีพแล้วจะยิ่งเห็นชัดเจนขึ้น บรรดาอาชีพช่างทุกประเภทจะเป็นผู้ชายทั้งหมด ในขณะที่ผู้หญิงจะอยู่ในอาชีพชั้นล่าง ๆ ของโครงสร้างวิชาชีพ เช่น พยาบาล ครู แม่ค้า ผู้วิจัยให้ข้อสรุปว่า การแบ่ง "ความเป็นหญิงและความเป็นชาย" แสดงออกอย่างเด่นชัดในตำราเรียน พร้อมกับที่ประสบการณ์ในชีวิตจริงของเด็กก็สอดคล้องไปตามนั้น จึงทำให้การแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชายสามารถสืบทอดต่อไปได้

ส่วนเรื่องของหนังสือโป๊นั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ในแง่ธุรกิจ การจัดทำหนังสือประเภทนี้ให้กำไรดีมาก และเนื่องจากกฎหมายเมืองไทยไม่เข้มงวด จึงทำให้หาซื้อได้ง่าย และจูงใจให้มีการขยายการผลิตมากขึ้น สิ่งพิมพ์ที่เรียกว่าหนังสือโป๊นั้น อาจจะรวมอยู่ในหนังสือ 3 ประเภท ประเภทแรกเป็นหนังสือโป๊ล้วน ๆ ประเภทที่สอง เป็นหนังสืออาชญากรรม และสุดท้ายเป็นหนังสือพวกแปลกและโลกมหัศจรรย์ นอกจากนี้ยังอาจมีนิตยสารแบบธรรมดา เช่น แมน หนุ่มสาว แต่ข้างในก็มีการลงรูปโป๊แทรกอยู่

ในแง่ตัวบุคคลที่มาถ่ายแบบรูปโป๊นั้น แม้ว่าคนกลุ่มใหญ่จะเป็นผู้หญิง แต่หนังสือบางเล่มก็อาจจะมีรูปผู้ชายและเด็ก หากทว่าวิธีการนำเสนอยังคงให้ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิง ผู้วิจัยอธิบายว่า หนังสือโป๊นี้ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการใช้ความรุนแรงทางเพศต่อบุคคล แต่ทว่าในสังคมไทยยังไม่มีการศึกษาวิจัยเท่าใดนัก ทั้ง ๆ ที่มีปรากฏการณ์สังคมแพร่หลายอย่างมาก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹จนกระทั่งปีพ.ศ.2538 จึงได้มีผู้สนใจศึกษาเรื่องบทบาทหญิง-ชายในตำราเรียน สนใจดูจากนิทานชุด และคณะ เรื่อง "การประเมินหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบการเรียนเชิงถ่ายถอดค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทหญิง-ชาย" รายงานการวิจัยของคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, กรกฎาคม 2538

ตารางที่ 12: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์นิตยสาร (21 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน
1. อุบลวรรณ ปิติพัฒนะไมเขต	บทบาทของนิตยสารสตรีในการให้ความรู้เพื่อการพัฒนาสตรี	2529
2. สุพจน์ กุลปรารักษ์ทอง	"การศึกษาพฤติกรรมเกี่ยวกับการซื้อนิตยสารสตรีของสตรีในเขตกรุงเทพมหานคร,	2529
3. สายสมร เจียรรองการ	"สถานภาพทางสังคมของผู้หญิงไทย (ช่วงปี 2475-2493) ในนวนิยายของดอกไม้สดและ ก.สุรางคนางค์".	2529
4. สุรีย์ สุวรรณภาค	"บทบาทของสตรีในด้านสิทธิทางเพศ: ศึกษาจากนวนิยายไทยในช่วง 2444-2501",	2529
5. ยาวภา เจริญศิลป์	"การวิเคราะห์นิตยสารภาษาไทยสำหรับสตรี"	2530
6. มาณิษา พิศาลบุตร	"ภาพสตรีในการ์ตูนชายหัวเราะ"	2531
7. อุบลวรรณ ปิติพัฒนะไมเขต	"บทบาทและอิทธิพลของนิตยสารสตรีที่มีต่อผู้หญิงในสังคมไทย"	2531
8. นงลักษณ์ ปันสุวรรณ	"การศึกษาตัวละครในนวนิยายของโบทัน"	2531
9. ไพลิน รุ่งรัตน์	"เลือดเนื้อและวิญญาณความเป็นแม่ในงาน กฤษณา อโศกสิน"	2531
10. อลงกรณ์ อิทธิพล	"การศึกษาชีวิตโสเภณีในนวนิยายไทย (2480-2530)"	2531
11. อุบลวรรณ ปิติพัฒนะไมเขต และอวยพร พานิช	100 ปี นิตยสารสตรีไทย (2431-2531)	2532
12. ไสลทิพย์ จารุภูมิ และอรอนงค์ สวัสดิ์บุรี	"การศึกษาคอลัมน์ปัญหาของสตรีในสื่อสิ่งพิมพ์"	2532
13. ลินดา วงษ์ทน	"การวิเคราะห์ปัญหาครอบครัวแตกแยกในนวนิยายไทย (2525-2531)"	2531
14. อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี	"คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในนิตยสารในการสะท้อนบทบาทสถานภาพของสตรีไทย"	2533

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
15. กุลธิดา ท้วมสุข	“นิตยสารสตรี : บทวิเคราะห์เนื้อหาและทัศนคติ ของนักศึกษาหญิง”	2534
16. จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา	“บทบาทสตรีอีสาน: เรื่องสั้นของคำพูน บุญทวี”	2534
17. พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี	“ความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง พ.ศ. 2500-2516”,	
18. วีรวรรณ ศรีสำราญ	“สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของกฤษณา อโศก สิน (3497-2530)”	2534
19. ศิริรัตน์ ทวีเลิศนิธิ	“การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมสตรีของ เยอรมันและวรรณกรรมสตรีของไทย”, 2513- 2522,	2534
20. ศิริพร สะโครบานเณศ และมัทธนา อธิธินันทชัย	“Power of Media & Subordination of Women”	2534
21. ศรีจันทร์ พันธุ์พานิช	“การวิเคราะห์ตัวละครผู้หญิงในนวนิยาย ว.วินิจฉัยกุล”,	2534

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. การวิเคราะห์สื่อภาพยนตร์

เป็นเรื่องที่น่าแปลกใจว่า ในช่วงระยะเวลา 15 ปีนี้ มีงานศึกษาประเด็นสตรีจากสื่อภาพยนตร์อยู่เพียง 1 เรื่องเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ในแวดวงวิชาการตะวันตกนั้น การนำเอาทฤษฎี Feminism มาวิเคราะห์สื่อภาพยนตร์นั้นได้ขยายตัวอย่างกว้างขวางมาก บงกช เศวตามร์ (2533) ผู้ศึกษาเรื่อง "การสร้างความเป็นจริงทางสังคมของภาพยนตร์ไทย: กรณีตัวละครหญิงที่มีลักษณะเบี่ยงเบน พ.ศ.2528-2530" ให้เหตุผลว่า อาจจะเป็นเนื่องจากภาพของผู้หญิงในหนังไทยนั้นไม่เปลี่ยนแปลงจนชวนให้เกิดความสนใจศึกษาค้นคว้า หรือมีฉะนั้นอาจจะเนื่องมาจากเหตุผลที่ว่า ในความคิดคำนึงของคนไทย หนังยังเป็นเรื่องของผู้ชายมากกว่า

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาประเด็นสตรีในภาพยนตร์ไทยอย่างเป็นระบบ แต่ทว่าก็มีบทความข้อเขียนที่เป็นงานวิเคราะห์ภาพยนตร์แต่ละเรื่องเฉพาะในประเด็นสตรีอยู่บ้างเป็นครั้งคราว เช่น ในวารสารสตรีทัศน์ ซึ่งเป็นวารสารที่มีแนวทางส่งเสริมความเสมอภาคทางเพศและสิทธิสตรี หรือสำนักพิมพ์ Gender Place ก็ได้ตีพิมพ์หนังสือพอกเก็ตบุ๊กที่เกี่ยวกับทฤษฎีสตรีหนังในแนวเฟมินิสม์ออกมา 2 เล่ม

สำหรับงานวิจัยของบงกช เศวตามร์ (2533) นั้น ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดและทฤษฎีเฟมินิสม์มาเป็นแนวทางในการศึกษาภาพยนตร์ไทย 45 เรื่องที่ออกฉายในระหว่างปี 2528-2530 เกณฑ์ที่ใช้คัดเลือกภาพยนตร์คือ ภาพยนตร์เหล่านั้นมีตัวละครหญิงที่เบี่ยงเบนไปจากมาตรฐานที่เคยเป็นมา (Non-Traditional) ส่วนวิธีการวิเคราะห์นั้น ถึงแม้ว่าบงกชจะใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวละครแบบที่นิยมกันในการศึกษาวรรณกรรม แต่ทว่าได้พัฒนาวิธีการวิเคราะห์ตัวละครออกไปอย่างกว้างขวางมาก เช่น การวิเคราะห์ลักษณะ การวิเคราะห์ปัญหาและความขัดแย้งของตัวละคร ความเหมือนและความแตกต่างของตัวละครแบบต่าง ๆ และหลังจากที่ได้ผลการวิเคราะห์ตัวละครแล้ว บงกชได้ย้อนกลับไปดูที่ตัวผู้สร้างตัวละครเหล่านี้คือ ผู้ผลิตภาพยนตร์ว่าได้ปรับเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับผู้หญิงไปถึงระดับใดแล้ว

จากตัวละครหญิง 73 ตัว บงกชได้แบ่งออกเป็นผู้หญิงใน 4 บทบาทคือ แม่ เมียน้อย โสภณี และหญิงแกร่ง (Strong Women)

ในกลุ่มตัวละครชุดแรกคือ แม่ ภาพยนตร์ยุคปัจจุบันจะมีลักษณะคล้าย ๆ นวนิยายของกฤษณา อโศกสิน คือได้สร้างภาพแม่หลากหลายประเภท เช่น แม่ที่ควบคุมชีวิตลูก แม่ที่เป็นเพื่อนลูก แม่ที่เป็นทาสลูก แม่ที่เรียกร้องลูกราวกับเป็นเจ้าของชีวิต ที่น่าสังเกตก็คือ แม่มักจะเรียกร้องลูกสาวมากกว่าลูกชาย นี่จะสะท้อนภาพที่เป็นจริงของสังคมไทย ในเวลาเดียวกัน เนื้อหาในภาพยนตร์ก็ได้แสดงให้เห็นว่า สังคมเองก็เรียกร้องจากแม่สูงมากโดยได้มอบหมายสถาบันครอบครัวให้ผู้หญิงต้องรับผิดชอบ ไม่ว่าจะเป็นการทั้งเลี้ยงดู ทั้งหาเลี้ยง ทั้งอบรมสั่งสอน และทั้งยังต้องเป็นผู้รักษาเกียรติยศของครอบครัวอีกด้วย

หลังจากวิเคราะห์ภาพอันหลากหลายของแม่แล้ว ผู้วิจัยได้มองย้อนกลับไปพิจารณาที่ การตีความของผู้สร้างภาพยนตร์ว่า สร้างลำดับคุณค่าแห่งความเป็นแม่เอาไว้ได้อย่างไร สำหรับแม่ที่รักตัวเองมากพอ ๆ กับรักลูก พยายามเลี้ยงลูกให้เป็นตัวของตัวเอง ยังดูมีคุณค่าน้อยกว่า (ในสายตาของหนัง) แม่ที่เสียสละ แม่ที่ดีประดุจแม่พระ แม่ที่ยอมทุกขระทมเพื่อลูก นี่เท่ากับเป็นวิธีสอนผู้หญิงในสังคมว่า ให้ผู้หญิงรู้จักรักคนอื่น แต่ไม่ให้รักตนเองนั่นเอง

ตัวละครกลุ่มที่สองคือกลุ่มของเมียน้อย ผลจากการวิเคราะห์ตัวละครประเภทเมียน้อยที่มีอยู่อย่างมากมายในหนังไทย ได้สะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริง 2-3 ประการคือ เหตุผลของการที่ผู้หญิงคนหนึ่ง ๆ ตัดสินใจมาเป็นเมียน้อยนั้นมาจากหลายสาเหตุ เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งผู้หญิงถูกมอบหมายว่าจะต้องเป็นคนรับผิดชอบ การถูกหลอกลวง หรือแม้แต่ความรักอย่างแท้จริงต่อผู้ชาย แต่ไม่ว่าจะมีสาเหตุมาจากอะไร ผลลัพธ์สุดท้ายดูเหมือนจะลงเอยในรูปแบบเดียวกัน คือ ภาพอันทุกขระทมของผู้มีฐานะเป็นเมียน้อย

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ต่อไปอีกว่า แม้จะมีการตีแผ่เรื่องราวของเมียน้อยมากขึ้น แต่ทว่าสังคมไทยก็มิได้เห็นว่าปัญหาเมียน้อยเป็นปัญหาที่จริงจังหรือสลักสำคัญ รวมทั้งไม่ได้นำเสนอว่า ความทุกข์ระทมของผู้หญิงกลุ่มนี้จะแก้ไขได้อย่างไร ดูเหมือนภาพยนตร์จะยอมรับโดยปริยายว่า เมียน้อยเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีแบบไทย ๆ ผู้วิจัยจึงได้มองย้อนกลับมาที่จุดยืนของผู้สร้างภาพยนตร์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชายว่า มิได้พยายามแก้ไขชะตากรรมดังกล่าวของกลุ่มเมียน้อยเลย ทั้ง ๆ ที่ผู้ชายเป็นผู้ร่วมก่อให้เกิดสภาวะการณดังกล่าว

ในท่วงทำนองเดียวกับกลุ่มเมียน้อย ภาพยนตร์นำเสนอตัวละคร "โสเภณี" ในลักษณะเดียวกัน แม้ว่าจะมีบางแง่มุมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ภาพยนตร์เริ่มมีมุมมองที่เห็นอกเห็นใจสตรีกลุ่มนี้ที่ไม่อาจจะกลับเข้ามาสู่สังคมเช่นคนปกติได้ แต่ทว่าสิ่งที่ยังคงเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลงก็คือ ภาพยนตร์ยังยืนอยู่ข้างสังคมมากกว่าจะยืนอยู่ข้างโสเภณีด้วยการตอกย้ำจุดจบที่อัปยศของผู้หญิงเหล่านี้

ภาพลักษณ์แบบใหม่ล่าสุดของผู้หญิงในภาพยนตร์ไทยคือ ผู้หญิงแกร่ง (Strong Women) ซึ่งหมายถึงผู้หญิงที่ต่อสู้เพื่อเป้าหมายหลายอย่างไม่ว่าจะเป็นเพื่อส่วนรวม เพื่อความเป็นมนุษย์ หรือเพื่อความเป็นผู้หญิง โดยที่คุณสมบัติสำคัญของผู้หญิงแกร่งก็คือ จะต้องเป็นตัวของตัวเอง เด็ดเดี่ยว ไม่หวั่นไหว อันเป็นคุณลักษณะที่ตรงกันข้ามกับความเชื่อที่มีเกี่ยวกับความเป็นหญิง แต่จากการวิเคราะห์ตัวละครแล้วมองย้อนกลับไปที่ผู้สร้าง ผู้วิจัยสรุปว่า ผู้สร้างภาพยนตร์ยังไม่ค่อยยอมรับผู้หญิงแกร่งเหล่านี้เท่าใดนัก โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับวีรบุรุษ หนังมักจะสร้างว่า ผู้หญิงแกร่งนั้นจะแก่งกล้าสามารถไปได้ไม่ตลอดรอดฝั่ง อันสะท้อนว่าผู้สร้างเองก็ยังไม่มั่นใจในศักยภาพของผู้หญิงเท่าใดนัก

ในการวิเคราะห์ปัญหาและความขัดแย้งของตัวละครหญิง ผู้วิจัยพบว่า ปัญหาดังกล่าว ก็คือ ปัญหาที่มีอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง เช่น จะเป็นผู้ตามหรือเป็นผู้คิดตัดสินใจด้วยตัวเอง ความขัดแย้งในครอบครัวกับความ เป็นปัจเจกของตัวเอง เป็นต้น ท่ามกลางปัญหาทั้งหมดนี้ จุดยืนของผู้สร้างยังคงอยู่อย่างให้ผู้หญิงเป็นคนของครอบครัวเช่นเดิม

หลังจากวิเคราะห์ตัวละคร และวิธีการนำเสนอแล้ว ผู้วิจัยได้สรุปว่า ผลจากการวิเคราะห์ทั้งหมดได้บ่งบอกถึงจุดยืนของผู้สร้างภาพยนตร์ว่าต้องการจะให้ผู้หญิง "ต้องเป็น" หรือ "ต้องไม่เป็น" อะไรบ้าง ในส่วนที่สัมพันธ์กับผู้ชาย ผู้หญิงต้องพึ่งพาผู้ชาย และต้องไม่ต่อต้านผู้ชาย ในเรื่องเพศ ผู้หญิงต้องไม่แสดงความปรารถนาทางเพศออกมา และต้องไม่ล่าส่อน และกับตัวเอง ผู้หญิงจะต้องเลือกเป้าหมายอย่างเดียวในชีวิต (เช่นเลือกครอบครัวมากกว่าการงาน) และจะต้องยึดมั่นในความดีอย่างไม่หวั่นไหวไม่ว่าตัวละครรอบข้างจะร้ายกาจเพียงใดก็ตาม

ตารางที่ 13 : รายชื่อ งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ภาพยนตร์ (1 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. บงกช เศวตามร์	"การสร้างความเป็นจริงทางสังคมของภาพยนตร์ไทย: กรณีตัวละครหญิงที่มีลักษณะเบี่ยงเบน ปีพศ . 2528-2530",	2533.

4. การวิเคราะห์สื่อวิทยุ

ทั้ง ๆ ที่วิทยุเป็นสื่อมวลชนที่แพร่หลายมากที่สุดรองจากโทรทัศน์ และยังเป็นสื่อที่มีราคาถูก ใช้ได้ง่าย และเข้าถึงคนทุกกลุ่มทุกชนชั้น จนอาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันนี้ แทบจะไม่มีครัวเรือนไทยไหนเลยที่ไม่มีวิทยุตั้งเครื่องหนึ่งอยู่ภายในบ้าน แม้กระนั้น ก็ยังมีงานที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสื่อวิทยุกับประเด็นสตรีเอาไว้เป็นการเฉพาะน้อยมาก ทั้ง ๆ ที่โดยความจริงแล้ว ผู้หญิงโดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้านเป็นกลุ่มผู้รับสารที่ใช้สื่อวิทยุมากที่สุด

เหตุผลของการมีงานศึกษาเพียงเล็กน้อยนี้อาจจะเนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า สื่อวิทยุเป็นสื่อที่ศึกษาได้ยากที่สุด เนื่องจากเป็นสื่อที่กระจายเสียงแล้วก็หายไป ไม่มีหลักฐานที่เก็บรักษาเอาไว้อย่างคงทนเช่นสิ่งพิมพ์ แม้แต่ในกลุ่มสื่ออิเล็กทรอนิกส์ด้วยกัน โทรทัศน์ซึ่งมีทั้งภาพและเสียงยังสามารถอัดวิดีโอเทปเอาไว้ได้

ในช่วงระยะเวลาที่ศึกษานี้ มีงานสำรวจเล็ก ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิทยุอยู่ 2 ชิ้น โดยนักวิจัยกลุ่มเดียวกัน ส่วนอีก 3 ชิ้น เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับผลผลิตของวิทยุ คือ การศึกษาเพลง โดยเน้นหนักไปที่การศึกษาภาพสะท้อนของสตรีที่ปรากฏในบทเพลง

ในที่นี้จะนำเสนอการวิเคราะห์สื่อวิทยุเป็น 2 ประเด็นคือ

- (1) การสำรวจเรื่องวิทยุกับสตรี
- (2) ภาพสะท้อนของสตรีจากเพลง

(1) การสำรวจเรื่องวิทยุกับสตรี

มณฑนา อธิธินันท์ชัย และศิริพร สะโครบาเนค (2529) และศิริพร สะโครบาเนค และมณฑนา อธิธินันท์ชัย (2534) เสนอผลการสำรวจวิทยุ 2 สถานีคือ กรมประชาสัมพันธ์ และกองทัพภาค 1 ในช่วงเวลา 1 เดือน ผลการวิจัยสำคัญ ๆ พบว่า

(i) ทั้ง ๆ ที่วิทยุเป็นสื่อที่เข้าถึงชนชั้นล่างอย่างมาก สตรีกลุ่มแม่บ้านใช้สื่อวิทยุอย่างมาก แต่ทว่ารายการสำหรับสตรีกลับมีอยู่น้อยมาก โดยภาพรวมแล้วมีเพียง 3.3% ของรายการทั้งหมดเท่านั้น

(ii) นอกเหนือจากจำนวนที่เล็กน้อยในแง่ปริมาณแล้ว ในเชิงคุณภาพก็ยังไม่เป็นประโยชน์ต่อ การพัฒนาสตรี เพราะรายการสตรีที่มีอยู่ในวิทยุโดยส่วนใหญ่จะให้ความรู้เพื่อการเป็นเมียและแม่ที่ดี เรื่องสุขภาพและความงาม เป็นส่วนใหญ่

(iii) อาจจะมีข้อยกเว้นอยู่บ้าง เช่น รายการพิเศษสำหรับสตรีอยู่รายการเดียวในสถานีของกรมประชาสัมพันธ์คือ รายการ "เพื่อนหญิง" ซึ่งเป็นรายการที่เปิดกว้างมากในแง่คุณภาพ แต่รายการนี้ก็เพียงข้อยกเว้นเท่านั้น

(iv) สำหรับวิทยุทหารนั้น นาน ๆ จึงจะมีเรื่องผู้หญิงเข้ามาเกี่ยวข้องกับ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเป้าหมายของรายการนั้นเน้นเพื่อความบันเทิงและข่าวสารที่เกี่ยวกับกองทัพ ซึ่งสตรีมีความเกี่ยวข้องกับน้อยอยู่แล้ว

(v) ภาพโดยรวมของรายการวิทยุในสวนที่เกี่ยวข้องกับสตรี จึงเป็นลักษณะความสัมพันธ์ทางเดียว คือมีแต่รายการบันเทิงที่มุ่งขายสินค้าบริโภคให้แก่ผู้รับสารสตรี รายการเพลงก็เน้นการขอเพลง รายการข่าวก็มีแต่ข่าวเบา ๆ และรายการละครวิทยุก็เป็นประเภทพาฝันเป็นแบบซินเดอเรลล่า นอกจากนั้น รายการสตรีเหล่านี้ยังไม่มีลักษณะต่อเนื่องถาวรหรือเต็มรูปแบบ

(vi) ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า มีความแตกต่างกันอยู่บ้างระหว่างสถานีที่เป็นของราชการและสถานีที่เป็นของธุรกิจ เพราะสถานีของทางราชการยังสามารถจะมีโอกาสใช้สื่อวิทยุเพื่อการพัฒนาสตรีได้มากกว่า

(vii) ในการประเมินบทบาทที่ว่าวิทยุได้ตอบสนองความต้องการของสตรีหรือไม่ ผู้วิจัยสรุปจากสถิติว่า ผู้หญิงที่ฟังวิทยุ 51% จะฟังข่าว 42% จะฟังรายการบันเทิง ซึ่งเท่ากับว่าเนื้อหารายการที่วิทยุจัดสำหรับสตรีนั้น ยังไม่ตรงกับความต้องการของผู้รับสารสตรีนัก

(viii) ผู้วิจัยสรุปผลว่า กลุ่มแม่บ้านเป็นกลุ่มที่ฟังวิทยุมาก แต่ด้านวิทยุยังมองไม่เห็นและยังไม่ได้ใช้ศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ และจากสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ ผู้วิจัยได้เสนอแนะว่า อาจจะไม่จำเป็นต้องจัดแยกรายการสตรีออกมาเป็นการเฉพาะ แต่น่าจะมีนโยบายที่จะสอดแทรกประเภทหญิง-ชายลงไปในการรายการบันเทิงทั่วไป

(2) ภาพสะท้อนของสตรีจากเพลง

มีงานวิจัยอยู่ 3 ชิ้นที่ทำการศึกษารูปภาพของสตรีที่ปรากฏอยู่ในบทเพลง ชิ้นแรกเป็นของสุภา อังกรวรรณ (2527) ที่ศึกษาความหมายแฝงของคำว่า "ผู้หญิง" จากความเปรียบในเพลงไทยสากล โดยผู้วิจัยได้เลือกเพลงไทยทั้งเพลงลูกทุ่งและลูกกรุงที่ผลิตตั้งแต่ปี 2512-2525 ประมาณ 3,500 เพลง และได้นำหลักทฤษฎีด้านภาษาศาสตร์คือ ทฤษฎีอรรถศาสตร์ (Semantic) มาใช้วิเคราะห์ ผู้วิจัยคาดหวังว่า การวิเคราะห์ความหมายแฝงที่พูดถึง "ผู้หญิง" โดยการเปรียบเทียบว่า "ผู้หญิงเปรียบได้กับอะไรบ้างนั้น" จะทำให้สามารถมองย้อนกลับไปที่ทัศนคติทางสังคมที่มีต่อผู้หญิง อย่างไรก็ตาม คำว่า "สังคม" ในที่นี้ น่าจะหมายถึง "ผู้ชาย" เท่านั้น ทั้งนี้เพราะนักแต่งและนักประพันธ์เพลงเกือบ 100% เป็นผู้ชาย

ผลการวิจัยพบว่า มีแบบเปรียบเทียบผู้หญิงที่ปรากฏทั้งในเพลงไทยลูกทุ่งและลูกกรุงอยู่ 2 ประเภท คือ แบบที่เป็นคำนามคำเดียว เช่น เปรียบผู้หญิงกับดอกไม้ และแบบกลุ่มคำ เช่น เปรียบผู้หญิงกับแดงเถาดาย เป็นต้น

(i) ในแบบที่เป็นคำนามคำเดียวนั้น จะให้ความหมายทางลบแก่ผู้หญิงทั้งสิ้นเช่น

- เป็นสิ่งที่มีอยู่เพียงอย่างเดียว สิ่งซึ่งออกได้ ส่วนอ่อน เช่น ไข่แดง (อาจเป็นไปได้ว่า ความหมายแฝงชั้นในของการเปรียบเทียบนี้ จะหมายถึงพรหมจารีของผู้หญิง)
- เป็นวิถีทาง เป็นหนทาง เป็นบันได เป็นทางผ่าน
- เป็นสิ่งที่ต้องพึ่งพิงสิ่งอื่น เช่น ไม้เลื้อย
- เป็นสิ่งที่มีอายุชั่วคราว เช่น ของเล่น มวนบุหรี่
- เป็นสิ่งไร้ค่า เช่น ดอกหญ้า หญ้าคา
- เป็นสิ่งชั่วร้าย อันตราย น่ากลัว เช่น งู เสือ

ในแบบคำเดียวนี้ มีความหมายบวกเพียงอันเดียวคือ เป็นสิ่งที่มีค่า เช่น ดวงใจ

แก้วตา

(ii) ในแบบกลุ่มคำแบ่งออกได้เป็น 12 กลุ่ม ซึ่งมีความหมายทั้งด้านบวกและลบเช่น มี ทาคาหาได้ง่าย มีประโยชน์/มีโทษ ไร้ใจได้/ไร้ใจไม่ได้ จำเป็นสำหรับชีวิต/ไม่จำเป็น เป็นต้น

(iii) เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้ว จะเห็นว่า ความหมายแฝงที่กล่าวถึงผู้หญิงนั้นจะเน้นหนักไปทางด้านลบมากกว่า ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่า วัตถุประสงค์ของเพลงบังคับให้เป็นไปเช่นนั้น เพราะเพลงมักจะร้องเมื่อเกิดอกหักหรือไม่สมหวังในรัก ซึ่งหากเป็นผู้ชายร้องก็มักจะลงโทษผู้หญิง แต่มีข้อสังเกตว่า เวลาผู้หญิงออกหักร้องเพลง มักจะไม่โทษผู้ชายแต่จะโทษตัวเอง

(iv) นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบตัวผู้เปรียบซึ่งในที่นี้หมายถึง 'ตัวนักร้อง' (แต่อันที่จริงแล้ว มักจะมาจากนักแสดงเพลงชาย) ผลการวิจัยพบว่า ถ้าเป็นนักร้องชาย ความหมายแฝงต่อผู้หญิงจะมีทั้งด้านบวกและด้านลบแล้วแต่บริบทของเหตุการณ์ เช่น ถ้าร้องเวลากำลังจะรัก ก็เปรียบเทียบกับสิ่งที่มีคุณค่ามีประโยชน์ หากทดแทนไม่ได้ แต่ถ้าร้องเวลาอกหัก ก็อาจจะประมาณความหลายใจ ไม่รักษาสัญญาของผู้หญิง แต่ในกรณีของนักร้องหญิงแล้ว มักจะพูดถึงตัวเองในด้านลบเสมอ มองเห็นตัวเองไร้ค่าและไม่เคารพยกย่องตัวเองเลย

ในปี 2532 เมตตา กฤตวิทย์ และถิรพันธ์ อนุวัชศิริวงศ์ (2532) ศึกษาภาพผู้หญิงไทยในเพลงโดยทำการวิเคราะห์เนื้อหาเพลงเปรียบเทียบในหลายมิติคือ เปรียบเทียบเพลงไทย (ทั้งลูกกรุงและลูกทุ่ง) ในยุคอดีต (2508-2530) กับยุคปัจจุบัน (2530-2532) เปรียบเทียบระหว่างเพลงลูกกรุงกับลูกทุ่ง และเปรียบเทียบระหว่างเพลงที่เป็นนักร้องชายและนักร้องหญิงโดยประเด็นที่ใช้เปรียบเทียบในทุกมิติก็คือ ภาพสะท้อนของผู้หญิงไทย ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยกรอบแนวคิดที่ว่า เพลงเป็นอาณาจักรของผู้ชายมาก่อน แล้วจึงค่อย ๆ คลี่คลายมาแบ่งพื้นที่ให้แก่ผู้หญิง ทั้งนี้เพราะนักประพันธ์เพลงทั้งหมดเป็นผู้ชาย ฉะนั้นไม่ว่าจะแต่งเพลงให้นักร้องชายหรือนักร้องหญิงขับร้อง ก็ยังคงเป็นมุมมองที่ผู้ชายใช้มองผู้หญิงทั้งสิ้น

ผลการวิจัยที่สำคัญมีดังนี้

(i) สำหรับเพลงลูกกรุงในอดีต (2508-2530) จะเป็นเพลงที่ผู้ชายร้องเป็นส่วนใหญ่ แต่ภาพสะท้อนของผู้หญิงในบทเพลงกลับมองเห็นได้อย่างชัดเจน ภาพรวมโดยทั่วไปก็คือ เป็นผู้ที่ถือความรักเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ คุณค่าของผู้หญิงอยู่ที่ สาว สวย มีพรหมจรรย์ มีชายมาหมายปอง ผู้หญิงต้องสงวนท่าทีเป็นฝ่ายตั้งรับ รักเดียวใจเดียว ถือสามีเป็นสรณะ

สำหรับเพลงลูกกรุงในอดีตที่ผู้หญิงเป็นคนร้อง มีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากภาพรวมที่กล่าวมานั้น แต่หากเป็นเพลงที่ผู้ชายร้อง อาจจะมีลักษณะบางอย่างเพิ่มเติมขึ้นมา เช่น การต่อว่าผู้หญิงหลายใจ หรือบางเพลงก็เป็นข้อยกเว้น เช่น เพลงนางโลม ที่ชายยกโทษให้หญิงที่ผิดพลาดไปแล้ว แต่ทว่าทั้งหมดนี้วางอยู่บนคุณค่าที่กล่าวมาข้างต้น

(ii) สำหรับเพลงลูกทุ่งในอดีต โดยทั่วไปแล้วเพลงลูกกรุงและลูกทุ่งมีความแตกต่างกันอยู่ในตัว เพราะเพลงลูกกรุงจะมีเนื้อหาที่มีแต่เรื่องรัก รัก และรักอย่างเดียว ในขณะที่เพลงลูกทุ่งจะมีเรื่องรักที่มักจะผูกพันกับสิ่งอื่น ๆ

ลักษณะร่วมของภาพสะท้อนสตรีในเพลงลูกทุ่งในอดีตที่นักร้องชายเป็นคนร้องก็คือคุณค่าของสตรีที่อยู่บนความสวยงาม พรหมจรรย์ และการมีชายมาหมายปอง นอกจากนั้น ยังมีการกล่าวถึงลักษณะของผู้หญิงชนบท เช่น มินิฉัยซึ้งอน ชีหึ่ง (ต่อว่าแบบเบา ๆ) และชอบผู้ชายรูปหล่อฐานะร่ำรวย (ต่อว่าแบบหนัก ๆ) และยังมีกรกล่าวเปรียบเทียบว่า ผู้หญิงบ้านนอกมีค่าน้อยกว่าผู้หญิงเมืองกรุง

ส่วนเพลงลูกทุ่งในอดีตที่ร้องโดยผู้หญิงมักจะเป็นการกล่าวถึงปัญหาที่ผู้หญิงชนบทได้รับ เช่น ความทุกข์ยากต่าง ๆ อันเนื่องมาจากผลกระทบในอดีต การสูญเสียพรหมจรรย์ ปัญหาจากเครือญาติ เช่น แม่เลี้ยง แม่ผัว

(iii) สำหรับภาพสตรีที่สะท้อนในเพลงลูกกรุงยุคปัจจุบัน (2530-2532) โดยภาพรวมแล้วมีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตไปหลายแง่มุม โดยที่เพลงลูกกรุงมักกล่าวถึงแต่เรื่องความรัก และเป็นที่ผิดหวังมากกว่าสมหวัง ในกรณีของนักร้องชายมักจะแสดงอาการแค้นหรือไม่แค้นต่อการถูกทอดทิ้งหรือหักอกจากคนรักใกล้เคียงกัน ส่วนเพลงที่นักร้องหญิงขับร้องนั้น จะแสดงให้เห็นความไม่แค้นต่อการถูกทอดทิ้งสูงขึ้นมากว่าเดิม อดีต ผู้หญิงกรุงยุคใหม่จะเลิกจดจำอดีต จะเป็นบุคคลอิสระและกล้าแสดงออกมากขึ้น

(iv) เพลงลูกกรุงยุคใหม่ที่ขับร้องโดยนักร้องชายจะแสดงให้เห็นว่าผู้ชายเริ่มมองผู้หญิงด้วยความรักและการแต่งงานจากพื้นฐานของความเข้าใจมากกว่ารูปร่างหน้าตาแบบในอดีต และมองผู้หญิงเป็นเพื่อนและเสมอภาคมากขึ้น เพลงลูกกรุงจะใช้สัญลักษณ์มาก แต่อุปมาอุปมัยที่เปรียบเทียบผู้หญิงจะลดน้อยลงไปมาก

(v) ส่วนเพลงลูกทุ่งในยุคใหม่นั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย อันน่าจะเป็นกระแสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลของชนบท แม้ว่านักร้องลูกทุ่งชายจะยังคงพรรณนา

ถึงรูปโฉมของสตรีอยู่เช่นเดิม แต่ทว่าสิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นมาอย่างมาก คือ การเล่าขานถึงการเปลี่ยนแปลงของผู้หญิงชนบท เช่น การอพยพเข้าเมือง การดิ้นรนไต่เต้า ความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

ในเพลงที่นักร้องลูกทุ่งผู้หญิงร้องมักจะไม่ค่อยคิดพึ่งพาผู้ชายแล้ว หากแต่เริ่มไขว่คว้าชีวิตที่ดีด้วยตัวเอง และไม่คอยสอนให้ผู้หญิงรักษาพรหมจรรย์แล้ว คงมีแต่การบรรยายถึงปัญหาการสูญเสียสิ่งนี้ไป และโดยภาพรวมแล้วผู้หญิงลูกทุ่งจะมีลักษณะเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น เช่นเดียวกับผู้หญิงกรุง

ในช่วงเวลาใกล้ ๆ กัน คือปี 2531 จินตนา ดำรงเลิศ (2531) ได้รวบรวมเพลงลูกทุ่งตั้งแต่ปีหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ถึงปี 2525 เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาเพลงที่สะท้อนให้เห็นค่านิยมด้านต่าง ๆ รวมทั้งชะตากรรมของชาวชนบททั้งหญิงและชาย นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังได้ใช้วิธีการสำรวจภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลในหัวข้อเดียวกันเพื่อเปรียบเทียบความสอดคล้องระหว่างค่านิยมที่ปรากฏในเพลงกับความคิดเห็นของชาวชนบทปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดที่ว่า โดยทั่วไป บทเพลงนั้นสะท้อนสภาพความเป็นอยู่และความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะพวกเพลงพื้นเมืองจะมีลักษณะดังกล่าวสูงมาก ดังนั้น เพลงลูกทุ่งซึ่งแม้จะเป็นเพลงที่ใช้เครื่องดนตรีตะวันตก แต่ทว่าโดยเนื้อหาแล้วยังคงสืบทอดประเพณีมาจากเพลงพื้นเมือง จึงเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะใช้เป็นวัตถุดิบในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมจากบทเพลง

สำหรับผลการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภาพสะท้อนของสตรีในเพลงลูกทุ่งที่ศึกษาในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีดังนี้

(i) **คุณสมบัติด้านกายภาพ** เน้นอนว่าความสาวและความสวยของผู้หญิงยังคงเป็นสิ่งที่ผู้ชายลูกทุ่งสนใจ แต่ทว่าสิ่งที่น่าสนใจก็คือ แม้ว่าผู้ชายลูกทุ่งจะยังพูดถึงพรหมจรรย์ของผู้หญิงอยู่ด้วยการค่อนข้างขอดผู้หญิงที่สูญเสียความสาวไปแล้ว แต่ทว่าก็มีเพลงลูกทุ่งจำนวนไม่น้อยที่ไม่ถือว่าปัญหานี้เป็นเรื่องคอขาดบาดตาย มีหนุ่มลูกทุ่งหลายรายดีใจที่ได้ผู้หญิงออกมาจากช่องโลภณีได้ หรือไม่สนใจผู้หญิงที่ผ่านมือชายอื่นมาก่อน ไม่ถือว่าอดีตของผู้หญิงเป็นสิ่งสำคัญ ยินดีที่จะให้อภัยและรับกอดदन รวมทั้งยังมีผู้ชายกลุ่มหนึ่งที่นิยมแม่หม้าย ผลจากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม มีเพียงผู้ชาย 53% เท่านั้นที่คาดหวังว่าจะต้องได้แต่งงานกับสาวพรหมจรรย์

(ii) **ภาพสะท้อนของความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชาย** ผู้ชายคาดหวังอย่างสูงที่จะให้ผู้หญิงเป็นช่างเท้าหลัง เป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับผลการสำรวจภาคสนามที่ 85% ของผู้ชายต้องการให้ผู้หญิงมีคุณสมบัติของศรีภรรยา

(iii) แต่ในทางตรงกันข้าม คติเรื่อง "หลายเมีย" ยังคงเป็นที่ยอมรับและยกย่องในเพลงลูกทุ่ง มีการให้คำอธิบายมากมายถึงสาเหตุการมีหลายเมียของผู้ชาย เช่น นิสัยรักสนุก เจ้าชู้ มีฐานะดี ต้องการพิสูจน์พลังทางเพศ เพลงลูกทุ่งส่งเสริมพฤติกรรมแบบพระยาเทครัว และบรรดา

ผู้ชายที่เมียเฉลอแล้วไปหาความสุขกับหญิงอื่น ผลจากการสำรวจ 55% ของผู้ชายต้องการภรรยาที่ไม่ซี้หึง และนี่เป็นหนึ่งในคุณสมบัติของภรรยาที่ดี

(iv) มีเพลงลูกทุ่งจำนวนมากที่พรรณนาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นต่อเนื่องตามมาจากการถือคติหลายเมีย ซึ่งมักจะเป็นการร้องพรรณนาของผู้หญิง เช่น การทะเลาะเบาะแว้งตั้งแต่อย่างเบา ๆ จนถึงขั้นตบตี รวมทั้งปัญหาที่สามีซี้เหล่า เจ้าชู้ ไม่รับผิดชอบลูกและเมีย และในบางครั้งอาจจะมีคำปลอบใจจากฝ่ายชายว่า ตนเองยัง "รักเมียหลวง ห่วงเมียน้อย" หรือ "ร้อยชู้หรือจะสู้เนื้อเมียตน"

(v) เช่นเดียวกับงานเพลงลูกทุ่งของเมตตาและถิรนนท์ (2532) จินตนาได้พบภาพสะท้อนของผู้หญิงชนบทที่ต้องอพยพเข้ามาเมืองกรุงด้วยสาเหตุต่าง ๆ เมื่อเข้ามาแล้วก็ได้มีโอกาสที่ต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับล่าง เช่น คนรับใช้ ระดับกลาง ๆ เช่น ช่างเสริมสวย จนถึงระดับที่ต้องขายศักดิ์ศรี เช่น สาวบาร์ หมอนวด โสเภณี บทเพลงลูกทุ่งจำนวนมากจะพรรณนาสภาพชีวิตอันแร้นแิดของสตรีเหล่านี้

(vi) และเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไม่ได้มีผลกระทบต่อชีวิตเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ได้กระทบไปถึงระบบค่านิยมด้วย ดังนั้น จึงมีบทเพลงลูกทุ่งที่ขุดค่อนค่านิยมแบบ "วัตถุนิยม และอำนาจนิยม" ของผู้หญิงชนบท เช่น สาธยายวัตถุที่ใช้ล่อผู้หญิงได้ เช่น รถยนต์ สร้อยคอ และผู้หญิงจะเลือกคนรักโดยดูจากฐานะและเครื่องแบบที่ถูกขนานนามว่าเป็น "ผู้หญิงหน้าเงิน" ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ภาพสะท้อนเช่นนี้คงจะมีการกระทำที่เป็นจริงปรากฏให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 14 : รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สื่อวิทยุ (5 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. สุภา อังกระวรรณท์,	"การศึกษาความหมายแฝงของคำว่า "ผู้หญิง" จากความเปรียบในบทเพลงไทยสากล"	2527
2. มัณฑนา อธิธินันทชัย และศิริพร สะโครบาเน็ค	"ผู้หญิงในสื่อมวลชน"	2529
3. จินตนา ดำรงเลิศ	"ฐานะสตรีในเพลงลูกทุ่ง"	2531
4. เมตตา กฤตวิทย์ และถิรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์	"ภาพของผู้หญิงไทยในเพลง"	2532
5. ศิริพร สะโครบาเน็ค และมัณฑนา อธิธินันทชัย	"Power of Media & Subordination of Women",	2534

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5. การวิเคราะห์สื่อโทรทัศน์

มีงานวิจัยอยู่เพียง 3 ชิ้นที่ศึกษาประเด็นสตรีจากสื่อโทรทัศน์ ทั้ง ๓ ที่สื่อชนิดนี้เป็นสื่อที่แพร่หลาย ได้รับความนิยม และมีอิทธิพลอย่างมากในปัจจุบัน เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้ไม่ค่อยมีผู้สนใจศึกษาสื่อโทรทัศน์น่าจะเนื่องมาจากความยากลำบากในการเก็บข้อมูล เช่น การบันทึกตัวรายการโทรทัศน์ (ต้องมีค่าใช้จ่ายสูง) ดังนั้น การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโทรทัศน์จึงมักจะไปผนวกรวมอยู่กับการศึกษาสื่อประเภทอื่น ๆ โดยรวมเมื่อมีการสำรวจพฤติกรรมการเปิดรับสารของผู้ชม แต่ไม่มีการแยกศึกษาโทรทัศน์ออกมาเป็นการเฉพาะ

งานศึกษา 3 ชิ้นที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นสตรีและสื่อโทรทัศน์ 2 ชิ้นแรกคือ งานของจรินทร์ เลิศจิระประเสริฐ (2535) และไศลทิพย์ จารุภูมิ (2535) เป็นงานศึกษาละครโทรทัศน์ด้วยกันทั้งสองเรื่อง ทั้งนี้ก็คงเป็นเหตุผลเดียวกับการศึกษานิตยสาร กล่าวคือ ละครโทรทัศน์นั้นมีการกำหนดความเป็นมาที่เป็นรายการคู่ขวัญของผู้หญิง มีเรื่องราวที่วาดด้วยผู้หญิง และมีผู้ชมเป็นผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ จรินทร์ได้วิเคราะห์ประเด็น "อาชีพของผู้หญิง" จากละคร ส่วนไศลทิพย์สำรวจความพึงพอใจของผู้ดูละครที่เป็นผู้หญิง ส่วนอีกชิ้นหนึ่งคืองานของศิริพร และมณฑนา (2534) ที่ได้สำรวจสื่อมวลชนทุกชนิด และมีข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับสื่อโทรทัศน์รวมอยู่ด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่า ยังไม่มีความสนใจที่จะศึกษาประเด็นสตรีในรายการประเภทอื่น ๆ เช่น รายการผู้หญิง (ซึ่งต้องรอจนปี 2538 บัญจมา รักแตงาม² จึงได้เริ่มวิเคราะห์รายการผู้หญิงในโทรทัศน์) รายการเกมโชว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายการข่าวมีเรื่องราวของผู้หญิงน้อยมากจนน่าแปลกใจ

เริ่มจากงานศึกษาของจรินทร์ เลิศจิระประเสริฐ (2535) ซึ่งผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยข้อเท็จจริงของละครโทรทัศน์ว่า เป็นรายการที่ให้ผลประโยชน์แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น ทางสถานีและผู้ผลิตก็ชอบเพราะทำกำไรได้ดี ฝ่ายคนดูก็ชอบเพราะเนื้อเรื่องแบบรักๆ ใคร่ๆ นั้นให้ความบันเทิงได้ดี และผู้อุปถัมภ์รายการก็ชอบเพราะเป็นรายการที่มีผู้ชมมาก ในขณะที่เป็นรายการที่ชื่นชอบจากทุกฝ่าย และยังทำหน้าที่เป็นผู้อบรมเพาะให้แนวคิดแก่ผู้ชมนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจว่า เนื้อหาในละครโทรทัศน์ได้เคลื่อนไหวไปตามความเป็นจริงหรือเปล่า เช่น ในกรณีของอาชีพผู้หญิงที่อยู่ในจอโทรทัศน์กับที่เป็นอยู่จริง นอกจากนี้ หากพิจารณาในแง่การทำหน้าที่อบรมเพาะ (Socialize) ผู้ชมซึ่งส่วนใหญ่เป็นสตรีแล้ว ผู้วิจัยตั้งคำถามว่า ละครได้บ่มเพาะมิติที่จำเป็นต่อชีวิตผู้หญิง คือ การประกอบอาชีพมากนักน้อยเพียงใดและอย่างไร

² บัญจมา รักแตงาม "การวิเคราะห์รายการโทรทัศน์สำหรับสตรี 2517", วิทยานิพนธ์ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

จรินทร์ได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาของละครโทรทัศน์จำนวน 10 เรื่องในระยะเวลา 4 เดือน (ม.ค.-เม.ย. 2532) เพื่อตอบคำถามว่าละครโทรทัศน์เสนออาชีพของผู้หญิงว่ามีอะไรบ้าง และมีวิธีการนำเสนออย่างไร ผลการวิจัยพบว่า อาชีพของผู้หญิงในละครมีอยู่อย่างจำกัดเพียงไม่กี่อาชีพ เป็นอาชีพแบบฉบับตายตัวเช่น ครู แม่บ้าน พยาบาล เลขาธุการ และเป็นอาชีพรองบ่อนขึ้นต่อผู้ชายทั้งสิ้น ภาพดังกล่าวนี้ล้วนไม่สะท้อนความเป็นจริงของสังคมไทยที่ผู้หญิงมีอาชีพหลากหลายมาก อาชีพเกษตรกรรมที่ผู้หญิงทำอยู่มากกลับไม่มีเลยในละคร

ส่วนวิธีการนำเสนอ นั้น ผู้วิจัยได้พบว่าเหตุผลของการเข้าสู่การประกอบอาชีพของผู้หญิงไม่ใช่เรื่องการทำมาหากิน แต่จะเป็นเรื่องการตอบแทนบุญคุณ การแต่งงาน และเรื่องเพศ ละครโทรทัศน์ได้ให้คำนิยามอาชีพของผู้หญิงว่า ไม่ใช่เรื่องสลักสำคัญสำหรับตัวละครหญิงเท่ากับชีวิตแต่งงาน และตัวละครสามารถจะละทิ้งอาชีพเพื่อความรักได้ทันที แม้แต่คุณสมบัติของตัวละครหญิงแบบดี ๆ ก็มีเพียง เสียสละ มีน้ำใจ เป็นแม่ศรีเรือน โดยไม่ต้องมีลักษณะขยันทำมาหากินมาเกี่ยวข้องด้วยเลย

ไสลทิพย์ จารุภูมิ (2535) ได้สำรวจความพึงพอใจของผู้หญิงในการดูละครโทรทัศน์โดยผู้วิจัยมีความเชื่อคล้ายคลึงกับจรินทร์ว่า ละครโทรทัศน์มิได้เป็นเพียงแค่รูปแบบความบันเทิงอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่ได้กลายมาเป็นส่วนเสี้ยวหนึ่งในโลกแห่งชีวิตของผู้หญิง ไสลทิพย์เสนอว่า ถ้าเรามองดูสภาพชีวิตความเป็นจริงของผู้หญิง ในเวลาค่าคืน สังคมไทยไม่มีธรรมเนียมปฏิบัติที่จะให้สตรีออกไปพักผ่อนหย่อนใจข้างนอกบ้าน ดังนั้น ละครโทรทัศน์จึงเป็นรูปแบบความบันเทิงอย่างเดียวที่ช่วยให้สตรีได้ท่องเที่ยวในโลกกว้าง (แบบจินตนาการ) นับเป็นการพักผ่อนอย่างปลอดภัยอยู่ภายในบ้าน แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่ละครโทรทัศน์มีความสำคัญและมีความจำเป็นต่อสตรี ละครโทรทัศน์ก็มักจะถูกตีตราว่า อ่อนด้อยในเชิงคุณค่าทางศิลปะและสุนทรีย์ะ อย่างที่เรียกว่าเป็น "ละครน้ำเน่า" นี้อาจจะหมายความว่า สิ่งที่เกี่ยวข้องกับสตรีมักจะถูกลดคุณค่าลงไปด้วย แต่เมื่อผู้วิจัยได้สำรวจทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คนที่ดูละครต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 5 ปี (ดูอาทิตย์ละอย่างน้อย 3 เรื่อง) กลับพบว่า ผู้ชมเหล่านี้จะปกป้องละครโทรทัศน์อย่างมากด้วยการยกข้ออ้างที่เป็นข้อดีเด่นของละครโทรทัศน์ขึ้นมากล่าวถึง

การวิจัยขั้นสุดท้ายเป็นการสำรวจสื่อโทรทัศน์แบบทั่ว ๆ ไปของศิริพร สะโครบาเน็ค และมัทธนา อิทินันท์ชัย (2534) ในช่วงปี 2528 โดยศึกษาโทรทัศน์ 2 ช่องคือ ช่อง 3 และช่อง 5 ทั้ง 2 ช่องมีรายการที่เกี่ยวข้องกับสตรีรวม 4 รายการ แต่เป็นรายการทำอาหาร เสริมสวยดูแลบ้านทั้งหมด ผู้วิจัยให้ข้อสรุปว่า ในแง่เวลาแล้ว โทรทัศน์จัดพื้นที่ให้แก่รายการของผู้หญิงน้อยมาก ในรายการการเมืองสำคัญ ๆ เช่น สนทนาปัญหาบ้านเมือง ไม่มีประเด็นสตรีเข้าไปสอดแทรกอยู่เลย ทำ

ให้เกิดสภาวะที่กลุ่มผู้หญิงก้าวหน้าไม่มีโอกาสเข้าถึงสื่อมวลชน พวกกลุ่มผู้หญิงล้าหลังก็ได้ใช้สื่อมวลชนสืบทอดแนวความคิดตามแบบประเพณีไป และในขณะที่สตรีได้ใช้ประโยชน์จากโทรทัศน์ในการพัฒนาตนเองอย่างน้อยมาก โทรทัศน์ก็กลับเป็นฝ่ายได้ใช้ประโยชน์จากสตรีอย่างมาก เช่น ในกรณีของโฆษณา เป็นต้น

ตารางที่ 15: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สื่อโทรทัศน์ (3 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. ศิริพร สะโครบานีค และมณฑนา อธิธินันท์ชัย	"Power of Media & Subordination of Women"	2534
2. จรินทร์ เลิศจิระประเสริฐ	"อาชีพของสตรีในละครโทรทัศน์"	2535
3. ไสลทิพย์ จารุภูมิ	"การศึกษาความพึงพอใจที่ได้รับจากละครโทรทัศน์"	2535

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6. การวิเคราะห์สื่อโฆษณา

งานโฆษณาเป็นอีกหัวข้อหนึ่งที่มีมักจะถูกบรรจุอยู่ในประเด็นการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นสตรีกับสื่อมวลชนอยู่เสมอ แต่ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นสตรีกับสื่อโฆษณานั้นมักจะเริ่มต้นด้วยความเชื่อว่า ความสัมพันธ์นี้มีลักษณะติดลบ ทั้งนี้เนื่องจากมักมีการพิสูจน์ว่า สื่อโฆษณาได้ใช้ความเป็นผู้หญิงไปเป็นจุดขายในทางที่ไม่เหมาะสม เช่น เป็นวัตถุสำหรับดึงดูดใจทางเพศ (Sex Object) ซึ่งเท่ากับลดค่าความเป็นมนุษย์และศักดิ์ศรีของผู้หญิง ในอีกแง่มุมหนึ่ง กลุ่มสตรีผู้รับสารโฆษณาก็จะถูกมองว่าเป็นกลุ่มผู้บริโภคเท่านั้น และสมมติฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสตรีผู้บริโภคนั้น ล้วนแต่เป็นไปในทางลบ เช่น หัวอ่อน (Passive) ง่ายต่อการหลอกล่อม ชักจูง เชื้อคนง่าย เป็นต้น

สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ได้พบการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานโฆษณาทางโทรทัศน์กับสตรีอยู่ 5 ชิ้น เป็นที่น่าสังเกตว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ได้ใช้แนวคิดทฤษฎีนำในการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ "ความเป็นหญิง" (Feminism) ที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนมากขึ้น อันอาจจะเนื่องมาจากช่วงระยะเวลาที่ศึกษานั้น (2531-2535) แนวคิดแบบสตรีนิยมเริ่มเป็นที่รู้จักและแพร่หลายมาแล้วในวงวิชาการไทย

งานวิจัยทั้ง 5 ชิ้น แบ่งได้เป็น 3 แนวทางตามวิธีการศึกษา งานของนพรัตน์ วงศ์กลลุต (2531) และนุชนาถ โอฟารกาญจนิน (2535) ทำการวิเคราะห์เนื้อหาของโฆษณาเพื่อคุณภาพสะท้อนของบทบาทสตรีที่ปรากฏอยู่ ส่วนสุพัตรา ศิริมังคะลา (2533) และอภิขญา อยู่ในธรรม (2534) ล้วนตรวจสอบความคิดเห็นของผู้รับสารสตรีต่อบทบาทที่ปรากฏและความพึงพอใจต่อรูปแบบของโฆษณา สำหรับแนวทางสุดท้ายคือ งานของ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2526) ได้ตอบคำถามที่ลงลึกไปมากยิ่งขึ้นว่า ภาพของโฆษณาที่ปรากฏนั้นมีความหมายแฝงเร้นอะไรอยู่เบื้องหลัง

ในที่นี้จะนำเสนอการวิเคราะห์สื่อโฆษณากับสตรีใน 4 ประเด็นคือ

- (1) บทบาทของสตรีในงานโฆษณา
- (2) ผู้รับสารสตรีกับงานโฆษณา
- (3) การวิเคราะห์ความหมายของงานโฆษณา
- (4) ข้อสังเกตเกี่ยวกับงานโฆษณาและสตรี

(1) บทบาทของสตรีในงานโฆษณา

งานของนพรัตน์ (2531) และนุชนาถ (2535) ศึกษางานโฆษณาทางโทรทัศน์ในช่วงเวลาที่ห่างกัน 4 ปี โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเหมือนกัน แต่ทว่านุชนาถจำกัดขอบเขตการศึกษาอยู่ในช่วงเวลา 1 เดือน และดูโฆษณาเฉพาะช่วง Prime Time เท่านั้น ในขณะที่นพรัตน์ศึกษาในช่วง

เวลาที่ยาวนานกว่าคือ 1 ปี และสุ่มดูทุกช่วงเวลา อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยของงานทั้งสองชิ้นก็ให้ผลที่ใกล้เคียงกันมาก

ทั้งนพรัตน์ และนุชนาถกล่าวว่า จากการอ่านรายงานการวิจัยจากต่างประเทศและข้อเขียนเกี่ยวกับโฆษณาและสตรี ผู้วิจัยทั้งสองได้ทราบแล้วว่า สื่อโฆษณาได้นำเสนอภาพสะท้อนของสตรีอย่างจำกัดอยู่เพียง 2-3 บทบาท ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริง บทบาทและสถานภาพของสตรีในโลกแห่งความเป็นจริงเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นผู้วิจัยทั้งสองจึงอยากจะทำการศึกษาตรวจสอบซ้ำว่า ในช่วงเวลาที่ศึกษา ภาพสะท้อนของสตรีในงานโฆษณาได้เปลี่ยนแปลงไปบ้างหรือเปล่า และอะไรเป็นปัจจัยกำหนดความเคลื่อนไหวและความหยุดนิ่งดังกล่าว

ผลการวิจัยที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

(i) บทบาทของสตรีที่ปรากฏในงานโฆษณาทางโทรทัศน์ยังคงมีเพียง 4 บทบาท เท่านั้น คือ สาวสวยไร้อาชีพ/แม่บ้าน/แม่/และสาวทำงาน

(ii) ลำดับที่ปรากฏเรียงจากมากไปน้อยจะมีดังนี้ อันดับ 1 และอันดับ 2 จากการวิจัยทั้งสองชิ้นจะตรงกันคือ สาวสวยไร้อาชีพ และแม่บ้าน ส่วนภาพของแม่และสาวทำงานจะอยู่ในอันดับ 3 หรืออันดับ 4 โดยงานวิจัยของนุชนาถที่ดูแต่ช่วง Prime Time ภาพของแม่จะมีมากเป็นอันดับ 3 แต่งานของนพรัตน์ซึ่งดูในทุกช่วงเวลา จะพบว่าปริมาณภาพของสาวทำงานจะมีมากเป็นอันดับ 3 โดยมีภาพของแม่อยู่รั้งท้าย

(iii) งานวิจัยทั้งสองชิ้นได้พยายามจับคู่ความสัมพันธ์ระหว่างภาพสะท้อนของสตรีกับวัตถุประสงค์ของผลิตภัณฑ์ที่โฆษณา เพื่อตอบคำถามว่าประเภทของสินค้าเป็นปัจจัยตัวหนึ่งในการกำหนดภาพของสตรีใช่หรือไม่ และผลการวิจัยก็ยืนยันเช่นนั้น กล่าวคือ

- บทบาทสาวสวยไร้อาชีพ: จะปรากฏมากที่สุดในสินค้าเครื่องสำอางค์ (ถึง 1 ใน 3) เครื่องแต่งกาย อาหาร อุปกรณ์ภายในบ้าน หรืออาจจะกล่าวว่า มีอยู่ในแทบทุกผลิตภัณฑ์
- บทบาทของแม่บ้าน: จะปรากฏในสินค้าประเภทของใช้ในบ้าน อาหารเครื่องดื่ม และอุปกรณ์ภายในบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของแม่บ้านที่เป็นผู้บริโภค และผู้บริการอำนวยความสะดวกสบายแก่สมาชิกในบ้าน
- บทบาทของแม่: จะปรากฏในสินค้าประเภทอาหารและยา ซึ่งตรงกับหน้าที่ของแม่ที่ต้องคอยดูแลลูก โดยเฉพาะด้านสุขภาพ
- บทบาทผู้หญิงทำงาน: จะปรากฏสินค้าประเภทเครื่องสำอางค์ ของใช้ส่วนตัว อาหาร รถยนต์ ซึ่งหมายความว่า แม้จะเป็นผู้หญิงทำงานก็ต้องไม่ลืมเรื่องความสวยงาม

(iv) ผู้วิจัยทั้งสองได้อภิปรายผลว่า ทั้ง ๆ ที่งานโฆษณาเป็นรูปแบบที่ก้าวหน้าที่สุดของรายการในโทรทัศน์ แม้กระนั้นก็ยังมีการนำเสนอภาพสะท้อนของสตรีที่หยุดนิ่งไม่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ภาพของผู้หญิงยังคงต้องเป็นคนที่เรียบร้อย อ่อนหวาน เป็นผู้ตาม มีขอบเขตปริวิตถลอยู่ภายในครอบครัว มีบทบาทเป็นแม่และแม่บ้านเป็นส่วนใหญ่ และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างบทบาททั้ง 4 แล้ว 3 บทบาทนั้นดูจะคงที่มากที่สุด กล่าวคือ

แม่: เป็นคนดูแลให้ความอบอุ่นแก่ลูกและทุกคนในครอบครัว เรื่องการเลี้ยงและดูแลลูกเป็นเรื่องของแม่คนเดียวเท่านั้น โดยพ่อไม่มีส่วนร่วม

แม่บ้าน: ยังคงแนวคิดแบบ "แม่ศรีเรือน" กล่าวคือเป็นคนรับใช้ของทุกคนในบ้าน งานบ้านจึงเป็นงานของผู้หญิงเท่านั้น จะมีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน เช่น แม่บ้านจะเป็นคนทำอาหาร พ่อบ้านจะเป็นคนซิมและกิน และบรรดาสินค้าต่าง ๆ นั้นไม่ได้ช่วยลดภาระของผู้หญิงเลย

สาวสวยไร้อาชีพ: สร้างทัศนคติให้แก่ผู้หญิงว่า "ความสวยจะเป็นตัวนำมาซึ่งความสำเร็จในชีวิต" โดยบ่งบอกวิธีการว่าให้ใช้ผลิตภัณฑ์สินค้าที่แนะนำเพื่อดึงดูดใจชาย

ในทั้ง 3 บทบาทนี้ จะมีคุณลักษณะร่วมกันประการหนึ่งคือ ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ผู้หญิงทำนั้น ล้วนแต่เป็นเพื่อคนอื่น มิใช่เพื่อตัวเอง แม้แต่การเลือกใส่เสื้อชั้นในก็เพื่อให้ดูสวยงามในสายตาของผู้ชาย มิใช่เพื่อความสบายของตัวเอง

นพรัตน์มีความเห็นว่า มีแต่บทบาทของผู้หญิงทำงานเท่านั้นที่มีส่วนในการส่งเสริมสถานภาพของสตรี และได้แสดงภาพของผู้หญิงที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง นอกจากนี้ผู้วิจัยก็ยังมีความหวังว่า ในอนาคต สื่อโฆษณาสามารถจะช่วยทำหน้าที่อบรมบ่มเพาะผู้หญิงให้เป็นไปตามที่พึงปรารถนาได้ โดยมีข้อเสนอแนะว่า

1. ในการสร้างบุคลิกภาพของสตรี นอกจากด้านความงามแล้ว ต้องเสริมด้านความเข้มแข็งและด้านความสามารถลงไปให้มากขึ้น
2. ควรนำเสนอบทบาทผู้หญิงทำงานนอกบ้านให้มากขึ้น ในเวลาเดียวกัน สำหรับงานในบ้าน ให้สร้างภาพของผู้ชายที่เข้ามาช่วยด้วย
3. สร้างภาพผู้หญิงที่ไม่ต้องพึ่งพิงผู้ชาย และสำหรับคุณสมบัติบางอย่างที่สงวนไว้สำหรับผู้หญิงเท่านั้น เช่น ความเมตตากรุณานั้นให้แสดงว่าเป็นคุณสมบัติของคนทุกเพศ

(2) ผู้รับสารสตรีกับงานโฆษณา

งานวิจัยชิ้นแรกของอภิขญา อยู่ในธรรม (2534) มีลักษณะเป็นการวิจัยแบบการตลาด คือมองว่ากลุ่มแม่บ้านเป็นผู้รับสารรายใหญ่ของโฆษณา และมีฐานะเป็นผู้บริโภคสินค้าด้วย ดัง

นั้นหากผู้ทำโฆษณาได้ทราบถึงความต้องการและความชอบของผู้บริโภคที่มีต่อรูปแบบต่าง ๆ ของโฆษณา จะสร้างสารโฆษณาให้ถูกใจได้ ผู้วิจัยจึงสำรวจความพึงพอใจที่มีต่อรูปแบบโฆษณาของกลุ่มแม่บ้านในกรุงเทพฯ จำนวน 378 คน ผลการวิจัยพบว่า มีปัจจัย 3 ตัวที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับความพึงพอใจคือ ตัวสารโฆษณาเอง ฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของผู้รับสารและประเภทของสินค้า

ส่วนงานวิจัยของสุพัตรา ศิริมังคะลา (2535) ที่แม้จะศึกษาผู้รับสารสตรีเช่นกัน แต่ก็มีจุดยืนของการศึกษาแตกต่างจากอภิขญา สุพัตรามีความเห็นว่า เท่าที่ผ่านมาในอดีตภาพของสตรีที่ปรากฏในโฆษณามักจะค่อนข้างไปในทางลบ แต่ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นด้วย ผู้วิจัยจึงอยากทราบว่าผู้หญิงทั่วไปรับรู้สารโฆษณาในแง่ใดบ้าง การศึกษาคั้งนี้ก็สำรวจเฉพาะสตรีในกรุงเทพฯ เท่านั้นเช่นกัน

ผลการวิจัยส่วนหนึ่งพบว่า ปัจจุบันการนำเอาผู้หญิงมาเป็นผู้แสดงนำ (Presenter) ในงานโฆษณามีมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การใช้ตัวแสดงเป็นหญิงหรือชายนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ มิใช่เรื่องเพศเพียงอย่างเดียว และแม้ว่าจะมีผู้หญิงเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังจำกัดบทบาทอยู่ใน 4 แบบ ดังเช่นผลการศึกษาคั้งอื่น ๆ แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปก็คือ ในแต่ละบทบาทจะเริ่มมีการแตกตัวเป็นกลุ่มย่อย ๆ มากขึ้น เช่น ในบทบาทของแม่บ้าน เริ่มจะมีแม่บ้านแบบยุคเก่าและยุคใหม่ กลุ่มผู้หญิงทำงานจะเริ่มเน้นบุคลิกที่ดี และกลายเป็นภาพฝันของผู้หญิงชนชั้นกลางทั่วไปสำหรับบทบาทสาวสวยไร้อาชีพที่นำเอาเพศมาเป็นจุดขายนั้นจะสัมพันธ์กับสินค้าสำหรับผู้ชาย เช่น เหล้า น้ำมัน รถยนต์ เป็นต้น

(3) การวิเคราะห์ความหมายของงานโฆษณา

ในขณะที่งานวิจัย 4 ชิ้นที่กล่าวถึงแล้วนั้น จะเป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2526) ได้ศึกษางานโฆษณาโดยการวิเคราะห์เชิงคุณภาพเพื่อเสริมข้อค้นพบเรื่องปริมาณของบทบาทและสถานภาพของสตรีที่สะท้อนอยู่ในสื่อโฆษณา เพื่อตอบคำถามว่ามีความหมายอะไรบ้างที่อยู่ในโฆษณา และความหมายนั้นได้ทำหน้าที่อะไรบ้าง

คำตอบพื้นฐานที่สุดก็คือ เนื่องจากโฆษณาทั้งหมดเป็น 'ตัวบท' (Text) ที่สร้างอยู่ในบริบท (Context) ของสังคมแบบถืออำนาจชายเป็นใหญ่ (Patriarchal) ภาพของผู้หญิงจึงต้องถูกจำกัดอยู่เพียงแค่นั้น นอกจากนั้นในโฆษณาแต่ละชิ้นจะประกอบด้วยความหมายชั้นแรกและความหมายชั้นที่สองอยู่เสมอ ในขณะที่ความหมายแรกจะเป็นการบอกถึงคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ความหมายชั้นที่สองจะแถมความคิดต่าง ๆ ของสังคมสอดแทรกลงไปด้วย

ความคิดที่สังคมสอดแทรกลงไปในส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องเพศนั้นจะมีเช่น

(i) กาแฟที่รสชาติดี จะไม่เคยถูกเสิร์ฟจากสามีให้แก่ภรรยาเลย ทั้งนี้เพราะภาพของผู้หญิงที่บ้าน ที่ทำงาน บนเครื่องบิน ก็คือ "แม่บ้าน" ที่มีความสามารถในการปรนนิบัติรับใช้และยินดีทำอย่างเต็มที่

(ii) ความหมายแฝงของการบริการรับใช้อยู่เสมออย่างเต็มที่และตลอดเวลา เราจะเห็นโฆษณาที่ภรรยาลุกขึ้นมาอุ้มข้าวด้วยหม้อหุงข้าวชั้นดีให้แก่สามีที่กลับมาดึกตื่น แทนที่หม้อหุงข้าวที่เก็บความร้อนได้นานจะช่วยให้ภรรยาเข้านอนได้โดยไม่ต้องรอรับใช้

(iii) ความหมายของเครื่องทุ่นแรงจากผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ แม้จะทำให้งานบ้านเบาแรงลง แต่ภรรยาที่รับผิดชอบนั้นยังไม่ได้เบาบางตามไปเลย พร้อมกันนั้นยังได้สร้างแนวคิดใหม่คือ มาตรฐานของบ้านที่จะต้องสะอาดใหม่เอี่ยมอยู่เสมอ

(iv) ความหมายแฝงเรื่องการตอกย้ำเรื่องการแบ่งงานกันทำ งานบ้านไม่ใช่ความรับผิดชอบระหว่างแม่บ้านกับพ่อบ้าน แต่เป็นหน้าที่ของแม่บ้านเท่านั้น และไม่เพียงแต่แม่บ้านเท่านั้นที่ต้องเป็นผู้หญิง แม้แต่คนรับใช้ก็ต้องเป็นผู้หญิงเช่นกัน ผู้ชายมีหน้าที่คอยรับบริการ คอยตีชม คอยให้กำลังใจ ชื่นชม และเป็นผู้ตัดสินผลงาน

(v) ในขณะที่แม่บ้านต้องรับผิดชอบงานบ้านเพียงคนเดียว ในฐานะแม่ก็ต้องรับผิดชอบลูกแต่เพียงฝ่ายเดียวเช่นกัน อันที่จริง แนวคิดนี้มีอยู่แล้วในสังคม และสื่อมวลชนได้มาช่วยสืบทอดให้แนวคิดนี้ยืนยาวต่อไป

อุบลรัตน์สรุปว่า อันที่จริงสื่อโฆษณานั้นสามารถจะทำหน้าที่ได้ 2 อย่างคือ ปลุกฝัง และถ่ายทอดค่านิยมที่มีอยู่ หรือสร้างค่านิยมใหม่ ๆ ป้อนให้แก่สังคม แต่เท่าที่ผ่านมา สื่อโฆษณาทำแต่เพียงหน้าที่แรกเท่านั้น โดยไม่พยายามจะทำหายค่านิยมเดิมเพราะเกรงปัญหาการไม่ยอมรับจากผู้รับ ดังนั้นจึงมีเพียงสีสันและความแปลกใหม่จากภายนอกเท่านั้น แต่เนื้อหาส่วนใหญ่คงเหมือนเดิม

อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสังเกตว่าท่ามกลางความหยุดนิ่งของสื่อโฆษณา ก็มีข้อยกเว้นบางอย่างเกิดขึ้น เช่น โฆษณาที่มีภาพหมูนักบริหาร เริ่มมีผู้หญิงแซมอยู่บ้าง เริ่มมีภาพผู้หญิงหาสีบ้านเอง หรือในโฆษณาเหล้าเริ่มมีภาพผู้หญิงดื่มเองแทนที่จะเป็นแค่คนรินหรือเป็นตัวประกอบเท่านั้น

(4) ข้อสังเกตเกี่ยวกับงานโฆษณาและสตรี

(i) ประเภทของสื่อโฆษณาที่นำมาศึกษานี้เป็นสื่อโฆษณาทางโทรทัศน์ทั้งสิ้น และยังไม่มีผลการศึกษาโฆษณาจากสื่ออื่น ๆ เลย

(ii) นำสังเกตว่า ภาพของสตรีที่ปรากฏในโฆษณาจะเป็นผู้หญิงที่อยู่ในเมืองเป็นส่วนใหญ่ แต่สื่อเหล่านี้ได้เผยแพร่ไปทั้งในเมืองและในชนบท งานศึกษาความคิดเห็นหรือความพึงพอใจ

ใจของผู้รับสารสตรีก็ศึกษาจากกลุ่มสตรีในกรุงเทพฯ เท่านั้นเช่นกัน ดังนั้นจึงควรที่จะศึกษากลุ่มสตรีต่างจังหวัดที่น่าจะมีความแตกต่างไปจากสตรีกรุงเทพฯ

(iii) ในงานวิจัยที่มีการใช้ตัวแปรเรื่องการแบ่งประเภทสินค้านั้น ผู้วิจัยมักจะใช้เกณฑ์การแบ่งที่การจัดประกวดรางวัล TACT AWARD ได้จัดแบ่งเอาไว้ ซึ่งเกณฑ์ที่ใช้อาจจะไม่ตรงกับวัตถุประสงค์หรือไม่มีความหมายต่อการศึกษาประเด็นเรื่องบทบาทหญิง-ชาย (Gender) ผู้วิจัยควรจะค้นคิดเกณฑ์ขึ้นมาใหม่ ตัวอย่างเช่น ถ้าแบ่งสินค้าออกเป็นประเภทของใช้ส่วนตัว ของใช้ประจำบ้าน จะเห็นว่าผู้ชายจะมีเพียงอย่างเดียว แต่ผู้หญิงจะมี 2 อย่าง เป็นต้น

(iv) หลังจากที่มีการศึกษาเรื่องบทบาทของสตรีในสื่อโฆษณาได้ผลที่แน่นอนแล้วควรมีการก้าวต่อไปในการศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้น เช่น เจาะลึกถึงวิธีการนำเสนอ Presenter ว่า นำเสนอผู้หญิงในฐานะผู้ใช้สินค้าหรือผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำ การนำเสนอภาพของแม่เป็นแม่ที่โง่งงหรือเป็นแม่ที่เฉลียวฉลาด เป็นต้น

(v) ในการศึกษาเรื่องผลกระทบหรืออิทธิพลของสื่อโฆษณา ควรจะพัฒนาวิธีการศึกษาให้มากกว่าการวิเคราะห์เนื้อหา หรือการใช้แบบสอบถาม เช่น ใช้วิธีการทดลอง หรือใช้ Focus Group หรือ Projective Technique เป็นต้น

ตารางที่ 16 : รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ สื่อโฆษณา (4 ชั้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
(1) อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์	"ภาพสะท้อนของผู้หญิงไทยในสื่อโฆษณา"	2526
(2) นพรัตน์ วงศ์กลลชุด	"โฆษณาของโทรทัศน์กับบทบาทและสถานภาพสตรีไทย"	2531
(3) อภิขญา อยู่ในธรรม	"ความพึงพอใจต่อรูปแบบโฆษณาทางโทรทัศน์ของแม่บ้านในกรุงเทพมหานคร"	2534
(4) นุชนาถ โอฟารกาญจนิน	"ภาพสะท้อนบทบาทของสตรีที่ปรากฏในสื่อโฆษณาทางโทรทัศน์"	2535
(5) สุกพัตรา ศิริมังคะลา	"การศึกษาบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงในงานโฆษณา"	2535

7. การวิเคราะห์สื่อประเภทอื่น ๆ

คำว่า "สื่ออื่น ๆ" ในที่นี้หมายถึงสื่อทุกชนิดที่นอกเหนือไปจากสื่อสิ่งพิมพ์ (หนังสือพิมพ์ และนิตยสาร) และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (วิทยุและโทรทัศน์) ที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว อันอาจจะได้แก่ สื่อบุคคล ภาพพลิก วิดีโอเทป เครื่องบันทึกเสียง จดหมายข่าว เอกสารแผ่นพับ เป็นต้น

มีงานวิจัยอยู่ 7 ชิ้นที่ครอบคลุมอยู่ในประเด็นสตรีและสื่ออื่น ๆ โดยส่วนใหญ่แล้ว แนวทางการศึกษาสื่ออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสตรีจะเน้นหนักอยู่ใน 2 แนวทางคือ

แนวทางแรก จะมีลักษณะเป็นการประเมินผลสื่อประเภทต่าง ๆ ที่ใช้ในการสื่อสาร ซึ่งอาจจะเป็นการประเมินผลในความหมายที่เคร่งครัดรัดกุม คือ การทดลองสื่อเฉพาะที่สร้างขึ้นแล้ว วัดผลการใช้ หรืออาจจะประเมินผลในความหมายกว้าง ๆ คือ การประเมินเปรียบเทียบผลของสื่อแต่ละชนิดในประเด็นบางประเด็น

สำหรับเนื้อหาที่จะประเมินนั้นมักจะอยู่ในมิติใดมิติหนึ่งของเรื่องความรู้ ทักษะคติ และการปฏิบัติ โดยอาจจะมีเนื้อหาอยู่ 2 ประเภทคือ เนื้อหาความรู้ทั่วไป เช่น ความรู้และการปฏิบัติ ระหว่างตั้งครรภ์ และเนื้อหาเฉพาะที่เกี่ยวกับประเด็นสตรี

แนวทางที่สอง เป็นการค้นหารูปแบบที่เหมาะสมที่สุดของสื่อแต่ละชนิดเช่น หารูปแบบที่เหมาะสมของจดหมายข่าว หรือแสวงหากลยุทธในการใช้สื่อแต่ละชนิดให้ได้ผลตรงตามวัตถุประสงค์มากที่สุด

การวิเคราะห์สื่อประเภทอื่น ๆ นี้ จะนำเสนอใน 2 ประเด็นคือ

- (1) การประเมินผลการใช้สื่ออื่น ๆ กับประเด็นสตรี
- (2) การค้นหารูปแบบที่เหมาะสมสำหรับสื่อแต่ละชนิด

(1) การประเมินผลการใช้สื่ออื่น ๆ กับประเด็นสตรี

รุจิรารัตน์ ชูทองรัตน์ (2525) ได้ตรวจสอบประสิทธิภาพของสื่อ 2 ชนิดคือ สื่อบุคคลและภาพพลิกที่นิยมใช้ในวงการสาธารณสุขต่อกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้หญิงที่มารับบริการที่โรงพยาบาล จำนวน 120 คน (เงื่อนไขการใช้สื่อ 2 ประเภทนี้ก็คือ กลุ่มเป้าหมายควรจะมารวมตัวกันเป็นกลุ่ม) เพื่อวัดว่าความรู้และทัศนคติต่อเรื่องการตั้งครรภ์เปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการทดลองแบบเปรียบเทียบความรู้และทัศนคติก่อนและหลังการใช้สื่อจากกลุ่มตัวอย่างกลุ่มเดียวกัน ผลการวิจัยพบว่า การใช้สื่อบุคคลและภาพพลิกนั้นสามารถทำให้ความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไป

งานวิจัยของมนทิวา โสพนันธุ์วงศ์ (2524) เป็นตัวอย่างงานวิจัยในช่วงทศวรรษ 2520 ที่กำลังมีความสนใจเรื่องการวางแผนครอบครัวอย่างมาก ประเด็นการวางแผนครอบครัวเข้ามา

เกี่ยวข้องกับสตรีโดยตรง เพราะการวางแผนครอบครัวของไทยจะเน้นการคุมกำเนิดที่มุ่งภาวะเจริญพันธุ์จากฝ่ายสตรี สื่อประเภทต่าง ๆ ถูกนำมาทดสอบว่า แบบใดจะมีประสิทธิภาพมากกว่ากัน งานของมนตรีาก็ต้องการจะเปรียบเทียบรูปแบบการติดต่อสื่อสารแบบสื่อบุคคล (ญาติ-สามี-เพื่อน แพทย์-พยาบาล เจ้าหน้าที่ศูนย์) กับสื่อมวลชนทุกชนิด ว่าสื่อแบบใดจะมีผลต่อความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติในการวางแผนครอบครัวของสตรีกลุ่มตัวอย่าง 600 คนที่มารับบริการวางแผนครอบครัวจากโรงพยาบาลรัฐ 3 แห่งในเขตกรุงเทพฯ ด้วยการใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า โดยส่วนใหญ่แล้ว กลุ่มตัวอย่างได้รับข่าวสารเรื่องการวางแผนครอบครัวมาจากสื่อบุคคล รองลงมาคือผสมกันระหว่างสื่อบุคคลกับสื่อมวลชน และมีจำนวนน้อยมากที่ได้รับข่าวสารจากสื่อมวลชนเพียงอย่างเดียว แต่ทว่ากลุ่มสตรีที่ใช้รูปแบบสื่อผสมจะมีความรู้มากกว่ากลุ่มที่ใช้สื่อเพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เพราะสื่อมวลชนสามารถให้ข้อมูลที่มีรายละเอียดมากกว่า เช่น บอกทั้งวิธีการคุมกำเนิดและบอกแหล่งบริการด้วย

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้พบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอื่น ๆ เพิ่มเติม กล่าวคือ รูปแบบของสื่อแต่ละประเภทอาจจะไม่ได้ทำให้ความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติแตกต่างกันมากนัก แต่ประเภทของสื่อจะเกี่ยวข้องกับประเภทของความรู้มากกว่า เช่น ความรู้เรื่องคุมกำเนิดชั่วคราว การฉีดยา และการใส่ห่วง มักจะได้จากสื่อทั้ง 3 รูปแบบ แต่ความรู้เรื่องการกินยาเม็ดคุมกำเนิดมักจะได้จากสื่อมวลชน และเรื่องการทำหมันหญิงจะได้มาจากสื่อบุคคลมากที่สุด

ตัวแปรอีกตัวที่เข้ามาเกี่ยวข้องคือเรื่องข่าวลือ กลุ่มตัวอย่างที่รับข้อมูลจากสื่อบุคคลอย่างเดียวมักจะได้รับฟังข่าวลือในด้านลบเกี่ยวกับผลจากการทำหมัน (เช่น สมรรถภาพทางเพศจะลดลง) และผู้ฟังมักจะเชื่อหรือไม่แน่ใจ แต่สตรีกลุ่มที่ได้ข้อมูลจากสื่อมวลชนมักจะไม่ใช่ข่าวลือ ทั้งนี้เพราะข้อมูลจากสื่อมวลชนมักจะคัดค้านข่าวลือดังกล่าวอยู่แล้ว

สำหรับการวิจัยชิ้นนี้มีข้อน่าสังเกตว่า ตัวแปรเรื่องสื่อบุคคลนั้น ผู้วิจัยใช้รวมกลุ่มคนที่มีคุณสมบัติแตกต่างกันเข้าด้วยกัน คือ ญาติ-สามี-เพื่อน ซึ่งเป็นสื่อบุคคลที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม และกลุ่มแพทย์-พยาบาล-เจ้าหน้าที่ศูนย์ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ สื่อบุคคลทั้ง 2 กลุ่มนี้ควรจะแยกกันในการศึกษา

ส่วนบทสรุปการเปรียบเทียบประเภทของสื่อที่สตรีเปิดรับ อาจจะสรุปคร่าว ๆ ได้ว่า ในช่วงเวลาที่ศึกษานั้น ข่าวสารเรื่องการคุมกำเนิดยังเผยแพร่ผ่านสื่อบุคคลมากกว่าสื่อมวลชน แต่ในแง่ความถูกต้องหรือความกว้างขวางของข้อมูล สื่อมวลชนน่าจะมีมากกว่า เพราะสื่อบุคคลที่เป็นญาติ สามี และเพื่อนน่าจะมีข้อมูลเรื่องดังกล่าวอย่างจำกัด

ข้อสรุปอีกประการหนึ่งก็คือ บทบาทของสื่อมวลชนนั้นมักจะให้ผลในแง่เพิ่มความรู้และทัศนคติเท่านั้น แต่เมื่อถึงขั้นลงมือปฏิบัติเรื่องที่มีผลกระทบมาถึงตัวเองโดยตรง (เช่น การคุม

กำเนิด การผ่าตัดทำหมัน) ผู้รับสารยอมต้องการรูปแบบการสื่อสารแบบสองทางเพื่อแสวงหาทางเลือกที่ดี และเป็นไปได้สำหรับตัดสินใจลงมือทำ ณ จุดนี้ สื่อบุคคลที่สามารถให้ข่าวสารได้คือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น เช่น แพทย์ พยาบาล

ในปี 2534 ปารีชาติ บุญญาวิวัฒน์ (2534) ได้ทำการประเมินผลการดำเนินงานตามแผนงานพัฒนาสตรีในด้านความรู้ ทักษะคิดและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อบุคคล คือ พัฒนาการและคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มตัวอย่างคือสตรีชาวบ้านจำนวน 341 ราย สุ่มจากทุกหมู่บ้านใน อ.สอง จ.แพร่ โดยการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า ความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติในการเข้ามีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนของสตรีในแต่ละหมู่บ้านแตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องมาจากตัวแปรที่สำคัญคือสื่อบุคคล 2 กลุ่ม กล่าวคือ ขึ้นอยู่กับความเอาการเอางานของพัฒนากรในแต่ละตำบล และขึ้นอยู่กับว่าคณะกรรมการหมู่บ้านของแต่ละแห่งได้สนับสนุนกิจกรรมของสตรีมากน้อยเพียงใด นี่จึงนำมาสู่ข้อสรุปว่า สื่อบุคคลที่เป็นบุคลากรท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่รัฐมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำเนินงานพัฒนาสตรีตามแผนให้ได้ผล

วาริศา พลายนบัว (2532) เริ่มให้ความสนใจกับประเด็นปัญหาเรื่องความไม่เสมอภาคระหว่างเพศที่ปรากฏในสื่อมวลชน แต่ทว่าผู้วิจัยมีความเชื่อว่า แนวคิดเรื่องเพศนั้นคงจะไม่ได้มาจากแหล่งข่าวสารแหล่งเดียวคือสื่อมวลชนเท่านั้น แต่น่าจะมาจากสถาบันที่มีบทบาทในการหล่อหลอมบุคคลด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาเปรียบเทียบแหล่งข่าวสาร 3 แหล่งคือ ครอบครัว โรงเรียน และสื่อมวลชน เพื่อดูทัศนคติที่บุคคลมีต่อเรื่องสถานภาพสตรี

ข้อเด่นอีกประการหนึ่งของงานวิจัยชิ้นนี้คือ การใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นทั้งนักศึกษาทั้งหญิงและชายจำนวน 250 คน จากมหาวิทยาลัยของรัฐ 7 แห่งในกรุงเทพฯ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูล ผลการวิจัยมีดังต่อไปนี้

สำหรับสถาบันครอบครัว ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทการสื่อสารในครอบครัวเป็น 3 แบบคือแบบเปิด (Open) แบบปิด (Closed) และแบบปล่อย (Laissez-Faire) ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการสื่อสารในครอบครัวทั้งสามแบบไม่เกี่ยวข้องกับทัศนคติต่อเรื่องสถานภาพสตรีเลย ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่า ทัศนคติในเรื่องเพศไม่ได้มาจากมิติเรื่องการสื่อสารในครอบครัว แต่อาจจะมาจากลักษณะอย่างอื่น ๆ ของครอบครัว เช่น คุณลักษณะของพ่อแม่ หรือการแบ่งงานกันทำภายในครอบครัว (ซึ่งคงจะต้องศึกษาต่อไป) หรือมีฉะนั้นอาจจะเนื่องจากจุดอ่อนของเครื่องมือในการวัดเรื่องรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวที่ค่อนข้างเป็นการถามแบบกว้าง ๆ เกินไป

ผลการวิจัยไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อมวลชนกับทัศนคติต่อเรื่องสถานภาพสตรีเช่นกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเหตุผลที่อาจจะเป็นไปได้ 2 ประการคือ ประการแรก ตัวสื่อมวลชนเองไม่มีอิทธิพลต่อบุคคลในเรื่องเพศ หรือประการที่สอง อาจเป็นไปได้ว่า สื่อมวลชนนั้นไม่มี

เนื้อหาที่เกี่ยวกับสถานภาพทางเพศของสตรีโดยตรง อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้วิจัยเจาะลงไปดูในเรื่องประเภทของรายการ ก็ได้พบความสัมพันธ์บ้าง เช่น ในสื่อภาพยนตร์ ผู้หญิงจะดูภาพยนตร์ประเภทรักโรแมนติกมากกว่าผู้ชาย ส่วนผู้ชายจะดูข่าวและเกร็ดความรู้มากกว่าผู้หญิง ดังนั้นเมื่อสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างเพศของผู้รับสารกับทัศนคติต่อเรื่องเพศ จึงพบว่า ผู้หญิงจะมีทัศนคติที่เป็นบวกและเห็นด้วยต่อเรื่องความเสมอภาคทางเพศมากกว่าผู้ชาย (อาจจะได้อธิบายว่าเนื่องมาจากอิทธิพลของสื่อ หรืออาจจะเนื่องมาจากคุณลักษณะทางเพศของตัวเอง)

ผลการวิจัยที่น่าสนใจคือ ตัวแปรด้านสถาบันการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้วัดด้วยหลักสูตรการเรียน 3 สาขา คือ สาขาที่สัมพันธ์กับมนุษย์ สาขาที่เกี่ยวกับสินค้าและบริการ และสาขาที่เน้นวิชาการ ปรากฏว่าตัวแปรดังกล่าวสัมพันธ์กับทัศนคติเกี่ยวกับสถานภาพของสตรี นี้อาจจะหมายความว่าสถาบันการศึกษามีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับการหล่อหลอมทัศนคติทางเพศ

(2) การค้นหารูปแบบที่เหมาะสมสำหรับสื่อแต่ละชนิด

สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ (2524) มองว่า บทบาทของผู้หญิงสัมพันธ์กับการเป็นผู้จัดหาอาหาร ดังนั้นเมื่อสังคมชนบทไทยยังมีปัญหาเรื่องโภชนาการ จึงควรมุ่งให้ความรู้ที่ตัวสตรีเป็นสำคัญ สำหรับสื่อที่จะให้ความรู้นั้น ผู้วิจัยเห็นว่า สื่อมวลชนจะทำหน้าที่ได้ไม่เต็มที่ เพราะมีภาพลักษณ์เป็นสื่อเพื่อความบันเทิง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงให้ความสนใจกับสื่อขนาดเล็ก เช่น เครื่องบันทึกเสียง และสนใจว่าควรจะมีกลยุทธ์ในการใช้สื่อบันทึกเสียงให้ได้ผลดีที่สุดอย่างไรบ้าง

ผู้วิจัยใช้วิธีการทดลองในสนาม (Field Experiment) เพื่อทดสอบตัวแปรหลาย ๆ ตัวคือ ประสิทธิภาพของการใช้เทปและวิธีการใช้ การใช้สื่อผสมระหว่างเทปบันทึกเสียงกับครวัธชาติของชุมชน ผลการวิจัยที่สำคัญพบว่า กลุ่มที่ได้รับฟังข่าวสารเรื่องโภชนาการจากเทปจะมีการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้และทัศนคติต่างไปจากกลุ่มที่ไม่ได้รับข่าวสาร อย่างไรก็ตาม ในด้านการลงมือปฏิบัติ ยังไม่พบผลการเปลี่ยนแปลง ซึ่งผู้วิจัยให้เหตุผลว่าอาจจะเนื่องจากระยะเวลาที่ใช้วัดผลยังสั้นเกินไป (6 อาทิตย์)

สำหรับกลยุทธ์ในการใช้เทปนั้น ไม่ว่าจะป็นเจ้าหน้าที่โภชนาการใช้ หรือผู้นำชาวบ้านใช้ ก็ให้ผลด้านความรู้ ทัศนคติและการปฏิบัติไม่แตกต่างกัน และไม่ว่าจะให้ชาวบ้านนำเอาไปใช้เองที่บ้าน (โดยเจ้าหน้าที่ไปเยี่ยมบ้าน) หรือจัดให้มีการฟังร่วมกันเป็นกลุ่ม ก็ไม่แตกต่างกันเช่นกัน และแม้ว่าการใช้สื่อผสมระหว่างเทปกับครวัธชาติของชุมชน จะยังไม่สามารถแสดงผลให้เห็นความแตกต่างได้ แต่ผู้วิจัยก็มีความเห็นว่า การมีครวัธชาติเป็นเงื่อนไขรูปธรรมสำคัญมากที่จะนำชาวบ้านไปสู่ขั้นตอนของการปฏิบัติ เพราะได้เห็นตัวอย่างและได้พิสูจน์ด้วยตัวเอง

นันทวัน ยันตะดิลก (2533) ดำเนินการวิจัยในลักษณะเดียวกับสุทธิลักษณ์ คือ การค้นหารูปแบบสื่อขนาดเล็กที่มีประสิทธิภาพ โดยสนใจสื่อที่เป็นรูปแบบจดหมายข่าวที่ใช้กับกลุ่มสตรีผู้นำในชนบท ผู้วิจัยเริ่มต้นปัญหาการวิจัยว่า จำนวนสตรีที่จะก้าวขึ้นไปเป็นผู้นำทางการเมืองแม้แต่ในระดับท้องถิ่น เช่นตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน และกำนันยังคงมีน้อยอยู่ และเมื่อได้เป็นผู้นำแล้วสตรีกลุ่มดังกล่าวยังคงต้องการการศึกษาในแบบนอกระบบที่ต่อเนื่องอย่างมากเพราะโอกาสด้านการศึกษาของผู้หญิงยังมีน้อย ปัจจุบันนี้ รัฐบาลได้จัดให้มีการอบรมกลุ่มผู้นำสตรีเหล่านี้ และได้เสริมการศึกษาด้วยการมีจดหมายข่าวสำหรับผู้นำสตรี ในอนาคตผู้วิจัยคาดว่าจำนวนผู้นำสตรีเหล่านี้คงจะเพิ่มขึ้นตามระดับความตื่นตัวของสตรี ดังนั้นจึงต้องการจะศึกษารูปแบบของการให้การศึกษาผ่านระบบการให้ข้อมูลข่าวสารในรูปของจดหมายข่าวเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่สตรีมากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์กำนัน-ผู้ใหญ่บ้านสตรี 24 คนที่เข้ามารับการอบรมในประเด็นที่ให้ประเมินผลจดหมายข่าวที่มีอยู่ และแสดงความต้องการต่อรูปแบบจดหมายข่าวที่อยากได้สำหรับกรใช้ประโยชน์จากจดหมายข่าวที่มีอยู่ ส่วนใหญ่แล้วผู้นำสตรีได้ใช้ในการประชาสัมพันธ์ข่าวสารกับลูกบ้าน ใช้เพิ่มความรู้ให้ตนเอง ใช้เป็นช่องทางการสื่อสารติดต่อกัน และใช้เพื่อแก้ปัญหาบางอย่างในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าจะใช้ประโยชน์จากจดหมายข่าวได้มากกว่านี้ หากว่าจะต้องเปลี่ยนระบบการสื่อสารจากแบบทางเดียว (One-Way) ให้เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-Way) ให้มากขึ้น

ข้อคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อคำถามที่ว่า ควรจะให้ใครเป็นผู้จัดทำจดหมายข่าว (เป็นกองบรรณาธิการ) ในรูปแบบปัจจุบันที่มีการคัดเลือกผู้นำสตรีเองมาลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเป็นผู้จัดทำนั้น กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าเหมาะสมดีแล้ว เนื่องจากเป็นผู้ที่มีประสบการณ์และพูดภาษาเดียวกับผู้อ่าน

ส่วนความต้องการที่อยากให้เห็นรูปแบบของจดหมายข่าวในอนาคตนั้น ผู้วิจัยได้ถามเกี่ยวกับประเภทของคอลัมน์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ และประมวลผลว่า หมวดหมู่ของคอลัมน์ที่กลุ่มผู้นำสตรีต้องการจะให้มีนั้น จะมีอยู่ 3 กลุ่มด้วยกัน ประเภทแรกเป็นคอลัมน์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาตัวสตรีในฐานะที่เป็นผู้นำเช่น ความรู้ในการปรับปรุงบุคลิกภาพ ความรู้ด้านการพัฒนา ความรู้ด้านกฎหมาย ประการที่สอง เป็นคอลัมน์เกี่ยวกับงานพัฒนา เช่น นโยบายของรัฐ งบประมาณ ข่าวประชาสัมพันธ์ และประเภทที่สามเป็นคอลัมน์ที่เป็นช่องทางในการสร้างเครือข่ายการประสานงานกันระหว่างกลุ่มผู้นำสตรี

งานศึกษากลยุทธ์ในการใช้สื่ออีกชิ้นหนึ่งเป็นของลาววัลย์ มัคโอดี (2532) ที่ศึกษากลยุทธ์การใช้สื่อผสมระหว่างวิทยุเทป เอกสารแผ่นพับ และการกระตุ้นเตือนให้มีการตรวจเต้านมด้วยตนเองเพื่อป้องกันโรคมะเร็ง เนื่องจากการศึกษาวิจัยด้านสาธารณสุขหลายชิ้นได้แสดงให้เห็นว่า การ

ใช้สื่อมาช่วยในการให้การศึกษาทางสาธารณสุขนั้น มักจะให้ผลแต่เฉพาะในมิติด้านความรู้ความเข้าใจเท่านั้น และได้ผลน้อยลงในด้านความเชื่อและทัศนคติ จนกระทั่งได้ผลน้อยที่สุดในเรื่องการปฏิบัติตาม ข้อค้นพบดังกล่าวทำให้มาตรการการป้องกันโรคแต่ต้นมือเป็นไปได้ยาก ดังเช่น กรณีของการตรวจเต้านมของตนเองซึ่งเป็นมาตรการขั้นแรกในการป้องกันการเกิดโรคมะเร็ง หรือการรักษาตั้งแต่ในระยะเริ่มแรก ผู้วิจัยจึงต้องการจะทราบถึงกลยุทธ์ในการใช้สื่อผสมให้ได้ผล

วิธีการศึกษาใช้วิธีการกึ่งทดลองกับนักศึกษาระดับวิทยาลัยครูในกรุงเทพมหานครจำนวน 2 กลุ่มรวม 96 คน โดยกลุ่มแรกจะสอนสุขศึกษาวิธีการตรวจเต้านมด้วยวิดีโอเทปและแจกเอกสารแผ่นพับ ส่วนกลุ่มที่สองก็ทำเช่นเดียวกัน แต่หลังจากเวลาผ่านไปแต่ละเดือน ผู้วิจัยจะส่งเอกสารแผ่นพับไปกระตุ้นเตือนให้มีการตรวจสุขภาพด้วยตัวเอง

ผลการวิจัยในระดับแรกผู้วิจัยพบว่า หลังจากดูวิดีโอเทปแล้ว ความรู้ของกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มจะเพิ่มมากขึ้น เช่นเดียวกับเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับโรคมะเร็งก็เปลี่ยนแปลงไป ส่วนความสม่ำเสมอในการปฏิบัติตามคำแนะนำนั้น เมื่อเสร็จจากการดูวิดีโอใหม่ ๆ การปฏิบัติตัวของทั้งสองกลุ่มไม่ต่างกัน แต่หลังจากที่กลุ่มที่สองซึ่งได้รับการกระตุ้นด้วยเอกสารแผ่นพับอยู่เป็นระยะ กลุ่มนี้จะมีการปฏิบัติตัวสม่ำเสมอมากกว่ากลุ่มหนึ่ง ซึ่งการปฏิบัติตามคำแนะนำลดน้อยไปเรื่อย ๆ ผู้วิจัยจึงสรุปคุณสมบัติของแต่ละสื่อว่า สื่อประเภทวิดีโอเทปนั้นใช้ในการสร้างความสนใจได้ดี เอกสารแผ่นพับช่วยให้รายละเอียดที่ผู้รับสารสามารถทบทวนเพื่อปฏิบัติตามได้ และหากหวังผลให้การปฏิบัตินั้นเป็นไปอย่างสม่ำเสมอในระยะยาว ก็ต้องมีกระบวนการกระตุ้นเตือน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 17: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สื่อประเภทอื่น ๆ (7 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. มณฑิรา โลหพันธวงศ์	"รูปแบบการสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อความรู้ ทักษะคติและการปฏิบัติในการวางแผนครอบครัวของสตรีที่มาใช้บริการวางแผนครอบครัวที่โรงพยาบาลรัฐในกรุงเทพมหานคร",	2524
2. สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ	"บทบาทของเครื่องบันทึกเสียงในการให้ได้รับศึกษาแก่มารดาในเขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ",	2524
3. รุจิราวัฒน์ ชูทองรัตน์	"ประสิทธิผลของการให้ความรู้โดยใช้สื่อบุคคลและภาพพลิกต่อการเพิ่มความรู้และเปลี่ยนแปลงทัศนคติของหญิงมีครรภ์ที่มาใช้บริการ ณ โรงพยาบาลศิริราช"	2525
4. วาริศา พลายบัว	"รูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัว การเปิดรับสื่อมวลชนและทัศนคติต่อสถานภาพสตรีของนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร"	2532
5. ลาววัลย์ มัสไอดี	"ประสิทธิผลของการสอนสุขศึกษาเรื่อง การตรวจเต้านมด้วยตัวเอง โดยใช้วิดีโอเทป และเอกสารแผ่นพับ ร่วมกับการกระตุ้นเตือนในนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนสุนันทา และวิทยาลัยครูสวนดุสิต"	2532
6. นันทวัน ยันตะดิกลง	"รูปแบบจดหมายข่าวที่เหมาะสมในการเผยแพร่ความรู้เรื่องการพัฒนาท้องถิ่นแก่กำนันและผู้ใหญ่บ้านสตรี"	2533
7. ปาริชาติ บุญญาวิวัฒน์	"การประเมินผลการดำเนินงานตามแผนงานพัฒนาสตรีในด้านความรู้ ทักษะคติ และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของสตรี"	2534

บทที่ 7

การวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาสาระ

การวิเคราะห์เนื้อหาสาระที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องสตรีในสื่อ นั้น มักจะมีผนวกรวมอยู่ในงานศึกษาโดยส่วนใหญ่ (57 ชิ้น จาก 83 ชิ้น) ทั้งนี้เพราะว่าผู้วิจัยมักจะเลือกเจาะประเด็นเนื้อหาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ยกเว้นงานที่สนใจพฤติกรรมกาเปิดรับสื่อแบบทั่วไป

สำหรับแนวทางในการวิเคราะห์เนื้อหาสาระนั้น มุ่งจะตอบคำถามหลัก ๆ 2 ประการที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นคือ

(i) ประเภทของเนื้อหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสตรีดังที่ปรากฏในสื่อ นั้นมีอะไรบ้าง แต่ละประเภทมีมากน้อยเพียงใด และมีทิศทางการศึกษาไปในแง่มุมใดบ้าง

(ii) จากการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏนั้น สามารถบ่งบอกเรื่องการศึกษาภาพลักษณ์ของสตรีที่สะท้อนออกมาจากสื่อได้อย่างไรบ้าง ในรายละเอียด คำถามย่อยในเรื่องนี้ก็คือ ภาพของสตรีที่สะท้อนออกมานั้นมีภาพอะไรบ้าง เป็นภาพด้านบวกหรือลบ และเป็นภาพที่สะท้อนความเป็นจริงได้หรือไม่

สำหรับประเภทของเนื้อหาที่พบในงานวิจัยครั้งนี้แบ่งได้เป็น 8 ประเภทคือ

1. ด้านสาธารณสุข
2. ด้านเศรษฐกิจ
3. ด้านการเมือง
4. ด้านประชากร
5. ด้านการพัฒนา
6. ด้านบทบาทและสถานภาพสตรี
7. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย
8. เนื้อหาอื่น ๆ นอกเหนือจากที่กล่าวไปแล้ว

1. การวิเคราะห์เนื้อหาด้านสาธารณสุขกับสตรี

งานวิจัยด้านสื่อมวลชนที่มีประเด็น "สาธารณสุข" ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสตรีนั้นมีปริมาณมากพอสมควรถึง 11 เรื่อง ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากเหตุผลทางประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่ต้น คือ ความสนใจเรื่องสตรีนั้นเป็นประเด็นที่เริ่มต้นในวงการแพทย์และสาธารณสุข ทั้งนี้เพราะลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางโรคนั้นมีสภาพทางชีวภาพเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างมาก ฉะนั้น

จากประเพณีที่มีการแบ่งแยกเพศเป็นสาธารณสุขและโรคสำหรับสตรีออกมาเป็นการเฉพาะแล้ว เมื่อสาธารณสุขเข้ามาให้ความสนใจกับเรื่องสื่อ จึงมีผู้สนใจทำการศึกษาในเรื่องนี้จำนวนไม่น้อย

จากการสำรวจงานวิจัยทั้ง 11 เรื่อง สามารถจัดแบ่งประเภทประเด็นสาธารณสุขออกได้ เป็น 4 ประเภท

- (1) สตรีกับโภชนาการ
- (2) สตรีกับการตั้งครรภ์และการเลี้ยงบุตร
- (3) สตรีกับโรคเอดส์
- (4) โรคเฉพาะของสตรี

(1) สตรีกับโภชนาการ

ปัจจุบันวงการสาธารณสุขวิเคราะห์ว่า รากฐานของปัญหาสาธารณสุขก็คือ ภาวะโภชนาการ และทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยเป็นประเทศที่ผลิตอาหารได้เอง แต่ปัญหาภาวะทุพโภชนาการ กลับเป็นปัญหาที่มีความรุนแรงมากขึ้นทุกที และเป็นปัญหาที่มีความสำคัญลำดับแรกของสาธารณสุขไทย เมื่ออาหารเป็นพื้นฐานของการมีสุขภาพที่ดี ภาวะทุพโภชนาการจึงเป็นอุปสรรคขั้นแรกของการมีสุขภาพที่สมบูรณ์แข็งแรง

เรื่องของอาหาร การหาอาหาร การจัดทำอาหาร เป็นเรื่องที่คุณหญิงต้องเกี่ยวข้องโดยตรง เพราะผู้หญิงมีบทบาทเป็นผู้จัดหาอาหาร ในขณะที่การวิเคราะห์ปัญหาโภชนาการนั้นจะมีสาเหตุอยู่ใน 2 ระดับ ระดับแรก คือ ไม่มีจะกิน (เพราะความยากจน ขาดแคลน) ระดับที่สองคือ มีกินแต่กินอย่างไม่ถูกต้อง มีความเชื่อและวิถีกินอาหารที่ผิดหลักโภชนาการ หรือขาดความรู้ว่าจะต้องกินให้ถูกต้องอย่างไร สำหรับปัญหาในระดับสองเป็นปัญหาที่นักสาธารณสุขคิดว่า การให้การสื่อสารเรื่องโภชนาการต่อตัวสตรีที่เป็นผู้รับผิดชอบด้านโภชนาการจะสามารถแก้ไขปัญหาได้

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการใช้สื่อเพื่อโภชนาการกับสตรีมี 4 เรื่องคือ

- สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ (2524) ศึกษาเรื่องการใช้เครื่องบันทึกเสียงให้ความรู้ด้านโภชนาการแก่แม่ในชนบท
- ดวงทิพย์ วรพันธ์ (2525) ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การใช้สื่อเพื่อปลูกฝังโภชนาการสำหรับสตรีชนบท
- วันทนา ชาญวนิชวงศ์ (2525) ศึกษาการเปิดรับสื่อด้านโภชนาการของแม่ในกรุงเทพฯ
- วิทยา เทียนจวง (2527) เปรียบเทียบการเปิดรับสื่อของมารดาที่มีบุตรซึ่งมีภาวะโภชนาการปกติและทุพโภชนาการในเขตกรุงเทพฯ

ผลการวิจัยทั้ง 4 เรื่องนี้ให้ข้อสรุปต่าง ๆ กันดังนี้

(i) สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของสตรีมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากกับการเปิดรับข่าวสารด้านโภชนาการ เช่น งานของวันทนา (2525) พบว่า ตัวแปร 4 ตัวของกลุ่มตัวอย่างสตรีคือ การศึกษา อายุ รายได้ และอาชีพ ทำให้ความรู้เรื่องโภชนาการแตกต่างกันในกรณีกลุ่มสตรีในกรุงเทพ ในขณะที่วิทยา (2527) สำรวจพบว่า สำหรับสตรีที่อยู่ในเมืองแล้ว แม้จะเป็นสตรีที่มีฐานะค่อนข้างยากจน (อยู่ในอาคารสงเคราะห์ดินแดง) แต่สตรีในเมืองก็มีการเปิดรับสื่อมวลชนทั้ง 4 ชนิดสูงมาก ทั้งหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุ และโทรทัศน์ ส่วนดวงทิพย์ (2525) ซึ่งศึกษาความสนใจและความรู้เรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนม และการกินอาหาร 5 หมู่ของสตรีในชนบท พบว่าครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างไม่สนใจสนใจมากนัก เหตุผลเพราะไม่มีเวลา และเป็นไปได้อีกว่ากลุ่มตัวอย่างอาจจะต้องเผชิญกับปัญหาเฉพาะหน้า คือจะหาอะไรมากินให้เพียงพอก่อน และอีกประการหนึ่ง อาจจะคิดว่าจากพื้นฐานความรู้เรื่องอาหารที่มีอยู่ตามประเพณีก็สามารถเอาชีวิตรอดมาได้

(ii) ในการสำรวจว่าสื่ออะไรเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญในเรื่องโภชนาการสำหรับสตรี งานวิจัย 2 ชิ้นให้ผลที่ค่อนข้างคล้ายคลึงกัน ดวงทิพย์ (2525) พบว่า แหล่งข้อมูลสำคัญของสตรีชนบทยังเป็นสื่อบุคคล และเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดสนิทสนม เช่น ครู เพื่อนบ้าน เครือญาติ มากกว่าจะเป็นผู้เชี่ยวชาญ เช่น เจ้าหน้าที่โภชนาการ ส่วนวิทยา (2527) พบผลการวิจัยว่า เมื่อเปรียบเทียบกลุ่มมารดาที่บุตรมีภาวะโภชนาการปกติกับกลุ่มที่บุตรมีภาวะทุพโภชนาการแล้ว ทั้งสองกลุ่มต่างเปิดรับสื่อเท่า ๆ กัน เปิดรับข่าวสารเรื่องการเลี้ยงเด็ก และมีการนำข่าวสารไปใช้ไม่แตกต่างกัน ซึ่งแสดงว่าสื่อมวลชนมิได้เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความรู้เรื่องอาหาร และน่าจะเป็นสื่ออื่น ๆ คือ สื่อบุคคลมากกว่า

(iii) ในการสำรวจประเภทเนื้อหาด้านโภชนาการ ดวงทิพย์ (2525) สำรวจว่าเนื้อหาด้านโภชนาการอะไรบ้างที่กลุ่มสตรีเห็นว่าเป็นประโยชน์ที่ได้รับจากสื่อ ผลปรากฏว่าอันดับแรก คือ การเลี้ยงดูเด็กโดยเฉพาะการเลี้ยงลูกด้วยนม อันดับสองคือ การประกอบอาหารเพื่อให้ได้สารอาหารครบทั้ง 5 หมู่ ส่วนงานวิจัยของวันทนา (2525) พบว่าเนื้อหาความรู้ด้านโภชนาการนั้นมีความแตกต่างกันในกลุ่มอายุที่ต่างกัน สตรีที่มีอายุไม่มาก (26-45 ปี) จะมีความรู้ด้านโภชนาการแบบใหม่ ๆ อย่างดี เช่น ทราบว่า นมกระป๋องไม่ควรใช้เลี้ยงทารก นมแม่มีประโยชน์มากกว่านมกระป๋อง การหุงข้าวไม่เช็ดน้ำจะให้คุณค่าอาหารมากกว่า ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้มีการรณรงค์อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม เนื้อหาด้านโภชนาการที่ไม่ได้มีการรณรงค์อย่างจริงจัง เช่น ความรู้เรื่องอาหารระหว่างตั้งครรภ์ เช่น ยาแดงเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสตรีมีครรภ์ สตรีเหล่านี้ก็ยังไม่มีความเชื่อตามประเพณีอยู่

(iv) การศึกษาเรื่องผลกระทบของสื่อในเรื่องโภชนาการ งานวิจัยของสุทธิลักษณ์ (2524) ซึ่งได้พยายามเลือกประเภทของสื่อที่มีลักษณะเหมาะสมและเจาะจงต่อเรื่องโภชนาการ โดยเฉพาะคือ เครื่องบันทึกเสียงเพื่อให้ความรู้ด้านโภชนาการด้วยกลยุทธ์การใช้สื่อแบบต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ผลสรุปก็ยิ่งออกมาว่า สื่อเพื่อการศึกษาเหล่านั้นอาจจะเปลี่ยนแปลงได้เฉพาะเรื่องความรู้เป็นส่วนใหญ่ เปลี่ยนทัศนคติได้เป็นบางส่วน แต่ทว่าแทบจะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไม่ได้เลย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าเรื่องโภชนาการนั้นโดยเฉพาะในชั้นของการลงมือปฏิบัติ มีปัจจัยหลายตัวที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ความเคยชิน รสชาติของอาหาร วิธีการปรุง ความเชื่อ วัสดุที่ใช้ประกอบอาหาร เป็นต้น

(v) กลยุทธ์การใช้สื่อควรเป็นสื่อประเภทเดียวหรือสื่อผสม ดวงทิพย์ (2525) พบว่าการใช้สื่อเพียงประเภทเดียวกับการใช้สื่อผสม ไม่ได้ทำให้เกิดผลด้านความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม คำว่า "สื่อผสม" ในงานวิจัยชิ้นนี้ ค่อนข้างจะมีความหมายถึง "การใช้สื่อหลายสื่อ" โดยที่มิได้มีความหมายเป็นการใช้สื่อผสมแบบที่ผู้ใช้มีการวางแผนการใช้สื่อแต่ละชนิดอย่างเป็นระบบ ดังนั้นอาจจะต้องมีการตรวจสอบต่อไป และอีกประการหนึ่ง ความรู้จากสื่อหลายประเภทเช่น สื่อบุคคล สื่อมวลชน อาจจะเป็นความรู้ที่ขัดแย้งกันก็ได้ ส่วนงานวิจัยของสุทธิลักษณ์ (2524) นั้นได้กล่าวไปถึงแล้วว่า สื่อขนาดเล็กเช่นเครื่องบันทึกเสียงนั้นสามารถให้ความรู้ได้ดีกว่าสื่อขนาดใหญ่ เช่น สื่อมวลชน ซึ่งพบว่าไม่มีผลอะไรเลยตามการค้นพบของวิทยา (2527) และวิธีการใช้สื่อนั้นจะเป็นแบบใดก็ได้ อย่างไรก็ตาม หากหวังผลให้เรื่องโภชนาการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นลงมือทำ ควรจะใช้สื่อประเภทการสาธิต เช่น ครัวสาธิตชุมชนรวมอยู่ด้วย

(2) สตรีกับการตั้งครรภ์และการเลี้ยงดูบุตร

หัวข้อดังกล่าวนี้เป็นเรื่องการใช้สื่อในประเภทสาธารณสุขที่เกี่ยวข้องกับบทบาทโดยตรงของผู้หญิง คือ การเป็นแม่ และเป็นผู้ดูแลบุตร หัวข้อนี้มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอยู่ 4 ชิ้น งาน 3 ชิ้นแรกของ รุจิรารัตน์ ชูทองรัตน์ (2525) เพ็ญศรี วงศ์สิโรจน์กุล (2525) และวชิราภรณ์ เรื่องไพบุลย์ (2528) มีลักษณะเหมือนกันคือ เป็นการประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของสื่อที่สถานบริการสาธารณสุข ไม่ว่าจะเป็สถานอนามัยหรือโรงพยาบาล ได้จัดทำขึ้นสำหรับสตรีที่กำลังเป็นมารดา เนื้อหาของสื่อจะเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับบทบาทของมารดาที่จะปฏิบัติต่อตัวเองและปฏิบัติต่อบุตรในช่วงเวลาที่กำลังต้องการความรู้ดังกล่าว นั้น (เช่น กำลังตั้งครรภ์ หลังคลอดบุตร) โดยวัตถุประสงค์ส่วนใหญ่ของการวิจัยก็เพื่อจะค้นหาว่าสื่อประเภทใดมีความเหมาะสมมากที่สุด

รุจิรารัตน์ ชูทองรัตน์ (2525) เริ่มต้นปัญหาว่า โรงพยาบาลศิริราชได้จัดทำสื่อเพื่อให้ความรู้เรื่องการปฏิบัติตนระหว่างตั้งครรภ์แก่หญิงที่มาใช้บริการที่โรงพยาบาลเป็นเวลาถึง 20 ปี

แต่ยังไม่เคยประเมินผล สื่อที่ได้ประเมินคือ สื่อบุคคลและภาพพลิก ผู้วิจัยใช้วิธีการทดลองแบบทดสอบความรู้ก่อน-หลังการรับข่าวสารจากสื่อ และสรุปผลว่าสื่อทั้ง 2 ประเภทมีประสิทธิภาพต่อการเพิ่มความรู้และเปลี่ยนทัศนคติในเรื่องการปฏิบัติตนระหว่างตั้งครรภ์ได้

เพ็ญศรี วงศ์สิโรจน์กุล (2525) มองเห็นปัญหาโภชนาการตั้งแต่ระยะเริ่มแรกของชีวิต กล่าวคือ แม่สมัยใหม่มักจะไม่นิยมเลี้ยงบุตรด้วยนมตัวเอง อันอาจจะเป็นเนื่องมาจากอิทธิพลของการโฆษณา การขาดความรู้ และสภาวะเศรษฐกิจโดยเฉพาะแม่ที่อยู่ในเมือง อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างจากต่างประเทศ เช่น ประเทศอังกฤษ หลังจากได้มีการรณรงค์ให้ใช้นมมารดาสักระยะหนึ่ง ปรากฏว่าได้ผลดี ผู้วิจัยเองจึงอยากจะทราบว่าจะให้ความรู้เรื่องดังกล่าวผ่านสื่อต่าง ๆ คือ สื่อบุคคล วิชิตู เสียงตามสาย และป้ายประกาศที่ศูนย์อนามัยแม่และเด็ก จ.ขอนแก่น จะมีผลต่อเรื่องความรู้ดังกล่าวมากน้อยเพียงใด จากการสัมภาษณ์หญิงที่มารับบริการที่ศูนย์ฯ 250 คน ผู้วิจัยพบว่าสตรีส่วนใหญ่มีทัศนคติและมีความรู้ที่ดีต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ทั้งนี้ อาจจะเป็นเนื่องมาจากสตรีกลุ่มนี้เป็นชาวชนบทที่มีความเชื่อดั้งเดิมอยู่แล้ว เมื่อข่าวสารจากสื่อมาช่วยตอกย้ำความเชื่อดั้งเดิมทั้งหมดทั้งสตรีเหล่านี้มีเงื่อนไขเอื้ออำนวยที่จะเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้

ผู้วิจัยได้เจาะลึกเพื่อประเมินผลเปรียบเทียบสื่อแต่ละประเภท และพบลำดับความสำคัญดังนี้คือ สื่อบุคคล เช่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ญาติ เพื่อนบ้านที่มีบทบาทมากที่สุด รองลงไปคือ วิชิตู (โดยเฉพาะที่ขอนแก่น) ส่วนสื่อที่ศูนย์อนามัยฯ จัดทำคือเสียงตามสายนั้น ไม่ค่อยมีบทบาทเพราะสตรีมาศูนย์ฯ วันเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งไม่มีการกระจายเสียง และกลุ่มตัวอย่างให้ความสนใจกับป้ายประกาศมากกว่า เพราะมีภาพให้ดูและใช้เวลาทำความเข้าใจได้

วชิราภรณ์ เรื่องไพบุลย์ (2528) ต้องการตรวจสอบประสิทธิผลของสื่อขนาดเล็กและเป็นสื่อเฉพาะกิจที่ใช้ในการให้ความรู้เรื่องภูมิคุ้มกันโรคแก่มารดาหลังคลอด คือสไลด์ประกอบเสียงและภาพพลิก (Flipchart) โดยใช้วิธีการทดลอง ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มที่ได้รับข้อมูลจากสื่อไม่ว่าจะเป็นประเภทใด จะมีความรู้ดีกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับความรู้ และทั้ง ๆ ที่โดยธรรมชาติแล้ว สไลด์ประกอบเสียงน่าจะให้ผลดีกว่าภาพพลิก (จากผลการวิจัยอื่น ๆ ที่ผ่านมา) แต่ผลการวิจัยครั้งนี้กลับปรากฏว่า สื่อทั้งสองประเภทให้ผลที่ไม่แตกต่างกัน ผู้วิจัยอภิปรายว่าอาจจะเป็นเนื่องมาจากความน่าเชื่อถือของแพทย์และพยาบาลผู้บรรยาย สำหรับวิธีการใช้สื่อทั้งสองประเภทนี้ น่าจะมีการค้นคว้าต่อไปอีกว่า จะมีกลยุทธ์การใช้อย่างไรให้ได้ประโยชน์สูงสุด เนื่องจากธรรมชาติของสื่อทั้ง 2 ประเภทมีลักษณะยึดหยุ่นได้ เช่น ก่อให้เกิดการสื่อสารแบบสองทางได้ (เปิดโอกาสให้ซักถามได้ระหว่างให้ข้อมูล) หรือสามารถปรับจังหวะเร็วช้าได้ตามความสามารถในการรับรู้ของกลุ่มตัวอย่าง เป็นต้น

(3) สตรีกับโรคเอดส์

งานวิจัยทั้ง 2 ชิ้นคือ กาญจนี หวังถิรอำนาจ (2531) และกนกรัตน์ สุขะวัฒน์ (2534) ต่างให้ความสนใจกับกลุ่มสตรีที่ประกอบอาชีพเป็นโสเภณี ทั้งนี้โดยผู้วิจัยทั้งสองได้ให้เหตุผลว่า สตรีกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีโอกาสสูงที่สุดในการรับเชื้อโรคเอดส์ และเป็นกลุ่มที่สามารถเป็นพาหะแพร่เชื้ออย่างมากด้วย งานวิจัยทั้ง 2 ชิ้นดำเนินการในช่วงระยะปี 2530 ซึ่งเป็นช่วงที่โรคเอดส์แพร่ระบาดมากในสังคมไทย

งานวิจัย 2 ชิ้นนี้ สนใจประสิทธิผลของสื่อคนละประเภทกัน กนกรัตน์ สุขะวัฒน์ (2534) สนใจที่จะประเมินสื่อขนาดเล็กที่ใช้อยู่ในหน่วยควบคุมการโรคในภาคใต้ คือ สติกเกอร์ โปสเตอร์ และแผ่นพับ โดยการสัมภาษณ์หญิงโสเภณีที่มารับบริการที่ศูนย์ฯ จำนวน 160 คน ผลการวิจัยโดยภาพรวมแล้วสามารถสรุปได้ว่า สื่อเฉพาะกิจเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกับความรู้ ทักษะ และ การปฏิบัติต่อเรื่องโรคเอดส์ได้อย่างแน่นอน

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังได้ศึกษาเจาะลึกลงไปดูในรายละเอียดและธรรมชาติเฉพาะตัวของแต่ละสื่อ และพบว่า สำหรับโปสเตอร์และสติกเกอร์ซึ่งเป็นสื่อที่อยู่กับที่นั้น สถานที่ที่จะติดสื่อเป็นตัวกำหนดในการใช้สื่ออย่างมีประสิทธิภาพ ลักษณะเด่นของสติกเกอร์คือมีการใช้ภาษาสั้น ๆ จึงอาจจะช่วยให้จดจำได้ง่าย แต่ปัญหาก็คือ ถ้าคำสั้น ๆ นั้นไม่ช่วยให้เกิดความเข้าใจก็จะมีประโยชน์ (ถึงจำได้ก็ไม่เข้าใจความหมาย) สำหรับโปสเตอร์ที่ทางศูนย์ฯ จัดทำมีการใช้ภาพ (ในลักษณะที่น่ากลัว) ทำให้สนใจและดึงดูดให้เข้ามาอ่าน เมื่อพบกับข้อความและภาษาที่อ่านเข้าใจง่าย ขนาดตัวหนังสือพอเหมาะ จะช่วยให้เข้าใจได้ ส่วนแผ่นพับนั้นมีลักษณะเป็นข้อความ การใช้ภาษายาก การใช้คำศัพท์เป็นตัวกำหนดลำดับขั้นที่สุด โดยเฉพาะเมื่อคำนึงถึงระดับการศึกษาของกลุ่มเป้าหมายสตรีที่ได้เรียนหนังสือน้อยเพียงป.4-ป.6 เท่านั้น

เมื่อเปรียบเทียบระหว่างสื่อทั้ง 3 ชนิดแล้วจะพบว่า โปสเตอร์และสติกเกอร์จะมีคุณสมบัติเด่นคือ เรียกร้องความสนใจได้ง่าย และช่วยการจดจำเพราะข้อความสั้นกระชับ แต่สื่อที่สามารถให้ความรู้ได้มากที่สุดคือ แผ่นพับ แม้ว่าจะมีลักษณะค่อนข้างยาก

กาญจนี หวังถิรอำนาจ (2531) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อ 3 ประเภทคือ สื่อมวลชน สื่อบุคคล และสื่อเฉพาะกิจ ของหญิงบริการที่มารับบริการที่คลินิกและสถานบริการ จำนวน 202 คน กับความรู้ ทักษะและการปฏิบัติต่อเรื่องโรคเอดส์ ผลการวิจัยที่สำคัญ ๆ และน่าสนใจมีดังนี้

(i) พฤติกรรมการเปิดรับสื่อเรื่องทั่วไปจากสื่อทั้ง 3 ประเภทมีระดับสูงใกล้เคียงกัน แต่ทว่าสำหรับความรู้เฉพาะเรื่องโรคเอดส์นั้น หนังสือและสื่อบุคคลที่เป็นกลุ่มเพื่อนจะเป็นแหล่งความรู้อันดับแรก ต่อด้วยโทรทัศน์และวิทยุ ส่วนแพทย์เป็นแหล่งความรู้ได้น้อยมากทั้ง ๆ ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ

(ii) สำหรับมิติด้านความรู้เรื่องโรคเอดส์นั้น ส่วนใหญ่แล้ว กลุ่มตัวอย่างมีปริมาณความรู้เรื่องโรคดังกล่าวพอสมควร แต่ในแง่คุณภาพ คือมิติที่รู้นั้นจะเน้นหนักไปในด้านที่รู้ว่าเอดส์เป็นโรคอะไร ติดต่อกับได้อย่างไร คนกลุ่มไหนเป็นกลุ่มเสี่ยง แต่ทว่าจะไม่ผู้มีความรู้เกี่ยวกับอาการของโรค ซึ่งเป็นความรู้ที่สำคัญสำหรับการวินิจฉัยและสังเกตโรคด้วยตนเอง ซึ่งอาจจะทำให้เอาโรคเอดส์ไปปะปนกับโรคอื่น ๆ

(iii) ข้อมูลด้านความรู้ที่ไม่ทราบก็คือ หลังจากที่เป็นแล้ว จะมีวิธีการปฏิบัติตัวอย่างไรบ้าง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะตอบว่า จะนอนรอความตายอยู่อย่างเดียว เพราะมีความรู้ว่า 'เป็นเอดส์แล้วตายลูกเดียว'

(iv) มิติด้านทัศนคติที่นั่นยังได้ผลไม่ดีนัก เพราะทั้งๆ ที่กลัว และรู้ว่าอาชีพของตนมีโอกาสเสี่ยงสูง แต่ก็มีคำตอบถึง 26% ที่ตอบว่าขอคิดดูก่อนว่าจะร่วมมือเพศสัมพันธ์กับคนที่รู้ว่าเป็น และ 7% ตอบว่ายอมร่วมหลับนอนเพราะต้องการเงิน

(v) ในด้านการปฏิบัติที่นั่น แทบจะไม่ได้ผล เพราะมีเพียง 32% เท่านั้นที่ใช้ถุงยางทุกครั้งที่มีเพศสัมพันธ์ 23% ใช้บ้าง และ 43% ไม่ใช้เลย เหตุผลเบื้องหลังก็คือเมื่อคุณอนไม่ชอบหรือไม่ยอมใช้

(4) โรคเฉพาะของสตรี

สำหรับการวิจัยทั้ง 3 หัวข้อที่ผ่านมา นั้นมักจะเป็นประเด็นสาธารณสุขที่มองเห็นสตรีเป็นวิถีทาง (Means) ที่จะนำไปสู่เป้าหมายอื่น ๆ (Ends) ทางด้านสาธารณสุข เช่น แก้ปัญหาโภชนาการของลูก หรือการป้องกันโรคในเด็กด้วยการฉีดภูมิคุ้มกัน แต่สำหรับในหัวข้อสุดท้ายนี้ จะถือเอาตัวสตรีเป็นทั้งวิถีทางและเป้าหมายทางสาธารณสุข กล่าวคือ เพื่อสุขภาพที่ดีของตัวสตรีเอง

ลาวัลย์ มัคไอดี (2532) กล่าวถึงปัญหาของโรคมะเร็งว่ามีความรุนแรงเนื่องจากเป็นโรค 1 ใน 10 ของการตาย และเป็นโรคที่สตรีมักจะเป็นกันมาก คือ มะเร็งในเต้านม อันที่จริงโรคมะเร็งในเต้านมนี้สามารถจะรักษาให้หายได้ หากมีการตรวจพบก่อนในระยะเริ่มแรก อย่างไรก็ตามปกติสตรีมักจะไม่ไปหาแพทย์เพื่อรับการตรวจ รวมทั้งไม่มีความรู้ที่จะตรวจด้วยตัวเองด้วย

วิธีการตรวจมะเร็งเต้านมมีอยู่หลายวิธี แต่วิธีการตรวจด้วยตัวเองเป็นวิธีที่ดีที่สุด ถึงแม้ว่าทางสาธารณสุขจะได้พยายามให้ความรู้เรื่องการตรวจเต้านมด้วยตนเอง โดยส่งเสริมให้เป็นวิธีการป้องกันโรคตั้งแต่ต้น ๆ มื่อ โดยอาศัยการเผยแพร่ผ่านการสื่อสารรูปแบบต่าง ๆ ผลที่ได้รับก็ยังไม่น่าพอใจนัก เพราะสตรีมักจะไม่ค่อยตรวจอันเนื่องมาจากเหตุผลหลายประการ เช่น ไม่เห็นความจำเป็น กลัวว่าตรวจแล้วจะพบก้อนมะเร็ง หรือขาดความรู้ที่ถูกต้องในการตรวจ เป็นต้น

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการจะค้นหากลยุทธ์ต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ร่วมกับการใช้สื่อเพื่อแก้ไขปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ผลจากการวิจัยพบว่า นอกจากจะมีการใช้สื่อขนาดเล็กเช่น

วิดีโอเทปและเอกสารแผ่นพับในการให้ความรู้เบื้องต้นแก่ที่โรงพยาบาลแล้ว ยังต้องมีการใช้สื่อเช่น เอกสารแผ่นพับให้ทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้นสตรีเมื่อกลับไปอยู่บ้าน จึงจะทำให้ได้ผลตามที่ต้องการ

นอกจากนั้น ผลการวิจัยในครั้งนี้ยังมีข้อค้นพบที่สำคัญว่า การที่จะให้ข้อมูลข่าวสารในเชิงป้องกันโรคนั้น ก็มีข้อมูลที่ฝ่ายสาธารณสุขจำเป็นจะต้องรู้เกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายดังเช่นในกรณีของตัวแปรที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับความสม่ำเสมอในการตรวจมะเร็งที่เต้านมนั้นจะมีเรื่องความเชื่อต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ความเชื่อต่อเรื่องความรุนแรงของโรค ความเชื่อต่อเรื่องอุปสรรคในการปฏิบัติ ความเชื่อเรื่องผลดีในการปฏิบัติ ความเชื่อเรื่องโอกาสในการเลี่ยงต่อโรค เป็นต้น

ตารางที่ 18: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านสาธารณสุข (11 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. สุทธิลักษณ์ สมิตะศิริ	"บทบาทของเครื่องบันทึกเสียงในการให้โภชนาการ การศึกษาแก่มารดาในเขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ".	2524
2. ดวงทิพย์ วรพันธ์	"กลยุทธ์การใช้สื่อเพื่อปลูกฝังโภชนศึกษาต่อสตรี ชนบท: จ.สุพรรณบุรี".	2525
3. วันทนา ชาญวนิชวงศ์	"การเปิดรับสื่อมวลชนทางด้านอาหารและ โภชนาการ : ศึกษาความสำนึกจากการเปิดข่าวสารของแม่ที่นำบุตรมารับบริการจากแผนกกุมาร เวชศาสตร์ของโรงพยาบาลรามาริบัติ/โรงพยาบาล พญาไท/และศูนย์บริการสาธารณสุข 2"	2525
4. รุจิรารัตน์ ชูทองรัตน์	"ประสิทธิผลของการให้ความรู้โดยใช้สื่อบุคคลและ ภาพพลิกต่อการเพิ่มความรู้และเปลี่ยนแปลงทัศนคติของหญิงมีครรภ์ที่มาใช้บริการ ณ โรงพยาบาลศิริราช"	2525
5. เพ็ญศรี วงศ์สิโรจน์กุล	"อิทธิพลของสื่อกับการให้ความรู้ส่งเสริมเลี้ยงลูก ด้วยนมแม่: ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์อนามัยแม่และเด็กเขต 4 ขอนแก่น"	2525
6. วิทยา เทียนจวง	"การเปรียบเทียบพฤติกรรม的开รับสื่อระหว่าง กลุ่มมารดาของเด็กวัยก่อนเรียนที่มีภาวะปกติกับ กลุ่มที่มีภาวะทุพโภชนาการในอาคารสงเคราะห์ ดินแดง"	2527
7. วชิราภรณ์ เรืองไพบุลย์	"ประสิทธิผลของสื่อในการให้ความรู้เรื่องภูมิคุ้มกัน โรคแก่มารดาหลังคลอด: ศึกษาเฉพาะกรณีโรงพยาบาลราชวิถี"	2528
8. กาญจณี หวังฉัตรอำนวย	"การเปิดรับข่าวสารกับความรู้และการป้องกันโรค เอดส์ในหญิงอาชีพพิเศษและชายรักร่วมเพศใน เขตกรุงเทพมหานคร"	2531

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
9. รัตนภรณ์ หลายรัตน์	"การเปิดข่าวรับสารสาธารณสุขของหญิงมีครรภ์ที่มาใช้บริการในโรงพยาบาลราชวิถี"	2532
10. ลาวัลย์ มัคไอดี	"ประสิทธิผลของการสอนสุขศึกษาเรื่อง "การตรวจเต้านมด้วยตัวเอง" โดยใช้วิดีโอเทปและเอกสารแผ่นพับ ร่วมกับการกระตุ้นเตือนในนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนสุนันทา และวิทยาลัยครูสวนดุสิต"	2532
11. กนกรัตน์ สุขะวัฒนะ	"ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับโรคเอดส์กับความรู้ทัศนคติและพฤติกรรมในการป้องกันโรคเอดส์ของหญิงโสเภณี: กรณีศึกษาที่หน่วยควบคุมกามโรค อ.หาดใหญ่ ศูนย์กามโรค เขต 12 จ.สงขลา"	2534

สถาบันนวัตกรรมการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. การวิเคราะห์เนื้อหาด้านเศรษฐกิจกับสตรี

มีงานวิจัยเพียง 3 ชิ้นที่เกี่ยวกับประเด็นการใช้สื่อด้านเศรษฐกิจเพื่อสตรี คือ งานของ ผุสดี ทรัพย์สาร (2527) ที่ศึกษาเรื่อง การผลิตผลิตภัณฑ์ใหม่ของกลุ่มแม่บ้าน เขาวน วิเศษโชค (2535) และนำชัย-สุนิลา ทนุผล (2535) ที่ศึกษาเรื่องการบริหารจัดการทางเกษตรของกลุ่มสตรีเกษตรกรใน จ.เชียงใหม่

เป็นที่น่าสังเกตว่า การวิจัยในประเด็นดังกล่าวนี้มีอยู่น้อยมาก และงานวิจัยทั้ง 3 ชิ้นต่างก็เน้นกลุ่มสตรีในชนบทที่เป็นกลุ่มที่มีรายได้น้อย แนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังงานวิจัยทั้ง 3 ชิ้นก็คือ เป้าหมายประการหนึ่งของการพัฒนาสตรี คือ การเพิ่มรายได้ให้แก่สตรีด้วยการฝึกอบรมอาชีพ เสริมจากกิจกรรมที่ทำอยู่แล้ว และในการฝึกอบรมนี้ สื่อมวลชนจะเข้ามามีบทบาทด้วยในฐานะเป็นแหล่งข่าวสารเพื่อเพิ่มพูนความรู้

ประเด็นสำคัญ ๆ ของงานวิจัยทั้ง 3 ชิ้น มีดังนี้

ผุสดี ทรัพย์สาร (2527) อาศัยแนวคิดที่ว่า นวัตกรรม (Innovation) จะเป็นช่องทางในการเสริมรายได้ให้แก่สตรี ผู้วิจัยได้เลือกนวัตกรรมที่เป็นการนำเอาผักตบชวามาประดิษฐ์เป็นผลิตภัณฑ์เครื่องใช้เพื่อจำหน่ายแก่ตลาด โดยการสัมภาษณ์กลุ่มสตรีเกษตรกรจำนวน 58 ราย ใน จ.พะเยา โดยที่ผู้วิจัยได้อาศัยวิธีการศึกษาตามทิศทางของทฤษฎีนวัตกรรม คือ การค้นหาว่าคุณลักษณะอะไรบางของนวัตกรรมที่ทำให้กลุ่มตัวอย่างยอมรับความใหม่นั้นได้ เช่น ความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ (Relative Advantage) (กล่าวคือ ใช้นวัตกรรมนี้แล้วให้รายได้ดีกว่ากิจกรรมอย่างอื่น ๆ) ความเข้ากันได้กับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ความซับซ้อนยุ่งยาก ความสามารถที่จะเอาไปทดลองทำได้ และความสามารถที่จะสังเคราะห์ผลได้

ผลการวิจัยพบว่า จากคุณลักษณะ 5 ประการของนวัตกรรมนั้น กลุ่มสตรีได้จัดลำดับว่าคุณลักษณะความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบนั้นสำคัญที่สุด กล่าวคือ เมื่อคำนวณแล้วว่าจะมีผลประโยชน์เกิดขึ้นอย่างคุ้มค่าที่ลงทุนไป จึงจะตัดสินใจรับนวัตกรรมในกรณีนี้ที่ศึกษานี้ สิ่งที่คุณลักษณะเกษตรกรต้องลงทุนก็คือ ต้องเสียค่าอบรมและเสียเวลาไปอบรม แต่เมื่อเรียนมาแล้วก็ทำได้และใช้การได้ จากการที่คุณลักษณะด้านเศรษฐกิจเป็นมิติแรกที่สตรีไทยใช้พิจารณา ย่อมสะท้อนกลับมาที่ตัวผู้รับนวัตกรรมว่าสตรีชนบทไทยนั้นมีวิธีการคิดที่ใช้เหตุผลเศรษฐกิจสูงทีเดียว

ส่วนคุณลักษณะอื่น ๆ ของนวัตกรรมนั้น เนื่องจากการประดิษฐ์เครื่องใช้จากผักตบชวาไม่ใช่เทคโนโลยีที่ซับซ้อนนัก เป็นเพียงงานนวัตกรรมที่สตรีทำได้อยู่แล้ว ดังนั้น คุณลักษณะอีก 3 ประการคือ ความเข้ากันได้ ความง่าย และความซับซ้อนจึงไม่สำคัญสำหรับนวัตกรรมแบบง่าย ๆ แต่สิ่งที่ผู้วิจัยค้นพบก็คือ ปัญหาของกลุ่มสตรีกลับไม่ได้อยู่ที่ตัวการยอมรับนวัตกรรม หากแต่

เป็นมิติเศรษฐกิจที่ต่อเนื่อง เช่น เมื่อทำมาแล้ว จะตลาดได้อย่างไร จะพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้แปลกใหม่ได้อย่างไร ในขั้นตอนนี้ บทบาทของข้อมูลข่าวสารควรมีอยู่ต่อไป

ในปี 2535 เซาว์นวิเศษโชค เริ่มวิจารณ์ว่า ทั้ง ๆ ที่ผู้หญิงชนบทมีบทบาทด้านการเกษตรสูงมาก แต่บรรดาโครงการอบรมต่าง ๆ กลับเข้าถึงกลุ่มผู้หญิงน้อยมาก (ทั้งนี้เริ่มสังเกตได้ว่าในปี 2535 เริ่มมีการนำแนวคิดแบบเฟมินิสต์ไปใช้ในการวิเคราะห์กันแล้ว) เซาว์นได้สรุปว่าสาเหตุของปรากฏการณ์ดังกล่าวนั้น เนื่องมาจาก

(i) รัฐยังมองบทบาทของสตรีในชนบทอย่างไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริง กล่าวคือ มองไม่เห็นบทบาทที่เอาการเอางานของผู้หญิง ดังนั้น กลุ่มสตรีจึงมิใช่เป็นเป้าหมายของการฝึกอบรมด้านการเกษตร

(ii) เนื่องจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของรัฐเองก็เป็นผู้ชายเกือบทั้งหมด ดังนั้น ในการดำเนินงานจึงนิยมที่จะทำงานกับผู้ชายมากกว่าเพราะรู้สึกสะดวกกว่า

(iii) ช่องทางติดต่อข่าวสารกับโลกภายนอกสำหรับผู้หญิงมีอยู่น้อย เนื่องจากการแบ่งขอบเขตระหว่างหญิงกับชาย ว่าหญิงจะรับผิดชอบเรื่องในบ้าน ผู้ชายติดต่อเรื่องนอกร้าน

จากปัจจัยหลายประการที่กล่าวมานี้ ได้ปิดกั้นโอกาสที่ผู้หญิงจะได้รับความรู้และข่าวสารจากโลกภายนอก ความรู้ที่ผู้หญิงมีจึงได้รับการถ่ายทอดจากพ่อบ้านอีกทีหนึ่ง จากสภาพการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะสำรวจช่องทางการรับข่าวสารทางการเกษตรของสตรีจากรูปแบบการเผยแพร่ข่าวสาร 3 แบบใหญ่ ๆ คือ แบบติดต่อเป็นรายบุคคล (Individual Method) เช่น เจ้าหน้าที่ไปเยี่ยมที่บ้าน แบบเป็นกลุ่ม (Group Method) เช่น การประชุม การฝึกอบรม และแบบมวลชน (Mass Contact) คือ การรับข้อมูลจากสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ไปสเตอร์ เป็นต้น

ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลจากเกษตรกรสตรี 400 คน จาก 19 อำเภอในจ.เชียงใหม่ ผลการวิจัยที่น่าสนใจมีดังนี้

(i) ช่องทางที่สตรีได้รับข่าวสารมากที่สุดคือ แบบเป็นกลุ่ม โดยอาศัยช่องทางการเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มแม่บ้าน

(ii) รูปแบบของการติดต่อเป็นรายบุคคลนั้น แทบจะไม่มีเลย กลุ่มตัวอย่างจำนวนเกือบทั้งหมดแทบจะไม่เคยพบกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของรัฐ นักวิชาการเกษตร หรือตัวแทนจำหน่ายของห้างร้านเลย

(iii) สำหรับช่องทางแบบมวลชนนั้น ก็ได้รับข่าวสารทางการเกษตรน้อยมาก โดยมีสาเหตุดังนี้

- การเข้าไม่ถึง เช่น หมู่บ้านที่ไม่มีไฟฟ้า จะรับโทรทัศน์ไม่ได้ หรือระยะทางไกลทำให้ไม่ได้รับเอกสารเผยแพร่

- เวลาที่ไม่เหมาะสม เช่น รายการเกษตรในโทรทัศน์ไม่ตรงกับเวลาว่างของแม่บ้าน หรือไม่มีเวลาว่างไปอ่านเอกสารที่ที่อ่านหนังสือพิมพ์ในหมู่บ้าน
- สื่อที่มีอยู่ใช้ประโยชน์เพื่อเป้าหมายอื่น แม้ว่าทุกบ้านจะมีวิทยุ แต่แม่บ้านเกือบทั้งหมดไม่ได้ใช้ฟังข่าวสารทางการเกษตร แต่ใช้ฟังรายการบันเทิงมากกว่า

(iv) ระบบข่าวสารที่เกษตรกรสตรีได้รับจึงเป็นระบบ 2 จังหวะ คือต้องเรียนรู้ผ่านเกษตรกรชายอีกทีหนึ่ง ผลก็คือ ทำให้ข่าวสารที่ได้รับไม่ครบถ้วนไม่สมบูรณ์ไม่ถูกต้อง และอาจจะไม่ตรงกับความต้องการ และในกรณีที่ได้รับข่าวสาร เนื้อหาที่ได้รับจะเป็นเรื่องการปลูกพืช การป้องกันศัตรูพืช การใช้ปุ๋ย ราคาผลผลิต เป็นต้น

(v) เมื่อปราศจากข่าวสารข้อมูลทางการเกษตรที่จำเป็นต่อการตัดสินใจ โอกาสในการเป็นผู้นำของเกษตรกรสตรีก็หมดไปโดยปริยาย เช่น ตัดสินใจไม่ได้เองในการซื้อปุ๋ย เป็นต้น

ผู้วิจัยให้ข้อสรุปว่า แม้ว่าหน่วยงานรัฐและเอกชนจะไม่ได้ตั้งใจที่จะกีดกันสตรีไม่ให้เข้ามามีส่วนร่วม แต่ก็ไม่ได้แสดงบทบาทที่สนับสนุน ดังนั้นเมื่อโครงสร้างดั้งเดิมของชุมชนไม่ได้เปิดโอกาสให้สตรีเข้าถึงข่าวสาร ผู้หญิงจึงขาดโอกาสในการได้รับข่าวสารทางการเกษตรไปโดยปริยาย

นำชัย-สุนิลา ทนุผล (2535) ทำการศึกษาในหัวข้อเดียวกันและในปีเดียวกันกับเชาวน์วิเศษโชค ใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวนเท่ากันคือสตรีเกษตรกร 400 คน ในจ.เชียงใหม่ และผลการวิจัยที่ออกมาสอดคล้องกับงานวิจัยของเชาวน์ทุกประการ ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผู้หญิงและการเกษตรที่น่าสนใจมากกล่าวถึง เช่น รูปแบบ 5 รูปแบบของความรับผิดชอบระหว่างเพศในทางการเกษตร คือ หญิง-ชายแยกกันผลิต หญิง-ชายปลูกพืชเดียวกันแต่แยกกันขาย หญิง-ชายแยกงานกันทำในการผลิตร่วมกัน หญิง-ชายร่วมกันทุกอย่าง และหญิงเป็นผู้จัดการทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ก็น่าเสียดายว่า ผู้วิจัยไม่ได้นำเอากรอบแนวคิดดังกล่าวมาแยกประเภทกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

ผู้วิจัยได้แยกบทบาทของสตรีในการผลิตทางการเกษตรออกเป็น 4 แบบคือ โครงสร้างกิจกรรมแยกตามเพศ โครงสร้างการใช้และควบคุมทรัพยากร ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการใช้และการควบคุม (โอกาสที่ต่างกัน) และการวิเคราะห์วัฏจักรของโครงการฝึกอบรมต่าง ๆ

สำหรับผลการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวกับช่องทางข่าวสารนั้น สอดคล้องกับงานของเชาวน์ (2535) กล่าวคือ สตรีเกษตรกรไม่เคยได้รับข่าวสารจากบุคคลภายนอก เช่น เจ้าหน้าที่เกษตร นักวิชาการเกษตรเลย ครึ่งหนึ่ง (52%) ได้รับข้อมูลอย่างไม่เป็นทางการจากบุคคลภายในเช่นสามี หนึ่งในสามได้รับข้อมูลจากเพื่อนบ้านและโทรทัศน์ เนื้อหาของข่าวสารก็เกี่ยวกับเรื่องการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ปุ๋ย วิธีการปลูกพืช ราคา แหล่งรับซื้อ เป็นต้น

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์สาเหตุที่สตรีเกษตรกรได้รับข่าวสารการเกษตรเพียงเล็กน้อยว่า

- (1) เพราะเจ้าหน้าที่เป็นผู้ชายเกือบทั้งหมด จึงนิยมทำงานกับเกษตรกรชาย
- (2) เพราะนโยบายของรัฐก็มองว่าผู้ชายเป็นผู้ประกอบการ
- (3) เพราะตัวสตรีเกษตรกรเองก็มองว่ากิจกรรมที่ต้องใช้แรงงานและกิจกรรมที่ต้องติดต่อกับโลกภายนอกเป็นหน้าที่ของผู้ชาย

โลกภายนอกเป็นหน้าที่ของผู้ชาย

การเปลี่ยนแปลงการรับข่าวสารดังกล่าวจึงต้องเปลี่ยนแปลงความคิดและการปฏิบัติของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

ตารางที่ 19: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านเศรษฐกิจ (3 ชั้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. ผุสดี ทรัพย์सार	คุณลักษณะของนวัตกรรมที่มีผลมากที่สุดต่อการยอมรับของกลุ่มเป้าหมาย : ศึกษาเฉพาะกรณีการยอมรับการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ผักตบชวาของกลุ่มสตรีประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ผักตบชวา บ้านสันป่าม่วง อ.เมือง จ.พะเยา	2527
2. เซาวน์ วิเศษโชค	การรับบริการข่าวสารทางการเกษตรของเกษตรกรสตรีใน จ.เชียงใหม่	2535
3. นำชัย-สุนิลา ทนุผล	การรับบริการข่าวสารทางการเกษตรของสตรีเกษตรกรใน จ.เชียงใหม่	2535

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. การวิเคราะห์เนื้อหาด้านการเมืองกับสตรี

ก่อนที่กล่าวถึงงานวิจัยที่ศึกษาประเด็นเรื่องสื่อ สตรี และการเมืองนั้น มีข้อสังเกตเบื้องต้นดังนี้

(i) เฉพาะประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับการเมืองนั้น เป็นหัวข้อที่มีผู้สนใจศึกษาค้นคว้าอยู่แล้ว ทั้งนี้เพราะข้อเท็จจริงที่ว่า เรื่องการเมืองเป็นปริมณฑลที่ผู้หญิงก้าวเข้ามามีส่วนร่วมได้ยากที่สุด (พอ ๆ กับการมีบทบาทเชิงรุกหรือการเป็นผู้นำในด้านเพศสัมพันธ์) และแม้ว่าจะมีการกระตุ้นสตรีไทยให้ตื่นตัวทางการเมืองอย่างมาก แต่ความเปลี่ยนแปลงในสภาพความเป็นจริงที่ผู้หญิงจะเข้ามาเป็นผู้นำทางการเมืองในระดับต่าง ๆ ในรูปแบบต่าง ๆ ยังมีอยู่น้อยมาก

(ii) ในส่วนของสื่อมวลชนเองก็มีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรง ทั้งนี้เพราะแนวคิดทฤษฎีความทันสมัยนั้น ในระดับสังคมก็หมายถึงการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและระบบการเมืองให้ทันสมัย และในระดับบุคคล ก็คือการพัฒนาลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพของบุคคลให้กลายเป็น 'คนทันสมัย' และคุณสมบัติประการหนึ่งของ 'คนทันสมัย' คือ การมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ อันได้แก่ การเข้าร่วมทางการเมือง (ในกรณีที่เราเห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาของ D. Lerner)

(iii) สำหรับตัวแปรเรื่อง 'การมีส่วนร่วมทางการเมือง' ที่พบในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องครั้งนี้ เป็นตัวแปรที่มีหลายมิติ (Dimensions) ในการวัด เช่น วัดความรู้ทางการเมือง วัดการไปลงคะแนนเสียง วัดการเป็นสมาชิกของกลุ่มในหมู่บ้าน มิติดังกล่าวนี้นับว่ามีมิติอาจจะไปด้วยกัน แต่หลายมิติก็ขัดแย้งกัน

(iv) รูปแบบการวิจัยเรื่อง 'สื่อ สตรี กับการเมือง' ที่พบมากที่สุดคือ การวิจัยหาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อประเภทต่าง ๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรี สำหรับตัวแปรเรื่อง 'การเปิดรับ' นั้น นอกจากจะมีมิติเรื่อง 'ปริมาณการเปิดรับ' ว่ามากหรือน้อยแล้ว ยังมีมิติเรื่องประเภทของสื่อเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ทั้งนี้ เพราะโดยธรรมชาติของสื่อแต่ละชนิด มีภาพลักษณ์และมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองแตกต่างกัน เช่น สื่อหนังสือพิมพ์มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการเมืองมากกว่าสื่อโทรทัศน์ เป็นต้น

(v) ปัจจัยประการหนึ่งที่จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับการศึกษาในประเด็นนี้ก็คือ บริบทของสังคมไทย ในปี 2525 มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายให้สตรีสามารถดำรงตำแหน่งผู้นำการปกครองในระดับท้องถิ่นได้ (กำนันผู้ใหญ่บ้าน) ในด้านหนึ่ง บรรยากาศทางสังคมดังกล่าวก่อให้เกิดความสนใจค้นคว้าว่า การเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อในภาคปฏิบัติมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้เพราะงานศึกษาประเด็นหญิง-ชาย (Gender) ที่ผ่านมา มักจะให้ข้อสรุปว่า การเลือกปฏิบัติทางเพศนั้น (Sex Discrimination) มักจะแก้ไขไม่ได้โดยมาตรการทางกฎหมายเพียง

อย่างเดียว เพราะต้นตอที่สำคัญของคติดังกล่าวฝังรากลึกอยู่ในทัศนคติและค่านิยมของสังคม ฉะนั้น การตรวจสอบทัศนคติต่อเรื่องหญิงชายในแต่ละท้องถิ่นที่ศึกษาจึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องบทบาททางการเมืองของสตรี

(vi) โดยทั่วไป ผู้ชายมักจะมีความรู้และความสนใจทางการเมืองมากกว่าผู้หญิงอยู่แล้ว ฉะนั้นจึงมีความสนใจที่จะศึกษาว่า ผู้หญิงที่ต้องการความก้าวหน้าทางการเมือง หรือต้องการเป็นผู้นำทางการเมืองจะมีวิธีการใช้สื่อเพื่อเพิ่มพูนความรู้ทางการเมือง หรือเพื่อรักษาสถานภาพทางการเมืองของตนเองได้อย่างไรบ้าง

ในช่วงเวลาที่ศึกษานี้ มีงานวิจัยเรื่องสตรีกับการเมืองที่เกี่ยวข้องกับสื่ออยู่ 5 ชิ้น ซึ่งอาจจะจำแนกได้เป็น 3 มิติคือ

(1) กลุ่มที่ศึกษาภายใต้ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อสร้างความทันสมัยทางการเมืองมี 3 ชิ้น คือ ปารีชาติ นิติมานพ (2534) มณฑนา มาศมาลัย (2534) และพรทิพย์ เย็นจะบก (2527)

(2) งานวิจัยที่ศึกษาการสื่อสารทางการเมืองในชุมชนที่มีผู้นำเป็นสตรี ได้แก่ งานของ สุรพงษ์ ไสธนะเสถียร (2532)

(3) งานวิจัยที่ศึกษาภาพสะท้อนของนักการเมืองสตรี ได้แก่ งานของ พัทธนี เขยจรรยา และคณะ (2533)

(1) งานวิจัยเรื่องการใช้อสื่อเพื่อสร้างความทันสมัยทางการเมืองของสตรี

พรทิพย์ เย็นจะบก (2527) ศึกษาเรื่องการเปิดรับสื่อมวลชนด้านข่าวสารทางการเมืองกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีในเขตภาคเหนือคือ จ.เชียงใหม่ โดยเลือกกลุ่มสตรีจำนวน 268 คนในเขต 3 ตำบลของเทศบาลเมืองเชียงใหม่ อายุระหว่าง 12-44 ปี โดยผู้วิจัยให้เหตุผลว่าเป็นอายุของสตรีที่อยู่ในแผนพัฒนาสตรีแห่งชาติ วิธีการศึกษานั้นใช้การเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม

สำหรับตัวแปร "การมีส่วนร่วมทางการเมือง" ผู้วิจัยได้วัดใน 2 มิติคือ การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งและการเป็นสมาชิกของกลุ่มในหมู่บ้าน และแม้ว่าในเขตที่เลือกมาศึกษานั้นจะเป็นเขตที่มีความเจริญ ประชากรมีสื่อมวลชนใช้อย่างแพร่หลาย แต่ผู้วิจัยยังต้องการศึกษาเปรียบเทียบการเปิดรับข่าวสารทางการเมืองจากสื่อมวลชนเปรียบเทียบกับสื่อบุคคล ทั้งนี้เพราะสื่อบุคคลเป็นกลุ่มคนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน มีระยะห่างทางสังคมน้อย (Homophily) ทำให้อาจมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารทางการเมืองโดยเฉพาะในกลุ่มสตรี

ผลการวิจัยที่น่าสนใจมีดังนี้

(i) กลุ่มสตรีที่มีการเปิดรับสื่อมวลชนมากที่สุดได้แก่ สตรีที่มีอายุ 41-44 ปี ไม่ได้เรียนหนังสือจนถึงเรียนชั้นป.4 รายได้น้อย และมีอาชีพแม่บ้าน ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่ากลุ่มสตรีกลุ่มนี้มีเวลาว่างมากพอจะเปิดรับสื่อได้

(ii) ปริมาณบ่อยครั้งในการเปิดรับสื่อมวลชนไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการไปเลือกตั้ง และยังกลับมีความสัมพันธ์ทางลบกับพฤติกรรมการเข้าเป็นสมาชิกกับกลุ่มในหมู่บ้านด้วยซ้ำไป แต่ทว่ากลับพบความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อบุคคลกับการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และไม่พบความสัมพันธ์กับการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม ผลการวิจัยดังกล่าว แสดงว่า การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งและการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มในบริบทของชนบทไทยภาคเหนือ นั้น เกิดมาจากปัจจัยอื่น มิใช่การสื่อสาร แต่ทว่า ผลการวิจัยที่น่าสนใจอีกด้านก็คือ มิติทั้ง 2 ด้านของการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นมิติที่ไม่ไปด้วยกันเลย

มณฑนา มาศมาลัย (2534) ศึกษาในหัวข้อที่คล้ายกับพรทิพย์ เย็นจะบก แต่ทว่าได้เลือกกลุ่มสตรีในภาคใต้ โดยเลือกสตรีอายุ 20 ปีขึ้นไป (เนื่องจากมีสิทธิเลือกตั้ง) จาก 2 หมู่บ้านใน อ.พรหมคีรี สำหรับภูมิหลังของอำเภอนี้ ผู้วิจัยกล่าวว่าเป็นเขตที่ประชากรทั้งหญิงและชายมีความตื่นตัวทางการเมืองสูงมากจนได้ฉายาว่า "เป็นเมืองนักการเมือง" และได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามเช่นเดียวกัน

ผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างบทบาทของสื่อมวลชนและสื่อบุคคลเช่นเดียวกับงานของพรทิพย์ เย็นจะบก แต่ทว่า มิติของการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้วัดอย่างแตกต่างออกไป โดยวัดมิติของความรู้ทางการเมือง และการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ผลการวิจัยที่น่าสนใจ พบว่า

(i) กลุ่มสตรีเปิดรับข่าวสารทางการเมืองจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด ส่วนสื่อสิ่งพิมพ์นั้นกลับเปิดรับเพียงเล็กน้อย โดยที่การเปิดรับจากสื่อบุคคลยังมีมากกว่าสื่อวิทยุ หนังสือพิมพ์ และนิตยสาร และที่น่าสนใจก็คือ แม้ว่าจะมีการเปิดรับฟังวิทยุมากพอสมควร แต่การฟังวิทยุกลับไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้ทางการเมือง ซึ่งหมายความว่า สตรีใช้วิทยุเพื่อเป้าหมายอื่นไม่ใช่เพิ่มพูนความรู้ทางการเมือง

(ii) โดยภาพรวม ทั้งสื่อบุคคลและสื่อมวลชนต่างมีความสัมพันธ์กับความรู้ทางการเมือง แต่ทว่าไม่มีความสัมพันธ์กับการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง นี่ย่อมหมายความว่า การมีความรู้ทางการเมืองของสตรีไม่ได้เกี่ยวข้องกับการไปลงคะแนนเสียง ผลการวิจัยดังกล่าวสนับสนุนข้อคิดที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การไปลงคะแนนเสียงของประชาชนในต่างจังหวัดมาจากปัจจัยอื่น มิใช่การรับฟังข่าวสารทางการเมือง

ปาริชาติ นิติมานพ (2534) ศึกษาประเด็นดังกล่าวในกลุ่มสตรีภาคใต้ แต่ได้หยิบเอาตัวแปรด้านศาสนา คือ พุทธและมุสลิมขึ้นมาเปรียบเทียบ โดยผู้วิจัยเลือกศึกษาตัวแปร 3 ตัว คือ การ

เปิดรับสื่อมวลชน ความทันสมัย และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีในภาคใต้ โดยวิธีการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม และได้ผลการวิจัยดังนี้

(i) ทั้งกลุ่มสตรีพุทธและมุสลิมมีการเปิดรับสื่อโทรทัศน์ในระดับปานกลาง และเปิดรับวิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ในระดับต่ำ

(ii) สำหรับมิติความทันสมัย ซึ่งผู้วิจัยวัดในมิติต่าง ๆ เช่น การเคยเดินทางออกจากหมู่บ้าน การซื้อถือโซกลาง การเชื่อมั่นในการกระทำของตนเอง การมีแนวคิดเรื่องสิทธิสตรี ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ค้านกับความเชื่อของคนโดยทั่วไปที่มักคิดว่า สตรีมุสลิมซึ่งอยู่ในสังคมที่ค่อนข้างปิดมากกว่าสตรีชาวพุทธจะมีความทันสมัยน้อยกว่า ทั้งนี้เพราะผลการวิจัยได้แสดงว่าสตรีทั้งสองกลุ่มศาสนามีความทันสมัยไม่แตกต่างกัน

(iii) ผู้วิจัยได้วัดตัวแปร "ความเข้าใจทางการเมือง" ใน 3 มิติคือ ความรู้ทางการเมืองซึ่งปรากฏว่าสตรีทั้งสองกลุ่มมีระดับต่ำทั้งคู่ ความสนใจทางการเมืองระดับต่าง ๆ ซึ่งปรากฏว่าทั้งสองกลุ่มให้ความสนใจในการเมืองท้องถิ่นเช่นระดับจังหวัดมากกว่าระดับชาติ ส่วนการมีส่วนร่วมด้วยการไปเลือกตั้งนั้นมีสูงทั้งคู่ โดยปรากฏว่าในกลุ่มสตรีมุสลิมมีอิทธิพลของผู้นำศาสนาในการชักชวนสูงกว่าสตรีชาวพุทธ

(iv) เมื่อเปรียบเทียบตัวแปรต่าง ๆ ในระหว่างสตรีทั้งสองกลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า สตรีพุทธอ่านหนังสือมากกว่าสตรีมุสลิมเพราะระดับการศึกษาสูงกว่า ส่วนสื่ออื่น ๆ นั้นไม่แตกต่างกันเลยเช่นเดียวกับตัวแปรเรื่องความทันสมัยและการมีส่วนร่วม

(v) ผลการวิจัยโดยทั่วไปให้ผลที่สอดคล้องกับงานวิจัยชิ้นอื่น ๆ คือ มีแต่สื่อหนังสือพิมพ์เท่านั้นที่ทำให้สตรีมีความทันสมัย แต่ถึงอย่างไร ความทันสมัยนี้ก็มิได้เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองแต่อย่างใด และอาจจะสร้างข้อสรุปชั่วคราวได้ว่า สำหรับกลุ่มสตรีแล้ว การมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นมักจะมาจากอิทธิพลของสื่อบุคคลมากกว่าสื่อประเภทอื่น ๆ

(2) การวิจัยเรื่องการสื่อสารทางการเมืองกับสตรี

งานวิจัยของสุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2532) เรื่อง "การสื่อสารทางการเมืองในชุมชนที่มีสตรีเป็นผู้นำ" นับว่าเป็นงานวิจัยที่มีมุมมองที่แปลกออกไป เริ่มตั้งแต่แนวคิดเรื่อง "การสื่อสารทางการเมือง" ซึ่งผู้วิจัยมองว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจจะระหว่างผู้นำกับผู้ตามนั้น จะสืบทอดต่อเนื่องไปได้อย่างมาจากความสามารถในการใช้ระบบสื่อสารของตัวผู้นำเอง และเนื่องจากในแต่ละชุมชนล้วนมีแหล่งข่าวสารมากมายหลายแหล่ง ผู้นำจึงต้องสามารถทำให้แหล่งข่าวสารของตนเองมีความชอบธรรมมากกว่าแหล่งอื่น ๆ

ตั้งแต่ปีพ.ศ.2525 สังคมไทยเริ่มเปิดโอกาสด้วยการแก้กฎหมายให้สตรีสามารถดำรงตำแหน่งผู้ปกครองท้องถิ่นได้ และในความเป็นจริงได้มีชุมชนหลายแห่งที่เลือกสตรีเป็นผู้นำระดับ

กำหนด แต่ทว่าผู้วิจัยมีแนวคิดที่ เพียงแค่การได้อำนาจมาเท่านั้น ยังไม่สำคัญเท่ากับว่าจะรักษา และสืบทอดอำนาจความเป็นผู้นำต่อไปได้อย่างไร ในการนี้จะต้องอาศัยบทบาทของชาวสารเป็น สำคัญ

ผู้วิจัยได้ออกแบบการศึกษาโดยการเลือกศึกษาการยอมรับฐานะการเป็นผู้นำของสตรี ของบุคคลที่ทำงานแวดล้อมตัวผู้นำสตรี คือบรรดาสมาชิกสภาตำบลซึ่งเป็นชายจำนวน 209 คน ในตำบลที่มีกำนันเป็นสตรี และใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยการใช้แบบสอบถาม ตัวแปร 3-4 ตัวที่ผู้วิจัย สนใจก็คือ ระดับความทันสมัยของชุมชน (ซึ่งน่าจะเกี่ยวข้องกับการยอมรับฐานะการเป็นผู้นำของ สตรี) ระบบการสื่อสารในชุมชน เพศสำนึกของกลุ่มตัวอย่าง และระดับการยอมรับสตรีในฐานะผู้ นำ ผลการวิจัยพบว่า

(i) จากการสำรวจระดับเพศสำนึกของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผู้ชายกลุ่มนี้คิดว่าภรรยาควร จะมีหน้าที่อยู่กับบ้านมากกว่า แต่สามีก็ควรให้เกียรติภรรยา และควรมีการแบ่งแยกประเภทของ งานว่าใครต้องทำอะไร แต่ก็ไม่มีลักษณะเพศนิยม (Sexist) วางานของใครมีคุณค่าเหนือกว่าใคร

(ii) สำหรับแนวความคิดทางการเมืองนั้น จะเน้นหนักระบบการเมืองแบบมีคุณธรรม และเน้นระบบอุปถัมภ์ผู้น้อยพึ่งพาผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ปกป้องและใช้สอยผู้น้อย

(iii) สำหรับระบบการสื่อสารนั้น ในชุมชนมีระบบการสื่อสารที่ทันสมัย ส่วนใหญ่ในกลุ่ม ตัวอย่างจะใช้แหล่งข้อมูลจากสื่อมวลชนมากกว่าจากตัวผู้นำสตรี และจะมองฐานะของตนเองเป็น ผู้ส่งข่าวมากกว่าผู้รับข่าวสาร

(iv) ผู้วิจัยได้สรุปความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรหลาย ๆ ตัว ทั้ง ๆ ที่หมู่บ้านที่เลือกมา ศึกษา นั้น เป็นหมู่บ้านที่มีระบบการเมืองและระบบสื่อสารที่ทันสมัย แต่ทว่าในเรื่องการพัฒนาเพศ สำนึกยังนับว่าก้าวหน้าไปน้อยมาก ยังคงมองสตรีว่าด้อยค่าทั้ง ๆ ที่มีสตรีเป็นผู้นำแล้ว

(v) สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำสตรีกับระบบการสื่อสาร ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำ สตรียังไม่ได้รับการยอมรับในแง่ระบบการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นผู้คิดริเริ่ม ความน่าเชื่อถือ แหล่งให้ ข่าวสารข้อมูลใหม่ ๆ หากจะมีการยอมรับผู้นำเหล่านี้ก็อยู่เพียงแคในระดับของการอยู่ในระบบ ประชาธิปไตยเท่านั้น (เมื่อได้รับเสียงข้างมากก็ได้เป็นผู้นำ เป็นต้น) ด้วยเหตุนี้ ผู้นำสตรีจึงไม่เป็น แหล่งอำนาจในการให้ข้อมูลเพื่อการชักจูง และไม่เป็นแหล่งอ้างอิงด้านข่าวสาร (ดังได้กล่าวมาแล้ว ว่า บรรดาสมาชิกสภาฯ จะใช้สื่อมวลชนมากกว่า)

(vi) จากผลทั้งหมดที่เป็นภาพรวม ทำให้ผู้วิจัยสรุปว่า ปรากฏการณ์ของการเลือกสตรี เป็นผู้นำชุมชนนั้น มิได้เกิดจากปัจจัยที่ผู้มีสิทธิออกเสียง (ผู้ชาย) มีความศรัทธาหรือมีความเชื่อมั่น ในความสามารถของสตรี หากแต่เป็นเพราะความจำเป็นของสถานการณ์ เช่น ชุมชนมีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ และต้องเลือกสตรีเพื่อลดความขัดแย้ง เนื่องจากวิธีการและเหตุผลของการ ได้มาเป็นผู้นำมีลักษณะดังกล่าว ผู้วิจัยจึงอธิบายว่า ปัจจัยดังกล่าวได้กลายมาเป็นกรอบในการ

กำหนดรูปแบบการใช้อำนาจของผู้นำสตรีให้เน้นหนักในด้านการใช้พระคุณมากกว่าจะใช้ความสามารถในการปกครอง

(3) การศึกษาเรื่องภาพสะท้อนของนักการเมืองสตรีในสื่อ

พัชนี เชนจรรยา และคณะ (2533) ศึกษาภาพพจน์ของนักการเมืองสตรีระยะยาวตั้งแต่ปี 2521-31 โดยใช้วิธีการศึกษาแบบตรวจสอบข้อมูลจากหลาย ๆ แหล่ง คือวิเคราะห์จากเนื้อหาหนังสือพิมพ์ สัมภาษณ์นักการเมืองหญิง และสัมภาษณ์ประชาชนในกรุงเทพมหานครจำนวน 248 คน ผลการวิจัยที่น่าสนใจมีดังนี้

(i) เมื่อถามประชาชนว่าสาเหตุที่ทำให้นักการเมืองหญิงได้รับเลือกเป็นสส.มีอะไร คำตอบ 3 อันดับแรกก็คือ เป็นคนที่สามารถทำงานได้ มีการศึกษาดี และจากอิทธิพลของพรรคที่สังกัด ซึ่งคำตอบดังกล่าวสอดคล้องกับเหตุผลที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือพิมพ์ แต่ทว่ากลับไม่สอดคล้องกับผลจากการสัมภาษณ์ตัวสส.หญิงเอง ซึ่งระบุว่า ปัจจัยที่ทำให้ได้รับเลือกตั้งมาจากภูมิหลังของครอบครัว สามารถเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน และมีความจริงใจต่อชาวบ้านหรือมีบุคลิกดี

(ii) เมื่อถามประชาชนว่า ผลงานของสส.หญิงมีอะไรบ้าง คำตอบนั้นจะสอดคล้องกับเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ทั้งสิ้น เช่น ผลงานด้านสตรีและเด็ก วัฒนธรรม การท่องเที่ยว การรวมงานกุศล เยี่ยมเยียนประชาชน เป็นต้น

(iii) คำตอบจากประชาชนในเรื่องคุณสมบัติที่เด่นและด้อยของสส.หญิงก็เป็นไปในลักษณะเดียวกับผลจากการวิเคราะห์เนื้อหา เช่น ดีเด่นด้านมนุษยสัมพันธ์ จริงจังและละเอียดในการทำงาน แต่ขาดความเด็ดขาดในการตัดสินใจ

ผู้วิจัยได้สรุปว่า ผลการวิจัยที่ออกมาสามารถให้ข้อสรุปได้ว่า โดยส่วนใหญ่แล้วประชาชนจะไม่ค่อยมีโอกาสรู้จักนักการเมืองหญิงโดยตรง แต่จะรู้จักภาพพจน์ของนักการเมืองหญิงโดยผ่านสื่อมวลชน ดังนั้นประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่านักสื่อมวลชนจะมีทัศนคติต่อนักการเมืองสตรีอย่างไร ผลต่อเรื่องจากนั้นก็ คือ ผลงานสื่อก็จะแสดงทัศนคติของนักสื่อมวลชนนั่นเอง และในท้ายที่สุดประชาชนก็จะมีทัศนคติคล้ายตามนักสื่อมวลชน

จากภาพสะท้อนของนักการเมืองสตรีที่วิเคราะห์ได้ สามารถสะท้อนย้อนกลับไปตัวผู้ผลิตสื่อได้ว่า ยังคงมอง 'นักการเมืองผู้หญิง' แบบมอง 'ผู้หญิงทั่วไป' หรืออาจจะกล่าวว่า มองเห็น 'ความเป็นผู้หญิง' มากกว่า 'ความเป็นนักการเมือง' ผู้วิจัยยังได้อภิปรายต่อไปอีกว่า และหากนักการเมืองหญิงพยายามทำตามภาพพจน์ที่ปรากฏในสื่อหรือตามความคาดหวังของคนอื่น กล่าวคือ 'เป็นผู้หญิงมากกว่าเป็นนักการเมือง' นี้ก็เท่ากับเป็นการจำกัดบทบาททางการเมืองของตัวเองไปในตัว

ตารางที่ 20: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านการเมือง (5 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. พรทิพย์ เย็นจะบก	"การเปิดรับข่าวสารการเมืองจากสื่อมวลชนกับพฤติกรรมการทางการเมืองของสตรี : ศึกษาเฉพาะกรณีเขตเทศบาลเชียงใหม่"	2527
2. สุรพงษ์ ไสธนะเสถียร	"การสื่อสารทางการเมืองในชุมชนที่มีผู้หญิงเป็นผู้นำ"	2532
3. พัทธนี เขยจรรยา และคณะ	"ภาพพจน์ของนักการเมืองสตรี: ศึกษาเปรียบเทียบภาพพจน์จากการรับรู้ตนเองของประชาชน และการนำเสนอในหน้าหนังสือพิมพ์"	2533
4. มัณฑนา มาศมาลัย	"บทบาทของสื่อมวลชนและสื่อบุคคลต่อการมีส่วนร่วมการเมืองของสตรี: ศึกษาเฉพาะกรณี อ.พรหมคีรี จ.นครศรีธรรมราช"	2534
5. ปารีชาติ นิติมานพ	"ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อมวลชน ความทันสมัย กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีไทย พุทธกับสตรีไทยมุสลิม"	2534

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. การวิเคราะห์เนื้อหาด้านประชากรกับสตรี

ในช่วงระยะเวลาที่ศึกษานี้ มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อกับประเด็นประชากรของกลุ่มสตรีถึง 7 เรื่อง ซึ่งนับว่ามีปริมาณมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับเรื่องที่มีขอบเขตกว้างเช่น เรื่องเศรษฐกิจและการเมืองที่มีเพียง 3-5 เรื่องเท่านั้น

(i) ข้อที่น่าสังเกตประการแรกคือ ปัญหาประชากรเป็นอีกปริมณฑลหนึ่งที่สามารถแสดงให้เห็นมิติของ "ความเป็นหญิง" ได้อย่างชัดเจน และเป็นมิติที่แสดงให้เห็นถึงความเสียเปรียบของสตรีได้อย่างชัดเจนยิ่ง เนื่องจากนโยบายด้านประชากรได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องการใช้และสิทธิในการควบคุมร่างกายของผู้หญิงโดยตรง เพราะในภาคปฏิบัติ การวางแผนครอบครัวก็คือ การคุมกำเนิดเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาทางประชากรจึงวนเวียนอยู่กับการตอบคำถามว่า ต้องการจะให้ผู้หญิงตั้งครรภ์ได้เมื่อไหร่ ไม่ตั้งครรภ์เมื่อไหร่ ต้องการให้มีบุตรกี่คน ไม่ต้องการให้มีเกินกี่คน ไม่ต้องการให้มีบุตรเพราะอะไร มีวิธีการอะไรบ้างในการคุมกำเนิด และใครต้องรับผิดชอบการควบคุมจำนวนบุตร เป็นต้น

(ii) ข้อสังเกตประการที่สอง วิธีการคุมกำเนิดส่วนใหญ่ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นการทำหมัน การกินยาคุม การทำแท้ง ล้วนแล้วแต่ถูกทำให้เป็นเรื่องของสตรีทั้งสิ้น วิธีการคุมกำเนิดที่ผู้หญิงรู้จักมากที่สุดก็คือ วิธีการที่ต้องให้ฝ่ายหญิงรับผิดชอบโดยไม่มีเหตุผลที่เหมาะสมเลย ทั้งนี้เพราะในแง่เศรษฐกิจหรือความปลอดภัย วิธีการคุมกำเนิดจากฝ่ายชายจะปลอดภัยและประหยัดกว่า

ส่วนการใช้สื่อมวลชนเพื่อเผยแพร่ความรู้และการปฏิบัติด้านวางแผนครอบครัวก็มีทิศทางเช่นเดียวกัน กล่าวคือทำให้เห็นว่าการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิดเป็นภาระรับผิดชอบของสตรีเท่านั้น เรายังขาดการศึกษาและวิเคราะห์เจาะลึกว่าเพราะเหตุใดสื่อมวลชนจึงแสดงบทบาทเช่นนั้น และได้แสดงบทบาทออกไปอย่างไร

(iii) ประการที่สาม สำหรับเหตุผลในการวางแผนครอบครัวหรือคุมกำเนิดนั้นจะเป็นไปเพื่อเหตุผลของคนอื่นหรืออย่างอื่น มิใช่เหตุผลของตัวเองเอง เช่น ต้องคุมกำเนิดเพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจ (ครอบครัวยากจน หาเลี้ยงไม่ไหว ไม่มีคนเลี้ยงลูก) ส่วนมิติด้านสุขภาพและความปลอดภัยของผู้หญิงได้รับความสนใจเพียงเล็กน้อย และที่สำคัญคือการขาดความรู้รอบด้านเพื่อประกอบการตัดสินใจ รวมทั้งการขาดสิทธิที่จะตัดสินใจ เช่น กรณีที่ผู้หญิงตั้งครรภ์โดยไม่พึงประสงค์ แต่สตรีไม่มีสิทธิตามกฎหมายที่จะยุติการตั้งครรภ์ด้วยการทำแท้ง การขาดความรู้เรื่องวิธีการและสถานที่ทำแท้งอย่างปลอดภัย เงื่อนไขทั้งหมดนี้ส่งผลร้ายต่อตัวสตรีอย่างมาก

(iv) ประการสุดท้าย ในการประเมินผลว่า นโยบายการควบคุมจำนวนประชากรจะได้ผลหรือไม่นั้น หากเราวางน้ำหนักเอาไว้ที่การประเมินประสิทธิผลของสื่อเพียงตัวเดียว อาจจะทำให้ภาพที่ได้ผิดจากความเป็นจริง ทั้งนี้เพราะความต้องการจำนวนบุตรนั้นเป็นตัวแปรที่มีบริบททางสังคม

และเกี่ยวข้องกับตัวแปรอื่น ๆ อีกหลายตัว เช่น ในครอบครัวของประชากรยากจนที่ต้องการแรงงานในการผลิต ย่อมต้องการจำนวนบุตรมาก หรือความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับความสำคัญของเพศของบุตร (จะต้องมีลูกต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะได้ลูกชาย) เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นประชากร สตรี และสื่อ่นั้น ส่วนใหญ่มีการตั้งคำถามการวิจัยคล้ายคลึงกัน ช่วงระยะเวลาที่ศึกษาก็อยู่ในช่วงเดียวกัน (2524-2529) วิธีการศึกษาก็คล้ายคลึงกัน สิ่งที่แตกต่างกันไปคือ รายละเอียดของตัวแปรแต่ละตัวที่นำมาศึกษา จากงานวิจัยทั้ง 7 ชิ้นที่เกี่ยวข้องนี้สามารถแยกได้เป็น 3 กลุ่มคือ

- (1) กลุ่มที่พยายามตอบคำถามว่า สื่อจะมีบทบาทในการสร้างทัศนคติเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวในส่วนที่เกี่ยวกับการจำกัดจำนวนบุตรได้อย่างไร
- (2) งานที่ศึกษากระบวนการแสวงหาข่าวสารของสตรีในกรณีที่ต้องการจะมีบุตร (พวกมีบุตรยาก)
- (3) งานที่ศึกษาภาพลักษณ์ของสตรีตั้งครรภ์

(1) การศึกษาเรื่องบทบาทของสื่อในการสร้างทัศนคติเกี่ยวกับการจำกัดจำนวนบุตร เป็นงานวิจัยส่วนใหญ่ในด้านประชากร ในที่นี้มีทั้งหมด 5 ชิ้น ดังนี้

- มนทิวา โลกพันธุ์ (2524) ศึกษาเปรียบเทียบตัวแปรการสื่อสารระหว่างบุคคลกับสื่อมวลชนที่มีต่อความรู้ ทัศนคติและการปฏิบัติเรื่องวางแผนครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างในเขตกรุงเทพ

- นิตยา คำเมือง (2525) ศึกษาเปรียบเทียบตัวแปรการสื่อสารระหว่างสื่อบุคคลกับสื่อมวลชนของกลุ่มตัวอย่างในจ.ขอนแก่น

- ทศนาวดี สุขารมณ์ (2525) ศึกษาเปรียบเทียบสื่อระหว่างบุคคลและสื่อมวลชนในแง่ที่เป็นแหล่งข่าวแรกและสุดท้าย ความน่าเชื่อถือ และความเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทำหมันแบบต่าง ๆ ของกลุ่มสตรีในกรุงเทพ

- ปัญญา ดาวจรัสแสงชัย (2527) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารแบบทั่วไปกับความรู้และทัศนคติต่อการทำแท้งของสตรีชนบททั่วประเทศ โดยผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลที่มีอยู่แล้วของการเก็บข้อมูลประชากรทั่วประเทศ ปี 2522 มาวิเคราะห์ใหม่ ทำให้มีกลุ่มตัวอย่างขนาดใหญ่ (1,986 ราย)

- ธเนศ เรืองณรงค์ (2529) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารแบบทั่วไปกับจำนวนบุตรที่ต้องการโดยใช้วิธีการศึกษาเช่นเดียวกับปัญญา (2527) คือนำเอาข้อมูลที่มีอยู่แล้วมาวิเคราะห์ใหม่

เนื่องจากงานวิจัยทั้ง 5 ชิ้นมีการศึกษาตัวแปรที่เหลื่อมล้ำกัน ดังนั้นจึงจะเสนอผลตามตัวแปรเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

- (i) การสำรวจช่องทางการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ
- (ii) ทศนคติต่อการวางแผนครอบครัว
- (iii) บริบทในชีวิตประจำวันของสตรี

(i) การสำรวจช่องทางการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ

จากการสำรวจระดับกว้างของปัญญา ดาวจรตแสงชัย (2527) ผู้วิจัยได้ให้ข้อสรุปเบื้องต้นเกี่ยวกับปริมาณของสื่อกับความรู้อันเกี่ยวกับเรื่องการทำแท้งว่า ตามความเชื่อด้านการสื่อสารที่เคยมีมา เราเคยเชื่อกันว่า ยิ่งถ้าบุคคลมีการเปิดรับสื่อมากขึ้น ก็จะมีโอกาสได้รับข่าวสารมากขึ้น และความคิดอ่านก็จะก้าวหน้ารอบด้านมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากสื่อแต่ละชนิดมีข้อเด่นและข้อด้อยในตัวเอง การรับสื่อหลายชนิดจึงช่วยลดข้อด้อยของสื่อแต่ละชนิดไปได้ ปัญหาที่ยังคงเหลืออยู่คือ เงื่อนไขของตัวผู้รับสารเท่านั้นที่จะเชื่ออำนาจได้มากน้อยเพียงใด เช่น อายุ การศึกษา รายได้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สำหรับประเด็นเรื่อง "การทำแท้ง" นี้ ผลสรุปเบื้องต้นของงานวิจัยของปัญญาไม่เป็นไปตามความเชื่อดังกล่าว เพราะผู้วิจัยไม่ได้พบความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับความรู้อันเกี่ยวกับเรื่องการทำแท้ง ทำให้ปัญญาได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับระเบียบวิธีการวิจัยของตนเองว่า เนื่องจากเป็นการใช้เอกสารที่มีอยู่แล้วทำให้ดูแต่มิติด้านความถี่ของการเปิดรับเท่านั้น แต่ไม่ได้ถามเนื้อหาที่เปิดรับ อนึ่ง เมื่อซักถามประเภทของความรู้เกี่ยวกับการทำแท้ง ปรากฏว่ามีหลากหลายมาก ทั้งวิธีการแบบทันสมัยและวิธีการแบบดั้งเดิม อันแสดงว่าแหล่งข้อมูลในเรื่องดังกล่าวมิได้มาจากสื่อมวลชนเพียงอย่างเดียว และเนื่องจากประเด็นเรื่องทำแท้งเป็นประเด็นที่อ่อนไหว (Sensitive) และเกี่ยวข้องกับกฎหมาย ดังนั้น ขอบเขตการให้ข้อมูลของสื่อมวลชนจึงมีอย่างจำกัด (เช่น เผยแพร่การทำแท้งที่ผิดกฎหมายไม่ได้ เป็นต้น)

สำหรับการวิจัยที่เกี่ยวกับเรื่องความรู้ทั่วไปด้านการวางแผนครอบครัวกับช่องทางของสื่อซึ่งมีทั้งสื่อบุคคล สื่อมวลชน และสื่อเฉพาะกิจนั้น มีการวิจัยหลายชิ้นที่ศึกษาเรื่องดังกล่าว นิตยา คำเมือง (2525) ยืนยันว่าสำหรับสตรีชนบทแล้ว แหล่งข่าวด้านการวางแผนครอบครัวแหล่งแรกยังเป็นสื่อบุคคล แต่มีใช้พ่อแม่ญาติพี่น้อง หากแต่เป็นแพทย์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เนื่องจากความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้แผนใหม่ รองลงมาก็เป็นสื่อเฉพาะกิจเช่น เอกสารวางแผนครอบครัว แต่สำหรับกลุ่มสตรีในเมืองอาจจะต่างออกไป ทศนาวดี (2525) พบว่า สตรีในเมืองได้ทราบความรู้ทั่วไปจากวิทยุเป็นอันดับแรก ส่วนในปี 2529 ธเนศ เรืองณรงค์ สำรวจความต้องการมีบุตรในระดับกว้างด้วยการใช้ข้อมูลประชากรที่มีอยู่แล้ว และให้ผลสรุปในลักษณะภาพรวมว่า สื่อ

วิทยุเป็นสื่อที่กลุ่มสตรีในชนบทเปิดรับมากที่สุด และมีผลต่อการสร้างทัศนคติในเรื่องจำนวนบุตรที่ต้องการมากที่สุด ในขณะที่สื่อมวลชนอื่น ๆ เช่น หนังสือพิมพ์หรือโทรทัศน์มีบทบาทน้อยมาก

อย่างไรก็ตาม สำหรับความรู้แบบกว้าง ๆ โดยทั่วไปนั้น เราอาจจะสร้างแบบแผนข่าวสารโดยทั่วไปได้ว่า ยิ่งนับวัน กลุ่มตัวอย่างในภูมิภาคต่าง ๆ ก็จะได้รับข่าวสารจากช่องทางของสื่อมวลชนมากขึ้นตามการขยายตัวของสื่อ แต่หากเป็นความรู้แบบเฉพาะเจาะจงและเป็นความรู้ที่จะส่งผลต่อการปฏิบัติโดยตรง สื่อบุคคลประเภทต่าง ๆ จะยังคงเป็นแหล่งข่าวสารแห่งแรกอยู่ ดังงานวิจัยของทัศนาวดี (2525) ที่ศึกษาเจาะเฉพาะประเด็นการคุมกำเนิดแบบชั่วคราวและแบบถาวร และผลปรากฏว่า สื่อบุคคลไม่ว่าจะเป็นแพทย์หรือคนที่เคยคุมกำเนิดมาแล้ว จะเป็นทั้งแหล่งข่าวแรกและแหล่งข่าวสุดท้ายที่ทำให้กลุ่มสตรียอมรับ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบตัวแปรเรื่องความน่าเชื่อถือว่า ตามปกติเมื่อมีปัญหาคบครัวสตรีมักจะไปปรึกษาญาติหรือเพื่อนบ้าน แต่ในเรื่องข้อมูลเฉพาะเช่นเรื่องวิธีการคุมกำเนิดแบบชั่วคราวหรือถาวรนี้ สตรีจะเลือกปรึกษาจากแหล่งข่าวที่เป็นผู้เชี่ยวชาญหรือแพทย์มากกว่า สำหรับสื่อมวลชนนั้น ตามปกติกลุ่มสตรีมักจะไม่เชื่อถือวิทยุมากที่สุด แต่ในประเด็นเฉพาะเช่นนี้ กลุ่มตัวอย่างกลับตอบว่าควรเชื่อโทรทัศน์มากกว่า แต่ก็มีผู้ตอบถึง 1 ใน 4 ที่บอกว่าไม่เชื่อสื่อมวลชนใดเลยในเรื่องนี้

สำหรับงานวิจัยที่มีวัตถุประสงค์จะศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสื่อบุคคลและสื่อมวลชนในเรื่องการวางแผนครอบครัวของสตรีกรุงเทพมหานครคืองานของมนทิวา (2524) ทั้งนี้เนื่องจากสื่อทั้ง 2 ประเภทต่างมีคุณประโยชน์และมีขีดจำกัดในตัวเอง ผลการวิจัยพบว่า

(1) ตามปกติแล้ว ช่องทางที่กลุ่มสตรีได้รับข่าวสารเรื่องการวางแผนครอบครัวจะเรียงลำดับตามมากไปหาน้อยดังนี้ คือ จากสื่อบุคคล (เพื่อนบ้าน ญาติ แพทย์-พยาบาล) สื่อบุคคล + สื่อมวลชน และสื่อมวลชนอย่างเดียว

(2) กลุ่มที่ใช้ช่องทางผสม (สื่อบุคคล+ สื่อมวลชน) จะมีความรู้มากกว่ากลุ่มที่ใช้เพียงช่องทางเดียว เช่นนอกจากจะรู้วิธีการใช้แล้ว ยังรู้จักแหล่งให้บริการด้วย

(3) ช่องทางแต่ละประเภท จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเภทของเนื้อหาที่กลุ่มตัวอย่างจะได้รับ เช่น ความรู้เรื่องวิธีคุมกำเนิดด้วยการกินยาจะได้จากช่องทางสื่อมวลชนมากที่สุด ส่วนวิธีการทำหมันหญิงจะได้จากสื่อบุคคลมากที่สุด

(4) ช่องทางแต่ละประเภทจะไปเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเรื่องความเชื่อถือในข่าวลือที่เกี่ยวกับการคุมกำเนิด กลุ่มที่ใช้ช่องทางสื่อบุคคลเพียงอย่างเดียวมักจะได้รับข่าวลือต่าง ๆ (เช่น ทำหมันแล้วจะหมดสมรรถภาพทางเพศ) แต่กลุ่มที่ได้ข้อมูลจากช่องทางสื่อมวลชนมักจะไม่เชื่อถือข่าวลือดังกล่าว

(มีข้อน่าสังเกตว่า การวิจัยครั้งนี้ได้นิยาม "สื่อบุคคล" โดยรวมกลุ่มบุคคลทุกประเภท เข้าไว้ด้วยกัน ทำให้ข้อสรุปบางอย่างคลุมเครือ เช่น เรื่องข่าวลือที่มาจากสื่อบุคคลนั้น น่าจะเป็น

เพื่อนบ้านหรือญาติ มิใช่แพทย์ ดังนั้น ในการศึกษาครั้งต่อไปควรจะแยกประเภทของสื่อบุคคลด้วย)

(ii) ทักษะคติต่อการวางแผนครอบครัว

การวิจัยเกือบจะทุกชิ้นจะต้องผนวกเอาหัวข้อทักษะคติต่อการวางแผนครอบครัวในมิติต่าง ๆ เอาไว้ด้วย ไม่ว่าจะเป็นความรู้ การเห็นด้วย รวมทั้งเหตุผลเบื้องหลัง

งานสำรวจขนาดใหญ่ของปัญญา (2527) เกี่ยวกับความรู้ของสตรีชนบทในเรื่องการทำแท้งนั้น ปรากฏว่า มีกลุ่มสตรีที่มีความรู้เรื่องดังกล่าวในระดับมากถึง 28% ระดับปานกลาง 65% วิธีการทำแท้งส่วนใหญ่ที่สตรีรู้จักคือวิธีการบีบปากมดลูก รองลงมาคือ การฉีดน้ำยาเคมีเข้าไปในมดลูก และเมื่อสำรวจการเห็นด้วยกับเรื่องการทำแท้ง มีสตรีที่เห็นด้วยปานกลางประมาณครึ่งหนึ่ง (42%) เห็นด้วยมาก 15% และเห็นด้วยน้อย 38% แสดงว่าทัศนคติของสตรีในเรื่องการทำแท้งยังกำกวมกันอยู่ เหตุผลในการทำแท้งที่สตรีจะยอมรับได้มากที่สุดคือ มารดาเป็นผู้วิกลจริตเลี้ยงบุตรไม่ได้ หรือการตั้งครรภ์มีอันตรายต่อสุขภาพของมารดา หรือกรณีที่สตรีถูกข่มขืน และมีผู้เห็นด้วย 50% ในกรณีที่มารดาายังศึกษาอยู่หรือเป็นโสด

มนตรี (2524) สำรวจความรู้การวางแผนครอบครัวของสตรีในกรุงเทพฯ พบว่า วิธีการที่สตรีส่วนใหญ่รู้จักคือ การกินยาคุม การใส่ห่วง การฉีดยา และการทำหมันหญิง ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างตอบว่า เห็นด้วยกับการคุมกำเนิด (เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ตัดสินใจมารับบริการวางแผนครอบครัวอยู่แล้ว) และเมื่อผู้วิจัยสอบถามถึงเหตุผลที่ทำให้เห็นด้วยกับการวางแผนครอบครัว จะเห็นว่าเป็นเหตุผลเพื่อผู้อื่น เช่น เพื่อให้การศึกษาบุตรได้อย่างเต็มที่ เพื่อให้อนาคตลูกดีขึ้น มิใช่เหตุผลเพื่อตนเองเลย (เช่น เพื่อสุขภาพอนามัยหรือความก้าวหน้าในวิชาชีพของตัวเอง) และเมื่อตรวจสอบเอกสารสิ่งพิมพ์ที่ทางหน่วยบริการวางแผนครอบครัวจัดไว้ให้ พบว่าสตรีได้ใช้เหตุผลที่มีอยู่ในเนื้อหาเอกสารดังกล่าวนั่นเอง สำหรับวิธีการคุมกำเนิดที่สตรีเลือกใช้มากที่สุดคือการฉีดยา เนื่องจากมีความแน่นอน สะดวกและประหยัดที่สุด รองลงมาคือ การใส่ห่วง กินยา และทำหมันหญิง

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นสตรีในชนบท ซึ่งนิตยา (2523) สำรวจไว้เช่นกัน มีกลุ่มตัวอย่างถึง 58% ตอบว่าเห็นด้วยกับการคุมกำเนิดเมื่อมีบุตร 2 คนแล้ว และเหตุผลที่เห็นด้วยก็เป็นเรื่องเศรษฐกิจของครอบครัวทั้งสิ้น โดยไม่มีเหตุผลเรื่องสุขภาพของมารดาเลย และมีสตรีถึง 71% ที่เคยมีประสบการณ์การคุมกำเนิดแล้ว แต่วิธีที่ใช้นั้นแตกต่างจากสตรีในเมือง กล่าวคือวิธีที่ใช้นามากที่สุดคือการทำหมันหญิง รองลงมาคือ การใช้ถุงยางและการกินยา

ส่วนรายละเอียดที่เจาะลึกลงไปคือการทำหมันแบบชั่วคราวและแบบถาวรนั้น ทศนาวดี (2525) รายงานว่า ผู้ที่เห็นด้วยกับการทำหมันชั่วคราวมักจะเห็นด้วยกับการทำหมันแบบ

ถาวร แต่ผู้ที่เห็นด้วยกับการทำหมันถาวรจะไม่ค่อยเห็นด้วยกับการทำหมันชั่วคราว (อาจตีความได้ว่าเพราะไม่เห็นด้วยกับแบบชั่วคราวจึงหันไปใช้แบบถาวร เช่น เมื่อกินยาคุมติดต่อกันนาน ๆ อาจเกิดอันตรายต่อร่างกาย) ปัจจัยสำคัญที่เป็นเหตุผลในการเลือกวิธีการทำหมันแต่ละแบบคือจำนวนบุตรว่าเพียงพอกับความ ต้องการแล้วหรือยัง

(iii) **บริบทในชีวิตประจำวันของสตรี** ตัวแปรตัวหนึ่งที่ค่อนข้างมีความสำคัญในเรื่องการใช้สื่อและเรื่องประชากรสำหรับผู้หญิงคือ รูปแบบวิถีชีวิตประจำวันของสตรีซึ่งยังไม่ค่อยมีการศึกษามากนัก รูปแบบดังกล่าวจะเป็นตัวแปรตัวหนึ่งในการกำหนดตัวแปรอื่น ๆ ที่จะติดตามมา เช่น นิตยา (2525) พบว่า เมื่อเปรียบเทียบสตรีกลุ่มอาชีพต่าง ๆ แล้ว จะพบว่ามีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบและปริมาณของการเปิดรับสื่อ เช่น แม่บ้านจะมีการใช้สื่อวิทยุมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ เพราะเป็นกลุ่มที่อยู่บ้าน ข้าราชการสตรีเปิดรับนิตยสารและหนังสือพิมพ์มากกว่ากลุ่มอาชีพอื่น เพราะมีการศึกษาอ่านออกเขียนได้และที่ทำงานมีการจัดหาสื่อดังกล่าวเอาไว้ แม่บ้านและข้าราชการเปิดรับสื่อโทรทัศน์มากกว่ากลุ่มรับจ้าง ค้าขาย และเกษตรกร เพราะมีเวลาว่างมากกว่า

และเช่นเดียวกับเรื่องการคุมกำเนิด รูปแบบการดำเนินชีวิตของสตรีจะเป็นตัวกำหนดทัศนคติและความต้องการโดยการมีบุตรอย่างมาก เช่น ธเนศ (2529) พบว่า สถานที่ทำงานเป็นตัวแปรสำคัญตัวหนึ่ง เพราะบรรดาสตรีที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน จะมีความต้องการบุตรน้อย เนื่องจากไม่มีเวลาดูแลบุตรได้อย่างเต็มที่ เป็นต้น

(2) กระบวนการแสวงหาข่าวสารของสตรีกรณีที่ต้องการจะมีบุตร

ธารินี รอดสน (2527) ได้ขยายขอบเขตคำนิยามของคำว่า "การวางแผนครอบครัว" ให้กว้างขวางออกไปว่า มีความหมายครอบคลุมทั้งกรณีที่ไม่อยากจะมีบุตรและต้องการจะมีบุตรแต่ไม่มี (พวกมีลูกยาก) แต่ทว่าในความเข้าใจโดยทั่วไป มักจะคิดถึงแต่กรณีแรกเท่านั้น แต่ความจริงมีสตรีอยู่กลุ่มหนึ่งที่มีบุตรยากและต้องแสวงหาข่าวสารเพื่อวางแผนการมีบุตรของตน ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาสตรีกลุ่มนี้ด้วยการใช้แบบสอบถามซักถามกลุ่มตัวอย่างที่เข้ามาใช้บริการดังกล่าวที่โรงพยาบาลจำนวน 260 ราย

จุดเด่นของการวิจัยชิ้นนี้คือ เป็นแบบจำลองกลับที่กึ่งงานวิจัยในเรื่องการเปิดรับสื่อ (Media Exposure) ซึ่งข่าวสารจะไหลจากผู้ส่งไปยังผู้รับสาร แต่แบบจำลองในการวิจัยชิ้นนี้จะเป็นแบบจำลองของการแสวงหาข่าวสาร (Information Seeking) ซึ่งกลุ่มสตรีที่มีบุตรยาก "ผู้รับสาร" จะพยายามแสวงหาข่าวสารที่ตนเองต้องการ (จากผู้ส่ง) ผลการวิจัยที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

(i) ข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการมีบุตรของผู้มีบุตรยากมาจากแหล่งข่าวสื่อบุคคลถึง 85% จากสื่อมวลชนเพียง 5% เท่านั้น ผู้วิจัยอธิบายว่า เป็นเพราะแนวคิดเรื่องการวางแผนครอบครัวที่

เอนเอียงไปด้านควบคุมจำนวนเกิดตั้งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ผู้รับสารไม่อาจหาข่าวสารที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่มตนจากสื่อมวลชนได้

(ii) การแพร่กระจายของข่าวสารดังกล่าวเป็นแบบบอกต่อ ๆ กันปากต่อปาก มิได้ผ่านสื่อมวลชน ซึ่งมีเนื้อที่จำกัดเกินกว่าที่จะให้ข้อมูลแก่กลุ่มที่มีความต้องการเฉพาะดังกล่าวได้

(iii) ผู้วิจัยได้แบ่งแบบแผนของสื่อบุคคลออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่สนิทสนมเช่น เพื่อนญาติ และกลุ่มที่ไม่สนิทสนมแต่มีความรู้ เช่น แพทย์ พยาบาล แบบแผนของการแสวงหาข่าวสารจะเป็นไปตามหลักการของ E.Rogers คือ ข่าวสารเรื่องภาวะเจริญพันธุ์นี้จะเริ่มจากสื่อบุคคลที่มีความสนิทสนมก่อน แล้วจึงจะก้าวไปสู่สื่อบุคคลที่มีความรู้ แล้วจึงจะถึงสื่อมวลชน ประเภทของข้อมูลที่ผู้แสวงหาข่าวสารต้องการในเบื้องต้นแรก ก็คือ ข้อมูลเกี่ยวกับแพทย์ คุณภาพของการบริการ และราคาค่าใช้จ่าย

(3) งานศึกษาภาพลักษณ์ของสตรีตั้งครรภ์

ตามปกติสตรีก็สนใจเรื่องภาพลักษณ์ในแง่กายภาพของตัวเองอยู่แล้ว เช่น ความอ้วน/ความผอม โดยเฉพาะในช่วงเวลาของการตั้งครรภ์เป็นช่วงเวลาที่สรีระของผู้หญิงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก และโดยทั่วไป ภาพของสตรีตั้งครรภ์ที่ปรากฏในสื่อมวลชนจะเป็นภาพที่ตรงกันข้ามกับภาพที่สวยงาม นางเอกละครโทรทัศน์จึงมักไม่มีภาพการตั้งครรภ์ ทำให้ภาพของหญิงตั้งครรภ์ก่อนข้างจะเป็นภาพติดลบ พรทิพย์ พัชรพันธ์ (2524) จึงสนใจที่จะศึกษาว่าผู้หญิงตั้งครรภ์มีภาพลักษณ์เกี่ยวข้องกับตนเองอย่างไร ซึ่งภาพลักษณ์ดังกล่าวก็คงเกิดมาจากการนำเสนอภาพลักษณ์ของสื่อมวลชนส่วนหนึ่งอย่างแน่นอน

ผู้วิจัยได้สร้างแบบทดสอบ Semantic Differential เพื่อให้สตรีที่กำลังครรภ์ในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ จำนวน 400 คน เป็นผู้ตอบ ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมแล้วสตรีรายงานว่า ภาพลักษณ์ขณะตั้งครรภ์กับระยะหลังคลอดแตกต่างกันอย่างชัดเจน เริ่มตั้งแต่ลักษณะกายภาพภายนอก เช่น รู้สึกน้ำหนักตัวมาก ตัวใหญ่ เทอะทะ ทำให้รู้สึกอึดอัด รำคาญรูปร่างตัวเอง จากนั้นก็มีผลต่ออุปนิสัยเช่น เดินช้าลง เกียจคร้าน ชอบอยู่เฉย ๆ และท้ายที่สุดก็ถึงขั้นประเมินผล เช่น รู้สึกว่าสุขภาพไม่ดี อ่อนแอ สกปรก สวยน้อยลง หน้าแก่ และอ่อนโยนน้อยลง นอกจากนี้ บรรดาตัวแปรที่เป็นคุณสมบัติของกลุ่มตัวอย่างได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการสร้างภาพลักษณ์ดังกล่าว เช่น ระยะแรกของการตั้งครรภ์จะรู้สึกว่าภาพลักษณ์เป็นลบมากกว่าระยะหลัง ๆ ซึ่งอาจจะปรับตัวได้แล้ว การศึกษา อาชีพ และรายได้ ก็ทำให้กลุ่มตัวอย่างมีภาพลักษณ์ที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 21: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านประชากร (7 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. มนทิรา โลหพันธ์วงศ์	รูปแบบของการสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติในการวางแผนครอบครัวของสตรีที่มาขอรับบริการวางแผนครอบครัวที่โรงพยาบาลรัฐในกรุงเทพมหานคร	2524
2. พรทิพย์ พัชรพันธ์	"การศึกษาภาพลักษณ์ของหญิงตั้งครรภ์"	2524
3. นิตยา คำเมือง	การเปิดรับสื่อมวลชนเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวของสตรีในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่น	2525
4. ทัศนาวดี สุขารมณี	ช่องทางการรับสารที่มีผลต่อการยอมรับการคุมกำเนิดแบบชั่วคราวและแบบถาวรของสตรีผู้รับบริการที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์,	2525
5. ปัญญา ดาวจรัสแสงชัย	การเปิดรับสื่อมวลชนกับความรู้ และทัศนคติต่อการทำแท้งของสตรีในชนบทประเทศไทย	2527
6. ธาวิณี รอดสน	"การสื่อสารเพื่อการเจริญพันธุ์: ศึกษาเฉพาะกรณีสตรีที่มีบุตรยาก"	2527
7. ธเนศ เรืองณรงค์	การเปิดรับสื่อมวลชนกับจำนวนบุตรที่ต้องการของสตรีไทยในชนบท,	2529

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5. การวิเคราะห์เนื้อหาด้านการพัฒนาสตรี

คำว่า "การพัฒนาสตรี" นั้น เป็นคำที่ยังไม่สามารถจะตกลงคำนิยามได้อย่างแน่นอน เพราะผู้วิจัยแต่ละท่านต่างก็ใช้ในความหมายที่แตกต่างกัน ในที่นี้อาจจะแยกแยะความหมายของการพัฒนาสตรีออกไปเป็น 3 แนวทาง

(i) เป็นความหมายของ "การพัฒนาสตรี" (Women and Development) ในความหมายนี้จะถือเอางานพัฒนาโครงการต่าง ๆ เช่น การพัฒนาชุมชน การพัฒนาสาธารณสุข เป็นต้นว่าตั้งและมีการเปิดโอกาสหรือระดมกลุ่มเป้าหมายสตรีให้เข้าไปมีส่วนร่วมด้วย ในความหมายนี้ งานพัฒนาจะเป็นเป้าหมาย (Ends) ส่วนสตรีจะเป็นวิถีทาง (Means) เพื่อบรรลุเป้าหมาย โดยตัวสตรีเองอาจจะได้รับหรือไม่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาดังกล่าว

(ii) เป็นความหมายของ "สตรีในงานพัฒนา" (Women in Development) ในความหมายนี้บทบาทของสตรีจะเพิ่มมากขึ้นกว่าในกรณีแรก แม้ว่าจะถือเอาตัวโครงการต่าง ๆ เป็นตัวตั้ง แต่ก็ได้มีการคำนึงถึงลักษณะของสตรีในตัวโครงการเหล่านั้นด้วย ส่วนใหญ่แล้ว การออกแบบโครงการจะถูกจัดทำให้เหมาะกับลักษณะของสตรี เช่น กิจกรรมการทอผ้า การตั้งกลุ่มแม่บ้าน ถึงแม้ว่าสตรีจะได้รับผลประโยชน์ต่าง ๆ จากการพัฒนาโดยตรง แต่ทว่าสตรียังมีฐานะเป็นวิถีทางเพื่อบรรลุเป้าหมายของกิจกรรมการพัฒนา

(iii) เป็นความหมายของ "การพัฒนาสิทธิสถานภาพและศักยภาพของสตรี" (Gender and Development) ในความหมายนี้ ตัวสตรีเองจะกลายเป็นกลุ่มเป้าหมาย เป็นเป้าหมายของการพัฒนา โดยกิจกรรมการพัฒนาจะเป็นเพียงวิถีทางเท่านั้น ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากทุกกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์รูปธรรมหรือนามธรรมจะตกอยู่ที่ตัวสตรีโดยตรง

ในช่วงระยะเวลาที่ศึกษานี้ มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็น "สตรีกับการพัฒนา" ที่เกี่ยวข้องกับสื่อมวลชนอยู่ 9 ชิ้น โดยงานวิจัยทั้ง 9 ชิ้นนี้ต่างมีการนิยามความหมายของการพัฒนาสตรีในแบบใดแบบหนึ่งตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้

ในที่นี้จะขอแบ่งหมวดหมู่ของการวิจัยทั้งหมดออกดังนี้

- (1) กลุ่มงานวิจัยที่นิยามว่า "การพัฒนาสตรี" คือ การรวมกลุ่มของสตรีหรือการทำโครงการพัฒนาสตรีต่าง ๆ
- (2) กลุ่มงานวิจัยที่ถือเอาแผนพัฒนาสตรีแห่งชาติเป็นกรอบแนวคิด
- (3) กลุ่มวิจัยที่พยายามแสวงหารูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา

ตัวสตรีเอง

(1) "การพัฒนาสตรี" ด้วยโครงการพัฒนา

เบญจมาศ วัชรเทวินทร์กุล (2526) สนใจการตั้งกลุ่มของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรใน นครปฐม ซึ่งมีมาตั้งแต่ 2519-2524 มีสมาชิก 1,014 คน ผู้วิจัยต้องการที่จะทราบว่าสตรีเหล่านี้ ได้รับข่าวสารจากช่องทางใดจึงตัดสินใจเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม กลุ่มตัวอย่างจำนวน 200 คน จาก 6 อำเภอ ถูกสุ่มมาเพื่อตอบแบบสอบถาม ผลการวิจัยที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

(i) สำหรับช่องทางการสื่อสาร กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารมากกว่า 1 ช่องทาง (เนื่องจากนครปฐมอยู่ใกล้กรุงเทพฯ) โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือสื่อบุคคล (เพื่อนบ้าน/ญาติ) สื่อมวลชน (วิทยุและโทรทัศน์เป็นส่วนใหญ่) ส่วนสื่อเฉพาะกิจ คือเอกสารแผ่นพับที่ทางราชการนำไปให้ นั้น ได้อ่านน้อยมาก (กลุ่มตัวอย่างจบการศึกษาในระดับป.1-4 เป็นส่วนใหญ่)

(ii) ผู้วิจัยได้ทดสอบตัวแปรต่าง ๆ ที่คาดว่าจะมีผลต่อการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม เช่น การคาดหวังผลประโยชน์จากการเป็นสมาชิก และพบว่าสมาชิกคาดหวังว่าจะได้ผลประโยชน์ประเภทความรู้ไปปรับปรุงสภาพชีวิต แต่ไม่คาดหวังผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเลย ทั้งนี้เพราะสมาชิกทราบอยู่แล้วว่า คุณลักษณะของกลุ่มแม่บ้านมิได้มีเป้าหมายดังกล่าว

(iii) สำหรับตัวแปรด้านความทันสมัยนั้น ผู้วิจัยพบว่า สมาชิกมีบทบาทเพียงแค่การรวมกลุ่มในขอบเขตระดับหมู่บ้านเท่านั้น แต่ไม่ค่อยมีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนกับบุคคลภายนอกหรือเดินทางไปดูงานนอกหมู่บ้านเลย

(iv) ในจำนวนปัจจัยทั้ง 6 ตัวที่ผู้วิจัยทดสอบนั้น มีเพียง 2 ตัวคือ การคาดหวังผลประโยชน์ที่เป็นความรู้ และการได้รับข่าวสารจากสื่อบุคคลเท่านั้นที่มีผลต่อการตัดสินใจ ส่วนอีก 4 ตัวแปรคือ สื่อเฉพาะกิจ สื่อมวลชน ความทันสมัย และฐานะทางเศรษฐกิจนั้นไม่มีผลเลย

ในปี 2527 จงจิต เทียมทอง ศึกษาบทบาทของสื่อที่มีต่อการพัฒนาสตรีใน จ.เชียงใหม่ เช่นกัน โดยผู้วิจัยต้องการประเมินผลบทบาทของสื่อมวลชนในด้านการพัฒนาสตรี ทั้ง ๆ ที่เชียงใหม่เป็นจังหวัดที่ทันสมัยและมีสื่อมวลชนใช้มากพอสมควร แต่ผลการสรุปยังคงเหมือนกับงานของเบญจมาศ (2526) กล่าวคือ สตรีได้รับข่าวสารความรู้ด้านการพัฒนาจากสื่อบุคคลมากกว่าจากสื่อมวลชน ทั้งนี้เพราะในพื้นที่ของสื่อมวลชนเองมีเรื่องการพัฒนาสตรีบรรจุอยู่เพียงเล็กน้อย และในแง่คุณภาพ สตรีก็มีความเชื่อถือในสื่อบุคคลมากกว่าสื่อมวลชน ผู้วิจัยจึงสรุปคำตอบที่ตั้งเป็นปัญหาคำถามวิจัยว่า สื่อมวลชนนั้นทำหน้าที่เพียงให้ข่าวสารทั่วไปเท่านั้น แต่มิใช่ปัจจัยหลักในการพัฒนาสตรี

(2) การพัฒนาสตรีตามกรอบของแผนพัฒนาสตรี

ในปี 2525 รัฐได้ร่างแผนการพัฒนาสตรีที่แยกออกมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยทั่วไป อันแสดงให้เห็นความสนใจที่เพิ่มขึ้นต่อการพัฒนาสตรีในฐานะกลุ่มเป้าหมายพิเศษ เป้าหมายของการพัฒนาสตรีนี้ได้แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือการพัฒนาคุณลักษณะส่วนตัวของสตรี การพัฒนาระดับครอบครัว และการพัฒนาระดับสังคมวงกว้างของสตรี และในแผนพัฒนาสตรีนี้เอง ได้ระบุถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนในแผนการปฏิบัติงานเอาไว้อย่างชัดเจนว่าควรจะมีอะไรบ้าง เช่น ให้ความรู้ที่ตีแผ่สังคมในเรื่องสตรี นำเอาสื่อมาเป็นเครื่องมือให้การศึกษาแก่สตรีมากขึ้น สร้างสรรค์สื่อให้เป็นประโยชน์แก่สตรีมากขึ้น รวมทั้งต้องมีการควบคุมการใช้สื่อในทางที่เป็นโทษต่อสตรี เช่น เผยแพร่ภาพในทางติดลบของสตรี เป็นต้น

มีงานวิจัย 3 ชิ้นที่ได้ติดตามตรวจสอบการทำหน้าที่ของสื่อว่าเป็นไปตามที่แผนพัฒนาสตรีคาดหวังเอาไว้หรือไม่ เริ่มจากงานของพนิต กุลศิริ (2528) ที่ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือพิมพ์รายวันในช่วง 1 ปี (ค.ศ. 2526-ก.ย. 2527) อันเป็นช่วงเวลาที่มีการใช้แผนพัฒนาสตรีไปแล้วประมาณ 1 ปี เพื่อสรุปผลว่า สื่อหนังสือพิมพ์ได้ตอบสนองนโยบายของรัฐในด้านการพัฒนาสตรีด้วยการเผยแพร่ข่าวสารที่เกี่ยวข้องมากน้อยเพียงใด (ดูรายละเอียดบางส่วนในบทหนังสือพิมพ์) ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของหนังสือพิมพ์ออกเป็น 3 ประเภท คือ หนังสือพิมพ์ปริมาณ หนังสือพิมพ์คุณภาพ และหนังสือพิมพ์ลูกผสม ผลการวิจัยที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

(i) ในแง่ปริมาณ หนังสือพิมพ์มีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาสตรีน้อยมาก เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสตรีมีเพียง 1.7% ของเนื้อหาทั้งหมด

(ii) ในแง่คุณภาพ หนังสือพิมพ์ได้นำเสนอมิติการพัฒนาสตรีครบถ้วนทั้ง 3 ด้าน ตามที่แผนพัฒนาสตรีได้วางเอาไว้ ด้านที่มีเนื้อหามากที่สุดคือ การมีส่วนร่วมในสังคม ซึ่งจะสอดคล้องกับธรรมชาติของสื่อซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะ รองลงมาคือคุณลักษณะส่วนตัวของสตรี อันเป็นมิติแบบดั้งเดิม (Tradition) ที่เกี่ยวกับสตรี คือเรื่องการเสริมความงาม พัฒนาทักษะด้านการบ้านการเรือน และส่วนที่มีน้อยที่สุดคือ เรื่องครอบครัว ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากคติของไทยที่ว่า 'เรื่องของครอบครัวเป็นเรื่องส่วนตัว' และเป็นที่น่าสังเกตว่า หนังสือพิมพ์ยังมองไม่เห็น 'มิติส่วนรวมของครอบครัว' เช่น กฎหมายครอบครัว สาเหตุร่วมของการหย่าร้าง การเปลี่ยนแปลงของครอบครัวไทยในสังคมยุคใหม่ เป็นต้น

(iii) สำหรับสถานที่ที่จะมีเนื้อหาของสตรีลงเผยแพร่ นั้น จะเรียงลำดับดังนี้คือ หน้าสตรี หน้าอื่น ๆ หน้าแรก และหน้าสังคม ซึ่งน่าจะหมายความว่า ประเด็นของสตรียังเป็นเรื่องที่ถูกแยกออกจากส่วนอื่น ๆ ของหนังสือพิมพ์ และยังมีความสำคัญน้อยที่จะได้ขึ้นหน้า 1

(iv) ในเรื่องแหล่งข้อมูล ปรากฏว่า หนังสือพิมพ์ไม่ได้ระบุแหล่งข้อมูลถึง 60% ซึ่งสะท้อนว่า ข่าวสารที่ได้มานั้นไม่ใช่เรื่องจริงจึงส่งผลกระทบต่อ และไม่ใช่ประเด็นแปลกใหม่ที่อาจจะนำไป ถกเถียงต่อ การไม่อ้างแหล่งข้อมูลมีผลต่อการนำข้อมูลไปใช้อ้างอิงต่อไป

(v) ผู้วิจัยได้แบ่งบทบาทในการพัฒนาสตรีของหนังสือพิมพ์ออกเป็น 5 บทบาท และพบการ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือ บทบาทการแจ้งข่าว (40%) สนับสนุนการพัฒนาสตรี (20%) เป็นเวทีของการป้อนผลกลับ (Feedback) สอนทักษะและวิพากษ์วิจารณ์

(vi) ทศนะของหนังสือพิมพ์ที่มีต่อประเด็นสตรี มีทศนะที่เป็นกลางมากที่สุด (57%) เป็นลบ 25% และเป็นบวก 16% หนังสือพิมพ์คุณภาพแสดงทศนะที่เป็นลบมากที่สุด แต่ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ อภิปรายว่า อาจจะไม่มาจากต้องการจะเสนอปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาสตรี

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อเปรียบเทียบแล้ว ในช่วงระยะเวลาที่ทำวิจัยนั้น หนังสือพิมพ์ ปริมาณให้ความสนใจต่อประเด็นสตรีมากกว่าหนังสือพิมพ์ประเภทอื่น ๆ แต่ทั้งนี้ น่าจะเนื่องมา จากเหตุผลทางการตลาด (รักษากลุ่มผู้อ่านสตรี) ดังนั้น เนื้อหาของประเด็นสตรีจึงอาจจะเป็นไป ในแบบฉบับเดิม ๆ ในขณะที่หนังสือพิมพ์คุณภาพที่มีเนื้อหาสาระจริงจังและเล่นเรื่องข่าวสารการ เมืองก็กลับไม่ค่อยสนใจประเด็นสตรีเท่าที่ควร

อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโมเชิต (2529) ทำการวิจัยในลักษณะเดียวกับพนิต กุลศิริ (2528) แต่ได้เปลี่ยนจากสื่อหนังสือพิมพ์ที่ค่อนข้างเป็นสื่อของผู้ชาย มาเป็นนิตยสารซึ่งเป็นสื่อของสตรี โดยตรง ทั้งนี้โดยผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า แนวโน้มโดยทั่วไปของนิตยสารจะเปลี่ยนจากการให้ ความบันเทิงมาเป็นสาระมากขึ้น ดังนั้นเมื่อผนวกกับแนวคิดเรื่องการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาตาม แผนพัฒนาสตรี ผู้วิจัยจึงสนใจบทบาทในการให้ความรู้และบทบาทการพัฒนาสตรีในด้านต่าง ๆ ของนิตยสาร อาศัยการวิเคราะห์เนื้อหาจากทุกคอลัมน์ในนิตยสารสตรีที่ขายดีจำนวน 6 ฉบับใน ช่วงเวลา 1 ปี (ม.ค.-ธ.ค. 2528) ผลการวิจัยที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

(i) ประเภทของความรู้ที่นิตยสารนำเสนอ นั้น มิใช่ความรู้โดยตรง แต่เป็นความรู้แบบ ประยุกต์ ความรู้อันดับแรกที่มีมากที่สุดคือ การรู้จักและเข้าใจวิถีชีวิตของเพื่อนมนุษย์คนอื่น อันดับสองคือรับรู้และเข้าใจวัฒนธรรมของประเทศอื่น จากเนื้อหาสองประเภทนี้ อาຈวิเคราะห์ได้ ว่า นิตยสารได้ทำหน้าที่ชดเชยประสบการณ์ของโลกนอกบ้านที่สตรีไม่มีโอกาสจะได้สัมผัสและมี ประสบการณ์ตรงด้วยตัวเอง

(ii) ผลจากการศึกษาโดยเอากรอบของแผนพัฒนาสตรีเป็นตัวตั้ง ปรากฏว่าผลการวิจัยยังคงสอดคล้องกับงานวิเคราะห์หนังสือพิมพ์ของพนิต กุลศิริ (2525) กล่าวคือ นิตยสารยังคงสนใจ การพัฒนาคุณลักษณะส่วนตัวเป็นอันดับแรก รองลงมาคือโลกภายนอก โดยมีเรื่องครอบครัวน้อย ที่สุด ทั้งนี้ก็คงเป็นเหตุผลเดียวกับหนังสือพิมพ์

อันที่จริง สำหรับนิยายสาระนั้นมีมิติของครอบครัวซ่อนเร้นอยู่ในเนื้อหาส่วนใหญ่ส่วนหนึ่งคือ นวนิยาย ที่มีอยู่ในนิยายสารสตรีเกือบทุกฉบับ แต่ทว่าเนื่องจากนวนิยายเป็นเพียง "เรื่องแต่ง" (Fiction) ทำให้อาจมีระยะห่างกับผู้อ่านในแง่ที่ว่า "ไม่ใช่เรื่องจริง" และเนื้อหาของนวนิยายก็อาจทำได้เพียง "สะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้น" แต่การเสนอแนะทางออกและวิธีแก้ไขอาจจะถูกรับรู้ว่าเป็นเรื่องจริง

จากการวิเคราะห์เนื้อหาของสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ทั้งหนังสือพิมพ์และนิยายสาร จะเห็นได้ว่า มิติครอบครัวยังเป็นช่องว่างทั้งด้านความรู้และทั้งการพัฒนาสตรี ทั้ง ๆ ที่ปัญหาหลักของสตรีนั้นจะถูกผูกอยู่กับการครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ และในสังคมปัจจุบัน บรรดาสถาบันดั้งเดิมที่เคยเป็นแหล่งความรู้แก่ด้านครอบครัวสำหรับสตรี เช่น ญาติผู้ใหญ่ วัด ฯลฯ ได้ค่อย ๆ หดบทบาทไป และยังไม่มียุคสมัยใหม่เกิดขึ้นมารองรับการแก้ปัญหาครอบครัวของสตรี ด้วยเหตุนี้ เราจึงได้เห็นปรากฏการณ์ที่ว่า บรรดาคอลัมน์ตอบปัญหาหัวใจ หรือนิยายสารที่เล่นประเด็นครอบครัวโดยเฉพาะ เช่น คู่สร้างคู่สม จึงได้รับความนิยมอย่างมาก แต่สื่อเหล่านี้มีลักษณะการแก้ปัญหาเป็นรายบุคคลเท่านั้น มิได้แตะมิติทางสังคมหรือประเด็นร่วมของสถาบันครอบครัว

ปาริชาติ บุญญาวิวัฒน์ (2534) ประเมินผลการพัฒนาสตรีตามแผนพัฒนาเช่นกัน แต่ได้เจาะลงไปทีบทบาทของสื่อบุคคลคือ พัฒนาการ และวัดจากกิจกรรมการพัฒนาชนบทที่สตรีได้เข้าร่วมจริง ๆ จากการสอบถามความรู้ ทักษะคิด และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของสตรีในอ.สอง จ.แพร่ จำนวน 341 ราย โดยที่ผู้วิจัยได้นิยามคำว่า "การพัฒนาสตรี" หมายถึงกิจกรรมหลายรูปแบบ เช่น การอบรมพื้นฐาน การวางแผนของกลุ่ม การมีความรู้ในด้านต่าง ๆ ฯลฯ ผู้วิจัยได้พบผลการวิจัยที่น่าสนใจดังนี้

(i) สำหรับความรู้ใน 3 ระดับของสตรี คือ ความรู้ส่วนตัว (เกี่ยวกับด้านกฎหมายพื้นฐาน) ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว (การทำหมั้น จัดวัดขัน) และความรู้เรื่องส่วนรวมคือ การพัฒนาชุมชน ผลปรากฏว่า สตรีที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีระดับความรู้ในอัตราที่น่าพึงพอใจ

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากประเด็นคำถามที่ใช้ทดสอบความรู้สตรีแล้ว เป็นที่น่าสังเกตว่า ความรู้ที่ให้กับสตรีนั้น ยังค่อนข้างเป็นความรู้ระดับผิวเผิน เช่น การกำจัดขยะ การใช้ส้วม ด้านสุขภาพ ฯลฯ ยังไม่ค่อยมีปัญหาคือเป็นความเป็นความตายหรือปัญหาที่จริงจังของชุมชน เช่น การดูแลทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ ปัญหายาเสพติดในหมู่บ้าน การอพยพแรงงาน ปัญหาอบายมุขในหมู่บ้าน ปัญหาอาชญากรรมในชุมชน กล่าวคือ ความรู้สำหรับสตรียังเป็นความรู้แบบเบา ๆ

นอกจากนั้น ทิศทางการให้ความรู้สตรีนั้น ยังเป็นไปตามนิยามที่ว่า เป็นการมอบหมายบทบาทให้สตรีเข้าไปทำงานชุมชนเท่านั้น โดยตัวผู้หญิงมิใช่เป้าหมายของการพัฒนา

(ii) สำหรับการประเมินทัศนคติต่อตัวเอง ครอบครัว และชุมชนก็มีลักษณะเช่นเดียวกับเรื่อง ความรู้ กล่าวคือ ยังเป็นประเด็นที่อยู่ในระดับผิวนอก เช่น ทัศนคติต่อครอบครัว ยังคงเป็นเรื่อง การปรับปรุงบ้านเรือนให้ถูกสุขลักษณะ แต่ยังขาดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา หรือพ่อ แม่ลูก นอกจากนั้น ผลจากการวัดทัศนคติมีผลการวิจัยที่น่าสนใจบางข้อ เช่น

กลุ่มตัวอย่าง 87% เห็นชอบกับการเลือกคู่ครองของสตรีว่าจะต้องให้ผู้ใหญ่เห็นชอบด้วย

85% เห็นด้วยที่จะให้มีลูกมาก ๆ เพราะต้องการแรงงาน

75% เห็นด้วยว่าบุรุษแข็งแรงกว่าสตรี ดังนั้นจึงควรมีหน้าที่พัฒนาชุมชน

(iii) สำหรับทัศนคติต่อการทำงานพัฒนา ซึ่งผู้วิจัยได้วัดใน 3 มิติ คือทัศนคติต่อการจัดการอบรม การจัดกิจกรรมของกลุ่ม และตัวโครงการพัฒนา โดยภาพรวมแล้ว กลุ่มสตรีมีทัศนคติในทางที่ดีต่อกิจกรรมเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม ในการซักถามเรื่องคุณประโยชน์ของโครงการพัฒนา มีข้อน่าสังเกตว่า แม่ว่ากลุ่มสตรีจะภูมิใจที่บรรดาโครงการต่าง ๆ ได้รับการอนุมัติและสนับสนุนงบประมาณ แต่ก็ไม่ได้เห็นด้วยหรือไม่แน่ใจว่าโครงการเหล่านั้นเป็นประโยชน์อย่างจริงจัง

(3) การแสวงหารูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสตรี

งานวิจัยที่ครอบคลุมในหัวข้อนี้มีอยู่ 4 ชิ้น ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรก คืองานของนันทวัน ยันตะดิลก (2533) ที่ต้องการแสวงหารูปแบบจดหมายข่าวที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาผู้นำสตรี ส่วนอีก 3 ชิ้นหลังเป็นงานศึกษาการใช้หน้าสตรีในหนังสือพิมพ์เพื่อการพัฒนาสตรีให้ได้ประโยชน์มากที่สุด

ในที่นี้จะนำเสนอประเด็นหลัก ๆ ของงานวิจัยทั้ง 4 ชิ้นตามหัวข้อดังนี้

(ก) รูปแบบจดหมายข่าวที่เหมาะสม

(ข) การใช้หน้าสตรีในหนังสือพิมพ์เพื่อการพัฒนาสตรี

(ก) รูปแบบจดหมายข่าวที่เหมาะสม

นันทวัน ยันตะดิลก (2533) มองเห็นปัญหาเมื่อสตรีได้ก้าวขึ้นไปเป็นผู้ปกครองระดับท้องถิ่น (กำนันและผู้ใหญ่บ้าน) เนื่องจากสตรีมีประสบการณ์ด้านการพัฒนาน้อยกว่าบุรุษ ดังนั้นรัฐบาลจึงได้มีการจัดอบรมผู้นำสตรีเป็นเบื้องต้น และได้จัดทำจดหมายข่าวสำหรับผู้ปกครองสตรีเพื่อเป็นการเสริมการศึกษาอย่างต่อเนื่อง (ดูรายละเอียดบางส่วนในหัวข้อ "สื่ออื่นๆ") โดยอาศัยกรอบแนวคิดของ Bertrand ว่าด้วยคุณลักษณะที่ดีของสื่อคือ ต้องรูปสวย (Attractive) รวความเข้าใจ (Comprehensible) ยอมรับ (Accessible) และผู้รับมีส่วนร่วม (Self-involvement) ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ความคิดเห็นของกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านสตรีจำนวน 24 คนเพื่อให้ประเมินจดหมายข่าวที่มีอยู่ ผลการวิจัยที่น่าสนใจมีดังนี้

(ii) เพื่อสำรวจช่องทางข่าวสารของผู้นำสตรีเหล่านี้ได้ใช้ในการพัฒนาตนเอง จะเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้คือ การประชุม สื่อมวลชน (โทรทัศน์/หนังสือพิมพ์/วิทยุ) และสื่อบุคคล (ข้าราชการ/กำนัน-ผู้ใหญ่บ้านคนอื่น ๆ)

(iii) กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า ช่องทางข่าวสารที่ตนเองควรจะใช้รับข่าวสารเพื่อการพัฒนาควรจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อบุคคล และสื่อโทรทัศน์และวิทยุ (น่าสนใจที่ผู้หญิงที่เป็นผู้นำจะใช้สื่อสิ่งพิมพ์มากกว่าผู้หญิงทั่วไป)

สำหรับช่องทางที่เหมาะสมสำหรับผู้นำสตรีที่ใช้ข่าวสารคือ หนังสือ เสียงตามสาย/หอกระจายข่าว สื่อบุคคล และการประชุม

(iii) กลุ่มผู้นำสตรีประเมินว่า การใช้ประโยชน์จากจดหมายข่าวที่มีอยู่ในปัจจุบันยังมีอยู่น้อย ส่วนใหญ่ได้เอาไปใช้ประโยชน์ในแง่การเป็นตัวอยางเพื่อริเริ่มโครงการใหม่ ๆ เท่านั้น และน่าจะขยายประโยชน์ของจดหมายข่าวออกไปในแง่มุมอื่น ๆ ด้วยการปรับเปลี่ยนเนื้อหา และลักษณะการสื่อสารให้เป็นแบบ Two-Way อยางไรก็ตาม หลังจากใช้จดหมายข่าวเพื่อเป็นประโยชน์แล้ว ผู้นำเหล่านี้ก็นำข่าวสารจากสื่อดังกล่าวไปเผยแพร่ต่อลูกบ้านอยางมาก

(ข) การใช้หน้าสตรีในหนังสือพิมพ์เพื่อการพัฒนาสตรี

มิงงานวิจัย 3 ชิ้นที่ศึกษาประเด็นนี้ คือ มยุรี ดำรงเชื้อ (2530) ได้ศึกษาหน้าสตรีในแง่ภาพรวมจากหนังสือพิมพ์ 4 ฉบับ ที่อาจถือได้ว่าเป็นตัวแทนของหนังสือพิมพ์ทุกประเภท ญาศินี เคารพธรรม (2532) ศึกษาเจาะหน้าสตรีของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐซึ่งเป็นตัวแทนของหนังสือพิมพ์เชิงปริมาณ และสุกัญญา ไวยยะพานิช (2529) ศึกษาหน้าสตรีของสยามรัฐ ซึ่งเป็นตัวแทนของหนังสือพิมพ์เชิงคุณภาพ

เป็นที่น่าสังเกตว่า งานวิจัยทั้ง 3 ชิ้นนี้ได้ให้คำนิยาม "การพัฒนาสตรี" จากแนวคิดเดียวกัน คือการถือเอาตัวสตรีเป็นเป้าหมายของการพัฒนา และมีมิติที่สำคัญของการพัฒนาสตรีคือ ด้านสิทธิ ความเสมอภาค และการพัฒนาศักยภาพของสตรี โดยผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวมาเป็นตัวประเมินหน้าสตรีในหนังสือพิมพ์

โดยอาศัยแนวคิดเรื่องหนังสือพิมพ์เพื่อการพัฒนา (Development Journalism) ที่ระบุเอาไว้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสตรีนั้น หนังสือพิมพ์ควรจะแสดงบทบาทดังต่อไปนี้คือ

- ลงข่าวกิจกรรมของสตรีให้มากขึ้น
- วิธีการนำเสนอข่าวสารข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสตรีต้องกระทำอยางมีจรรยาบรรณ
- จุดประเด็นที่ยังไม่เป็นที่สนใจให้เข้าสู่การรับรู้ของสาธารณะ
- เป็นเวทีที่เปิดกว้างต่อการแสดงนานาทัศนะต่อเรื่องสตรี (Forum)
- เข้าร่วมกิจกรรมการส่งเสริมและพัฒนาสตรี

งานวิจัยทั้ง 3 ชิ้นได้ใช้เกณฑ์ดังกล่าวมาวิเคราะห์เนื้อหาของหน้าสตรี และได้ข้อสรุปสำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

(i) การมีหรือไม่มีหน้าสตรีในหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับนั้นยังไม่นำไปสู่ข้อสรุปว่าหนังสือพิมพ์ฉบับดังกล่าวได้ทำหน้าที่พัฒนาสตรีอย่างเต็มที่หรือไม่ ทั้งนี้เพราะเหตุผลในการมีหน้าสตรีนั้น อาจมีที่มาจากหลายสาเหตุ เช่น นโยบายการตลาด ความมีสำนึกต่อประเด็นสตรีของหนังสือพิมพ์เอง

(ii) โดยส่วนใหญ่แล้ว การมีหน้าสตรีของหนังสือพิมพ์ไทยจะมีเหตุผลหลักมาจากนโยบายทางการตลาด หรืออย่างน้อยก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง ด้วยเหตุนี้ รูปแบบและเนื้อหาของหน้าสตรีจึงค่อนข้างเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสเรื่องสตรีในสังคม เช่น ถ้ากระแสความงามสูงขึ้น หน้าสตรีก็จะเบี่ยงเบนไปด้านความงาม ถ้ากระแสการเรียกร้องสิทธิสตรีมีมาก หน้าสตรีก็จะโอนเอียงมาด้านสิทธิ กล่าวคือ หนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่จะไม่มียุทธศาสตร์ที่แน่นอนต่อการทำหน้าสตรี คงปล่อยให้ลอยตัวไปตามกระแสความนิยมของตลาด

(iii) นอกเหนือจากนโยบายโดยรวมของหนังสือพิมพ์ต่อหน้าสตรีแล้ว องค์ประกอบด้านผู้รับผิดชอบหน้าสตรีก็เป็นตัวแปรที่สำคัญอีกตัวหนึ่งที่จะกำหนดให้รูปร่างหน้าตาของคอลัมน์/สัดส่วน ประเภทเนื้อหาของหน้าสตรีออกมาแตกต่างกัน องค์ประกอบที่สำคัญของผู้ทำหน้าสตรีคือ ความสำนึกต่อประเด็นเรื่องเพศ ความสามารถในการถ่ายทอดข่าวสาร แนวคิดใหม่ ๆ และลดทอนความขัดแย้งทางความคิดที่จะเกิดขึ้นทั้งกับผู้ร่วมงานและผู้อ่าน ภูมิหลังการมีประสบการณ์กับการทำงานด้านสตรี ในกรณีที่เป้าหมายของผู้ทำหน้าสตรีไม่ตรงกับนโยบายโดยรวมของหนังสือพิมพ์ ความสัมพันธ์แบบตอรองจะเกิดขึ้น

(iv) โดยทั่วไปแล้ว ขอบเขตของหน้าสตรีนั้นจะมีลักษณะกว้างขวาง ครอบคลุมทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นประเด็นแบบฉบับดั้งเดิมเช่น การเสริมความงาม ทักษะงานบ้านและการฝีมือ ฯลฯ ไปจนถึงประเด็นใหม่ ๆ เช่น การพัฒนาสตรีให้มีความสามารถใหม่ ๆ การเรียกร้องสิทธิสตรี ลักษณะคอลัมน์ "แบบที่มีทุกอย่างอยู่ในหน้าสตรี" เป็นไปตามหลักการเอาใจตลาดผู้อ่านทุกกลุ่ม

(v) เมื่อพิจารณาเนื้อหาและวิธีการนำเสนอแล้ว จะเห็นได้ว่า หน้าสตรีจะพยายามรักษาจุดยืนที่เป็นกลางเอาไว้ด้วยการรายงานกิจกรรมของสตรีมากกว่าจะเป็นคอลัมน์ที่มีการถกเถียงประเด็นที่อ่อนไหว (Sensitive) เช่น ควรจะจัดให้มีการประกวดความงามหรือไม่ ควรยกเลิกการถ่ายภาพโป๊ของสตรีลงหน้าหนังสือพิมพ์ หรือควรยกเลิกกฎหมายห้ามการทำแท้ง เป็นต้น ทิศทางที่อาจจะดูเป็นบวกมากที่สุดของหน้าสตรีก็คือ การยกย่องสตรีที่มีความรู้ความสามารถและมีสถานภาพสูงในสังคม ซึ่งผู้วิจัยบางท่านเห็นว่ากลุ่มสตรีเหล่านี้เป็นกลุ่มที่ไม่มีปัญหาอยู่แล้ว

งานวิจัยทั้ง 3 ชิ้น ค่อนข้างให้ข้อสรุปที่ตรงกันว่า โดยส่วนใหญ่แล้ว หน้าสตรีในหนังสือพิมพ์ยังแสดงบทบาทหน้าที่ตามเกณฑ์ของการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสตรีไม่ได้เต็มที่ เนื่องจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการที่ได้กล่าวมา (ยกเว้นหนังสือพิมพ์บางฉบับ) อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้วิจัยก็ยังมีความเห็นว่า แต่การมีหน้าสตรีเอาไว้ก็ยังคงมีข้อดีตรงที่เป็นเวทีที่กันเอาไว้สำหรับสตรีโดยเฉพาะ และยังเห็นว่าสามารถที่จะพัฒนาหน้าสตรีให้แสดงบทบาทได้มากกว่าที่เป็นอยู่

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 22: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านการพัฒนา (9 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. เบญจมาศ วัชรเทวินทร์กุล,	"บทบาทของสื่อและปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร : ศึกษาเฉพาะกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จ.นครปฐม"	2526
2. จงจิต เทียมทอง	"บทบาทของสื่อมวลชนที่มีผลต่อการพัฒนาสตรีและเด็กในจ.เชียงใหม่"	2527
3. พนิด กุลศิริ,	การวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อศึกษาบทบาทของหนังสือพิมพ์รายวันต่อการพัฒนาสตรี	2528
4. อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโฆษิต	บทบาทของนิตยสารสตรีในการให้ความรู้เพื่อการพัฒนาสตรี	2529
5. สุกัญญา ไทยะพานิช	บทบาทหน้าสตรีของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐต่อการพัฒนาสตรี	2529
6. มยุรี ดำรงเชื้อ	บทบาทของหนังสือพิมพ์ต่อการพัฒนาสตรี: ศึกษาเฉพาะกรณี "หน้าสตรี" ของหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย	2530
7. ญาศินี เคารพธรรม	บทบาทหน้าสตรีของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐต่อการพัฒนาสตรี	2532
8. นันทวัน ยันตะดิลก	รูปแบบจดหมายข่าวที่เหมาะสมในการเผยแพร่ความรู้เรื่องการพัฒนาท้องถิ่นแก่กำนันและผู้ใหญ่บ้านสตรี	2533
9. ปาริชาติ บุญญาวิวัฒน์	การประเมินผลการดำเนินงานตามแผนงานพัฒนาสตรีในด้านความรู้ ทักษะ และ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของสตรี	2534

6. การวิเคราะห์เนื้อหาด้านบทบาท สิทธิ และสถานภาพของสตรี

งานวิจัยที่ครอบคลุมอยู่ในหัวข้อดังกล่าวนี้ มีอยู่จำนวนมากถึง 16 ชิ้น อันสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจในเรื่องบทบาท สิทธิ และสถานภาพของสตรีในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา และเนื่องจากความหลากหลายของงานวิจัยดังกล่าว ในที่นี้จะขอจำแนกกลุ่มงานวิจัยออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่ศึกษาภาพสะท้อนเรื่อง บทบาท สิทธิ และสถานภาพสตรีจากสื่อประเภทต่าง ๆ และกลุ่มที่ศึกษาทัศนะจากผู้รับสารในประเด็นดังกล่าว

และเพื่อให้การประมวลเนื้อหาที่หลากหลายเป็นไปตามกรอบที่ใกล้เคียงกัน ในที่นี้ จะใช้คำถามต่อไปนี้เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาของงานวิจัยที่จะกล่าวถึงต่อไป คือ

(ก) มิติของการวัดบทบาท สิทธิและสถานภาพนั้นเป็นอย่างไรบ้าง เช่น

- วัดแต่เพียงว่าสตรีมีบทบาทอะไรบ้าง
- วัดสถานภาพด้านต่าง ๆ ของสตรีโดยลำพัง
- วัดสถานภาพของผู้หญิงโดยเปรียบเทียบกับชาย
- วัดบทบาทและสถานภาพจากมุมมองของใคร
- วัดสถานภาพในด้านใดบ้าง เช่น ครอบครัว การศึกษา ฯลฯ

(ข) บทบาท สิทธิ และสถานภาพที่ปรากฏในสื่อมวลชนมีความสอดคล้องกับโลกแห่งความเป็นจริงหรือไม่

(ค) สื่อมวลชนมีบทบาทในการร่วมส่งเสริมบทบาท สิทธิและสถานภาพของสตรีหรือไม่ อย่างไร

(ก) การศึกษาภาพสะท้อนของบทบาท สิทธิ และสถานภาพสตรีในสื่อประเภทต่าง ๆ

ในที่นี้จะแบ่งสื่อต่าง ๆ ออกเป็น 5 ประเภท และจะศึกษาประเด็นเนื้อหาด้าน บทบาท สิทธิและสถานภาพของสตรีตามหัวข้อดังนี้

- (1) ภาพสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีในสื่อโฆษณา
- (2) ภาพสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีในสื่อนวนิยาย
- (3) ภาพสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีในสื่อหนังสือพิมพ์
- (4) ภาพสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีในสื่อละครโทรทัศน์
- (5) ภาพสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีในสื่อคอลัมน์ตอบปัญหา

(1) ภาพสะท้อนบทบาทและสถานภาพของสตรีในสื่อโฆษณา

มีงานวิจัย 2 ชิ้นของนพรัตน์ วงศ์กลุฑู (2531) และนุชนาถ โอฟารกาญจนิน (2535) ที่ศึกษาประเด็นเกี่ยวกับ คือ ภาพสะท้อนบทบาทสตรีในสื่อโฆษณา โดยใช้วิธีการศึกษาที่คล้ายกัน (การวิเคราะห์เนื้อหา) ใช้กรอบแนวคิดที่คล้ายกัน และเนื่องจากอาจจะศึกษาในช่วงระยะเวลาที่ไม่ห่างกันนัก ผลการศึกษาที่ออกมาจึงไม่แตกต่างกัน ผลการวิจัยทั้ง 2 ชิ้นมีข้อสรุปสำคัญ ๆ ดังนี้ (ดูรายละเอียดบางส่วนได้ในบท "สื่อโฆษณา")

(1.1) ธรรมชาติของสื่อโฆษณา

- การสร้างสารโฆษณานั้น ผู้จัดทำสารจะมองผู้รับสารสตรีแตกต่างจากผลผลิตชนิดอื่น ๆ ตรงที่จะพิจารณาผู้รับสารสตรีในบทบาทของกลุ่มผู้บริโภคเป็นลักษณะหลัก

- ลักษณะของสารโฆษณานั้น จะมีธรรมชาติที่เด่นชัดกว่าสื่อประเภทอื่นคือ นอกจากจะต้องการให้ข้อมูลข่าวสารแล้ว (Information) ยังต้องทำหน้าที่โน้มน้าวชักจูงใจ (Persuasive) อีกด้วย ดังนั้น ทุกแง่มุมที่สามารถนำมาเป็นจุดขายหรือสร้างจุดประทับใจจะถูกนำมาใช้ ในกรณีของสตรี จุดเด่นของสตรีเช่น ความสวยงาม เพศ หรือจุดเปราะบางของสตรี เช่น การขาดความมั่นใจ จะถูกนำมาใช้เสมอหากจุดดังกล่าวมีพลังในการโน้มน้าว

- ผู้วิจัยทั้ง 2 พบข้อค้นพบตรงกันว่า ประเภทของสินค้านั้นเข้ามามีส่วนกำหนดอย่างสำคัญของการนำเสนอภาพสะท้อนของสตรีว่าจะให้อยู่ในบทบาทอะไร และอย่างไร เช่น นุชนาถ (2535) พบว่า บทบาทของแม่จะถูกนำเสนอในการโฆษณาสินค้าประเภทอาหารมากที่สุด รองลงมาก็คือ เครื่องสำอางค์ เครื่องใช้ในบ้าน บทบาทของแม่บ้านจะปรากฏอยู่เสมอในของใช้ในบ้าน ในขณะที่บทบาทของสาวสวยไร้อาชีพจะถูกนำเสนอในโฆษณาเครื่องสำอางค์และของใช้ส่วนตัว ส่วนหญิงทำงานจะปรากฏในสินค้าประเภทอาหารและเครื่องสำอางค์

(1.2) มิติของการวัด

งานทั้งสองชิ้นใช้วิธีการวัดอย่างเดียวกันคือ การกำหนดกรอบของบทบาทสตรีให้มี 4 บทบาท คือ สาวสวยไร้อาชีพ แม่บ้าน แม่ และหญิงทำงาน แล้วนำกรอบดังกล่าวไปวัดหาความถี่จากเนื้อหาของโฆษณาทางโทรทัศน์ ผลการวัดได้พบความถี่และลำดับมากน้อยออกมาใกล้เคียงกัน คือ สาวสวยไร้อาชีพจะมาเป็นอันดับแรก ๆ ส่วนแม่และหญิงทำงานจะอยู่อันดับท้ายๆ วิธีวัดดังกล่าวนี้ให้ความแม่นยำในเชิงปริมาณ แต่ทว่าอาจจะหยابเกินไปในเชิงคุณภาพ ตัวอย่างเช่น บทบาทแม่บ้านนั้นในรายละเอียดของวิธีการนำเสนอ อาจจะแตกต่างออกไปเป็นแม่บ้านอีกหลายชนิด เช่น แม่บ้านก้าวหน้า แม่บ้านทันสมัย แม่บ้านโบราณ เป็นต้น

(1.3) สื่อโฆษณามีส่วนช่วยส่งเสริมบทบาทของสตรีหรือไม่

นพรัตน์อาศัยแนวคิดว่าการที่โฆษณาจะมีอิทธิพลต่อบุคคลหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัย 6 ตัวคือ ภาพพจน์ของผู้ส่งตัวสารโฆษณา สื่อที่ใช้ เวลาและความถี่ที่ใช้เผยแพร่ ตัวผู้รับสาร และกลุ่มอ้างอิงของผู้รับสาร จากปัจจัยทั้ง 6 ประการนี้ งานวิจัยทั้ง 2 ชิ้น ได้เจาะลงไปวิเคราะห์ที่ตัวสารโฆษณาและสิ่งที่ผู้วิจัยทั้งสองท่านได้พบก็คือ เนื้อหาสารโฆษณาส่วนใหญ่ได้แสดงความแตกต่างทางเพศระหว่างหญิงกับชายอย่างชัดเจน ผู้หญิงจะต้องเรียบร้อย อ่อนหวาน เป็นผู้ตาม อยู่ในครอบครัว และเป็นแม่ หากเธอเป็นแม่ ก็มีหน้าที่ให้ความอบอุ่นและดูแลทุกคนในครอบครัว หากเธอเป็นแม่ศรีเรือน เธอก็จะรับใช้ทุกคนในบ้าน หากเธอเป็นสาวสวยไว้อาชีพ ชีวิตเธอจะประสบความสำเร็จได้จากความสวยงามของเธอและความร่ำรวยของผู้ชาย นพรัตน์ได้สรุปว่า บทบาทที่ปรากฏในโฆษณาเหล่านี้คือ บทบาทที่เป็นจริงอยู่แล้วในสังคม สื่อโฆษณาจึงทำหน้าที่เพียงแต่สืบทอดบทบาทที่กำลังเป็นอยู่ของสตรีต่อไปเท่านั้น แม้ว่าโดยรูปแบบแล้วตัวสื่อโฆษณาจะดูมีความก้าวหน้าก็ตาม แต่กล่าวสำหรับเนื้อหาแล้วยังคงเป็นเช่นเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

(2) ภาพสะท้อนของบทบาทและสถานภาพของสตรีในนวนิยาย

มีงานวิจัยถึง 5 ชิ้นที่สนใจศึกษาภาพสะท้อนของบทบาทและสถานภาพของสตรีในนวนิยาย โดยมีวิธีการศึกษาแตกต่างกัน เช่น ศึกษาเปรียบเทียบนักเขียนในช่วงระยะเวลาหนึ่ง หรือศึกษานักเขียนคนเดียวในแง่พัฒนาการ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้ว การศึกษาภาพสะท้อนบทบาทและสถานภาพของสตรีในนวนิยายนั้น มักจะมุ่งตอบคำถามเพียงว่า บทบาทสตรีและสถานภาพสตรีในแต่ละช่วงเวลาเป็นอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร โดยไม่มุ่งที่จะตอบคำถามว่า ภาพดังกล่าวนั้นเหมือนจริงหรือไม่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ผู้วิจัยมีความเชื่ออยู่แล้วว่า ส่วนเสี้ยวหนึ่งของนวนิยายต้องสะท้อนมาจากสภาพความเป็นจริงอย่างแน่นอน

ในการพรรณนาบทบาท สิทธิ และสถานภาพของสตรีในนวนิยายนั้น ส่วนใหญ่แล้ว ผู้ศึกษามักจะมีเกณฑ์บางประการในการเลือกนักประพันธ์หรือนวนิยายที่จะมาศึกษา เช่น วีรวรรณศรีสารัญ (2534) เลือกศึกษาพัฒนาการในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน เนื่องจากเห็นว่าถ้านักประพันธ์เองเป็นสตรี ย่อมเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของสตรีได้ดี ภาพของสตรีในงานของนักประพันธ์ท่านนี้สะท้อนภาพของสตรีได้ทุกรูปแบบ และยังมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงที่มองเห็นได้อย่างชัดเจน หรือสุรีย์ สุวรรณภาค เลือกศึกษางานในช่วงเวลาระหว่าง 2444-2501 เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลง 2475 ซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าทางการเมืองของไทยครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง

หากกล่าวโดยสรุปแล้ว ตัวแปรที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับค่านิยม บทบาท สิทธิ และสถานภาพของสตรีในนวนิยายนั้น มักจะเกี่ยวข้องกับภูมิหลังของนักเขียน โดยเฉพาะเพศ ภูมิ ลำเนา และฐานะทางชนชั้นของผู้เขียน ช่วงระยะเวลาที่เขียน และบริบททางสังคมในขณะนั้น

สำหรับการนิยามและใช้มิติการวัดเรื่องบทบาท สิทธิและสถานภาพนั้น โดยส่วนใหญ่แล้วผู้วิจัยมักจะใช้เกณฑ์ 2 เกณฑ์ คือ วัฏจักรชีวิตของสตรี และปริมาณเวลาที่แวดล้อมสตรีในระดับต่าง ๆ (อาจมีงานวิจัยบางชิ้นที่แหวกแนวออกไปบ้าง) บทบาทและสถานภาพที่นิยมวิเคราะห์กันจึงได้แก่

- บทบาทและสถานภาพในครอบครัว ซึ่งสตรีจะมีบทบาทเป็นลูกสาว เมีย แม่
- สถานภาพด้านการศึกษา มักจะดูในแง่โอกาสและวิชาที่เรียน
- สถานภาพด้านอาชีพ มักจะดูในแง่โอกาสและประเภทอาชีพ
- สถานภาพด้านการเมือง ได้แก่ด้านกฎหมาย ความจงรักภักดีต่อสถาบันต่าง ๆ

สถานภาพด้านนี้มีการกล่าวถึงน้อยมากในนวนิยาย

- สถานภาพด้านสังคม มักจะดูด้านสิทธิในการเลือกคู่ครอง การมีส่วนร่วมของสตรี

ในสังคมวงกว้าง

จากนี้จะพิจารณางานวิจัยแต่ละชิ้นตามกรอบที่ได้กล่าวเอาไว้แล้ว

สายสมร เจยตรงการ (2529) ศึกษางานของนักเขียนสตรีที่มีชื่อเสียง 2 ท่านคือ ดอกไม้สด (ฐานะชั้นสูง) และก.สุรางคนางค์ (ฐานะชั้นกลาง) ที่ผลิตงานนวนิยายในช่วงที่สังคมไทยกำลังมีการเปลี่ยนแปลง (ช่วงปี 2475-2493) ฉะนั้น บทบาทและสถานภาพของสตรีในนวนิยายของทั้ง 2 ท่านจึงได้แสดงให้เห็นภาพของสตรีในยุคใหม่ที่พยายามก้าวไปตามการเคลื่อนไหวของสังคม

เริ่มตั้งแต่บทบาทของสตรีในครอบครัว ภาพของลูกสาวเริ่มมีทั้งลูกสาวแบบเก่าที่ยังคงเคารพเชื่อฟังและกตัญญูต่อพ่อแม่ และลูกสาวแบบใหม่ที่เริ่มเรียนหนังสือมากขึ้น เริ่มแหวกมานับประเพณี และคัดค้านการคลุมถุงชน

ส่วนภาพของภรรยาเริ่มเห็นชัดชัดตัวเดียวเมียเดียวอย่างเคร่งครัด และเรียกร้องให้สามียึดถือด้วย และถ้าสามีไม่นำพา ก็เริ่มมีการนำเสนอแนวคิดเรื่องการหย่าร้างเป็นทางออก ซึ่งนับว่าแหวกแนวมากในยุคสมัยนั้น

ภาพของแม่นั้น แม้จะยังคงบทบาทแบบเดิม ๆ คือทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูลูก แต่ได้เริ่มมีภาพ "คุณแม่หัวใหม่" ที่เริ่มให้อิสระกับลูก และส่งเสริมลูกด้านการศึกษา รวมทั้งเป็นเพื่อนกับลูกได้

สำหรับสถานภาพด้านการศึกษา นั้น นักเขียนทั้ง 2 ท่านส่งเสริมให้สตรีต้องมีการศึกษาอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเรียนไว้เพื่อเป็นความรู้ประดับตัวหรือเพื่อประกอบอาชีพก็ตาม (ตัวนักเขียนทั้งสองท่านก็มีการศึกษาสูง) เพราะการศึกษาจะช่วยให้สตรีมีความคิดดีและมีความมั่นใจ

ส่วนสถานภาพด้านเศรษฐกิจนั้น ก.สุรางคนางค์ซึ่งเป็นชนชั้นกลางได้ให้ความสำคัญ มีการเปิดโลกใหม่ของอาชีพใหม่ ๆ ของผู้หญิง เช่น ครู เลขาณุกา นักเขียน อาชีพอิสระในชนบท (ตั้งฟาร์มเลี้ยงไก่) แต่สำหรับสถานภาพทางการเมืองนั้น ยังไม่ค่อยปรากฏภาพที่ชัดเจน

อีกมิติหนึ่งที่เป็นประเด็นสำหรับสตรีคือ มิติด้านกายภาพ นักเขียนทั้งสองท่านเริ่มขยายอาณาเขตที่อยู่ของสตรีจากภายในบ้านออกไปสู่นอกบ้านด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน เช่น ออกไปเรียนหนังสือ ออกไปทำงาน ออกไปท่องเที่ยว และเริ่มมีการแนะนำกิจกรรมใหม่ ๆ ของสตรี เช่น การเล่นกีฬาในบ้าน และการเดินรำซึ่งแน่นอนว่าย่อมนำไปสู่มาตรฐานใหม่ในการถูกเนื้อต้องตัวกันระหว่างหญิงกับชาย

วิวรรธน์ ศรีสำราญ (2534) ศึกษางานของกฤษณา อโศกสิน โดยแบ่งเป็น 3 ยุค ตั้งแต่ 2497-2510 ซึ่งยังเป็นยุคพาฝัน พ.ศ.2511-2521 เป็นช่วงที่สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างมาก และช่วง 2522-2530 ซึ่งกระแสสตรีเริ่มชัดเจนขึ้น สภาพสังคมในแต่ละช่วงรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของนักเขียนเอง กลายมาเป็นผลรวมที่แสดงออกในบทบาทและสถานภาพของตัวละครหญิงในนวนิยาย

เริ่มตั้งแต่บทบาทของลูกสาวที่เริ่มต้นจากการเชื่อฟังพ่อแม่ มาเข้าสู่ยุคที่เป็นเสรีนิยมมากขึ้นทั้งการใช้ชีวิตและการเลือกคู่ครอง จนกระทั่งถึงลูกสาวที่ถือเอาความคิดของตัวเองเท่านั้นเป็นเกณฑ์ในชีวิตคู่

สำหรับสถานภาพของภรรยาได้เริ่มเปลี่ยนแปลงจากผู้ตามมาเป็นผู้เคียงบ่าเคียงไหล่ จนกระทั่งถึงสตรีที่เป็นผู้นำครอบครัวหรือมีจะนั้นก็อยู่ได้ตามลำพัง ภรรยาที่มีฐานะหม้ายได้รับการยอมรับมากขึ้น ทั้งนี้สะท้อนสภาพความเป็นจริงเช่นกัน

สถานภาพและบทบาทของมารดาเปลี่ยนแปลงจากอุดมคติที่เคยมีหน้าที่เลี้ยงดูลูกเฉย ๆ มาเป็นแม่ที่ต้องรับผิดชอบเศรษฐกิจด้วยและดูแลลูกด้วย จนกระทั่งถึงยุคสุดท้ายที่ภาพของแม่มีอย่างหลากหลายมาก นอกจากนั้นผู้วิจัยสังเกตว่า แม่เริ่มมีอิสระมากขึ้นในครอบครัว

ในส่วนที่เกี่ยวกับสถานภาพทางการศึกษา ในระยะแรกนั้น สตรีเข้าเรียนเพียงเพื่อให้มีความรู้ประดับกาย แต่ในระยะหลัง ๆ สตรีต้องเรียนอย่างเอาจริงเอาจัง ทั้งเพื่อให้มีอิสระทางเศรษฐกิจและยังพึ่งพาตัวเองได้ในทุกทาง สถานภาพทางเศรษฐกิจก็มีลักษณะเช่นเดียวกันตัวละครหญิงในยุคหลัง ๆ ต้องมีงานทำอย่างเป็นจริงเป็นจัง และมีอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น

สำหรับสถานภาพทางการเมืองนั้น แม้ว่าผู้เขียนจะกล่าวถึงมากขึ้น แต่สตรีก็ยังมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลังมากกว่า

โดยภาพรวมแล้ว บทบาทและสถานภาพของสตรีเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในนวนิยายยุคหลังของกฤษณา อโศกสิน สตรีบางคนไม่ใช่ช่างทำหลังอีกต่อไปแล้ว หากเธอมีชีวิตอยู่ได้โดยไม่ต้องมีผู้ชาย พวกเขาอาจจะเลือกแต่งงานช้าลงเพื่อแสวงหาสิ่งอื่น ๆ ในชีวิตที่ไม่ใช่ผู้ชายเท่านั้น

ไพลิน รุ่งรัตน์ (2531) ศึกษางานของกฤษณา อโศกสินเช่นเดียวกัน แต่ได้เจาะลึกลงไปเฉพาะบทบาทของความเป็นแม่เท่านั้น ผู้ศึกษาให้ข้อสรุปว่า ภาพของแม่ในงานกฤษณานั้น มิใช่ภาพของแม่ในอุดมคติ หากแต่เป็นแม่ที่มีเลือดเนื้อเหมือนมนุษย์ทั่ว ๆ ไป ดังนั้นจึงมีภาพของแม่มากมายหลายแบบ และแน่นอนว่า การเล่นบทบาทเป็นแม่ของผู้หญิงนั้นจะถูกผูกพันด้วยฐานะทางชนชั้นของผู้หญิงด้วย แม่ชนชั้นกลางจะถูกลักษณะของชนชั้นที่ถูกบีบบังคับให้ต้องไต่เต้าให้สูงขึ้นไป และจะมีปัญหาอย่างยิ่งในการเล่นบทบาทของชนชั้นกลางและบทบาทของแม่ให้ได้ดีทั้งสองบทในเวลาเดียวกัน ในทางตรงกันข้าม แม่จากชนชั้นล่างมักจะถูกความยากจนบีบบังคับมิให้เล่นบทบาทแม่ที่ดีได้ไม่ว่าจะเนื่องมาจากปัญหาการทำมาหากิน การขาดความรู้ หรือการตกเป็นทาสของลูกหรือสามีก็ตาม

สุรีย์ สุวรรณภาค (2529) เลือกศึกษาเฉพาะบทบาทของสตรีในด้านสิทธิทางเพศจากนวนิยายไทยในช่วงก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 (2444-2501) โดยนิยามสิทธิทางเพศใน 3 มิติ คือ สิทธิในตัวเอง สิทธิในการเลือกคู่ครอง และสิทธิในทรัพย์สิน ผู้วิจัยพบว่า สิทธิทางเพศที่เปลี่ยนแปลงไปมาจากปัจจัย 4 ประการที่เป็นภูมิหลังของตัวละคร กล่าวคือ ค่านิยมที่ถือเอาผู้ชายเป็นผู้นำและผู้หญิงจะต้องเป็นผู้ตาม ค่านิยมดังกล่าวเป็นต้นกำเนิดของการกำหนดบทบาทและสถานภาพมากมายของสตรี เช่น การศึกษา ลักษณะต้องอ่อนน้อมและยอมจำนนของสตรี สิทธิในการเคลื่อนไหวร่างกายในวงแคบ

ปัจจัยประการที่สองคือ **ขนบธรรมเนียมที่มีรากฐานมาจากพุทธศาสนา** ที่ให้ความสำคัญกับผู้ชายมาตลอด และปัจจัยที่สามที่เป็นรูปธรรมมากที่สุดก็คือ **กฎหมาย** ที่ทำให้ฐานะของหญิงต่ำกว่าชาย และปัจจัยสุดท้ายคือ **ด้านเศรษฐกิจ** ที่ทำให้ผู้หญิงต้องพึ่งพาผู้ชาย เพราะโอกาสในการทำงานนอกบ้านของผู้หญิงมีเพียงเล็กน้อย

สุรีย์ได้พบการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับงานวิจัยของคนอื่น ๆ ว่า หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว สถานภาพและบทบาทผู้หญิงในทุกด้าน ทุกปริมณฑลได้เปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว ในโลกเศรษฐกิจ แม้แต่ในโลกของสังคมวงกว้างก็เริ่มมีผู้หญิงเข้ามามีบทบาทมากขึ้น และความเปลี่ยนแปลงนั้นได้แสดงออกผ่านตัวละครในนวนิยายที่ศึกษา

หลังจากที่มีแต่งงานศึกษาแต่นวนิยายที่เขียนโดยนักเขียนสตรีหรือนักเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับผู้หญิงชั้นสูงและชนชั้นกลางมาแล้ว จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา (2534) ก็ได้วิเคราะห์งานของนักเขียนชายที่เขียนถึงบทบาทของสตรีชนบทอีสาน คือ คำพูน บุญทวี ผู้วิจัยได้ใช้กรอบการวิเคราะห์บทบาทและสถานภาพสตรีเช่นเดียวกับงานชิ้นอื่น ๆ และพบผลการวิจัยดังนี้

(i) สำหรับบทบาทของภรรยาในนั้น ผู้วิจัยได้ข้อสังเกตว่า นักประพันธ์มักจะพรรณนาลักษณะทางกายภาพควบคู่ไปด้วยเสมอ (อันเป็นเอกลักษณ์ของนักเขียนท่านนี้) ในยามที่เป็นสาวโสด ผู้หญิงอีสานมักจะมีรูปร่างอ้วนท้วมแข็งแรง แต่เมื่อเป็นภรรยา มักจะผอมแห้งแรงน้อย มีปัญหาด้านสุขภาพ อันอาจจะสะท้อนภาวะอันหนักหน่วงของภรรยาอีสาน นักประพันธ์ชายได้กล่าวถึงภรรยาหลาย ๆ แบบ ทั้งด้านบวกและด้านลบ และได้แสดงความชื่นชมภรรยาที่ดีว่า ไม่ควรจะฉลาดมากนักและควรเป็นผู้ดูแลบ้าน นอกจากนี้ผู้เขียนก็ได้รังเกียจหญิงหม้าย และคิดว่าการทำงานเก่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญกว่าพรหมจารีย์

(ii) เมื่อเปรียบเทียบกับนักเขียนสตรีแล้ว นักเขียนชายมักจะพรรณนาลักษณะรูปร่างหน้าตาของสตรีที่ส่อไปในทางเพศมากกว่า และวิธีการจำแนกประเภทของสตรีก็ถือเอาคุณสมบัติการมีคู่ครองเป็นเกณฑ์แบ่ง จึงมีผู้หญิงที่เป็นสาวโสดและหญิงที่แต่งงานแล้ว สำหรับสาวโสดนั้น ผู้เขียนจะสะท้อนภาพของผู้หญิงอีสานทั้งในด้านบวกและด้านลบ เช่น รักนวลสงวนตัว แต่ก็มีบางคนเสนอตัวให้เพศตรงข้าม บางคนขยันหมั่นเพียรแต่บางคนก็ถูกอิทธิพลสังคมเมืองสอนให้ทิ้งพ่อเห่อเหิม และท่าทีของนักเขียนจะมีลักษณะเป็นการสั่งสอนสตรีเหล่านี้

(iii) สำหรับสถานภาพด้านการศึกษาในนั้น ผู้เขียนจะสะท้อนว่าหญิงชนบทมีโอกาสเรียนน้อยกว่าผู้ชาย และวิชาที่เรียนจะมีอย่างจำกัด เช่น ครู เสริมสวย แต่ทว่าสำหรับโอกาสด้านอาชีพนั้น กลับมีมากกว่าและประสบความสำเร็จมากกว่าตัวละครชาย อย่างไรก็ตาม อาชีพของผู้หญิงยังคงเป็นเพียงอาชีพระดับล่างเช่น ขายอาหาร ขายบริการ และสำหรับบทบาทและสถานภาพทางการเมืองของผู้หญิงก็เป็นไปตามความคิดทางการเมืองของผู้เขียน คือ ลักษณะเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์และเกลียดชังคอมมิวนิสต์

ผู้วิจัยได้กล่าวสรุปว่า ตัวละครของนักประพันธ์ชายท่านนี้จะมีลักษณะสะท้อนความเป็นจริงอย่างใกล้เคียงมาก ทั้งนี้เพราะภูมิหลังของนักเขียนเองก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตัวละครที่สร้างขึ้นมา นอกจากนี้ กลวิธีการประพันธ์ของนักเขียนท่านนี้ได้เกิดจากจินตนาการเท่านั้น หากแต่เกิดจากการสัมผัสผู้คนที่แวดล้อม บวกผสมกับประสบการณ์ในชีวิตที่เป็นจริงของตัวเอง

(3) ภาพสะท้อนของบทบาทและสถานภาพของสตรีในสื่อหนังสือพิมพ์

กอบแก้ว มุดทอง (2531) ศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในอดีตที่สะท้อนผ่านหนังสือพิมพ์สตรีตั้งแต่สมัยเริ่มแรกของการทำหนังสือพิมพ์ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

(พ.ศ.2431-2475) กรอบที่ใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหาคงเป็นกรอบเดียวกับกลุ่มนักวิจัยเรื่องนวนิยาย ผลการวิจัยที่น่าสนใจมีดังนี้

(i) สำหรับบทบาทและสถานภาพของสตรีในครอบครัวนั้น พบว่า ไม่สู้จะมีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตเท่าใดนัก หน้าที่ของแม่ต้องรับผิดชอบลูก หน้าที่ของภรรยาคือ การส่งเสริมสามี และหน้าที่ของลูกสาวคือเชื่อฟังกตัญญูต่อพ่อแม่

(ii) บทบาทและสถานภาพที่หนังสือพิมพ์สตรีค่อนข้างจะเรียกร้องและเป็นปากเสียงให้แก่สตรีในยุคนี้ มักจะเป็นโลกภายนอก เช่น ด้านการศึกษา หนังสือพิมพ์มีจุดยืนว่าผู้หญิงควรเรียนเท่ากับผู้ชาย และควรได้เรียนวิชาทุกวิชาที่ผู้ชายได้เรียน เช่น แพทย์ กฎหมาย และการศึกษานั้นจะต้องช่วยให้สตรีรู้จักปรับตัวในโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะการเข้าสังคมภายนอก

(iii) บทบาทและสถานภาพทางการเมืองและกฎหมายก็มีความเคลื่อนไหวเช่นกัน หนังสือพิมพ์มีจุดยืนว่า หญิงและชายมีค่าเท่ากัน เพียงแต่ทำหน้าที่ให้แก่โลกต่างกันเท่านั้น ดังนั้นสตรีจะต้องมีสิทธิทางกฎหมายในเรื่องการดูแลบุตร ทรัพย์สิน การคุ้มครอง (เช่นสินสมรส) และฟ้องหย่าบนพื้นฐานเดียวกับชาย

(iv) ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ว่าหนังสือพิมพ์สตรีในอดีตนั้นไม่เพียงจะทำหน้าที่เป็นกระจกสะท้อนความเป็นจริงเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเครื่องมือและเป็นเวทีแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น การเรียกร้องเสรีภาพในด้านต่าง ๆ

- ด้านการเมือง มีการนำเสนอเรื่องราวทางการเมืองเป็นประจำ มีการเรียกร้องสิทธิในการลงสมัครสส. และออกเสียงเลือกตั้ง เสนอให้มีการจัดตั้งรวมกลุ่มสตรี มีการลงข่าวผู้นำสตรีในโลกตะวันตก

- เสรีภาพในการคิด การเขียน และการพูด เริ่มมีการเขียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์หญิง-ชาย การไว้ผมสั้น-ยาวของผู้หญิง

- เสรีภาพในการเลือกคู่ครอง และเสนอรูปแบบใหม่ของความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชายคือ การคบกันฉันท์เพื่อน

สำหรับบทบาทและสถานภาพของสตรีที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ในยุคปัจจุบันนั้น สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยได้สำรวจเอาไว้ในปี 2532 (ดูรายละเอียดได้ในบท 'หนังสือพิมพ์') โดยพยายามเปรียบเทียบกับผลการสำรวจปี 2529 ว่ามีอะไรเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ผลการวิจัยโดยรวมสรุปว่า ในด้านปริมาณแล้ว หนังสือพิมพ์ได้เปิดพื้นที่ให้แก่สตรีเพิ่มมากขึ้น แต่ได้นำเอาเนื้อหาที่เพิ่มขึ้นนี้ไปใส่ในคอลัมน์ที่เบาบาง (เช่น ปกิณกะ)

ส่วนลักษณะเนื้อหาในหน้า 1 สตรีจะดูมีความสุขมากขึ้นกว่าเดิม มีการเคลื่อนไหวและมีกิจกรรมมากขึ้นในหน้าอื่น ๆ อันสะท้อนให้เห็นบทบาทและสถานภาพอันเป็นที่ยอมรับมากขึ้น

ของสตรี และอาจจะเนื่องจากกระแสสตรีในสังคมไทยสูงขึ้น ทำให้การเสนอข่าวในหน้า 1 ของหนังสือพิมพ์มีความระมัดระวังมากขึ้น และเป็นครั้งแรกที่สัดส่วนของภาพที่ก้าวร้าวมีน้อยกว่าภาพที่ไม่ก้าวร้าว

การเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพอีกประการหนึ่งก็คือ กลุ่มผู้หญิงระดับล่างและระดับกลางสามารถที่จะแสดงบทบาทต่อสาธารณะโดยผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ได้ จากแต่เดิมที่มีแต่ข่าวคราวของสตรีชั้นสูงเท่านั้น อันแสดงให้เห็นถึงสถานภาพที่ดีขึ้นของสตรีระดับล่าง

ผู้วิจัยได้สรุปว่า หนังสือพิมพ์เริ่มจะมองสตรีในด้านบวกมากขึ้น (โดยเฉพาะมีการสร้างกระแส "หญิงเก่ง") และได้ให้โอกาสสตรีในการแสดงออกมากขึ้น นี่เป็นเครื่องชี้ถึงบทบาทและสถานภาพของสตรีในระดับสังคมส่วนรวมได้เป็นอย่างดี

(4) ภาพสะท้อนเรื่องอาชีพของผู้หญิงในละครโทรทัศน์

มุมมองอีกแบบหนึ่งที่แปลกออกไปคือ งานวิจัยของจรินทร์ เลิศจิระประเสริฐ (2535) ที่เลือกตอบคำถามว่า มีอาชีพอะไรบ้างที่ตัวละครหญิงในโทรทัศน์กำลังทำอยู่ อาชีพเหล่านี้สอดคล้องหรือไม่กับโลกที่เป็นจริง และการเสนอเรื่องราวของอาชีพในละครโทรทัศน์ซึ่งมีกลุ่มผู้หญิงเป็นผู้รับสารรายใหญ่นั้นได้มีบทบาทและช่วยเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพของสตรีบ้างหรือไม่

ข้อค้นพบที่สำคัญ ๆ ของงานวิจัยชิ้นนี้มีดังนี้คือ

(i) อาชีพในละครโทรทัศน์นั้นมีการแบ่งแยกกันทำตามเพศ (Sexual Division of Labour) อย่างชัดเจนและตายตัว อาชีพของผู้หญิงจะมีปริมาณจำกัดอยู่เพียงไม่กี่อาชีพ เช่น แม่บ้าน คนรับใช้ เลขานุการ ประชาสัมพันธ์โรงแรม ในขณะที่อาชีพของผู้ชายจะมีหลากหลายมากกว่า

(ii) ผู้วิจัยได้นำเอาโครงสร้างอาชีพในโลกแห่งความเป็นจริง มาวางเปรียบเทียบเพื่อจะตอบคำถามข้างต้น คำตอบก็คืออาชีพที่มีอยู่อย่างจำกัดในละครนั้นไม่ได้สะท้อนสภาพความเป็นจริงเลย

(iii) ผู้วิจัยในเรื่องนี้ได้พิจารณาแต่เฉพาะที่ตัวสตรีเท่านั้น (Women) หากแต่ได้วิเคราะห์ในลักษณะเปรียบเทียบระหว่างหญิงกับชายด้วย (Gender) ฉะนั้นเมื่อนำเอาสถานภาพทางอาชีพระหว่างหญิงกับชายมาวางเปรียบเทียบกัน ก็ได้พบว่า อาชีพของสตรีนั้นจะมีลักษณะ "ขึ้นต่อ รองบ่อน" อาชีพของผู้ชายเสมอ เช่น ถ้าผู้ชายเป็นหมอ ผู้หญิงก็จะเป็นพยาบาล ถ้าผู้ชายเป็นผู้จัดการ ผู้หญิงก็จะเป็นเลขานุการ ภาพที่สลับกันระหว่างอาชีพของผู้หญิงกับของผู้ชายแทบจะไม่เคยปรากฏเลย ดังที่ผู้วิจัยสรุปว่า "ผู้ชายบริหาร ผู้หญิงบริการ"

(iv) เมื่อนำภาพเปรียบเทียบสถานภาพทางวิชาชีพระหว่างหญิงกับชายมาวางทาบดูกับโลกแห่งความเป็นจริง ก็พบว่าภาพทั้งสองภาพนั้นเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ ไม่ว่าจะ เป็นในจอโทรทัศน์หรือโลกแห่งความเป็นจริง ผู้หญิงยังประกอบอาชีพที่ต่ำกว่าผู้ชาย

(v) ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามต่อว่า ในละครโทรทัศน์นั้นได้ให้เหตุผลที่ผู้หญิงต้องประกอบอาชีพว่าเป็นเพราะสาเหตุใด และพบผลที่น่าแปลกใจว่า เหตุผลของการเข้าสู่อาชีพของตัวละครหญิงนั้นมักจะไม่ได้อาจมาจากความจำเป็นในการดำรงชีพ หากแต่มาจากเหตุผลอื่น ๆ เช่น เพื่อตอบแทนบุญคุณ เพราะเรื่องเพศ เป็นต้น ดังนั้น การประกอบอาชีพของตัวละครหญิงจึงไม่ค่อยมีความสลักสำคัญนัก และตัวละครหญิงจะยกเลิกการประกอบอาชีพได้หากมีความขัดแย้งกับชีวิตส่วนตัว

(vi) หากนำประเด็นดังกล่าวมาทาบเทียบกับโลกแห่งความเป็นจริงแล้ว อาจจะมีข้อเหมือนและข้อแตกต่าง ข้อแตกต่างประการแรกก็คือ ในโลกแห่งความเป็นจริง ผู้หญิงส่วนใหญ่จะต้องทำงานเพื่อหารายได้เลี้ยงชีพของตัวเองและคนอื่น ๆ ในครอบครัว ดังนั้น การประกอบอาชีพจึงเป็นเรื่องความเป็นความตายของผู้หญิงที่แตกต่างไปจากภาพในละคร อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้หญิงบางกลุ่มที่มีทางเลือก พวกเธอมักจะต้องยุติการประกอบอาชีพชั่วคราวเมื่อแต่งงานหรือมีลูก (แต่ก็อาจจะต้องหาทางดิ้นรนหารายได้เสริมในรูปแบบอื่น) นี่คงเป็นข้อที่เหมือนกับการยุติหรือหยุดชะงักเส้นทางการประกอบอาชีพของตัวละครหญิงในโทรทัศน์

(vii) สำหรับคำถามที่ว่า ละครโทรทัศน์เช่นนี้ได้ช่วยส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของสตรีมากน้อยเพียงใด ผู้วิจัยได้สรุปผลว่า ละครโทรทัศน์มิได้ทำหน้าที่เตรียมสตรีให้เข้าสู่ชีวิตทำงานเลย ดังหลักฐานที่ว่า วิธีการนำเสนอเหตุผลของการประกอบอาชีพดังที่กล่าวมาแล้ว หรือการนำเสนอว่าชีวิตการทำงานที่ประสบความสำเร็จมิได้เป็นคุณสมบัติของการเป็นผู้หญิงที่ดีหรือผู้หญิงที่มีความสุขในชีวิต ในทางตรงกันข้าม ละครกลับวาดภาพผู้หญิงที่มีตำแหน่งการงานสูง ๆ ว่าเป็นผู้หญิงที่ไร้ความสุขในชีวิต นอกจากนี้ไม่ได้ทำหน้าที่ส่งเสริมความสามารถในการทำงานของสตรีแล้ว ละครโทรทัศน์ยังกลับทำหน้าที่ช่วยรักษาความเชื่อที่ว่า "ผู้ชายจะเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว และขอให้ผู้หญิงพยายามหาชายคนรักเป็นที่พึ่งพิงสักคน" ซึ่งเป็นความเชื่อที่เป็นจริงน้อยมากในสภาพสังคมไทยปัจจุบัน

(5) ภาพสะท้อนของสตรีในคอลัมน์ตอบปัญหา

มีงานวิจัยอีก 2 ชิ้นที่มีลักษณะสร้างสรรค์พอสมควร คือ การค้นหาว่าอะไรบ้างที่เป็นปัญหาความวิตกกังวลใจของสตรี อันพวกเธอได้แสดงออกผ่านสื่อมวลชนซึ่งได้เปิดพื้นที่เอาไว้ให้ เช่น คอลัมน์ตอบปัญหาหัวใจ ตอบปัญหาชีวิต ฯลฯ ซึ่งกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของนิตยสารหรือหนังสือพิมพ์

อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี (2533) ศึกษาเนื้อหาระยะเวลาของคอลัมน์ตอบปัญหาในนิตยสารสตรีสารที่มีอายุยาวนานเกือบ 4 ทศวรรษ ส่วนไศลทิพย์ จารุภูมิ และอรอนงค์ สวัสดิ์บุรี (2532) ศึกษาเปรียบเทียบคอลัมน์ตอบปัญหาจากนิตยสาร 3 เล่มในยุคปัจจุบัน ผลการวิเคราะห์ปรากฏว่า ไม่ว่าจะเป็นความวิตกกังวลในอดีต หรือในปัจจุบัน ภาพรวมกว้าง ๆ ของปัญหาของสตรีไทยไม่แตกต่างกันนัก สิ่งที่จะเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็คือ ลำดับความสำคัญในรายละเอียดปลีกย่อย ผู้วิจัยได้จัดแบ่งประเภทของปัญหาออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นปัญหาที่สตรีต้องเผชิญในฐานะบุคคลในครอบครัว เช่น ลูกสาว ภรรยา มารดา กลุ่มที่สองเป็นปัญหาของสตรีในฐานะนอกบ้าน เช่น การศึกษา อาชีพ สังคม และกลุ่มสุดท้ายเป็นปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชาย คือ ปัญหาความรัก ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาอันดับแรกของสตรีก็คือ ปัญหาความรักและอันดับต่อไปคือปัญหาที่ต้องพบในครอบครัว

ในอดีต ปัญหาของลูกสาวจะเป็นความยุ่งยากที่ผู้ใหญ่เข้ามาควบคุมชีวิต และการเลือกคู่ครอง แต่ผู้หญิงยังตัดสินใจไม่ได้เพราะการยึดถือเรื่องความกตัญญู แต่ในระยะหลังปัญหาดังกล่าวก็แทบไม่มีแล้ว อันอาจจะสะท้อนว่า สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงวิถีคิดและวิถีปฏิบัติดังกล่าวแล้ว

สำหรับปัญหาของภรรยา นั้น ยังคงวนเวียนอยู่กับการที่สามีมีภรรยาบ่อย โดยที่ในช่วงเวลาปัจจุบัน มีปัญหาดังกล่าวมากขึ้น นี้อาจจะแสดงว่า ปรากฏการณ์การมีเมียน้อยมีมากขึ้น หรืออาจจะแสดงว่าปรากฏการณ์ยังเป็นเช่นเดิม แต่ผู้หญิงมีความอดทนน้อยลง

ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยของปัญหาความรักนั้น มีการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจ 2-3 ประการคือ ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานมีขึ้นมากเช่นเดียวกับปัญหาที่ผู้หญิงอกหัก (ซึ่งอาจจะหมายความว่า ผู้หญิงเริ่มกล้าที่จะเป็นฝ่ายรักผู้ชายก่อน) และปัญหาของการรักเพื่อนเพศเดียวกัน (เลสเบี้ยน) มีเพิ่มมากกว่าในอดีตอย่างชัดเจน

(ข) การศึกษาเรื่องบทบาท สิทธิและสถานภาพของสตรีจากทัศนะของผู้รับสาร

มีการศึกษาประเด็นเรื่องสถานภาพและบทบาทของสตรีโดยวิธีการศึกษาจากตัวผู้รับสารเป็นหลักอยู่ 4 ชิ้น ชิ้นแรก วาริศา พลายบัว (2532) เปรียบเทียบสื่อมวลชนกับสื่ออื่น ๆ ในสังคม ส่วนสุภาณี เวชพงศา (2533) และสุวรร ยุธธนา (2532) ศึกษาแต่เฉพาะบทบาทของสื่อมวลชนเท่านั้น โดยงานชิ้นแรกศึกษากลุ่มสตรีระดับวิชาชีพในกรุงเทพฯ ส่วนชิ้นที่สองศึกษากลุ่มสตรีในเขตเทศบาล จ.เชียงใหม่ และงานสุดท้ายคือ สุพัทธรา ศิริมังคะลา (2535) เลือกศึกษาจากสื่อโฆษณาทางโทรทัศน์เท่านั้น ประเด็นหลัก ๆ ในงานวิจัยแต่ละชิ้น มีดังนี้

วาริศา พลายบัว (2532) เริ่มต้นด้วยแนวคิดที่ว่า ในสังคมมีสถาบันสังคมหลายอย่างที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการปลูกฝังแนวคิดและทัศนคติในเรื่องสถานภาพและบทบาทของสตรี ผู้วิจัยจึงได้เลือกหยิบ 3 สถาบันคือ การสื่อสารในครอบครัว สาขาวิชาที่เรียนและการเปิดรับสื่อมวลชนมาศึกษาหาความสัมพันธ์ว่า ผู้รับสารจากแหล่งใดจะมีอิทธิพลต่อแนวคิดเรื่องสตรีมากที่สุด ผลการวิจัยมีดังนี้คือ (ดูรายละเอียดได้ในบทที่ 6 หัวข้อ 6.7)

(i) สำหรับการเปิดรับสื่อมวลชนนั้น ปรากฏว่าไม่ค่อยมีผลต่อการวางแนวคิดเรื่องสตรีเท่าใดนัก ยกเว้นรายการบางรายการเช่น ข่าวต่างประเทศ หรือภาพยนตร์โรแมนติค ผู้วิจัยอภิปรายว่า เนื่องจากทัศนคติเรื่องบทบาทของสตรีถูกปลูกฝังในสังคมมานานแล้ว และอิทธิพลของสื่อมวลชนยังมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น จึงไม่มีผลต่อกลุ่มตัวอย่าง

(ii) สำหรับรูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวนั้น ก็เป็นตัวแปรที่ไม่มีผลต่อทัศนคติเรื่องสถานภาพสตรีเช่นกัน ทั้ง ๆ ที่โดยหลักทฤษฎีแล้ว ทัศนคติต่อเรื่องเพศน่าจะถูกปลูกฝังมาจากบรรยากาศภายในครอบครัวมากที่สุด ผู้วิจัยได้อภิปรายว่า การไม่พบความสัมพันธ์นั้นอาจจะเป็นปัญหาเรื่องการวัดตัวแปร เพราะผู้วิจัยไปวัดเพียงรูปแบบของการสื่อสารในครอบครัว ซึ่งอาจจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องบทบาทหญิง-ชาย (Gender)

(iii) สำหรับตัวแปรเรื่องสาขาวิชาซึ่งเป็นตัวแทนของสถาบันการศึกษานั้น ผู้วิจัยได้แบ่งสาขาวิชาออกเป็น 3 ประเภทคือ สาขาวิชาที่เรียนเกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับวิชาการ และเกี่ยวกับการผลิตสินค้าและบริการ ผลการวิจัยพบว่า ตัวแปรตัวนี้มีความสัมพันธ์กับทัศนคติเรื่องสถานภาพของสตรีมากที่สุด กลุ่มที่เรียนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์จะมีทัศนคติทางบวกต่อเรื่องสถานภาพของสตรีมากกว่าอีก 2 กลุ่ม

(iv) และตัวแปรสุดท้ายคือเพศของกลุ่มตัวอย่าง เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เก็บข้อมูลทั้งจากเพศหญิงและชาย ผลการวิจัยเป็นไปตามความคาดหมาย คือเพศของผู้ตอบมีความสัมพันธ์กับทัศนคติเรื่องสถานภาพของสตรี โดยกลุ่มสตรีจะเห็นด้วยกับความเท่าเทียมกันระหว่างเพศมากกว่ากลุ่มผู้ชาย

สุวรร ยุทธนา (2532) ตรวจสอบอิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีต่อการหล่อหลอมค่านิยมและทัศนคติของกลุ่มสตรีในเขตเทศบาล จ.เชียงใหม่ ที่เป็นกลุ่มสตรีที่มีอาชีพนอกบ้านทั้งสิ้น (การค้า/บริการวิชาชีพ และช่างฝีมือ) สตรีกลุ่มนี้มีการเปิดรับสื่อมวลชนเกือบทุกชนิดอยู่ในระดับมากพอสมควร

สิ่งที่น่าสนใจในงานวิจัยชิ้นนี้คือ มีการเจาะประเด็นของบทบาทหญิง-ชายโดยตรง และทำในลักษณะเปรียบเทียบ ข้อคำถามเกี่ยวกับค่านิยมและทัศนคติสมัยใหม่จะเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ถกเถียงเกี่ยวกับบทบาทหญิงชายโดยตรง เช่น

การเป็นผู้นำผู้ตาม: เห็นด้วยหรือไม่ว่าผู้ชายเป็นช่างทำหน้า ผู้หญิงเป็นช่างทำหลัง
ความเป็นอิสระของสตรี: การรักษาพรหมจารีจำเป็นหรือไม่สำหรับสตรี

การเมือง: ถ้าเมืองไทยมีนายกรัฐมนตรีเป็นผู้หญิง จะเป็นอย่างไร

เศรษฐกิจ: สตรีไทยถูกกีดกันทางอาชีพใช่หรือไม่

สิทธิสตรี: การเรียกร้องสิทธิไม่เหมาะสมกับสตรีไทยใช่หรือไม่

ผลการวิจัยพบว่า สื่อวิทยุและสื่อโทรทัศน์มีความสัมพันธ์ระดับปานกลางกับค่านิยม และทัศนคติสมัยใหม่ ในขณะที่สื่อหนังสือพิมพ์และนิตยสารมีความสัมพันธ์ในระดับสูง ผู้หญิงที่อ่านหนังสือพิมพ์คุณภาพและติดตามข่าวสารการเมืองจะแสดงความคิดเห็นต่อคำถามปลายเปิด ในประเด็นนางงามได้มากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่เปิดรับสื่ออิเล็กทรอนิกส์

เมื่อเปรียบเทียบตัวแปรที่เป็นคุณสมบัติของกลุ่มตัวอย่าง คือ อายุ การศึกษา และอาชีพแล้วจะพบว่า ตัวแปรเรื่องระดับการศึกษาจะค่อนข้างเป็นตัวชี้ขาดในการอธิบายความแตกต่างเรื่องค่านิยมและทัศนคติ สตรีที่มีการศึกษาจะแสดงความคิดเห็นด้วยอย่างมากในการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรี แสดงการคัดค้านการเป็นช่างทำหลังของสตรี แสดงทัศนะกลาง ๆ ต่อการกินอยู่กันก่อนแต่งงาน ในประเด็นเรื่องนางงาม กลุ่มที่มีการศึกษาสูงจะคัดค้าน 94% ขณะที่พวกที่มีการศึกษาน้อยจะเห็นด้วย 85%

สุภาณี เวชพงศา (2533) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับเฉพาะสื่อมวลชนแต่ศึกษาสื่อทุกชนิดกับความคิดเห็นของกลุ่มสตรีที่มีต่อตัวเองในฐานะเป็นผู้หญิงคนหนึ่ง และความคิดเห็นต่อบทบาทและสถานภาพของสตรีโดยทั่วไป ผู้วิจัยได้เลือกผู้หญิงที่ทำงานแล้วจาก 3 หน่วยงาน จำนวน 240 คน ที่อยู่ในกรุงเทพฯ เท่านั้น และเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า

(i) กลุ่มตัวอย่างกลุ่มนี้เป็นสตรีในระดับกลางค่อนข้างสูง กล่าวคือ ทำงานแล้ว ครึ่งหนึ่งจบปริญญาตรี ดังนั้นจึงมีการเปิดรับสื่อมวลชนทุกชนิดค่อนข้างมาก

(ii) ในการสำรวจความคิดเห็นต่อบทบาทและสถานภาพของสตรีนั้น ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามครอบคลุมทุกมิติของชีวิต เช่น

ระดับครอบครัว: ภรรยาเป็นผู้หารายได้เสริมไม่ใช่รายได้หลักใช่ไหม

: เวลามีปัญหา สามีควรเป็นคนแก้ไข

: สามีควรช่วยภรรยาแบ่งเบาภาระงานบ้าง

ระดับการงาน: ตั้งแต่เข้าทำงาน ได้รับการอบรมเพิ่มเติมหรือไม่

ระดับส่วนรวม: ผู้เป็นภรรยาไม่ควรเก็บตัวอยู่แต่ในบ้านเท่านั้น

ในการสำรวจทัศนคติทั้งต่อเองและต่อบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงโดยทั่วไป ผู้วิจัยพบว่า คำตอบส่วนใหญ่จะมองตัวเองและผู้หญิงทั่วไปในระดับปานกลางมากที่สุด และมองเห็นในด้านบวกมากกว่าด้านลบ มีกลุ่มตัวอย่างไม่ถึง 20% ที่มองเห็นความเสี่ยงเปรียบหรือการเห็นสตรีถูกกดขี่ ซึ่งผู้วิจัยได้อภิปรายว่า ข้อมูลดังกล่าวแสดงว่าสตรียังไม่ค่อยมองเห็นความสำคัญของตนเองมากนัก

(iii) สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสื่อมวลชนที่มีต่อการสร้างทัศนคติต่อตนเองและต่อผู้หญิงโดยทั่วไป ผู้วิจัยไม่พบความสัมพันธ์ใด ๆ เลย ไม่ว่าจะ เป็นภาพรวมของสื่อทั้งหมด หรือสื่อแต่ละประเภทก็ตาม

สุพัตรา ศิริมังคะลา (2535) ศึกษาบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงโดยเจาะจากสื่อโฆษณาทางโทรทัศน์ โดยการซักถามความคิดเห็นของกลุ่มสตรีในกรุงเทพมหานคร 250 คน ผลการวิจัยที่น่าสนใจมีดังนี้

(i) ต่อคำถามที่ว่า บทบาทและสถานภาพของผู้หญิงที่ปรากฏในสื่อโฆษณานั้น เหมือนกับผู้หญิงในโลกแห่งความเป็นจริงหรือไม่ ประมาณ 60% ของคำตอบบอกว่า เหมือนมาก โดยให้เหตุผลว่า เพราะเป็นภาพของผู้หญิงที่ปรากฏตัวอยู่ในที่ต่าง ๆ นอกจากอยู่ในบ้าน และเป็นผู้หญิงที่ประกอบอาชีพหลากหลาย อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้ตอบที่อายุเกิน 40 ปีขึ้นไป เห็นว่าผู้หญิงในโฆษณานั้น จะคล้ายคลึงกับตัวเองน้อยมาก เพราะผู้หญิงในโฆษณามักจะอายุน้อย อยู่ในช่วงวัยรุ่น

(ii) ต่อคำถามที่ว่า กลุ่มผู้รับสารชอบหรือไม่ชอบบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงในสื่อ คำตอบจะกระจายออกไป และมีเหตุผลด้านรูปแบบ (เช่น เทคนิคการถ่ายทำ ความสวยงาม ผู้แสดง) เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยนอกจากด้านเนื้อหา อย่างไรก็ตาม สำหรับเหตุผลเฉพาะด้านเนื้อหาที่เกี่ยวกับผู้หญิงนั้น จะมีดังนี้

กลุ่มที่ชอบมาก: ให้เหตุผลว่า เพราะภาพโฆษณาจะแสดงให้เห็นความมั่นใจ การมีความคิดและชีวิตที่อิสระของผู้หญิง การใช้ชีวิตนอกบ้าน (อันอาจจะหมายความว่า นี่เป็นความปรารถนาของสตรีไทย)

กลุ่มที่ชอบปานกลาง: ให้เหตุผลว่า เพราะเป็นภาพที่สวยงาม เป็นแม่บ้านที่ดี ให้ภาพว่าผู้หญิงเก่งกว่าผู้ชาย

กลุ่มที่ไม่ชอบ: ให้เหตุผลว่า ผู้หญิงในโฆษณาไม่ค่อยมั่นใจตัวเอง ต้องให้ผู้ชายดูแล ไม่รักนวลสงวนตัว ชอบเที่ยวหัวทกกันชีวิต ไม่สามารถแก้ปัญหาตัวเองได้ และก้าวร้าว

(iii) สำหรับบทบาท 4 บทบาทที่แสดงในภาพโชนะนั้น กลุ่มตัวอย่างได้ให้ความคิดเห็นต่าง ๆ กันดังนี้

ภาพแม่บ้าน: เป็นภาพที่ดีแล้ว อบอุ่นเหมาะกับสังคมไทย ควรปรับปรุงดัดแปลงให้ทันสมัยบ้าง แต่มีบางกลุ่มที่เห็นว่าเป็นภาพที่ขัดแย้งกับความเป็นจริง

ภาพผู้หญิงทำงาน: เห็นว่าสอดคล้องกับความจริง ช่วยพัฒนาผู้หญิงทำให้เท่าเทียมกับผู้ชาย แต่ก็ควรให้พอเหมาะ อย่าให้ล้าเส้นจนเกินไป

ภาพสาวสวยไร้อาชีพ: เห็นว่า สวยงาม และแสดงความเป็นผู้หญิง

ส่วนมาก ภาพที่กลุ่มสตรีพึงพอใจจะเป็นภาพแม่และแม่บ้าน แต่ทว่า ก็อยากจะให้เป็นแม่และแม่บ้านที่ทันสมัย คือไม่เพียงแต่หมกตัวอยู่ในบ้าน และอยากจะให้ผู้ชายเข้ามามีส่วนร่วมในงานบ้านมากขึ้นในโฆษณาทางโทรทัศน์

ต่อคำถามที่ว่า คิดว่าภาพของสตรีในโทรทัศน์จะมีส่วนช่วยส่งเสริมและพัฒนาผู้หญิงหรือไม่ โดยส่วนใหญ่จะตอบว่ามีส่วน เพราะเป็นแบบอย่าง (Role Model) ที่ผู้ดูจะนำมาเทียบกับตัวเอง คำตอบส่วนน้อยจะบอกว่าไม่ค่อยมีส่วนเพราะโฆษณาเป็นเพียงสื่อสั้น ๆ เท่านั้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 23: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านบทบาท สิทธิ และสถานภาพสตรี (16 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. สายสมร เฉยตรงการ	"สถานภาพทางสังคมของผู้หญิงไทย (2475-2491) ในนวนิยายของดอกไม้สด และก.สุรางคนางค์"	2529
2. สุรีย์ สุวรรณภาค	"บทบาทของสตรีในด้านสิทธิทางเพศ: ศึกษาจากนวนิยายไทยในช่วงปี 2444-2501"	2529
3. กอบแก้ว มุดทอง	การศึกษาสถานภาพและค่านิยมของสตรีไทยที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ผู้หญิง ช่วงปี 2430-2475	2531
4. นพรัตน์ วงศ์กมลธุด	"โฆษณาทางโทรทัศน์กับบทบาทและสถานภาพสตรีไทย"	2531
5. ไพลิน รุ่งรัตน์	"เลือดเนื้อและวิญญาณความเป็นแม่ในงานกฤษณา อโศกสิน"	2531
6. วาริศา พลายบัว	"รูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัว การเปิดรับสื่อมวลชนและทัศนคติต่อสถานภาพสตรีของนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร"	2532
7. สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย	บทวิเคราะห์ภาพสะท้อนสถานภาพสตรีจากหน้าหนังสือพิมพ์,	2532
8. สุวรร ยุทธนา	"การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการสื่อสารกับค่านิยมและทัศนคติสมัยใหม่ของสตรีในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่"	2532
9. ไศลทิพย์ จารุภูมิ และอรอนงค์ สวัสดิ์บุรี,	การศึกษาคอลัมน์ปัญหาของสตรีในสื่อสิ่งพิมพ์	2532
10. อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี	"คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในนิตยสารในการสะท้อนบทบาทสถานภาพของสตรีไทย"	2533
11. สุภาณี เวชพงศา	"ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับความคิดเกี่ยวกับตัวเองและความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทสตรี"	2533
12. จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา	"บทบาทสตรีอีสาน: เรื่องสั้นของคำพูน บุญทวี"	2534

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
13. วีรวรรณ ศรีสำราญ	"สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน"	2534
14. จรินทร์ เลิศจิระประเสริฐ	อาชีพของสตรีในละครโทรทัศน์	2534
15. นุชนาถ โอฟารกาญจน์	"ภาพสะท้อนบทบาทของสตรีที่ปรากฏในสื่อ โฆษณาทางโทรทัศน์"	2535
16. สุพัตรา ศิริมั่งคะลา	"การศึกษามุมมองและสถานภาพของผู้หญิงใน งานโฆษณา"	2535

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7. การวิเคราะห์เนื้อหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชาย

ถึงแม้งานวิจัยหลายชิ้นที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นจะมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชายที่ปรากฏในสื่อต่าง ๆ แต่ทว่าก็เป็นกรกล่าวถึงหรืออ้างอิงเท่านั้น หากแต่งานที่มุ่งความสนใจไปที่การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชายเป็นประเด็นหลักนั้นกลับมีไม่มากนักในช่วงเวลาที่ศึกษานี้ (เท่าที่พบมีเพียง 2 ชิ้นเท่านั้น)

งานวิจัยชิ้นแรกเป็นของลินดา วงษ์ธน (2533) ที่ได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์แบบครอบครัวแตกแยกจากนวนิยายไทยในช่วงปี 2525-31 ซึ่งผู้วิจัยให้เหตุผลว่า ช่วงเวลาดังกล่าวมีสถิติการหย่าร้างสูงมาก ผู้วิจัยได้เลือกนวนิยาย 23 เรื่องจาก 6 นักเขียนที่มีชื่อเสียง และเขียนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาครอบครัวแตกแยก สิ่งที่ผู้วิจัยต้องการจะวิเคราะห์ก็คือ อะไรเป็นสาเหตุทำให้ความสัมพันธ์อันดีซึ่งระหว่างหญิงชายคู่หนึ่งต้องร้าวฉาน และผลกระทบจากการแตกร้างนั้นจะเป็นอย่างไรบ้าง

(i) ผลการวิจัยพบว่าสาเหตุที่ทำให้ครอบครัวแตกแยกมาจากปัจจัย 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ปัจจัยส่วนบุคคล อันได้แก่ บุคลิกภาพของคู่สมรส (เช่น นิสัยเอาแต่ใจตัวเอง) พฤติกรรมของคู่สมรส (เช่น ไม่ซื่อสัตย์ นอกใจกัน) ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส (เช่น เริ่มต้นชีวิตแต่งงานด้วยความรักและเข้าใจกันหรือเปล่า) และอายุของคู่สมรส (เช่น แต่งงานเมื่อมีวุฒิภาวะแล้วหรือเปล่า) และปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคม

(ii) ผู้วิจัยได้เจาะลึกต่อไปอีกว่า ในนวนิยายได้ให้คำอธิบายเรื่องปัจจัยส่วนบุคคลไว้อย่างไร กล่าวคือ ลักษณะบุคลิกภาพของบุคคลนั้นมาจากที่ไหน และคำตอบก็คือ ความเป็นตัวตนของคน ๆ หนึ่งเป็นผลรวมมาจากลักษณะการอบรมเลี้ยงดู และสภาพแวดล้อมที่คน ๆ นั้นเติบโตขึ้นมาั่นเอง นี่จึงคล้ายกับปัญหาลูกใช้ว่า ครอบครัวที่บกพร่องย่อมสร้างบรรยากาศแวดล้อมและอบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่ให้มีบุคลิกภาพและตัวตนที่ไม่สมบูรณ์ และพร้อมจะไปเป็นหน่ออ่อนที่จะสร้างครอบครัวใหม่ที่บกพร่องต่อไป

(iii) ส่วนปัจจัยด้านเศรษฐกิจ-สังคมนั้น ผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น 4 ด้านคือประการแรก ภาพชีวิตของสตรีเปลี่ยนแปลงไป สตรีไม่ได้อยู่แต่เพียงในบ้าน และมีโอกาสเท่าเทียมกับบุรุษในการออกไปนอกบ้าน ดังนั้น โลกที่กว้างขึ้น โอกาสที่จะพบคนอื่น และความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจ ทำให้สตรีอดทนกับปัญหาครอบครัวได้น้อยลง

ประการที่สอง ก็คือ ทศนคติของสังคมต่อการหย่าร้างนั้นเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ มีการยอมรับว่าการหย่าร้างเป็นอีกด้านหนึ่งของชีวิตแต่งงาน ดังนั้น โอกาสของการหย่าร้างจึงเกิดได้ง่ายขึ้น

ประการที่สาม คือ ความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมของบุคคลในสังคม โดยเฉพาะความยับยั้งชั่งใจในเรื่องศีลธรรมทางเพศมีน้อยลง และประการสุดท้าย คือปัญหาด้านเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นกรณีที่ยากจนมากไป หรือมั่งคั่งเกินไปก็ตาม

(iv) นอกจากเสนอสาเหตุที่สร้างความแตกร้างในความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชายแล้ว นวนิยายยังได้นำเสนอผลกระทบต่อเนื่องตามมา ความแตกแยกในครอบครัวจะส่งผลต่อบุคลิกภาพ สุขภาพจิต และพฤติกรรมของทุกคนที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะลูก ๆ เช่น เกิดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ (หวาดกลัวชีวิตคู่ ไม่นั่นคงทางอารมณ์) พฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ หรือการไขว่คว้าหาสิ่งมาทดแทน (แสดงออกด้วยอาการมากชู้หลายรัก) และเมื่อมีบุคคลที่มีปัญหาในสังคมเกิดขึ้น บุคคลเหล่านี้ก็คงไปเป็นต้นตอของปัญหาสังคมในลำดับต่อไป

สรนิตย์ บุญศรีรัตน์ (2528) ได้ศึกษาอิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีผลต่อการคบเพื่อนต่างเพศของกลุ่มนักศึกษาหญิงที่มาอยู่หอพัก ซึ่งเท่ากับสตรีกลุ่มนี้ต้องมีการปกครองตนเอง โดยผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์นักศึกษาหญิงที่มาอยู่หอพักหน้ามหาวิทยาลัยรามคำแหง จำนวน 193 คน ผลการวิจัยที่น่าสนใจมีดังนี้

(i) พฤติกรรมการเปิดรับและการใช้สื่อทุกประเภททั้งสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (วิทยุและโทรทัศน์) ของสตรีกลุ่มนี้มีสูงมาก ทั้งนี้เนื่องจากอยู่ในกรุงเทพและมีสถานะเป็นนักศึกษา ผู้วิจัยได้ซักถามเกี่ยวกับสื่อบางชนิดที่คาดว่าจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับเพศสัมพันธ์ เช่น ภาพยนตร์ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ (77%) เห็นว่า ภาพยนตร์ฝรั่งจะมีเรื่องเพศสัมพันธ์มาก และหลังจากที่ดูแล้วครึ่งหนึ่งเห็นว่าเป็นเพียงการแสดงเท่านั้น แต่อีกครึ่งหนึ่งตอบว่ามีผลต่อการกระตุ้นความสนใจเรื่องเพศและกระตุ้นความรู้สึกทางเพศ

สื่ออีกประเภทหนึ่งที่นักศึกษาใช้มากก็คือ วิดีโอโดยดูจากที่บ้านเพื่อน ที่ซึ่งจัดฉายเฉพาะ และชื่อมาดูเอง กลุ่มตัวอย่างครึ่งหนึ่งเคยดูวิดีโอทางเพศมาแล้ว และมีความเห็นว่าดูแล้วทำให้เกิดการช่วยทางอารมณ์

กลุ่มตัวอย่างสรุปว่า ท่ามกลางสื่อมวลชนหลาย ๆ ประเภทนั้น หนังสือเป็นแหล่งความรู้ด้านเพศสัมพันธ์มากที่สุด ทั้งนี้เพราะเป็นสื่อที่ผู้รับสารสามารถเลือกซื้อได้และนำมาใช้เป็นส่วนตัวได้ กลุ่มตัวอย่าง 91% เคยอ่านหนังสือเพศสัมพันธ์มาแล้ว และมากกว่าครึ่งที่คิดว่าหนังสือเหล่านี้ให้ความรู้ มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่คิดว่าสื่อเหล่านี้ทำหน้าที่ช่วยทางเพศ

(ii) สำหรับประสบการณ์ที่เกี่ยวกับความรู้เรื่องเพศตรงกันข้ามของกลุ่มตัวอย่างที่มีได้มาจากสื่อมวลชนนั้น ปรากฏว่านักศึกษา 78% เคยเรียนโรงเรียนสหศึกษามาแล้ว ซึ่งเป็นประสบการณ์ตรงที่จะทำให้เข้าใจเรื่องการคบเพื่อนต่างเพศ

กลุ่มตัวอย่างมีความสัมพันธ์หลายรูปแบบกับเพศตรงข้าม 46% เป็นเพียงเพื่อน 43% เป็นคู่รักที่มีการถูกเนื้อต้องตัว 5% มีความสัมพันธ์ทางเพศกันแล้ว 3% ได้อยู่ร่วมกันโดยไม่จดทะเบียน

สำหรับแหล่งความรู้เรื่องเพศนั้น 21% จะมาจากมารดา 32% มาจากพี่น้อง และ 10% มาจากบิดา กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจว่า คำว่า "เพศศึกษา" นั้น หมายถึงการรู้จักสรีระของชายและหญิง 39% คิดว่าเป็นเรื่องความแตกต่างระหว่างเพศและครอบครัว 10% คิดว่าเป็นเรื่องการคบเพื่อนต่างเพศ และ 8% คิดว่าเป็นเรื่องเพศสัมพันธ์ การคุมกำเนิด

(iii) ผู้วิจัยได้สำรวจค่านิยมในการมีความสัมพันธ์กับเพื่อนต่างเพศในแง่มุมต่าง ๆ เช่น

- 58% เห็นด้วยกับการถูกเนื้อต้องตัวระหว่างหญิงชายที่เป็นเพื่อนกัน
- 48% เห็นด้วยกับที่ผู้หญิงจะเป็นฝ่ายเริ่มต้นทำความสนิทสนมกับผู้ชายก่อนได้
- 50% เป็นเรื่องทำได้ที่เพื่อนต่างเพศที่สนิทกันจะหามุมสงบนั่งคุยกันตามลำพัง
- 22% ไม่แน่ใจเรื่องการไปเที่ยวกลางคืนระหว่างหนุ่มสาว
- 87% ยังเห็นว่าพรหมจรรย์เป็นเรื่องมีค่า
- 80% เห็นว่าไม่ควรมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน
- 63% ไม่เห็นด้วยกับการจูบกันระหว่างคนรัก (ที่มีใช้วาระโอกาสพิเศษ)
- 64% รู้สึกไม่พอใจที่เห็นคนจูบกันในที่สาธารณะ
- 67% เห็นด้วยกับการทำแท้ง ถ้ายังไม่พร้อม
- 75% เห็นด้วยกับการมีคูรักระหว่างเรียน ถ้าไม่ทำให้เสียการเรียน
- 75% การจับมือถือแขนกันระหว่างคนที่เป็นคู่รักกันเป็นเรื่องธรรมดา

(iv) ส่วนพฤติกรรมทางเพศที่เป็นจริงของกลุ่มตัวอย่างนั้น เป็นดังนี้

- 70% เคยฝันเรื่องเพศสัมพันธ์ขณะนอนหลับ
- 50% เคยสำเร็จความใคร่ด้วยตัวเอง
- 62% คบเพื่อนต่างเพศโดยครอบครัวรับรู้
- 13% มีเพศสัมพันธ์โดยครอบครัวไม่ทราบ
- 19% มีเพศสัมพันธ์โดยยังไม่แต่งงาน
- 5% มีการใช้ยาคุมกำเนิด

ผู้วิจัยได้สรุปว่า โดยภาพรวมแล้ว สื่อมวลชนทุกประเภทมีอิทธิพลต่อค่านิยมและการปฏิบัติในเรื่องการคบเพื่อนต่างเพศของกลุ่มสตรีกลุ่มนี้อย่างแน่นอน และดูเหมือนว่าสื่อทุกประเภทจะมีอิทธิพลเล็กน้อยไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะกลุ่มตัวอย่างได้เปิดรับทุกสื่อ

ตารางที่ 24: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาด้านความสัมพันธ์
ระหว่างหญิง-ชาย (2 ชั้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. ลินดา วงษ์ทน	การวิเคราะห์ปัญหาครอบครัวแตกแยกในนวนิยาย ไทย (2525-2531),	2533
2. สรณิตย์ บุญศรีรัตน์	"อิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีผลต่อการคบเพื่อนต่าง เพศของนักศึกษาหญิงที่ปกครองตนเอง"	2528

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

8. การวิเคราะห์เนื้อหาในประเด็นเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสตรี

นอกเหนือจากประเด็นเรื่องทั้ง 7 ประเด็นที่กล่าวมาแล้ว ยังมีงานวิจัยบางชิ้นที่เป็นประเด็นอื่น ๆ ที่ไม่เข้าหมวดหมู่ที่ได้จัดเอาไว้แล้วอีก 5 เรื่องคือ

1. สุรพงษ์ ทองจันทร์ (2530) ได้ศึกษาความต้องการศึกษานอกโรงเรียนและการรับข่าวสารจากกลุ่มสตรีที่มีอาชีพบริการทางเพศ
2. อัญชลี จารุสมบัติ (2526) ศึกษาประเด็นเรื่องการทำแท้งให้ถูกกฎหมายกับบทบาทของหนังสือพิมพ์ในเรื่องนี้
3. ทวีพันธ์ คงคราญ (2534) ศึกษาเรื่องการสร้างภาพลักษณ์นางสาวไทยจากสื่อมวลชน
4. จีรติ ดิงศภทิพย์ (2527) และปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2534) สนใจศึกษากลุ่มหญิงโสเภณี โดยจีรติศึกษาทัศนะของหนังสือพิมพ์ที่มีต่อปัญหานี้
5. ปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2534) ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติและพฤติกรรมการสื่อสารของหญิงโสเภณี

จากงานวิจัยทั้ง 5 ชิ้น จัดประเภทได้เป็น 4 หัวข้อคือ

- (1) ประเด็นการศึกษานอกโรงเรียน
- (2) สื่อกับการเปลี่ยนแปลงแนวคิดใหม่เรื่องการทำแท้ง
- (3) สื่อกับการสร้างภาพนางสาวไทย
- (4) สื่อกับประเด็นโสเภณี

(1) ประเด็นการศึกษานอกโรงเรียน

สุรพงษ์ ทองจันทร์ (2530) เริ่มต้นจากปัญหาที่ว่า จำนวนสตรีที่เข้าสู่อาชีพการให้บริการทางเพศมีมากขึ้นทุกที จากสาเหตุแต่เดิมที่เนื่องมาจากปัจจัยผลักดันทางเศรษฐกิจ (ความยากจน) และการขาดความรู้แล้ว ในการสำรวจครั้งนี้ยังพบว่า มีสตรีที่มีการศึกษาสูงกว่าระดับมัธยม 3 เข้าสู่อาชีพนี้มากขึ้น โดยมีสาเหตุมาจากค่านิยมเรื่องเงินและวัตถุนิยม ภาวะว่างงานรวมทั้งการเห็นแบบอย่างจากสื่อมวลชน นอกจากนั้น ในชีวิตประจำวัน สตรีเหล่านี้จะมีช่วงจังหวะการใช้ชีวิตที่ผิดแปลกไปจากมวลชนทั่วไป กล่าวคือมีเวลาว่างในเวลากลางวัน และทำงานในเวลากลางคืน และผลจากการสำรวจจะพบว่า สตรีกลุ่มนี้จะใช้สื่อมวลชนอย่างมาก ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดว่าจะมีการใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการให้การศึกษานอกโรงเรียนแก่กลุ่มตัวอย่าง และจะต้องให้ระบบการศึกษานี้มาจากความต้องการและเงื่อนไขความเป็นจริงของผู้รับสาร

ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นหญิงบริการที่ทำงานตามแหล่งบริการ 19 แห่ง ในกรุงเทพฯ จำนวน 382 คน ผลการวิจัยที่น่าสนใจมีดังนี้คือ

(i) กลุ่มตัวอย่างมีอายุอยู่ระหว่าง 20-29 ปีเป็นส่วนใหญ่ ครึ่งหนึ่งมาทำงานเพราะปัญหาเศรษฐกิจ และ 67% ไม่มีการฝึกฝนอาชีพเตรียมไว้สำหรับอนาคตเลย

(ii) สำหรับความต้องการจะประกอบอาชีพในอนาคต จะอยู่ในประเภทอาชีพเหล่านี้คือ พวกมีการศึกษาน้อยรายได้น้อยอยากจะทำขาย พวกที่พอมีการศึกษาและมีรายได้สูงต้องการจะทำอาชีพเสริมสวຍ

(iii) สำหรับความต้องการด้านการศึกษาจะมีอยู่ใน 4-5 เรื่องที่ล้วนแต่เป็นการศึกษาที่กำหนดมาจากความต้องการใกล้ตัวทั้งสิ้นคือ

- ความรู้เรื่องสุขภาพ เช่น กามโรค การคุมกำเนิด การออกกำลังกาย
- ความรู้ทั่วไป เช่น การประกอบธุรกิจ กฎหมายในชีวิตประจำวัน
- ภาษา ได้แก่ ภาษาอังกฤษ
- ชีวิตครอบครัว เช่น การเสริมสร้างเสน่ห์ การตกแต่งบ้าน
- อาชีพ ได้แก่ การทำอาหาร เสริมสวຍ

(iv) พฤติกรรมการรับสื่อแต่ละชนิดมีปริมาณสูงและเปิดรับสื่อทุกชนิด เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างมีรายได้พอสมควร และที่สำคัญคือมีเวลาว่าง

85% อ่านหนังสือพิมพ์เป็นประจำ ทุกคนอ่านข่าวหน้า 1

81% ฟังวิทยุเป็นประจำ 80% ฟังข่าวและบันเทิง

97% ดูโทรทัศน์เป็นประจำ ดูรายการข่าวและละครมากที่สุด ดูสารคดีน้อยที่สุด

76% อ่านนิตยสาร ในจำนวนนี้ 59% อ่านนวนิยาย

(v) สำหรับเหตุผลของความต้องการเรียนนั้น ส่วนมากต้องการเรียนเพื่อไปใช้ในชีวิตประจำวัน มีส่วนน้อยที่เรียนเพื่อหวังเปลี่ยนอาชีพ (เพราะไม่ค่อยมีความหวังในการเปลี่ยนอาชีพ) และน้อยที่สุดคือ การเรียนเพื่อไปเรียนต่อในระดับสูง ซึ่งหมายความว่ากลุ่มตัวอย่างเหล่านี้ไม่ได้มองเห็นว่า การศึกษาจะเป็นเครื่องมือเลื่อนฐานะตัวเองได้

(2) สื่อกับการเปลี่ยนแปลงแนวคิดใหม่เรื่องการทำแท้ง

อัญชลี จารุสมบัติ (2526) สนใจว่าในขณะที่กำลังจะมีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายทำแท้งนั้น กลุ่มบุคคลที่มีอำนาจในการตัดสินใจในเรื่องนี้คือ กลุ่มมุขนิสิตมาชิกได้ใช้หนังสือพิมพ์เป็นแหล่งข่าวสารเพื่อประกอบการตัดสินใจลงคะแนนเสียงของตนมากน้อยเพียงใด (อย่างไรก็ตามงานวิจัยชิ้นนี้ก็มีข้อจำกัดมาก ตรงที่ได้คำตอบกลับมาจากกลุ่มตัวอย่างเพียง 39 ท่านจากจำนวนทั้งหมด 225 ท่าน แต่ที่น่าสนใจก็คือ กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ชายทั้งหมด)

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการการวิจัย 2 อย่าง วิธีแรกคือ การวิเคราะห์เนื้อหาข่าวเรื่องการทำแท้งที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ และตรวจสอบกับการรับรู้ของวุฒิสมาชิกด้วยวิธีการใช้แบบสอบถาม ผลการวิจัยที่น่าสนใจมีดังนี้คือ

(i) จากแบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่างคิดว่าหนังสือพิมพ์ปริมาณจะเสนอข่าวการทำแท้งมากอ่านหนังสือพิมพ์คุณภาพ แต่จากการวิเคราะห์เนื้อหา ผลปรากฏว่าข้อเท็จจริงขัดแย้งกับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง

(ii) ในแง่การนำเสนอ กลุ่มตัวอย่างคิดว่า หนังสือพิมพ์ปริมาณเสนอข่าวมากกว่า และหนังสือพิมพ์คุณภาพเสนอบทความที่เป็นวิชาการมากกว่า แต่ผลการวิเคราะห์เนื้อหาปรากฏว่าทั้งสองประเภทเสนอทั้งข่าว และบทความไม่แตกต่างกัน

(iii) ในแง่จุดยืนของหนังสือพิมพ์ กลุ่มตัวอย่างคิดว่า หนังสือพิมพ์ปริมาณมีความเป็นกลางมากกว่าหนังสือพิมพ์คุณภาพในประเด็นเรื่องการทำแท้ง ซึ่งสอดคล้องกับผลจากการวิเคราะห์เนื้อหา และการสัมภาษณ์กองบรรณาธิการของหนังสือคุณภาพก็สนับสนุนว่ามีความเห็นด้วยกับประเด็นดังกล่าว

(iv) ทั้ง ๆ ที่สัดส่วนของกลุ่มตัวอย่างติดตามอ่านหนังสือพิมพ์ปริมาณมากกว่าหนังสือพิมพ์คุณภาพ (แต่เหตุผลนั้นก็เนื่องจากต้องติดตามว่าประชาชนได้รับข่าวสารอะไรบ้าง) แต่กลุ่มตัวอย่างกลับมีความเชื่อถือหนังสือพิมพ์คุณภาพมากกว่าปริมาณ

(v) สำหรับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างต่อการทำหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ ส่วนใหญ่เห็นว่าทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลข่าวสารได้ดี แต่ทำหน้าที่ตีความอธิบายเพื่อให้นักศึกษาได้เพียงเล็กน้อย ส่วนการถ่ายทอดค่านิยมก็ทำได้เพียงครั้งเดียว โดยไปทำหน้าที่ด้านการให้ความบันเทิงเป็นส่วนใหญ่

ในประเด็นนี้ เฉพาะกรณีการแก้กฎหมายทำแท้ง ผลจากการวิเคราะห์เนื้อหากลับปรากฏว่า หนังสือพิมพ์ให้ข้อมูลข่าวสารได้เพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นการมุ่งตีความและให้ความคิดเห็นเพื่อโน้มน้าวชักจูงเสียมากกว่า

(vi) และอาจจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากข้อเท็จจริงในข้อ 5 ที่กล่าวมาแล้ว ต่อคำถามว่ากลุ่มตัวอย่างได้นำเอาข้อมูลไปใช้ทั้งในการประกอบการอภิปรายในสภา และประกอบการตัดสินใจหรือไม่ จึงได้คำตอบว่าได้นำไปใช้เพียง 33%-53% ทั้งนี้เพราะหนังสือพิมพ์ให้ข้อมูลที่จำเป็นและเกี่ยวข้องได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

(3) สื่อกับการสร้างภาพนางสาวไทย

นางสาวไทยเป็นกลุ่มสตรีที่มีลักษณะพิเศษอีกกลุ่มหนึ่ง และมักมีความสัมพันธ์กับสื่อเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นกลุ่มสตรีที่สื่อมวลชนให้ความสนใจมากกลุ่มหนึ่ง ทวีนิพนธ์ คงคราญ (2534) ผู้วิจัยที่เคยมีประสบการณ์ตรงในฐานะผู้เข้าประกวดนางงามคนหนึ่ง มีความสนใจในภาพของนางสาวไทยเนื่องจากเหตุผลที่ว่า ประการแรก ชาวของสตรีกลุ่มนี้จะเป็นชาวหน้าหนึ่งเสมอ ประการที่ 2 ภาพของสตรีกลุ่มนี้แสดงออกใน 3 บทบาท คือ เป็นผู้ที่มีชื่อเสียง เป็นผู้ชนะ และเป็นตัวแทนของสตรีไทยในบางเวที และเนื่องจากภาพของนางสาวไทยนั้นมีทั้งด้านบวกและด้านลบ โดยที่สื่อมวลชนมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงส่วนหนึ่งในการสร้างภาพดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างภาพลักษณ์ของนางสาวไทย

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐตั้งแต่ปี 2507-2531 ที่ลงข่าวและภาพของนางสาวไทย และได้สัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง 3 กลุ่มคือ กลุ่มนางสาวไทย กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการประกวด (เช่น ผู้จัดประกวดและผู้จัดส่ง) และกลุ่มสื่อมวลชน ผลการวิจัยที่น่าสนใจมีดังนี้

(i) มีปัจจัย 5 ปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการสร้างภาพลักษณ์ของนางสาวไทยคือ ผู้จัดประกวด ผู้จัดส่ง ตัวนางสาวไทย สภาพสังคมในแต่ละยุคสมัย และบทบาทของสื่อมวลชน

(ii) สำหรับผู้จัดประกวดนั้น มีการเปลี่ยนแปลงจากภาครัฐบาลมาเป็นเอกชน ซึ่งมีผลทำให้เรื่องการประกวดนางสาวไทยมีลักษณะเป็นเรื่องธุรกิจการค้ามากขึ้น ผู้จัดส่งก็เปลี่ยนจากหน่วยงานของรัฐมาเป็นบริษัทห้างร้านต่าง ๆ ทำให้สถานภาพของการประกวดเปลี่ยนแปลงจากตัวแทนของชาติมาเป็นเรื่องธุรกิจและผลประโยชน์มากขึ้น

(iii) สำหรับตัวนางสาวไทยนั้น จะมีภาพลักษณ์ในทางบวกหรือลบ ก็มักจะขึ้นอยู่กับรูปร่างหน้าตา ภูมิหลัง (เช่น ครอบครัว การศึกษา) สถานภาพทางสังคม และการปฏิบัติตัวของนางงาม ถ้าเป็นกรณีที่ไม่ประกวดต่างประเทศแล้วได้ตำแหน่งก็จะมีภาพลักษณ์ที่ดี

(iv) ปัจจัยที่มีบทบาทต่อการกำหนดการสร้างภาพนางสาวไทยของสื่อมวลชนจะขึ้นอยู่กับนโยบายของหนังสือพิมพ์ ผู้นำเสนอเนื้อหา (ผู้เขียนข่าว) ความสนใจของผู้อ่าน ตัวบุคคลผู้เป็นข่าว และสถานการณ์สังคมในช่วงเวลานั้น ๆ

(v) เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้ว ผู้วิจัยได้สรุปว่า ภาพของนางสาวไทยยุคก่อนจะส่งไปประกวดนางงามจักรวาล (คุณอาภัสรา หงสกุล) จะมีภาพเป็นตัวแทนของชาติ ต่อมาในยุคจักรวาลจะเป็นภาพของสตรีที่มีความงามและมีความรู้ชาติตระกูลดี ในระยะนี้ ภาพของนางสาวไทยจะบวกผสมกันระหว่างสัต์วโลกแสนสวยกับผู้หญิงยุคใหม่ จนกระทั่งถึงยุคสุดท้ายที่การประกวดนางงามมีลักษณะเป็นธุรกิจเต็มตัว ทำให้สาธารณชนมีความสนใจน้อยลง และเริ่มคลางแคลงใน

มาตรฐานของความงาม โดยที่ภาพของผู้หญิงยุคใหม่ในยุคท้าย ๆ นี้เริ่มชัดเจนมากขึ้น แต่ถึงอย่างไร ภาพของนางสาวไทยก็ตกต่ำลงโดยเปรียบเทียบเมื่อนำไปเทียบกับภาพในยุคแรก ๆ

(4) สื่อกับประเด็นโสเภณี

มีงานวิจัย 2 ชิ้นที่ศึกษาเรื่องสื่อกับประเด็นโสเภณี แต่มีวิธีการศึกษาจากแง่มุมที่ต่างกัน จีรติ ดิงศภัทย์ (2527) ศึกษาทัศนคติของหนังสือพิมพ์ที่มีต่อปัญหาโสเภณี ในขณะที่ปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2534) ศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารจากตัวโสเภณีเอง

จีรติ ดิงศภัทย์ (2527) ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาจากหนังสือพิมพ์ที่มียอดจำหน่ายสูง 2 ฉบับในช่วงเวลา 2 ปี (2525-2526) และพบว่า (ดูรายละเอียดในบทที่ 6 หัวข้อ 6.1)

(i) ในแง่คุณค่าของข่าวที่จะกลายมาเป็นข่าวหน้า 1 นั้น ลำพังเพียงเรื่องราวของโสเภณียังไม่สำคัญเพียงพอที่จะทำเป็นข่าวหน้าหนึ่งได้ หากแต่จะต้องเป็นเรื่องขบวนการค้าโสเภณีข้ามชาติเท่านั้น รายละเอียดของข่าวจึงเน้นหนักที่การขูดเจาะหาเครือข่ายของเอเยนต์ วิธีการจัดหาล่อลวง พฤติกรรมของพ่อเล้าแม่เล้า เป็นต้น

(ii) สำหรับความเชื่อพื้นฐานของหนังสือพิมพ์ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อรายงานข่าวอย่างมาก หนังสือพิมพ์มีความเชื่อว่า "โสเภณีเป็นเรื่องธรรมดาของโลก" ดังนั้น ทัศนคติที่จะเห็นว่าเป็นปัญหาจึงดูไม่จริงจัง

(iii) จุดอ่อนของวิธีการวิเคราะห์ปัญหาโสเภณีในทัศนะของผู้วิจัยก็คือ หนังสือพิมพ์มองข้ามสภาพแวดล้อมของระบบสังคมที่ก่อให้เกิดปัญหาโสเภณีอย่างจริงจัง และไปวางน้ำหนักของปัญหาอยู่ที่ตัวโสเภณี

(iv) อย่างมากที่สุดที่หนังสือพิมพ์จะกล่าวไปถึงสาเหตุของปัญหาก็คือ ปัญหาความยากจนทางเศรษฐกิจ และการเสนอทางออกก็คือ หวังพึ่งการแก้ไขทางการเมืองจากรัฐ มิติด้านวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายจะไม่ถูกนำมากล่าวถึง

(v) อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับปัญหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับสตรีแล้ว ปัญหาโสเภณีเป็นปัญหาที่หนังสือพิมพ์ให้ความสนใจอย่างมากและต่อเนื่อง นอกเหนือจากการรายงานข่าวแล้ว หนังสือพิมพ์ยังติดตามนำเสนอผลจากการประชุม สัมมนา และค้นคว้าวิจัยซึ่งเท่ากับได้ทำหน้าที่ให้คำอธิบายและให้การศึกษาแก่สาธารณชนอีกด้วย

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2534) ศึกษาทัศนคติและพฤติกรรมการสื่อสารของตัวหญิงโสเภณีที่เข้ามาอยู่ในสถานสงเคราะห์บ้านเกร็ดตระการว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามที่รัฐต้องการหรือไม่ โดยเลือกเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 คน ผลการวิจัยที่น่าสนใจมีดังนี้คือ

(ii) กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อตัวเองในทางเป็นกลางมากที่สุด เช่น ความมั่นใจว่าสามารถยืนหยัดได้ด้วยตัวเอง มั่นใจในสิ่งที่ทำ ถ้ารู้ว่าผิดก็จะแก้ไข และมีทัศนคติต่อสังคม (เช่น คิดว่าสังคมให้โอกาส) ในทางที่เป็นกลางมากที่สุดเช่นเดียวกับทัศนคติต่อข่าวสาร

(iii) สำหรับพฤติกรรมการสื่อสารในระหว่างที่อยู่สถานสงเคราะห์จะรับข่าวสารจากเพื่อนสนิท (เพื่อนในแผนก/เพื่อนที่นอนใกล้ ๆ) มากที่สุด และสื่อสารกับครูประจำแผนกเพียงเล็กน้อย และกับพ่อแม่ น้อยมาก ความเชื่อถือในแหล่งข่าวสารนั้นจะแปรไปตามประเด็น เช่น ถ้าเป็นเรื่องอาชีพก็จะคุยกับครู ถ้าเป็นเรื่องสุขภาพจะคุยกับหมอและพยาบาล ถ้าเป็นเพื่อนสนิทจะคุยปรึกษาปัญหาด้านจิตใจทั่วไป

(iii) สำหรับสื่อมวลชนนั้น จะเปิดรับโทรทัศน์มากที่สุด และสื่อสิ่งพิมพ์น้อยที่สุด

(iv) เนื้อหาที่มีความพร้อมที่จะเปิดรับมากที่สุด คือเรื่องการฝึกอาชีพและสามารถทำความเข้าใจเนื้อหาเรื่องนี้ได้มากที่สุด ส่วนเนื้อหาที่สนใจได้แก่เรื่องข่าวสารทั่วไป

(v) ผู้วิจัยแทบจะไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรด้านประชากรที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติและพฤติกรรมการสื่อสารเลย ตัวแปรที่ใช้อธิบายทัศนคติได้มีเพียง 2 ตัวแปรเท่านั้น คือความเข้าใจข่าวสาร และความน่าสนใจของข่าวสารที่ทางสถานสงเคราะห์จัดหามาให้

ตารางที่ 25: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาในประเด็นอื่น ๆ (5 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. อัญชลี จารุสมบัติ	'บทบาทของหนังสือพิมพ์ที่มีต่อการพัฒนาแนวคิดใหม่: ศึกษาเฉพาะกรณีการทำให้การทำแท้งถูกต้องตามกฎหมาย'	2526
2. จีรติ ดิงศภทิพย์	'ทัศนะของหนังสือพิมพ์ต่อปัญหาโสเภณี'	2527
3. สุรพงษ์ ทองจันทร์	'การรับข่าวสารและความต้องการทางการศึกษา นอกโรงเรียนของหญิงบริการอาบ อบ นวดใน กรุงเทพมหานคร'	2530
4. ปาริชาติ สถาปิตานนท์	ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติและพฤติกรรมการสื่อสารของหญิงโสเภณี: ศึกษาเฉพาะกรณีหญิงโสเภณีที่เข้ารับการสงเคราะห์ ณ สถานสงเคราะห์หญิง บ้านเกร็ดตระการ จ.นนทบุรี'	2534
5. ทวีพันธ์ คงคราญ	บทบาทของสื่อมวลชนในการสร้างภาพนางสาวไทย พ.ศ.2507-2531	2534

บทที่ 8

การวิเคราะห์และสังเคราะห์ผู้รับสารสตรี

ภาพรวมของการวิจัยเรื่องผู้รับสารสตรี

(i) จำนวนของการวิจัยเรื่องผู้รับสารสตรี

ข้อสังเกตประการแรกที่เราเห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดก็คือ จากผลงานของการวิจัยที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้จำนวน 83 ชิ้น พบว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้รับสารสตรีถึง 42 ชิ้น ซึ่งนับว่ามีปริมาณมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทของสตรีที่อยู่ในฐานะตรงกันข้ามกับผู้รับสารคือ ผู้ส่งสารสตรีซึ่งมีจำนวนงานวิจัยเพียง 12 ชิ้น

สำหรับเหตุผลของปรากฏการณ์นี้นั้นคงเป็นไปได้ดังที่ได้กล่าวอภิปรายมาแล้วในบทการวิเคราะห์ผู้ส่งสารว่า ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกี่ยวข้องกับเรื่องฐานะของสตรีในกระบวนการสื่อสารตามหลักการทั่วไปแล้ว สำหรับการสื่อสารมวลชนซึ่งมีลักษณะเน้นหนักไปในรูปแบบของการสื่อสารแบบทางเดียว (One-Way Communication) ในรูปแบบการสื่อสารเช่นนี้ ฐานะของผู้รับสารจะมีลักษณะตั้งรับ (Passive) เพราะจะเป็นผู้ที่ต้องรับสารตามแบบที่ส่งออกมา ต้องเป็นฝ่ายถูกโน้มน้าว เป็นผู้ถูกควบคุมในกระบวนการสื่อสาร ฯลฯ โดยลักษณะที่ตั้งรับ (Passive) นี้ ค่อนข้างจะสอดคล้องกับ "ลักษณะของความเป็นหญิง" ตามที่สังคมรับรู้อยู่ ดังนั้น จึงเป็นการง่ายที่การวิจัยมีแนวโน้มจะมองเห็นลักษณะร่วมของผู้รับสารกับลักษณะของความเป็นหญิง ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน อันเป็นเหตุผลที่ทำให้มีงานวิจัยเรื่องสตรีในฐานะผู้รับสารของแบบจำลองการสื่อสารมีมากกว่าในฐานะอื่น ๆ

(ii) จุดเน้นที่ระหว่าง "ผู้รับสารกับความเป็นหญิง" (Femininity)

เมื่อพิจารณาแต่เฉพาะฐานะของผู้รับสารของสตรีในงานวิจัยที่พบในการศึกษาครั้งนี้ซึ่งแม้จะมีจำนวนมาก แต่มีข้อสังเกตว่า เกือบจะทุกงานวิจัย จะพิจารณา "สตรี" ในฐานะของ "ผู้รับสาร" เท่านั้น แต่จะไม่ได้พิจารณา "ความเป็นผู้หญิง" ของกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้เลย ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการสำรวจค้นพบว่ารูปแบบการสื่อสารของสตรีในชนบทโดยส่วนใหญ่แล้ว จะยังคงเป็นรูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคลมากกว่าการสื่อสารมวลชน หรือในระหว่างสื่อสารมวลชนด้วยกัน สตรีจะใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์มากกว่าสื่อสิ่งพิมพ์ หรือกลุ่มสตรีที่เป็นแม่บ้านจะมีเวลาใช้สื่อวิทยุมากกว่าสตรีที่มีอาชีพทำงานนอกบ้าน ประเด็น "ความเป็นหญิง" เหล่านี้จะยังไม่ถูกนำมาอภิปรายว่า

เกี่ยวข้องกับลักษณะวิถีชีวิต ฐานะและบทบาทของสตรีในสังคมหรือโลกทัศน์ค่านิยมของสตรี อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์เช่นนี้อาจจะเนื่องมาจากงานวิจัย เรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" นั้น จะอาศัยทฤษฎีด้านสื่อเป็นหลัก แต่ยังไม่ได้พัฒนาเอาทฤษฎีด้านสตรีศึกษา (Gender Study) มาใช้เป็นแนวทางนำการวิเคราะห์

(iii) พัฒนาการของการศึกษา

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ฐานะของผู้รับสารสตรีในแบบจำลองของการศึกษาวิจัย นั้น จะมองเห็นแต่ลักษณะของ "ความเป็นผู้รับสาร" โดยมองข้ามลักษณะของ "ความเป็นผู้หญิง" ไปเป็นส่วนใหญ่ แต่ข้อสรุปดังกล่าวก็มีลักษณะพัฒนาการเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน

สำหรับงานวิจัยในช่วงต้น ๆ ในระหว่างทศวรรษ 2520 นั้น ภาพรวมของ การศึกษาผู้รับสารสตรีจะเป็นไปตามข้อสรุปที่กล่าวมาข้างต้น อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา การวิเคราะห์ผู้รับสารได้ค่อย ๆ พัฒนาจากการวิเคราะห์ "สตรี" ในฐานะเพียง "ผู้รับสารกลุ่มหนึ่ง" มาเป็นการวิเคราะห์ลักษณะพิเศษของ "ความเป็นสตรี" ด้วย หัวข้อที่ชัดเจนที่สุดคือ งานศึกษา เรื่อง "บทบาทและสถานภาพสตรี" ที่เริ่มใช้วิธีการศึกษาแบบ "บทบาทหญิงชาย" (Gender Approach) ซึ่งนอกจากจะศึกษาแต่เฉพาะ "บทบาทของสตรี" แล้ว ยังมีการเปรียบเทียบลักษณะ ความเสมอภาค การเลือกปฏิบัติ และความเท่าเทียมระหว่างหญิงกับชายอีกด้วย ตัวอย่างงาน ศึกษาตัวละครหญิงในภาพยนตร์ของบงกช เศวตามร์ (2533) และงานศึกษาอาชีพของผู้หญิงในละครโทรทัศน์ของจรินทร์ เลิศจิระประเสริฐ (2535) เป็นตัวอย่างงานที่ใช้กรอบแนวคิดแบบ Gender Study ที่มีความแตกต่างไปจากงานศึกษาด้านสาธารณสุขที่ใช้กรอบแนวคิดแบบ Audience Study หรือ Women Study ในช่วงระยะเริ่มแรก

(iv) ประเภทงานศึกษาที่ยังมีน้อยอยู่

แม้ว่างานวิจัยเรื่องผู้รับสารสตรีจะมีอยู่จำนวนมาก หากทว่าความหลากหลายในแง่วิธีการศึกษานั้นยังมีไม่มากนัก โดยส่วนใหญ่ประเด็นการศึกษาจะครอบคลุมอยู่ใน 3-4 หัวข้อเท่านั้น คือ การเปิดรับสาร ประเภทของสื่อที่สตรีใช้ ผลกระทบของสื่อที่มีต่อผู้รับสารสตรี และการใช้และความพึงพอใจจากการใช้สื่อ

สำหรับหัวข้อที่ยังมีการศึกษากันน้อยมาก คือพฤติกรรมการใช้สารในขั้นตอนก่อนที่จะมีการเปิดรับ ซึ่งจะมีมิติด้านเศรษฐกิจหรือวิถีชีวิตประจำวันของสตรีเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ตัวอย่างงานวิจัยประเภทนี้มีอยู่เพียงชิ้นเดียว คือ งานของสุพจน์ กุลปรางค์ทอง (2529) ที่ศึกษาพฤติกรรม การซื้อนิตยสารสตรี งานศึกษาประเภทนี้ช่วยให้เข้าใจปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมที่แวดล้อมชีวิตของสตรีได้อย่างมาก เช่น ข้อค้นพบที่ว่าในปี 2529 ที่ศึกษานั้น ตัวเลขของผู้หญิงในเมืองที่แม่

จะมีการศึกษาน้อย มีรายได้น้อย แต่ก็ยังซื้อนิตยสารอ่านอยู่เป็นจำนวนมากพอสมควร และเหตุผลสำคัญในการซื้อคือ เนื้อหาสาระที่น่าสนใจ

งานวิจัยที่มีจุดร่วมกับงานของสุพจน์ (2529) ในแง่ที่ว่า นอกเหนือจะพิจารณาสตรีในกลุ่มผู้รับสารแล้ว เนื่องจากสภาพการณ์ที่เป็นจริงของสื่อมวลชนไทยปัจจุบันที่มีลักษณะเป็นธุรกิจชนิดหนึ่งอย่างเต็มตัวแล้วนั้น ฐานะของสตรีผู้รับสารในมิติด้านการตลาดจึงมีฐานะเป็น "ผู้ซื้อหรือผู้บริโภค" อีกด้วย อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโฆษิต (2529) ซึ่งศึกษานิตยสารสตรีจำนวน 6 ฉบับที่ได้รับความนิยมมากที่สุด โดยดูจากยอดจำหน่ายที่สูงที่สุด เนื่องจากรายได้ของนิตยสารนั้นจะมาจากรายได้ทางตรง คือ จากการจำหน่ายหนังสือและรายได้ทางอ้อม คือ การลงพิมพ์โฆษณาสินค้าต่าง ๆ โดยที่รายได้ทางอ้อมนั้นก็ขึ้นอยู่กับรายได้ทางตรง กล่าวคือนิตยสารที่มีผู้อ่านมาก จะมีอัตราค่าโฆษณาสูงตามไปด้วย ดังนั้น เมื่อผู้วิจัยได้สอบถามทัศนคติของผู้อ่านว่า เนื้อหาในนิตยสารทั้ง 6 นั้น สอดคล้องกับความต้องการของผู้อ่านหรือไม่ จึงได้พบคำตอบว่า เล่มที่มียอดจำหน่ายสูงสุดนั้น มีเนื้อหาตรงกับความต้องการ อีก 4 อันดับรองลงมา มีเนื้อหาตรงในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับผลจากการสัมภาษณ์คณะผู้จัดทำนิตยสารที่กล่าวว่าจะต้องวิเคราะห์ความต้องการของตลาดผู้อ่านและปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้สอดคล้องตามไปอยู่เสมอ

หรือตัวอย่างงานวิจัยของมูลนิธิ ทรัพย์สาร (2527) ที่ศึกษาถึงเหตุผลของสตรีในการรับนวัตกรรมแผนใหม่ได้พบว่า เหตุผลสำคัญประกอบการตัดสินใจเลือกรับนวัตกรรม คือ เหตุผลเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเชิงเปรียบเทียบ ข้อค้นพบดังกล่าวนี้อาจนำไปสู่ข้อสรุปได้ว่า สำหรับกลุ่มสตรีในชนบทที่มีภาระด้านการรับผิดชอบเศรษฐกิจของครอบครัวเป็นหลักนั้น จะมีแบบวิธีคิดเรื่องการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลด้านเศรษฐกิจเป็นวิธีคิดหลัก (Economic Rationality) ลักษณะการวิจัยและการสร้างข้อสรุปย่อยบางประการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับผู้รับสารสตรีในลักษณะนี้ควรมีให้มากขึ้น

งานวิจัยที่เกือบจะเป็นข้อยกเว้นขึ้นเดียวของผลงานวิจัยทั้งหมดคือ งานวิจัยของอัญชลี จารุสมบัติ (2526) ที่ศึกษาทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ชายทั้งหมด (วุฒิสมาชิก) ที่มีความเห็นต่อประเด็นสตรี (การทำแท้ง) การวิจัยในลักษณะดังกล่าวนี้ควรทำให้มากขึ้น และน่าจะขยายแนวทางการวิเคราะห์ให้ เป็น Gender Study มากขึ้น (เช่นศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติของผู้หญิงเองกับผู้ชายในประเด็นเรื่องการทำแท้ง เป็นต้น)

(v) วิธีการศึกษา (Approach)

วิธีการศึกษานั้น ค่อนข้างจะมีความสำคัญในการศึกษาเรื่องผู้รับสารสตรีกับสื่อเป็นอย่างมาก เพราะจะเป็นตัวกำหนดวิธีการเก็บข้อมูลและการตีความข้อมูล มีวิธีการศึกษาที่หลากหลายในการศึกษาผู้รับสารสตรี เช่น

(ก) การศึกษาผู้รับสารสตรีแบบ Active v.s. แบบ Passive

(ข) การศึกษาสตรีในฐานะเป้าหมาย (Ends) v.s. ในฐานะวิถีทาง (Means)

(ก) ตัวอย่างของการศึกษาผู้รับสารสตรีในฐานะตั้งรับ (Passive) นั้นจะมีอยู่มากในหัวข้อที่ศึกษาเกี่ยวผลกระทบ (Impact) ประสิทธิภาพของสื่อ (Effectiveness) การใช้สื่อเพื่อเปลี่ยนทัศนคติ เป็นต้น ส่วนการศึกษาผู้รับสารสตรีในฐานะเอาการเอางาน (Active) นั้น ยังคงมีอยู่เป็นส่วนน้อย และจะอยู่ในหัวข้อประเภทการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจต่อการใช้สื่อของสตรี การกำหนดวิธีการศึกษาดังกล่าวนี้จะสอดคล้องกับพัฒนาการของทฤษฎีสื่อมวลชนที่เริ่มต้นยุคสมัยด้วยการเชื่อมั่นในพลังของสื่อว่ามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทัศนคติ และการกระทำของปัจเจกบุคคลและสามารถเปลี่ยนแปลงความเชื่อค่านิยมของสังคมได้ ในยุคต่อมาความเชื่อมั่นดังกล่าวเริ่มผ่อนคลายลงและกลับมองว่า ปัจเจกบุคคลเป็นฝ่ายที่มีการเลือกใช้สื่อค่อนข้างมาก จนกระทั่งมาถึงยุคสมัยสุดท้าย ที่ความเชื่อเรื่องอิทธิพลของสื่อเริ่มหวนกลับคืนมา แต่ได้แปรเปลี่ยนคุณภาพไปจากยุคแรก คือเป็นอิทธิพลในทางอ้อมและในระยะยาว

ประเด็นเนื้อหาที่จะมองเห็นตัวอย่างของวิธีการศึกษาเรื่องสตรีกับสื่อในลักษณะ Passive และ Active ที่ชัดเจนที่สุดก็คือ ประเด็นเรื่องการคุมกำเนิด ผู้วิจัยส่วนใหญ่จะเริ่มต้นตัวอย่างงานวิจัยที่เป็นแบบฉบับเช่น ธเนศ เจริญรงค์ (2529) เริ่มต้นที่มาของปัญหาการวิจัยเนื่องจากปัญหาการคุมกำเนิดประชากรยังมีอยู่สูงมาก และเชื่อว่าสื่อมวลชนมีพลังในการเปลี่ยนความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมของคู่สมรส ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการทราบความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อมวลชนกับความต้องการจำนวนบุตรของสตรี ซึ่งผลการวิจัยพบว่าความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ตัวแปรนี้ไม่เป็นไปในลักษณะเส้นตรงในทุกประเภทของสื่อ ประเด็นที่จะพิจารณาในที่นี้ก็คือ งานวิจัยในลักษณะนี้จะเริ่มต้นด้วยการยอมรับว่า การคุมกำเนิดนั้นเป็นหน้าที่และเน้นหนักการคุมกำเนิดที่ตัวผู้หญิง โดยไม่มีการตั้งคำถามว่าทำไมจึงต้องเป็นเช่นนั้น ปัญหาการวิจัยเช่นสตรีจะมีอำนาจการตัดสินใจมากน้อยเพียงใดในการจะเลือกคุมหรือไม่คุมกำเนิด จะมีบุตรหรือไม่บุตร จะเริ่มต้นหรือจะยุติการตั้งครรภ์ ฯลฯ ยังไม่ค่อยมีการศึกษามากนัก และในการนำสื่อมวลชนมาใช้เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติเรื่องการคุมกำเนิดก็ไม่มีการตั้งคำถามเช่นเดียวกันว่า ทำไมต้องเน้นหนักการคุมกำเนิดที่ตัวสตรีเท่านั้น และอันที่จริงควรจะมีการศึกษาว่า สื่อมวลชนมีบทบาทอย่างไรในการทำให้เรื่องการคุมกำเนิดกลายเป็นความรับผิดชอบของผู้หญิงเท่านั้น

(ข) ส่วนการศึกษาศตรีในฐานะเป้าหมาย (Ends) หรือในฐานะวิถีทาง (Means) ได้แก่ งานวิจัย 2 ประเภท ประเภทแรกเป็นงานวิจัยที่สนใจไปที่ตัวสตรีเองโดยถือเป็นวัตถุประสงค์ของการวิจัย เช่น งานที่ศึกษาว่า แนวคิดของสตรีสามารถเปลี่ยนแปลงเป็นแบบใหม่ได้หรือไม่ หรือการ

ศึกษาการรับรู้ตนเองของสตรี ตัวอย่างของงานวิจัยประเภทนี้เช่น งานศึกษาของปารีชาติ บุญญาวิวัฒน์ (2534) ที่ติดตามประเมินผลว่าการดำเนินงานโดยใช้สื่อบุคคลเพื่อการพัฒนาสตรีชนบทในด้านต่าง ๆ ตามแผนงานพัฒนานั้นจะได้ผลมากน้อยเพียงใด และมีปัจจัยอะไรบ้างที่เกี่ยวกับผลสำเร็จที่จะเกิดขึ้น ผลการวิจัยได้พบว่า มีปัจจัย 2 ประการคือ ด้านสื่อบุคคล (ความเอาใจใส่ของงานของพัฒนากร) และการสนับสนุนของคณะกรรมการหมู่บ้าน

ประเภทที่สอง เป็นงานวิจัยที่สนใจสิ่งอื่น ๆ เช่น การโฆษณา ประชากร การพัฒนา การแก้ปัญหาโภชนาการ ฯลฯ โดยถือว่าสตรีจะเป็นวิถีทาง (Means) ที่ช่วยให้เป้าหมายเหล่านั้นบรรลุได้ ในการวิจัยครั้งนี้พบว่า โดยส่วนใหญ่แล้ว วิธีการวิจัยที่ใช้ยังคงศึกษาสตรีในฐานะวิถีทางมากกว่าจะเป็นเป้าหมายของการศึกษาเอง

(vi) ปัจจัยที่มีส่วนกำหนดหัวข้อการวิจัยเรื่องผู้รับสารสตรี

วิธีการกำหนดหัวข้อการศึกษาเรื่องผู้รับสารสตรีของสื่อ นั้น จะเกิดมาจากปัจจัย 2 ประการคือ

(ก) แนวความคิด (Assumption) เกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของสตรี เช่น เมื่อพิจารณาบทบาทของสตรีในฐานะของมารดา การศึกษาในเรื่องสาธารณสุขส่วนใหญ่ก็จะมองว่าสตรีที่เป็นมารดาจะเป็นผู้ดูแลอนามัยของบุตร หรือบทบาทของผู้ที่ต้องการการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ต้องการการรับนวัตกรรมใหม่ ๆ ต้องการการยกระดับทางการเมือง เป็นกลุ่มเป้าหมายด้านการศึกษา เป็นกลุ่มที่ต้องการการพัฒนาสิทธิและความเสมอภาคในสังคม เป็นต้น

(ข) แนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีสื่อสารมวลชนและสื่อประเภทอื่น ๆ เช่น การหาความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะทางประชากรของกลุ่มผู้รับสารสตรี เช่น อายุ วัย ภูมิภาค มาตรฐานการศึกษา ฐานะเศรษฐกิจ กับตัวแปรอื่น ๆ ด้านการสื่อสาร เช่น พฤติกรรมการเปิดรับสาร การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ บทบาทหน้าที่ของสื่อและผลกระทบต่อความรู้ความเข้าใจ ทศนคติ และการปฏิบัติของกลุ่มสตรีเหล่านั้น เป็นต้น

จากปัจจัยทั้งหมดที่กล่าวมานี้ สามารถจะแบ่งมิติการศึกษาการศึกษาเรื่องผู้รับสารสตรีกับสื่อออกได้เป็น 6 หัวข้อ ดังนี้

- (1) การศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสารของกลุ่มสตรี
- (2) ประเภทของสื่อที่กลุ่มสตรีใช้
- (3) ผลกระทบของสื่อที่มีต่อกลุ่มผู้รับสารสตรี
- (4) การใช้และความพึงพอใจจากสื่อของกลุ่มผู้รับสารสตรี
- (5) การศึกษาความคิดเห็นของผู้รับสารสตรีที่มีต่อสื่อ
- (6) คุณลักษณะทางประชากรของกลุ่มผู้รับสารสตรี

(1) การศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสารของกลุ่มสตรี

การศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสารของกลุ่มสตรีจะพิจารณาใน 2 ประเด็นคือ

(1.1) การศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสารของกลุ่มสตรี

(1.2) การศึกษาหาความสัมพันธ์การเปิดรับกับตัวแปรอื่น ๆ

(1.1) การศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสารของกลุ่มสตรี เป็นหัวข้อการวิจัยที่มีมากที่สุดในห้องผู้รับสารสตรีทั้งหมด ในการวิจัยครั้งนี้พบว่ามีถึง 18 ชิ้น จากงานผู้รับสารทั้งหมด 42 ชิ้น วิธีการพื้นฐานที่สุดในการศึกษาเรื่องการเปิดรับสารคือ การสำรวจพฤติกรรมมารับสารในฐานะตัวแปรตัวหนึ่ง และมักจะมีการวิเคราะห์ว่าพฤติกรรมการเปิดรับสารในกลุ่มตัวอย่างที่มีคุณลักษณะทางประชากรแตกต่างกัน เช่น อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ จำนวนบุตร หมู่บ้าน ฯลฯ จะมีพฤติกรรมการเปิดรับที่แตกต่างกันหรือไม่

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากตัวแปรเรื่อง "การเปิดรับสื่อ" สามารถวัดได้ในหลายมิติ เช่น วัดว่ามีการเปิดรับ/ไม่เปิดรับ วัดความถี่ (มาก-น้อย/บ่อยครั้ง) ในการเปิดรับ วัดช่วงระยะเวลาที่ยาวนานในการเปิดรับแต่ละครั้ง วัดความสม่ำเสมอของการเปิดรับ วัดประเภทของสื่อที่เปิดรับ (จะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป) วัดเนื้อหาที่เปิดรับ เช่น เป็นการเปิดรับเนื้อหาทั่วไป หรือเปิดรับเฉพาะเนื้อหาที่ต้องการศึกษา รวมทั้งการศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสื่อทั้งกระบวนการ คือ เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนก่อน ในระหว่าง และหลังการเปิดรับ จึงจำเป็นต้องศึกษาในรายละเอียดของตัวแปรตัวนี้

(i) สำหรับมิติแรกของการเปิดรับสื่อที่เป็นมิติของปริมาณเป็นส่วนใหญ่ เช่น การเปิด/ไม่เปิด ความถี่ในการเปิด ความสม่ำเสมอ ช่วงระยะเวลาที่ยาวนานในการเปิดรับนั้น หากนำเอาผลการวิจัยแต่ละชิ้นมาเรียงกันตามลำดับเวลา จะพบว่า ภาพรวมของปริมาณการเปิดรับสื่อของสตรี โดยเฉพาะสื่อมวลชนทุกประเภท จะเพิ่มมากขึ้นเมื่อกาลเวลาผ่านไป ไม่ว่าจะเป็นสตรีในเมืองหรือในชนบทก็ตาม รวมทั้งอาจกล่าวเป็นภาพรวมได้ว่า กลุ่มผู้รับสารสตรีเปิดรับสื่ออิเล็กทรอนิกส์มากกว่าสื่อสิ่งพิมพ์ โดยเปิดรับสื่อโทรทัศน์มากเป็นอันดับแรก

นอกจากพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเฉพาะในกลุ่มผู้รับสารสตรีแล้ว เรายังพบความเปลี่ยนแปลงในเรื่องการเปิดรับสารระหว่างหญิงกับชายอีกด้วย ในช่วงปี 2510-2520 หากสำรวจงานวิจัยที่มีการเปรียบเทียบปริมาณการเปิดรับสื่อระหว่างหญิงกับชาย ผลการวิจัยส่วนใหญ่มักจะแสดงเสมอว่า ผู้ชายจะมีปริมาณการเปิดรับสื่อสูงกว่าผู้หญิง แต่ทว่าในช่วงทศวรรษ 2530 ผลการวิจัยส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปเสียแล้ว เช่น วาริศา พลายนบัว (2532) ศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสารของนักศึกษาหญิงและชายในกรุงเทพฯ และพบว่าปริมาณ

การเปิดรับสื่อของทั้งสองเพศไม่แตกต่างกัน และมีแบบแผนไปในทางเดียวกัน กล่าวคือ เปิดรับวิทยุและโทรทัศน์มาก และเปิดรับสื่อหนังสือพิมพ์และนิตยสารน้อยกว่า ความแตกต่างระหว่างเพศที่ยังคงหลงเหลืออยู่ คือ รายละเอียดของประเภทเนื้อหา เช่น นักศึกษาหญิงชอบดูภาพยนตร์ประเภทรักโรแมนติก นักศึกษาชายชอบดูภาพยนตร์สืบสวนสอบสวน และในระดับที่ลึกลงไปยิ่งกว่านั้นก็คือ พฤติกรรมการดู (Viewing Behavior) เช่น ในการชมละครโทรทัศน์เรื่องเดียวกัน แต่ผู้หญิงและผู้ชายได้เลือกดูแง่มุมที่แตกต่างกัน เช่น ผู้หญิงเลือกดูเรื่องความรักระหว่างตัวเอก ในขณะที่ผู้ชายเลือกดูการแข่งขันทางธุรกิจระหว่างพระเอกกับผู้ร้าย เป็นต้น

(ii) **ประเภทและภาพลักษณ์ของสื่อ** การศึกษาการเปิดรับประเภทของสื่อ นั้น มักจะมีการสำรวจโดยจำแนกสื่อออกเป็น 3 ประเภทคือ สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ และสื่อมวลชน โดยในแต่ละประเภทอาจจะมีการจำแนกแยกย่อยลงไปอีก เช่น สื่อบุคคลนั้น อาจจะแบ่งเป็นบุคคลที่มีความใกล้ชิดและมีความคล้ายคลึง (เช่น ญาติพี่น้อง สามี เพื่อนบ้าน) และบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญและมีความแตกต่างจากผู้รับสาร (เช่น แพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่สาธารณสุข)

ภาพรวมของการเปิดรับสื่อแต่ละประเภทนั้นอาจจะสรุปเป็นแบบแผนได้ว่า ผู้รับสารสตรีจะมีการรับรู้ภาพลักษณ์และธรรมชาติของสื่อแต่ละประเภทติดอยู่ ตัวอย่างเช่น สุวรร ยูทธนา (2532) ศึกษาว่า สื่อประเภทใดที่จะสามารถเปลี่ยนค่านิยมและทัศนคติสมัยใหม่ให้กับผู้หญิงได้มากที่สุด และพบว่าสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งหนังสือพิมพ์และนิตยสารจะเปลี่ยนแปลงค่านิยมและทัศนคติได้มากกว่าสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ทั้งนี้เพราะภาพลักษณ์ของสื่อสิ่งพิมพ์นั้นจะมีลักษณะเป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลงจากเนื้อหาที่เอาจริงเอาจัง (แสดงบทบาทการให้ข่าวสารและการให้การศึกษามากกว่า) มากกว่าสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น วิทยุ และโทรทัศน์ ซึ่งถูกรับรู้ว่าเป็นสื่อที่เน้นหนักเพื่อความบันเทิง (เป็นที่น่าสังเกตว่า การวิจัยเกือบทุกชิ้นจะมุ่งศึกษาหน้าที่ในด้านที่เอาจริงเอาจังของสื่อมากกว่าจะดูด้านเบา ๆ ของสื่อ)

แบบแผนทั่วไปอีกประการหนึ่งที่มีมักจะพบได้ในผลการวิจัยหลาย ๆ ชิ้นก็คือ หากมีการเปรียบเทียบระหว่างสื่อมวลชนกับสื่อเฉพาะกิจแล้ว ในกรณีของการใช้สื่อเพื่อแสวงหาความรู้เฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว ผู้รับสารย่อมเลือกใช้สื่อเฉพาะกิจมากกว่าอยู่เสมอ เช่น กนกรัตน์ สุชะวัฒน์ (2534) ศึกษาพบว่า บรรดาสื่อเฉพาะกิจเช่น โปสเตอร์ แผ่นพับ สติกเกอร์ จะให้ข่าวสารในเรื่องโรคเอดส์ได้ดี เช่นเดียวกับรัตนภรณ์ หลายรัตน์ (2532) ที่เปรียบเทียบข่าวสารสาธารณสุขที่เผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนกับผ่านสื่อเฉพาะกิจในโรงพยาบาล และพบว่าสื่อเฉพาะกิจในโรงพยาบาลให้ข้อมูลได้เฉพาะตรงกับความต้องการมากที่สุด

(iii) **การเปิดรับเนื้อหาสื่อประเภทต่าง ๆ** ในการเปิดรับสื่อ นั้น ตัวแปรตัวหนึ่งที่เข้ามาแทรกซ้อนอยู่เสมอก็คือ ประเภทของเนื้อหา ซึ่งมักจะเป็นจุดอ่อนของการศึกษาเรื่อง

การเปิดรับในระยะแรก ๆ ที่มักจะวัดแต่ปริมาณเล็กน้อยของการเปิดรับ หากทว่าไม่ได้ตรวจสอบประเภทของเนื้อหาว่า ในท่ามกลางปริมาณอันมากน้อยนั้น มีประเภทของเนื้อหาที่ต้องการศึกษารวมอยู่มาอย่างน้อยเพียงใด ตัวอย่างเช่น การศึกษาเรื่องการเปิดรับสารกับความรู้อัตนคติเรื่องการท่าแห่งของสตรีชนบท ของปัญญา ดาวจรัสแสงชัย (2527) ซึ่งโดยตัวประเด็นเนื้อหาเอง ย่อมทราบข้อจำกัดอยู่แล้วว่า เรื่องการทำแท้งอันเป็นประเด็นที่อ่อนไหวนั้น (Sensitive) คงจะเผยแพร่ความรู้ผ่านสื่อมวลชนไม่ได้มากนัก เช่นเดียวกับประเด็นเรื่องการคุมกำเนิดของสตรีในต่างจังหวัด ที่นิตยาคำเมือง ศึกษาในปี 2527 ก็พบว่า สตรีไม่ค่อยได้รับรู้เนื้อหาในเรื่องนี้จากสื่อมวลชนเท่ากับสื่อเฉพาะกิจ

ผลการวิจัยของวาริศา พลายนบัว (2532) ช่วยยืนยันว่า สำหรับเนื้อหาบางประเด็นนั้น กลุ่มผู้รับสารจะเลือกรับและได้อิทธิพลจากสื่อบางประเภท เช่น ทัศนคติต่อเรื่องสถานภาพสตรีของนักศึกษาทั้งชายและหญิงนั้น จะก่อตัวมาจากหลักสูตรการเรียนในโรงเรียนมากกว่า การสื่อสารในครอบครัว และสื่อมวลชนซึ่งน่าจะเป็นเพราะว่า ช่วงอายุของกลุ่มตัวอย่างกำลังมีชีวิตอยู่ในโรงเรียน และจะได้รับอิทธิพลจากสถาบันนั้นมากที่สุด รวมทั้งบรรยากาศเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชายนั้นน่าจะมาจากสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนกว่าแหล่งอื่น ๆ ในช่วงอายุของกลุ่มตัวอย่าง

งานวิจัย 2 ชิ้นของเชาวน์ วิเศษโชค (2535) และนำชัย-สุนิลา ทนผล (2535) ได้แสดงให้เห็นว่า ประเด็นเนื้อหาข่าวสารที่สตรีในชนบทยังเสียเปรียบอยู่มาก คือเนื้อหาข่าวสารด้านการเกษตร ผลการวิจัยทั้ง 2 ชิ้นให้ข้อสรุปที่ตรงกันว่า ไม่ว่าจะเป็แหล่งข่าวสารจากรัฐหรือเอกชนไม่สามารถจะช่วยให้กลุ่มสตรีเกษตรกรได้เข้าถึงและได้ใช้ข่าวสารทางเกษตรที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองเลย ความเสียเปรียบในการเข้าถึงสื่อทุกประเภท ทุกช่องทางของกลุ่มเกษตรกรสตรีนี้มีเหตุผลมาจากหลายสาเหตุ ไม่ว่าจะเป็ความเข้าใจที่ผิดพลาดจากนโยบายของรัฐต่อบทบาทที่เป็นจริงของสตรีเกษตรกร คุณลักษณะของสื่อบุคคล (เช่นเจ้าหน้าที่เกษตรเป็นผู้ชายเกือบทั้งหมด) โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชนบท ฯลฯ บัจจุบันเหล่านี้ควรจะได้รับการศึกษาวิจัยอย่างละเอียดต่อไปเพื่อให้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขความเสียเปรียบด้านข่าวสารการเกษตรของสตรีกลุ่มนี้

(iv) การศึกษาพฤติกรรมกรรับสารแบบทั้งกระบวนการ คือเริ่มตั้งแต่ก่อนเปิดรับ ระหว่างการเปิดรับและหลังจากการเปิดรับ มีงานวิจัย 2 ชิ้นที่ศึกษาในเรื่องนี้ คือ ธาวิณี รอดสน (2527) และปาริชาติ สถาปัตตานนท์ (2534) ปาริชาติศึกษากระบวนการรับสารของหญิงโสภณที่เข้ามารับการสงเคราะห์ ณ สถานสงเคราะห์ และพบว่าบัจจุบันเรื่องความพร้อมและความสนใจของผู้รับสารจะเป็นตัวกำหนดการเปิดรับสารและความเข้าใจในเนื้อหาสาระมากที่สุด

สำหรับพฤติกรรมหลังจากการสื่อสารแล้วนั้น กลุ่มสตรีที่มีพันธะต่าง ๆ เช่น มีบุตร มีความรับผิดชอบ ต่อครอบครัว มักจะมีความกระตือรือร้นในการแสวงหาข่าวสารเพิ่มเติมมากที่สุด

ส่วนงานของธารีณี รอดสน (2527) นั้น มีจุดเด่นตรงที่ดูทิศทางการไหลของข่าวสารที่ไหลสวนทางกับแบบจำลองทั่ว ๆ ไป โดยที่ในแบบจำลองทั่วไปของการสื่อสารมวลชนจะพิจารณาดูการไหลของข่าวสารจากสื่อมวลชนไปหากลุ่มผู้รับ แต่เนื่องจากประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาคือการแสวงหาข้อมูลของสตรีที่มีบุตรยากและอยากจะมีบุตร ข้อมูลดังกล่าวมักจะเป็นข้อมูลที่ถูกละเอียดหลวมจากการเผยแพร่ข่าวสารประเด็นการวางแผนครอบครัว ดังนั้นกลุ่มสตรีที่มีความต้องการพิเศษเหล่านี้จึงต้องเริ่มพยายามแสวงหาข้อมูลด้วยตนเอง (Information Seeking) จากแหล่งข่าวสารต่าง ๆ ผลการวิจัยแสดงว่า สำหรับการสื่อสารเรื่องการเจริญพันธุ์นี้ก็จะเป็นไปตามแบบจำลองของ E.Rogers ในเรื่องการคุมกำเนิดเช่นกัน คือจะต้องเริ่มต้นจากสื่อบุคคลเสียก่อน โดยอาจจะแบ่งเป็นกลุ่มคนที่มีความสนิทสนมและมีลักษณะคล้ายคลึงกัน (Homophily) เช่น เพื่อน ญาติ และกลุ่มคนที่ไม่สนิทและมีลักษณะที่แตกต่างออกไป คือ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เช่น แพทย์ (Heterophily) การแพร่กระจายของข่าวสารในประเด็นนี้จะมีลักษณะเป็นแบบปากต่อปาก มากกว่าจะพบได้ในเนื้อหาของสื่อมวลชน

(1.2) การศึกษาหาความสัมพันธ์การเปิดรับกับตัวแปรอื่น ๆ การศึกษาในลักษณะนี้ฐานของตัวแปรเรื่อง "การเปิดรับ" จะมีอยู่ 3 บทบาทในแบบจำลองการวิจัย บทบาทแรก ตัวแปรการเปิดรับจะเป็นตัวแปรตาม (Dependent Variable) ที่ถูกกำหนดมาจากตัวแปรอิสระอื่น ๆ (ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นตัวแปรด้านประชากร) บทบาทที่สองคือ เป็นตัวแปรอิสระที่จะไปกำหนดตัวแปรอื่น ๆ เช่น ผลจากการเปิดรับสื่อจะทำให้มีพฤติกรรมที่ทันสมัยทางการเมือง และบทบาทที่สาม คือเป็นตัวแปรแทรก (Intervening Variable) อยู่ระหว่างตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม

(i) สำหรับภาพรวมของผลการวิจัยที่ศึกษาการเปิดรับในลักษณะของตัวแปรตามนั้นส่วนใหญ่แล้วมักจะพบผลการวิจัยว่า ตัวแปรด้านประชากรที่สามารถทำนายความแตกต่างของพฤติกรรมการเปิดรับได้มากที่สุดนั้น มักจะเป็นการศึกษา รายได้ และอาชีพ (โดยที่ตัวแปรทั้ง 3 ตัวนี้ต่างก็มีความสัมพันธ์กันอยู่) อีกประการหนึ่งมีข้อสังเกตว่า ถ้าเป็นการศึกษากลุ่มตัวอย่างในเมือง พฤติกรรมการรับสารของกลุ่มตัวอย่างมักจะมี ความแตกต่างกันมาก แต่หากเป็นการศึกษากลุ่มตัวอย่างในชนบทแล้ว พฤติกรรมการรับสารของกลุ่มตัวอย่างมักจะเป็นแบบแผนเดียวกันไม่ค่อยมีความแตกต่างกัน

(ii) ส่วนการศึกษาการเปิดรับสารในฐานะตัวแปรอิสระหรือตัวแปรแทรกโดยดูความสัมพันธ์กับตัวแปรอื่น ๆ เช่น ความต้องการจำนวนบุตร ความรู้เรื่องโรคเอดส์ ฯลฯ ผลการวิจัยมีทั้งกรณีที่พบความสัมพันธ์และไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

(iii) ในกรณีที่พบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร เช่น งานวิจัยของสุวร ยุทธนา (2532) ที่พบว่ากลุ่มสตรีในชนบทนั้นที่เปิดรับสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ อย่างมากนั้น จะมีค่านิยมและทัศนคติที่สมัยใหม่มากตามไปด้วย หรือในงานวิจัยของวันทนา ชาญวณิชวงศ์ (2525) ได้พบเช่นเดียวกันว่า กลุ่มสตรีที่เปิดรับข่าวสารด้านอาหารและโภชนาการสูงจะมีความสำคัญในเรื่องอาหารสูงมากตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากความสัมพันธ์ในเชิงบวกดังกรณีที่กล่าวมาแล้ว ในงานของกาญจณี หวังถิรอำนวย (2531) ก็กลับได้พบความสัมพันธ์ในเชิงลบ กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่เปิดรับวิทยุอย่างมาก จะมีพฤติกรรมการป้องกันการติดต่อจากโรคเอดส์น้อยลง

(iv) และในงานวิจัยหลายชิ้น กลับพบว่าตัวแปรเรื่องการเปิดรับนั้นไม่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรอื่น ๆ วิทยา เทียนจวง (2527) ศึกษาเปรียบเทียบการเปิดรับสื่อแบบต่าง ๆ ระหว่างกลุ่มมารดา 2 กลุ่มคือ แม่ของเด็กที่มีภาวะโภชนาการปกติ และภาวะทุพโภชนาการในหมู่คนยากจน ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มทั้งสองไม่มีความแตกต่างกันเลยในการเปิดรับสื่อทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นการเปิดรับแบบเนื้อหาทั่วไป หรือเนื้อหาเฉพาะเรื่องโภชนาการก็ตาม ผลการวิจัยนี้อาจจะนำมาตีความได้ว่าปัญหาทุพโภชนาการในบางกลุ่มคน (เช่นคนยากจน) อาจจะไม่ได้เกิดมาจากปัญหาความไม่รู้ (ซึ่งผลจากการเปิดรับสื่อจะสามารถแก้ไขได้) หากแต่อาจจะเกิดมาจากการขาดเงื่อนไขบูรกรรม เช่น สถานภาพทางเศรษฐกิจที่จะนำไปสู่สุขภาพอนามัยที่ดีได้ และในงานศึกษาของ สุภาณี เวชพงศา (2533) ก็ไม่พบความสัมพันธ์เลยไม่ว่าจะเป็นการเปิดรับสื่อมวลชนหรือสื่อบุคคลกับความคิดเห็นเกี่ยวกับตัวเองและเกี่ยวกับสถานภาพของสตรี

(v) ในขณะที่งานวิจัยบางชิ้นอาจจะพบความสัมพันธ์ และบางชิ้นไม่พบความสัมพันธ์นั้น ยังมีงานวิจัยอีกกลุ่มหนึ่งที่พบลักษณะทั้ง 2 ประการในเวลาเดียวกัน เช่น งานของพรทิพย์ เย็นจะบก (2527) พบความสัมพันธ์แบบไม่สม่าเสมอระหว่างการเปิดรับสื่อมวลชนกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรี โดยพบว่าในบางมิติของการมีส่วนร่วมจะพบความสัมพันธ์ ในบางมิติก็ไม่พบความสัมพันธ์กับการเปิดรับสื่อ

แม้แต่งานวิจัยที่ใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวนมากและมีขอบเขตการกระจายตัวของกลุ่มตัวอย่างอย่างกว้างขวางเช่น การศึกษาเรื่องการเปิดรับกับทัศนคติการทำแท้งของปัญญา ดาวจรัสแสงชัย (2527) กลับพบความสัมพันธ์ที่ไม่สม่าเสมอเช่นกัน เช่นพบความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับกับความรู้ แต่ไม่พบความสัมพันธ์กับตัวแปรทัศนคติ สำหรับข้อสรุปความสัมพันธ์ที่ไม่สม่าเสมอเช่นนี้อาจนำมาสู่ข้อสังเกต 2 ประการคือ

ประการแรก เราอาจจะสรุปว่าในสภาพความเป็นจริง ประสิทธิภาพหรือศักยภาพของสื่อมวลชนที่จะมีอิทธิพลต่อตัวแปรอื่น ๆ นั้น ยังไม่มีความเด็ดขาดแน่นอนในทุกเงื่อนไขในทุก

กรณี หากทว่าศักยภาพของสื่อยังต้องผูกติดอยู่กับตัวแปรตัวอื่น ๆ หรืออยู่ภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ ผลการวิจัยจึงปรากฏออกมาเช่นนั้น

หรือประการที่สอง การที่ผลการวิจัยแตกต่างกันในหลาย ๆ กรณีอาจจะเป็นปัญหาเนื่องจากวิธีการวัดที่แตกต่างกัน ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า แนวคิดเรื่อง "การเปิดรับ" เป็นมโนทัศน์ที่มีหลากหลายมิติ การวัดแต่ละครั้งจึงเลือกใช้มิติที่แตกต่างกัน และให้ผลที่แตกต่างกันไปด้วย

(vi) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสารกับตัวแปรอื่น ๆ อาจจะทำให้ผลที่ไม่แน่นอนสม่าเสมอ แต่สำหรับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อกับมิติทั้ง 3 ด้านของทัศนคติ คือ ด้านความรู้ความเข้าใจ (Cognitive) ด้านทัศนคติ (Affective) และด้านการปฏิบัติ (Behavior) ผลการวิจัยส่วนใหญ่มักจะให้ข้อสรุปที่สามารถสร้างเป็นแบบแผนได้ว่า การเปิดรับสื่อ นั้นจะมีความสัมพันธ์อย่างแน่นอนกับมิติด้านความรู้ความเข้าใจในลักษณะของความสัมพันธ์เชิงบวก สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับกับมิติทัศนคตินั้นเริ่มมีความสัมพันธ์ที่ไม่แน่นอน กล่าวคือ อาจพบความสัมพันธ์หรือไม่พบบ้าง หรืออาจพบความสัมพันธ์ในเชิงลบ แต่สำหรับมิติด้านการปฏิบัติ นั้น อาจสรุปได้ว่า แทบจะไม่มีความสัมพันธ์กับการเปิดรับสื่อเลย ตัวอย่างที่เป็นแบบฉบับคืองานวิจัยของมัทธนา มาศมาลัย (2534) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อมวลชนกับความรู้ทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งก็พบว่า การเปิดรับสื่อมีความสัมพันธ์กับความรู้ทางการเมือง แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง

(vii) จากงานวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อกับตัวแปรอื่น ๆ ที่มีอยู่นั้น มีข้อสังเกตบางประการคือ

(ก) ข้อสังเกตข้อแรกยังคงเป็นข้อสังเกตเดิมที่ได้กล่าวถึงมาแล้วคือ งานวิจัยที่มีอยู่มักจะศึกษาพฤติกรรมการรับสารของสตรีโดยพิจารณา "สตรี" เป็นเพียงกลุ่มตัวอย่างกลุ่มหนึ่งที่มีได้มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากกลุ่มตัวอย่างอื่น ๆ มากนัก ดังนั้น จึงไม่ค่อยมีการอภิปรายเพื่อช่วยขยายความเข้าใจเรื่องพฤติกรรมการรับสารของผู้หญิงให้มากขึ้น

ตัวอย่างเช่น งานวิจัยหลายชิ้นที่ทำการศึกษากิจกรรมการเปิดรับสื่อของกลุ่มหญิงบริการเช่นของ สุรพงษ์ ทองจันทร์ (2530) โดยที่เรทราบอยู่แล้วว่า วิถีชีวิตและการใช้เวลาทำงาน พักผ่อนของสตรีกลุ่มนี้มีลักษณะที่แตกต่างจากกลุ่มสตรีทั่วไป ดังนั้นจึงควรมีการอภิปรายหรืออธิบายลักษณะพิเศษของการเปิดรับสารและปัจจัยที่กำหนดให้พฤติกรรมกรเปิดรับสารออกมาเช่นนั้น

(ข) สำหรับวิธีการศึกษาหาความสัมพันธ์ที่มักจะใช้การหาค่าสหสัมพันธ์นั้น แม้ว่า จะให้คำตอบได้ว่าตัวแปรอะไรบ้างที่มีความสัมพันธ์กัน แต่ก็ไม่สามารถจะรู้ถึงความสัมพันธ์แบบ Causal Relationship ได้ว่า ตัวแปรใดเป็นสาเหตุ ตัวแปรใดเป็นผลลัพธ์

(ค) สำหรับมิติอันหลากหลายของการเปิดรับนั้น โดยส่วนใหญ่แล้ววิธีการวัดยังคงเน้นหนักอยู่ที่มิติด้านปริมาณ เช่น การเปิด/ไม่เปิดรับ ความถี่ในการเปิดรับ ช่วงเวลาที่เปิดรับ ฯลฯ โดยที่ยังไม่มีมิติเชิงคุณภาพของการเปิดรับอีกหลายมิติที่ขาดหายไป

- มิติเชิงคุณภาพมิติแรกๆ ที่เริ่มมีการวัดบ้างแล้วคือ ประเภทของเนื้อหาที่ต้องการวัด ซึ่งจะต้องมีการตรวจสอบมากขึ้น โดยส่วนใหญ่ การวิจัยที่มีอยู่มักจะใช้การเก็บข้อมูลด้วยการสอบถามจากผู้รับสารว่าได้เปิดรับเนื้อหาเฉพาะดังกล่าวมากน้อยเพียงใด แต่ทว่ายังมีการตรวจสอบด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาจากด้านตัวสื่อเองไม่มากนัก

- มิติเชิงคุณภาพของการเปิดรับที่น่าจะมีการศึกษาอีกตัวหนึ่งคือ การเข้าถึงสื่อ (Accessibility) เป็นเหตุผลในการเปิดรับหรือไม่เปิดรับสื่อ นั้น อาจจะเนื่องมาจากปัญหาการเข้าถึงตัวสื่อเอง เช่น สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อที่ต้องซื้อโดยตรง ซึ่งสตรีที่มีฐานะยากจนย่อมเข้าไม่ถึง หรือเรายังไม่ค่อยทราบว่ามีใครเป็นผู้มีอำนาจในครอบครัวที่จะตัดสินใจในการเลือกเปิดรับสื่อ เป็นต้น ดังตัวอย่างงานสำรวจเหตุผลในการเปิดรับสื่อมวลชนของมัณฑนา มาศมาลัย (2534) ที่กลุ่มตัวอย่างเป็นสตรีในอ.พรหมคีรี จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งผู้วิจัยกล่าวว่า "อ.พรหมคีรีเป็นเมืองนักการเมือง" เพราะประชาชนมีความสนใจการเมืองอย่างมาก และทั้ง ๆ ที่การเปิดรับสื่อวิทยุและโทรทัศน์มีเกือบ 100% รวมทั้งมีการเลือกเปิดรับรายการข่าวสารการเมืองทั้งสิ้น แต่กลุ่มสตรีในอำเภอนี้ก็เปิดรับหนังสือพิมพ์เพียง 53% นิตยสาร 23% เหตุผลก็คือไม่มีหนังสือจะให้อ่าน

จากข้อสังเกตในเรื่องวิธีการศึกษาทั้ง 3 ประการนี้ ผู้วิจัยขอเสนอให้มีการนำเอาการวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก Ethnography ฯลฯ มาเสริมวิธีการศึกษาในแบบเชิงปริมาณ เพื่อให้ภาพที่สมบูรณ์มากขึ้นสำหรับการศึกษาเรื่องการเปิดรับสื่อของสตรีผู้รับสาร

(2) การศึกษาเรื่องประเภทของสื่อกับกลุ่มผู้รับสารสตรี

มีงานวิจัยอยู่อย่างน้อย 8 ชิ้นที่ให้ความสนใจในเรื่องประเภทของสื่อที่ใช้กับผู้รับสารสตรีเป็นพิเศษ โดยงานทั้ง 8 ชิ้นนี้จะครอบคลุมอยู่ในประเด็นเนื้อหา 2-3 เรื่องเท่านั้น คือ เรื่องที่เกี่ยวกับโภชนาการและการวางแผนครอบครัว เรื่องโรคเฉพาะสตรี และเรื่องการเมืองกับการพัฒนา

ในที่นี้จะนำเสนอใน 6 ประเด็นคือ

(2.1) การเปรียบเทียบระหว่างสื่อ 3 ประเภท

- (2.2) ความสัมพันธ์ระหว่างประเภทของสื่อกับประเภทของเนื้อหา
- (2.3) การเปรียบเทียบการใช้สื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ของกลุ่มผู้รับสารสตรี
- (2.4) การศึกษาเพื่อปรับปรุงสื่อเฉพาะกิจ
- (2.5) การเปรียบเทียบการใช้สื่อเดี่ยวและสื่อผสม
- (2.6) การแสวงหาข่าวสารเพิ่มเติมของกลุ่มผู้รับสารสตรี

(2.1) การเปรียบเทียบระหว่างสื่อ 3 ประเภท: สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ และสื่อมวลชน คำถามเบื้องต้นที่นักวิจัยหลายท่านต้องการจะทราบ ก็คือ เมื่อเปรียบเทียบระหว่างสื่อทั้ง 3 ประเภท คือ สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ และสื่อมวลชนแล้ว กลุ่มผู้รับสารสตรีมีการเปิดรับหรือมีการใช้สื่อประเภทใดมากที่สุด แน่ใจว่าคำตอบในเรื่องนี้จะเกี่ยวข้องกับตัวแปรหลายตัว เช่น ช่วงเวลา ประเด็นเนื้อหา หรือภูมิปัญญาของผู้รับสาร อย่างไรก็ตาม เราอาจจะสรุปแบบแผนโดยทั่วไปโดยอาศัยงานของดวงทิพย์ วรพันธ์ ที่ศึกษาเปรียบเทียบการใช้สื่อทั้ง 3 ชนิด ในการปลูกฝังเรื่องโภชนศึกษาของกลุ่มสตรีในจ.สุพรรณบุรี (ชนบทภาคกลาง) เมื่อปีพ.ศ.2525 (มีลักษณะเป็นตัวแทนกลาง ๆ ในทุกตัวแปร) ซึ่งแสดงผลการวิจัยว่า ผู้รับสารสตรีจะใช้และชอบสื่อบุคคล (ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่สามี ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุขในชุมชน) เป็นอันดับแรก ต่อด้วยสื่อมวลชน และตามด้วยสื่อเฉพาะกิจ (เนื่องจากกลุ่มผู้รับสารสตรีจะเข้าถึงและควบคุมสื่อเฉพาะกิจได้น้อยกว่าสื่อมวลชน) อย่างไรก็ตาม หากเราพิจารณาสัดส่วนดังกล่าวให้มีลักษณะพลวัตมากยิ่งขึ้น เราอาจจะคาดการณ์ทำนายแนวโน้มได้ว่า สัดส่วนของการใช้สื่อมวลชนน่าจะมีเพิ่มมากขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านไป และเข้าแทนที่สื่อบุคคลที่ละเล็กละน้อย

เช่นเดียวกับงานวิจัยของทัศนาวดี สุขารมณ (2525) ที่ศึกษาว่าช่องทางของสื่อประเภทใดจะทำหน้าที่เป็นแหล่งความรู้แหล่งแรก แหล่งสุดท้าย และแหล่งใดมีความน่าเชื่อถือถือประกอบการตัดสินใจในเรื่องการคุมกำเนิดแบบชั่วคราวและแบบถาวรของกลุ่มสตรีทั่วไป ผลการวิจัยก็สอดคล้องกับงานของดวงทิพย์กล่าวคือ สื่อบุคคลยังเป็นแหล่งข่าวแห่งแรกสำหรับผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ และแหล่งข่าวสุดท้ายยังคงเป็นสื่อบุคคลเช่นเดียวกัน ซึ่งอาจจะได้แก่กลุ่มของแพทย์พยาบาล หรือกลุ่มคนที่เคยทำหมันแล้ว โดยที่แพทย์เป็นแหล่งข่าวที่กลุ่มผู้รับสารมีความเชื่อถือมากที่สุด อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้ได้ศึกษาเจาะลงไปถึงปัจจัยที่ทำให้สตรียอมรับการคุมกำเนิดทั้ง 2 แบบด้วย และพบว่าไม่ว่าจะเป็นสื่อประเภทใดก็มักจะไม่ใช่ปัจจัยตัวเดียวที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ หากแต่เป็นปัจจัยส่วนบุคคลของตัวสตรีเองด้วย (เช่นจำนวนบุตรที่มี ประสบการณ์การคุมกำเนิด) ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของมนตรีรา โลกพันธุ์วงศ์ (2524) ที่พบว่าตัวแปรที่จะทำให้สตรีเห็นด้วยกับเนื้อหาในสื่อ นั่นคือ สภาพชีวิตที่เป็นจริงของสตรี

ในการศึกษาเปรียบเทียบสื่อทั้ง 3 ชนิดนั้น นอกจากจะมีการศึกษาในแง่ปริมาณการใช้ของผู้รับสารสตรีแล้ว ก็ยังมีการศึกษาในมิติอื่น ๆ อีกด้วย เช่น งานวิจัยของมนตรีธา (2524) ที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว จะพบว่า สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ และสื่อมวลชนอันมีบทบาทหน้าที่ต่อผู้รับสารสตรีที่แตกต่างกันในขั้นตอนการสื่อสารที่แตกต่างกัน แน่นอนว่า สำหรับสื่อบุคคลแล้ว โอกาสที่ผู้รับสารจะได้ใช้ย่อมจะมีมากกว่าสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อบุคคลที่ใกล้ชิดเช่น สามี ญาติ เพื่อน บ้าน แต่ในแง่ความถูกต้องและความกว้างขวางของข้อมูลแล้ว สื่อมวลชนย่อมทำหน้าที่ได้มากกว่า อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสื่อมวลชนมีลักษณะเป็นสื่อทางเดียว จึงมักจะตอบสนองแต่ด้านความรู้ และทัศนคติของผู้รับสารเท่านั้น หากทว่าเมื่อใดที่ผู้รับสารต้องการข้อมูลสำหรับประกอบการตัดสินใจเพื่อลงมือทำ ความต้องการการสื่อสารแบบสองทางและต้องการแหล่งข้อมูลที่เป็นผู้เชี่ยวชาญก็จะมีมากขึ้น

(2.2) ความสัมพันธ์ระหว่างประเภทของสื่อกับประเภทของเนื้อหา จากงานวิจัยหลายชิ้นได้แสดงให้เห็นว่า การที่ผู้รับสารสตรีจะเลือกใช้สื่อประเภทใดนั้น มีตัวแปรเรื่องประเภทหรือระดับของข้อมูลข่าวสารเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น งานของทัศนาวดี (2525) ที่ได้กล่าวถึงมาแล้วว่า กลุ่มผู้รับสารสตรีจะแสวงหาข้อมูลเรื่องการคุมกำเนิดแบบต่าง ๆ จากสื่อบุคคลเป็นแหล่งแรกและแหล่งสุดท้าย ทั้ง ๆ ที่กลุ่มตัวอย่างก็รายงานว่าได้เปิดรับข่าวสารเรื่องดังกล่าวจากวิทยุมากที่สุด แต่เนื่องจากข้อมูลจากวิทยุจะเป็นเรื่องการวางแผนครอบครัวแบบกว้าง ๆ โดยทั่วไป แต่ผู้รับสารต้องการข้อมูลที่เฉพาะเจาะจงเรื่องการคุมกำเนิดแต่ละวิธีมากกว่า และสำหรับกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการข้อมูลที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงมาก เช่น งานวิจัยของธาริณี รอดสน (2527) ที่ศึกษาการแสวงหาข่าวสารของกลุ่มสตรีที่มีบุตรยาก ผลการวิจัยได้แสดงเช่นเดียวกันว่า สื่อบุคคลเป็นแหล่งข่าวที่ผู้รับสารใช้มากกว่าสื่อมวลชนอย่างมากมาย ทั้งนี้เพราะเนื้อหาประเภทเจาะจงนั้นไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของสื่อมวลชนที่มักมีเนื้อหาแบบกว้าง ๆ ทั่วไป

เช่นเดียวกับงานวิจัยของปาริชาติ นิติมานพ (2534) ที่ศึกษาประเด็นเรื่องที่เป็น "ประเด็นหลัก" สำหรับผู้หญิงคือ การมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งผู้วิจัยพบว่าสื่อประเภทต่าง ๆ ประกอบด้วยเนื้อหาที่แตกต่างกัน และให้ผลที่แตกต่างกันมาก มีแต่สื่อสิ่งพิมพ์เช่นหนังสือพิมพ์เท่านั้นที่สามารถสร้างความทันสมัยทางการเมืองให้แก่สตรี ในขณะที่สื่อวิทยุและโทรทัศน์ไม่ช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองเลย อย่างไรก็ตาม กลุ่มสตรีที่จะเข้าถึงสื่อแต่ละประเภทรุ่นนั้นก็จะมีปัจจัยด้านการศึกษาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยอย่างมาก (ต้องอ่านออกเขียนได้จึงจะใช้สื่อสิ่งพิมพ์ได้)

(2.3) การเปรียบเทียบการใช้สื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ของกลุ่มผู้รับสารสตรี ในท่ามกลางกลุ่มสื่อมวลชนเองซึ่งมักจะมีการเปรียบเทียบกันในสื่อ 4 ประเภท คือ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุ และโทรทัศน์นั้น พฤติกรรมการใช้สื่อมวลชนของกลุ่มรับสารสตรีมักจะมีตัวแปร

เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น เรื่องภูมิฉำเนา (เขตเมือง/ชนบท) ช่วงระยะเวลา ระดับการศึกษา ฐานะ เศรษฐกิจสังคมของกลุ่มผู้รับสารสตรี ตัวอย่างเช่นเมื่อมนทิดา โลหพันธ์วงศ์ (2524) ศึกษากลุ่มผู้รับสารสตรีในเขตกรุงเทพมหานครในปี 2524 ก็ปรากฏว่า กลุ่มตัวอย่าง 80%-90% เป็นเจ้าของ สื่อวิทยุและโทรทัศน์ และมีตัวเลขการเปิดรับสูงมาก แม้แต่สื่อสิ่งพิมพ์ก็มีการเปิดรับถึง 89% (อ่านหนังสือพิมพ์ทุกวัน) ซึ่งตรงกันข้ามกับการสำรวจของดวงทิพย์ที่ศึกษาการเปิดรับสื่อมวลชนของสตรีชนบทในช่วงเวลาเดียวกัน (2525) และได้พบว่า วิทยุเป็นสื่อที่ใช้มากที่สุด รองลงมาจึงจะเป็น โทรทัศน์ ส่วนสื่อสิ่งพิมพ์นั้นจะใช้เฉพาะเมื่อมีเวลาว่างเท่านั้น ทศนาวดี สุCHARมณี (2525) ศึกษา กลุ่มตัวอย่างที่อาจปะปนกันทั้งเมืองและชนบท (ผู้มารับบริการคุมกำเนิดที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์) พบว่า กลุ่มตัวอย่าง 50% มีการใช้วิทยุและโทรทัศน์ทุกวัน ในเวลากลางวันจะฟังวิทยุมากที่สุด และในเวลากลางคืนจะดูโทรทัศน์มากที่สุด (เพราะธรรมชาติของสื่อวิทยุสามารถฟังในขณะที่ทำงานได้ ส่วนโทรทัศน์จะใช้เพื่อพักผ่อนในยามว่าง)

แต่เมื่อระยะเวลาผ่านมาได้ 10 ปีในปี 2534 ปาริชาติ นิติมานพ (2534) ได้พบว่าแม้แต่ในเขตชนบทห่างไกลเช่นภาคใต้ ปริมาณการใช้วิทยุและโทรทัศน์ของกลุ่มผู้รับสารสตรีได้มีเพิ่มขึ้น จนอยู่ในระดับใกล้เคียงกันอย่างมาก แต่ทว่าตัวเลขการใช้สื่อสิ่งพิมพ์นั้นยังมีน้อยอยู่เช่นเดิม

แบบแผนของการใช้สื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ซึ่งเราอาจจะสร้างข้อสรุปได้ว่า โดยทั่วไปแล้วกลุ่มผู้รับสารสตรีมักจะใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์มากกว่าสื่อสิ่งพิมพ์ โดยแต่เดิมอาจจะใช้สื่อวิทยุมากกว่าโทรทัศน์ แต่ปัจจุบันตัวเลขการใช้สื่อทั้งสองคงใกล้เคียงกัน โดยมีช่วงระยะเวลาการใช้ชีวิตประจำวันเป็นตัวกำหนด หากทว่าแบบแผนการใช้สื่อมวลชนที่สรุปมาได้นี้จะใช้อธิบายได้เฉพาะกลุ่มสตรีทั่ว ๆ ไปเท่านั้น เพราะหากเป็นกรณีกลุ่มสตรีที่มีสถานภาพเป็นผู้นำในสังคม แบบแผนดังกล่าวก็จะเปลี่ยนแปลงไป ดังเช่นผลการวิจัยของนันทวัน ยันตะดิถ (2533) ที่ศึกษาการใช้สื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ของกำนันและผู้ใหญ่บ้านสตรี และพบว่า ตัวเลขการใช้สื่อมวลชนทุกประเภทใกล้เคียงกัน ในการใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์เช่นวิทยุและโทรทัศน์จะติดตามข่าวสารการเมืองมากกว่าความบันเทิง และมีอัตราการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ทั้งหนังสือพิมพ์และนิตยสารสูงกว่าสตรีทั่วไป

(2.4) การศึกษาเพื่อปรับปรุงสื่อเฉพาะกิจ เนื่องจากความสนใจในการใช้สื่อเพื่อพัฒนาความรู้ด้านต่าง ๆ ของกลุ่มผู้รับสารสตรี และผลการวิจัยส่วนใหญ่ให้ข้อสรุปว่า สื่อเฉพาะกิจเป็นสื่อให้ผลแน่นอนที่สุดและมีจุดอ่อนน้อยที่สุด (เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อบุคคลและสื่อมวลชน) ทำให้มีงานวิจัยหลายชิ้นพยายามวิจัยหากกลยุทธ์ในการใช้สื่อเฉพาะกิจให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด เช่น สุทธิลักษณ์ สมิตะศิริ (2524) ศึกษากลยุทธ์การใช้เครื่องบันทึกเสียงในการให้ความรู้ด้านโภชนาการ และพบว่า การใช้สื่อนั้นจะใช้โดยใครก็ได้ (ไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของหน้าที) และจะใช้ในสถานการณ์การสื่อสารแบบใดก็ได้ (เช่น ใช้เป็นรายบุคคล ใช้เป็นกลุ่ม) จะให้ผลที่ไม่แตกต่างกัน ความ

สำคัญอยู่ที่ต้องปรับปรุงประสิทธิภาพของตัวเอง เช่น ใช้ภาษาท้องถิ่นเพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจ
หาวิธีการส่งสารให้จดจำได้ (เพราะสื่อเสียงมีขีดจำกัดด้านการจดจำ เป็นต้น) เช่นเดียวกับการซัก
ถามความคิดเห็นของกลุ่มผู้นำสตรีว่าต้องการจะให้มีการปรับปรุงรูปแบบของจดหมายข่าวที่มีอยู่
ให้เหมาะสมในการเผยแพร่ความรู้เรื่องการพัฒนาท้องถิ่นอย่างไรบ้างที่นั่นวัน ยันตะดิกล (2533)
ได้ศึกษามา

(2.5) การเปรียบเทียบการใช้สื่อเดี่ยวและสื่อผสมของกลุ่มผู้รับสาร มีงานวิจัย 3 ชิ้น
ที่พยายามสำรวจว่า กลุ่มผู้รับสารสตรีจะมีการรับข่าวสารจากสื่อประเภทเดียว หรือจากสื่อหลายๆ
ประเภทที่เรียกว่าสื่อผสม และผลจากการรับสารจากสื่อเดี่ยวและสื่อผสมนั้นมีความแตกต่างกัน
อย่างไรบ้าง

ดวงทิพย์ วรพันธ์ (2525) พบว่ากลุ่มสตรีชนบทได้ความรู้เรื่องโภชนาการศึกษามาจากสื่อ
ผสมมากกว่าสื่อเดี่ยว อย่างไรก็ตาม เมื่อทดสอบความรู้เรื่องโภชนาการแล้ว กลับปรากฏว่า กลุ่ม
ตัวอย่างมีความรู้จากสื่อทั้ง 2 แบบไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า "ลักษณะการผสม" นั้น ไม่
ได้เกิดจากความตั้งใจและการวางแผนของผู้ส่งสาร เป็นเพียงการนำเสนอข่าวสารผ่านหลายสื่อเท่า
นั้น

ในกรณีงานศึกษาของมนตรีวิภา โลหพันธ์วงศ์ (2524) ที่สำรวจข่าวสารเรื่องการวางแผน
ครอบครัวและพบเช่นเดียวกันว่า ผู้รับสารสตรีได้รับจากสื่อบุคคล (สื่อเดี่ยว) เป็นอันดับแรก และ
จากสื่อผสม (สื่อบุคคล+สื่อมวลชน) เป็นอันดับสอง แต่ทว่าผลต่อเนื่องจากการใช้สื่อเดี่ยวและสื่อ
ผสมจะแตกต่างกันอย่างมาก กล่าวคือ ประการแรก กลุ่มที่ใช้สื่อผสมจะมีความรู้กว้างขวางมาก
กว่ากลุ่มที่ใช้สื่อเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็สื่อประเภทใดก็ตาม นอกจากนั้น กลุ่มที่ใช้สื่อผสม (โดยเฉพาะ
ถ้าผสมด้วยสื่อมวลชน) จะสามารถค้นหาข่าวสาร (ที่มักเผยแพร่ผ่านสื่อบุคคล) เรื่องการคุม
กำเนิดได้มากกว่า

ในอีกลักษณะหนึ่ง ลาวัลย์ มัคโฮตี (2532) สนใจการใช้สื่อผสมให้ทำหน้าที่ในลักษณะ
การกระตุ้นเตือนให้ลงมือปฏิบัติในประเด็นที่เกี่ยวกับการป้องกันโรคของสตรี (การตรวจเต้านมด้วย
ตัวเอง) และผลการวิจัยได้พบว่า การใช้สื่อผสมให้ทำหน้าที่กระตุ้นเตือนนั้นจะทำให้การปฏิบัติตน
เพื่อการป้องกันโรคด้วยตนเองมีความแน่นอนสม่ำเสมออย่างเห็นได้ชัด

(2.6) การแสวงหาข่าวสารเพิ่มเติมจากกลุ่มผู้รับสารสตรี ยังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาแบบ
แผนการแสวงหาข่าวสาร (Information Seeking) ของกลุ่มผู้รับสารสตรีโดยตรง เพียงแต่มีงาน
วิจัยบางชิ้นที่บรรจุไว้เป็นวัตถุประสงค์ข้อหนึ่ง เช่น งานของทัศนาวดี สุชารมณ์ (2525) ที่สำรวจ

แหล่งข้อมูลของสตรีที่ต้องการจะทำการคุมกำเนิด ผู้วิจัยรายงานว่า หลังจากที่ได้ข้อมูลตามแหล่งข่าวแหล่งแรกแล้ว 70% ของกลุ่มตัวอย่างไม่ได้ชวนขวยหาข้อมูลเพิ่มเติมเลย โดยเฉพาะกลุ่มที่มีการศึกษาน้อย สำหรับส่วนน้อยที่ไปแสวงหาข้อมูลเพิ่มเติมมักจะถามจากคนที่เคยทำหมันแล้ว มากกว่าจะถามจากแหล่งผู้เชี่ยวชาญ

(3) การศึกษาผลกระทบและประสิทธิภาพของสื่อกับสตรี

(3.1) การศึกษาผลกระทบและประสิทธิภาพของสื่อกับสตรีนั้น มีอยู่ 2 แง่มุมคือ แง่มุมแรกเป็นการศึกษาทัศนคติที่มีต่อประเด็นต่าง ๆ โดยมีสตรีเป็นกลุ่มเป้าหมาย และใช้สื่อเป็นเครื่องมือ เช่น ทัศนคติต่อเรื่องการทำแท้ง ทัศนคติต่อเรื่องการใช้ถุงยางอนามัย ฯลฯ การวิจัยส่วนใหญ่ที่พบในช่วงเวลาที่ศึกษานี้ จะอยู่ในประเภทแรกนี้เป็นส่วนใหญ่

อีกแง่มุมหนึ่ง เป็นการศึกษาศนคติของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมที่มีต่อตัวสตรีเอง เช่น แนวคิดเรื่องความเสมอภาคระหว่างเพศ หรือเรื่องสิทธิและสถานภาพสตรีจากทัศนะของคนกลุ่มต่าง ๆ โดยที่แนวคิดเหล่านั้นเกิดจากการเผยแพร่ข่าวสารของสื่อ การวิจัยในลักษณะนี้ยังมีการทำกันไม่มากนัก

(3.2) โดยส่วนใหญ่ การศึกษาเรื่องผลกระทบและประสิทธิภาพของการใช้สื่อกับผู้รับสารสตรีนั้น มักจะเป็นไปในทิศทางเดียวกับพัฒนาการของทฤษฎีสื่อมวลชน กล่าวคือในช่วงทศวรรษ 2520 กำลังอยู่ในช่วงระยะเวลาของการใช้สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนาและการสร้างความทันสมัย ฉะนั้น หัวข้อการวิจัยผู้รับสารสตรีในยุคนี้ อยู่ในกลุ่มหัวข้อของการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ เพื่อพัฒนาและสร้างเสริมความทันสมัยทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม โดยอาจจะมีการศึกษา 2 วิธีการดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ การศึกษาสตรีในฐานะเป็นวิถีทางนำไปสู่ความทันสมัยของสิ่งอื่น ๆ (เช่น การพัฒนาสตรีให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง การใช้สื่อเพื่อให้สตรียอมรับนวัตกรรมด้านการผลิต) หรือการศึกษาสตรีในฐานะที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาความทันสมัยนั่นเอง (เช่น การประเมินผลโครงการพัฒนาสตรีโดยอาศัยสื่อต่าง ๆ เป็นต้น)

ตัวอย่างของการวิจัยในแนวทางนี้ได้แก่ งานวิจัยของมุสดี ทร์พัสสาร (2527) ที่ต้องการจะศึกษาว่า คุณลักษณะข้อใดบ้างของนวัตกรรม (เช่น ความได้เปรียบเชิงเทียบ ความเข้ากันได้ ฯลฯ) ที่เป็นตัวกำหนดการยอมรับนวัตกรรม (การนำเอาผลิตภัณฑ์ขบวนการประดิษฐ์เป็นเครื่องมือ) ของกลุ่มสตรีในชนบท หลังจากผลการวิจัยค้นพบลักษณะของนวัตกรรมแล้ว คุณลักษณะดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นลักษณะของกลุ่มสตรีในชนบทด้วย เช่น คุณสมบัติประการแรกที่ผู้หญิงสนใจคือ

ความได้เปรียบเชิงเทียบ ซึ่งแสดงว่าสตรีนั้นคำนึงถึงความรับผิดชอบด้านเศรษฐกิจของครอบครัว เป็นอันดับแรก

ในการตรวจสอบบทบาทของสื่อเปรียบเทียบกับปัจจัยตัวอื่น ๆ ว่ามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมากน้อยเพียงใด เบญจมาศ วัชรเทวินทร์กุล (2526) ได้ลองเปรียบเทียบปัจจัยต่าง ๆ ที่มีจะมีผลต่อการตัดสินใจเข้ากลุ่ม คือ การเปิดรับสื่อประเภทต่าง ๆ ทั้ง สื่อมวลชน สื่อเฉพาะกิจ และสื่อบุคคล กับปัจจัยอื่น ๆ เช่น ผลประโยชน์ที่จะได้รับ ฐานะทางเศรษฐกิจ และลักษณะการเปิดกว้างต่อโลกภายนอก ผลปรากฏว่า มีปัจจัยเพียง 2 ตัวเท่านั้นที่มีผลคือ การคิดถึงประโยชน์ที่จะได้รับ และสื่อบุคคล ข้อค้นพบดังกล่าวพิสูจน์ว่า สื่อมิใช่ปัจจัยตัวเดียวที่มีผลต่อการตัดสินใจของสตรี และลักษณะของสตรีชนบทในการวิจัยชิ้นนี้ก็สอดคล้องกับงานของมุสดี (2527) ที่ได้กล่าวมาแล้ว

(3.3) มีการวิจัยอยู่ชุดหนึ่งที่ทำการทดสอบเปรียบเทียบประสิทธิภาพระหว่างสื่อมวลชนกับสื่ออื่น ๆ อีก 2 ประเภทคือ สื่อเฉพาะกิจ และสื่อบุคคล ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ในขณะที่ผลการวิจัยที่ต้องการศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชนกับผลที่เกิดขึ้นด้านความรู้ ทักษะคิดและการกระทำไม่ว่าจะเป็นเนื้อหาด้านเศรษฐกิจ สาธารณสุข ประชากร การเมือง ฯลฯ มักจะให้คำตอบที่ไม่แน่นอน (อาจจะมีความสัมพันธ์บ้างหรือไม่มีบ้าง) แต่ในกรณีของสื่อประเภทอื่นที่นอกเหนือจากสื่อมวลชน คือ สื่อเฉพาะกิจ และสื่อบุคคลนั้น กลับปรากฏว่า มักจะสร้างผลกระทบที่แน่นอนอยู่เสมอ

ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของรุจิราวัฒน์ ชูทองรัตน์ (2525) ที่ศึกษาประสิทธิผลของการให้ความรู้เรื่องการดูแลตนเองระหว่างตั้งครรภ์ โดยใช้สื่อบุคคล (แพทย์และพยาบาล) กับภาพพลิกแก้หญิงกำลังครรภ์ 120 คน โดยใช้วิธีการศึกษาแบบทดลองเปรียบเทียบระดับความรู้ก่อนและหลังการใช้สื่อ ผลการวิจัยยืนยันว่า ความรู้และทัศนคติต่อการปฏิบัติตนระหว่างตั้งครรภ์ของกลุ่มตัวอย่างเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน ซึ่งหมายความว่า สื่อที่ใช้นั้นมีประสิทธิภาพ

เช่นเดียวกับงานวิจัยของวชิราภรณ์ เรืองไพบุลย์ (2528) ที่ศึกษาประสิทธิผลของสื่อเฉพาะกิจ 2 ชนิดคือ สไลด์ประกอบเสียง และภาพพลิกในการให้ความรู้เรื่องภูมิคุ้มกันโรคแก่ทารกสำหรับมารดาหลังคลอดจำนวน 120 คน โดยใช้วิธีการศึกษาแบบทดลองเปรียบเทียบเช่นเดียวกัน ผลการวิจัยก็พิสูจน์เช่นเดียวกันว่า สื่อเฉพาะกิจทั้ง 2 ประเภทสามารถทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความรู้เพิ่มมากขึ้นอย่างชัดเจน และไม่ว่าจะ เป็นสื่อเฉพาะกิจประเภทใดก็ให้ผลที่ไม่แตกต่างกัน

ในอีกทางหนึ่งเมื่อจงจิต เทียมทอง (2527) ศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนที่มีผลต่อการพัฒนาสตรี และได้พบว่าสตรีในชนบทได้รับข่าวสารเรื่องการพัฒนาจากแหล่งข่าวที่เป็นสื่อบุคคลมากกว่าสื่อมวลชน รวมทั้งยังมีความเชื่อถือมากกว่า และในท่ามกลางสื่อมวลชนด้วยกัน สื่อสิ่งพิมพ์ก็ยิ่งทำหน้าที่พัฒนาความรู้แก่สตรีมากกว่าสื่อโทรทัศน์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปว่าสื่อมวลชนมิใช่เป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาสตรี เพียงแต่ทำหน้าที่ให้ข่าวสารทั่วไปเท่านั้น

หากจะให้คำอธิบายต่อผลการวิจัยทั้ง 3 ชั้นที่ให้ผลไปในทางทิศทางเดียวกันว่า เพราะเหตุใดสื่อมวลชนจึงมีประสิทธิภาพน้อยกว่าสื่อบุคคลและสื่อเฉพาะกิจในกรณีที่กลุ่มผู้รับสารเป็นสตรี เราอาจจะอธิบายปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้คือ

(i) ธรรมชาติของสื่อมวลชนเอง ซึ่งมีลักษณะเป็นสื่อที่มีขอบเขตกว้างขวาง ไม่ระบุกลุ่มเป้าหมายที่แน่นอน ดังนั้น บรรดาคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์ รายการในวิทยุ และโทรทัศน์ในช่วงเวลาที่ศึกษา จึงยังไม่ค่อยมีการแยกเนื้อหาและประเภทของรายการออกมาสำหรับกลุ่มสตรีเป็นการเฉพาะ ด้วยเหตุผลดังกล่าว ประสิทธิภาพในการส่งสารถึงเฉพาะกลุ่มสตรีจึงมีน้อยกว่าสื่อบุคคล ซึ่งเป็นสื่อที่สตรีเคยใช้อยู่ตามประเพณี และสื่อเฉพาะกิจที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงกว่า หรือในอีกด้านหนึ่ง เราอาจจะตั้งข้อสงสัยว่า บรรดารายการทั่วไปในสื่อมวลชนนั้นอาจจะยังไม่ได้ผนวกเอาความต้องการของสตรีเข้าไปเป็นส่วนหนึ่ง (เช่น รายการเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ยังไม่มีประเด็นความสัมพันธ์หญิง-ชายสอดแทรกอยู่)

(ii) อาจจะเนื่องมาจากการก่อตัวของภาพลักษณ์ของสื่อมวลชนแต่ละอย่างในกรณีของวิทยุและโทรทัศน์ ภาพลักษณ์ส่วนใหญ่ของสื่อทั้งสองประเภทนี้ยังเน้นหนักไปในด้านของเป้าหมายเพื่อความบันเทิง ในกรณีของนิตยสารที่แม้ผู้จัดทำจะเน้นความรู้ แต่สตรีบางกลุ่มเช่น สตรีในชนบทก็เข้าถึงยาก และผลการวิจัยของสุพจน์ กุลปรารค์ทอง (2529) ได้ชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงที่มีการศึกษาน้อยจะใช้นิตยสารเพื่อความบันเทิง ส่วนสตรีที่มีการศึกษาสูงจะใช้นิตยสารเพื่อหาความรู้ แม้แต่สื่อหนังสือพิมพ์เองก็ยังมีภาพลักษณ์ของข่าวสารบวกลบผสมความบันเทิง (เช่น การมีนวนิยายจากละครโทรทัศน์ปรากฏอยู่ในหนังสือพิมพ์รายวัน)

(อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า ทั้ง ๆ ที่กลุ่มผู้รับสารใช้สื่อมวลชนเพื่อเป้าหมายความบันเทิงอย่างมากมาย แต่กลับไม่มีความสนใจที่จะค้นคว้าเรื่องบทบาทด้านการให้ความบันเทิงของสื่อมวลชนเท่าใดนัก)

แม้ว่าประสิทธิภาพของสื่อบุคคลและสื่อเฉพาะกิจจะมีสูงกว่าสื่อมวลชนในท่ามกลางหมู่ผู้รับสารสตรี แต่ทว่าสื่อทั้งสองประเภทนั้นต่างมีจำกัดในตัวเอง สื่อเฉพาะกิจเช่น โปสเตอร์ ภาพพลิก เทปเสียง ฯลฯ เป็นสื่อที่มีลักษณะอยู่กับที่ ตั้งรับ และเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้บางกลุ่มเท่านั้น ในขณะที่สื่อบุคคลจะมีขีดจำกัดในเรื่องฐานความรู้ที่กว้างขวางและความถูกต้องของ

ข้อมูลข่าวสาร ดังนั้น จึงควรมีการวิจัยที่จะแสวงหากลยุทธการผสมผสานระหว่างสื่อหลาย ๆ ประเภท เช่น วิดิทัศน์แนะนำมารดาหลังคลอดที่เคยใช้ในโรงพยาบาลนั้น อาจจะไปเผยแพร่ซ้ำ ในรายการโทรทัศน์อีกครั้งหนึ่ง เป็นต้น

(3.4) ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับอิทธิพล ผลกระทบ และประสิทธิภาพของสื่อ คือ ลักษณะของประเด็นเนื้อหา ดังที่เราได้ตั้งข้อสังเกตมาในข้างต้นแล้วว่า ผลการวิจัยส่วนใหญ่จะได้ภาพรวมของข้อสรุปว่า สื่อมวลชนนั้นมีอิทธิพลอย่างจำกัด (Limited Effect) โดยทั่วไปแล้ว สื่อมวลชนมักจะสามารถเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ความเข้าใจของบุคคลได้ค่อนข้างมาก และยังสามารถเปลี่ยนแปลงได้ถึงระดับทัศนคติพอสมควร แต่สื่อมวลชนมักจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงนิสัยและการกระทำของบุคคลได้ อิทธิพลที่จำกัดของสื่อมวลชนนี้จะจำกัดมากหรือน้อยยังขึ้นอยู่กับลักษณะของประเด็นเนื้อหาอีกด้วย

เช่นในกรณีงานวิจัยของเพ็ญศรี วงศ์สิโรจน์กุล (2523) ที่ศึกษาเรื่องอิทธิพลของสื่อในการให้ความรู้ส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ผลการวิจัยพบว่า สื่อแทบทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นสื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ และสื่อมวลชน (วิทยุ) ต่างมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงความรู้ของแม่ในชนบทในการเลี้ยงลูกด้วยนมทั้งสิ้น ทั้งนี้หากพิจารณาประเด็นที่สื่อนำมาส่งเสริมคือ เรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนม เราจะพบว่า ความรู้ดังกล่าวนี้เคยเป็นความรู้ที่มีมาก่อนแล้วในกลุ่มผู้รับสาร เพียงแต่อาจจะลืมเลือนไป เมื่อนำความรู้ใหม่ที่ไม่ขัดแย้งกับความรู้เก่ามากนักมาเผยแพร่ กลุ่มผู้รับสารจึงตอบรับได้โดยง่าย ในกรณีตรงกันข้าม หากประเด็นเนื้อหาใหม่ที่นำมาเสนอมีความขัดแย้งกับความรู้และทัศนคติที่ฝังรากลึกยาวนาน เช่น เรื่องความเสมอภาคและสิทธิของสตรี เรื่องการยกเลิกความคิดเรื่องพรหมจารีัย เรื่องการให้ผู้ชายเข้ามาทำงานบ้านและเลี้ยงลูก ฯลฯ ในกรณีของประเด็นดังกล่าวนี้ อิทธิพลของสื่อมวลชนมักจะแทบไม่มีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติดังกล่าวเลย

เช่น งานวิจัยของสรนิตย์ บุญศรีรัตน์ (2525) ที่ศึกษาอิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีผลต่อการคบเพื่อนต่างเพศของนักศึกษาหญิงที่ปกครองตนเอง แม้ว่าผลการวิจัยจะรายงานว่า กลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้มีการใช้สื่อต่าง ๆ อย่างมากมาย ทั้งการเปิดรับสื่อมวลชนแบบทั่วไป และการเลือกใช้สื่อเฉพาะกิจที่มีเนื้อหาตรงกับเรื่องเพศสัมพันธ์โดยเฉพาะ (เช่น วิดิโอไต้) รวมทั้งกลุ่มสตรีกลุ่มนี้ค่อนข้างมีทัศนะในด้านเสรีนิยมต่อเรื่องเพศและต่อเรื่องการใช้สื่ออย่างมาก โดยให้ความคิดเห็นว่าหนังสือที่มีเรื่องเพศสัมพันธ์นั้นจะมีประโยชน์ในด้านการให้ความรู้มากกว่าจะทำหน้าที่ยั่วยู่ทางเพศ ดูเหมือนผลการวิจัยจะชวนให้น่าไปสู่อธิบายว่า อิทธิพลของสื่อทุกประเภทจะมีผลต่อการหล่อหลอมทัศนคติเชิงเสรีนิยมต่อการคบเพื่อนต่างเพศ อย่างไรก็ตาม หากสำรวจดูรายละเอียดอื่น ๆ ของกลุ่มเป้าหมายเช่น ประสบการณ์ของการที่เคยเรียนสหศึกษามาก่อน การมีประสบการณ์คบ

เพื่อนต่างเพศในฐานะเพื่อนมาถึง 50% ได้ความรู้เรื่องเพศมาจากครอบครัวถึง 60% รวมทั้งการที่ มาอยู่ตามลำพังในหอพักที่ต้องปกครองตนเอง (ซึ่งจำเป็นต้องดูแลความประพฤติทางเพศของตัวเอง) เราจะเห็นว่าปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้คงต้องมีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมทัศนคติต่อการคบเพื่อน ต่างเพศของกลุ่มสตรีรุ่นใหม่ไม่น้อยไปกว่าอิทธิพลของสื่อมวลชนเช่นเดียวกัน

(4) การศึกษาเรื่องการใช้และความพึงพอใจของกลุ่มรับสารสตรี (Use-Gratification Approach)

การศึกษาด้วยวิธีการ "Uses and Gratifications Approach" นี้เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับผู้รับสารที่มีข้อตกลงเบื้องต้นที่แตกต่างไปจากกลุ่มทฤษฎีเรื่องผลกระทบ ซึ่งค่อนข้างจะเชื่อในอิทธิพลและประสิทธิภาพของสื่อ ดังนั้น จึงตั้งคำถามนำการวิจัยว่า "สื่อจะสามารถทำอะไรกับผู้รับสารได้บ้าง" โดยที่ผู้รับสารจะมีลักษณะตั้งรับในกระบวนการสื่อสาร ในขณะที่กลุ่มศึกษา "การใช้และความพึงพอใจ" นี้ คิดว่าสื่อมิได้มีอิทธิพลต่อผู้รับสารมากเท่าที่คาดไว้ ทั้งนี้เนื่องจากผู้รับสารเองมีลักษณะเอาการเอางานในการเลือกใช้ เลือกรับรู้ เลือกตีความสารจากสื่อ ดังนั้น ปัญหาการวิจัยจึงเปลี่ยนเป็น "ผู้รับสารจะทำอะไรและอย่างไรกับสื่อบ้าง"

เนื่องจากวิธีการศึกษาเรื่อง "การใช้และความพึงพอใจของผู้รับสาร" เป็นวิธีการศึกษาซึ่งมาทีหลัง จึงยังมีผู้ศึกษาค้นคว้าไม่มากนัก ในกรณีของผู้รับสารสตรีนั้น มีงานวิจัย 4 ชิ้นที่อยู่ใต้นามทางดังกล่าว ซึ่งอาจจะแบ่งได้เป็น 2 มิติ คือ

(4.1) การศึกษาเรื่องการใช้สื่อของผู้รับสารสตรี

(4.2) การศึกษาเรื่องความพึงพอใจของผู้รับสารสตรี

(4.1) การศึกษาเรื่องการใช้สื่อของผู้รับสารสตรี เริ่มจากงานศึกษาของกุลธิดา ท้วมสุข (2534) ที่ศึกษาเหตุผลของการใช้สื่อที่เป็นคู่ใจของสตรีคือ นิตยสารจากกลุ่มนักศึกษาหญิงในต่างจังหวัด ผู้วิจัยได้ใช้ 2 มิติในการวัดตัวแปรเรื่องการใช้คือ เหตุผลของการเลือกใช้ และการนำเอาไปใช้ประโยชน์ภายหลัง สำหรับมิติแรก กลุ่มนักศึกษาหญิงรายงานว่ามีเหตุผลสำคัญ 2 ประการของการอ่านนิตยสารคือ เพื่อแก้เหงา และเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด (น่าสังเกตว่า เป็นเหตุผลส่วนตัวมากกว่าเหตุผลทางสังคม) แต่สำหรับประโยชน์ที่ได้จากการอ่านนั้น ส่วนใหญ่ตอบว่าได้ประโยชน์มาก เพราะได้นำไปใช้เพื่อการปรับปรุงบุคลิกภาพ ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เป็นแรงจูงใจให้ทำงานให้สำเร็จ (น่าสังเกตว่าเป็นการใช้ประโยชน์เพื่อสังคม)

ไสลทิพย์ จารุภูมิ (2535) ศึกษาการใช้สื่อที่เป็นคู่ขวัญของสตรีอีกประเภทหนึ่ง คือ ละครโทรทัศน์โดยอาศัยแนวทางการศึกษา Uses & Gratifications เป็นกรอบความคิดโดยตรงจากวิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้ตั้งใจที่จะใช้เกณฑ์เพื่อให้ได้ "แฟนหรือคอละคร" อย่างแท้

จริง (Loyal Audience) คือผู้ที่ดูละครอย่างต่อเนื่องมาแล้ว 5 ปี และดู 3 เรื่อง/สัปดาห์ ดังนั้น ผลการวิจัยนี้จึงอาจจะไม่ครอบคลุมกลุ่มประชากรที่มีธรรมชาติผิดไปจากกลุ่มตัวอย่างนี้

ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมก่อนดูละครนั้น ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างจะตั้งใจและเตรียมตัวเตรียมใจที่จะเปิดรับสารอย่างสูงมาก อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงเวลาดูจริง ๆ ก็มีกลุ่มตัวอย่างอย่างละครึ่งที่ดูละครเพียงอย่างเดียวโดยไม่ทำอะไรเลย กับอีกครึ่งหนึ่งที่ดูละครไปพร้อมๆ กับทำอย่างอื่นด้วย (ซึ่งหมายความว่า รายการละครโทรทัศน์เป็นประเภทสื่อเย็นที่ไม่ต้องการการมีส่วนร่วมเต็มที่) แต่ส่วนใหญ่ ผู้ดูเหล่านี้มักจะเกิดความรู้สึกร่วมกับละครด้วยการดูไปวิจารณ์ไป และหลังจากที่ดูจบแล้ว กลุ่มตัวอย่างเกือบจะทุกคนก็ได้นำเนื้อหาของละครไปพูดคุยต่อ ซึ่งหมายความว่า ผู้รับสารได้ใช้ละครเป็นเครื่องมือในการเชื่อมสัมพันธ์ทางสังคม (Social Cement) ให้เข้มข้นขึ้น ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ ที่กระทำควบคู่ไปกับการดูละคร คือการอ่านเนื้อเรื่องนวนิยายในหนังสือพิมพ์ (ครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างทำเป็นประจำ) เหตุผลก็คือ อยากรู้เรื่องเร็ว ๆ ในหนังสือพิมพ์ไม่มีโฆษณา และสามารถสร้างจินตนาการได้มากกว่า

ผลจากการวิจัยอย่างละเอียดในงานของโคลทพิทนี่ ผู้วิจัยได้ให้ข้อสรุปในการใช้ละครโทรทัศน์ของสตรีว่า ละครโทรทัศน์เป็นแหล่งให้ความเพลิดเพลินแห่งเดียวสำหรับสตรี เนื่องจากในยามค่ำคืนนั้น สตรีไทยส่วนใหญ่ไม่มีธรรมเนียมจะออกไปหาความสำราญนอกบ้าน ส่วนในเวลากลางวัน ชีวิตประจำวันที่ต้องทำงานก็เป็นเรื่องที่ไม่น่าเพลิดเพลินอยู่แล้ว การดูละครโทรทัศน์จึงกลายมาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสร้างความสมดุลระหว่างการงานและการพักผ่อนที่สังคมจัดหาไว้ให้สตรีเพียงรูปแบบเดียว

ภทณิดา พันธุมเสน (2536) นำเอาทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมาใช้ในการศึกษากลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนระดับมัธยมและเลือกศึกษาอย่างละเอียดเฉพาะกลุ่มนักเรียนที่เปิดรับสื่ออย่างมาก (ที่เรียกว่าพวก Heavy Users) ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ปริมาณการใช้สื่อจะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับจังหวะชีวิตการเรียนของตัวนักเรียนเอง เช่น กลุ่มนักเรียน ม.2-ม.3 เป็นกลุ่มที่ใช้สื่อมากที่สุด เพราะสามารถปรับตัวเข้ากับเพื่อน ๆ ในโรงเรียนได้แล้ว ในขณะที่นักเรียนชั้นม.1 จะใช้น้อยกว่าเพราะกำลังปรับตัว (เพิ่งเข้ามาเรียนปีแรก) ส่วนชั้นม.5/ม.6 กำลังจะสอบเข้ามหาวิทยาลัยจึงไม่มีเวลาจะเปิดรับสื่อ ช่วงระยะเวลาของการใช้สื่อมักเป็นไปตามกิจวัตรประจำวัน กล่าวคือ ในวันหยุดจะใช้เวลาดูโทรทัศน์ทั้งวัน พร้อมกับใช้สื่อชนิดอื่นไปพร้อม ๆ กัน ส่วนวันธรรมดาจะเอาสื่อพกไปโรงเรียน (เช่น หนังสือการ์ตูน) และนำเอามาอ่านเวลาที่ไม่มีเรียน

ส่วนเหตุผลของการใช้สื่ออย่างมากมายนั้น ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดของ Uses & Gratifications มาอธิบาย และพบว่า การใช้สื่อของกลุ่มนักเรียนหญิงจะตอบสนองความต้องการทั้ง 4 ด้านคือ ด้านอารมณ์ (เช่น เหน็ดเหนื่อย เครียด เบื่อหน่าย) ด้านการสร้างเชื่อมั่น (เช่น

อยากให้เป็นอื่น ๆ ยอมรับ) ต้องการรู้ข่าวสารข้อมูลให้เท่าทันโลก และเพื่อการหลีกเลี่ยง (Escapist) เช่น เวลาถูกกดดันจากพ่อแม่หรือครู เป็นต้น

(4.2) การศึกษาเรื่องความพึงพอใจของผู้รับสารสตรี มีงานวิจัย 2 ชิ้นที่ศึกษามิติของความพึงพอใจจากการใช้สื่อของผู้รับสารสตรีด้วย ชิ้นแรกคือ การศึกษาความพอใจจากการดูละครโทรทัศน์ของสตรี ซึ่งโคลทีย์ (2535) พบว่า เหตุผลแรกที่ทำให้พอใจก็คือ การได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินจากปัจจัยต่าง ๆ ในละครไม่ว่าจะเป็นนักแสดง ความสวยงาม หรือเนื้อเรื่องก็ตาม เหตุผลต่อมาคือ ความพอใจที่ละครได้ช่วยสำรวจความเป็นจริงที่ยังไม่เกิดขึ้นกับตัวเอง (แต่มีโอกาสจะเกิดขึ้นได้) โดยที่ผู้ดูยังคงสามารถรักษาระยะห่างจากปัญหานั้นเอาไว้ได้ (เช่นปัญหาการตั้งท้องโดยไม่มีพ่อ ปัญหาเมียน้อย) นอกจากนั้นละครบางเรื่องยังได้ให้คำแนะนำอีกด้วย

สำหรับเหตุผลอื่น ๆ ที่ทำให้ผู้ชมมีความพึงพอใจละครโทรทัศน์ก็คือ ละครช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดจากชีวิตประจำวัน ช่วยหลีกเลี่ยงจากโลกแห่งความจริง ดูเนื่องจากกระทำจนเป็นนิสัย และช่วงเวลาที่มิฉะนั้นเป็นเวลาที่จะอดทนเพราะอยู่ในช่วงพักนอน ยิ่งกว่านั้น ผู้วิจัยยังพบว่า กลุ่มผู้ดูละครเหล่านี้จะกล่าวถึงข้อดีต่าง ๆ ของละครโทรทัศน์ เช่น ละครช่วยตอกย้ำหลักการเรื่องทำดีได้ดี เป็นต้น นี่จึงนำมาสู่ข้อสรุปที่ว่า ละครโทรทัศน์มิได้มีบทบาทเพียงแต่การให้ความบันเทิงเท่านั้น หากแต่ยังเป็นส่วนเสี้ยวของชีวิตประจำวันของสตรีอีกด้วย

งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งเป็นของอภิขญา อยุในธรรม (2534) ที่สนใจศึกษาความพึงพอใจต่อรูปแบบโฆษณาทางโทรทัศน์ของกลุ่มแม่บ้านในกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยได้จำแนกรูปแบบโฆษณาออกเป็นหลายประเภท เช่น การ์ตูน การรับรองคุณภาพสินค้า การเปรียบเทียบกับสินค้าอื่น การสาธิต การสร้างเรื่องเป็นนวนิยาย การสัมภาษณ์ ฯลฯ และพยายามวิเคราะห์หาว่ามีตัวแปรอะไรบ้างที่จะใช้อธิบายความพึงพอใจรูปแบบต่าง ๆ ได้ สำหรับตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผู้รับสารนั้น ผู้วิจัยได้พบว่า มีอยู่ 2 ตัวแปรคือ รายได้และระดับการศึกษา โดยผู้ที่มีรายได้สูงมักจะชอบรูปแบบการรับประกัน และการเปรียบเทียบคุณภาพสินค้ามากกว่าผู้ที่มีรายได้ปานกลางและรายได้น้อย ส่วนตัวแปรเรื่องการศึกษา นั้น ผู้มีการศึกษาจะชอบรูปแบบการรับรองและเปรียบเทียบคุณภาพ ผู้มีการศึกษาปานกลางจะชอบรูปแบบการสร้างสถานการณ์ และผู้มีการศึกษาน้อยจะชอบรูปแบบการสาธิต (อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยไม่ได้อธิบายเหตุผลเบื้องหลังความสัมพันธ์ดังกล่าว) นอกจากคุณลักษณะด้านผู้รับสารแล้ว ความพึงพอใจในรูปแบบโฆษณายังขึ้นอยู่กับประเภทของสินค้าเช่น สินค้าประเภทอาหารจะไปได้ดีกับรูปแบบสาธิต ในขณะที่สินค้าประเภทรถยนต์ จะสร้างความพอใจได้ด้วยรูปแบบการรับประกันคุณภาพ เป็นต้น

(5) การศึกษาความคิดเห็นและทัศนคติของผู้รับสารสื่อที่มีต่อสื่อ

มีงานวิจัย 3 ชิ้นที่ศึกษาความคิดเห็นและทัศนคติของผู้รับสารที่มีต่อสื่อ 2 ชิ้นแรกเป็นการศึกษาความคิดเห็นของผู้รับสารต่อสื่อเฉพาะประเภท และชิ้นสุดท้ายเป็นการวิเคราะห์เปรียบเทียบตัวแปรด้านผู้รับสารกับผลจากการวิจัยเนื้อหาว่ามีความสอดคล้องกันหรือไม่

(5.1) การศึกษาความคิดเห็นของผู้รับสารต่อสื่อเฉพาะประเภท สุพัตรา ศิริมังคะลา (2535) ศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มสตรีในกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของสตรีที่สะท้อนในงานโฆษณา โดยเริ่มตั้งแต่การสำรวจพฤติกรรมการรับสื่อโฆษณา (ซึ่งจะมีส่วนกำหนดตัวแปรตัวต่อ ๆ ไป คือ ความคิดเห็น ผลกระทบ ฯลฯ) พบว่า ครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างไม่ได้ตั้งใจดูโฆษณา (ดูบ้าง/ไม่ดูบ้าง) 20% เลือกตั้งใจดูโฆษณาที่ชอบ แต่อย่างไรก็ตาม ปริมาณของชิ้นงานโฆษณาที่ดูแต่ละวันก็มีมากถึง 6-10 ชิ้นหรือมากกว่านั้น หลังจากดูแล้ว มีเพียงหนึ่งในห้าเท่านั้นที่จำประเภทสินค้าและจำเนื้อเรื่องได้ มากกว่าหนึ่งในสามของกลุ่มตัวอย่างตอบว่า ควรใช้ทั้งผู้หญิงและผู้ชายเป็นตัวแสดงนำ (Presenter) ในการโฆษณา (ดูรายละเอียดอื่น ๆ ในหัวข้อ "สื่อโฆษณา" ในตอนต้น)

ผู้วิจัยได้ใช้คำถามปลายเปิดให้กลุ่มตัวอย่างได้แสดงความคิดเห็นต่อบทบาท 4 บทบาทที่ปรากฏในโฆษณา คือ แม่ แม่บ้าน ผู้หญิงทำงาน และสาวสวยไร้อาชีพ ความคิดเห็นร่วมประการหนึ่งคือ การนำเสนอจะออกมาเป็นอย่างไรนั้นค่อนข้างขึ้นอยู่กับประเภทของสินค้า สำหรับความคิดเห็นต่อบทบาทของแม่และแม่บ้านนั้น จะมีทัศนะทั้งด้านบวกและด้านลบปนกันไป เช่น เห็นว่าเป็นภาพที่อบอุ่นเหมาะกับสังคมไทย (ด้านบวก) หรือเห็นว่าเป็นภาพที่ไม่เหมือนจริง (ด้านลบ) สำหรับความคิดเห็นต่อบทบาทผู้หญิงทำงานนั้นจะเป็นบวกส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะป็นในแง่มุมมองที่ว่ามีความสมจริง มีความเท่าเทียมกับชาย แต่ก็ยังมีข้อดักเตือนว่า ควรนำเสนอให้พอเหมาะอย่าให้ล้ำเส้นมากเกินไป และที่น่าสังเกตก็คือ ความคิดเห็นต่อบทบาทของสาวสวยไร้อาชีพนั้น จะมีแต่ความคิดเห็นด้านบวก (แสดงความสวยงามของผู้หญิง) และความคิดเห็นที่เป็นกลางเท่านั้น (เป็นองค์ประกอบเท่านั้น) โดยไม่มีทัศนะในทางลบเช่นที่กลุ่มเฟมินิสต์มักจะกล่าวหาว่า "โฆษณานำเอาเรื่องความสวยงามทางเพศมาเป็นเครื่องล่อ" เลย

ผลงานของอรอนงค์ สวัสดิ์บุรี (2533) ซึ่งศึกษาความวิตกกังวลใจของสตรีที่แสดงออกผ่านคอลัมน์ตอบปัญหาสตรี พร้อมกับได้ซักถามความคิดเห็นจากกลุ่มผู้อ่านสตรีว่า คอลัมน์เหล่านี้ได้ทำบทบาทหน้าที่อะไรบ้าง กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าคอลัมน์ตอบปัญหานี้มีหน้าที่ทั้งโดยทางตรงที่มองเห็นได้ชัดเจน และโดยทางอ้อม หน้าที่โดยทางตรงคือ เป็นแหล่งระบายความอัดอั้นตันใจของสตรีพร้อมทั้งให้คำปรึกษาแก่ผู้ที่กำลังมีปัญหา และสำหรับผู้ที่ยังไม่เกิดปัญหากับตัวเองก็อาจจะได้เรียนรู้ประสบการณ์ และยังให้ความเพลิดเพลินที่ได้มองเห็นแง่มุมของชีวิต ส่วนหน้าที่โดยทางอ้อมนั้น คอลัมน์เหล่านี้จะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสังคมในการอบรมสั่งสอนบทบาท กำหนดปทัสถาน และสร้างค่านิยมที่สังคมต้องการเพื่อถ่ายทอดให้แก่สตรี ส่วนหน้าที่ทางอ้อมต่อตัวสตรีก็คือ ชี้แนะวิธีการตอบโต้ทางอารมณ์ และให้กำลังใจสตรีที่กำลังเผชิญหน้าอยู่กับปัญหาให้สามารถต่อสู้ต่อไป

(5.2) การศึกษาเปรียบเทียบตัวแปรผู้รับสารกับการวิเคราะห์เนื้อหา พัทณี เที่ยจรรยา และคณะ (2533) ศึกษาเปรียบเทียบภาพพจน์ของนักการเมืองสตรีที่ปรากฏในสื่อหนังสือพิมพ์ แล้วนำมาเปรียบเทียบกับทัศนคติของผู้รับสาร คณะผู้วิจัยได้ใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นคนกรุงเทพฯ 248 คน เป็นหญิงและชายอย่างละครึ่ง และมีกระจายตัวที่สามารถเป็นตัวแทนของประชากรชาวกรุงเทพฯ ได้ เมื่อถามถึงสส.หญิงที่รู้จัก จะปรากฏว่า ส่วนใหญ่จะรู้จักแต่สส.หญิงคนที่มีชื่อเสียงโด่งดังในหน้าหนังสือพิมพ์ และกลุ่มตัวอย่างทั้งหญิงและชายรู้จักสส.หญิงมากน้อยไม่แตกต่างกัน พวกที่มีการศึกษาสูง และเคยมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นตัวแปรที่จะทำให้รู้จักสส.หญิงมากกว่า

เมื่อถามถึงเหตุผลที่กลุ่มตัวอย่างคิดว่าเป็นปัจจัยทำให้สส.หญิงได้รับเลือกตั้ง ผลปรากฏว่าเหตุผลดังกล่าว (สามารถทำงานได้ การศึกษาดี อิทธิพลของพรรค) ไม่สอดคล้องกับคำตอบจากตัวสส.หญิงเลย (ภูมิหลังของครอบครัว เป็นที่พึ่งประชาชนได้ จริงใจ และบุคลิกดี) และเมื่อให้บรรยายภาพพจน์คุณสมบัติของสส.หญิง ผู้ตอบส่วนใหญ่จะเลือกบรรยาย "ลักษณะความเป็นหญิง" ที่เด่นชัด เช่น มนุษย์สัมพันธ์เด่น จริงจัง และละเอียดรอบคอบในการทำงาน ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสรุปว่า ประชาชนยังคงมอง "สส.หญิง" เหมือนกับมอง "ผู้หญิงคนหนึ่ง" เนื่องจากตัวสื่อกลางคือ หนังสือพิมพ์ได้เลือกนำเสนอภาพลักษณ์ของสส.หญิงในแง่มุมดังกล่าว

(6) การศึกษาคูณลักษณะทางประชากรของกลุ่มผู้รับสารสตรี

อันที่จริง คุณลักษณะทางประชากรด้านต่าง ๆ เช่น อายุ การศึกษา สถานภาพสมรส รายได้ ภูมิภาค ฯลฯ เป็นตัวแปรที่งานวิจัยผู้รับสารส่วนใหญ่จะนำมาเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยอยู่เสมอ โดยอาศัยหลักวิธีคิดพื้นฐานทางประชากรว่า บรรดาตัวแปรเหล่านี้จะเป็นตัวแปรพื้น

ฐานเบื้องต้นที่เข้ามามีผลต่อตัวแปรตามตัวอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการวิจัยเรื่องผู้รับสารนั้น จะมีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ทำให้มีการใช้กลุ่มตัวอย่างขนาดใหญ่ (จำนวนเป็นร้อยคนขึ้นไป) วิธีการเก็บข้อมูลเช่นนี้ หากผู้วิจัยออกแบบควบคุมตัวแปรด้านประชากรหมดทุกตัว คงจะมีปัญหามากในการเลือกหากกลุ่มตัวอย่าง ดังนั้น โดยส่วนใหญ่ ผู้วิจัยจึงมักจะสุ่มตัวอย่างโดยใช้เกณฑ์อย่างอื่น เช่น เลือกคนที่มารับบริการที่โรงพยาบาล เลือกแม่บ้านเกษตรกรในหมู่บ้านที่กำหนด ฯลฯ แล้วจึงนำข้อมูลดังกล่าวมาหาความสัมพันธ์โดยอาศัยวิธีการทางสถิติแทน วิธีการดังกล่าวนี้อาจจะมีปัญหาบ้างในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างบางกลุ่มไม่มีการกระจายตัวเลย เช่น กลุ่มสตรีในหมู่บ้านเดียวจะมีฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อาชีพ ที่คล้ายคลึงกัน (แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับการประมวลผลภาพรวมในที่นี้ ไม่อาจจะนำตัวแปรเช่น รายได้ การศึกษา อายุ มาเปรียบเทียบกันได้ เพราะวิธีการแบ่งสเกลของงานวิจัยแต่ละชั้นมีความแตกต่างกัน)

สำหรับการประมวลผลภาพรวมของคุณลักษณะทางประชากรของกลุ่มผู้รับสารสตรีในที่นี้ จะมีตัวแปรด้านประชากรที่เด่นชัดเพียง 2 ตัวเท่านั้นคือ ภูมิภาค และบทบาทของสตรี

(6.1) ตัวแปรเรื่องภูมิภาค หากแบ่งงานวิจัยการสื่อสารทั้ง 42 ขึ้นออกเป็นกลุ่มโดยใช้ภูมิภาคเป็นเกณฑ์ จะได้ผลดังนี้คือ

เขตเมือง (กรุงเทพมหานคร)	22	ชั้น
เขตชนบท	18	"
ทั่วประเทศ	1	"
ไม่ระบุ	1	"

ข้อสังเกตประการแรกที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ ความสนใจของผู้วิจัยส่วนใหญ่จะอยู่ที่เขตเมืองคือ กรุงเทพมหานครมากกว่าในเขตต่างจังหวัด (ทั้ง ๆ ที่มีพื้นที่และประชากรมากกว่า) นี่เป็นเครื่องแสดงว่าความสนใจในการศึกษาประเด็นเรื่องสตรีกับสื่อมวลชนนั้น ยังคงกระจุกตัวอยู่ในเขตกรุงเทพเป็นส่วนใหญ่ และยังไม่แพร่กระจายไปชนบท อีกปัจจัยหนึ่งที่น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญที่งานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษากลุ่มตัวอย่างในกรุงเทพ ก็น่าจะมาจากเรื่องความง่ายและความสะดวกในการเก็บข้อมูล เนื่องจากประชากรในกรุงเทพมีลักษณะหนาแน่นและอยู่รวมกัน จึงสะดวกในการเก็บข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หัวข้อการวิจัยเรื่องผู้รับสารนี้จะมีมากในหัวข้อสาธารณสุข ดังนั้น การไปเก็บข้อมูลจากโรงพยาบาลหรือสถานบริการที่กลุ่มตัวอย่างเดินทางมารวมกัน เป็นการง่ายต่อการรวบรวมข้อมูล

นอกจากนั้น มีข้อสังเกตว่า ตัวแปรเรื่องภูมิภาคนั้นยังมีความเกี่ยวข้องไปถึงตัวแปรตัวอื่น ๆ อีกด้วย เช่น งานวิจัยที่ศึกษากลุ่มตัวอย่างในชนบทนั้น คุณลักษณะของประชากรมักจะไม่ค่อยแตกต่างกัน แต่ถ้าเป็นกลุ่มตัวอย่างในเมือง คุณลักษณะจะแตกต่างกันมาก อันเป็นไปตามหลักการของความเป็นเมืองและชนบท และจะมีผลต่อมาถึงการหาค่าสหสัมพันธ์กับตัวแปรอื่น ๆ เช่น เมื่อนำตัวแปรเรื่องการใช้สื่อเข้ามาพิจารณาร่วมกับตัวแปรเรื่องช่วงระยะเวลา ในช่วงระยะแรก ๆ ที่สื่อมวลชนเพิ่งจะเริ่มเผยแพร่ออกไปในต่างจังหวัด ลักษณะการเปิดรับของคนกลุ่มต่าง ๆ อาจจะไม่แตกต่างกันมากนัก แต่เมื่อเวลาผ่านไปหลายทศวรรษ ความแตกต่างในการเปิดรับและการใช้สื่อจะเพิ่มมากขึ้น

และจากตัวแปรด้านภูมิภาคนี้ ยังสามารถนำไปพิจารณาถึงคุณลักษณะด้านอื่น ๆ ของประชากรได้ เช่น หากเป็นการวิจัยที่กลุ่มตัวอย่างเป็นสตรีชาวชนบท (ที่ไม่ได้ระบุว่าต้องเป็นกลุ่มนักศึกษา) เราจะพบว่าระดับการศึกษาของสตรีชนบทจะอยู่ในระดับประถมเท่านั้น นี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้การเปิดรับสื่อสิ่งพิมพ์เป็นไปได้น้อยในกลุ่มผู้รับสารสตรี และลักษณะภูมิภาคยังไปเกี่ยวข้องกับกำหนดยุทธศาสตร์ที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

(6.2) ตัวแปรเรื่องบทบาทของสตรี จากงานวิจัย 42 ชิ้น จะพบการระบุบทบาทของสตรี ดังนี้

แม่	15 ชิ้น	แม่บ้าน	2 ชิ้น
นักวิชาชีพ	2 "	นักเรียน-นักศึกษา	6 "
เกษตรกร	2 "	โสเภณี/หญิงบริการ	4 "
กำนันผู้ใหญ่บ้าน	1 "	ไม่ระบุ	10 "

ตัวเลขที่ปรากฏนี้สะท้อนข้อเท็จจริงประการหนึ่งว่า โดยส่วนใหญ่แล้ว นักวิจัยเรื่องสื่อและสตรียังคงมองเห็นบทบาทและสถานะของสตรีไปในทิศทางเดียวกับที่สังคมมองเห็นอยู่ คือมองเห็นสตรีในบทบาทที่เป็นแม่มากที่สุด เป็นนักวิชาชีพ และเป็นผู้นำเพียงเล็กน้อย และเป็นกลุ่มสตรีที่มีปัญหาเป็นพิเศษ (เช่น โสเภณี) อยู่พอสมควร

บทบาทเหล่านี้จะไปเกี่ยวข้องกับตัวแปรเรื่องภูมิภาคดังที่ได้กล่าวแล้ว ดังข้อมูลต่อไป

<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;">กลุ่มผู้หญิงในเมือง</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 5px;">บทบาท</div> <p>แม่ นักวิชาชีพ หญิงบริการ/โสเภณี แม่บ้าน นักเรียน/นักศึกษา คนจน</p>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;">กลุ่มผู้หญิงในชนบท</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 5px;">บทบาท</div> <p>แม่ เกษตรกร หญิงบริการ/โสเภณี ผู้นำสตรี</p>
---	--

และเนื่องจากการระบุบทบาทที่แน่นอนของผู้รับสารสตรีดังกล่าว จะมีผลไปถึงอายุของสตรีด้วย เช่น เมื่อบทบาทของแม่เป็นบทบาทที่พบมากที่สุด อายุของสตรีจึงกำหนดให้อยู่ในช่วงวัยเจริญพันธุ์ คือ 15-49 ปีเป็นส่วนใหญ่ กลุ่มสตรีที่มีอายุน้อยกว่าหรือสูงกว่านี้จะหลุดรอดไปจากความสนใจในการวิจัย โดยเฉพาะกลุ่มสตรีผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นกลุ่มที่น่าจะมีปัญหามากที่สุดและมักไม่ค่อยได้รับความสนใจจะศึกษาวิจัยจากวงการศึกษา

อันที่จริง ตัวแปรเรื่องบทบาทนี้สำหรับงานวิจัยบางเรื่องได้วางลู่ทางที่น่าสนใจสำหรับที่จะไปศึกษาต่อให้ละเอียดมากยิ่งขึ้น เช่น งานวิจัยของสุภาณี เวชพงศา (2533) ซึ่งได้เลือกศึกษากลุ่มตัวอย่างที่ค่อนข้างจะเป็นสตรีชนชั้นกลางในเมืองที่ออกไปทำงานนอกบ้าน โดยศึกษาประเด็นที่สตรีกลุ่มนี้มีความคิดเกี่ยวกับ "ความเป็นผู้หญิง" ของตนเอง และสถานภาพกับบทบาทของสตรีในสังคมไทยทั่วไป ผลจากการวิจัยไม่ว่าจะเป็นแบบแผนการเปิดรับสารจากสื่อประเภทต่าง ๆ รวมทั้งผลของการสำรวจความคิดเห็นต่อความเป็นหญิงน่าจะเป็นพื้นฐานสำหรับทำความเข้าใจความคิดและแบบแผนของกลุ่มตัวอย่างดังกล่าว เช่น สตรีชนชั้นกลางที่มีการศึกษาระดับปานกลางถึงระดับสูง และทำงานนอกบ้านนั้น จะใช้สื่อมวลชนเพื่อติดตามข่าวสารและหาความบันเทิง แต่จะใช้สื่อบุคคลเพื่อแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน พร้อมกันนั้นก็มักสะท้อนตนเองอย่างกลาง ๆ และเป็นบวกเช่นเดียวกับที่มองสถานภาพของสตรีในสังคม โดยที่ยังไม่ค่อยคิดถึงเรื่องการเสียเปรียบหรือความไม่เท่าเทียมมากนัก

(6.3) สำหรับตัวแปรที่เป็นคุณลักษณะของประชากรนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า มักจะเป็นตัวแปรที่ขาดไม่ได้ในการนำมาตั้งสมมติฐานเพื่อทดสอบค่าความสัมพันธ์กับตัวแปรอื่น ๆ แต่โดยส่วนใหญ่แล้ว เมื่อผลของค่าสหสัมพันธ์ปรากฏออกมาในทางที่สัมพันธ์หรือไม่สัมพันธ์ก็ตาม มักจะไม่ค่อยมีการอธิบายเหตุผลเบื้องหลัง สถานะของตัวแปรที่เป็นคุณลักษณะของประชากรจึงดูเหมือนถูกนำมาใช้ตามธรรมเนียม แต่ไม่มีเหตุผลเชิงทฤษฎีหรือสภาพความเป็นจริงมารองรับ

ส่วนตัวแปรบางตัวที่มีลักษณะปลีกย่อยออกไป เช่น เรื่องระยะเวลาของการเป็นหญิงบริการ ความเชื่อต่อเรื่องโรคเอดส์ ลักษณะของครัวเรือน ตัวแปรเหล่านี้หากผู้วิจัยไม่ได้นำเอาเหตุผลทางทฤษฎีหรือข้อสรุปจากงานวรรณกรรมอ้างอิงมาอธิบายเอาไว้ ก็จะไม่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจว่า เพราะเหตุใดผู้วิจัยจึงหยิบคุณลักษณะดังกล่าวมาเป็นตัวแปร หรือเพราะเหตุใดจึงวัด Dimensions ของตัวแปรไปเช่นนั้น

อันที่จริง หากมีการอธิบายเพิ่มเติมเหตุผลเบื้องหลังตัวแปรที่ขยายออกมาจากด้านคุณลักษณะประชากรดังกล่าว คำอธิบายดังกล่าวจะช่วยบ่งชี้ถึงสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อตัวสตรีอย่างมาก การปราศจากคำอธิบายดังกล่าวอาจจะเนื่องมาจากเหตุผลที่ได้กล่าวมาตั้งแต่ต้นว่า กลุ่มสตรีถูกพิจารณาว่าเป็นกลุ่มเป้าหมายกลุ่มหนึ่งที่ได้มีลักษณะพิเศษเฉพาะที่แตกต่างไป จากกลุ่มเป้าหมายอื่น

(6.4) บรรดาตัวแปรประชากรพื้นฐานหลายตัวสามารถบ่งบอกอะไรได้มากกว่าที่ถูกนำไปใช้ เช่น ช่วงอายุของโสเภณี ที่อยู่ในช่วงสั้น ๆ เพียงประมาณ 10 ปี (20-29 ปี) บ่งชี้ให้เห็นว่าอายุการทำงานของสตรีเหล่านี้มีช่วงสั้นมาก หรือช่วงอายุของสตรีที่เป็นผู้นำ อายุของกลุ่มสตรีที่ทำงานในหน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจจะช่วยบ่งบอกวิถีชีวิตการทำงานของสตรีได้ และยังคงอาจจะเกี่ยวข้องกับการเปิดรับและใช้ประโยชน์จากสื่ออีกด้วย

ตัวแปรเรื่องรายได้และระดับการศึกษา ซึ่งเป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการสื่อสารอย่างมาก เพราะจะช่วยตอบคำถามว่า กลุ่มสตรีที่มีรายได้และการศึกษาระดับใดจะเข้าถึงสื่อมวลชนประเภทใดมากที่สุด หรือเปิดรับตัวสื่อมากที่สุดด้วยเหตุผลอะไร ดังนั้นในอนาคตจึงควรมีการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อสานต่อคำตอบที่การวิจัยเชิงปริมาณได้ค้นคว้ามาแล้วในระดับหนึ่ง

ตารางที่ 26: รายชื่องานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ผู้รับสาร (42 ชิ้น)

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
1. มณฑิรา โลหพันธุ์วงศ์	“รูปแบบการสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติในการวางแผนครอบครัวของสตรีที่มารับบริการวางแผนครอบครัวที่โรงพยาบาลรัฐในกรุงเทพมหานคร	2524
2. สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ	“บทบาทของเครื่องบันทึกเสียงในการให้โภชนศึกษาแก่มารดาในเขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”	2524
3. วันทนา ชาญวนิชวงศ์	“การเปิดรับสื่อมวลชนทางด้านอาหารและได้รับการศึกษาความสำนึกจากการเปิดรับข่าวสารของแม่ที่นำบุตรมารับบริการจากแผนกกุมารเวชศาสตร์ของโรงพยาบาลรามธิบดี/โรงพยาบาลพญาไท/และศูนย์บริการ สาธารณสุข 2”	2525
4. นิตยา คำเมือง	การเปิดรับสื่อมวลชนเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวของสตรีในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่น	2525
5. ทศนาวดี สุขารมณ	ช่องทางการรับสารที่มีผลต่อการยอมรับการคุมกำเนิดแบบชั่วคราวและแบบถาวรของสตรีผู้รับบริการที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์	2525
6. ดวงทิพย์ วรพันธ์	“กลยุทธ์การใช้สื่อเพื่อปลูกฝังเรื่องโภชนศึกษาต่อสตรีชนบท จ.สุพรรณบุรี”	2525
7. เพ็ญศรี วงศ์ศิริโรจน์กุล	“อิทธิพลของสื่อกับการให้ความรู้ส่งเสริมเลี้ยงลูกด้วยนมแม่: ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์อนามัยแม่และเด็กเขต 4 ขอนแก่น”	2525
8. รุจิราวัฒน์ พุทองรัตน์	“ประสิทธิผลของการให้ความรู้โดยใช้สื่อบุคคลและภาพพลิกต่อการเพิ่มความรู้และเปลี่ยนแปลงทัศนคติของหญิงมีครรภ์ที่มารับบริการ ณ โรงพยาบาลศิริราช”	2525
9. เบ็ญจมาศ วัชรเทวินทร์กุล	“บทบาทของสื่อและปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร: ศึกษาเฉพาะกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จ.นครปฐม”	2526
10. จงจิต เทียมทอง	“บทบาทของสื่อมวลชนที่มีผลต่อการพัฒนาสตรีและเด็กในเชียงใหม่”	2527

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
11. ผุสดี ทรัพย์สาร	คุณลักษณะของนวัตกรรมที่มีผลมากที่สุดต่อการยอมรับของกลุ่มเป้าหมาย: ศึกษาเฉพาะกรณีการยอมรับการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ผักตบชวาของกลุ่มสตรี ประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ผักตบชวา บ้านสันป่าม่วง อ.เมือง จ.พะเยา	2527
12. ปัญญา ดาวจรัสแสงชัย	การเปิดรับสื่อมวลชนกับความรู้ และทัศนคติต่อการทำแท้งของสตรีในชนบท ประเทศไทย,	2527
13. วิทยา เทียนจวง	"การเปรียบเทียบพฤติกรรมการเปิดรับสื่อระหว่างกลุ่มมารดาของเด็กวัยก่อนเรียนที่มีภาวะปกติกับกลุ่มที่มีภาวะทุพโภชนาการในอาคารสงเคราะห์ดินแดง"	2527
14. พรทิพย์ เย็นจะบก	"การเปิดรับข่าวสารการเมืองจากสื่อมวลชน กับพฤติกรรมทางการเมืองของสตรี : ศึกษาเฉพาะกรณีเขตเทศบาลเชียงใหม่"	2527
15. ธาณี รอดสน	"การสื่อสารเพื่อการเจริญพันธุ์: ศึกษาเฉพาะกรณีสตรีที่มีบุตรยาก"	2527
16. วชิราภรณ์ เรืองไพบูลย์	"ประสิทธิผลของสื่อในการให้ความรู้เรื่องภูมิคุ้มกันโรคแก่มารดาหลังคลอด"	2528
17. สรณิย์ บุญศรีรัตน์	อิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีผลต่อการคบเพื่อนต่างเพศของนักศึกษาหญิงที่ปกครองตนเอง	2528
18. อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโมษิต	บทบาทของนิตยสารสตรีในการให้ความรู้เพื่อการพัฒนาสตรี	2529
19. ธเนศ เรืองณรงค์	การเปิดรับสื่อมวลชนกับจำนวนบุตรที่ต้องการของสตรีไทยในชนบท	2529
20. สุพจน์ กุลปรารค์ทอง	"การศึกษาพฤติกรรมเกี่ยวกับการซื้อนิตยสารของสตรีในเขตกรุงเทพมหานคร",	2529
21. สุรพงษ์ ทองจันทร์	"การรับข่าวสารและความต้องการการศึกษานอกโรงเรียนของหญิงบริการอาบอบนวดในกรุงเทพมหานคร"	2531
22. กาญจณี หวังถิรอำนาจ	"การเปิดรับข่าวสารกับความรู้และการป้องกันโรคเอดส์ในหญิงอาชีพพิเศษและชายรักร่วมเพศในเขตกรุงเทพมหานคร"	2531

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
23. ลาวัลย์ มัคโคตี	"ประสิทธิผลของการสอนสุขศึกษาเรื่อง "การตรวจเต้านมด้วยตัวเอง" โดยใช้วิดีโอเทปและเอกสารแผ่นพับร่วมกับการกระตุ้นเตือนในนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนสุนันทา และวิทยาลัยครูสวนดุสิต"	2532
24. วาริศา พลายบัว	"รูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัว การเปิดรับสื่อมวลชน และทัศนคติต่อสถานภาพสตรีของนักศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร"	2532
25. สุวรร ยุทธนา	การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการสื่อสารกับค่านิยม และทัศนคติสมัยใหม่ของสตรีในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่	2532
26. รัตนภรณ์ หลายรัตน์	"การเปิดรับข่าวสารสาธารณสุขของหญิงมีครรภ์ที่มารับบริการในโรงพยาบาลราชวิถี"	
27. อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี	"คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในนิตยสารในการสะท้อนบทบาทสถานภาพของสตรีไทย"	2533
28. สุภาณี เวชพงศา	ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับความคิดเกี่ยวกับตัวเองและความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทสตรี	2533
29. พัทธนี เขยจรรยา และคณะ	ภาพพจน์ของนักการเมืองสตรี: ศึกษาเปรียบเทียบภาพพจน์จากการรับรู้ตนเองของประชาชน และการนำเสนอในหน้าหนังสือพิมพ์	2533
30. นันทวัน ยันตะดิกลง	"รูปแบบจดหมายข่าวที่เหมาะสมในการเผยแพร่ความรู้เรื่องการพัฒนาท้องถิ่นแก่กำนันและผู้ใหญ่บ้านสตรี"	2533
31. ปาริชาติ บุญญาวิวัฒน์	การประเมินผลการดำเนินงานตามแผนงานพัฒนาสตรีในด้านความรู้ ทัศนคติ และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของสตรี	2534
32. ปาริชาติ สถาปิตานนท์	"ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติและพฤติกรรมการสื่อสารของหญิงโสเภณี: ศึกษาเฉพาะกรณีหญิงโสเภณีที่เข้ารับการสงเคราะห์ ณ สถานสงเคราะห์หญิง บ้านเกร็ดตระการ จ.นนทบุรี"	2534

ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน	ปีที่ศึกษา
33. กนกรัตน์ สุขะวัฒน์นะ	“ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับโรคเอดส์กับความรู้อัตนคติและพฤติกรรมในการป้องกันโรคเอดส์ของหญิงโสเภณี: กรณีศึกษาที่หน่วยควบคุมกามโรค อ.หาดใหญ่ ศูนย์กามโรค เขต 12 จ.สงขลา”	2534
34. กุลธิดา ท่วมสุข	“นิตยสารสตรี: บทวิเคราะห์เนื้อหาและทัศนคติของนักศึกษาหญิง”	2534
35. ปาริชาติ ปิติมานพ	“ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อมวลชน ความทันสมัยกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีไทยพุทธกับสตรีไทยมุสลิม”	2534
36. อภิญญา อยู่ในธรรม	“ความพึงพอใจต่อรูปแบบโฆษณาทางโทรทัศน์ของแม่บ้านในกรุงเทพมหานคร”	2534
37. มณฑนา มาศมาลัย	“บทบาทของสื่อมวลชนและสื่อบุคคลต่อการมีส่วนร่วมของการเมืองของสตรี: ศึกษาเฉพาะกรณี อ.พรหมคีรี จ.นครศรีธรรมราช”	2534
38. สุภัตรา ศิริมังคะลา	“การศึกษาบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงในงานโฆษณา”	2535
39. นำชัย-สุนิลา ทนุผล	การรับบริการข่าวสารทางการเมืองของสตรีเกษตรในจ.เชียงใหม่	2535
40. เขาวรรณ วิเศษโชค	การรับบริการข่าวสารทางการเมืองของเกษตรกรสตรีในจ.เชียงใหม่	2535
41. ไสลทิพย์ จารุภูมิ	“การศึกษาความพึงพอใจที่ได้รับจากละครโทรทัศน์”	2535
42. ภัทณิดา พันธุ์มเสน	การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชนของนักเรียนโรงเรียนสตรีรัตนบุรี ปี 2535	2536

บทที่ 9

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสารที่มีเป้าหมายจะสำรวจสถานภาพแห่งองค์ความรู้ในประเด็นเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย" ช่วงพ.ศ.2520-2535 โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสื่อมวลชนใน 4 ลักษณะคือ สตรีในฐานะผู้ส่งสาร สตรีในฐานะผู้รับสาร สตรีกับช่องทางสื่อสาร และสตรีกับเนื้อหาสาร ทั้งนี้เพื่อตอบคำถามว่าได้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยในประเด็นดังกล่าวมากน้อยเพียงใด และศึกษาวิจัยในแง่มุมใดบ้าง

หลังจากที่มีการสำรวจและเก็บรวบรวมผลงานศึกษาที่อยู่ในขอบเขตการวิจัยทั้งหมดแล้ว ผู้วิจัยได้ประมวลผลงานทั้งหมดใน 2 ลักษณะ คือ การวิเคราะห์ภาพรวมในเชิงปริมาณ และการวิเคราะห์เนื้อหางานวิจัยทั้งหมดโดยอาศัยกรอบทฤษฎีองค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อตอบคำถามที่ระบุเอาไว้ในวัตถุประสงค์คือ

1. เพื่อศึกษาสถานภาพและบทบาทของนักสื่อมวลชนสตรีในฐานะนักวิชาชีพ
2. เพื่อสำรวจช่องทางของสื่อที่ใช้ถ่ายทอดข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับสตรี
3. เพื่อศึกษาเนื้อหาสารด้านต่าง ๆ ของสื่อมวลชนที่เกี่ยวข้องกับสตรี
4. เพื่อศึกษาผลกระทบ การใช้สื่อ และความพึงพอใจจากการใช้สื่อของกลุ่มผู้รับสารสตรี

ปัญหาการวิจัย

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผู้วิจัยได้ตั้งปัญหาการวิจัยที่ต้องการค้นหาคำตอบดังนี้

ตอนที่ 1: ภาพรวมเชิงปริมาณ

1. ผลงานการศึกษาเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย" ช่วงพ.ศ. 2520-2535 มีปริมาณมากน้อยเพียงใด
2. แหล่งที่ทำการศึกษาที่มีที่ไหนบ้าง
3. งานศึกษาที่เกี่ยวกับผู้ส่งสารสตรี ตัวสื่อแต่ละประเภท เนื้อหาสารและผู้รับสารสตรีมีปริมาณมากน้อยเพียงใด
4. ทฤษฎีและวิธีการที่นำมาใช้ศึกษามีอะไรบ้าง

ตอนที่ 2: ภาพรวมของการสังเคราะห์ข้อมูลตามกรอบทฤษฎีองค์ประกอบการสื่อสาร

1. ภาพรวมของงานศึกษาสตรีในฐานะผู้ส่งสารได้ข้อค้นพบอะไรบ้าง

2. จากตัวสื่อทั้ง 7 ประเภท มีงานศึกษาที่เกี่ยวกับการถ่ายทอดข่าวสาร เรื่องสตรีในแง่มุมใดบ้าง เช่น เรื่องภาพสะท้อน บทบาทของสื่อต่อสตรี
3. มีเนื้อหาสาระอะไรบ้างในสื่อที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสตรี และได้นำเสนอ ในแง่มุม/ประเด็นอะไรบ้าง
4. ภาพรวมของงานศึกษาศาสตร์ในฐานะผู้รับสาร มีข้อค้นพบอะไรบ้าง เช่น เรื่องผลกระทบ การใช้สื่อของสตรี หรือความพึงพอใจในการใช้สื่อ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยแบ่งเป็น 2 ตอนใหญ่ ๆ คือ การวิเคราะห์ภาพรวมเชิงปริมาณ และการสังเคราะห์ข้อมูลตามกรอบทฤษฎีองค์ประกอบการสื่อสาร

ตอนที่ 1: การวิเคราะห์ภาพรวมเชิงปริมาณ

(1) ปริมาณผลงานวิจัย จากการสำรวจพบว่า ในช่วงระยะเวลา 15 ปี (พ.ศ.2520-2535) นี้มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็น "สตรีและสื่อมวลชน" จำนวน 83 ชิ้น (โดยเฉลี่ยแล้วปีละประมาณ 5 ชิ้น) ปริมาณที่น้อยที่สุดในหนึ่งปีคือ 1 ชิ้น และมากที่สุดคือ 14 ชิ้น

(1.1) ปริมาณของงานการศึกษาในช่วงปีหลัง ๆ จะเพิ่มมากขึ้นกว่าในช่วงปีแรก ๆ

(1.2) มีการเปลี่ยนแปลงแนวทางในการศึกษา (Approach) จากระยะแรกที่ค่อนข้างเป็น Media Study มาเป็น Women Study และ Gender Study ในระยะหลัง ๆ

(1.3) สำหรับประเภทของสื่อที่ศึกษา จะเริ่มต้นด้วยการศึกษาแบบรวม ๆ เอาสื่อทุกประเภทไว้ด้วยกัน และเริ่มพัฒนามาเป็นการศึกษาเฉพาะสื่อแต่ละประเภทในระยะหลัง

(1.4) สำหรับเนื้อหาสาระ ในระยะเริ่มแรกจะมีแต่เนื้อหาด้านสาธารณสุข แต่ในระยะหลัง ๆ จะครอบคลุมทั้ง 8 หัวข้อเรื่องคือ สาธารณสุข เศรษฐกิจ การเมือง ประชากร การพัฒนา สถานภาพสตรี ความสัมพันธ์หญิง-ชาย และอื่น ๆ

(1.5) สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ในระยะแรกจะเน้นกลุ่มสตรีในชนบทแบบรวม ๆ ในระยะหลัง ๆ จะมีการแยกย่อยออกเป็นสตรีกลุ่มเฉพาะ ๆ เช่น กลุ่มแม่บ้านในเมือง กลุ่มโสเภณี กลุ่มนักศึกษา กลุ่มสตรีชนบทในสลัม ฯลฯ

(1.6) จากงานวิจัยทั้ง 83 ชิ้น จะครอบคลุมทัศนะทั้ง 3 ทัศนะเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสตรี คือทัศนะที่มองสื่ออย่างเป็นบวกว่าเป็นกลไกในการพัฒนาสตรี ทัศนะที่มองสื่ออย่างเป็นกลาง ๆ และทัศนะที่มองสื่อในแง่ลบว่า เป็นกลไกสืบทอดความไม่เสมอภาคระหว่างเพศ

(2) แหล่งที่ทำการศึกษ เรื่อง 'สตรีกับสื่อมวลชน' นั้น พบว่ามีอยู่ 14 แห่ง แบ่งเป็น 3 ประเภทคือ มหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยในต่างจังหวัด และองค์กรรัฐ-เอกชนที่ทำงานด้านสื่อ/สตรี

(2.1) สำหรับการกระจายตัวของผลงานศึกษานั้น ยังมีลักษณะกระจุกตัวอยู่มาก กล่าวคือ ผลงาน 71 ชิ้น จัดทำโดยมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ (ในจำนวนนี้ 51 ชิ้น กระจุกตัวอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) นี่เป็นแบบแผนของการค้นคว้าวิจัยประเด็นใหม่ ๆ โดยทั่วไปที่จะเริ่มต้นจากกรุงเทพฯก่อนแล้วจึงกระจายไปสู่ภูมิภาค

(2.2) ปริมาณผลงานเกินกว่าครึ่งหนึ่งเป็นงานวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาโท รองลงมาเป็นงานวิจัยของอาจารย์ในมหาวิทยาลัย

(2.3) สำหรับเพศของผู้วิจัยนั้น นักวิจัยที่เป็นสตรีจะมีมากเป็น 8 เท่าของนักวิจัยชาย และมีการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยหญิง-ชายเพียง 1 รายเท่านั้น

(3) การกระจายข้อมูลตามกรอบการวิจัย

(3.1) ภาพรวมเชิงปริมาณ เมื่อเปรียบเทียบสตรีในฐานะตัวบุคคล ซึ่งจะมี 2 บทบาทในกระบวนการสื่อสาร สื่อในฐานะผู้ส่งสารและผู้รับสาร ตัวเลขที่ได้จากการสำรวจแสดงว่ามีงานวิจัยที่ศึกษาสตรีในฐานะผู้รับสารมากกว่าศึกษาสตรีในฐานะผู้ส่งสารถึงประมาณ 4 เท่า (42: 12) ส่วนในเรื่องช่องทางการสื่อสาร (ตัวสื่อ) กับเนื้อหาสารนั้นมีปริมาณใกล้เคียงกันคือ 55 ชิ้น และ 57 ชิ้น

(3.2) ภาพรวมเชิงปริมาณของตัวสื่อ ประเภทของสื่อที่มีการศึกษามากที่สุดเป็น 2 อันดับแรกอยู่ในหมวดสื่อสิ่งพิมพ์ คือ นิตยสารและหนังสือพิมพ์ รองลงมาเป็นหมวดของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ คือ วิทยุ (เพลง) โทรทัศน์ (โฆษณา) สื่อประเภทที่มีการศึกษาน้อยที่สุดคือสื่อภาพยนตร์ซึ่งมี 1 เรื่องเท่านั้น เหตุผลโดยรวมของปรากฏการณ์นี้น่าจะเป็นเรื่องของความยากง่ายในการเข้าถึงข้อมูลสื่อแต่ละประเภท

สำหรับข้อมูลของสื่อแต่ละประเภทมีดังนี้

(3.2.1) สื่อหนังสือพิมพ์ มีปริมาณผลงานศึกษามากเป็นอันดับสอง (13 ชิ้น) ทั้งนี้คงเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการคือ เข้าถึงข้อมูลได้ง่าย มีเนื้อหาในหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับสตรีมากขึ้น (เช่น หน้าสตรี) ทำให้เป็นที่สนใจ มีตัวบุคคลที่ศึกษาทางด้านวารสารศาสตร์มาโดยเฉพาะ (ในระดับปริญญาโท) มีวิธีการศึกษาวิเคราะห์ที่มีรูปแบบแน่นอน (เช่น การวิเคราะห์เนื้อหา) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยส่วนใหญ่จะเน้นหนักการศึกษาด้านตัวสื่อและเนื้อหาสาร แต่ยังไม่ได้ศึกษาด้านตัวผู้ส่งสารและผู้รับสารอย่างละเอียด

(3.2.2) **สื่อนิตยสาร** มีปริมาณงานศึกษามากที่สุดเป็นอันดับหนึ่ง และมีจำนวนถึงครึ่งหนึ่งของงานศึกษาประเภทสื่อทั้งหมด (21 ชิ้น จาก 55 ชิ้น) ปัจจัยที่ทำให้มีการศึกษานิตยสารกันอย่างมากมายนั้นก็คงเป็นเช่นเดียวกับหนังสือพิมพ์ และปัจจัยเพิ่มเติมก็คือ นิตยสารนั้นเป็นสื่อของสตรีตั้งแต่แรกเริ่มประวัติของสื่อ วิธีการวิจัยสื่อนิตยสารมีอยู่อย่างหลากหลายทั้งวิธีการที่เคยมีมาตามประเพณี (การวิจารณ์วรรณกรรม) และวิธีการศึกษาแบบใหญ่ ๆ (การวิเคราะห์เนื้อหา) โดยที่วิธีการศึกษาตามแบบประเพณีนั้น มักจะเน้นการศึกษา "ตัวสาร" ส่วนวิธีการศึกษาแบบใหม่มักจะเน้นการศึกษา "ตัวสื่อ"

(3.2.3) **สื่อภาพยนตร์** ในรอบ 15 ปีที่ผ่านมา มีงานศึกษาเรื่องสตรีในภาพยนตร์เพียง 1 เรื่องเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ภาพยนตร์เป็นสื่อที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน และน่าจะมีอิทธิพลต่อกลุ่มสตรีไทยอยู่ไม่น้อย มีปัจจัย 3-4 ประการที่อาจจะอธิบายการขาดความสนใจที่จะศึกษาเรื่องสตรีในสื่อภาพยนตร์ คือ ขาดตัวบุคคลที่จะศึกษา (ยังไม่มีการเรียนสาขาภาพยนตร์ในระดับปริญญาโท) ยังขาดองค์ความรู้ในเรื่องการวิเคราะห์สื่อกับสตรี ภาพยนตร์มีภาพลักษณ์ว่าเป็นสื่อของผู้ชาย และเป็นเพียงสื่อบันเทิงที่ดูไม่มีคุณค่าเพียงพอสำหรับการศึกษาอย่างเป็นวิชาการ

(3.2.4) **สื่อวิทยุ** ทั้ง ๆ ที่เป็นสื่อที่กลุ่มสตรีใช้อย่างมาก แต่มีงานศึกษาเพียง 5 ชิ้นในรอบ 15 ปีนี้ ปัจจัยที่อาจจะอธิบายปริมาณงานศึกษาที่มีเพียงเล็กน้อยนั้น อาจจะเนื่องมาจากบรรยากาศของสื่อวิทยุเองในช่วงก่อนพ.ศ.2535 ที่มีลักษณะซบเซามาก เนื่องจากกลายเป็นสื่อที่เปิดเพลงและสปรอทโฆษณาเท่านั้น และได้รับความนิยมน้อยลงเนื่องจากถูกแทนที่ด้วยโทรทัศน์ แต่ปัจจัยที่ดูเหมือนจะสำคัญที่สุดน่าจะเป็นความยากลำบากในการเก็บข้อมูล เพราะเป็นสื่อที่มีแต่เสียงเท่านั้น

(3.2.5) **สื่อโทรทัศน์** ทั้ง ๆ ที่เป็นสื่อมวลชนที่แพร่หลายที่สุดและมีอิทธิพลมากที่สุด แต่ก็มิงงานวิจัยเพียง 3 ชิ้นเท่านั้น เหตุผลที่น่าจะอธิบายปริมาณที่เล็กน้อยนั้น คงจะคล้ายคลึงกับสื่อวิทยุและภาพยนตร์ คือ มีความยากลำบากในการเก็บข้อมูล (แม้ว่าจะสามารถอัดวิดีโอเอาไว้ได้ แต่ก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก หากเป็นรายการยาว ๆ ต่อเนื่อง เช่น รายการละคร) ยังขาดวิธีการเฉพาะตัวสื่อที่เป็นทั้งภาพและเสียง รวมทั้งการวิเคราะห์รายการเฉพาะ ๆ ของโทรทัศน์ รวมทั้งที่ยังถูกมองว่าเป็นสื่อบันเทิงแต่เพียงอย่างเดียว

(3.2.6) **สื่อโฆษณา** มีปริมาณงานศึกษาสื่อโฆษณาในโทรทัศน์ถึง 5 ชิ้น ซึ่งนับว่าไม่น้อยเลยเมื่อเทียบกับตัวสื่อเอง การที่มีความสนใจค่อนข้างสูงในตัวสื่อโฆษณานี้ อาจจะเนื่องมาจากธรรมชาติของตัวสื่อเองที่มีลักษณะเน้นนำสูง ฉะนั้นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสตรีและทัศนคติทางเพศนั้น นักวิจัยย่อมมีความสนใจว่าท่าทีของโฆษณาจะเป็นอย่างไรในเรื่องนี้ นอกจากนั้นในสภาพความเป็นจริง ธุรกิจสื่อโฆษณาได้ขยายตัวอย่างมาก และส่งผลกระทบต่อความสนใจในวงวิชาการ

ด้วย ทำยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับรายการโทรทัศน์ประเภทอื่น ๆ แล้ว รายการโฆษณาก็สามารถจะเก็บข้อมูลได้ง่ายที่สุด

3.3 ภาพรวมเชิงปริมาณของการวิเคราะห์เนื้อหาสาร

ผลงานวิจัยที่มีประเด็นเนื้อหาต่าง ๆ ของสื่อกับสตรีนั้นมีอยู่ 57 ชิ้น และครอบคลุมเนื้อหาทั้ง 7 หัวข้อ เนื้อหาที่มีปริมาณที่สุดคือ เรื่องบทบาทและสถานภาพสตรี (16 ชิ้น) ซึ่งน่าจะเป็นความต่อเนื่องมาจากประวัติศาสตร์การศึกษาสตรี และความสนใจที่แนวคิดดังกล่าวสามารถเป็นเครื่องชี้วัดการพัฒนาสตรีได้ เนื้อหาที่มีมากเป็นอันดับรองลงมาคือ เรื่องสาธารณสุข (11 ชิ้น) และประชากร (7 ชิ้น) ซึ่งก็เป็นไปตามความเข้าใจเดิมของสังคมที่ว่า สตรีเป็นผู้รับผิดชอบสุขภาพและปริมาณของจำนวนคนในครอบครัว (ดูแลบุตรและควบคุมการเจริญพันธุ์)

เนื้อหาที่มีอยู่ในปริมาณปานกลางคือ เรื่องการพัฒนา (9 ชิ้น) และการเมือง (5 ชิ้น) นี้ น่าจะเป็นเพราะอิทธิพลของการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสตรี ซึ่งรวมมิติการพัฒนาด้านการเมืองเข้าไปด้วย เนื่องจากกลุ่มสตรีเป็นกลุ่มที่ยังล้าหลังด้านการพัฒนา

เนื้อหาที่มีปริมาณน้อยคือเรื่องเศรษฐกิจ (3 ชิ้น) และเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชาย สำหรับเรื่องเศรษฐกิจที่มีจำนวนเล็กน้อยนั้นสะท้อนให้เห็นความเข้าใจของสังคมที่ว่า "ผู้ชายเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว และผู้หญิงเป็นผู้ใช้จ่ายเท่านั้น" ส่วนเรื่องความสัมพันธ์หญิง-ชายที่มีปริมาณเพียง 2 เรื่องเท่านั้น อาจจะเนื่องมาจากเรื่องดังกล่าวถูกมองว่าเป็น "เรื่องส่วนตัว" ในขณะที่สื่อมวลชนจะสนใจเรื่องที่เป็น "ส่วนรวม/สาธารณะ" มากกว่า

3.4 ภาพรวมเชิงปริมาณของผู้รับสาร

งานวิจัยที่ศึกษาสตรีในฐานะผู้รับสารนั้นมีถึงครึ่งหนึ่งของผลงานทั้งหมด (42 ชิ้นจาก 83 ชิ้น) ซึ่งสามารถจะแยกตามแนวทางวิธีการศึกษาได้เป็น 5 ประเภท แนวทางการศึกษาแบบดูผลกระทบ (Impact Study) มีมากที่สุด (30 ชิ้น) เช่นเดียวกับการศึกษาเรื่องการเปิดรับสื่อ (Media Exposure) ซึ่งมี 18 ชิ้น โดยที่ทั้ง 2 วิธีการนี้ต่างมีพื้นฐานมาจากแนวทฤษฎีที่เชื่อในพลังของสื่อเช่นเดียวกัน ส่วนแนวทางการศึกษาที่มีความเชื่อตรงกันข้าม คือกลุ่ม Uses and Gratifications Approach นั้น มีงานศึกษาเพียง 4 ชิ้นเท่านั้น

ปริมาณการศึกษาที่อยู่ในระดับกลาง ๆ คือ วิธีการศึกษาการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ ของสตรี (8 ชิ้น) ซึ่งรวมตั้งแต่สื่อมวลชน สื่อบุคคล และสื่อเฉพาะกิจ และวิธีการศึกษาที่มีน้อยที่สุดคือ การศึกษาความคิดเห็นของผู้รับสารสตรีต่อสื่อประเภทต่าง ๆ (3 ชิ้น)

4. ภาพรวมของทฤษฎีและวิธีการที่ใช้ศึกษา

เนื่องจากทฤษฎีมีความสำคัญอย่างมากต่อการออกแบบการวิจัย การตีความ และการสรุปผล เช่นเดียวกับวิธีการที่ใช้ศึกษาซึ่งจะมีส่วนกำหนดชนิดและประเภทของข้อมูลที่จะได้มา

(ก) สำหรับทฤษฎีที่พบในงานวิจัยทั้ง 83 ชิ้น แบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ กลุ่มทฤษฎีด้านสื่อมวลชน และกลุ่มทฤษฎีสตรีศึกษา

(4.1) ในส่วนแรกคือ ทฤษฎีด้านสื่อมวลชนนั้น มีทฤษฎีที่ใช้อยู่ 6 ทฤษฎี ตัวเลขของผลงานที่ใช้ทฤษฎีสื่อมวลชนทั้ง 6 นั้นค่อนข้างมีการกระจายตัว ประเภททฤษฎีที่ถูกนำมาใช้มากที่สุดคือ ทฤษฎีการวิเคราะห์ผู้รับสาร (36 ชิ้น) ซึ่งแยกย่อยเป็นกลุ่มที่ดูผลกระทบจำนวน 29 ชิ้น กลุ่มที่ดูการใช้และความพึงพอใจของผู้รับสารจำนวน 7 ชิ้น กลุ่มทฤษฎีอีก 2 กลุ่มที่มีปริมาณรองลงมาคือ ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา (34 ชิ้น) และกลุ่มสุดท้ายคือ ทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับสังคม (22 ชิ้น) ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (15 ชิ้น) และทฤษฎีวิพากษ์ (13 ชิ้น) ตัวเลขนี้สอดคล้องกับประเภทของงานวิจัยที่ได้นำเสนอมาในข้างต้น

(4.2) ทฤษฎีสตรีศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ผลการวิจัยพบว่าปริมาณของงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีสตรีศึกษาแบบ System Approach มี 47 ชิ้น และใช้แนวทฤษฎี Feminist Approach มี 36 ชิ้น ซึ่งนับว่าไม่แตกต่างกันมากนัก และนับว่าผู้ที่เข้ามาศึกษาเรื่องสตรีนั้นมี การใช้ Critical Approach พอสมควร

(ข) วิธีการที่ใช้ศึกษา พบว่ามีอยู่ทั้งหมด 7 วิธีการ แต่ตัวเลขการกระจายของวิธีการเหล่านี้ไม่ค่อยสมดุล เนื่องจากวิธีการที่ใช้น้อยที่สุดคือการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม มีเพียง 3 ชิ้น ส่วนวิธีการสำรวจและใช้แบบสอบถามซึ่งมีมากที่สุดมีถึง 38 ชิ้น

กลุ่มวิธีการศึกษาที่มีใช้มากที่สุด นอกจากการใช้การสำรวจและแบบสอบถามแล้ว ก็คือ วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาซึ่งมี 29 ชิ้น แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงปริมาณมากกว่าเชิงคุณภาพ

กลุ่มวิธีการศึกษาที่มีปริมาณอยู่ในระดับกลาง ๆ ก็คือ การวิจารณ์วรรณกรรมซึ่งประกอบด้วยวิจารณ์ทั้งแบบภายนอกและภายในจำนวน 19 ชิ้น และการสัมภาษณ์/สัมภาษณ์เจาะลึกซึ่งใช้กับการศึกษาผู้ส่งสารเป็นส่วนใหญ่มิได้ใช้ 12 ชิ้น แต่ก็มักจะไม่ได้ใช้เป็นวิธีการหลักสำหรับงานวิจัย

กลุ่มวิธีการศึกษาที่ยังมีปริมาณน้อยคือ การใช้เอกสารที่มีอยู่ (8 ชิ้น) การวิจัยเชิงทดลอง (4 ชิ้น) และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (3 ชิ้น) การวิจัยเหล่านี้จะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่อาจจะยังไม่เป็นที่นิยมในแวดวงสื่อมวลชนนัก

ตอนที่ 2: การสังเคราะห์ข้อมูลตามกรอบทฤษฎีองค์ประกอบการสื่อสาร

D. Berio ได้แยกองค์ประกอบการสื่อสารออกเป็น 4 ส่วน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นกรอบการวิจัยในครั้งนี้คือ การศึกษาสตรีในฐานะผู้ส่งสาร และการศึกษาช่องทางการสื่อสาร (ตัวสื่อ) การศึกษาเนื้อหาสารที่เกี่ยวข้องกับสตรี และการศึกษาสตรีในฐานะผู้รับสาร

(1) การศึกษาสตรีในฐานะผู้ส่งสาร ปริมาณงานวิจัยที่ศึกษาผู้ส่งสารยังมีอยู่น้อยมากเพียง 12 ชิ้น และวิธีการที่ใช้ศึกษาก็ยังแตกต่างกันเป็นหลายแนวทาง ได้แก่

(1.1) การศึกษาการฝึกอบรมเข้าสู่อาชีพและชีวิตการทำงานด้านสื่อมวลชนของสตรี ในระดับของการศึกษาอบรมนั้น พบว่า เพศไม่เป็นข้อกีดกันในการเข้าเรียนสาขาวิชาชีพนี้ และสำหรับการทำงานในสถาบันการศึกษา หากทว่ายังมีลักษณะ 'เพศนิยม' (Sexism) ติดอยู่บ้างในลักษณะของสาขาวิชา รวมทั้งยังไม่มีหลักสูตรที่กระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกทางเพศ (Gender Consciousness) เพื่อเตรียมมิกสื่อมวลชนที่มีจิตใจและวิธีทำงานอย่างเสมอภาคระหว่างเพศ บรรจบอยู่ในสถาบันการศึกษา

ในวงการวิชาชีพ ปริมาณของหญิงและชายที่ทำงานในอาชีพนี้มีอยู่ใกล้เคียงกัน แต่ทว่า ยังคงมีความแตกต่างกันในเรื่องความก้าวหน้าถึงระดับขั้นสูงของวิชาชีพ ความต่อเนื่องในการประกอบวิชาชีพ เป็นต้น

(1.2) วิธีการศึกษาผู้ส่งสารสตรีนั้น สามารถทำได้โดยตรง เช่น การสัมภาษณ์และศึกษาประวัติและผลงานของผู้ส่งสารสตรี กับวิธีการศึกษาโดยทางอ้อม คือศึกษาผ่านผลงาน งานวิจัยส่วนใหญ่ยังใช้วิธีการศึกษาโดยทางอ้อมมากกว่า

(1.3) การศึกษาสตรีที่มีฐานะเป็นเจ้าของสื่อ ซึ่งโดยส่วนใหญ่พบว่าเป็นกรณีของนิตยสารสำหรับสตรี แต่การวิจัยที่มีอยู่ยังไม่ได้เจาะลงไปในรายละเอียดว่า 'ความเป็นสตรี' มาเกี่ยวข้องกับการเป็นเจ้าของสื่อมากน้อยเพียงใด

(1.4) การศึกษาองค์กรสื่อมวลชนเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่เข้ามากำหนดการทำงานของสื่อที่เกี่ยวข้องกับสตรี เช่น นิตยสารสำหรับสตรี ละครโทรทัศน์ หรือสื่อโฆษณา ผลการวิจัยส่วนใหญ่สรุปว่า ยังมีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคหลายด้านที่ทำให้ไม่สามารถจะใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสตรีได้อย่างเต็มที่

(1.5) การศึกษาความคิดเห็นของผู้ส่งสารสตรี ความคิดเห็นต่อเพื่อนร่วมงานที่เป็นชาย จะพบว่า มีท่าทีต่อสตรีที่ทำงานด้านสื่อในทุกรูปแบบ คือ ทั้งที่ดูถูกว่าเป็นผู้หญิง ทั้งแบบที่เฉย ๆ และทั้งในแนวที่สนับสนุนให้กำลังใจ ส่วนใหญ่แล้วผู้ส่งสารสตรีเห็นว่าสื่อยังไม่ทำหน้าที่ส่งเสริมความเสมอภาคทางเพศเท่าที่ควร สำหรับข้อเสนอแนะต่อกลุ่มผู้ทำงานสตรีในด้านสื่อด้วยกัน ส่วนใหญ่เห็นว่าสตรีจะต้องพิสูจน์ตัวเองก่อนที่จะไปเรียกร้องคนอื่น

(1.6) การศึกษาเปรียบเทียบผู้ส่งสารสตรีไทยกับต่างชาติมีอยู่ 1 ชิ้น คือการเปรียบเทียบนักเขียนนวนิยายสตรีไทยกับเยอรมัน โดยที่ผลการวิจัยได้พบทั้งข้อเหมือนและข้อต่างระหว่างนักเขียนสตรีทั้งสองชาติ

2. การศึกษาช่องทางทางการสื่อสาร/ตัวสื่อที่เกี่ยวข้องกับสตรี ในที่นี้ได้จัดหมวดหมู่ของทางการสื่อสาร หรือตัวสื่อที่เกี่ยวข้องกับสตรีออกเป็น 7 ประเภทคือ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ สื่อโฆษณา และสื่อประเภทอื่น ๆ

(2.1) สื่อหนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์เคยเป็นสื่อที่เป็นของผู้ชายมาก่อนในอดีต แต่ปัจจุบันนี้ สตรีได้เข้าไปมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นทั้งในฐานะ ผู้ส่งสาร ผู้รับสาร และเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ งานวิจัยที่ทำการศึกษาสื่อหนังสือพิมพ์กับประเด็นสตรีสามารถแยกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

(2.1.1) กลุ่มที่ศึกษาบทบาทหน้าที่ ศึกษาความสนใจของหนังสือพิมพ์ ศึกษาจุดยืนและทัศนะของหนังสือพิมพ์ต่อประเด็นสตรี ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ความสนใจเชิงปริมาณต่อสตรีของหนังสือพิมพ์นั้นมีมากขึ้น และความสนใจเชิงคุณภาพนั้นยังเปลี่ยนแปลงไปน้อยมาก

(2.1.2) กลุ่มที่ศึกษาภาพสะท้อนของสตรีที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว จะมีภาพที่เป็นลบมากกว่าเป็นบวก แต่ทว่าภาพดังกล่าวก็มีแนวโน้มที่เปลี่ยนแปลงไปในทางบวกมากขึ้น ภาพสะท้อนดังกล่าวเกิดขึ้นมาจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นปัจจัยภายในตัวหนังสือพิมพ์ เช่น นโยบายของแต่ละฉบับ ประเภทของหน้าที่ลงข่าว ประเภทของหนังสือพิมพ์ และที่เป็นปัจจัยภายนอกเช่น กระแสการเคลื่อนไหวของสตรี กลุ่มชนชั้นของสตรีที่มาเป็นข่าว เป็นต้น

(2.2) สื่อนิตยสาร เป็นสื่อประเภทที่มีการศึกษามากที่สุดเพราะเป็นสื่อที่ถือกำเนิดมาเพื่อเป็นสื่อของสตรี มีวิธีการศึกษาสื่อนิตยสารและผลผลิตของนิตยสารคือ นวนิยาย คอลัมน์ปัญหา หัวใจ และการ์ตูนอยู่หลายวิธีการ ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

(2.2.1) กลุ่มที่ศึกษาบทบาทหน้าที่และองค์ประกอบของนิตยสาร การศึกษาบทบาทหน้าที่นั้นมีการศึกษาทั้งในแง่พัฒนาการและในยุคปัจจุบัน ซึ่งอาจสรุปแบบแผนได้ว่า หน้าที่ที่คงอยู่ตลอดเวลา คือ การให้ความรู้ หน้าที่ที่ขาดหายไปคือหน้าที่ทางการเมือง และหน้าที่เพิ่มเติมขึ้นมาคือหน้าที่ทางธุรกิจ

เนื่องจากนิตยสารสตรีมีอยู่มากมายหลายประเภท จึงมีงานวิจัยหลายชิ้นที่พยายามแบ่งประเภทของนิตยสารดังกล่าวโดยใช้เกณฑ์ต่าง ๆ กัน ทั้งนี้เพื่อแสวงหาลักษณะร่วมและเอกลักษณ์ของนิตยสารแต่ละเล่ม

(2.2.2) กลุ่มที่ศึกษาภาพสะท้อนและแนวคิดของสตรีที่ปรากฏในเนื้อหาแบบต่าง ๆ ของสื่อนิยายสาร เพื่อตอบคำถามว่าภาพและแนวคิดนั้นมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ซึ่งส่วนใหญ่พบว่าในโครงเรื่องใหญ่ ๆ มักไม่ค่อยเปลี่ยนแปลง แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียด หรือตอบคำถามว่า ภาพสะท้อนดังกล่าวนี้ ได้สะท้อนสภาพความเป็นจริงมากน้อยเพียงใด

(2.2.3) มีงานวิจัยส่วนน้อยอยู่กลุ่มหนึ่งที่มีวิธีการศึกษาที่แตกต่างไปจากสองกลุ่มที่กล่าวมาแล้ว คือ การศึกษามิติทางเศรษฐกิจของนิยายสาร (พฤติกรรมการณ์ซื้อนิยายสารของสตรี) และ การศึกษานวนิยายในลักษณะเปรียบเทียบระหว่างไทยกับต่างประเทศ

(2.3) สื่อภาพยนตร์ มีงานวิจัยในรอบ 15 ปีนี้เพียงเรื่องเดียว แต่ทว่าเป็นงานวิจัยที่ได้นำวิธีการที่แปลกใหม่มาใช้ ผลจากการวิเคราะห์ตัวละครหญิงที่ผิดแปลกไปจากธรรมดา และการวิเคราะห์ความขัดแย้งในโครงเรื่องแล้ว ผู้วิจัยได้สรุปว่า ภาพยนตร์ไทยปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อสตรีไปบ้าง แต่ทว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยังอยู่ในกรอบเดิมเท่านั้น

(2.4) สื่อวิทยุ มีงานวิจัยเรื่องสตรีกับสื่อวิทยุเพียง 5 ชิ้น ทั้ง ๆ ที่สื่อวิทยุเป็นสื่อที่แพร่หลายมาก จากจำนวนนี้มีวิธีการศึกษาอยู่ 2 แบบ แบบแรกคือการศึกษาสำรวจรายการวิทยุสำหรับผู้หญิง ซึ่งพบว่ามีผู้น้อยมากทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ แบบที่สองคือ การศึกษาภาพสะท้อนของสตรีที่ปรากฏอยู่ในเพลง ผลการวิจัยส่วนใหญ่พบว่า ภาพของผู้หญิงจะติดลบมากกว่าเป็นบวก ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากนักแต่งเพลงเกือบทั้งหมดเป็นผู้ชายและเพลงของไทยมักจะเป็นเพลงรักแบบอกหัก จึงต้องมีการต่อว่าผู้หญิง อีกประการหนึ่ง ในเพลงลูกทุ่งได้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงชนบทอย่างมาก แต่ไม่ว่าจะเป็นเพลงประเภทใดก็ตาม ผู้หญิงยุคปัจจุบันก็มีภาพที่เป็นของตัวเองมากขึ้นกว่าในอดีต

(2.5) สื่อโทรทัศน์ มีงานวิจัยเพียง 3 ชิ้นเท่านั้น ซึ่งนับว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับความแพร่หลายและอิทธิพลของโทรทัศน์และทั้ง 3 ชิ้นต่างใช้วิธีการศึกษาที่แตกต่างกันคือ วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาในละครโทรทัศน์เพื่อดูการนำเสนอประเด็นเรื่องอาชีพของผู้หญิงซึ่งพบว่ามีน้อยมากและไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง และวิธีการสำรวจความพึงพอใจของกลุ่มผู้รับสารสตรีที่มีต่อละครโทรทัศน์ ซึ่งพบว่าสตรีได้ใช้ละครโทรทัศน์ตอบสนองความต้องการด้านต่าง ๆ ของตนเอง

(2.6) สื่อโฆษณา มีงานวิจัยที่พบอยู่ 5 ชิ้น แต่ทว่าเป็นงานศึกษาในโฆษณาของโทรทัศน์ทั้งหมด จากงานวิจัยที่มีแบ่งตามวิธีการศึกษาได้เป็น 3 กลุ่ม

(i) ศึกษาภาพสะท้อนเรื่องบทบาทสตรีที่ปรากฏในโฆษณา แม้จะมีงานวิจัยหลายชิ้นแต่ต่างก็ให้ผลสรุปที่ตรงกันว่า บทบาทของสตรีในโฆษณายังมีอยู่อย่างจำกัดมาก อย่างไรก็ตามก็มีงานวิจัยบางชิ้นชี้ให้เห็นแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลง

(ii) การวิจัยแบบการตลาดเพื่อตรวจสอบว่า ผู้รับสารพึงพอใจรูปแบบโฆษณาแบบใด และพบว่ามียุควัยที่เกี่ยวข้องกับความพอใจอยู่ 3 ยุควัยคือ ตัวสารโฆษณาเอง ฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของผู้รับสาร และประเภทของสินค้า

(iii) การวิเคราะห์ความหมายด้านลึกของโฆษณา ผลการวิจัยพบว่า โฆษณาทุกชิ้นจะประกอบด้วยความหมายแรก คือ การให้ข้อมูลเรื่องคุณภาพและประโยชน์ของสินค้า และความหมายในระดับลึกคือ การสืบทอดโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายแบบที่กำลังมีอยู่ในสังคม

3. การศึกษาเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับสตรี จากงานวิจัยทั้งหมดพบว่า มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสตรีซึ่งสามารถจัดหมวดหมู่ได้เป็น 7 เรื่องคือ เรื่อง สาธารณสุข เศรษฐกิจ การเมือง ประชากร การพัฒนา บทบาทและสถานการณื ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชาย และเนื้อหาอื่นๆ

(3.1) เนื้อหาด้านสาธารณสุขกับสตรี มีผลงานวิจัยถึง 11 ชิ้นซึ่งนับว่าค่อนข้างมากทั้งนี้เพราะเนื้อหาด้านสาธารณสุขนั้นเป็นความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ในเรื่องสตรี แต่ทว่าลักษณะงานวิจัยทั้งหมดค่อนข้างเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยสามารถแบ่งออกได้เป็นเรื่องของสาธารณสุขใน 4 ด้าน คือ โภชนาการ การตั้งครรรภ์-เลี้ยงลูก โรคเฉพาะสตรี และโรคเอดส์ ซึ่งจะเห็นได้ว่ามุมมองด้านสาธารณสุขนั้นยังมองสตรีในบทบาทดั้งเดิมคือ แม่ และแม่บ้านที่ต้องดูแลสุขภาพของผู้อื่น และงานวิจัยส่วนใหญ่ยังพิจารณาสตรีในฐานะที่เป็น "วิถีทาง" (Means) ที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาด้านสาธารณสุข มากกว่าที่จะมุ่งที่ตัวสุขภาพของสตรีเป็นเป้าหมาย

ในส่วนของสื่อที่เกี่ยวกับสื่อ นั้น มักเป็นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสื่อมวลชนกับสื่อประเภทอื่น ๆ ผลการวิจัยส่วนใหญ่พบว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีอิทธิพลในเรื่องสาธารณสุขมากกว่าสื่อมวลชน และสื่อเฉพาะกิจเป็นสื่อที่มีประสิทธิผลแน่นอนกว่าสื่อมวลชนในด้านการให้ความรู้ด้านสาธารณสุข งานวิจัยหลายชิ้นจึงพยายามแสวงหาประเภทของสื่อเฉพาะกิจและกลยุทธ์ในการใช้สื่อเฉพาะกิจให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

(3.2) เนื้อหาด้านเศรษฐกิจกับสตรี มีผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอยู่น้อยมากเพียงแค่ 3 ชิ้น โดยที่ผลการวิจัย 2 ชิ้นให้ข้อสรุปว่า ความไม่สนใจบทบาทด้านเศรษฐกิจของสตรีเกิดมาจากการไม่รับรู้ว่าสตรีเป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญกลุ่มหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจ ผลที่ตามมาจึงทำให้สตรีขาดโอกาสที่จะได้รับข่าวสารด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ทั้ง ๆ ที่งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งพิสูจน์ว่า สตรีมีวิถีคิดที่ใช้เหตุผลทางเศรษฐกิจประกอบการตัดสินใจเป็นอย่างดี

(3.3) เนื้อหาด้านการเมืองกับสตรี จากงานวิจัย 5 ชิ้นสามารถแบ่งแยกได้เป็น 3 ประเภทตามลักษณะวิธีการศึกษา

(i) เป็นเรื่องการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาด้านการเมืองให้แก่สตรี ผลการวิจัยส่วนใหญ่พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อมวลชนกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ของการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ก็มีบทบาทในการให้ความรู้ทางการเมืองแก่สตรีแตกต่างกัน สื่อบุคคลดูเหมือนจะมีอิทธิพลในเนื้อหาทางการเมืองต่อสตรีสูงกว่าสื่อมวลชน

(ii) การศึกษาเรื่องการสื่อสารทางการเมืองของชุมชนที่มีสตรีเป็นผู้นำ ผลการวิจัยพิสูจน์ว่า การเลือกสตรีเป็นผู้นำชุมชนนั้นยังไม่เป็นเครื่องรับประกันว่าชุมชนนั้นได้มีความก้าวหน้าในเรื่องเพศสำนึกแล้ว (ยอมรับความสามารถว่าชายหญิงมีลักษณะเป็นผู้นำได้เหมือนกัน)

(iii) การศึกษาภาพสะท้อนของนักการเมืองสตรีในสื่อมวลชน ผลจากการวิจัยสรุปว่า ประชาชนมักจะได้รู้จักนักการเมืองสตรีโดยตรง แต่จะรู้จักโดยผ่านสื่อมวลชน ดังนั้น ภาพของนักการเมืองสตรีจะเป็นอย่างไรจึงขึ้นอยู่กับทัศนคติของสื่อมวลชนอย่างมาก ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปว่า สื่อมวลชนยังคงมองนักการเมืองสตรีแบบ "สตรีทั่วไป" มากกว่าจะมองว่า "เป็นนักการเมือง"

(3.4) เนื้อหาด้านประชากรกับสตรี เนื่องจากเรื่องประชานั้น เป็นเรื่องราวของการคุมกำเนิดเป็นส่วนใหญ่ และนโยบายการคุมกำเนิดนั้นก็เน้นหนักให้เป็นความรับผิดชอบของสตรี โดยคาดหวังว่าสื่อมวลชนจะมีบทบาทในการถ่ายทอดความเข้าใจดังกล่าว จึงทำให้มีงานวิจัยในเรื่องประชากรอยู่ค่อนข้างมาก และต่อเนื่องจากประวัติศาสตร์ความสนใจเรื่องสตรีที่ได้กล่าวมาข้างต้น งานวิจัยทั้ง 4 เรื่องในเรื่องประชากร จะมีทิศทางการศึกษาล้ำคลึงกันดังนี้

(i) เป็นการสำรวจช่องทางวิธีและประสิทธิภาพของสื่อในการสร้างทัศนคติต่อเรื่องประชากรของสตรี ผลการวิจัยส่วนใหญ่ให้ข้อสรุปตรงกันว่า ข่าวสารเรื่องประชากรอาจจะมาจากแหล่งข่าวหลายประเภทแตกต่างกันไปตามลักษณะภูมิภาคของกลุ่มผู้รับสารสตรี โดยที่สื่อมวลชนนั้นจะให้เนื้อหาสาระแบบทั่วไป และสื่อบุคคลจะให้ข่าวสารแบบเนื้อหาเฉพาะเจาะจง สื่อมวลชนนั้นมีอิทธิพลอย่างแน่นอนที่ทำให้กลุ่มสตรีมีทัศนคติที่เห็นด้วยต่อการควบคุมจำนวนบุตร แม้ว่าตัวแปรเรื่องสื่อมวลชนจะทำงานร่วมกับตัวแปรอื่น ๆ เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจสังคม

(ii) การศึกษาวิธีการแสวงหาข่าวสารของกลุ่มผู้รับสารสตรีที่มีความต้องการเฉพาะเช่น มีบุตรยาก จะใช้สื่อบุคคลเป็นหลัก และการศึกษาเรื่องภาพลักษณ์ของสตรีที่ตั้งครรภ์ซึ่งพบว่าค่อนข้างจะติดลบอันเนื่องมาจากอิทธิพลของวิธีการนำเสนอของสื่อมวลชน

(3.5) เนื้อหาด้านการพัฒนางานกับสตรี เนื่องจากความหมายของคำว่า "การพัฒนา" กับ "สตรี" นั้นแปลความไปได้หลายนัย แต่เกณฑ์ที่พอจะใช้แบ่งแยกได้ก็คือ จะถือเอาสตรีเป็นเป้าหมาย (Ends) หรือเป็นเพียงวิถีทาง (Means) ของการพัฒนา และในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อเพื่อ

การพัฒนาสตรีนั้น (ซึ่งมีความหมายทั้ง 2 แบบรวมอยู่) มีงานวิจัยมากพอสมควรที่อาจจะแยกได้เป็น 3 ประเภทคือ

(i) สื่อมวลชนมีบทบาทในการช่วยให้สตรีเข้าร่วมงานพัฒนามากน้อยเพียงใด ผลการวิจัยพบว่า โดยส่วนใหญ่แล้ว สื่อมวลชนมีบทบาทน้อยกว่าสื่อบุคคล เนื่องจากสื่อมวลชนให้ได้แค่ข่าวสารทั่วไปเท่านั้น

(ii) การประเมินผลว่าสื่อมวลชนได้ช่วยทำหน้าที่พัฒนาสตรีตามแผนพัฒนามากน้อยเพียงไร สื่อที่ถูกตรวจสอบคือหนังสือพิมพ์และนิตยสาร และได้รับผลลัพธ์ใกล้เคียงกันว่า สื่อมวลชนช่วยพัฒนาด้านความรู้โลกภายนอกและความสามารถส่วนตัว โดยไม่ค่อยจะต้องการพัฒนาชีวิตครอบครัว

(iii) การแสวงหารูปแบบเพื่อปรับปรุงการใช้สื่อให้เป็นประโยชน์สำหรับสตรี มีงานศึกษาหลายเรื่องที่ว่าด้วย "หน้าสตรี" ในหนังสือพิมพ์ และได้ข้อสรุปว่า โดยทั่วไปแล้ว หน้าสตรีจะมีองค์ประกอบทุก ๆ เรื่องเพื่อเอาใจกลุ่มผู้อ่านที่หลากหลาย และจะทำหน้าที่ให้ข่าวสารมากกว่าเป็นเวทีโต้แย้งทางความคิด ปัจจุบันกำหนดการใช้ประโยชน์ของหน้าสตรีจะมาจากนโยบายของหนังสือพิมพ์และความสำนึกทางเพศของผู้รับผิดชอบหน้านั้น

(3.6) เนื้อหาด้านบทบาทและสถานภาพของสตรี มีงานวิจัยในหัวข้อนี้มากที่สุด อันอาจเนื่องมาจากเป็นหัวข้อที่อยู่ในความสนใจมานานแล้ว และสามารถแบ่งวิธีการศึกษาออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ การศึกษาภาพสะท้อนและการศึกษาความคิดเห็นของผู้รับสาร

การศึกษาเรื่องภาพสะท้อนบทบาทและสถานภาพสตรีนั้น มีอยู่ในสื่อ 5 ชนิดคือ

(i) สื่อโฆษณา: ผลการวิจัยพบว่า มีบทบาทจำกัดอยู่ 3-4 บทบาทเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากถูกกำหนดมาจากประเภทของสินค้าและจุดขาย ส่วนใหญ่แล้ว สื่อโฆษณาจะทำได้เพียงสะท้อนภาพผู้หญิงในสังคมเท่านั้น แต่ไม่อาจจะช่วยส่งเสริมได้เพราะขีดจำกัดของตัวเอง

(ii) นวนิยาย: ปัจจุบันที่กำหนดการสะท้อนภาพบทบาทและสถานภาพสตรีในนวนิยายจะมาจากเพศและฐานะทางชนชั้นของผู้ประพันธ์ ช่วงเวลาที่นำเสนอ และบริบททางสังคมในขณะนั้น โดยภาพรวมแล้ว อาจสรุปได้ว่า บทบาทและสถานภาพสตรีในนวนิยายเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมากโดยเฉพาะบทบาทในครอบครัวซึ่งเป็นประเด็นหลักของนวนิยายไทย

(iii) หนังสือพิมพ์: มีการศึกษาทั้งในอดีตและปัจจุบัน สำหรับผลการวิจัยเรื่องหนังสือพิมพ์สตรีในอดีตพบว่า จะทำหน้าที่ไม่เพียงแต่สะท้อนภาพเท่านั้น หากยังเล่นบทบาทส่งเสริมยกระดับสถานภาพสตรีอีกด้วย ในยุคปัจจุบัน ผลจากการสำรวจอย่างต่อเนื่องพบว่า ปริมาณของภาพสะท้อนสตรีมีมากขึ้นในทุกกลุ่มสตรี และมีทิศทางไปในทางบวกมากขึ้น

(iv) ละครโทรทัศน์: ภาพสะท้อนในเรื่องอาชีพของสตรีในแง่ปริมาณและประเภทรวมทั้งเหตุผลในการเข้าสู่อาชีพนั้น ไม่สะท้อนสภาพที่เป็นจริงเลย แต่ทว่าภาพของการที่อาชีพสตรียังเป็นอาชีพรองบ่อนของบุรุษนั้น เป็นภาพที่เหมือนจริง ผู้วิจัยสรุปผลของการวิจัยว่า ละครโทรทัศน์ไม่มีส่วนร่วมส่งเสริมความคาดหวังในวิชาชีพของสตรีเลย

(v) คอลัมน์ตอบปัญหา: ปัญหาที่สตรีกังวลใจตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในเค้าโครงใหญ่ ๆ แล้วไม่แตกต่างกันมากนัก ปัญหาความรักยังคงมาเป็นอันดับหนึ่ง ตามด้วยปัญหาในฐานะบทบาทบุคคลในครอบครัว

ส่วนการศึกษาทัศนคติของผู้รับสารสตรีต่อเรื่องบทบาทและสถานภาพของสตรีในสื่อ นั้น ผลการวิจัยพบว่า ในกลุ่มผู้หญิงที่อยู่ในวัยทำงานแล้ว สื่อมวลชนทุกชนิดจะมีอิทธิพลต่อการรับแนวคิดและทัศนคติสมัยใหม่ต่อเรื่องฐานะและบทบาทสตรี ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนนักศึกษา สถาบันการศึกษาจะมีอิทธิพลมากกว่าสื่อมวลชนและครอบครัว และสำหรับความคิดเห็นต่อสื่อโฆษณา ผู้หญิงส่วนใหญ่จะตอบว่า ภาพในโฆษณานั้นจะคล้ายกับภาพของสตรีที่อยู่ในสังคมจริง ๆ

(3.7) เนื้อหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชาย อันที่จริง งานวิจัยส่วนใหญ่มักจะมีมิติเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชายมาเกี่ยวข้องด้วย แต่งานวิจัยที่ตั้งใจศึกษาประเด็นนี้มีอยู่เพียง 2 เรื่องเท่านั้น เรื่องแรกเป็นการศึกษาจากเรื่องแต่ง และอีกเรื่องหนึ่งเป็นการสำรวจสภาพความเป็นจริง

(i) มิงงานวิจัยที่วิเคราะห์ปัญหาการหย่าร้างที่ปรากฏในนวนิยาย และพบว่านอกจากสาเหตุเรื่องบุคลิกภาพส่วนตัวอันเป็นปัจจัยดั้งเดิมแล้ว การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและแนวคิดของสตรียังเป็นปัจจัยใหม่ที่ทำให้ผู้หญิงอดทนกับครอบครัวน้อยลง และมีผลทำให้การหย่าร้างมีมากขึ้น

(ii) งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งสำรวจว่าสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อทัศนคติในการคบเพื่อนต่างเพศของกลุ่มนักศึกษาหญิงมากน้อยเพียงใด ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างนี้มีการใช้สื่อมวลชนอย่างมากและเป็นสื่อที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศสัมพันธ์โดยตรง (เช่น หนังสือหรือวิดีโอ) และพบว่าสื่อมวลชนทุกชนิดมีผลต่อทัศนคติในการเรื่องเพศสัมพันธ์อย่างแน่นอน

(4) การศึกษาผู้รับสารสตรี แม้ว่างานวิจัยผู้รับสารจะมีอยู่อย่างมากมาย แต่ทว่า วิธีการศึกษานั้นกลับไม่ค่อยสมดุลย์ และมีวิธีการศึกษาอยู่เพียง 3-4 วิธีเท่านั้น มิติของผู้รับสารที่ยังศึกษากันน้อยมากคือมิติด้านเศรษฐกิจของผู้รับสาร

จากจำนวนงานวิจัยทั้งหมด สามารถจำแนกตามวิธีการศึกษาได้เป็น 5 วิธีคือ

(i) การศึกษาการเปิดรับสื่อ เพื่อทั้งทำการสำรวจและหาความสัมพันธ์กับตัวแปรอื่น ๆ แต่เนื่องจากตัวแปรเรื่อง "การเปิดรับสื่อ" นั้นมีมิติหลากหลายมาก จึงไม่อาจสรุปเป็นแนวทางเดียวกันได้ ข้อสรุปกว้าง ๆ ที่ อาจกล่าวได้ก็คือ ในแง่พัฒนาการ กลุ่มสตรีจะเปิดรับสื่อมากขึ้น และมักจะเปิดรับสื่ออิเล็กทรอนิกส์ได้มากกว่าสื่อสิ่งพิมพ์

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อกับตัวแปรอื่น ๆ นั้น ได้ผลที่ไม่แน่นอน กล่าวคือ มีทั้งที่พบความสัมพันธ์ทั้งในด้านบวกและลบ รวมทั้งไม่พบความสัมพันธ์ นี่อาจจะสะท้อนถึงประสิทธิภาพที่ยังไม่แน่นอนของสื่อหรืออาจมาจากวิธีการวัด

(ii) การศึกษาเรื่องประเภทของสื่อกับกลุ่มผู้รับสารสตรี มีงานวิจัยหลายชิ้นที่พยายามศึกษาเปรียบเทียบว่าสตรีมีการใช้สื่ออะไรบ้าง และในระหว่างสื่อมวลชนด้วยกัน มีสื่ออะไรที่สตรีใช้มากที่สุด สำหรับการเปรียบเทียบระหว่างสื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ และสื่อมวลชนนั้น คงจะมีตัวแปรหลายตัวที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น เป้าหมายของการใช้ ประเภทของเนื้อหา แต่ก็พอสรุปเป็นแบบแผนได้ว่า ในอดีตสตรีจะใช้สื่อบุคคลเป็นอันดับแรก ตามด้วยสื่อมวลชน และลงท้ายด้วยสื่อเฉพาะกิจ แต่ถึงแม้วันก็ยังมีแนวโน้มว่า สื่อมวลชนจะเข้าไปมีบทบาทแทนที่สื่อบุคคลมากขึ้น

สำหรับในระหว่างสื่อมวลชนด้วยกัน ตัวแปรที่เข้ามาเกี่ยวข้องมักจะเป็นภูมิภาค ช่วงระยะเวลา ระดับการศึกษา และฐานะทางสังคม-เศรษฐกิจ แต่ปัจจุบันอาจสรุปได้ว่า โดยทั่วไปสตรีจะใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น วิทยุและโทรทัศน์มากกว่าสื่อสิ่งพิมพ์เช่นนิตยสารและหนังสือพิมพ์ โดยมีการเลือกใช้สื่อให้เข้ากับจังหวะในชีวิตประจำวันของตนเอง

(iii) การศึกษาเรื่องผลกระทบ ผลการวิจัยส่วนใหญ่มักจะพบว่า สื่อสามารถสร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นได้ แต่ทว่ามิใช่เป็นการทำงานของสื่อเพียงปัจจัยเดียว ในกรณีของผลกระทบด้านความรู้ สื่อเฉพาะกิจจะให้ผลที่ค่อนข้างแน่นอน ส่วนการลงมือกระทำนั้นจะต้องมีบทบาทของสื่อบุคคลไปร่วมด้วย สำหรับผลกระทบที่ไม่แน่นอนของสื่อมวลชนนั้น อาจสืบเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการเช่น กลุ่มเป้าหมายของสื่อมวลชนมีลักษณะกว้างขวาง หรือตัวสื่อมวลชนเองยังไม่ได้ผนวกเอาความต้องการของสตรีเข้าไปไว้อย่างหวังผลจริงจัง ภาพลักษณ์ของสื่อที่เน้นด้านความรู้หรือบันเทิง รวมทั้ง เรื่องความสอดคล้องระหว่างทัศนคติที่มีในสื่อกับที่กลุ่มสตรีมีอยู่แล้ว

(iv) วิธีการศึกษาการใช้และความพึงพอใจจากผู้รับสารสตรี วิธีการนี้เริ่มต้นด้วยแนวคิดที่ว่าผู้รับสารจะเลือกใช้สื่อตามความต้องการของตนเอง อันตรงกันข้ามกับทฤษฎีผลกระทบของสื่อ แต่เนื่องจากแนวทางการศึกษานี้ยังใหม่อยู่ จึงมีงานศึกษาอยู่เพียง 4 ชิ้น ซึ่งให้ข้อสรุปคล้ายคลึงกันว่า เหตุผลของการเลือกใช้และความพึงพอใจจากสื่อที่เป็น "สื่อของสตรี" เช่น นิตยสาร ละครโทรทัศน์นั้น จะมีทั้งเหตุผลด้านจิตใจ เช่น หาความเพลิดเพลินในยามว่างในรูปแบบที่เหมาะสมกับ

เพศของตน (คืออยู่ที่บ้าน) หรือเพื่อหลีกเลี่ยงหนีทางจิตใจ (Escapist) เหตุผลด้านปัญญาคือ เพื่อให้รู้ข่าวสารเท่าทันโลก และเหตุผลทางสังคม คือเพื่อให้เข้าสังคมได้

(v) การศึกษาตัวแปรด้านฐานะทางเศรษฐกิจ-สังคมของผู้รับสารสตรี ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้ว ตัวแปรเหล่านี้จะถูกสำรวจอยู่ในงานวิจัยผู้รับสารทุกชิ้น มีผลการวิจัยที่น่าสนใจว่า เมื่อดูในแง่ภูมิภาคแล้ว ส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่างจะอยู่ในเมืองมากกว่าในชนบท อันอาจเนื่องมาจากเหตุผลของความยากง่ายในการเก็บข้อมูล

สำหรับเรื่องบทบาทของสตรีที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จะอยู่ในฐานะของแม่มากที่สุด (อาจเป็นเพราะมีเนื้อหาด้านสาธารณสุขมาก) เป็นนักวิชาชีพและเป็นผู้จำหน่ายที่สุด ซึ่งดูจะเป็นไปตามความเข้าใจของสังคม

เป็นที่น่าเสียดายว่า ผู้วิจัยส่วนใหญ่ยังไม่ได้นำตัวแปรต่าง ๆ ด้านเศรษฐกิจสังคมเข้ามาวิเคราะห์ร่วมกับตัวแปร "ความเป็นสตรี" ที่เข้ามาเกี่ยวพันกับเรื่อง "สื่อ" มากนัก ทั้งนี้คงเนื่องมาจากปัญหาเรื่องกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวมาในตอนต้น

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากในเนื้อหาที่กล่าวมาผู้วิจัยได้อภิปรายข้อคิดเห็นสอดแทรกอยู่ตามที่ต่างๆ แล้ว ในที่นี้จึงจะขอให้ดูการอภิปรายผลตามประเด็นต่าง ๆ และเช่นเดียวกันในเนื้อหาบางแห่งก็ได้สอดแทรกข้อเสนอแนะไปบ้างแล้ว ในที่นี้จึงขอประมวลข้อเสนอแนะหลังจากที่ผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นชัดแล้วว่า สถานภาพแห่งองค์ความรู้ในเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชนไทย" นั้นเป็นอย่างไรบ้าง

(ก) ข้อเสนอแนะในด้านปริมาณ แม้ว่าผลการวิจัยจะแสดงให้เห็นปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอของงานศึกษาเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" แต่ทว่าข้อด้อยในด้านปริมาณก็คือ ลักษณะความไม่สมดุลงานที่ปรากฏในแง่มุมต่าง ๆ และผู้วิจัยขอเสนอให้มีการกระตุ้นให้มีการทำงานที่มีลักษณะสมดุลงานมากขึ้นดังนี้

(1) แหล่งทำการวิจัย

(1.1) ปัจจุบัน งานวิจัยเรื่องนี้ยังกระจุกตัวอยู่ที่คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาฯ เป็นส่วนใหญ่ และยังกระจุกตัวอยู่ที่กรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ จึงสมควรจะกระตุ้นให้มหาวิทยาลัยในภูมิภาคมีความสนใจศึกษาค้นคว้าในหัวข้อดังกล่าวให้เพิ่มมากขึ้น

(1.2) เนื่องจากงานวิจัยส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา ซึ่งมีทรัพยากรจำกัด ทั้งในแง่เวลาและงบประมาณ ทำให้ศึกษาได้แต่หัวข้อวิจัยขนาดเล็ก จึงควรมีการสนับสนุนให้คณาจารย์และนักวิจัยอิสระทำวิจัยในประเด็นหัวข้อที่กว้างขวางขึ้น

(1.3) นักวิจัยส่วนมากจะเป็นผู้หญิง ซึ่งพิจารณาแง่วิชาการแล้ว อาจทำให้เกิดมุมมองเพียงมุมเดียว ดังนั้น จึงควรสนับสนุนให้นักวิจัยชายเข้ามาวิจัยหรือทำงานร่วมกันระหว่างหญิงกับชายให้มากขึ้น เพราะการศึกษาเรื่อง "Gender" นั้น เพศของผู้วิจัยมักจะเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอยู่มาก จึงควรมีความสมดุลย์ทางวิชาการในเรื่องนี้

(2) การศึกษาผู้ส่งสาร

(2.1) ยังขาดการศึกษาสำรวจระดับกว้างถึงจำนวน บทบาท และสถานภาพของแรงงานสตรีที่อยู่ในสถาบันสื่อมวลชน รวมทั้งโอกาสความก้าวหน้าทางวิชาชีพ อุปสรรคในวิชาชีพ ภาพรวมดังกล่าวนี้สามารถนำมาเป็นตัวชี้วัด (indicator) ในการติดตามผลความก้าวหน้าของสถานภาพสตรีในวิชาชีพนี้ได้

(2.2) ยังขาดการศึกษาเจาะลึกผู้ส่งสารสตรีในสื่อประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มที่สามารถขึ้นอยู่ในระดับสูงของวิชาชีพ เช่น บรรณาธิการสตรี หัวหน้านักข่าวสตรี ผู้จัดการละครโทรทัศน์ ฯลฯ เพื่อศึกษาถึงวิธีการทำงานของสตรีเหล่านี้ รวมทั้งควรสำรวจความคิดเห็นและระดับความสำนึกทางเพศของกลุ่มสตรีเหล่านี้ที่มีต่อเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชน" ทั้งนี้เนื่องจากรางานวิจัยที่ผ่านมายังขาดการตั้งมิติ "ความเป็นหญิง" ให้เด่นชัดขึ้นมามากเกี่ยวข้องกับสื่ออย่างไรบ้าง

(3) การศึกษาสื่อแต่ละชนิด

(3.1) จากผลการวิจัยจะเห็นว่า ยังมีสื่อบางประเภท เช่น สื่ออิเล็กทรอนิกส์ซึ่งมีการศึกษาน้อยมาก อันอาจจะเนื่องมาจากปัจจัย 3 ประการคือ เสียค่าใช้จ่ายมาก หาวัดฤติบในการศึกษาไม่ได้ และการขาดวิธีการวิเคราะห์สื่อแบบใหม่ ๆ เหล่านี้ ดังนั้นจึงควรมีการสนับสนุนเพื่อให้มีการศึกษาสื่อประเภทวิทยุโทรทัศน์ และภาพยนตร์ให้มากขึ้นดังนี้ เช่น

- การให้ทุนสนับสนุนนักศึกษาในเรื่องค่าใช้จ่ายสำหรับหาวัดฤติบ
- สำหรับห้องสมุดในสถาบันการศึกษา ควรขยายการจัดเก็บหนังสือให้รวมถึงการจัดเก็บสื่ออิเล็กทรอนิกส์และสื่อภาพยนตร์ด้วย

- ควรกระตุ้นให้นักวิชาการด้านสื่อมวลชนพัฒนาองค์ความรู้ในเรื่องวิธีการ

วิเคราะห์รายการเฉพาะ ๆ สำหรับสื่ออิเล็กทรอนิกส์และภาพยนตร์ เช่น รายการทอล์กโชว์ และการข่าวโทรทัศน์ รายการละครวิทยุ ฯลฯ ซึ่งกรณีตัวอย่างเหล่านี้มีอยู่ในต่างประเทศแล้ว จึงควรนำมาพัฒนาและประยุกต์ใช้ในกรณีของไทย

(ข) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับทฤษฎีและวิธีการศึกษา

(1) ด้านทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

(1.1) ผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นว่า การกระจายตัวของกลุ่มทฤษฎีใหญ่ ๆ นั้น มีความสมดุอย่างน่าพอใจ แต่เฉพาะในกลุ่มทฤษฎีผู้รับสารที่ยังแยกย่อยออกไปเป็นอีก 2 แนวทางคือ Impact Study และ Uses and Gratifications Approach นั้นยังขาดความสมดุอยู่ ทั้งนี้เนื่องจากการเกิดขึ้นก่อนหลังของทฤษฎี อย่างไรก็ตามเพื่อให้เกิดความสมดุทางวิชาการและมุมมองใหม่ ๆ ควรจะมีการสนับสนุนให้มีการพัฒนาแนวทางการศึกษาแบบ Uses and Gratifications ออกไปให้มากขึ้น และวิธีการนี้ก็ยังมีพัฒนาต่อมามาก

(1.2) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษานั้น จะมีเพียงทฤษฎีด้านสื่อมวลชนและทฤษฎีด้านสตรีศึกษาเท่านั้น แต่ยังไม่มีการพัฒนาทฤษฎีการใช้สื่อสำหรับสตรีโดยเฉพาะขึ้นมาเลย จึงควรจะมีการพัฒนาทฤษฎีที่เป็นลูกผสมขึ้นมา

(1.3) เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มทฤษฎี Functionalism ซึ่งเป็นทฤษฎีใหญ่นั้น ยังมีงานวิจัยน้อยมาก และดังที่ได้อภิปรายไปแล้วว่า อาจจะเป็นเนื่องมาจากการพัฒนาทฤษฎีกลุ่มนี้ที่มีลักษณะชะงักงัน ดังนั้น จึงเกิดอาการตีบตันที่จะนำทฤษฎีนี้มาใช้ให้มากขึ้น ปัจจุบันนี้ ในวงวิชาการต่างประเทศได้พัฒนาทฤษฎี Functionalism ต่อมามาก ดังนั้น จึงควรจะมีการพัฒนาทฤษฎีกลุ่มนี้ต่อมามาก ทั้งนี้เพราะทฤษฎีนี้ยังมีประโยชน์อยู่มากสำหรับการวิจัยเรื่องสื่อกับสตรี

นอกจากนั้น ผลจากการวิจัยครั้งนี้มีข้อค้นพบที่ท้าทายอยู่บางประการ เช่น เท่าที่ผ่านมาสื่อมวลชนยังมีบทบาทในการพัฒนาสตรีไม่มากเท่าที่ควร ดังนั้นจึงควรจะมีการวิจัยในลักษณะการแสวงหาสู่ทางการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาให้มากขึ้น

อีกประการหนึ่ง ข้อสังเกตจากองค์กรยูเนสโกที่ว่า โดยส่วนใหญ่แล้ว สื่อมวลชนยังทำหน้าที่ได้เพียง "สะท้อน" ความเป็นจริงเท่านั้น หากแต่ยังไม่สามารถจะ "ชี้นำ" ให้ล้ำหน้ากว่าสถานการณ์ที่เป็นอยู่ ดังนั้น ควรจะมีการวิจัยตัวอย่างรูปธรรมที่สื่อสามารถจะทำหน้าที่ชี้นำสังคมได้บ้าง

(2) ด้านวิธีการศึกษา

(2.1) ผลการวิจัยพบว่า ความสมดุด้านวิธีการศึกษาระหว่างวิธีการเชิงปริมาณกับวิธีการเชิงคุณภาพนั้นยังไม่มี เพราะการวิจัยส่วนใหญ่ยังคงใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณอยู่ ดังนั้น ผลจากการวิจัยเชิงปริมาณที่ได้พบมาแล้ว ควรจะสนับสนุนให้มีการวิจัยเชิงคุณภาพต่อไป หรืออาจจะมีการนำหัวข้อเดิมที่มีการวิจัยเชิงปริมาณแล้ว มาทำซ้ำใหม่โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (ในกรณีที่เป็นไปได้)

(2.2) สำหรับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีอยู่แล้ว เช่น การสัมภาษณ์เจาะลึกควรมีการฝึกฝนอบรมทั้งเรื่องการเก็บและการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำมาใช้ศึกษาด้านผู้ส่งสารให้มากขึ้น

(2.3) วิธีการใช้เอกสารที่มีอยู่ นอกจากเอกสารที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์แล้ว ควรขยายไปถึงเอกสารที่เป็นสื่อแบบอื่น ๆ ด้วย เช่น เทปเสียง ภาพยนตร์ แผ่นเสียง ฯลฯ

(2.4) ควรกระตุ้นให้มีการนำวิธีการศึกษาแบบใหม่ ๆ ด้านสื่อมวลชนมาใช้บ้าง เช่น เทคนิคการสนทนากลุ่ม (Focus Group Interview) การวิเคราะห์ด้วยบทหรือการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis) สามารถการวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์วิทยา (Semiotic Analysis) เป็นต้น

(ค) ข้อเสนอแนะเรื่องการศึกษาผู้ส่งสาร

(1) ควรมีการสำรวจโอกาสในการเป็นเจ้าของสื่อของสตรี (Ownership) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบว่า ปัจจัยด้านการเป็นเจ้าของสื่อจะเป็นตัวส่งเสริมให้มีการใช้สื่อในทางสร้างสรรค์สำหรับสตรีได้มากขึ้นจริงหรือไม่

(2) ควรมีงานวิจัยในลักษณะการรวบรวมประสบการณ์ของนักสื่อมวลชนสตรีที่สามารถทำงานอย่างได้ผล เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างสำหรับการเตรียมตัวทางวิชาชีพสำหรับสตรีรุ่นต่อไป

(3) แม้ผลการวิจัยจะแสดงว่า ในสถาบันการศึกษานั้น เพศจะไม่ใช่ข้อกีดกันโอกาสความก้าวหน้าของสตรี แต่เนื่องจากในโลกแห่งความเป็นจริง มิได้เป็นเช่นดังในมหาวิทยาลัย ดังนั้น จึงควรมีการสร้างหลักสูตรเรื่อง Gender and Media เพื่อเตรียมนักศึกษาทั้งหญิงและชายให้รู้จักใช้สื่อเพื่อการสร้างสรรค์ความเสมอภาคระหว่างเพศ

(4) สำหรับบุคลากรที่ทำงานอยู่แล้ว สถาบันการศึกษาและสถาบันวิชาชีพควรร่วมมือกันในการจัดสัมมนาและจัดฝึกอบรมผู้ทำงานวิชาชีพสื่อมวลชนเพื่อให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสื่อมวลชน และเพิ่มทักษะในการใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์ต่อสตรีมากขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(ง) ข้อเสนอแนะเรื่องช่องทางการสื่อสาร/ตัวสื่อ

(1) สำหรับสื่อทุกประเภท

(1.1) จากผลการวิจัยส่วนมากที่ค้นพบว่า สตรีกลุ่มใดจะมีการใช้สื่อประเภทใดมากกว่า ประเภทใดในเงื่อนไขใดนั้น ควรจะมีการประมวลและวิเคราะห์-สังเคราะห์ภาพรวมให้ได้เป็นแบบแผน ทั้งนี้โดยคำนึงถึงธรรมชาติที่เป็นจริงของแต่ละสื่อให้มากขึ้น เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ จะช่วยการพัฒนา ด้านปัญญามากกว่าสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

(1.2) ในการศึกษาตัวสื่อ่นั้น อาจจะศึกษาได้ทั้งเนื้อหาและรูปแบบ เท่าที่ผ่านมามี มักจะมี แต่การวิเคราะห์ความหมายของเนื้อหา ส่วนรูปแบบนั้น จะศึกษาเพียงการสำรวจเท่านั้น หากแต่ ยังขาดการอ่านความหมายของรูปแบบ ตัวอย่างเช่น ความหมายของคอลัมน์ต่าง ๆ ในนิตยสาร ดังนั้น ควรจะมีการวิจัยในเรื่องความหมายของรูปแบบสื่อต่อไป

(1.3) มีการวิจัยหลายชิ้นที่ศึกษาประเภทของสื่อที่เรียกว่า "สื่อผสม" แต่ทว่าความหมายของสื่อผสมนั้นยังคงจำกัดอยู่ในมิติเชิงปริมาณ คือมีการใช้สื่อหลายชนิดเท่านั้น แต่ยังไม่มีการวางแผนนำเอาข้อเด่นข้อด้อยของสื่อมารวมผลสมกันเพื่อให้สื่อโดยรวมให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ดังนั้นจึง ควรมีการวิจัยในลักษณะการแสวงหากลยุทธ์ในการใช้สื่อสำหรับสตรีต่อไป

(1.4) มีปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่ผู้ต้องการจะใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสำหรับสตรีต้องตระหนักก็คือ สื่อมวลชนเกือบทุกชนิดผลิตขึ้นมาสำหรับมวลชน และยังมีแนวโน้มจะขยายกลุ่มเป้าหมายออกไปให้กว้างขวางที่สุด ตัวอย่างเช่น นิตยสารสตรีก็พยายามจะขยายออกไปเป็นนิตยสารสำหรับครอบครัว ละครโทรทัศน์ก็พยายามจะเปิดช่องทางให้เด็กและผู้ชายเข้ามาร่วมดูด้วย ดังนั้น การคาดหวังจะให้สื่อมาทำหน้าที่เพื่อสตรีในเชิงปริมาณ (ให้เนื้อที่มาก ๆ เฉพาะสำหรับผู้หญิง) อาจจะเป็นไปได้ยาก หนทางที่เป็นไปได้ก็อาจจะเป็นการพัฒนาในแง่คุณภาพมากกว่า เช่น รายการทอล์คโชว์สำหรับทุกคนนั้น มีประเด็นเรื่องสตรีถูกผนวกรวมเข้าไปด้วยหรือเปล่า และควรมีการศึกษาวิจัยในลักษณะนี้บ้าง

(2) ข้อเสนอแนะสำหรับหนังสือพิมพ์

(2.1) ในขณะที่การศึกษาหนังสือพิมพ์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงปริมาณนั้น มีผู้ศึกษาอยู่ตลอดเวลา จึงควรที่จะเพิ่มเติมการศึกษาพฤติกรรมการรับสารของสตรี โดยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ เช่น วิธีการ Ethnography บ้าง เพื่อตอบคำถามว่า เวลาที่ผู้หญิงอ่านหนังสือพิมพ์นั้น อ่านอะไรบ้าง มีลำดับความสำคัญอย่างไร อ่านแบบไหน อ่านแล้วนำมาใช้ประโยชน์อะไร

(2.2) สำหรับส่วนเลี้ยวในหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับสตรีมากที่สุดคือ หน้าสตรีนั้น เนื่องจากมีผู้สนใจอยู่เสมอ ก็ควรจะมีการศึกษาต่อไปอย่างต่อเนื่อง และให้ครบวงจร เช่น การ

วิเคราะห์ในแง่องค์ประกอบของเนื้อหา โดยอาจจะเจาะดูเป็นบางหัวข้อ เช่น พัฒนาการของปริมาณข่าวเคลื่อนไหวสตรี การศึกษาความคิดเห็นของคนทำหน้าสตรี และทัศนะจากคนในวงการหนังสือพิมพ์ และที่สำคัญก็คือ งานศึกษาที่ยังไม่มีการจัดทำเลย คือ การสำรวจความคิดเห็นของผู้อ่านทั้งหญิงและชายต่อหน้าสตรี

(2.3) เนื่องจากหนังสือพิมพ์ในสังคมไทยมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ควรมีการศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์เพื่อมองดูการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาแต่ละหน้าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง

(2.4) ควรมีการวิจัยเพื่อแสวงหารูปแบบและวิธีการนำเสนอข่าวสารที่เกี่ยวกับสตรีอย่างเหมาะสม เช่น การรายงานข่าวข่มขืน ข่าวทำแท้ง ข่าวโสเภณี ฯลฯ โดยอาจจะทำการวิจัยแบบ Action Research

(3) ข้อเสนอแนะสำหรับนิตยสาร

(3.1) ข้อเสนอแนะแรกนั้นคล้ายคลึงกับกรณีของหนังสือพิมพ์ คือ ในการศึกษาองค์ประกอบของนิตยสารนั้น ควรจะเจาะลงไปถึงการตีความหมายของรูปแบบคอลัมน์ต่าง ๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจกับรสนิยมการอ่านของสตรีให้ดีขึ้น

(3.2) ในการวิเคราะห์เนื้อหา ควรศึกษามติของเนื้อหาที่ขาดหายไปในนิตยสาร เช่น ด้านเศรษฐกิจ การเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชาย เป็นต้น

(3.3) นอกจากการศึกษาทฤษฎีหน้าที่ด้านการพัฒนาความรู้ของนิตยสารที่มีต่อสตรีแล้ว ควรขยายมุมมองและแนวคิดถึงหน้าที่ด้านอื่น ๆ ของนิตยสารออกไปด้วย

(3.4) ควรศึกษาเปรียบเทียบระหว่างนิตยสารของผู้หญิงกับผู้ชาย ว่ามีคอลัมน์ รูปแบบ และเนื้อหาอะไรที่แตกต่างกันบ้าง

(3.5) นอกเหนือจากนิตยสารสำหรับผู้ใหญ่แล้ว ควรจะศึกษารูปแบบอื่น ๆ ของสื่อสิ่งพิมพ์ที่ยังมีการศึกษากันน้อยมากในแง่มุมมองความสัมพันธ์ระหว่างเพศ เช่น หนังสือการ์ตูนสำหรับเด็ก หนังสือโป๊ (ซึ่งยังไม่มีการศึกษาเลย)

(4) ข้อเสนอแนะสำหรับสื่อภาพยนตร์

(4.1) ความเร่งด่วนประการแรกก็คือ ควรกระตุ้นให้มีการศึกษาสื่อภาพยนตร์ให้มากขึ้น ทั้งนี้เพราะยังมีงานศึกษาที่เกี่ยวข้องอยู่น้อยมาก

(4.2) การคัดเลือกภาพยนตร์มาศึกษานั้น อาจจะถูกภาพยนตร์ที่มีสตรีเป็นบทบาทนำหรือศึกษาภาพยนตร์แบบทั่วไปเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ชายหญิง

(4.3) เสนอให้มีการจัดสอนวิชา "การวิเคราะห์ภาพยนตร์ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ" ในสถาบันการศึกษาด้านสื่อมวลชน

(5) ข้อเสนอแนะสำหรับสื่อวิทยุ

ผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นว่า ยังมีงานศึกษาสื่อวิทยุอย่างมาก ทั้ง ๆ ที่ในสภาพการณ์ปัจจุบันสื่อวิทยูกำลังมีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็วมาก และสตรีเป็นกลุ่มที่ใช้วิทยุอย่างมาก

(1) พัฒนารูปแบบการเก็บข้อมูลจากสื่อวิทยุ เพื่อให้มีความเป็นไปได้ในการศึกษา

(2) ปัจจุบันรูปแบบรายการของวิทยุได้พัฒนาจนมีความหลากหลาย แม้แต่รายการสำหรับสตรี หากว่า ยังไม่ได้มีการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการวิเคราะห์รูปแบบรายการเฉพาะ ๆ ขึ้นมา จึงควรสนับสนุนผู้สอนในสาขาวิชาวิทยุให้พัฒนาการวิเคราะห์รูปแบบรายการวิทยุ เพื่อนำมาใช้ในการศึกษาเรื่องสตรี

(3) สำหรับการศึกษาบทบาทของวิทยุต่อสตรีนั้น ควรจะขยายออกไปถึงบทบาทอื่น ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ การเมือง ด้านการสร้างรสนิยม และความเป็นบริโภคนิยมให้แก่กลุ่มสตรี เป็นต้น

(6) ข้อเสนอแนะสำหรับสื่อโทรทัศน์

(6.1) การศึกษาสื่อโทรทัศน์ยังมีอยู่น้อยมากไม่สอดคล้องกับอิทธิพลของตัวสื่อเอง ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากค่าใช้จ่ายในการเก็บข้อมูล จึงควรมีการจัดสรรงบประมาณสำหรับการจัดเก็บข้อมูลให้แก่ผู้ที่ศึกษาวิจัยสื่อประเภทนี้

(6.2) การศึกษาเท่าที่ผ่านมามักจะเลือกศึกษาแต่รายการของสตรี เช่น ละครโทรทัศน์ ในอนาคต ควรจะขยายขอบเขตการศึกษาออกไปศึกษารายการทั่ว ๆ ไป เพื่อคุณภาพของหญิงและชายเปรียบเทียบกัน และควรจะศึกษาทัศนะของผู้รับสารประกอบด้วยหลังจากการวิเคราะห์เนื้อหาแล้ว

(6.3) ยังไม่มีงานศึกษาภาพสะท้อนของสตรีในรายการที่มีเนื้อหาระดับสูง (Serious Program) เช่น รายการข่าว รายการสารคดี ซึ่งอาจจะนำเอาหลักการวิเคราะห์จากสื่อหนังสือพิมพ์มาประยุกต์ใช้ได้เป็นบางส่วน

(6.4) ผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นว่า ภาพลักษณ์ของสื่อโทรทัศน์นั้นยังเป็นสื่อเพื่อความบันเทิงอยู่ แต่โดยส่วนใหญ่ การศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อ นั้นมักจะดูแต่ด้านความรู้เท่านั้น ดังนั้นจึงควรขยายมุมมองของทฤษฎีบทบาทหน้าที่มาถึงเรื่องการให้ความบันเทิงด้วย

(6.5) ประการสุดท้าย เป็นข้อเสนอแนะทั่วไปเช่นเดียวกับสื่อวิทยุ คือ ควรมีการพัฒนาองค์ความรู้ในเรื่องการวิเคราะห์รูปแบบรายการเฉพาะ ๆ ของสื่อโทรทัศน์โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสตรีขึ้นมาด้วย

(7) ข้อเสนอแนะสำหรับสื่อโฆษณา

(7.1) การวิจัยที่ผ่านมาได้มีการศึกษาโฆษณาในสื่อโทรทัศน์เท่านั้น จึงควรขยายการศึกษาไปถึงสื่อประเภทอื่นด้วย เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ และควรประยุกต์วิธีการศึกษาแบบใหม่ ๆ เช่น การวิเคราะห์ความหมายแบบ Semiology เข้ามาใช้ด้วย

(7.2) งานศึกษาเรื่องภาพสะท้อนของสตรีในสื่อโฆษณาที่ทำมายังมีลักษณะไปในทิศทางเดียวกัน คือศึกษาแต่ภาพสตรีล้วน ๆ ในลำดับต่อไป ควรจะมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างหญิงกับชาย และในแต่ละบทบาทหลัก ๆ ของสตรีนั้น ควรจะแยกย่อยในรายละเอียดให้มากขึ้น เช่น บทบาทของแม่บ้าน เป็นแม่บ้านแบบไหน เป็นต้น

(7.3) การศึกษาโฆษณาที่ผ่านมาทั้งตัวผู้แสดงนำในสื่อและการศึกษาผู้รับสาร จะเป็นสตรีกลุ่มชั้นกลางเป็นส่วนใหญ่ แต่สื่อโฆษณานั้นจะมีอิทธิพลต่อชนทุกชั้น โดยเฉพาะชนชั้นล่าง ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาภาพของผู้แสดงนำและผู้รับสารที่เป็นชนชั้นล่าง รวมทั้งคนที่อยู่ในต่างจังหวัดด้วย

(7.4) เท่าที่ผ่านมาการแบ่งประเภทสินค้าที่โฆษณา มักจะใช้เกณฑ์ต่าง ๆ เช่น การได้รับรางวัล มาเป็นตัวจัดแบ่ง ซึ่งไม่ผู้จะมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นหญิง-ชายเท่าใดนัก ดังนั้น จึงควรมีการวิจัยโดยการแบ่งประเภทสินค้าโดยใช้ประเด็นหญิง-ชายเป็นเกณฑ์

(๘) ข้อเสนอแนะเรื่องการศึกษาเนื้อหาสาระ

(1) สาธารณสุข

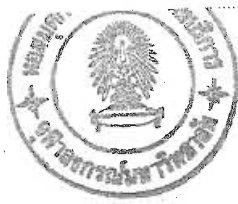
(1.1) การวิจัยเท่าที่ผ่านมา ดูบทบาทของสตรีในมิติสาธารณสุขเฉพาะบทบาทของแม่และแม่บ้านเท่านั้น ในอนาคต ควรจะศึกษามิติสาธารณสุขสำหรับสตรีในบทบาทอื่น ๆ บ้าง เช่น โรคสำหรับสตรีที่ทำงาน

(1.2) การศึกษาเรื่องสตรีกับสาธารณสุข ควรมุ่งให้ตัวสตรีเป็นเป้าหมายของสาธารณสุขด้วย มิใช่เป็นเพียงหนทางไปสู่สื่ออื่น ๆ

(1.3) ยังมีความเชื่อด้านสาธารณสุขหลายประการที่เกี่ยวกับสตรี ควรเลือกศึกษาเจาะลึกลงเป็นประเด็นเพื่อดูบทบาทของการใช้สื่อ เช่น โรคกลัวความอ้วน ความผอม เป็นต้น

(2) เศรษฐกิจ

ผลการวิจัยในหัวข้อนี้มีอยู่น้อยมาก ทั้ง ๆ ที่ความจริงสตรีมีบทบาทด้านเศรษฐกิจอย่างสูง จะต้องกระตุ้นให้มีการศึกษาในมิตินี้ให้มากขึ้น

(3) การเมือง

การวิจัยเท่าที่ผ่านมา สนใจแต่ 'การเมือง' ในความหมายของการไปลงคะแนนเลือกตั้ง ซึ่งเป็นมิติที่แคบเกินไป ควรจะมีการวิจัยที่ขยายคานิยามของคำว่า 'การเมืองสำหรับสตรี' ให้กว้างขวางกว่านี้ เช่น การรวมกลุ่มแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของสตรีเอง

(4) ประชากร

(4.1) ผลการวิจัยที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า อิทธิพลของสื่อได้ทำให้ความรับผิดชอบเรื่อง การควบคุมประชากรเป็นภาระสำหรับสตรีอยู่ฝ่ายเดียว ซึ่งไม่ถูกต้อง จึงควรมีการวิจัยว่า จะทำให้ ปัญหาประชากรมีความเป็นความรับผิดชอบของทั้งสองเพศ โดยผ่านสื่อได้อย่างไร

(4.2) เช่นเดียวกับข้อเสนอแนะเรื่องสุขภาพ คือเนื้อหาด้านประชากรนั้น ควรจะปลูกสำนึก สตรีและสังคมให้ให้ความสนใจต่อสุขภาพ และอำนาจการตัดสินใจของสตรีให้มากขึ้น

(4.3) ควรขยายการวิจัยออกไปให้เห็นถึงตัวแปรร่วมต่าง ๆ ที่มีผลมาเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจมีบุตร เช่น เวลาว่างของสตรี ลักษณะการใช้ชีวิตประจำวันของสตรี ฯลฯ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ สื่อมวลชน

(5) การพัฒนา

(5.1) ในแผนการพัฒนาสตรี ได้ระบุบทบาทของสื่อมวลชนเอาไว้หลายประการ ทั้งที่เป็นหน้าที่ที่พึงกระทำและไม่พึงกระทำ โดยส่วนใหญ่ งานวิจัยที่ผ่านมามักจะศึกษาแต่หน้าที่ที่สื่อพึงกระทำเท่านั้น แต่ยังไม่ได้ติดตามประเมินผลหน้าที่ที่สื่อไม่พึงกระทำ (เช่น รายงานข่าวอย่างลบลู่ คัดค้านความเป็นมนุษย์ของสตรี นำเอาร่างกายของสตรีมาแสวงหากำไร เช่น รูปโป๊) ดังนั้น จึงควรมี การวิจัยในแง่มุมนี้บ้าง

(5.2) สำหรับการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสตรีนั้น ยังมีการศึกษาแต่สื่อสิ่งพิมพ์ และควรจะ ขยายการศึกษาไปถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และสื่อภาพยนตร์ด้วย

(6) บทบาทและสถานภาพสตรี

(6.1) แม้จะมีการศึกษาเรื่องบทบาทและสถานภาพสตรีมานานแล้ว แต่ก็ควรมีการทบทวน กันว่า การวัด Dimension ของตัวแปร 2 ตัวนี้ ควรจะเป็นอย่างไรบ้างจึงจะมีความหมายอย่างแท้จริง สำหรับการศึกษารองสตรี

(6.2) โดยส่วนใหญ่ การศึกษาเรื่องบทบาทและสถานภาพยังทำในลักษณะศึกษาแต่ 'ผู้หญิง' ฝ่ายเดียว ควรจะมีแนวทางการศึกษาในลักษณะเปรียบเทียบระหว่าง 'หญิง' กับ 'ชาย' ให้ มากขึ้น

(7) ความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชาย

เนื่องจากยังมีงานศึกษาในประเด็นดังกล่าวน้อยมาก ดังนั้น จึงควรจะมีการศึกษาในเรื่องดังกล่าวให้มากขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นที่เป็นบ่อเกิดของปัญหาของความสัมพันธ์หญิงชาย เช่น การข่มขืน โสเภณี การใช้ความรุนแรงในครอบครัว เป็นต้น

(8) ข้อเสนอแนะเรื่องผู้รับสาร

(1) สำหรับการสำรวจลักษณะด้านเศรษฐกิจ-สังคมของประชากรนั้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ควรที่จะมีการพัฒนาแนวทางการวิจัยเพื่อตอบปัญหาในขั้นต่อมาว่า ตัวแปรดังกล่าวนั้นเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศและสื่อมวลชนอย่างไรบ้าง

(2) ควรสนับสนุนให้มีการศึกษาในลักษณะที่มองผู้รับสารหรืออย่าง Active ให้เพิ่มมากขึ้น เช่น การสัมภาษณ์เจาะลึกความคิดเห็นของผู้รับสารต่อสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น ต่อ ภาพนู้ด เป็นต้น

(3) สำหรับตัวแปรบางตัวเช่น "การเปิดรับสาร" นั้น หลังจากที่ได้มีการวิเคราะห์หาค่าสหสัมพันธ์เชิงปริมาณแล้ว ควรจะมีการศึกษาเจาะลึกในเชิงคุณภาพต่อไปถึงปัจจัยเบื้องหลังการเปิดรับดังกล่าว เช่น เงื่อนไขการเข้าถึงสื่อ ประเภทของเนื้อหา จังหวะชีวิตประจำวัน เป็นต้น

(4) ควรศึกษามิติด้านการเมืองและเศรษฐกิจในการวิจัยเรื่องผู้รับสารให้มากขึ้น

(5) ควรขยายการศึกษาออกไปถึงกลุ่มผู้รับสารชายโดยเชื่อมโยงกับประเด็นหญิง-ชาย เช่น เรื่องการทำแท้ง การข่มขืน ในทัศนะของผู้รับสารชาย เป็นต้น

บรรณานุกรม

(ก) รายชื่องานศึกษาเรื่อง “สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย” ตั้งแต่ 2520-2535

(จำนวน 83 ชิ้น)

(1) คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(1.1) ประเภทวิทยานิพนธ์

ปีพ.ศ.	ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน
2524	สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ	บทบาทของเครื่องบันทึกเสียงในการให้โภชนาการ ศึกษาแก่มารดาในเขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2525	ดวงทิพย์ วรพันธ์	กลยุทธ์การใช้สื่อปลุกฝังเรื่องโภชนาการแก่สตรีชนบท จ.สุพรรณบุรี
2525	ทัศนาวดี สุขารมณ	ช่องทางการรับสารที่มีผลต่อการยอมรับการคุมกำเนิด แบบชั่วคราวและแบบถาวรของสตรีผู้รับบริการที่โรง พยาบาลจุฬาลงกรณ์
2525	นิตยา คำเมือง	การเปิดรับสื่อมวลชนเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว ของสตรีในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่น
2525	เพ็ญศรี วงศ์วิโรจน์กุล	อิทธิพลของสื่อกับการให้ความรู้การส่งเสริมเลี้ยงลูก ด้วยนมแม่: ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์อนามัยแม่และเด็ก เขต 4 จ.ขอนแก่น
2525	รุจิรารัตน์ ชูทองรัตน์	ประสิทธิผลของการให้ความรู้โดยใช้สื่อบุคคลและภาพ พลิกต่อการเพิ่มความรู้และเปลี่ยนแปลงทัศนคติของ หญิงมีครรภ์ที่มาใช้บริการ ณ โรงพยาบาลศิริราช
2525	วันทนา ชาญวนิชวงศ์	การเปิดรับสื่อมวลชนทางด้านอาหารและโภชนาการ ศึกษาความสำนึกจากการเปิดรับข่าวสารของแม่ที่นำ บุตรมารับบริการจากแผนกกุมารเวชศาสตร์ของรพ. ภา มาธิบัติ รพ.พญาไท และศูนย์ปรึกษาสาธารณสุข 2
2526	เบญจมาศ วัชรเทวินทร์กุล	บทบาทของสื่อและปัจจัยที่มีต่อการเข้าร่วมเป็น สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร: ศึกษาเฉพาะกลุ่มแม่ บ้านเกษตรกร จ.นครปฐม

ปีพ.ศ.	ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน
2526	ฉัญชลี จารุสมบัติ	บทบาทของหนังสือพิมพ์ที่มีต่อการพัฒนาแนวความคิดใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณี การทำให้การทำแท้งถูกต้องตามกฎหมาย
2527	ธารินี รอดสน	การสื่อสารเพื่อการเจริญพันธุ์: ศึกษาเฉพาะกรณีสตรีที่มีบุตรยาก
2527	มุสดี ทรัพย์सार	คุณลักษณะของนวัตกรรมที่มีผลมากที่สุดต่อการยอมรับของกลุ่มเป้าหมาย : ศึกษาเฉพาะกรณีการยอมรับการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ผักตบชวาของกลุ่มสตรีประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ผักตบชวา บ้านสันป่าซาง ต.บ้านต๋อม อ.เมือง จ.พะเยา
2527	พรทิพย์ เย็นจะบก	การเปิดรับข่าวสารการเมืองจากสื่อมวลชนกับพฤติกรรมทางการเมืองของสตรี: ศึกษาเฉพาะกรณีเขตเทศบาลนครเชียงใหม่
2527	วิทยา เทียนจวง	การเปรียบเทียบพฤติกรรมการรับสื่อระหว่างกลุ่มมารดาของเด็กวัยก่อนเรียนที่มีภาวะปกติกับกลุ่มที่มีภาวะทุพโภชนาการในอาคารสงเคราะห์ดินแดง
2528	พนิต กุลศิริ	การวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อศึกษาบทบาทของหนังสือพิมพ์รายวันต่อการพัฒนาสตรี
2528	วชิราภรณ์ เรืองไพบูลย์	ประสิทธิผลของสื่อในการให้ความรู้เรื่องภูมิคุ้มกันโรคแก่มารดาหลังคลอด: ศึกษาเฉพาะกรณีร.พ.ราชวิถี
2529	อุบลวรรณ ปิติพัฒนาไสย	บทบาทของนิตยสารผู้หญิงในการให้ความรู้เพื่อพัฒนาสตรี
2531	กาญจน์ หวังถิรอำนาจ	การเปิดรับข่าวสารกับความรู้และการป้องกันโรคเอดส์ในหญิงอาชีพพิเศษ และชายรักร่วมเพศในเขตกรุงเทพมหานคร
2532	วาริศา พลายบัว	รูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัว การเปิดรับสื่อมวลชน และทัศนคติต่อสถานภาพสตรีของนักศึกษาในเขตกทม.

ปีพ.ศ.	ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน
2532	สุวรร ยุกธนา	บทบาทของหนังสือพิมพ์รายวันต่อการเสริมสร้างค่านิยมและทัศนคติสมัยใหม่ให้กับสตรีในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่
2533	นันทวัน ยันตะดิลก	รูปแบบจดหมายข่าวที่เหมาะสมในการเผยแพร่ความรู้เรื่องการพัฒนาท้องถิ่นแก่กำนันและผู้ใหญ่บ้านสตรี
2533	บงกช เศรษฐามร์	การสร้างความเป็นจริงทางสังคมของภาพยนตร์ไทย กรณีตัวละครหญิงที่มีลักษณะเบี่ยงเบนปีพ.ศ. 2528-2530
2533	อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี	คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในนิตยสารในการสะท้อนบทบาทและสถานภาพของสตรีไทย
2533	สุภาณี เวชพงศา	ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับข่าวสารกับความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเองและความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทสตรี
2534	ทวิพันธ์ คงคราญ	บทบาทของสื่อมวลชนในการสร้างภาพนางสาวไทย พ.ศ.2507-2531
2534	ปาริชาติ ปิติมานพ	ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อมวลชน ความทันสมัยกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีไทย พุทธ และสตรีไทยมุสลิม
2534	ปาริชาติ บุญญาวิวัฒน์	การประเมินผลการดำเนินงานตามแผนงานพัฒนาสตรีในด้านความรู้ ทัศนคติ และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของสตรี
2534	ปาริชาติ สถาปิตานนท์	ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติ และพฤติกรรมการสื่อสารของหญิงโสเภณี : ศึกษาเฉพาะกรณีหญิงโสเภณีที่เข้ารับการสงเคราะห์ ณ สถานสงเคราะห์บ้านเกร็ดตระการ จ.นนทบุรี
2534	มัทธนา มาศมาลัย	บทบาทของสื่อมวลชนและสื่อบุคคลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรี : ศึกษาเฉพาะกรณี อ.พรหมคีรี จ.นครศรีธรรมราช
2535	จรินทร์ เลิศจิระประเสริฐ	“อาชีพของสตรีในละครโทรทัศน์”

ปีพ.ศ.	ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน
2535	ไศลทิพย์ จารุภูมิ	การศึกษาคความพึงพอใจที่ได้รับจากละครโทรทัศน์
2535	สุพัตรา ศิริมังคะลา	การศึกษาบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงในภาพโฆษณา
2536	ภัทณิดา พันธุมเสน	การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชนของนักเรียนโรงเรียนสตรีรัตนบุรี ปี 2535

(1.2) ประเภทงานวิจัยของคณาจารย์

อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโฆษิต และอวยพร พานิช (2532)

100 ปีของนิคยสารไทย 2431-2531

พัชนี เขยจรรยา, เมตตา กฤตวิทย์, ถิรนนท์ อนุวัชศิริวงค์, ประทุม ฤกษ์กลาง (2533)

ภาพพจน์นักการเมืองสตรี: ศึกษาเปรียบเทียบภาพพจน์ของการรับรู้ของตนเอง ของประชาชน และการนำเสนอในหนังสือพิมพ์

Ubonrat Siriyuvasak (2535)

Access of Thai Women to Communication Education and Work in Journalism and Communication.

(1.3) ประเภทงานเขียน

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, “ภาพสะท้อนของผู้หญิงไทยในสื่อโฆษณา”, สตรีทัศน์ 1 (พ.ค.-ก.ค. 2526), หน้า 16-22.

มาณิษา พิศาลบุตร, “ภาพสตรีในการ์ตูนชายหัวเราะ”, วารสารนิเทศศาสตร์ ฉบับปีที่ 9: 2531 (ภาคการศึกษาปลาย)

อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโฆษิต, “บทบาทและอิทธิพลของนิตยสารสตรีที่มีต่อสตรีในสังคมไทย”, วารสารนิเทศศาสตร์ ฉบับปีที่ 9 : 2531.

เมตตา กฤตวิทย์ และถิรนนท์ อนุวัชศิริวงค์ “ภาพของผู้หญิงไทยในเพลง” รายงานการประชุมอาศรมความคิดเรื่อง “ผู้หญิงกับสื่อมวลชน” ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2532

ไศลทิพย์ จารุภูมิ และอรอนงค์ สวัสดิ์บุรี “การศึกษาคอคล้องปัญหาของผู้หญิงในสื่อสิ่งพิมพ์” รายงานการประชุมอาศรมความคิดเรื่อง “ผู้หญิงกับสื่อมวลชน” ฝ่ายวิจัย จุฬาฯ, 2532.

(2) คณะอื่น ๆ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(2.1) ประเภทวิทยานิพนธ์

ปีพ.ศ.	ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน
2524 คณะพยาบาลศาสตร์	พรทิพย์ พัชรพันธ์	การศึกษากาพลักษณะของหญิงตั้งครรภ์
2524 ภาควิชาสังคมวิทยาและ มนุษยวิทยา	มนตรีธา โลหพันธ์วงศ์	รูปแบบของการสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อ ความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติในการ วางแผนครอบครัวของสตรีที่มารับ บริการวางแผนครอบครัวที่โรงพยาบาล ของรัฐในกรุงเทพ มหานคร
2527 ภาควิชาสังคมวิทยาและมา นุษยวิทยา	ปัญญา ดาวจรัสแสงชัย	การเปิดรับสื่อมวลชนกับความรู้และ ทัศนคติต่อการทำแท้งของสตรีในชนบท ประเทศไทย
2527 ภาควิชาภาษาศาสตร์	สุภา อังกระวรรณท์	การศึกษาคความหมายแฝงของคำว่า “ผู้ หญิง” จากความเปรียบในบทเพลงไทย สากล
2529 ภาควิชาสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยา	ธเนศ เรืองณรงค์	การเปิดรับสื่อมวลชนกับจำนวนบุตรที่ ต้องการสตรีไทยในชนบท
2529 ภาควิชาภาษาไทย	สายสมร เจยตรงการ	สถานภาพทางสังคมของผู้หญิงไทย (2475-93) ในนวนิยายของดอกไม้สด และก.สุรางคนางค์
2529 ภาควิชาการตลาด	สุพจน์ กุลปรารงค์ทอง	การศึกษากาพฤติกรรมเกี่ยวกับการซื้อนิตย สารของสตรีไทยในกรุงเทพมหานคร
2530 ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์	เยาวภา เจริญศิลป์	การวิเคราะห์นิตยสารภาษาไทยสำหรับ สตรี

ปีพ.ศ.	ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน
2530 ภาควิชาการศึกษา นอกโรงเรียน	สุรพงษ์ ทองจันทร์	การรับข่าวสารและความต้องการการรับ การศึกษานอกระบบโรงเรียนของหญิง บริการในกรุงเทพมหานคร
2534 ภาควิชาภาษาไทย	วีรวรรณ ศรีสำราญ	สถานภาพสตรีไทยในนวนิยาย กฤษณา อโศกสิน (2497-2530)

(2.2) ประเภทงานวิจัยและงานเขียน

อนงนาฏ เมธาคณวุฒิ, (2522)

"สุวรรณีย์ สุคนธา หรือโกแล็ต" แห่งเมืองไทย, โลกหนังสือ มี.ค.2522.

ศิริรัตน์ ทวีเลิศนิธิ (2534)

การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมสตรีของเยอรมัน และ วรรณกรรม
สตรีของไทย (1970-1979), รายงานการวิจัย คณะอักษรศาสตร์, จุฬา.

(3) คณะวารสารศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(3.1) ประเภทวิทยานิพนธ์

ปีพ.ศ.	ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน
2531	นพรัตน์ วงศ์กลลุต	โฆษณาทางโทรทัศน์กับบทบาทและสถานภาพของสตรีไทย
2532	รัตนภรณ์ หลายรัตน์	การเปิดรับข่าวสารสารารณสุขของหญิงมีครรภ์ที่มารับบริการใน โรงพยาบาลราชวิถี
2534	กนกรัตน์ สุขะวัฒน์	ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับโรคเอดส์ กับความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมในการป้องกันโรคเอดส์ของหญิงโสเภณี : กรณีศึกษาที่หน่วยควบคุมกามโรค อ.หาดใหญ่ ศูนย์กามโรค เขต 12 สงขลา
2534	พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี	ความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง 2500-2516
2534	อภิษฐา อยู่ในธรรม	ความพึงพอใจต่อรูปแบบโฆษณาทางโทรทัศน์ของแม่บ้านใน กรุงเทพมหานคร

(3.2) ประเภทสารนิพนธ์ (ปริญญาตรี)

ปีพ.ศ.	ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน
2527	กนกเนตร ภูสิริอนุสรณ์	การแสวงหาแนวทางเสนอข่าวหนังสือพิมพ์ผู้หญิง: ศึกษาเฉพาะกรณีหนังสือพิมพ์ยุคใหม่
2529	สุกัญญา ไวทยะพานิช	บทบาทหน้าสตรีสยามรัฐต่อการพัฒนาสตรี
2530	มยุรี ดำรงเชื้อ	บทบาทของหนังสือพิมพ์ต่อการพัฒนาสตรี: ศึกษาเฉพาะกรณี "หน้าสตรี" ของหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย
2532	ญาศินี เคารพธรรม	บทบาทของหน้าสตรีหนังสือพิมพ์ไทยรัฐต่อการพัฒนาสตรี

(3.2) ประเภทงานวิจัยของคณาจารย์

จินตนา ดำรงเลิศ (2531)

“ฐานะสตรีในเพลงลูกทุ่ง” (ส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และการดำเนินชีวิตของชาวชนบทไทยที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่ง ตั้งแต่หลังสมัยสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน) สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สุรพงษ์ ไสธนะเสถียร (2532)

การสื่อสารทางการเมืองในชุมชนที่มีสตรีเป็นผู้นำ, คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(4) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

ประเภทวิทยานิพนธ์

ปี พ.ศ.	ชื่อผู้ศึกษา	ชื่อผลงาน
2529	สุรีย์ สุวรรณภาค	บทบาทของสตรีในด้านสิทธิทางเพศ: ศึกษาจากนวนิยายไทยในช่วงปีพ.ศ.2444-2501
2531	กอบแก้ว มุดทอง	การศึกษาสถานภาพและค่านิยมสตรีไทยที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์สตรี ช่วงพ.ศ.2431-2476
2531	นงลักษณ์ ปิ่นสุวรรณ	ศึกษาตัวละครในนวนิยายของโปตัน
2533	ลินดา วงษ์ทน	การวิเคราะห์ปัญหาครอบครัวแตกแยกในนวนิยายไทย พ.ศ. 2525-31
2534	ศรีจันทร์ พันธุ์พานิช	การวิเคราะห์ผู้หญิงในนวนิยายของ ว.วินิจฉัยกุล

(5) มหาวิทยาลัยขอนแก่น

กุลธิดา ท้วมสุข (2534)

นิตยสารสตรี : บทวิเคราะห์เนื้อหาและทัศนคติของนักศึกษาหญิง, รายงาน
การวิจัย คณะมนุษยศาสตร์

จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา (2534)

บทบาทสตรีอีสาน: เรื่องสั้นของคำพูน บุญทวี, รายงานการวิจัย คณะมนุษย
ศาสตร์

(6) สถาบันเทคโนโลยีการเกษตร แม่โจ้

เขาวรรณ วิเศษโชค, (2535)

การรับบริการข่าวสารทางการเกษตรของเกษตรกรสตรี ใน จ. เชียงใหม่,
วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต

นำชัย ทนุผล และสุนิลา ทนุผล, (2535)

การรับบริการข่าวสารทางการเกษตรของสตรีเกษตรกรใน จ. เชียงใหม่,
รายงานการวิจัย

(7) งานจากสถาบันและองค์กรอื่น ๆ

จงจิต เทียมทอง (2527)

บทบาทของสื่อมวลชนที่มีผลต่อพัฒนาการของสตรีและเด็กในเชียงใหม่,
รายงานการวิจัย ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่

จิรติ ดิงศภักดิ์ (2527)

ทัศนะการมองปัญหาโสเภณีของสื่อมวลชน, เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง
"ปัญหาการค้าหญิงไทย", สภาสตรีแห่งชาติ, 8-14 มี.ค. 2527

สรนิตย์ บุญศรีรัตน์ (2528)

อิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีต่อการคบเพื่อนต่างเพศของนักศึกษาหญิงที่
ปกครองตนเอง, ปรินิพนธ์, มหาวิทยาลัยรามคำแหง

มณฑนา อิทินันท์ชัย และศิริพร สะโครบานค (2529)

“ผู้หญิงในสื่อมวลชน” ใน รวมบทความประเด็นเรื่องสตรี, อมรา พงศาพิชญ์
(บ.ก.) สถาบันวิจัยสังคม

รัชราพร นีรนาทรังสรรค์ (2529)

“บทบาทของสตรีในหน้าหนังสือพิมพ์” สื่อมวลชนปริทัศน์ ปีที่ 2:5 (2529)

อลงกรณ์ อธิพิล (2531)

การศึกษาชีวิตโสเภณีในนวนิยายไทย (2480-2530), วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา

ไพลิน รุ่งรัตน์ (2531)

“เลือดเนื้อและวิญญาณความเป็นแม่ในงานกฤษณา อโศกสิน” วารสารนิเทศ
ศาสตร์ (จุฬา) ปี 2531

ลาวัลย์ มัคไอดี (2532)

ประสิทธิผลของการสอนสุขศึกษาเรื่องการตรวจเต้านมด้วยตัวเองโดยใช้วิดีโอเทป
และเอกสารแผ่นพับร่วมกับการกระตุ้นเตือนในนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนสุนันทา และ
วิทยาลัยครูสวนดุสิต, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล

สถาบันพัฒนาการหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย (2532)

บทวิเคราะห์ภาพสะท้อนสถานภาพสตรีจากหนังสือพิมพ์, กรุงเทพมหานคร
(อัดสำเนา)

ศิริพร สะโครบานค และมณฑนา อิทินันท์ชัย (2534)

Power of Media & Subordination of Women, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง
“สตรีกับสื่อมวลชน” มุฉินิธิเพื่อนหญิง + คณะนิเทศศาสตร์, จุฬา, 2534.

นุชนาถ โอฟีรภาณูจนิน (2535)

ภาพสะท้อนบทบาทของสตรีที่ปรากฏในสื่อโฆษณาทางโทรทัศน์, สารนิพนธ์,
คณะนิเทศศาสตร์, มหาวิทยาลัยรังสิต

(ข) เอกสารประกอบการค้นคว้า

ภาษาอังกฤษ

Asian and Pacific Development Centre, (APDC)

Issues in Women and Development, No.1 (Sept 1989).

Carter K. & Spitzack C., *Doing Research on Women's Communication: Perspectives on Theory and Method*, Ablex Publishing, New Jersey, 1989.

Ceulemans M. & Fauconnier Guido., *Mass Media: The Image, Role and Social Conditions of Women*, UNESCO Report No.84, 1979

Creedon P., (ed), *Women in Mass Communication: Challenging Gender Values*, Sage Publication, 1989.

Gallagher M. & Quindo-Santiago L., (eds.) *Women Empowering Communication*, The World Association for Christian Communication, Isis International & International Women's Tribune Center, 1994.

McQuail M., *Mass Communication Theory: An Introduction* (2ⁿ ed.), Sage Publication, 1987.

Media Development No2/1994 (vol.XLI)

Journal of the World Association for Christian Communication.

UNESCO, *Women and Media Decision-Making: The Invisible Barriers*, 1987.

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ, (บรรณาธิการ)

ผู้หญิงกับสื่อสารมวลชน, รายงานการประชุมโครงการอาศรมความคิด, คณะนิเทศศาสตร์ และฝ่ายวิจัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

กาญจนา แก้วเทพ, (บรรณาธิการ)

ภาพลักษณ์ของผู้หญิงในสื่อมวลชน, ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ)

รวมบทความประเด็น เรื่อง "สตรี", สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529